

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov

*EKONOMICKÉ, POLITICKÉ A PRÁVNE OTÁZKY
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV 2019*

Zborník vedeckých prác

*ECONOMIC, POLITICAL AND LEGAL ISSUES
OF INTERNATIONAL RELATIONS 2019*

Volume of Scientific Papers

Recenzenti/Reviewers: Ing. Kristína Baculáková, PhD., PhDr. Peter Csányi, PhD., doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mim. prof., doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD., PhDr. Gilbert Futó, PhD., doc. Ing. Martin Grešš, PhD., mim. prof., Ing. Mgr. Dorota Harakaľová, PhD., Ing. Ľubica Harakaľová, PhD., Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD., doc. Milan Kurucz, CSc., Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc., Mgr. Juraj Ondriaš, PhD., Ing. Leonid Raneta, PhD., Mgr. František Škvrnda, PhD., Ing. Natália Zagoršeková, PhD.

Zostavovatelia zborníka/Editori: Ing. Adam Cibula, Ing. Ivana Dancáková, Ing. Natália Goda, Mgr. Martin Karas, Ing. Monika Kochajdová, Ing. Peter Valačai, Mgr. Eva Vlková, Ing. Andrej Zrak

Medzinárodný vedecký výbor/International Scientific Board:

Predseda/Chairman:

Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc. University of Economics in Bratislava (SK)

Členovia/Members:

<i>doc. Marina Akhmetova, PhD.</i>	Perm National Research Polytechnic University (RU)
<i>prof. Dr. Alexandru Burian DrSc.</i>	University of European Studies of Moldova (MD)
<i>doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mim. prof.</i>	University of Economics in Bratislava (SK)
<i>prof. Dr. Attila Fábian, PhD.</i>	University of West Hungary (HU)
<i>doc. Ing. Lenka Fojtíková, Ph.D.</i>	Technical University of Ostrava (CZ)
<i>Doc. PhDr. PaedDr. Karol Janas, PhD.</i>	Alexander Dubček University of Trenčín (SK)
<i>prof. Larisa Kapustina, DrSc.</i>	Urals State University of Economics, Yekaterinburg (RU)
<i>prof. Lidija Karpenko, DrSc.</i>	Odessa National Polytechnic University (UA)
<i>prof. Helena Kościelniak</i>	Czestochowa University of Technology (PL)
<i>prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.</i>	University of Economics in Bratislava (SK)
<i>prof. Mykola Palinchak DrSc.</i>	Uzhhorod National University (UA)
<i>prof. PhDr. Csaba Székely, PhD.</i>	University of West Hungary (HU)
<i>doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.</i>	University of Economics in Bratislava (SK)
<i>prof. Alfred Thayer Bradley, Ph.D.</i>	University of Iceland (IS)
<i>univ.-prof., Dr. Irena Zavrl, Ph.D.</i>	University of Applied Sciences, Eisenstadt (AT)

Organizačný výbor/Organizational Committee:

Predseda/Chairman:

Mgr. Martin Karas

Členovia/Members:

<i>Ing. Adam Cibula</i>	<i>Ing. Kristína Krupová</i>
<i>Mgr. Michaela Čiefová</i>	<i>Ing. Emília Nováková</i>
<i>Ing. Ivana Dancáková</i>	<i>Ing. Peter Valačai</i>
<i>Ing. Natália Goda</i>	<i>Mgr. Eva Vlková</i>
<i>Mgr. Michal Klenka</i>	<i>Ing. Andrej Zrak</i>
<i>Ing. Monika Kochajdová</i>	

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori./Authors are responsible for the content of their papers.

© Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, 2019

Vydavateľ/Publisher:

Vydavateľstvo EKONÓM, 2019

Vychádza jedenkrát za rok/Is published once a year

ISBN 978-80-225-4627-0

ISSN 2585-9404

Obsah

Marina Akhmetova – Marina Muramisova <i>Digitalization as a Factor of Economic Growth</i>	6
Marina Akhmetova – Varvara Remneva – Tatyana Fyodorova <i>The Problem of Young People Migration: Factor Analysis</i>	14
Marina Akhmetova – Anastasia Mikova <i>Assessment of the Information Society Development Level in the Regions of Russian Federation</i>	24
Kristína Baculáková <i>Čile počas druhého prezidentského mandátu Sebastiána Piñeru</i>	34
Marcela Barčáková <i>Vplyv euroskepticizmu na integráciu krajín západného Balkánu do Európskej únie</i>	40
Katarína Brocková <i>Reforma Spoločného európskeho azylového systému vs. aktuálny vývoj v azylovej politike vybraných štátov Európskej únie</i>	47
Marián Bušša <i>Responzivnosť miestnych samospráv na Slovensku</i>	55
Adam Cibul'a <i>Harmonizácia medzinárodných účtovných štandardov v Číne</i>	62
Peter Csanyi <i>Review of the 2019 European parliament election in Slovakia</i>	69
Lubomír Čech <i>Možnosti a limity implementácie islamského ekonomického myslenia v postsovietskych republikách Strednej Ázie a Zakaukazska</i>	78
Mikuláš Černota <i>Mass Extinction of Species and Biodiversity Conservation – Threat or opportunity?</i>	86
Michaela Čiefová – Natália Goda <i>Význam nation branding pre Slovensko: súčasné trendy a výzvy</i>	91
Ivana Dancáková <i>Komparácia sociálnej inklúzie migrantov: Švédske kráľovstvo a Nemecká spolková republika</i>	99
Julia Dubrovskaya – Maria Rusinova – Evgenii Zhulanov <i>“Smart” Benchmarking as a Tool for the Implementation of the Industrial Policy of the Territory</i>	107

Tomáš Dudáš <i>Analýza investičnej pomoci pre zahraničných investorov na Slovensku v rokoch 2002-2018</i>	115
Alexey Dukhanin <i>Demand-Side Factors and Gas Consumption Forecast in EU Countries until 2025</i>	122
Boris Dziura – Leonid Raneta <i>Banking Sector of Ukraine: Recovery after Crisis 2014</i>	133
Gilbert Futó <i>Územná organizácia severozápadného teritória USA</i>	139
Martin Grešš <i>Developing Countries and their Catching up with Developed Countries</i>	149
Dorota Harakaľová <i>Kritické momenty európskej integrácie</i>	156
Ľubica Harakaľová <i>Príjmy a výdavky rozpočtu EÚ</i>	161
Neha Jain <i>Human Capital – the Missing Link in the Indian Innovation Policy</i>	168
Larisa Kapustina – Ruslan Shibanov – Elizaveta Makovkina <i>Trends and Factors of South Korea Economic Development</i>	178
Martin Karas <i>Obsahová analýza ako výskumná metóda v spoločenských vedách</i>	184
Michal Klenka <i>Legal Aspects of Suborbital Flights</i>	189
Monika Kochajdová <i>Komparácia indikátorov zlyhania vybraných „Failed States“</i>	201
Martina Košdy <i>Investičné prostredie krajín V4: regionálne porovnanie vybraných faktorov ovplyvňujúcich rozhodnutia priamych zahraničných investorov</i>	211
Elena Kozonogova <i>Development of Instrumental Methods of Interaction of the Russian Federation Subjects</i>	228
Kristína Krupová <i>Nastolenie demokracie pomocou tranzitívnej spravodlivosti – prípad Kolumbie</i>	235

Rudolf Kucharčík <i>Územné spory v Latinskej Amerike</i>	242
Mykhaylo Kunychka <i>Poľnohospodársky systém v rozvojových krajinách: komparácia rozvojových regiónov</i>	248
Milan Kurucz <i>Multilateralizmus – súčasné problémy a perspektívy</i>	255
Florian Margan <i>Can we Expect Positive Economic Results in the Next Years in Eurozone?</i>	260
Jitka Meluchová – Alexandra Bagiová – Martina Mateášová <i>Outsourcing ekonomických činností v kontexte svetovej globalizácie</i>	270
Matej Mindár <i>Rozdelenie Česko-Slovenska ako príklad pre prípadné rozdelenie Belgického kráľovstva</i>	282
Tetyana Nestorenko – Aleksander Ostenda — Magdalena Wierzbik-Strońska <i>University on the Local Labour Market: An Example of a Ukrainian University</i>	293
Monika Nová <i>Aging of the African Population</i>	300
Juraj Ondriaš <i>Slovensko v obrannom jadre EÚ</i>	307
František Škvrnda, ml. <i>Základné charakteristiky Popperovej otvorenej spoločnosti</i>	316
Peter Valačai <i>Duševné poruchy a ich dopad na ekonomiku štátov</i>	323
Natália Zagoršeková <i>Islamské bankovníctvo v subsaharskej Afrike</i>	329
Andrej Zrak <i>Inkonzistencia zahraničnej politiky Slovenskej republiky po roku 2016</i>	335
Tetyana Zubro <i>Politická situácia na Ukrajine po prezidentských voľbách: vybrané aspekty</i>	343
Svetlana Degtyareva – Tamila Degtyareva <i>The Experience of Nordic Co-operation Through Cluster Initiatives at the Present Time</i>	348

DIGITALIZATION AS A FACTOR OF ECONOMIC GROWTH

Marina Akhmetova ^a – Marina Muramisova ^b

^a Economics and Finance Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky prospect 29, Russian Federation, Perm, e-mail: miahmetova@gmail.com

^b Undergraduate student of the fourth year, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky prospect 29, Russian Federation, Perm, e-mail: mmuramisova@mail.ru

This article considers the key aspects of the digital economy development, namely the trends in the development of digital technologies, changes of human living conditions under their influence, digitalization of public administration and science, the transformation of the labor market and the demand for human resources competence. On the basis of statistical information on 30 countries of the European Union for the period 2016-2018, the correlation and regression analysis was carried out, with the help of which the factors of the digital economy that have the greatest impact on gross domestic product (hereinafter GDP) per capita were determined. The authors identify such groups of indicators as the availability and use of Internet technologies and computer technology for individuals, digital skills of people in the field of information and communication technologies (ICT), the share of the ICT sector in GDP and the share of staff employed in the field of ICT. The purpose of the analysis is to identify factors for the effective use of digitalization in various sectors of the economy. The analysis presented in this paper allows us to determine the basic areas for developing the digital economy to ensure economic growth such as improving the level of people's digital skills, increasing the frequency of computer use by individuals to obtain public services or household needs and increasing the number of ICT professionals employed.

Key words: Digital economy, factors, information sector, development, economic growth, correlation analysis, regression analysis, gross domestic product (GDP) per capita, European Union.

JEL: C30, F43

Introduction

The digital economy is becoming an increasingly important part of the world economy. Digitalization offers many new opportunities for comprehensive and sustainable territorial development.

Today, the digital economy is no longer just about the technology sector and digital firms but is increasingly digitizing supply chains in all sectors of the world economy.

The main reason for the expansion of the digital segment of the economy is the growth of the transaction sector, which is more than 70% of national GDP in developed countries. This sector includes public administration, consulting and information services, finance, wholesale and retail trade, as well as the provision of various public, personal and social services.¹

The greater the degree of diversification and dynamics of the economy, the greater the volume of unique data circulating within and outside the country and, accordingly, the more information traffic generated within national economies. Therefore, the digital economy operates most effectively in markets with a large number of participants and a high level of

¹ KUPREVICH, T. S. Digital platforms in the world economy: current trends and areas for developing. [Electronic resource] /Kuprevich T. S. 2018./ Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/v/tsifrovye-platformy-v-mirovoy-ekonomike-sovremennye-tendentsii-i-napravleniya-razvitiya> (Access date 14.04.2019).

penetration of information and communication technologies (hereinafter ICT). First of all, it concerns the industries, which are dependent on the Internet (such as transport, trade, logistics, etc.). In the technological aspect, the digital economy determines four main trends: mobile technologies, business analytics, cloud computing and social media.

The purposeful transition of most developed countries to new forms of management associated with the transfer of most management processes, cooperation, design processes, technological processes in the digital sphere, significantly increased the competitiveness of the economies of these countries and business entities involved in the digital transformation of the economy.²

The formation and development of the digital space is the resulting activity of various active agents with economic and other goals. In order to obtain the greatest positive effects for countries from the formation and development of the digital space, organized collaborated work and coordinated policy in this area are required. At the same time, the formation and development of the digital space is the use of opportunities provided by the digital transformation of public administration, the economy and the social sphere, to strengthen the competitiveness of countries, business entities and economic development, to ensure inclusion in global, macro-regional and regional processes of changing associated with the formation of new industries and markets, as well as the implementation of a multiplicative positive effect of digital transformation on existing common markets. The development of the human asset during the establishment of digital economy and ensuring the attractiveness of the digital space for consumers and economic entities is also the basis for the formation of a new technological order.

Digital technologies can take up more than half of all the factors of GDP growth in Russia by improving the efficiency and competitiveness of all sectors of the economy. According to scientists of the Higher School of Economics of Russia, by 2030 GDP growth will be more than half associated with digitalization (1.47% of 2.75% of annual GDP growth), primarily as a result of improving the efficiency and competitiveness of all sectors of the economy.³ Digitalization can become a significant growth factor in any of the economic development scenarios in the long term. The greatest effect of digitalization can be achieved in knowledge-intensive sectors of the services and high-tech industries, the effectiveness of which can grow faster than other sectors of the economy.⁴

The development of the digital economy will require the modernization of infrastructure in almost all areas of management, as well as increased investment in the technology itself. In this regard, the authors need to identify the main factors of the digital economy that determine economic growth in terms of GDP. The results of the study will most accurately formulate proposals to create the basic conditions for the formation and development of the state digital economy. In this regard the article analyzes the development of the digital economy from the position of creating conditions for high-performance technologies and platforms with use of correlation and regression analysis as well as the construction of econometric model for associated basic factors influencing the economic growth.

² MANICA, J. Disruptive technologies: Advances that will transform life, business, and the global economy. [Electronic resource] / James Manica, 2015. \ Access mode: http://www.mckinsey.com/insights/business_technology/disruptive_technologies (Access date 13.04.2019).

³ DRANEV, Yu. Ya. /The contribution of digitalization to economic growth. [Electronic resource] /Yu. Ya. Dranev. 2018 / Access mode: https://issek.hse.ru/data/2018/07/04/1152915836/NTI_N_91_04072018.pdf (Access date 10.04.2019).

⁴ GOKHBERG, L. M. What is digital economy? Trends, competencies, measurement. [Electronic resource] / L. M. Gokhberg. 2019 / Access mode: https://issek.hse.ru/data/2019/04/10/1174567204/%D0%A6%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf (Access date 28.04.2019).

1 Methodology

The paper uses graphical methods to visualize statistical data. This study is based on the methods of calculation of absolute and relative statistical values. For the study, a statistical method was used to collect information in 3 years for 30 countries of the European Union.

On the basis of the obtained data the correlation and regression analysis was carried out. Correlation analysis is a method to detect the relationship between several random variables. Mathematical measure of correlation of two random variables is the correlation coefficient R (r) - a statistical indicator of the relationship between the factors of the digital economy.

In order to reveal multicollinearity, the presence and degree of mutual influence of digital economy indicators is checked and estimated. The value of the correlation coefficient is obtained using formula 1:

$$r(a, b) = \frac{\sum(ai - \bar{a}) * (bi - \bar{b})}{\sqrt{\sum(ai - \bar{a})^2 * \sum(bi - \bar{b})^2}} \quad (1)$$

where:

ai— the value of the variable a;

bi— the value of the variable b;

\bar{a} — the arithmetic mean for variable a;

\bar{b} — the arithmetic mean for variable b.

The choice of variables for the analysis is due to the fact that the State program "Digital economy of the Russian Federation", calculated until 2024, sets such targets as the share of the ICT sector in the economy of the country and single regions, the number of employees in the ICT sector. However, according to the authors, the most important indicators are data on the availability of ICT for the population, as well as the level of digital skills of people. At the moment, Russia has not yet accumulated a database of statistical data on the indicators under consideration, as a result, the statistical data from the Eurostat website from the section "Digital economy and society" for the period from 2016 to 2018 for 30 countries have been used and processed: Belgium, Bulgaria, Czech Republic, Denmark, Germany, Estonia, Ireland, Greece, Spain, France, Croatia, Italy, Cyprus, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Hungary, Malta, The Netherlands, Austria, Poland, Portugal, Romania, Slovenia, Slovakia, Finland, Sweden, Iceland, Norway, Switzerland.

Correlation analysis was conducted on the basis of data collected by the authors using Microsoft Excel tools.

The authors consider 3 groups, which include 11 indicators:

1. Individuals connected to the Internet and using a computer (x_1-x_4);
2. People's digital ICT skills (x_5);
3. The ICT sector, which includes the ICT sector's share of GDP and the share of ICT staff in total employment (x_7-x_{11}).

Next, consider the variables used in the study.

Dependent variable:

y - GDP per capita, Euro.

Independent variables (x_1-x_{11}):

x_1 - Individuals - mobile Internet access, %, the population that has mobile Internet access over the past year, in relation to the population;

x_2 - Individuals - computer use, %, the percentage of people who use the computer in everyday life and for work purposes, in the last 12 months, of the total population;

x_3 - Individuals - the frequency of computer use, %, the percentage of the population who use the computer in the last 12 months, of the total population;

x_4 - Individuals - Internet use, %, percentage of the population who have the skills and abilities to use the Internet, of the total population;

x_5 - Individual's level of digital skills, %, percentage of the population who are competent in the use of personal computers, the Internet and other types of ICT, as well as people's intentions in acquiring relevant knowledge and experience, of the total population;

x_6 - Employed ICT specialists- total, %, percentage of the population who have targeted education and work in the field of ICT, of the total population;

x_7 - Employed persons with ICT education by age from 15 to 34 years;

x_8 - Employed persons with ICT education by age between 35 and 74 years of age;

x_9 - Persons with ICT education by labour status, thousand persons, percentage of employed persons in ICT and having specialized education, out of the total number of;

x_{10} - Percentage of the ICT sector on GDP;

x_{11} - Percentage of the ICT personnel in total employment, %, number of ICT personnel in total employment.

When selecting indicators for correlation and regression analysis, the main criteria were completeness and availability of information. In the absence of one of the indicators for a certain period, the missing data were restored by substituting the indicator for the same period last year or later.

2 Results

The results of the correlation analysis are presented in table 1.

Table 1: Matrix of correlation analysis results.

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9	x_{10}	x_{11}
x_1	1.00										
x_2	0.64	1.00									
x_3	0.50	0.86	1.00								
x_4	0.74	0.90	0.80	1.00							
x_5	0.68	0.75	0.68	0.82	1.00						
x_6	0.48	0.64	0.50	0.56	0.47	1.00					
x_7	-0.32	-0.37	-0.37	-0.44	-0.49	-0.27	1.00				
x_8	0.23	0.36	0.38	0.43	0.44	0.29	-0.81	1.00			
x_9	-0.02	-0.01	-0.13	0.04	0.02	-0.09	-0.16	0.15	1.00		
x_{10}	0.51	0.29	0.22	0.28	0.34	0.42	0.02	0.02	-0.10	1.00	
x_{11}	0.58	0.53	0.46	0.52	0.55	0.52	-0.05	0.10	-0.13	0.88	1.00

*Calculated by the authors according to statistics collected on the Eurostat site / [Electronic resource]: <https://ec.europa.eu/eurostat>

The correlation coefficient was estimated by the Chaddock scale (table 2). The value of the correlation coefficient from 0.7 to 0.9 indicates a high degree of correctness of the assumption of mutual influence, and the value from 0.5 to 0.7 indicates a significant relationship between the studied values.⁵

⁵ AKHMETOVA, M. I. / The management mechanism of developing the innovative system of the region on the basis of an assessment of mutual influence of the socio-economic and innovative environment / Perm, 2015 (Access date 09.04.2019).

Table 2: The Chaddock scale

The value of the correlation coefficient	0.1-0.3	0.3-0.5	0.5-0.7	0.7-0.9	0.9-1.0
Communication power characteristics	Weak	Moderate	Noticeable	High	Very high

* Akhmetova M.I. / The management mechanism of developing the innovative system of the region on the basis of an assessment of mutual influence of the socio-economic and innovative environment / Perm – 2015

According to the results of the correlation analysis, variables with a high degree of mutual influence were identified. Namely, multicollinearity of such variables as x_4 and x_1 , x_2 , x_3 , x_5 is revealed, also mutual influence is revealed between x_2 and x_5 , x_3 and x_2 , x_7 and x_8 , x_{10} and x_{11} . Variables with a correlation coefficient greater than 0.7 were excluded from further investigation because their values are closely related. Thus, only 7 variables took part in the regression analysis:

- x_1 - Individuals - mobile Internet access, %;
- x_3 - Individuals - frequency of computer use, %;
- x_5 - People's level of digital skills, %;
- x_6 - Employed ICT professionals, % of total population;
- x_8 - Employed persons with ICT education by age between 35 and 74 years of age;
- x_9 - Persons with ICT education by labor status, thousand people.;
- x_{11} - Percentage of the ICT personnel in total employment.

At the next stage of the study, a regression analysis was performed, where the dependent variable is GDP per capita (thousand euros).

Table 3: The results of the regression analysis.

Variables	Equation coefficients	p-value
y-intersection	-40613.87	0,00005000
Variable x_1	859,21	0,12981847
Variable x_3	403.61	0,01125046
Variable x_5	504.57	0,00186816
Variable x_6	228.51	0,86676428
Variable x_8	419.99	0,00587982
Variable x_9	-22.28	0,06891948
Variable x_{11}	-11015.89	0,15345287

*Calculated by the authors according to statistics collected on the Eurostat site / [Electronic resource]: <https://ec.europa.eu/eurostat>

The work has additionally been determined the level of significance (p-value) that was used for testing statistical hypotheses (table 3). P-value is the lowest value of the significance level (i.e. probability of abandoning a fair hypothesis) for which the calculated test statistics leads to abandonment of the null hypothesis. Typically, p-value is compared to generally accepted standard significance levels of less than 0.05. The actual relationship between the factors and the resultant feature is determined by the multiple regression equation (Shumak O. A., 2012), which includes 3 variables X_3 (p-value = 0.011), X_5 (p-value = 0.002) and x_8 (p-value = 0.006).

$$y = -40613.87 + 403.61 \cdot x_3 + 504.57 \cdot x_5 + 419.99 \cdot x_8 \quad (1)$$

At the final stage of the study, the quality of the obtained model (equation 1) was evaluated using the R^2 criterion (linear determination coefficient, table 4).

Table 4: The results of regression statistics

Name of the indicator	Value of the indicator
Multiple R	0,836559317
R squared	0,699831491
Standardized R squared	0,67420735
Standard error	12207,49638
Number of observations	90

Source: calculated by the authors

The coefficient is one of the most effective estimates of the adequacy of the regression model. If $R^2 > 0.95$, we can talk about high approximation accuracy (the model describes the phenomenon well). If R^2 is in the range of 0.6 to 0.95, then the approximation is satisfactory. If $R^2 < 0.6$, it is assumed that the approximation accuracy is insufficient and the model requires improvement, namely, the introduction of new independent variables, taking into account nonlinearities, etc. (Shumak O. A., 2012). For the presented model, the calculated value of the coefficient $R^2 = 0.699$ is in the range 0.6 to 0.95, which indicates a satisfactory approximation, therefore, the model as a whole appropriately describes the phenomenon.

Table 5: The results of variance analysis

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	7	28490194519	4070027788	27,311412 76	5,63896E-19
Residue	82	12219883370	149022967,9		
Total	89	40710077889			

Source: calculated by the authors

Checking the significance of the multiple regression equation using Fisher's F-test showed that the coefficient of determination is statistically significant, and the regression equation is statistically reliable $F_{\text{rasch}}=27.31 > F_{\text{crit}}=2.12$, therefore the regression equation is recognized as statistically significant and reliable (table 5).

Conclusion

The final econometric model (equation 1) shows how the changes in individual variables influence the GDP p.c., so if x_3 changes by 1 point, then the positive effect on the GDP p.c. will be 403.61 euro, similar effects can be estimated for other variables x_5 , x_8 based on the equation coefficients.

The influence of variable x_3 (frequency of computer use by individuals) on the level of GDP per capita is due to the fact that the widespread use of computer technology allows to rationalize human activities, expand access to available information, contributes to the active growth of professional literacy of specialists in various fields, allows to achieve many positive economic effects. Of course, the government needs to implement measures to create and develop digital literacy, promote and encourage the use of new technologies in everyday life (in particular, to obtain public services, etc.). The formation and development of an information culture should be the basis for sustainable growth in the use of ICT in society. Effective use of information networks depends on the availability of high-quality equipment and high-speed

access to them. Therefore, the state should increase the connection speed, place in the city's free points of connection to WI-FI, to reduce the price of access to the Internet.

Also, in the regression equation is presented indicator x_5 (level of people's digital skills), which has a significant impact on the development of the economy. Therefore, in order to increase the level of economic development of the state, the government should take measures to improve the quality of education in the field of ICT. For example, this can be done by increasing the state-financed places in the majors that are associated with the use of computer technology and information and communication technologies in management, production and finance. Improving the quality of education in this area will immediately lead to an increase in the interest of employers in highly qualified specialists, and the participation of employers in the educational process will make it practice-oriented. Besides the higher education, it is necessary to support such areas as school, secondary vocational education, retraining and advanced training for the digital skills development by the population of different ages and professions.

A variable such as x_8 (the number of ICT professionals employed between the ages of 35 and 74) has an impact on GDP per capita, as professionals of a higher level (this is evidenced by the average age) have a high level of qualification, and therefore their services are most in demand. Also, the increase in the number of ICT professionals employed indicates the unbundling of ICT sector organizations and the desire to use human resources more efficiently. The government needs to improve the skills of professionals and to organize the retraining of low-qualified personnel, to assist in the choice of young professions in the field of ICT.

References:

1. AKHMETOVA, M. I. / The management mechanism of developing the innovative system of the region on the basis of an assessment of mutual influence of the socio-economic and innovative environment / Perm, 2015 (Access date 09.04.2019).
2. DRANEV, Yu. Ya. /The contribution of digitalization to economic growth. [Electronic resource] /Yu. Ya. Dranev, 2018 / Access mode: https://issek.hse.ru/data/2018/07/04/1152915836/NTI_N_91_04072018.pdf (Access date 10.04.2019).
3. Eurostat: [Electronic resource] // European statistics. 2019. [Electronic resource] / Access mode: <https://ec.europa.eu/eurostat/home?CFID=289955&CFTOKEN=81405316&jsessionid=1a933781313bb38f3323e28596a436e43226TR> (Access date 24.03.2019).
4. GOKHBERG, L. M. What is digital economy? Trends, competencies, measurement. [Electronic resource] / L. M. Gokhberg. 2019 / Access mode: https://issek.hse.ru/data/2019/04/10/1174567204/%D0%A6%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F_%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf (Access date 28.04.2019).
5. KATOCHKOV, E. V. The main conceptual approaches in the development of risk management of the organization // Problems of modern economy. 2011. № 2 (38). P. 384-387, (Access date 13.04.2019).
6. KUPREVICH, T. S. Digital platforms in the world economy: current trends and areas for developing. [Electronic resource] /Kuprevich T. S. 2018./ Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/v/tsifrovye-platforny-v-mirovoy-ekonomike-sovremennye-tendentsii-i-napravleniya-razvitiya> (Access date 14.04.2019).
7. MANICA, J. Disruptive technologies: Advances that will transform life, business, and the global economy. [Electronic resource] / James Manica. 2015. \ Access mode: http://www.mckinsey.com/insights/business_technology/disruptive_technologies (Access date 13.04.2019).

8. MANICA, J./ Disruptive technologies: achievements that will change life, business and the world economy. [Electronic resource] / <https://www.mckinsey.com/business-functions/digital-mckinsey/our-insights/disruptive-technologies> (Access date 15.04.2019).
9. Program "Digital economy of the Russian Federation". [Electronic resource] / Access mode: <http://static.government.ru/> (Access date 24.03.2019).
10. Program "Digital economy of the Russian Federation". [Electronic resource] / Access mode: <http://static.government.ru/media/files/9gFM4FHj4PsB79I5v7yLVuPgu4bvR7M0.Pdf> (Access date 13.04.2019).
11. SHUMAK, O. A. / Statistics: Training manual. M.: RIOR: INFRA-M, 2012. 311p. (Higher education: BA), (accessed 01.05.2019).

Contacts:

doc. Marina Akhmetova, PhD.

Economics and Finance Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospect 29
Perm
Russian Federation
e-mail: miahmetova@gmail.com

stud. Marina Muramisova

Undergraduate student of the fourth year
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospect 29
Perm
Russian Federation
e-mail: mmuramisova@mail.ru

THE PROBLEM OF YOUNG PEOPLE MIGRATION: FACTOR ANALYSIS

Marina Akhmetova ^a – Varvara Remneva ^b – Tatyana Fyodorova ^c

^a Economics and Finance Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky prospect 29, Perm, Russia, e-mail: miahmetova@gmail.com

^b Undergraduate student of the second year Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky prospect 29, Perm, Russia, e-mail: bob_bob_rob_rob@mail.ru

^c Undergraduate student of the second year Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky prospect 29, Perm, Russia, e-mail: tatyana.f@ya.ru

Nowadays the problem of migration in the working-age, especially as regards the young people, becomes more intense, both in the Russian Federation and at the international level. Migration has positive and negative consequences for both donor countries and host ones. When studying the migration process, the authors identified and classified economic, political, social, spiritual and natural-climatic factors. The nature and significance of the factors causing the desire of young people to leave their usual place of residence were studied using an economic approach to the research of migration processes. The basic premise is the results of a survey of young people about the reasons for their move to another country. The main objective of the study is to identify factors affecting the migration and study the correlation between these factors and the number of migrants entering Russia on the basis of statistical methods. So, the statistics for the period from 2014 to 2016 for 26 countries was used and processed in the issue. However, statistics were collected regardless of the age of migrants, since the causes of migration at any working-age would be similar.

As a result, the authors came to conclusion, that the main factor causing the increase in migration processes is an economic one, and socio-educational factor plays a secondary role, which was proved by the results of correlation and regression analysis.

Key words: Migration processes, Youth, Population, Consequences of migration, Labor market, Native people, Factors of migration, Correlation analysis, Correlation coefficient, P-value, Regression analysis, Average level of real wages, Index level of education, Unemployment level

JEL: C38, O15

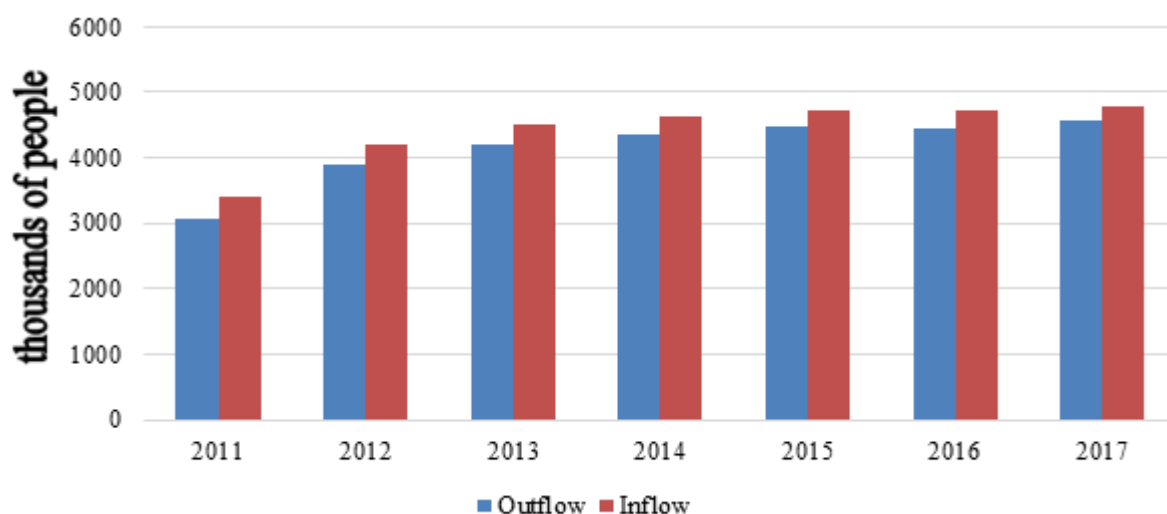
Introduction

Migration processes become more intensive nowadays. The working-age population is affected by migration, including a significant part of it is the youth. Prospects for professional and personal career motivate young people to show interest in moving and living abroad.

Currently this problem is quite acute not only on the territory of the Russian Federation, but also on the international level. The growth of migration processes is due to the fact that in the world, people can afford to travel freely outside of any state. For example, in Russia for the period from 2011 to 2017 the percentage of outflow in 2017 increased by 32.5%, and the percentage of inflow increased only by 9.8% compared to 2011. The growth of outflow and inflow of population in the period from 2011 to 2017 is traced on figure 1.

Figure 1: Ratio of inflow and outflow of population, Russian Federation (2011-2017)

** The figure 1 is based on the data of the Federal State Statistics Service of the Russian Federation*

Source: Federal State Statistics Service of the Russian Federation

According to the media in Russia, most of young people are forced to look for high-paying job abroad. Due to this redistribution of labor resources of the population, the socio-economic level of development of the host country is increasing.¹

Migration has significant implications as for donor countries and for host countries. Firstly, it is worth to say that the consequences of migration are positive and negative.

The first positive consequence of migration is the growth of production and GDP. The United Nations (UN) note that when migrants move, they produce more goods and services, thereby increasing labor productivity and the real GDP of the country in which they are staying.² We can see a transparent connection between the increase in real GDP and both the high standard of living and the welfare of the population. Making remittances to their countries has a positive effect on reducing poverty for donor countries.

The next positive consequence can be considered as an increase in working skills by migrants abroad and the use of acquired knowledge and skills in native country in case of their return.

Migration processes boost competition in the labor market. On the one hand, those who have left the country leave their workplaces free and reduce the level of unemployment on the local labor market, which considerably relieves the burden on the state budget. But, on the other hand, migrants occupy the jobs provided by the state in the host country, depriving the inhabitants of this country themselves directly without these places.

As a negative consequence, an increase in crime and social tension among the population should be noted due to the contradictions between the already established worldview of the native people and the mentality of migrants who arrived in the country. The impact of various diseases on migrants is also a serious problem.

According to the Center for Humanitarian Technologies another negative consequence of migration is the loss of the population labor force in the most working age by the state. Consequently, the country's labor force is aging and government spending on education and training specialists becomes less and less justified.

¹ GOLOVANOVA, T. An electronic article for Sputnik radio: Is migrant economics useful? The UN thinks so. Access mode: <https://www.gazeta.ru/social/2016/08/09/10112441.shtml> (Date of access: 03/15/2019).

² Ibid

Studying the migration processes, the authors encountered different reasons for their emergence. Data of electronic sociological survey of trainees and expats also officially published data of the World Bank, the European Commission, the International Organization for Migration (IOM), the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the UN were used for analysis. The authors classified the found causes into 5 groups: economic, political, social, spiritual, natural and climatic.

Economic factors

Economic instability associated with a fall or decrease in the money supply, inflation, internal crisis and economic dependence on other countries could be named as the first economic reason for the mass outflow of young people from the country. And as a result, the low level and quality of life of the population, which are the key factors explaining the desire of young people to change their place of residence.

It is also worth noting the increase in unemployment as a factor of migration, and difficulties for young people who have just received a profession in finding a good job and building a career. According to Katsiel S.V., availability of workplaces, implementation in the professional field of activity, the possibility of obtaining decent wages are the main reasons for changing their usual place of residence.³

Political factors

The political reasons for migration include the lack of opportunity for citizens to influence the processes taking place in the country through the declaration of will and impossibility of feedback between political decision makers and population.⁴

In exceptional cases, there may be a desire to avoid political persecution. According to the Universal Declaration of Human Rights, as well as to the 1951 Geneva Convention political asylum is granted to a citizen of another state in case of his persecution in the territory of the country in which the person lived before.

Social factors

The social factors of youth migration include the inaccessibility of free medical care and its low quality, the inaccessibility of prestigious free higher education and a limited number of budget places for higher education.

Spiritual factors

Kargina's I.G. research shows that due to the spread of the dominant cultural and religious tradition on the territory, which often contradicts the citizen's religious identity, young people are forced to move in search of religious pluralism and an open religious market.⁵

Climatic factors

Natural and man-made disasters, the discrepancy between the climatic conditions and human preferences, environmental problems may be the determining causes of population outflow.

Summing up, we note that according to the World Bank, young people, aged 18 to 35, note that the level and quality of life is the main reason for migration - 66%; the inability to find a job and build a career - 60%; the desire of young people to get a good education is 57%.

³ KATSIEL, S. V. The World Economy: A Manual. 2007. Access Mode: <https://textbooks.studio/mirovaya-ekonomika-uchebnik/migratsiya-rabochey-silyi.htm> (Date of access: 03/16/2019).

⁴ BODE, V. Power and the people: distrust and disbelief [Electronic resource] / V. Bode // Radio Liberty. 2010. Access mode: <https://www.svoboda.org/a/1969560.html> (Date of access: 03/15/2019).

⁵ KARGINA, I. G. Religion as a factor in the adaptation of immigrants: features of the American case [Electronic resource] / I. G. Kargina // POLIS. Political studies. Electronic journal. 2014. Access mode: <http://www.demoscope.ru/weekly/2014/0605/analit04.php> (Date of access: 03/15/2019).

Based on the survey of the World Bank, the standard of living, career opportunities, high wages and education quality are the factors influencing the migration of young people also as a general population, so the authors have chosen these factors for further research.

Based on the above provisions, it can be concluded that the main causes of migration are socio-educational and economic factors that have a greater impact on young people than the rest population.

Young people seek to leave their home country in order to get better education and also in order to implement knowledge in scientific areas, as a result, the so-called “brain drain” occurs. Increasing unemployment, low incomes which testify to the low development of the economy in the country, are the causes of the outflow of young highly qualified personnel.

Thus, the purpose of the study is detection the gist and significance of the factors determining the desire of young people to leave their usual place of residence.

1 Methodology

Referring to the definition of Vorobyeva O.D., the authors understand migration as any relocation (temporary or permanent) of people within or between countries, in order to change their permanent place of residence or temporary stay in the territory, carrying out some kind of activity.⁶

The economic approach was applied to the study of migration processes in the research. This approach is universal. It combines a significant number of theories. Zara Hoth summarized the works of Smith A., Malthus T., Marx K., Keynes D. and others when she considered methodological approaches to the study of migration processes in her article.⁷ Migration was seen as a regulator of the working-age population, stimulating healthy competition in the labor market. The majority of migration types due to economic necessity are connected with the labour market anyway.

Abalkin L.A. was the one of the Russian specialists who studied migration in the framework of this approach. He considered the economic factors of migration and dealt with the economic security of Russia.⁸ Vitkovskaya G.S. is the Russian leading specialist in the field of migration engaged in the study of the forced migrant’s problems, their adaptation potential in different regions of Russia.⁹ Another Russian scientist Topilin A.V. studied the impact of migration on the ethno-national population structure. He paid great attention to the spiritual and social factors of migration.¹⁰

Graphical methods were used to present statistical data in a visual form in the issue. The study is based on mathematical methods for calculating absolute and relative statistical values for 26 countries. Correlation coefficient R (r) is a statistical indicator of the relationship between factors and indicators characterizing migration, a mathematical measure of the correlation between of two random variables (formula 1):

$$r = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \cdot \bar{y}}{\sigma_x \cdot \sigma_y}$$

⁶ VOROBYEVA, O. D Many-sided migration // Migration and socio-economic development. 2016. Volume 1. № 1. P. 9-16.

⁷ HOTH, Z. Z. Methodological approaches to the study of migration processes. [Electronic resource] / Z. Z. Hot // Text of the scientific article on the specialty "Sociology". 2016. Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-podhody-k-izucheniyu-migratsionnykh-protsessov> (Date of access: 03/15/2019).

⁸ ABALKIN L.A. The essence of labor migration as an economic category and its importance for the socio-economic development of the region / L.A. Abalkin // living standards of the population of the regions of Russia, 2016. №3.-P. 44-54.

⁹ VITKOVSKAYA, G. and S. PANARIN. Migration and Security in Russia under the editorship / G. Vitkovskaya and S. Panarin // Carnegie Moscow Center. 2000. p. 341.

¹⁰ TOPILIN, A. V. Migration processes and the labor market in russia [Electronic resource] / A.V. Topilin // Science. Innovation. Technology. №2. 2015. (Date of access: 03/15/2019).

Formula 1

Where σ_x and σ_y – value of square deviations in X and Y;

x – variable 1;

y – variable 2.

For the period from 2017 to 2018 the statistics are not fully accessible. So, the correlation analysis was carried out on the basis of the statistical data collected for 2014-2016 with the Microsoft Excel (table 1):

- x_1 - average real wages per month (USD);
- x_2 - index level of education (units);
- x_3 - number of unemployed per capita (pers./pers.);
- y - number of people arrived to Russian Federation (pers.).

The authors decided to choose the number of people arrived to Russian Federation from other countries as a dependent variable (y), as it reflects the migration processes in general. The authors suggest that people come to Russian Federation from less developed countries for education and employment. The analysis was carried out without dividing the data into age groups, since the factors are the same for all working-age groups and data in the section from 18 to 35 years old are not available.

Statistical data were used and processed from the Federal State Statistics Service (FSSS) website. The analysis was carried out by the number of people arrived to Russia from foreign countries according to the following criteria: average real wages, education index and the number of unemployed per capita.

Table 1: Source statistics

Country	Number of people arrived in Russia (thousand people) (y)	Average real wages per month (USD) (x_1)	Index level of education (units) (x_2)	Number of unemployed per capita (x_3)	Population (thousand people)	Unemployed (thousand people)
Australia	82,00	1860,00	0,94	0,03	24020,00	725,00
Austria	83,00	3122,00	0,82	0,03	8670,00	270,00
Bulgaria	293,00	678,00	0,78	0,03	7202,00	247,00
Hungary	55,00	1099,00	0,83	0,02	9849,00	235,00
Germany	415,00	2470,00	0,91	0,02	81230,00	1774,00
...						
France	303,00	2621,00	0,84	0,04	66539,00	2972,00
Japan	132,00	1926,00	0,84	0,02	126880,00	2080,00

Source: author's own calculations

Data were processed for the period from 2014 to 2016 for 26 countries: Australia, Austria, Azerbaijan, Armenia, Belarus, Bulgaria, Canada, China, Finland, France, Germany,

Hungary, Republic of Moldova, Kazakhstan, Italy, Japan, Lithuania, Norway, Poland, Republic of Korea, UK, USA, Ukraine, Sweden, Turkey, Uzbekistan. Data was taken for these countries, because there was no complete data for other countries in this time period. The results of correlation analysis are given in Table 2.

Table 2: Results of correlation analysis

Indicators	Number of people arrived in Russia (thousand people) (y)	Average real wages per month (USD) (x ₁)	Index level of education (units) (x ₂)	Number of unemployed per capita (x ₃)
Number of people arrived in Russia (thousand people) (y)	1,000			
Average real wages per month (USD) (x ₁)	-0,525	1,000		
Index level of education (units) (x ₂)	-0,052	0,046	1,000	
Number of unemployed per capital (x ₃)	0,555	-0,228	0,018	1,000

Source: author's own calculations

The correlation coefficient was estimated on a scale of Chaddok (table 3). Characterization of the coupling strength near empty upon receipt of the indications of correlation to ± 0.3 , the weak link was observed in the interval from $\pm 0,3$ to $\pm 0,5$ | moderate relationship was between $\pm 0,5$ to $\pm 0,7$, and strong relationship strength was between $|\pm 0,7|$ to $|\pm 1,0|$.

Table 3: The Scale of Chaddok

The value of the closeness of the connection	Up to $ \pm 0,3 $	$ \pm 0,3 $ - $ \pm 0,5 $	$ \pm 0,5 $ - $ \pm 0,7 $	$ \pm 0,7 $ - $ \pm 1,0 $
Communication power characteristic	Practically absent	Weak	Moderate	Strong

Source: author's own calculations

The significance level (P-value) was determined in the issue to be used in testing statistical hypotheses. With the significance level, a probabilistic model of indicators distribution was obtained, therefore, regression analysis allowed to determine the significance of the correlation coefficients.

When selecting countries for correlation and regression analysis, the authors were guided by the principle of completeness and availability of information. Missing data were restored with the level of the same period last year or later, if there were no data on the number of unemployed and the population of the country for a certain period.

It was quite a difficult task to obtain accurate yearly data on migration processes, as the State Migration Service (SMS) of the countries are not able to consider exactly how many

people left the borders of their homeland. Only those who came to the SMS and discharged for the purpose of moving abroad got into the field of view. Those who continue to be citizens are not considered.

Conclusion

Description for x_1

The authors investigated the relationship between the economic factor such as the real wages of citizens of a particular country and the number of citizens who arrived in Russia from the countries considered in the sample, when conducted a correlation analysis. It was found that the characteristic of the binding force of these factors is moderate and the index of tightness (r – correlation coefficient) is equal to $r = -0.52$, which is respectively greater than 0.5. This suggests that real wages do have a significant impact on migration. So, the lower the wage, then the more people leave the countries, and vice versa.

Description for x_2

The education index of the population was calculated according to two main indicators:

1. Adult literacy index (2/3 weight).
2. Index of the total proportion of students receiving primary, secondary and higher education (1/3 weight).

The relationship between the number of arrivals from countries and the education index in these countries is virtually non-existent, as *r-coefficient* is significantly less than 0.3 and equals -0.05. This shows that the education index in the country does not have a significant impact on migration. It can be concluded that the choice of a country for migration is not directly associated with the level of education in that country among foreigners arrived.

Description for x_3

There is a moderate correlation between the unemployment rate and the number of foreign citizens arriving in Russia, as in the case of real wages. Unemployment has a strong correlation with the number of arrivals ($r = 0.55$). So, the higher the unemployment rate, then the more people leave their usual place of residence, go abroad, and vice versa. It can be concluded that the lower the salary in the country of retirement, then the more migrants from that country arrived to Russian Federation. Accordingly, the more unemployment in the country of disposal, then the more people from that country arrived to Russian Federation.

P-value is compared to generally accepted standard significance levels of less than 0.05 (table 4). The actual relationship between the factors and the resultant variable (y) is determined by the multiple regression equation 1, which includes 3 variables x_1 (p -value < 0.05), x_2 (p -value > 0.05) and x_3 (p -value < 0.05).

Table 4: The results of the regression analysis

Variables	Equation coefficients	P-value
y -intersection	28483,86214	0,000044016
Variable x_1	-13,94637103	0,000006182
Variable x_2	-17,47642697	0,632592505
Variable x_3	284779,4869	0,000000947

Source: author's own calculations

Table 4 shows that the most significant variables are x_1 and x_3 , so the authors take them for further analysis.

$$y = 28\,483.86 - 13.95 \cdot x_1 + 284\,779.49 \cdot x_3 \quad (1)$$

At the final stage of the study, the quality of the obtained model (equation 1) was evaluated using the R^2 criterion (linear determination coefficient, table 5).

Table 5: The results of regression statistics

Name of the indicator	Value of the indicator
Multiple R	0,6924 (0,7)
R squared	0,4794 (0,5)
Standardized R squared	0,4583 (0,5)
Standard error	28 212,4
Number of observations	78

Source: author's own calculations

The R squared coefficient is one of the most effective estimates of the adequacy of the regression model. If $R^2 > 0.95$, then the high approximation accuracy (the model describes the phenomenon well). If R^2 is in the range of 0.5 to 0.95, then the approximation is satisfactory. If $R^2 < 0.5$, it is assumed that the approximation accuracy is insufficient and the model requires improvement, namely, the introduction of new independent variables, considering nonlinearities, etc. In the range 0.5 to 0.95 accuracy of approximation is sufficient.

For the presented model, the calculated value of the coefficient $R^2 = 0.5$, which indicates a satisfactory approximation, therefore, the model as a whole appropriately describes the phenomenon.

Table 6: The results of variance analysis

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	3	52246601415	18082200471,8	22,71	1,57337E-10
Residue	74	58899524117,74	795939515,1		
Total	77	113146125533,19			

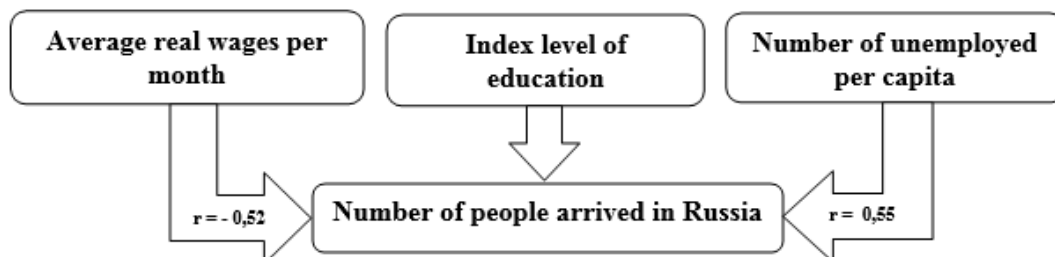
Source: author's own calculations

The significance of the multiple regression equation 1 was checked using Fisher' – test (F-test), which showed that the coefficient of determination is statistically significant and the regression equation 1 is statistically reliable $F_{emp}=22.71 > F_{crit}=2.12$, therefore the regression equation is recognized as statistically significant and reliable (table 6).

Hypothesis testing

As a result of regression analysis P-value for variables x_1 and x_3 are significantly less than 0,05. Thus, the authors concluded that this correlation is not accidental. Interrelation between the number of foreigners arrived in Russia with the number of unemployed people per capital as well as with the average real wage in studied countries is equal to 95% of revealed cases (figure 2).

Figure 2: The results of correlation studies

Source: author's own calculations

Thus, the authors found that one of the main factors that causes the increase in migration processes is the economic factor. The motives that provoke the outflow of young and working-age people from less developed countries to more developed are the unemployment rate, low wages and, as a result, dissatisfaction with the level and quality of their lives.

The results of correlation and regression analysis prove that the socio-educational factor plays a secondary role. Despite the fact that young people leave the country in connection with the prestigious education abroad, the main reason is still the opportunity to subsequently be realized in professional activities.

References:

1. AKHMETOVA, M. Key Factors of the Territory's socio-economic Development: Innovative Aspect, 2015.
2. ABALKIN, L.A. The essence of labor migration as an economic category and its importance for the socio-economic development of the region / L.A. Abalkin // living standards of the population of the regions of Russia, 2016. №3.-P. 44-54.
3. BODE, V. Power and the people: distrust and disbelief [Electronic resource] / V. Bode // Radio Liberty. 2010. Access mode: <https://www.svoboda.org/a/1969560.html> (Date of access: 03/15/2019).
4. "Brain drain" as a global phenomenon. Causes and consequences. Center for Humanitarian Technologies. // Electronic publication: Center for Humanitarian Technologies. 04/05/2008 Access mode: <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2008/1653> (Date of access: 03/16/2019).
5. Europortal: [Electronic resource] // What is political asylum and how to get it. 2010-2019. URL: <https://evroportal.ru/immigratsiya/kak-poluchit-politicheskoe-ubezhishhe/> (Date of access: 03/16/2019).
6. Eurostat: [Electronic resource] // European statistics. 2019. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/home?CFID=289955&CFTOKEN=81405316&jsessionId=1a933781313bb38f3323e28596a436e43226tr> (Date of access: 03/17/2019).
7. GOLOVANOVA, T. An electronic article for Sputnik radio: Is migrant economics useful? The UN thinks so. Access mode: <https://www.gazeta.ru/social/2016/08/09/10112441.shtml> (Date of access: 03/15/2019).
8. VITKOVSKAYA, G. and S. PANARIN. Migration and Security in Russia under the editorship / G. Vitkovskaya and S. Panarin // Carnegie Moscow Center. 2000. p. 341.
9. HOT, Z. Z. Methodological approaches to the study of migration processes. [Electronic resource] / Z. Z. Hot // Text of the scientific article on the specialty "Sociology". 2016. Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-podhody-k-izucheniyu-migratsionnykh-protsessov> (Date of access: 03/15/2019).
10. KARGINA, I. G. Religion as a factor in the adaptation of immigrants: features of the American case [Electronic resource] / I. G. Kargina // POLIS. Political studies. Electronic journal. 2014. Access mode: <http://www.demoscope.ru/weekly/2014/0605/analit04.php> (Date of access: 03/15/2019).
11. KATSIEL, S. V. The World Economy: A Manual. 2007. Access Mode: <https://textbooks.studio/mirovaya-ekonomika-uchebnik/migratsiya-rabochey-silyi.htm> (Date of access: 03/16/2019).
12. RAKOVSKAYA, V. Difficult migration: implications for donor countries and recipient countries [Electronic resource] / Solovyova, N. N., Tumanova, I. A. // Modern problems of science and education. - 2013. № 3. Access mode: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?Id=9443> (Date of access: 03/15/2019).

13. Ria novosti: [Electronic resource] // Geneva Convention "On the status of participation" (1951). 2014-2019. URL: <https://ria.ru/20160728/1472939119.html> (Date of access: 03/15/2019).
14. TOPILIN, A. V. Migration processes and the labor market in russia [Electronic resource] / A.V. Topilin // Science. Innovation. Technology. №2. 2015. (Date of access: 03/15/2019).
15. VOROBEVA, O. D Many-sided migration // Migration and socio-economic development. 2016. Volume 1. № 1. P. 9-16.
16. ZIMIN, T. Brain drain or talent circulation? [Electronic resource] / T. Zimin // Science and Life. 2019. Access mode: <https://www.nkj.ru/news/14700/> (Date of access: 03/15/2019).
17. World economy: study guide [Electronic resource] / E. G. Guzhva, M. I. Lesnaya, A. V. Kondratyev, A. N. Egorov., SPSUUT. 2009. 116 p. Mode of access: <http://www.ereport.ru/articles/mirecon/labour.htm> (Date of access: 03/16/2019).

Contacts:

doc. Marina Akhmetova, PhD

Economics and Finance Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospect 29
Perm
Russian Federation
e-mail: miahmetova@gmail.com

stud. Varvara Remneva

Undergraduate student of the second year
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospect 29
Perm
Russian Federation
e-mail: bob_bob_rob_rob@mail.ru

stud. Tatyana Fyodorova

Undergraduate student of the second year
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospect 29
Perm
Russian Federation
e-mail: tatya-na.f@ya.ru

ASSESSMENT OF THE INFORMATION SOCIETY DEVELOPMENT LEVEL IN THE REGIONS OF RUSSIAN FEDERATION

Marina Akhmetova ^a– Anastasia Mikova ^b

^a Economics and Finance Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky prospect 29, 614 000 Perm, Russia, e-mail: miahmetova@gmail.com

^b Undergraduate student of the fourth year Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky prospect 29, 614 000 Perm, Russia, e-mail: mischina.as@yandex.ru

The article presents the information society development level monitored in 85 regions of the Russian Federation. The information of the Federal state statistics service for 2017 was used and processed in the article. The assessment was carried out by means of a methodology of determining the information society development level with the help of an integral index based on 55 indicators. This methodology operates as part of the fundamental provisions of the Concept of regional information, approved by the Government of the Russian Federation.

The grouping of regions of the Russian Federation made by the authors can become the basis for establishing and adjustment of the development concepts of regions with different informatization levels.

To this end, a typology of regions was created, which are divided into 7 groups according to the value of the integral index of information society development, conclusions and recommendations were formulated for each group.

Key words: Information society, Index, World information space, E-government, Typology of regions, Russian Federation

JEL: D83, R50

Introduction

Over the past ten years, the world powers have experienced a transition from an "industrial society" to a "post-industrial society", namely the information society. There was a change of production methods, people's worldview, interstate relations. The concepts of "information", "informatization", "information technologies", "information systems" have become a part of everyday life, terabytes of information revolve around humanity.¹

Presently, Russia is a country with a sufficient level of information, but still not included in the list of the most information-developed countries. Information society is one of the main aspects of development in the modern world. Its level can be judged on the development of the country as a whole. To increase the information society development level in Russia on a global scale, a Strategy for the information society development in the Russian Federation for 2017-2030 has been developed (hereinafter the Strategy).

Moving towards the information society is considered to be a fairly objective process. It provides, firstly, the formation and development of the world information space, and secondly, a close link between the functioning of the world trade markets, labor and knowledge markets, information and capital. Each country for many years gradually approached such stage of society development as information society. The idea of "information society" appeared in the second half of the twentieth century, and the concept was first defined in Japan in 1966.

¹ VARTANOVA M. Electronic article: Transition from industrial to information society. 2015, Russian state social University (branch of Lyubertsy), Moscow (Access date: 12.03.2019).

The interpretation indicates that the information society is a society in which there is an abundance of high-quality information, as well as all the necessary means for its storage, distribution and use.

Modern ideas about the information society are reflected in the writings of Russian scholars. For example, the information society is understood as a society in which the production and consumption of information is the most important activity. The information there is recognized as the most important resource. New information and telecommunication technologies and techniques become basic technologies and techniques, and the information environment, along with social and environmental – a new human habitat.²

A society in which a significant part of the working population constantly interacts with information, i.e. produces, processes, stores and sells knowledge and other information products and services, is called information society.³

Various authors identify the main characteristics of the information society, such as:

- increasing the importance of information, knowledge and technology in society;
- the proportion of the population engaged in the development of information technologies, communications, producing information products services, is constantly increasing;
- development of telephone, radio and television, Internet and media;
- creating an extensive information space providing the population with access to information resources;
- high level of satisfaction with the need for information products and services;
- access to quality education.

Also, in the state program of the Russian Federation "Information society", the following features and characteristics are highlighted:

- establishing the unified information and communication space of Russia as a part of the world information space, full participation of Russia in the processes of information and economic integration of regions, countries and peoples;
- establishing and subsequent dominance in the economy of new technological structures based on the mass use of advanced information technologies;
- creating an effective system to ensure the rights of citizens and social institutions to freely receive, disseminate and use information as an essential condition for the democratic development and modernization of Russia.

Creating the information society is considered by the world community as a positive aspect of socio-economic development. However, this phenomenon may conceal many problems.

The main danger is the increasing globalization of production. Globalization itself and the mobility of global corporations can adversely affect environmental policies, as well as the rights to work and social protection, on a global scale. If we speak about companies, that are closely linked to information technology in the most economically developed countries, there is another problem – the unprecedented reduction of jobs, what gives the citizens cause for concern.

It is also worth mentioning that no matter what new information technologies have been developed, with each new innovation class inequality between citizens, regions and countries increases. To date, access to the latest information technology has a small percentage of people, because advanced developments are mainly owned by the state, which with their help improves

² KALINKINA N. The contours of the information society in Russia: Informatization of society and development of information infrastructure: Bulletin of Nizhny Novgorod University. N. Lobachevsky. – 2010, №3 (2), p. 494-499. (Access date: 13.03.2019)

³ LAVRENTIEVA M., CHURIKOVA S., Electronic article: problems and trends in the development of the information society in Russia: Tauride scientific observer. – 2015, №4 (December), (access date: 17.03.2019)

the management processes every year. For citizens, it is easier to receive various services (obtaining a passport, selling property, registration of legal entities), the population has direct access to the President, the corruption level is reduced due to the increased transparency of state procedures.

With the daily use of global networks, new forms of cultural aggression are increasingly emerging, from the most developed countries to the less developed. This entails the danger of losing the knowledge of entire cultures that have centuries of history and their own language, because people prefer to study international languages.

It is widely known that the main instrument of influence on public opinion, in the information society, are the media (hereinafter media). There is so much information around us that the lives of several generations will not be enough to study it. As the volume of information increases, it becomes more difficult for people to navigate in its content and protect themselves from its excess. With the help of the media, consumer preferences and tastes are imposed on humanity in the interests of a narrow group of transnational manufacturing companies. Broadcasting conditions of abundant life are used in countries that are interested in increasing the flow of cheap labor from less developed countries.

Do not forget that the main resource in the information society is information. From this it can be concluded that activities in the information society implies working with this resource, which will have a negative impact on other professions that provide the basic needs of society. The world faces a global shortage of vital professions. Such professions as turner, engineer, agronomist, baker, are no longer prestigious, students are aimed at high wages, so most choose such professional training fields as economics, management, public administration, programming.

Effective methods of countering the various dangers of the information age do not lie in the field of separating the country from the global information space, but rather in connecting to participate in the formation of this space with great interest, resources and opportunities.

As for our state, the main problem of the spread of information in the Russian Federation is the vast space that everything should be covered. Very developed regions located mainly in the Central Federal district, where the appropriate infrastructure and socio-economic basis have already been created, can enter the race for the spread of informatization.⁴

Russia needs to reduce the gap in information development between the regions of the Russian Federation. To this end, the authors need to create a typology of regions by the information society development level, to identify leaders and underdeveloped territories, to identify the main causes of underdevelopment and offer areas for improvement.

1 Methodology

The methodology used in this work to assess the information society level was approved by the order of the Government of the Russian Federation dated December 29, 2014 № 2769-p. To assess the information society development level in the regions of the Russian Federation used statistical data of state observation in the field of information and communication technologies (hereinafter ICT), carried out by the Federal State Statistics Service (hereinafter ROSSTAT), and data of departmental statistics in accordance with the list of indicators to assess the information society development level in the regions of the Russian Federation.

The purpose of the methodology is to assess the level of ICT use in the regions of the Russian Federation and the factors of information society development. The objective of the methodology is to form a system of indicators to assess the information society development level in the Russian Federation.

⁴ AKHMETOVA, M., PERSKY, YU., SEMENOVA, E. V. Building a typological number of regions on the basis of innovative potential // Scientific review. 2014. № 8. P. 407-415 (access date: 10.03.2019).

The methodology contains indicators monitored by international organizations (the development index of e-government (EGDI), which is calculated by the United Nations; the ICT development index (IDI), produced by the International telecommunication Union; the e-readiness index to the network society (NRI), calculated by the world economic forum.

This method establishes the procedure for calculating the information society development index in the regions of the Russian Federation, which includes sub-indexes forming the index components:

- use of ICT in priority areas (sub-indexes: e-government, education, health, culture, entrepreneurship and trade, ICT use in households and population, social security and employment, construction, road, housing and communal services, life safety, transport, energy, agriculture, public and municipal finance);
- factors of information society development (sub-indexes: human capital, economic environment, ICT infrastructure, information management).

The Integral Index is built on the basis of aggregation of indicators values of information society development level in the regions of the Russian Federation on the basis of which ratings of regions on separate sub-indexes are formed.

The final rating of the regions of the Russian Federation on the information society development level includes 19 sub-indexes (three stages of assessment process). The first stage of the rating is based on the calculation of the information society development index in the regions of the Russian Federation, which includes 7 sub-indexes: human capital, ICT infrastructure, e-government, ICT in business and trade, ICT in health, ICT in culture, the use of ICT in households and the population.

The final rating of 85 regions of the Russian Federation on the level of information society development makes it possible to distribute the regions from the most information-developed to the regions with underdevelopment of informatization.

The purposes for rating the regions of the Russian Federation on the information society development level are:

- creating a tool of monitoring the regional informatization development;
- reducing the level of digital divide between the regions of the Russian Federation;
- application of ICT in key areas of activity at the regional level in Russia;
- increasing the position of the Russian Federation in international rankings;
- using data for making management decisions.

2 The Formula of the Integral Index

Assessment of the information society development level in the regions of the Russian Federation is determined using the formula 1:

$$I_{IOSRF} = 1/3 * I_f + 2/3 * I_i \quad (1)$$

where I_{IOSRF} – Index of information society development in the regions of the Russian Federation;

I_f – Index-component "Factors of information society development»;

The I_i - Index-component "ICT for development".

2.1 Index-component formulas

1. Index-component "Factors of development of information society" is determined by the formula 2:

$$I_f = 1/2 * P_{chk} + 1/2 * P_{infr} \quad (2)$$

where P_{chk} – subindex "Human capital" (4 sub-indexes: "Level of education" (3 indicators), "ICT skills" (4 indicators), "Scientific potential" (1 indicator), "ICT specialists" (1 indicator); P_{infr} – subindex "ICT Infrastructure" (4 indicators).

2. Index-component "ICT for development" is calculated by the formula 3:

$I_i = 1/5 * Pep + 1/5 * Pikt_dh + 1/5 * Pikt_k + 1/5 * Pikt_pt + 1/5 * Pikt_z$, (3)

where Pep - the subindex "E-government" (2 sub-indexes: "The use of ICT in the activities of OGV and CHI" (2 indicators), "Obtaining public and municipal services in electronic form" (9 indicators));

Pikt_dh – subindex "ICT Use by households and population" (6 indicators);

Pikt_k – subindex "ICT in culture" (2 sub-indexes: "Access of cultural institutions to ICT" (4 indicators), "Use of ICT in cultural institutions" (5 indicators))

Pikt_pt – subindex "ICT in business and Commerce" (2 sub-indexes: "Enterprise access to ICT" (8 indicators), "E-Commerce" (3 indicators));

Pikt_z – subindex "ICT in healthcare" 2 sub-indexes: "Equipment with computers" (2 indicators), "Use of network technologies of health facilities" (3 indicators);

On the basis of 55 indicators, the authors formed a rating of regions (extract in table 1), which takes into account 7 sub-indexes calculated at the first stage of the study.

Table 1: Rating on the information society development level for 2017 (First stage)

№ in the rating	Regions of the Russian Federation by districts	Index of information society development of the RF subject IIOSRF
1	Moscow	74.428
2	Moscow region	68.841
3	Yamalo-Nenets Autonomous Okrug	61.462
4	Saint-Petersburg	60.068
5	Khanty-Mansi Autonomous Okrug	59.901
etc.		

Source: author's own calculations

The Russian Federation consists of 85 regions. All regions were ranked in descending order of the Integral Index. Based on the data obtained, it can be considered that the city of Federal importance Moscow is the most information-developed subject in the Russian Federation, also in second place – the Moscow region, the third – the Yamal-Nenets Autonomous district, the fourth – the city of St. Petersburg. Among the poorly information-developed regions are the Republic of Dagestan, Kurgan region, the Republic of Tyva.

In order to divide the regions into groups by level of development, it is necessary to determine the maximum and minimum values to find out the scope of variation, the size of the interval, and then the number of groups (table 2).

Table 2: Defining the step for grouping and the number of groups

Maximum value	74.428
Minimum value	40.238
Scope of variation	34.190
Number of groups	7
The value of interval	4.9

Source: author's own calculations

The number of groups is determined based on the Sturges formula (formula 4):

$$n = 1 + 3,322 * \lg N, \quad (4)$$

where N is the number of units in the population,

n – number of groups.

As a result of the grouping, table 3 with equal intervals of the information society development was obtained.

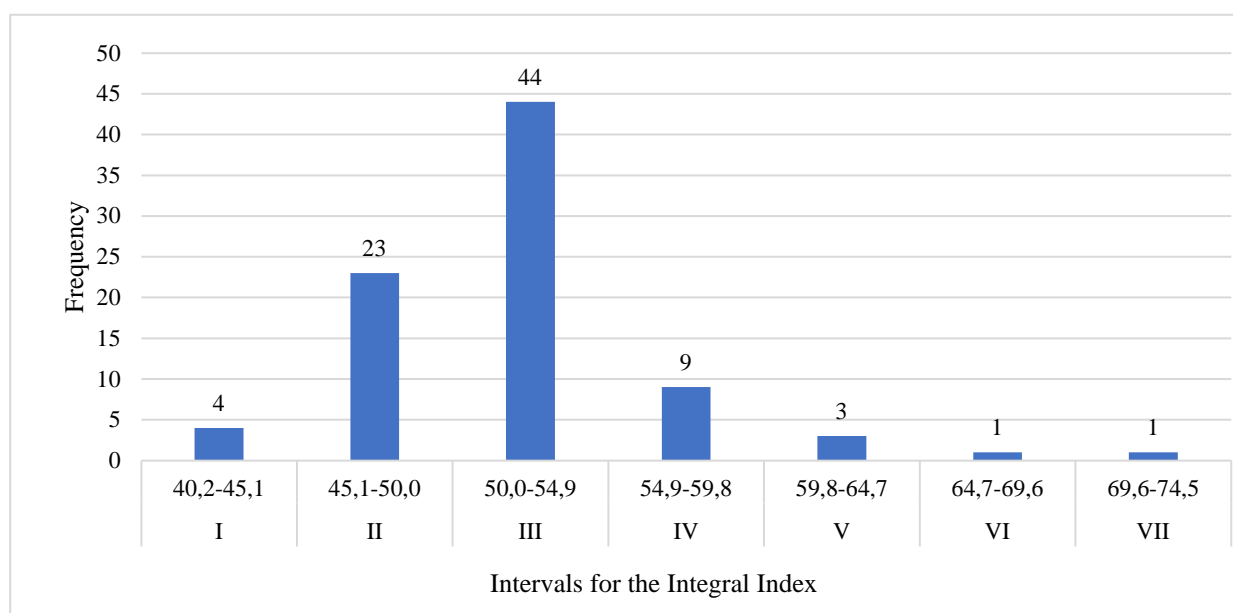
Table 3: Grouping of subjects of the Russian Federation by the value of the Integral Index for 2017 (the First stage)

Group	Integral index		Frequency
	Interval's beg.	Interval's end.	
I	40.238	45.14	4
II	45.138	50.04	23
III	50.038	54.94	44
IV	54.938	59.84	9
V	59.838	64.74	3
VI	64.738	69.64	1
VII	69.638	74.54	1
Subtotal			85

Source: author's own calculations

The results of the grouping are graphically shown in figure 1.

Figure 1: Histogram of frequency for the Integral Index values for 2017 (First phase)

Source: author's own calculations

Depending on the Integral Index value, the groups were given appropriate names.

Table 4: Typology of regions by information society development level

No.	Information society development level	The regions of the Russian Federation
I	Low	Republic of Dagestan, Sevastopol, Kurgan region, Republic of Tyva.
II	Below the average	Bryansk region, Kostroma region, Kursk region, Smolensk region, Tver region, Republic of Adygea, Republic of Kalmykia, Republic of Crimea, Kabardino-Balkar Republic, Karachay-Cherkess Republic, Republic of North Ossetia, Chechen Republic, Republic of Mari El, Republic of Mordovia, Kirov region, Ulyanovsk region,

		Republic of Altai, Altai region, TRANS-Baikal region, Krasnoyarsk region, Omsk region, Amur region, Jewish Autonomous region.
III	Average	Vladimir region, Voronezh region, Ivanovo region, Kaluga region, Lipetsk region, Orel region, Ryazan region, Tambov region, Tula region, Yaroslavl region, Republic of Karelia, Republic of Komi, Nenets Autonomous district, Arkhangelsk region without Autonomous district, Vologda region, Novgorod region, Astrakhan region, Volgograd region, Rostov region, Republic of Ingushetia, Stavropol region, Republic of Bashkortostan, Udmurt Republic, Chuvash Republic, Perm region Nizhny Novgorod region, Orenburg region, Penza region, Samara region, Saratov region, Sverdlovsk region, Chelyabinsk region, Republic of Buryatia, Republic of Khakassia, Irkutsk region, Kemerovo region, Novosibirsk region, Tomsk region, Republic of Sakha (Yakutia), Kamchatka Krai, Primorsky Krai, Khabarovsk Krai, Magadan region, Chukotka Autonomous district.
IV	Above the average	Belgorod region, Kaliningrad region, Leningrad region, Murmansk region, Pskov region, Krasnodar region, Republic of Tatarstan, Tyumen region without Autonomous districts, Sakhalin region.
V	Elevated	Saint-Petersburg, Khanty-Mansi Autonomous Okrug, Yamalo-Nenets Autonomous Okrug.
VI	High	Moscow region.
VII	Extremely high	city of Moscow.

Source: compiled by authors

Conclusion

The group "Extremely high" includes the absolute leader of the country in information development, the city of Federal importance Moscow. Despite the high population density with a significant proportion of visitors, the capital of the Russian Federation, occupies the first position in four of the seven subindexes: 1) "human capital" (the highest value of indicators of education level, the level of literate population, the number of specialists in the field of ICT); 2) "ICT infrastructure"; 3) "e-government" (the maximum value of the sub-index "use of ICT in the activities of public authorities and local governments", the sub-index "receiving public and municipal services in electronic form"; 4) "ICT in business and trade" (the leading level on the sub-index "access of enterprises to ICT" and "e-Commerce"). The main activities within the framework of the Strategy for 2017-2030 should be aimed at maintaining a leading position. Since the development level of the absolute leader in Informatization is indicative for the all-Russian and world community. For the "catching-up" territories of Russia, the best experience in the implementation and use of ICT in various fields, acquired by the leader since 2011 within the framework of the State program "Information society", should be used as a reference for the regions of group VI, V and IV. However, despite the highest position in the ranking, the leader of informatization will continue to work to provide various sectors of the economy with quality information technology in order to increase productivity. Due to the high growth rate of informatization throughout the country, the fundamental task for the coming years should be to ensure a high level of information security of the state, industry and citizens.

The VI group "High" includes 1 region – Moscow region, which for most indicators has values slightly lagging behind the leader of informatization. In order to achieve the reference values, it is necessary to carry out a number of activities aimed at: improving the quality of education, health care and social protection. It is also impossible to ignore such areas as the promotion of culture and media based on information technology. Another area for

improvement should be "e-government", which requires improving the efficiency of public administration and local self-government, deepening the engagement between civil society and commercial organizations with state authorities.

The V group "Elevated" includes 3 regions, including the cultural capital of Russia – the city of St. Petersburg. This group is characterized by a high level of access to ICT for all sub-indexes, and the integral value varies from 59.8 to 64.7. Based on a more in-depth analysis of the subindexes and their indicators, a number of areas for improvement can be identified. For example, group V regions require measures to increase the share of electronic interdepartmental document flow and the use of electronic signature tools, as well as measures to provide technical support to public authorities and local authorities in order to increase the speed of data transmission over the Internet. Improving the values of these indicators will lead to an increase in the number of regions-leaders of informatization in the country.

The IV group "Above average" includes 9 regions with Integral Index values from 54.9 to 59.8, which is about 12% of the total number of regions. It indicates the effectiveness of the implemented state programs associated with the growth of the information Society in the subjects of the Russian Federation. However, there are some areas for improvement. Thus, the priority measures may be to improve the quality of public services by converting them into electronic form. The development of services based on information technology to simplify the procedures of interaction and communication between society and the state. It should be noted that the values of the integral index for the regions of group IV are quite high in comparison with the regions of group I and II, and in some cases even difficult to achieve. For example, for regions with the development information society level "Low" and "Below average", the values of subindexes of such regions as the Republic of Tatarstan, the Belgorod region, etc. may become reference.

44 regions were included in group III "Average" with the level of the information society development Index from 50.0 to 54.9. The average level of the Integral Index in more than 50% of the Russian regions indicates the normal spread of informatization processes. It can also be argued that more than half of the country has equal initial conditions, so the Strategy for the information society development for 2017-2030 should be most effectively implemented in the regions of the current group.

Group II "Below average" included 23 regions with the level of the information society development Index from 45.1 to 50.0. Lack of development of Informatization of the regions due to, for example, the backlog for such sub-index as the "ICT in healthcare". In order to bring the level of development closer to the national average, the Government should envisage activities aimed at the development of higher education in the field of ICT. At the same time, attractive working conditions should be maintained in the regions so that young professionals do not migrate to more developed regions. Activities for the population to improve the skills of using the Internet in order to obtain state and municipal services, as well as to promote the benefits of having an electronic signature will contribute to the improvement of the information society development level. To equip households with ICT, long-term credit programmes should be developed at a small percentage. The government needs to implement a number of basic measures to equip health institutions, museums and libraries with personal computers, to ensure the availability of catalogs on the Internet. First of all, it is necessary to ensure the availability of the necessary skills among the population and enterprises, which can contribute to the development of e-Commerce in the regions under consideration.

Group I "Low" included 4 regions with the level of the information society development Index from 40.2 to 45.1. The regions of this group have the lowest values in such areas as "human capital", "ICT infrastructure", "ICT in culture", "ICT in business and trade". Therefore, when implementing the Strategy, the State should provide for measures aimed at improving the penetration and quality of communication, increasing the percentage of employees of

organizations using a personal computer. Of course, the level of prices for equipment in the regions should be available to the population with average earnings, as well as access to the Internet. To stimulate the business community, it is necessary to offer credit programs for entrepreneurs in order to acquire and implement ICT in their activities. An effective tool can be free educational activities in the form of online seminars on the development of sites where products, goods and services of entrepreneurs can be presented. At the same time, the Government needs to take a number of basic measures to improve ICT in health care, culture, education and science, such as equipping institutions with high-quality Internet access, creating and developing electronic services. A priority is to create attractive conditions for the migration of ICT specialists to the regions of this group.

In conclusion, it should be noted that on the basis of the first stage of the rating, Russia is dominated by regions with an average development level of the information society (about 62%). They constitute a good basis for a thorough study of the existing problems of informatization for the development of the country as a whole. Of course, regions with a low level of development, which make up 32% of the number of regions, will find it difficult to approach the level of information development of leaders (6% of all regions), where the best and most affordable technologies in the country are concentrated. In this regard, the basic actions of the state should be aimed at reducing the inequality of the subjects of the Russian Federation to the limits that prevent the isolation of individual citizens and social groups. It is expected that due to the Strategy of development of the information society in the Russian Federation for 2017-2030, the inequality in the level of information in the regions will be reduced.

References:

1. AKHMETOVA, M., PERSKY, YU., SEMENOVA, E. V. *Building a typological number of regions on the basis of innovative potential* // Scientific review. 2014. № 8. P. 407-415 (access date: 10.03.2019).
2. KALINKINA, N. *The contours of the information society in Russia: Informatization of society and development of information infrastructure*: Bulletin of Nizhny Novgorod University. N. Lobachevsky. 2010, №3 (2), p. 494-499. (Access date: 13.03.2019).
3. LAVRENTIEVA, M., CHURIKOVA S., *Electronic article: problems and trends in the development of the information society in Russia*: Tauride scientific observer. – 2015, №4 (December), (access date: 17.03.2019).
4. *Methods of assessing the level of development of the information society in the subjects of the Russian Federation*: Annex No. 1 to the minutes of the meeting of the Council on regional Informatization of the Government Commission on the use of information technologies to improve the quality of life and business environment of April 20, 2016 №172pr. 2016. (Access date: 17.03.2019).
5. Resolution of the Government of the Russian Federation "On approval of the state program "Information society (2011-2020)". (Access date: 10.03.2019).
6. ROSSTAT: [Electronic resource] // *Statistics of subjects of the Russian Federation*. – 2017. URL: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/business/it/fed_nabl-croc/PublishData%5CReports%5CReports_2017.html (date of access: 18.03.2019).
7. The decree of the President of the Russian Federation from 09.05.2017, No. 203 "On the strategy of information society development in the Russian Federation for the years 2017-2030". (Access date: 18.03.2019).
8. VARTANOVA M. Electronic article: *Transition from industrial to information society*. 2015, Russian state social University (branch of Lyubertsy), Moscow. (Access date: 12.03.2019).

Contacts:

doc. Marina Akhmetova, PhD

Economics and Finance Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospect 29
614 000 Perm
Russian Federation
e-mail: miahmetova@gmail.com

stud. Anastasia Mikova

Undergraduate student of the fourth year
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky prospect 29
614 000 Perm
Russian Federation
e-mail: mischina.as@yandex.ru

ČILE POČAS DRUHÉHO PREZIDENTSKÉHO MANDÁTU SEBASTIÁNA PIÑERU

Kristína Baculáková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

Po voľbách v roku 2017 vkladali obyvatelia Čile veľké nádeje do Sebastiána Piñeru, ktorý sa stal prezidentom už po druhýkrát a vystriedal tak Michelle Bacheletovú. Dnes sa zdá, že povolebné nadšenie pomaly klesá. Napriek tomu však Piñera musí riešiť niekoľko kľúčových problémov, ktorým Čile v súčasnosti čelí. Predkladaný príspevok sa zaoberá analýzou východiskovej situácie v Čile po skončení druhého prezidentského mandátu Michele Bacheletovej a analyzuje prvý rok pôsobenia Sebastiána Piñeru ako aj výzvy, na ktoré bude musieť reagovať, predovšetkým pokles prílevu PZI, rastúcu byrokraciu, nesprávne nastavenú daňovú reformu či reformu školstva.

Kľúčové slová: Čile, Sebastián Piñera, Michelle Bacheletová, ekonomický rast

After the elections in 2017, Chile put great hopes on Sebastian Piñera, who became president for the second time and replaced Michelle Bachelet. Today, the enthusiasm seems to decline. Nonetheless, Piñera must address a number of key issues facing Chile today. The present paper deals with an analysis of the initial situation in Chile after the end of the mandate of Michele Bachelet and analyzes the first year of Sebastian Piñera's operation as well as the challenges he will have to respond to, in particular, the decline in FDI inflows, increasing bureaucracy, misconfigured tax reform and education reform.

Key words: Chile, Sebastián Piñera, Michelle Bachelet, economic growth

JEL: R11

Úvod

V roku 2006 sa prezidentkou Čile stáva prvá žena v tomto úrade – Michelle Bacheletová a jej nástup nebol ľahký. Bacheletová vo voľbách tesne porazila Sebastiána Piñeru a sľúbila občanom Čile zmenu. Lenže už pomerne krátko po zvolení začali jej preferencie klesať, dokonca členovia jej vlastnej strany protestovali a jej vláda podstúpila niekoľko zmien.¹ Počas svojej prezidentskej kampane sľubovala Bacheletová hlavne znížiť sociálnu a príjmovú nerovnosť, podporiť sociálnu mobilitu a zlepšiť verejné služby.² V roku 2007 založila Hospodársky a sociálny stabilizačný fond, ktorý kumuloval fiškálne prebytky vyššie ako 1 % HDP a zabezpečil finančné prostriedky pre stimuly počas globálnej hospodárskej a finančnej krízy. Bacheletovej prvé funkčné obdobie končí v roku 2010, teda po globálnej hospodárskej a finančnej kríze, ktorá tak ako iným krajinám Latinskej Ameriky, tak aj Čile priniesla hospodársky pokles. Bacheletovej druhé funkčné obdobie je takisto poznačené poklesom rastu HDP, a to kontinuálne od roku 2014, kedy hospodársky rast nedosiahol ani hranicu 2 %, pričom takýto vývoj pokračoval aj v roku 2016. Objem exportu za dva roky (2014 – 2016) klesol o takmer 20 mld. dolárov.

¹ WEEK, G., BORZUTZKY, S. (2012). Michelle Bachelet's Government: The Paradoxes of a Chilean President, in: *Journal of Politics in Latin America*, 4, 3, s. 97-121.

² MEYER, P. (2014). *Chile: Political and Economic Conditions and U.S. Relations*. Congressional Research Service. <https://fas.org/sgp/crs/row/R40126.pdf>

Slabý hospodársky rast, nízky rast miezd, aj korupčný škandál vyústili v roku 2018 do zvolenia Sebastiána Piñeru, ktorý tak nastúpil do svojho už druhého funkčného obdobia v úrade prezidenta. Piñera sa stal prvým konzervatívnym prezidentom Čile od čias pôsobenia vojenskej junty. Prezidentom sa prvýkrát stal v roku 2010, pričom vystriedal Michelle Bacheletovú. Aktuálne opäť prezident začal svoje druhé obdobie práve v roku 2018, opäť striedajúc Bacheletovú.

Už v prvom období sa tešil veľkej popularite medzi podnikateľmi, svoju politiku chcel priblížiť potrebám občanov a podnikateľov, nie politikov. Hneď, ako nastúpil do prezidentského úradu, zasiahlo Čile silné zemetrasenie, a preto musel svoje plány pozmeniť predovšetkým na rekonštrukciu krajiny. Svoju popularitu posilnil aj po kolapse v baniach v San Jose, kde pod púšťou Atacama zostalo uväznených 33 baníkov, ktorých sa ale podarilo zachrániť až po rekordných 69 dňoch.³ Čelil však aj nespokojnosti študentov.

Piñera pochádza z úplne iného prostredia ako prezidentka Bacheletová. Je podnikateľom, a patrí medzi najbohatších ľudí v Čile. Zbohatnúť sa mu podarilo v 80. rokoch, kedy do Čile priniesol kreditné karty. Investoval do futbalového klubu Colo colo,⁴ televízie ale aj najväčších čílskych aerolíní.⁵ Predkladaný príspevok si kladie za cieľ-zhodnotiť ekonomický vývoj v Čile práve počas pôsobenia druhého prezidentského mandátu Sebastiána Piñeru.

1 Ekonomická situácia v Čile po druhom mandáte prezidentky Bacheletovej

Čile patrí podľa viacerých analýz k najkonkurencieschopnejším ekonomikám a predstavuje najvyspelejšie hospodárstvo spomedzi krajín Latinskej Ameriky. Dodnes prebiehajú diskusie o tom, aký veľký podiel na ekonomickom rozvoji Čile mali práve neoliberálne reformy tzv. Chicago Boys počas pôsobenia vojenskej junty v 80. rokoch. Isté však je, že po demokratizácii sa Čile podarilo prilákať zahraničné investície, krajina uzatvorila obchodné dohody s viacerými krajinami, čím získala prístup na spotrebiteľské trhy v Európskej únii, Číne či Spojených štátoch amerických.⁶ Bacheletovej reformy z prvého funkčného obdobia sa pozitívne odzrkadlili počas globálnej hospodárskej a finančnej krízy, kedy práve vďaka Hospodárskemu a sociálnemu stabilizačnému fondu, z ktorého krajina čerpala peniaze v nepriaznivej situácii, zabránila hlbšiemu hospodárskemu prepadu. Samozrejme, Čile profitovalo aj z úspor kumulovaných predovšetkým z príjmov z exportu medi, a to najmä v období vysokej ceny tejto suroviny.⁷

Druhé obdobie Michele Bacheletovej v prezidentskom úrade je však poznačené rapídny poklesom jej preferencií a obľúbenosti zo 65 % v roku 2014 na 19 % v roku 2016.⁸ Pokles popularity súvisí predovšetkým s domácou politikou a nie príliš úspešnými reformami. Asi najväčšej kritike čelila daňová reforma prijatá v roku 2014. Tá býva považovaná za príčinu nízkeho hospodárskeho rastu krajiny. Reforma zvýšila zdanenie podnikateľských subjektov na 25 % s istými výnimkami pre malé a stredné podniky. Reforma bola široko kritizovaná z dôvodu zložitosti jej uplatňovania.⁹

Sľúbená reforma školstva nevyriešila otázku univerzálneho vzdelania pre všetkých študentov a prezidentka čelila v roku 2015 masívnym protestom študentov. Reforma trhu práce

³ CNN (2010). *Pinera visits Chilean mine, speaks with trapped miners*.

⁴ Kvôli tomuto kroku býva Piñera prirovnávaný k Berlusconi.

⁵ BBC News (2017). Profile: *Chile's President Sebastian Piñera*. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-11558721>

⁶ MEYER, P. J. (2014). Chile: Political and Economic Conditions and U.S. Relations <https://fas.org/sgp/crs/row/R40126.pdf>

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ BENEDIKTER, R., ZLOSILO, M. (2017). Chile's 2017 presidential election: evaluating the second Bachelet government. <https://blogs.lse.ac.uk/latamcaribbean/2017/11/18/chiles-2017-presidential-election-evaluating-the-second-bachelet-government/>

čelila kritike odborov, ktoré tvorili masívnu voličskú základňu Bacheletovej. Reforma trhu práce si za cieľ kládla posilniť vyjednávaciu schopnosť odborov a práva zamestnancov. Keďže je však väčšina pracujúcich zamestnaná v malých a stredných podnikoch, efekt tejto reformy je nedostatočný. Reforma navyše neriešila kritické faktory ovplyvňujúce pracovný trh – pokles produktivity práce, zapojenie žien a mladých do pracovného procesu, či imigráciu.¹⁰

Napokon, ďalšia – dôchodková reforma nebola vôbec prijatá. Okrem nedostatočných efektov implementovaných reforiem začal krajinu ovplyvňovať aj pozitívny ekonomický vývoj v susednom Peru, kde objem priamych zahraničných investícií presiahol celkový objem zahraničných investícií v Čile. Peru tak začalo ohrozovať dominantnú pozíciu Čile najmä na trhu s meďou, pričom export medi má pre čilské hospodárstvo stále významnú úlohu.

Tabuľka 1: Prehľad základných makroekonomických ukazovateľov Čile počas druhého prezidentského mandátu Michelle Bacheletovej

Ukazovateľ	2014	2015	2016	2017
rast HDP	2,84 %	2,86 %	2,58 %	3,15 %
inflácia	2,29 %	1,43 %	1,47 %	2,18 %
nezamestnanosť	6,66 %	N/A	6,73 %	6,95 %
Giniho koeficient	N/A	0,47 %	N/A	0,46 %
prílev PZI	9,11 %	8,63 %	4,95 %	2,32 %

Prameň: Svetová banka
N/A – údaj je nedostupný

Graf 1: Vývoj rastu HDP Čile od roku 1991

Prameň: Svetová banka

Ako môžeme vidieť z údajov tabuľky ale aj grafu, tempo rastu HDP od roku 1991 postupne klesá, hoci dochádza k jednotlivým výkyvom a prepadom, a to na prelome tisícročí

¹⁰ Ibid.

a takisto v období, kedy Čile postihlo masívne zemetrasenie. Práve druhé funkčné obdobie Michelle Bacheletovej je však charakteristické veľmi nízkym rastom HDP. Inflácia zostáva na veľmi nízkej úrovni, nezamestnanosť dosahuje takmer 7 %. Prílev PZI klesá z 9,11 % v roku 2014 až na 2,32 % v roku 2017, čo možno považovať za najväčšiu aktuálnu výzvu pre krajinu.

2 Sebastián Piñera a jeho druhé volebné obdobie

Sebastián Piñera sa stal prvým konzervatívnym prezidentom Čile od čias pôsobenia vojenskej junty. Prezidentom sa po druhýkrát stal v roku 2018, pričom opätovne vystriedal Michelle Bacheletovú. V druhom prezidentskom období sa chce Piñera sústrediť na obnovu hospodárskeho rastu, zlepšenie kvality čílskej demokracie a podporu rovnosti príležitostí. Otázkou však je, ako sa mu reformy podarí presadzovať. Musí vládnuť s kongresom, v ktorom mu chýba väčšina. (väčšinu kresiel obsadila po voľbách koalícia Chile Vamos). Jeho cieľom je stabilizovať dlh krajiny a znížiť fiškálny deficit.¹¹ Hlavnými problémami krajiny po skončení obdobia vlády prezidentky Bacheletovej, ktorým bude musieť Piñerova vláda čeliť, sú:

- nárast počtu pracovníkov vo verejnom sektore
- nárast byrokracie
- nesprávna daňová reforma
- nárast verejného dlhu (ktorý v roku 2018 dosiahol najvyššiu hodnotu od 90. rokov a presiahol 25 % HDP)
- pokles umiestnenia v Indexe ekonomickej slobody (v roku 2017 sa ešte umiestnilo na 10. mieste, aktuálne v roku 2019 na 18. mieste)^{12,13}

Tabuľka 2: Porovnanie základných makroekonomických ukazovateľov vybraných krajín Latinskej Ameriky

Ukazovateľ*	Čile	Peru	Brazília	Argentína	Mexiko
rast HDP	3,15 %	2,53 %	2,39 %	1,67 %	2,29 %
inflácia	2,18 %	2,8 %	2,05 %	25,34 %	6 %
nezamestnanosť	6,95 %	2,84 %	13,32 %	8,5 %	3,42 %
Giniho koeficient	0,46	0,43	0,53	0,46	0,45
prílev PZI	2,32 %	3,2 %	3,4 %	1,8 %	2,8 %

Prameň: Svetová banka, údaje rok 2017

*zeleným sú označené lepšie a červeným horšie dosiahnuté hodnoty vybraných krajín

Napriek nepriaznivejšiemu vývoju Čile v poslednom období však v porovnaní s ostatnými krajinami Latinskej Ameriky dosahuje pomerne solídne makroekonomické ukazovatele. Peru však dosahuje podstatne nižšiu nezamestnanosť, a najmä, aj spolu s Brazíliou, vyšší prílev priamych zahraničných investícií, ktoré sú kľúčové pre dosahovanie ekonomickeho rastu. Preto bude musieť Piñera prilákať zahraničný kapitál a to aj tým, že zvráti Bacheletovej daňovú reformu, ktorá mala na PZI reverzný efekt.

¹¹ The ECONOMIST (2018). *Sebastián Piñera tries to put Chile back on track*. <https://www.economist.com/the-americas/2018/12/08/sebastian-pinera-tries-to-put-chile-back-on-track>

¹² The HERITAGE FOUNDATION (2017). 2017 Index of Economic Freedom. <https://investchile.gob.cl/wp-content/uploads/2017/06/index-of-economic-freedom-2017.pdf>

¹³ The HERITAGE FOUNDATION (2019). 2019 Index of Economic Freedom. <https://www.heritage.org/index/ranking>

Piñera sa vo druhom funkčnom období sústreďí aj na priblíženie politiky ľuďom a zdôrazňuje, že politika by sa nemala striktno vymedzovať ani voči podnikateľskému sektoru. Vo svojej predvolebnej kampani sľúbil, že zdvojnásobí tempo hospodárskeho rastu (ktorý počas mandátu prezidentky Bacheletovej dosahoval okolo 2 %) a urobí z Čile modernú rozvinutú ekonomiku do roku 2025.¹⁴ Avšak, povolebné nadšenie voličov Piñeru začalo postupne klesať. Dôvodov je hneď niekoľko. Obyvatelia Čile vkladali do Piñeru nádej na naštartovanie silného hospodárskeho rastu. Tieto očakávania čiastočne pramenili nielen z volebných sľubov, ale aj zo skúseností z jeho predošlého funkčného obdobia, kedy hospodársky rast Čile presahoval 5 %.¹⁵ Kvôli silnému zemetraseniu, ktoré Čile postihlo v roku 2010, sa musel Piñera sústreďiť na rekonštrukciu krajiny, a HDP rástlo aj kvôli rekonštrukčnej výstavbe. Preto, súčasné okamžité očakávanie vyššieho rastu bez výraznejších štrukturálnych reforiem zrejme nie je reálne.

Ďalším z dôvodov poklesu vysokej obľúbenosti prezidenta je aj jeho kontroverzný kabinet. Gerardo Varela, bývalý minister školstva¹⁶, sa neslávne preslávil viacerými výrokmí. Povedal, že študenti, ktorí protestujú proti vysokému školnému – čo je tiež jedna z najhorúcejších tém v Čile - sú zároveň študenti, ktorí dosahujú slabé štandardizované výsledky v testovaní. S veľkou nevoľou boli prijaté jeho tvrdenia o sexuálnej výchove na školách.¹⁷ Za najkontroverznejší považujú médiá jeho výrok o finančnom riešení problémov škôl – majú sa zapojiť do hry bingo. Podobne známi sú aj minister kultúry Mauricio Rojas a minister financií Jose Ramon Valente.

Piñera však už podnikol kroky na začatie modernizácie zdravotníctva s investíciami vo výške 10 miliárd dolárov¹⁸ na výstavbu približne 25 nemocníc, ktoré majú byť dokončené v roku 2022. Okrem toho investuje do regiónu Araucania, kde žije najpočetnejšia populácia pôvodných obyvateľov Mapuche. Medzi ďalšie výzvy, na ktoré sa bude musieť zamerať patrí digitalizácia a otázka imigrácie.

Záver

Zdá sa, že povolebné nadšenie zo zvolenia Sebastiána Piñeru postupne opadá tak, ako sa ukazuje, že nie všetky volebné sľuby budú okamžite realizovateľné. Piñera urobil aj výmeny vo svojom kabinete, nemá však väčšinovú podporu v kongrese. Preto zostáva otáznou, nakoľko sa mu podarí presadiť svoj program a naplniť očakávania voličov. Najdôležitejšími otázkami, ktoré by sa mal pokúsiť riešiť, je predovšetkým pokles prílevu PZI do Čile, rastúca byrokracia a nízka digitalizácia a nedostatočná otvorenosť čilského pracovného trhu voči imigrantom.

¹⁴ REUTES (2017). Chile presidential hopeful Pinera vows to double economic growth. <https://www.reuters.com/article/us-chile-politics-pinera/chile-presidential-hopeful-pinera-vows-to-double-economic-growth-idUSKBN1CN33U>

¹⁵ RADWIN, M. (2018). Just Months Into His Second Stint as President, Chile's Pinera Is Already Stumbling <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/26243/just-months-into-his-second-stint-as-president-chile-s-pinera-is-already-stumbling>

¹⁶ Varela bol nahradený novou ministerkou Marcela Cubillos.

¹⁷ RADWIN, M. (2018). Just Months Into His Second Stint as President, Chile's Pinera Is Already Stumbling <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/26243/just-months-into-his-second-stint-as-president-chile-s-pinera-is-already-stumbling>

¹⁸ GOB 2018. President Piñera announces 2018-2022 National Health Investment Plan. <https://www.gob.cl/en/news/president-pinera-announces-2018-2022-national-health-investment-plan/>

Použitá literatúra:

1. BBC News (2017). Profile: Chile's President Sebastian Piñera. [online]. [Citované 30. 4.2019] Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-11558721>
2. BENEDIKTER, R., ZLOSILO, M. (2017). Chile's 2017 presidential election: evaluating the second Bachelet government. [online]. [Citované 30. 4.2019] Dostupné na internete: <https://blogs.lse.ac.uk/latamcaribbean/2017/11/18/ches-2017-presidential-election-evaluating-the-second-bachelet-government/>
3. CNN (2010). Pinera visits Chilean mine, speaks with trapped miners.
4. GOB (2018). President Piñera announces 2018-2022 National Health Investment Plan [online]. [Citované 30. 4.2019] <https://www.gob.cl/en/news/president-pinera-announces-2018-2022-national-health-investment-plan/>
5. The ECONOMIST (2018). Sebastián Piñera tries to put Chile back on track. [online]. [Citované 30. 4.2019]. Dostupné na internete. <https://www.economist.com/the-americas/2018/12/08/sebastian-pinera-tries-to-put-chile-back-on-track>
6. The HERITAGE FOUNDATION (2017). 2017 Index of Economic Freedom. [online]. [Citované 01.05.2019] Dostupné na internete: <https://investchile.gob.cl/wp-content/uploads/2017/06/index-of-economic-freedom-2017.pdf>
7. The HERITAGE FOUNDATION (2019). 209 Index of Economic Freedom. [online]. [Citované 01.05.2019] Dostupné na internete: <https://www.heritage.org/index/ranking>
8. MEYER, P. J. (2014). Chile: Political and Economic Conditions and U.S. Relations . [online]. [Citované 01.05.2019] Dostupné na internete: <https://fas.org/sgp/crs/row/R40126.pdf>
9. RADWIN, M. (2018). Just Months Into His Second Stint as President, Chile's Pinera Is Already Stumbling [online]. [Citované 01.05.2019] Dostupné na internete: <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/26243/just-months-into-his-second-stint-as-president-chile-s-pinera-is-already-stumbling>
10. REUTERS. (2017). Chile presidential hopeful Pinera vows to double economic growth. [online]. [Citované 30. 4.2019] Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-chile-politics-pinera/chile-presidential-hopeful-pinera-vows-to-double-economic-growth-idUSKBN1CN33U>
11. WEEK, G., BORZUTZKY, S. (2012). Michelle Bachelet's Government: The Paradoxes of a Chilean President, in: Journal of Politics in Latin America, 4, 3, s. 97-121.

Kontakt:

Ing. Kristína Baculáková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

VPLYV EUROSKEPTICIZMU NA INTEGRÁCIU KRAJÍN ZÁPADNÉHO BALKÁNU DO EURÓPSKEJ ÚNIE

Marcela Barčáková

Celouniverzitné pracovisko- Katedra politológie, Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: marcela.barcakova@tnuni.sk

Je euroskepticizmus naozaj veľkým strašiacom ďalšej integrácie krajín do Európskej únie alebo je to len prirodzený jav, s ktorým sa stretávame bežne? Má negatívny vplyv na integráciu krajín západného Balkánu alebo naopak, v týchto krajinách euroskepticizmus neobsahuje vysoké priečky v prieskumoch. V našom príspevku sa venujeme prieskumu Balkan Barometer, ktorý sa venuje verejnej mienke medzi balkánskymi krajinami o ich percepcii vstupu do Európskej únie, či prináša výhody alebo naopak nevýhody, kedy očakávajú vstup ich krajiny do tejto európskej štruktúry, a taktiež či vnímajú vstup „susedskej“ krajiny Chorvátska za prínosný alebo nie. Naším cieľom je prispieť odbornej i laickej verejnosti k lepšiemu chápaniu vnímania integrácie do Európskej únie v rámci Balkánskych krajín a ich obyvateľov. Využili sme pre tento účel komparatívnu a deskriptívnu metódu, ktorú sme v neposlednom rade doplnili o kvantitatívny prístup, potrebný pri numerických hodnotách v danom prieskume.

Kľúčové slová: európska integrácia, západný Balkán, Európska únia, Balkan Barometer, verejná mienka

Is Euroscepticism really a great scarecrow for further integration of countries into the European Union or is it just a natural phenomenon we commonly meet? It has a negative impact on the integration of the Western Balkan countries or on the contrary, in these countries Euroscepticism does not occupy high polls in surveys. In our contribution to the science we are exploring the survey - Balkan Barometer - which is devoted to the public opinion among the Balkan countries about their perception of joining the European Union, whether it brings advantages or disadvantages, when they expect their country to enter this European structure, and whether they see the "neighbor" Croatia as good example or not. Our goal is to contribute to the professional and lay public in understanding the perception of integration into the European Union within the Balkan countries and their populations. We have used the comparative and descriptive method for this purpose, which we have noticed in addition to the quantitative approach needed for numerical values in the survey.

Key words: European integration, western Balkan, European Union, Balkan Barometer, public opinion

JEL: F02, R50

Úvod

Integrácia krajín západného Balkánu do Európskej únie je témou, ktorá sa rieši nielen na úrovni samotnej Európskej únie a jej členských krajín, no taktiež na úrovni nečlenských štátov. O tom, že je táto téma aktuálna a dôležitá, hovorí aj fakt, že integrácia krajín západného Balkánu je jednou z priorít Európskej únie. Túto prioritu potvrdila Európska komisia začiatkom roka 2018, kedy vydala prehlásenie o svojej stratégii pomôcť krajinám západného Balkánu v integračných procesoch.

Začlenenie krajín bývalej Juhoslávie do Európskej únie je pre EÚ prioritou a v spomínanom vyhlásení v stratégii sa vyjadrila, že ďalšie rozširovanie EÚ víta. V našom príspevku sa venujeme vnímaniu integrácie v krajinách západného Balkánu a to ako obyvatelia vnímajú členstvo v Európskej únii, kedy si myslia, že členstvo nastane, no taktiež čo aktuálne

vnímajú ako najväčší problém, s ktorým sa stretávajú. V práci sme sa rozhodli venovať tejto téme, nakoľko vnímame ako dôležité je rozumieť a vedieť, aký je „hlas ľudu“ o vstupe krajín do Európskej únie.

Cieľom je poukázať na aktuálne vnímanie ťažkostí, či problémov s ktorými sa stretávajú, no taktiež chceme poukázať na vnímanie či a kedy ich daná krajina vstúpi do Európskej únie. Téza práce hlási, že mladí ľudia veria v integráciu do Európskej únie viac ako starší občania, no zároveň mladí ľudia vnímajú aktuálnu nezamestnanosť a nízku uplatniteľnosť na trhu práce ako veľmi negatívne prostredie pre svoj ďalší rozvoj.

1 Metodika práce

Metodiku práce, ktorú sme využili, pozostáva z využitia niekoľkých metód. V prvom rade je to komparatívna metóda, ktorú sme využili pri porovnávaní vnímania integračných procesoch do EÚ v skúmaných krajinách. Porovnávali sme, v ktorej krajine, a či vôbec môžeme pociťovať vyššiu, či menšiu zaangažovanosť v integračných procesoch. Skúmali sme, ako vnímajú iné aspekty každodenného života. V práci sme ďalej využili deskriptívnu metódu pri opisoch grafov a získaných údajov pre priblíženie situácie a diania a naše analytické zhodnotenie daných údajov. Synchronnu komparatívnu metódu, ktorú sme využili v tomto príspevku, sme použili najmä z dôvodu skúmania krajín a vnímania ich obyvateľov v tom istom čase. Pre túto metódu sme sa rozhodli preto, aby sme dané poznatky mohli porovnávať z rovnakého časového obdobia z čo najobjektívnejšieho hľadiska.¹

V práci sme ako primárny zdroj využili štatistické údaje z Balkan Barometra, ktoré sú dostupné na internetových portáloch Európskej únie.² Ako sekundárne zdroje sme využili najmä odborné vedecké zahraničné články a publikácie, no taktiež sme využili aj domáce vedecké články, či Informačné listy Európskej únie. Pre dosiahnutia cieľa, ktorý sme si v práci stanovili, sme využili aj kvalitatívnu metódu, ktorú sme využili pri poukazovaní súvislostí medzi štatistickými údajmi. V práci sme využili aj kvantitatívnu metódu výskumu, najmä z dôvodu využívania štatistických údajov, ktoré nám pomohli priblížiť sa v danej téme k objasneniu výsledkov a vnímania integrácie krajín západného Balkánu do Európskej únie a vnímania týchto procesov obyvateľov týchto krajín.

2 Západný Balkán

Pri tematike západného Balkánu a integrácie krajín tohto regiónu hovoríme najmä o prioritě Európskej únie ako takej. Pre EÚ je začlenenie týchto krajín do európskej štruktúry dôležité z niekoľkých pohľadov. Jedným z nich je podpora mieru, stabilita v regióne, hospodársky rozvoj na západnom Balkáne, či v neposlednom rade aj zabezpečenie bezpečných vonkajších hraníc. Prečo hovoríme o udržateľnosti mieru a bezpečnosti hraníc, je aj z toho dôvodu, že západný Balkán ako región má veľmi turbulentnú minulosť a je post-konfliktným regiónom, kde by neintegrovanie týchto krajín mohlo vyústiť k väčšej izolovanosti no i k hrozbe ďalšieho konfliktu.³ O podpore ďalšieho rozširovania sa EÚ vyjadrila vo svojej stratégii z roku 2018 jasne a to: „Západný Balkán je súčasťou Európy a je geograficky obklopený členskými štátmi EÚ. Národy EÚ majú s týmto regiónom spoločné dedičstvo a spoločnú históriu, ako aj budúcnosť, v ktorej budú čeliť spoločným výzvam a príležitostiam. EÚ sa už dlho v tomto regióne výrazne angažuje. Od zasadnutia Európskej rady v Solúne v roku 2003 podporovala budúcnosť tohto regiónu ako neoddeliteľnej súčasť EÚ.“⁴

¹ LINCÉNYI, M. (2017): Základy metodológie výskumu v politológii.

² KOLEKTÍV AUTOROV (2018): Balkan Barometer, Public Opinion.

³ BARČÁKOVÁ, M (2019): Integračné procesy do Európskej únie krajín západného Balkánu (vybrané krajiny), *In: Aktuálne otázky európskej politiky II : zborník príspevkov z odborného seminára*, s. 2.

⁴ OZNÁMENIE KOMISIE EURÓPSKEMU PARLAMENTU, RADE, EURÓPSKEMU HOSPODÁRSKEMU A SOCIÁLNEMU VÝBORU A VÝBORU REGIÓNŇOV (2018), s. 54.

Aj z tohto dôvodu a tohto vyhlásenia možno lepšie porozumieť, prečo má EÚ pozitívny postoj k rozširovaniu počtu jej členov. Môžeme hovoriť o určitej aktuálnej, resp. pretrvávajúcej kríze či euroskepticizme, no pokiaľ sa pozrieme na vnímanie spokojnosti s členstvom v EÚ, väčšina obyvateľov najstaršieho kontinentu vyslovuje svoju spokojnosť s členstvom v tejto štruktúre. Pociťujeme i určitú mieru skepticizmu, ktorú možno vysvetliť vplyvom hospodárskej a finančnej krízy, ktorá vyústila i k vyššej nezamestnanosti, či nezamestnanosti mladých. Európska únia preto považuje samotné vnímanie integrácie medzi obyvateľmi Európy za veľmi dôležité a v pravidelných prieskumoch zisťuje mieru spokojnosti s ich vnímaním.

Pre lepšie porozumenie danej tematiky v našej práci považujeme za dôležité uviesť niekoľko faktov o rozširovacom procese EÚ za posledných 15 rokov. V roku 2004 pri tzv. Big Bang-u sa k Európskej únii pridružilo 10 krajín, čo znamenalo podporu ďalšieho rozširovania Európskej únie a taktiež pozitívny príklad toho, že pridruženie k EÚ je možné dosiahnuť. Túto tézu potvrdila aj Solúnska agenda z roku 2003, pričom proces rozširovania sa posilňuje o vyššie fázy, pretože sa založilo tzv. Európske partnerstvo, resp. Partnerstvo pre európsku integráciu, ktorými sa definovali priority rôznych časových horizontov, ktoré mali krajinám pomôcť splniť požiadavky vstupu do EÚ čo najefektívnejšie. Pre región, ktorý skúmame v našej práci my, a teda pre západný Balkán, to znamenalo intenzívnejší dialóg medzi samotnými krajinami a Európskej únie na úrovni dialógu v ekonomických politických, či inštitucionálnych oblastiach. Cieľom tohto dialógu bolo zabezpečiť jednotný záujem. Okrem iného je pre krajiny západného Balkánu pripravený aj tzv. twinning program, ktorý zahŕňa pomoc v rámci administratívnych kapacít a technickú asistenčnú kanceláriu, tak, aby krajiny dosiahli právnu zhodu s *acquisom*. Rok 2013 znamenal ďalšie rozširovanie EÚ, konkrétne vstup Chorvátska.⁵

Pokiaľ hovoríme o regióne západného Balkánu, konkrétne hovoríme o siedmich krajinách a to Chorvátsko, Čierna Hora, Srbsko, Severné Macedónsko, Albánsko, Bosna a Hercegovina, Kosovo. Aktuálne sa tieto krajiny nachádzajú v rôznych fázach integračného procesu. Chorvátsko je plnoprávnym členom EÚ od roku 2013. Čierna Hora, Srbsko, Severné Macedónsko a Albánsko sú oficiálnymi kandidátmi pre vstup do Európskej únie. S Čiernou Horou a Srbskom boli otvorené prístupové rokovania. Kosovo a Bosna a Hercegovina sú potenciálnymi kandidátskymi krajinami.⁶

3 Vnímanie integrácie krajín západného Balkánu do Európskej únie

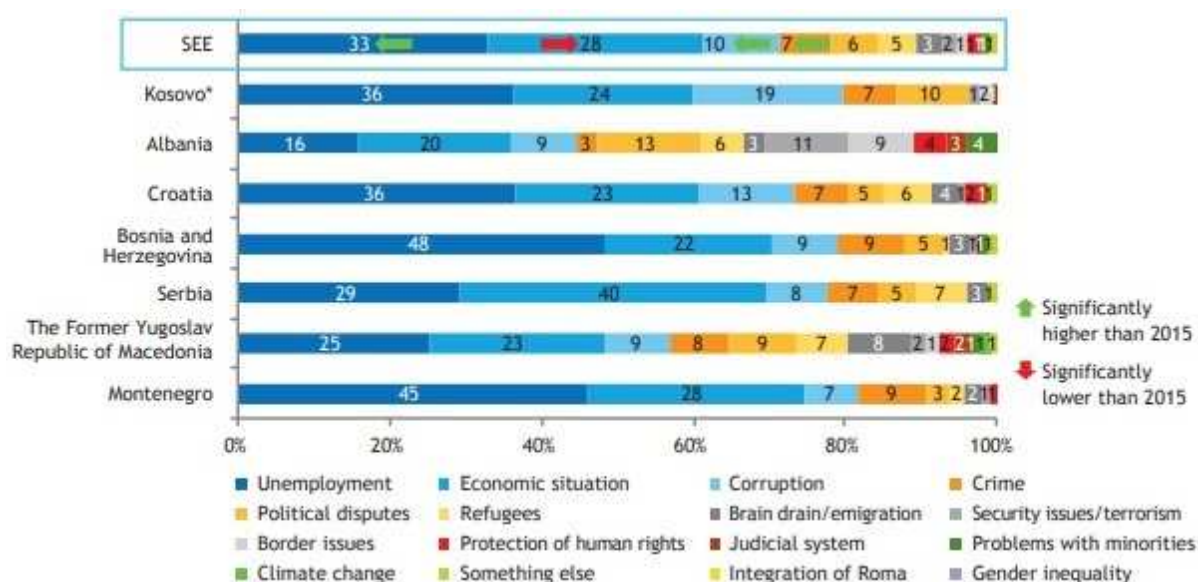
Pre náš výskum sme využili dáta a štatistiky z Balkan Barometra. Využili štyri grafy z tohto barometra, ktoré vnímame ako dôležité pre našu problematiku. Prvou otázkou, ktorú sme využili spolu s grafom – *Čo považujete za najdôležitejšie problémy, ktorým čelí celý región Juhovýchodnej Európy v súčasnosti* (Albánsko, Bosna a Hercegovina, Chorvátsko, Kosovo*, Čierna Hora, Srbsko, Severné Macedónsko) – sme využili pre bližšie charakterizovanie a priblíženie atmosféry medzi obyvateľmi skúmaných krajín. Chceli sme vedieť, akým problémom čelia, ktoré problémy vnímajú ako dôležité a s čím sa každodenne potýkajú. V druhej otázke - *Myslíte si, že členstvo v EÚ by bolo (je- pre Chorvátsko) dobrá vec, zlá vec, ani dobrá ani zlá?* - sme chceli zistiť, ako vnímajú samotnú integráciu do EÚ. Následne, v tretej otázke – *Vo všeobecnosti, kedy očakávate, že dôjde k vstupu do EÚ?* – sme chceli zistiť, kedy očakávajú, že ich krajina úspešne splní podmienky pre vstup do EÚ. V poslednej, štvrtej otázke v našom výskume- *Čo pre vás znamená členstvo v EÚ osobne?* –

⁵ BARČÁKOVÁ, M. (2019): Integračné procesy do Európskej únie krajín západného Balkánu (vybrané krajiny), In: Aktuálne otázky európskej politiky II : zborník príspevkov z odborného seminára. s. 3.

⁶ Informačné listy o Európskej únii, Západný Balkán, (2018).

sme chceli vedieť, čo konkrétne pre nich znamená členstvo v EÚ, v zmysle čo iné im členstvo v EÚ môže priniesť.⁷

Graf 1: Čo považujete za najdôležitejšie problémy, ktorým čelí celý región Juhovýchodnej Európy v súčasnosti (Albánsko, Bosna a Hercegovina, Chorvátsko, Kosovo*, Čierna Hora, Srbsko, Severné Macedónsko)

Zdroj: KOLEKTÍV AUTOROV (2018): Balkan Barometer, Public Opinion 2017, s. 51

Vo všeobecnosti považujú obyvatelia štátov Juhovýchodnej Európy za najväčší problém nezamestnanosť, t. j. obavu z uplatniteľnosti na trhu práce. Nasleduje ekonomická situácia v krajine a na treťom mieste korupcia. Jedine v Albánsku možno pozorovať politické spory, terorizmus, otázka postavenia minorít, či bezpečnosť hraníc ako témy, ktoré považujú za potrebné urgentnejšie riešiť než nezamestnanosť, či všeobecnú ekonomickú situáciu v krajine. Naopak, respondenti zo Srbska považujú za najväčší problém ekonomickú situáciu v krajine. V Kosove či v Chorvátsku sa na vysokých priečkach negatívneho vnímania zaradili korupčné problémy.

⁷ KOLEKTÍV AUTOROV (2018): Balkan Barometer, Public Opinion.

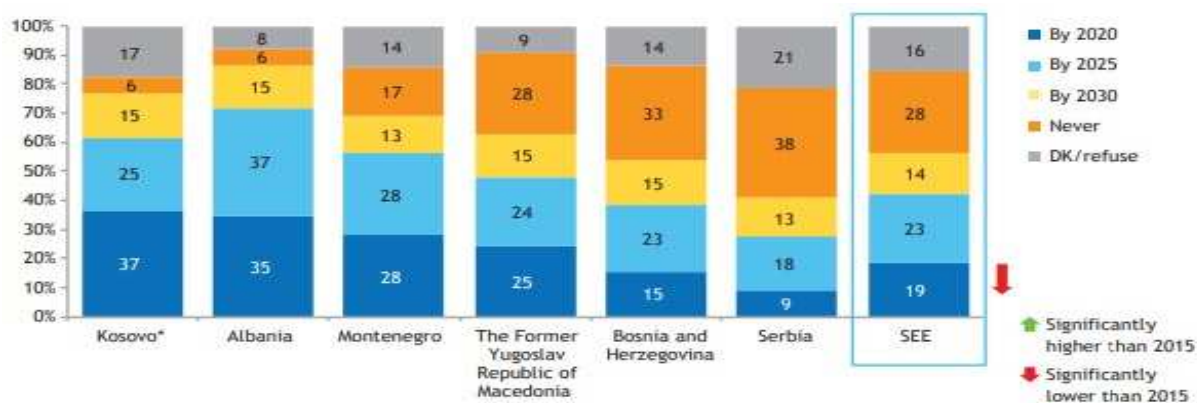
Graf 2: Myslíte si, že členstvo v EÚ by bolo (je- pre Chorvátsko) dobrá vec, zlá vec, ani dobrá ani zlá?

Zdroj: KOLEKTÍV AUTOROV (2018): Balkan Barometer, Public Opinion 2017, s. 51

Na otázku ako vnímajú členstvo v EÚ, či ho vnímajú za pozitívne alebo negatívne, možno pozorovať v porovnaní s poslednými dvomi rokmi vysoký nárast pozitívnych ohlasov v rámci štátov Juhovýchodnej Európy. Možno pozorovať, že v menej ekonomicky vyspelých krajinách regiónu ako napr. Kosovo a Albánsko je enormne vysoký pozitívny pohľad na členstvo v EÚ. V Kosove je to viac ako 90 %, pričom v Albánsku je to cez 80 % respondentov. V Chorvátsku a v Bosne a Hercegovine prevláda neutrálny postoj k členstvu v EÚ, pričom v Srbsku sa respondenti viac vyjadrili k negatívnemu ohlasu na otázku členstva v Európskej únii. Pri pozorovaní z demografického hľadiska, respondenti s vyšším vzdelaním, či so sebahodnotením sociálneho a ekonomického života ako „lepšie“ sú viac priklonení k pro európskym ohlasom.⁸

Graf 3: Vo všeobecnosti, kedy očakávate, že dôjde k vstupu do EÚ?

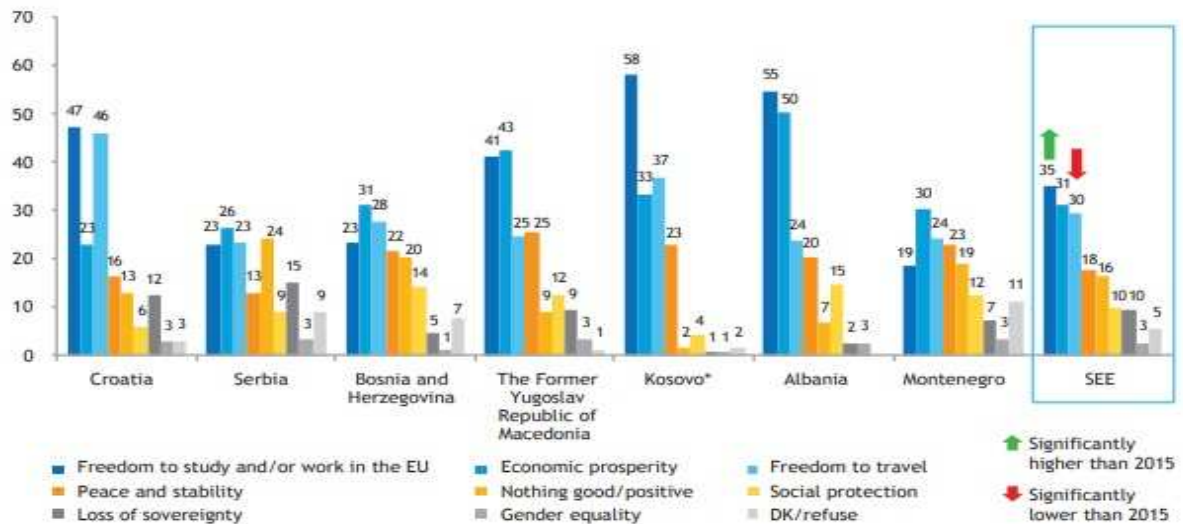
Zdroj: KOLEKTÍV AUTOROV (2018): Balkan Barometer, Public Opinion 2017, s. 55

Pri otázke, ako vidia budúcnosť pričlenenia ich krajiny do EÚ, prevláda vo všeobecnosti pesimistická odpoveď. Vyššie percentá obyvateľov sa vyjadrujú, že nevnímajú integráciu do EÚ ako reálny výstup snaženia ich krajiny. Vo väčšine krajín je to dokonca viac ako polovica respondentov. Z demografického a sociálneho hľadiska možno pozorovať, že tí, ktorí sa označujú pod priemerom sociálneho statusu sa viac prikláňajú k odpovedi, že ich krajina nikdy

⁸ KOLEKTÍV AUTOROV (2018): Balkan Barometer, Public Opinion, s. 51-52.

nevstúpi do EÚ, no naopak mladí ľudia, či tí, ktorí svoj sociálny status označujú za priemerný, či nadpriemerný inklinujú k odpovediam vstupu krajiny v čo najkratšom čase, dokonca už do roku 2020.⁹

Graf 4: Čo pre vás osobne znamená členstvo v EÚ?

Zdroj: KOLEKTÍV AUTOROV (2018): Balkan Barometer, Public Opinion 2017, s. 57

V tejto otázke sme chceli vedieť, čo je ďalšou pridanou hodnotou, resp. benefitom vstupu krajiny do Európskej únie. Najvyššie percento respondentov inklinovalo k slobode štúdia a práce, ekonomickej prosperite a slobode cestovať. Mladí inklinujú k benefitu slobodného cestovania, a respondenti s vyšším vzdelaním považujú za najväčší benefit slobodu štúdia a práce v EÚ. Starší občania a tí, ktorí označili ich sociálny status za podpriemerný vo väčšine nevidia žiadne benefity v členstve ich krajiny v Európskej únii.

Záver

Cieľom bolo poukázať na ťažkosti, či problémy, s ktorými sa aktuálne boria najviac, resp. dané problémy vnímajú ako najdôležitejšie. Téza práce, ktorá hlásila, že mladí ľudia veria v integráciu do Európskej únie viac ako starší ľudia, no zároveň mladí ľudia vnímajú nezamestnanosť a nízku uplatniteľnosť na trhu práce ako veľmi negatívne prostredie pre ich ďalší rozvoj považujeme za potvrdenú. Naše tvrdenie podporujú grafmi, ktoré sme uviedli vyššie. Mobility, práca a štúdium v rámci EÚ, ekonomická stabilita - to sú benefity, ktoré vnímajú, najmä mladí ľudia a ľudia s vyšším vzdelaním - za najväčšie výhody členstva v EÚ. Pokiaľ sme pozorovali, ako vnímajú budúcnosť a šance vstupu krajiny do EÚ, väčšina respondentov uvádzala pesimistickejšie vyhliadky a teda, že sa nikdy do EÚ nedostanú. Mladí ľudia naopak, pri ich odpovediach, inklinovali k odpovediam, v ktorých pozorujeme pozitívne vyhliadky k vstupu do EÚ, dokonca v čo najkratšom možnom časovom horizonte. Téma si vyžaduje ďalší výskum a pozorovanie výsledkov ďalších verejných mienok pre lepšie pochopenie integračných procesov západného Balkánu, no taktiež pre možnú pomoc v týchto integračných procesoch.

⁹ KOLEKTÍV AUTOROV (2018): Balkan Barometer, Public Opinion, s. 56.

Použitá literatúra:

1. BARČÁKOVÁ, M (2018): Chorvátsko ako vzor pre západný Balkán. Spôsob prístupu: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencia-smolenice/2018/Smolenice_2018.pdf. In: Medzinárodné vzťahy 2018: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky: Zborník príspevkov z 19. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ekonomická univerzita, 2018. ISBN 978-80-225-4602-7. s. 41-47.
2. BARČÁKOVÁ, M (2019): Integračné procesy do Európskej únie krajín západného Balkánu (vybrané krajiny), In: Aktuálne otázky európskej politiky II : zborník príspevkov z odborného seminára. Trenčín: TnUAD, 2019. ISBN 978-80-8075-838-7. s. 8-22.
3. BEŠIREVIĆ, N (2012): Odnos Európskej unie prema prostoru bivše Jugoslavije od 1990. godine do danas, In.: GRUBIŠA, D.- BEŠIREVIĆ, N.- ŠPEHAR, H.: Politički sustav Európskej unie i europeizacija hrvatske politike, FPZ, Zagreb.
4. BEŠIREVIĆ, N. – CUJZEK, I. (2013): Regionalna politika Európskej unie prema zapadnom Balkanu- dosezi i ograničenja, Politička misao, 50, č. 1.
5. HRIVÍK, P. (2016): Európska integrácia a základy fungovania Európskej únie (Historický, politologický a inštitucionálny- právny rámec vývoja integrácie), Trenčín, Trenčianska univerzita.
6. <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/sk/home> Informačné listy o Európskej únii, Západný Balkán, 10/2018.
7. <https://euractiv.sk/section/rozsirovanie/linksdossier/zapadny-balkan/> 25.4.2019
8. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/sk/TXT/?uri=CELEX:52018DC0065> 09.05.2019
9. JOVIĆ, D. (2011): Turning nationalists into EU supporters: the case of Croatia, In.: RUPNIK, J.: The Western Balkans and the EU: “The hour of Europe“, Chaillot Papers, 2011. ISBN 978-92-9198-187-8.
10. Kolektív autorov (2018): Balkan Barometer, Public Opinion, ISSN 2303-2594, ročník 3, číslo 3, Regional Cooperation Council, dostupné na internete na: https://www.rcc.int/seeds/files/RCC_BalkanBarometer_PublicOpinion_2017.pdf
11. LINCÉNYI, M. (2017): Základy metodológie výskumu v politológii, Trenčín, Trenčianska univerzita.
12. MIHAILA, R. (2012): Europeanisation faces Balkanisation: Political conditionality and democratisation- Croatia and Macedonia in comparative perspective, European Perspectives- Journal on European perspectives of the Western Balkans, Vol. 4, No. 1(6).
13. OZNÁMENIE KOMISIE EURÓPSKEMU PARLAMENTU, RADE, EURÓPSKEMU HOSPODÁRSKEMU A SOCIÁLNEMU VÝBORU A VÝBORU REGIÓNOV, Európska komisia, Štrasburg, 2018, COM (2018) 65 final.

Kontakt:

mag. pol. Marcela Barčáková

Celouniverzitné pracovisko – Katedra politológie

Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne

Študentská 2

911 50 Trenčín

Slovenská republika

e-mail: marcela.barcakova@tnuni.sk

REFORMA SPOLOČNÉHO EURÓPSKEHO AZYLOVÉHO SYSTÉMU VS. AKTUÁLNY VÝVOJ V AZYLOVEJ POLITIKE VYBRANÝCH ŠTÁTOV EURÓPSKEJ ÚNIE¹

Katarína Brocková

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: katarina.brockova@euba.sk

Jedným zo sprievodných javov ozbrojených konfliktov je nútená migrácia a s tým spojený narastajúci počet utečencov hľadajúcich útočisko v bezpečných tretích krajinách. Tento fenomén v nedávnej minulosti priamo zasiahol i väčšinu európskych štátov, pričom vyšli najavo mnohé nedostatky v oblasti koordinácie azylových politík jednotlivých členských štátov EÚ. Tento článok sa zaoberá hlavnými črtami navrhovanej reformy Spoločného európskeho azylového systému a má za cieľ na príkladoch aktuálneho vývoja v oblasti azylovej politiky vybraných štátov EÚ načrtnúť aktuálne trendy v tejto oblasti.

Kľúčové slová: ozbrojený konflikt, nútená migrácia, azylová politika, Spoločný európsky azylový systém, členské štáty EÚ

One of the accompanying effects of armed conflicts is forced migration resulting in the increased number of refugees seeking refuge in safe third countries. Lately, the majority of European states have been affected by this phenomenon which let many insufficiencies in the area of coordination of asylum policies of individual EU member states come to the surface. This paper deals with the main features of the proposed reform of the Common European Asylum System and by way of using the examples of the recent asylum policy developments in selected EU member states aims to map the current trends in this area.

Key words: armed conflict, forced migration, asylum policy, Common European asylum system, EU member states

Úvod

Prvá svetová vojna a jej následky v podobe miliónov nútene vysídlených osôb primälo vtedajšie medzinárodné organizácie, predovšetkým Spoločnosť národov, aby sa už začiatkom 20. storočia začali venovať utečeneckej otázke.² Do obdobia dvadsiatych až tridsiatych rokov 20. storočia sa teda datuje vznik prvých významných právnych nástrojov, dohovorov a smerníc týkajúcich sa utečencov, ktoré priniesli v prvom rade prvú definíciu pojmu „utečenec“, hoci ochranou ich práv ako takých sa tieto nástroje ešte nezaoberali. Významnejší pokrok v tejto oblasti bol zaznamenaný až po Druhej svetovej vojne po vzniku Organizácie spojených národov, kedy 28. júla 1951 špeciálna komisia OSN schválila Dohovor o právnom postavení utečencov.³

Ako uvádza Kancelária Vysokého komisára OSN pre utečencov na Slovensku: „Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951 je významným právnym nástrojom súčasnej medzinárodnej ochrany utečencov. Dohovor definuje pojem utečenec, formu právnej

¹ Tento príspevok je výsledkom riešenia výskumnej úlohy KEGA 015EU-4/2018 Negatívne dôsledky ozbrojených konfliktov a ich možné riešenia

² Holborn L.W.: The League of Nations and the Refugee Problem, in *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 203, Refugees (May, 1939), s. 124-135, dostupné na internete https://www.jstor.org/stable/1021893?seq=1#page_scan_tab_contents

³ 1951 Convention Relating to the Status of Refugees, dostupné na <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10>

ochrany, inú pomoc a sociálne práva utečencov, ktoré by im mali poskytnúť štáty, ktoré sú signatármi Dohovoru. Základné pravidlo Dohovoru ustanovuje, že utečenec nemá byť vrátený do krajiny, v ktorej mu hrozí prenasledovanie. Dohovor tiež definuje povinnosti utečencov voči prijímajúcemu štátu a objasňuje, že niektorým kategóriám osôb ako napríklad vojnovým zločincami, nemôže byť udelený štatút utečenca. Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951 zohľadnil medzinárodný rozmer utečeneckých kríz a potrebu medzinárodnej spolupráce a zdieľanie bremena všetkými stranami Dohovoru. Na začiatku, Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951, bol viac menej obmedzený na ochranu európskych utečencov po Druhej svetovej vojne. Protokol z roku 1967 rozšíril jeho pôsobnosť a odstránil zemepisné a časové obmedzenia. Dohovor sa tým zmenil na skutočne univerzálny nástroj, pretože problémy vysídlených ľudí sa rozšírili do celého sveta.“⁴

Jednotlivé krajiny Európskej únie sú aktuálne veľmi diferencované v otázke spoločenskej otvorenosti voči prijímaniu utečencov na území svojho štátu. Napriek rôznorodosti v nastavení spoločnosti vo veci otázky prijímania ľudí hľadajúcich útočisko pred vojnou resp. prenasledovaním vo svojej vlastnej krajine, ktorá môže vyplývať z kultúrnych, historických, či ekonomických súvislostí, sú však všetky členské štáty Európskej únie zároveň signatármi vyššie uvedených základných medzinárodnoprávných dokumentov upravujúcich záväzky v oblasti azylovej politiky (Ženevský dohovor (1951) a Newyorský protokol (1967) o právnom postavení utečencov) a preto ich dodržiavanie predstavuje medzinárodnoprávny záväzok a nie je otázkou vnútroštátnej politickej svojvôle. Na pôde OSN bol zriadený aj osobitný Úrad vysokého komisára OSN pre utečencov (UNHCR), ktorého úlohou je dohliadať na vykonávanie ustanovení tohto dohovoru a jednotlivé členské štáty majú povinnosť v tejto súvislosti s UNHCR spolupracovať.⁵

1 Spoločný európsky azylový systém

Na regionálnej úrovni sa formovanie Spoločného európskeho azylového systému (CEAS) začalo už v roku 1999 a dokončené bolo v roku 2005 prijatím série predpisov na úrovni Európskej únie. Tento systém zavádza minimálne normy týkajúce sa zaobchádzania so všetkými žiadateľmi o azyl a všetkými žiadosťami o azyl v celej Európskej únii. V ostatných rokoch sa do popredia dostala potreba jeho reformy, keďže systém nebol nastavený na krízy a nápor utečencov prichádzajúcich do Európskej únie počas blízkovýchodnej migračnej krízy v roku 2015 vyplaval na povrch mnohé jeho nedostatky.⁶ Podľa súčasných pravidiel sa so žiadateľmi o azyl v EÚ nezaobchádza jednotne a podiel kladných rozhodnutí o azyle v jednotlivých krajinách je tiež značne odlišný. V dôsledku toho žiadatelia o azyl cestujú po Európe a žiadajú o azyl v krajinách, o ktorých sa domnievajú, že im ponúkajú väčšie šance na získanie medzinárodnej ochrany.

Vo všeobecnosti, hlavnými cieľmi navrhovanej reformy CEAS je (i) zvýšiť účinnosť a odolnosť systému proti migračnému tlaku, (ii) odstrániť motivačné faktory a zastaviť sekundárne pohyby, (iii) bojovať proti zneužívaniu a lepšie podporovať najviac postihnuté členské štáty.⁷

⁴ UNHCR Slovensko: Dohovor o právnom postavení utečencov/ Dôležitý dokument na podporu našej práce, 19. december 2016, dostupné na <https://www.unhcr.org/sk/215-skzdrojedohovorydohovor-o-pravnom-postaveni-utecencov-html.html>

⁵ Čl. 35 Dohovoru o právnom postavení utečencov z roku 1951

⁶ Beirens, H.: Cracked Foundation, Uncertain Future: Structural Weaknesses in the Common European Asylum System, Migration Policy Institute Europe, March 2018, dostupné na [file:///C:/Users/katarina.brockova/Downloads/CEAS-StructuralWeaknesses_Final%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/katarina.brockova/Downloads/CEAS-StructuralWeaknesses_Final%20(1).pdf)

⁷ Rada a Európska rada: Reforma pravidiel EÚ v oblasti azylu, dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/ceas-reform/>

Za účelom dosiahnutia týchto cieľov Európska komisia navrhla v rámci reformy CEAS nasledujúce legislatívne opatrenia:

- 1) reforma **dublinského systému** s cieľom lepšie rozdeľovať žiadosti o azyl medzi členské štáty a zaisťovať včasné spracovanie týchto žiadostí;
- 2) posilnenie **nariadenia o systéme Eurodac** v záujme zlepšenia systému EÚ na porovnávanie odtlačkov prstov žiadateľov o azyl;
- 3) zriadenie plnohodnotnej **agentúry EÚ pre azyl**;
- 4) nahradenie **smernice o konaní o azyle** nariadením o harmonizovaných postupoch EÚ a zníženie rozdielov v miere uznaných žiadostí o azyl medzi členskými štátmi;
- 5) nahradenie **kvalifikačnej smernice** nariadením s cieľom harmonizovať normy ochrany a práv pre žiadateľov o azyl;
- 6) reforma **smernice o podmienkach prijímania** s cieľom zabezpečiť, aby sa na žiadateľov o azyl uplatňovali harmonizované a dôstojné normy prijímania;
- 7) vytvorenie stáleho **rámca Únie pre presídľovanie**.⁸

Vzhľadom na to, že podľa dnešného systému neprímeraný podiel záťaže a zodpovednosti súvisiacej s posúdením žiadostí o medzinárodnú ochranu nesú tzv. krajiny prvého kontaktu (najmä Grécko, Malta, Taliansko a Španielsko), základným krokom je navrhovaná reforma tzv. dublinského systému,⁹ teda pravidiel určujúcich, ktorý členský štát je zodpovedný za posúdenie žiadosti o medzinárodnú ochranu. Podstatou reformy je zaviesť do systému vyššiu mieru solidarity a spravodlivejšieho zdieľania žiadostí o azyl medzi jednotlivými členskými štátmi Európskej únie prostredníctvom alokačného mechanizmu.

Navrhovaná reforma Spoločného európskeho azylového systému však môže byť úspešná jedine v prípade, že jednotlivé členské štáty dosiahnu konsenzus v otázke potreby solidárneho zdieľania záťaže, ktorú v spoločnom európskom priestore prílev ľudí prichádzajúcich z tretích krajín a hľadajúcich útočisko na území Európskej únie predstavuje. V ostatných rokoch však vo zvýšenej miere možno sledovať odklon od racionálnej diskusie založenej na validných argumentoch a zvýšenú mieru politizácie otázky prijímania azylových uchádzačov bez ohľadu na humanitárny, no i medzinárodnoprávny rozmer daného problému.

Ďalšia časť tohto článku bude venovaná aktuálnemu vývoju v oblasti azylovej politiky v Slovenskej republike, Nemecku a Maďarsku a z toho vyplývajúcej perspektíve na úspešné pokračovanie reformy CEAS.

2 Azylová politika vo vybraných štátoch EÚ

Medzinárodnoprávne záväzky Slovenskej republiky v oblasti azylovej politiky boli na legislatívnej úrovni splnené prijatím zákona o azyle¹⁰, ktorý bol niekoľkokrát novelizovaný tak, aby odrážal aktuálne trendy a praktické potreby v procese poskytovania azylu. Ustanovenie o azyle je zakotvené i v Druhej hlave Ústavy Slovenskej republiky (Základné práva a slobody) v čl. 53:

„Slovenská republika poskytuje azyl cudzincom prenasledovaným za uplatňovanie politických práv a slobôd. Azyl možno odoprieť tomu, kto konal v rozpore so základnými ľudskými právami a slobodami. Podrobnosti ustanoví zákon.“

Na praktickej úrovni možno však azylový systém Slovenskej republiky charakterizovať ako striktný, až reštriktívny. V roku 2018 bolo v Slovenskej republike

⁸ Ibid.

⁹ Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person, dostupné na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=celex%3A32013R0604>

¹⁰ Zákon č. 480/2002 Z.z. v znení neskorších predpisov.

podaných 178 žiadostí o azyl, pričom väčšina žiadateľov pochádzala z Afganistanu, Iraku, Iránu, Jemenu a Azerbajdžanu. V roku 2018 bolo v Slovenskej republike udelených 5 azylov. Z celkového počtu 58 811 žiadostí o azyl podaných v Slovenskej republike v období rokov 1993 – 2018, dostalo azyl len 854 žiadateľov a ďalších 746 osôb získalo doplnkovú ochranu ako ďalšiu formu medzinárodnej ochrany.¹¹

Od roku 2004 (11 395) sa počet žiadostí o azyl v Slovenskej republike dramaticky znižuje, pričom počet žiadostí o azyl sa v ostatných rokoch ustálil na počte niekoľkých stoviek žiadostí ročne.¹²

Na Slovensku funguje niekoľko mimovládnych organizácií (Slovenská humanitná rada, Liga pre ľudské práva, Marginal), ktoré sa v programovom období 2014 – 2020 venujú projektom podporujúcim integráciu migrantov do spoločnosti formou poskytovania jazykových kurzov, právnej, psychologickéj pomoci, sociálneho poradenstva, integrácie do pracovného trhu, ktoré sú financované z fondu AMIF (Asylum, Migration and Integration Fund) spravovaného Európskou komisiou.

Na celospoločenskej úrovni sa však otázka migrácie ako takej v ostatnej dobe stala veľmi rozdeľujúcou a vo zvyšujúcej sa miere sa stala prostriedkom politického boja zneužívaným celým spektrom politických strán. Najnovšími príkladmi môžu byť prezidentské voľby v Slovenskej republike v marci 2019 a voľby do Európskeho parlamentu v máji 2019, kedy celý rad kandidátov zneužíval nepodložené tvrdenia o tisíckach utečencov smerujúcich na územie Slovenskej republiky za účelom usadenia sa s očakávaným následkom zvýšenej kriminality a ohrozenia našich kultúrnych hodnôt.

V septembri 2015 Slovenská republika spolu s Maďarskom, Českou republikou a Rumunskom hlasovali proti rozhodnutiu Rady EÚ relokovať 120 000 migrantov z Grécka a Talianska na základe kvót.¹³ Kvóta pridelená Slovenskej republike pritom predstavovala 902 žiadateľov o azyl. Do septembra 2017 však Slovenská republika v rámci relokácií prijala len 16 ľudí, z toho 5 matiek a 11 detí. V rámci presídlenia z krajiny pôvodu Slovensko prijalo 149 kresťanov z Iraku.¹⁴

Vláda Slovenskej republiky podala v decembri 2015 dokonca žalobu proti uvedeným utečeneckým kvótam, ku ktorej sa vzápätí pridalo i Maďarsko, argumentujúc tým, že rozhodnutie Rady EÚ bolo politickým rozhodnutím, nakoľko nebolo prijaté jednomyselne, ale len kvalifikovanou väčšinou. Slovenská delegácia označila toto rozhodnutie za „neadekvátne a neefektívne”.¹⁵ Súdny dvor EÚ však obe tieto žaloby zamietol.¹⁶ V decembri 2018 napokon Nemecko – ako hlavná hybná sila európskej azylovej reformy – upustilo od svojej požiadavky na prerozdelenie utečencov podľa kvót, aby tak umožnilo prelomiť zablokovanie reformy dublinského systému.¹⁷

¹¹ Migračný úrad MVSR, Štatistický prehľad – Žiadatelia o azyl a rozhodnutia 1. stupňa v období od 1993, December 2018, dostupné na: <https://www.minv.sk/?statistiky-20&subor=320655>

¹² Štatistika Migračného úradu MVSR, dostupné na: <http://www.minv.sk/?statistiky-20>

¹³ Euractiv: Súdny dvor EÚ zamietol žaloby Slovenska a Maďarska na kvóty, 17.9.2017, dostupné na: <https://euractiv.sk/section/spravodlivost-a-vnutro/news/sudny-dvor-eu-zamietol-zaloby-slovenska-madarska-na-kvoty/>

¹⁴ NIEM: Žiadatelia o azyl a osoby s udelenou medzinárodnou ochranou na Slovensku, V4NIEM: Visegrad Countries National Integration Evaluation Mechanism Report 2017, <https://marginal.sk/wp-content/uploads/2018/02/REPORT-SK-sk-V8.pdf>

¹⁵ Úrad vlády SR: Slovensko podáva žalobu voči EÚ, rozhodnutie Rady ministrov vnútra neakceptujeme, 23.09.2015, dostupné na: <https://www.vlada.gov.sk/slovensko-podava-zalobu-voci-eu-rozhodnutie-rady-ministrov-vnutra-neakceptujeme/>

¹⁶ Hospodárske noviny: Fico neuspel. Súd v Luxemburgu zamietol slovenskú žalobu na kvóty. Náš postoj sa nemení, odkazuje premiér. 6.09.2017, dostupné na: <https://www.vlada.gov.sk/slovensko-podava-zalobu-voci-eu-rozhodnutie-rady-ministrov-vnutra-neakceptujeme/>

¹⁷ Financial Times: Germany drops long-held EU migrant quota demand, 10.12.2018. dostupné na <https://www.ft.com/content/18b9b194-fb98-11e8-aebf-99e208d3e521>

Skutočnosť, že otázka migrácie ako takej je výnimočne politicky citlivá sa prejavilo i v prípade stretu koalíčných partnerov v súvislosti s Globálnym rámcom o bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii, ktorý Slovenská republika odmietla napriek osobnému angažovaniu ministra zahraničných vecí Miroslava Lajčáka pri jeho príprave v rámci jeho pôsobenia vo funkcii predsedu 72. Valného zhromaždenia OSN v rokoch 2017 – 2018.

Na záver treba poznamenať, že v ostatných voľbách do Európskeho parlamentu žiadna z politických strán vrátane politických strán na samom liberálnom konci politického spektra neuvádzala proazylovú agendu ako súčasť svojho volebného programu.

Pomerne liberálnym nastavením k otázke prijímania utečencov sa vyznačuje Nemecko, hoci o vhodnosti vyhlásenia kancelárky Angely Merkel o pripravenosti Nemecka prijať utečencov na svojom území sa vedú polemiky už niekoľko rokov. Následný dramatický prílev utečencov v roku 2015 vyvolalo krízu nielen v Nemecku, ale aj v ostatných štátoch Európskej únie. Od svojho neslávne slávneho vyhlásenia Angela Merkel už roky čelí ostrej kritike a bola nútená pristúpiť k zmene nielen rétoriky, ale i azylovej politiky po tom, čo významný nárast podpory zaznamenala krajne pravicová strana AfD, podobne ako i vo viacerých európskych štátoch. V roku 2018 v Nemecku požiadalo o medzinárodnú ochranu 185 853 žiadateľov, v rovnakom roku bolo kladne vybavených 75 971 (z toho 41 368 osôb získalo azyl, 25 055 osôb doplnkovú ochranu a 9 548 humanitárnu ochranu) a odmietnutých 75 395 žiadostí.¹⁸ V roku 2018 Nemecko pristúpilo i k rekordnému počtu deportácií do iných krajín EÚ, keď zo svojho územia vyhostilo takmer 9 000 cudzincov.¹⁹

Napriek tomu Nemecko zastáva vedúcu pozíciu medzi členskými štátmi EÚ v počte žiadostí o medzinárodnú ochranu i v počte pozitívne vybavených žiadostí, pričom podľa Eurostatu v roku 2018 sa Nemecko podieľalo 40 % na celkovom počte pozitívnych rozhodnutí o udelení medzinárodnej ochrany v rámci všetkých členských štátov EÚ.²⁰

Členským štátom EÚ, ktorý najradikálnejšie zakročil proti utečencom, je v súčasnosti Maďarsko, ktoré utečeneckú krízu riešilo prijatím celého radu reštriktívnych opatrení, ako je postavenie 175 km dlhého plotu na zablokovanie tzv. Balkánskej cesty, žalobou na Súdny dvor EÚ kvôli rozhodnutiu Rady EÚ o relokovaní utečencov podľa kvót, vyhlásením referenda o odmietnutí utečeneckých kvót, kriminalizáciou akejkoľvek pomoci poskytovanej utečencom nachádzajúcim sa na území Maďarska a v ostatných mesiacoch i odmietaním poskytovania stravy a základnej zdravotnej starostlivosti utečencom nachádzajúcim sa v tranzitných zónach na maďarských hraniciach, kvôli čomu sa humanitárne organizácie²¹ opakovane úspešne obrátili na Európsky súd pre ľudské práva, ktorý vydal predbežné opatrenie zaväzujúce Maďarskú republiku poskytnúť stravu migrantom zadržaným v tranzitnej zóne na južnej maďarskej hranici.²² Európsky súd pre ľudské práva v samostatnom rozhodnutí taktiež označil nový maďarský utečenecký zákon za porušenie záväzkov Maďarska vyplývajúcich z Európskeho dohovoru o ľudských právach.²³

¹⁸ Asylum Information Database, Statistics Germany, dostupné na: <https://www.asylumineurope.org/reports/country/germany/statistics>

¹⁹ DW: Germany departs record numbers of refugees to other EU states, dostupné na <https://www.dw.com/en/germany-departs-record-number-of-refugees-to-other-eu-states/a-47161202>

²⁰ Der Spiegel: Deutschland gewährt am häufigsten Asyl, 25.04.2019, dostupné na: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/deutschland-gewaehrt-am-haeufigsten-asyl-a-1264381.html>

²¹ The Hungarian Helsinki Committee.

²² Reuters: European Court says Hungary must feed asylum seekers on border, 23.08.2019, dostupné na: <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-hungary-food/european-rights-court-says-hungary-must-feed-asylum-seekers-on-border-idUSKCN1L81R8>

²³ Council of Europe: Commissioner for Human Rights Published a Report on Hungary, 19.05.2019, dostupné na: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/hungary-should-address-interconnected-human-rights-issues-in-refugee-protection-civil-society-space-independence-of-the-judiciary-and-gender-equality>

Vo februári 2019 komisárka Rady Európy Dunja Mijatovic navštívila Maďarsko v rámci procesu intervencie pred Európskym súdom pre ľudské práva a vo svojej predbežnej správe uviedla, že: „V Maďarsku žiadatelia o azyl nemôžu využiť svoje právo a žiadať o utečeneckú ochranu garantovanú medzinárodným a európskym právom. Vláda by mala umožniť prístup k riadnej azylovej procedúre, odstrániť neodôvodnenú 'krízovú situáciu súvisiacu s masovou migráciou' a prestať so zadržívaním žiadateľov o azyl v tranzitných zónach na hranici. Systematické zadržívanie žiadateľov o azyl v Maďarsku vytvára problémy súvisiace s riadnym výkonom práva. Taktiež vyzývam maďarské authority, aby upustili od používania protiimigrantskej rétoriky a kampaní, ktoré spúšťajú xenofóbne reakcie u obyvateľstva.“²⁴

Záver

Prílev utečencov počas ostatnej blízkovýchodnej krízy poukázal na mnohé problémy aktuálneho azylového systému, najmä nedostatky harmonizačného a koordinačného charakteru. Z vyššie uvedeného možno vyvodiť, že jednotlivé členské štáty Európskej únie sú diametrálne odlišne nastavené v otázke reálneho riešenia azylovej otázky. V mnohých prípadoch to závisí i od geografickej polohy, ekonomickej sily, no i kultúrnej vyspelosti danej spoločnosti. Otázka reformy azylového systému je komplexná a vyžaduje racionálne zhodnotenie všetkých aspektov, vrátane riešenia utečeneckej otázky v krajine pôvodu týchto migrantov. Výsledkom zodpovednej a odbornej reformy CEAS by mohla byť formulácia pravidiel adresujúcich výzvy súvisiace s rozlišovaním migrantov reálne unikajúcich pred hrozbou a prenasledovaním a teda s právom na azyl od migrantov s inými motívmi, ako i efektívne a spravodlivé rozdelenie tejto záťaže medzi jednotlivé členské štáty. V neposlednom rade by reforma existujúceho systému priniesla i zvýšený stupeň bezpečnosti obyvateľov Európskej únie a zefektívnila i začlenenie azyllantov do pracovného trhu, ako aj ich širšiu integráciu do spoločnosti.

Použitá literatúra:

1. Asylum Information Database, Statistics Germany, dostupné na: <https://www.asylumineurope.org/reports/country/germany/statistics>
2. Beirens, H.: Cracked Foundation, Uncertain Future: Structural Weaknesses in the Common European Asylum System, Migration Policy Institute Europe, March 2018, dostupné na [file:///C:/Users/katarina.brockova/Downloads/CEAS-Structural Weaknesses_Final%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/katarina.brockova/Downloads/CEAS-Structural%20Weaknesses_Final%20(1).pdf)
3. Council of Europe: Commissioner for Human Rights Published a Report on Hungary, 19.05.2019, dostupné na: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/hungary-should-address-interconnected-human-rights-issues-in-refugee-protection-civil-society-space-independence-of-the-judiciary-and-gender-equality>
4. Council of Europe: The Commissioner Intervenes before the European Court of Human Rights in a case concerning family reunification in Denmark and visits Hungary, marec 2019, dostupné na: https://www.coe.int/en/web/special-representative-secretary-general-migration-refugees/newsletter-march-2019/-/asset_publisher/cVKOAoroBOTI/content/the-commissioner-intervenes-before-the-

²⁴ Council of Europe: The Commissioner Intervenes before the European Court of Human Rights in a case concerning family reunification in Denmark and visits Hungary, Newsletter, 8.3. 2019, dostupné na: https://www.coe.int/en/web/special-representative-secretary-general-migration-refugees/newsletter-march-2019/-/asset_publisher/cVKOAoroBOTI/content/the-commissioner-intervenes-before-the-european-court-of-human-rights-in-a-case-concerning-family-reunification-in-denmark-and-visits-hungary?_101_INSTANCE_cVKOAoroBOTI_viewMode=view

- europaean-court-of-human-rights-in-a-case-concerning-family-reunification-in-denmark-and-visits-hungary?_101_INSTANCE_cVKOAoroBotl_viewMode=view
5. Der Spiegel: Deutschland gewährt am häufigsten Asyl, 25.04.2019, dostupné na: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/deutschland-gewahrt-am-haeufigsten-asyl-a-1264381.html>
 6. DW: Germany deports record numbers of refugees to other EU states, dostupné na <https://www.dw.com/en/germany-deports-record-number-of-refugees-to-other-eu-states/a-47161202>
 7. Euractiv: Súdny dvor EÚ zamietol žaloby Slovenska a Maďarska na kvóty, 17.9.2017, dostupné na: <https://euractiv.sk/section/spravodlivost-a-vnutro/news/sudny-dvor-eu-zamietol-zaloby-slovenska-madarska-na-kvoty/>
 8. Financial Times: Germany drops long-held EU migrant quota demand, 10.12.2018. dostupné na <https://www.ft.com/content/18b9b194-fb98-11e8-aebf-99e208d3e521>
 9. Holborn L.W.: The League of Nations and the Refugee Problem, in *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 203, Refugees (May, 1939), s. 124-135, dostupné na internete https://www.jstor.org/stable/1021893?seq=1#page_scan_tab_contents
 10. Hospodárske noviny: Fico neuspel. Súd v Luxemburgu zamietol slovenskú žalobu na kvóty. Naš postoj sa nemení, odkazuje premiér. 6.09.2017, dostupné na: <https://www.vlada.gov.sk//slovensko-podava-zalobu-voci-eu-rozhodnutie-rady-ministrov-vnutra-neakceptujeme/>
 11. Migračný úrad MVSR, Štatistický prehľad – Žiadatelia o azyl a rozhodnutia 1. stupňa v období od 1993, December 2018, dostupné na: <https://www.minv.sk/?statistiky-20&subor=320655>
 12. NIEM: Žiadatelia o azyl a osoby s udelenou medzinárodnou ochranou na Slovensku, V4NIEM: Visegrad Countries National Integration Evaluation Mechanism Report 2017, <https://marginal.sk/wp-content/uploads/2018/02/REPORT-SK-sk-V8.pdf>
 13. Rada a Európska rada: Reforma pravidiel EÚ v oblasti azylu, dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/ceas-reform/>
 14. Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person, dostupné na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=celex%3A32013R0604>
 15. Reuters: European Court says Hungary must feed asyllum seekers on border, 23.08.2019, dostupné na: <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-hungary-food/european-rights-court-says-hungary-must-feed-asylum-seekers-on-border-idUSKCN1L81R8>
 16. UNHCR Slovensko: Dohovor o právnom postavení utečencov/ Dôležitý dokument na podporu našej práce, 19. december 2016, dostupné na <https://www.unhcr.org/sk/215-skzdrojehovorydohovor-o-pravnom-postaveni-utecencov-html.html>
 17. Úrad vlády SR: Slovensko podáva žalobu voči EÚ, rozhodnutie Rady ministrov vnútra neakceptujeme, 23.09.2015, dostupné na: <https://www.vlada.gov.sk//slovensko-podava-zalobu-voci-eu-rozhodnutie-rady-ministrov-vnutra-neakceptujeme/>
 18. Zákon č. 480/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov.
 19. 1951 Convention Relating to the Status of Refugees, dostupné na <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10>

Kontakt:

dr. habil. JUDr. Ing. Katarína Brocková, PhD., LL.M

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: katarina.brockova@euba.sk

RESPONZÍVNOST' MIESTNYCH SAMOSPRÁV NA SLOVENSKU

Marián Bušša

Katedra politológie, CUP, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2,
911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: marian.bussa@tuni.sk

Hlavným zámerom príspevku je testovať vzťah medzi byrokratickou responzívnosťou miestnych samospráv a sociálnym kapitálom na Západnom Slovensku. Zisťuje, že napriek teoretickým predpokladom, neexistuje žiadna pozitívna korelácia medzi týmito dvoma premennými. Príspevok ďalej predstavuje namerané údaje o responzívnosti samospráv pre celé územie Slovenska. Hodnoty responzívnosti miestnych samospráv sú vypočítané pre dve rôzne úrovne - regióny a okresy. Zistili sme, že najvyššie hodnoty sú v dvoch metropolitných regiónoch krajiny, zatiaľ čo najnižšie hodnoty sú v súlade s očakávaniami v Prešovskom kraji. Argumentujeme, že jedným z hlavných dôvodov je malá veľkosť obcí v tomto regióne, čo spôsobuje, že úrady majú len málo zamestnancov a tí nezvládajú vykonávať pridelenú agendu. Autor však nebol schopný vysvetliť nízke hodnoty v Trnavskom kraji, v ktorom by naopak mali byť hodnoty relatívne vysoké.

Kľúčové slová: byrokratická responzívnosť, sociálny kapitál, Západné Slovensko

This paper aims to test the relationship between bureaucratic responsiveness and social capital in Western Slovakia. It finds that despite the theoretical expectations, there is no positive correlation between the two variables. The paper further aims to introduce measured data on responsiveness of local governments for entire Slovak territory. The values of responsiveness are calculated for two different levels - regions and districts. It finds that the highest values are in the two metropolitan regions of the country and the lowest values are in the Prešovský Region. We will argue that one of the main reasons for that is small size of municipalities in this region, which makes bureaucracy understaffed and shorthanded there. The author, however, was not able to explain relatively low values in Trnavský Region, in which he would expect rather high values.

Key words: bureaucratic responsiveness, social capital, Western Slovakia

JEL: C93, C12, H11

Úvod

V jednom skoršom výskume⁷¹ sme sa snažili zmerať hodnoty sociálneho kapitálu na Západnom Slovensku v zmysle ako o tomto koncepte uvažoval Robert Putnam.⁷² V rámci onoho výskumu sa Putnam a jeho spolupracovníci zamerali aj na dopad nameraného sociálneho kapitálu na fungovanie inštitúcií, ktoré nazvali reálny výkon inštitúcií. Jedným z indikátorov, ktoré slúžili na meranie reálneho výkonu inštitúcií, bola aj responzívnosť byrokracie. Keďže sme už mali namerané hodnoty sociálneho kapitálu pre Západné Slovensko, rozhodli sme sa urobiť aj výskum responzívnosti byrokracie na Slovensku a aspoň na jeho západnej časti aj porovnať výšky sociálneho kapitálu a responzívnosti byrokracie. Výskum sme ale urobili na celom Slovensku a jeho výsledkom sú zaujímavé a niekedy aj prekvapivé údaje.

⁷¹ BUŠŠA, M. (2017): Social Capital in Western Slovakia: Levels of Social Capital in Natural Regions of Western Slovakia.

⁷² PUTNAM, R. D. LEONARDI, R. NANETTI, R. Y. (1993): Making Democracy Work.

1 Sociálny kapitál

Sociálny kapitál nazerá na sociálne vzťahy, do ktorých ľudia vstupujú, ako na zdroj úžitku pre nich aj pre ostatných. Aktívnu, otvorenú a dôverujúcu spoločnosť z tohto pohľadu nemožno vytvoriť na počkanie hocikde, ale je výsledkom predchádzajúceho, často dlhodobého úsilia a tvorivosti. Na takomto spoločenskom základe možno vynakladať energiu oveľa účinnejšie, pretože prostredie obsahuje dôveru, zvyky a pravidlá poskytujúce orientáciu pre jednotlivcov a maximalizujúce úžitok z vynaloženej snahy. Sociálny kapitál teda odkazuje na tvorivý potenciál spoločnosti, schopnosť efektívne presadzovať individuálne aj skupinové požiadavky voči štátu aj voči iným skupinám a dôveru v dodržiavanie pravidiel ostatnými členmi spoločnosti. S tým súvisí aj lepší tok informácií v spoločnosti. V článku používame koncept sociálneho kapitálu podľa Roberta Putnama, podľa ktorého je sociálny kapitál „vytváraný prvkami sociálnych organizácií a sociálneho života, teda sieťami, normami a dôverou, ktoré umožňujú účastníkom jednať spoločne efektívnejšie pri dosahovaní spoločných cieľov.“⁷³

2 Meranie responzívnosti byrokracie

Napriek tomu, že sme sa pri výbere meranej premennej inšpirovali prácou Making Democracy Work (1993), nebolo možné použiť jej metodiku, pretože išlo o vznášanie požiadaviek k iným druhom inštitúcií, s inými právomocami a s inou početnosťou, než s akými sme sa potýkali na Slovensku my. Aj tak sme ale merali akým spôsobom reagovali rôzne miestne samosprávy v jednotlivých častiach Slovenska na podnety od občanov, čo bolo ich zákonnou povinnosťou.

Responzívnosť byrokracie hovorí o schopnosti úradov adekvátne reagovať na podnety občanov a na ich základe vykonať potrebnú službu. K meraniu responzívnosti je možné pristúpiť rôznymi spôsobmi, ale pre metodologické, finančné a časové dôvody sme zvolili jednoduchý a dostupný nástroj – žiadosť o informácie. Zostavili sme súbor 12 otázok o spravovaní obce/mesta za celý rok 2018, ktoré mali potenciál odhaliť neefektívne používanie finančných zdrojov samospráv. Tieto sme v januári 2019 rozoslali obciam a mestám SR a vyhodnocovali tri rôzne znaky: odpoveď / nereagovanie na žiadosť (2 body) včasnú / oneskorenú odpoveď (1 bod), úplnú / neúplnú odpoveď (1 bod).

Ide o kvázi-experimentálny výskumný dizajn, ktorý je v sociálnych vedách zvyčajne z etického hľadiska problematický, keďže predpokladá manipulovanie ľuďmi.⁷⁴ V našom prípade však išlo o skúmanie, či sa zamestnanci verejnej správy zachovávajú v zmysle zákona a splnia si svoju pracovnú povinnosť voči občanovi dožadujúcemu sa konkrétnej informácie, ktorého rolu sme v kvázi-experimente zastávali. Shadish, Cook a Campbell (2002) odlišujú kvázi-experiment od iných druhov experimentov tým, že ide o taký „experiment, pri ktorom sa jednotky skúmania neprispisujú svojim podmienkam náhodne.“⁷⁵ V našom prípade boli týmito podmienkami rôzne úrovne sociálneho kapitálu. Teoreticky by sa dalo očakávať, že oblasti s vyššími hodnotami sociálneho kapitálu budú mať ako dôsledok responzívnejších pracovníkov na miestnych úradoch ako ostatné.

3 Výskumná vzorka

Jednou z otázok, na ktoré sme si pri vytváraní výskumného dizajnu museli odpovedať bolo, ktorú úroveň úradov by bolo správne do nášho výskumu zahrnúť. Ak by sme chceli čo najvernejšie opakovať postup z Making Democracy Work, zvolili by sme si úroveň samosprávnych krajov. Vadilo nám ale, že na území Západného Slovenska by sme tak mali len

⁷³ PUTNAM, R. D. LEONARDI, R. NANETTI, R. Y. (1993): Making Democracy Work, s. 67.

⁷⁴ DISMAN, M. (2006): Jak se vyrábí sociologická znalost.

⁷⁵ SHADISH, W. R. - COOK, T. D. - CAMPBELL, D. T. (2002): Experimental and Quasi-Experimental Design for Generalized Causal Inference, s. 12.

tri jednotky, čo by bola veľmi zjavne nedostačujúca informácia a nepostačovala by ani na uspokojivé vyhodnotenie hypotézy. Zvolili sme si preto miestne samosprávy, ktorých vysoký počet nám umožňuje získať dostatok dát. Narazili sme ale na opačný problém. Ani s použitím emailu by sme nevedeli zvládnuť komunikáciu so všetkými 2 890 obcami na Slovensku a vyhodnotenie ich reakcií na naše podnety. Preto sme losovaním vytvorili jednoduchú náhodnú vzorku 400 obcí, čo predstavuje asi 13 % všetkých obcí a oslovili sme tie. Pri takejto vzorke je potrebné počítat s odchýlkou 5 %, čo je ale pre naše účely prijateľné, keďže sme sa snažili získať len základnú predstavu o priestorovom rozmiestnení skúmanej vlastnosti. Zaujímal nás najmä vzťah medzi responzívnosťou a hodnotami sociálneho kapitálu získanými v predchádzajúcom výskume. Získané dáta sme potom transformovali na hodnoty pre jednotlivé okresy a kraje.

4 Výsledky pre NUTS 2 región Západné Slovensko

Trenčiansky, Trnavský a Nitriansky kraj, ktoré dohromady tvoria štatistický región EÚ na úrovni NUTS 2, sú jednotky, pre ktoré sme zmerali úrovne sociálneho kapitálu a responzívnosti miestnych samospráv. Porovnanie úrovní týchto dvoch premenných ale bohužiaľ nemá veľkú informačnú hodnotu, keďže ich porovnáваме iba v troch prípadoch. Už porovnanie úrovní všetkých ôsmich krajov by bolo zaujímavejšie a zmysluplnejšie a máme v pláne ho v budúcnosti urobiť.

Tabuľka 1: hodnoty responzívnosti miestnych samospráv a sociálneho kapitálu pre Trenčiansky, Trnavský a Nitriansky kraj a ich korelácia

<i>Kraj (VUC)</i>	<i>Miera responzívnosti</i>	<i>Úroveň sociálneho kapitálu</i>
Trenčiansky	72,90 %	3,98
Trnavský	59,80 %	5,95
Nitriansky	73,80 %	4,66
Korelácia	- 0,919	

Prameň: vlastný výskum autora, Bušša (2017)

Hypotéza, predpokladajúca, že čím vyššia bude v kraji úroveň sociálneho kapitálu, tým vyššie v ňom bude aj responzívnosť miestnych úradov sa nepotvrdila. Trnavský kraj s najvyššiu úroveňou sociálneho kapitálu má najnižšiu mieru responzívnosti úradov. Korelácia, do tej miery, do akej o nej možno vôbec pri troch prípadoch hovoriť, teda vychádza záporná. Responzívnosť miestnych samospráv je buď ovplyvňovaná silnejšie než úroveňou sociálneho kapitálu nejakou inou premennou, alebo úroveň sociálneho kapitálu nevyplýva na responzívnosť byrokracie takým spôsobom ako predpokladali Putnam, Leonardi a Nanetti (1993).

Je možné vyrátať mieru responzívnosti miestnych samospráv aj na menšie jednotky ako kraje – v našom prípade sme ich vypočítali pre okresy. Ale treba si pamätať, že pri hodnotách pre okresy stúpa nepresnosť nameraných hodnôt. Čo je ešte horšie – nemáme spoľahlivé hodnoty o sociálnom kapitáli pre jednotky menšie ako kraje. Preto nemôžeme porovnať naše dve premenné na úrovni okresov.

5 Miery responzívnosti miestnych samospráv

Ak sa pozrieme na údaje o všetkých ôsmich krajoch, zistíme, že tieto sú menej prekvapivé, než údaje výlučne o Západnom Slovensku. Je to dané tým, že najprekvapivejšia relatívna miera je pri Trnavskom kraji. Miera v tomto kraji je príliš nízka na región s vysokým sociálnym kapitálom, ktorý je navyše aj hospodársky rozvinutý a štrukturálne podobný okolitým krajom s vyššími hodnotami. Na druhej strane nemožno hodnoty namerané v Trnavskom kraji z nášho výskumu vyradiť, pretože sa nám jednoducho nepáčia, alebo

nehodia. Sú to hodnoty namerané rovnakou metodikou ako ostatné. Nemožno selektívne spochybníť len niektoré z nich.

Tabuľka 2: miery responzívnosti miestnych samospráv na Slovensku za kraje

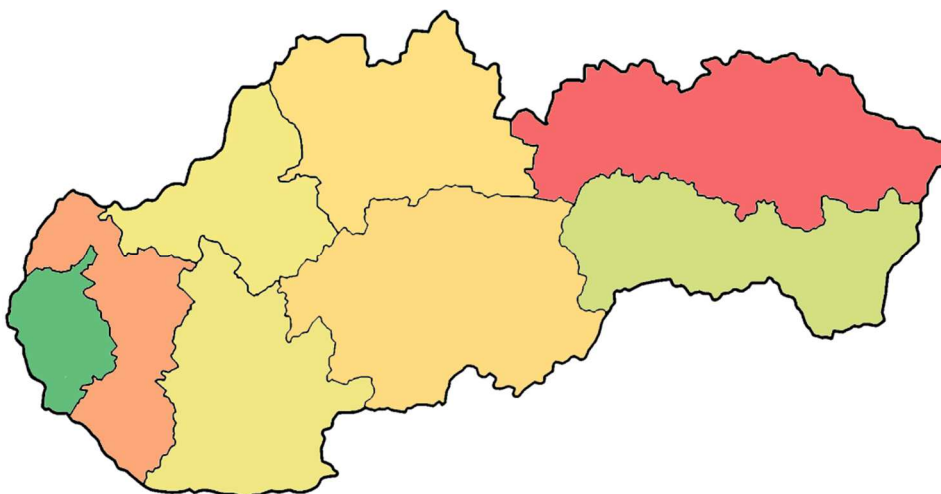
<i>Kraj</i>	<i>Miera responzívnosti</i>
Bratislavský	100,00 %
Trenčiansky	72,90 %
Trnavský	59,80 %
Nitriansky	73,80 %
Žilinský	69,10 %
Banskobystrický	68,20 %
Košický	79,10 %
Prešovský	49,30 %

Prameň: vlastný výskum autora

Zvyšok Slovenských krajov kopíruje poradie, ktoré je povedomé z viacerých makroekonomických údajov, ako je napr. výška priemernej mzdy. Bratislavský kraj s najvyššou hodnotou, nasledovaný Košickým krajom, obsahujúcim druhé slovenské veľkomesto, ale zároveň aj málo rozvinuté oblasti východného Slovenska a nasleduje typické postupné klesanie hodnôt smerom od juhozápadu na severovýchod – s výnimkou Trnavského kraja. Výrazne najnižšia úroveň s odskokom od predposledného miesta je v Prešovskom kraji, kde je sústredených viacero špecifických javov na Slovensku naraz.

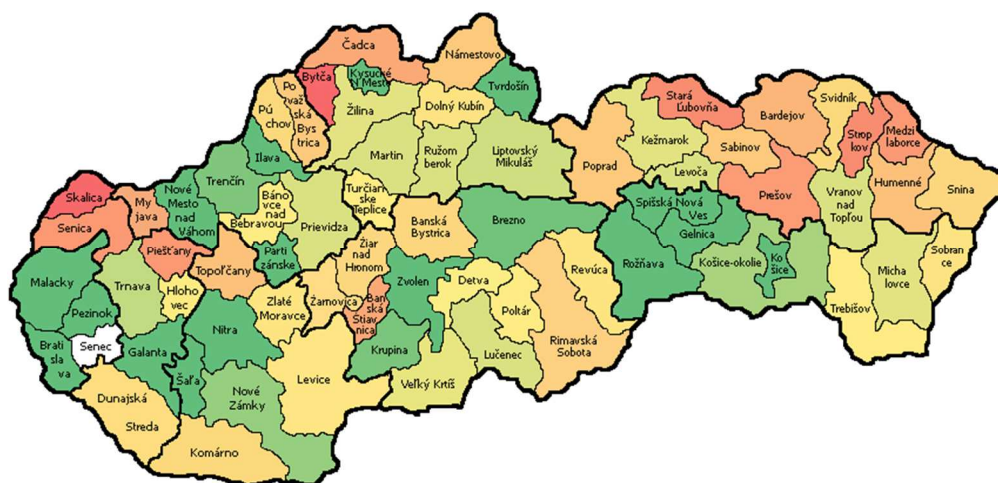
Tieto úrovne vyzerajú na úrovni krajov až neprirodzené usporiadane, ale je to dané najmä tým, že samosprávne kraje sú veľmi veľké a vnútri seba často spájajú nesúrodé regióny s odlišnými hodnotami vo viacerých ukazovateľoch. Tieto sa na úrovni krajov štatisticky stratia, ako kritizujú napr. Sloboda a Dostál (2005). Porovnajme si preto priestorovú distribúciu hodnôt na úrovni krajov a okresov. Pri pohľade na okresy, vidíme najmä pri Trnavskom kraji, že nízke hodnoty nie sú vlastné celému kraju, ale len jeho severozápadnej časti. Celkovo sa naša predstava o rozdelení úrovni responzívnosti miestnych samospráv na Slovensku zmení.

Graf 1: miery responzívnosti miestnych samospráv na Slovensku za kraje (zelená – úplná responzívnosť, červená – úplná nerespouzívnosť)

Prameň: vlastný výskum autora

Graf 2: miery responzivnosti miestnych samospráv na Slovensku za okresy (zelená – úplná responzivnosť, červená – úplná neresponzivnosť)

Prameň: vlastný výskum autora

6 Možné vysvetlenia miery responzivnosti samospráv

Opäť je vhodné pripomenúť, že údaje sú pri prepočte na okresy menej spoľahlivé, napriek tomu je možné všimnúť si minimálne dve oblasti s nízkou zistenou mierou responzivnosti samospráv – väčšinu Prešovského kraja a oblasť medzi okresmi Skalica a Topoľčany. Práve táto druhá oblasť je prekvapivá. Na úrovni krajov sa prejavuje len pri Trnavskom kraji, kam spadajú tri z týchto piatich okresov. Okres Myjava spadajúci pod Trenčiansky kraj ani okres Topoľčany, spadajúci pod Nitriansky kraj nedokážu na úrovni kraja zavážiť. Ukazuje to ale, že sa nejedná o jav vlastný špecificky Trnavskému kraju. Nie je nám známa žiadna štrukturálna vlastnosť daného územia, ktorá by tieto mimoriadne hodnoty dokázala vysvetliť – ide o relatívne prosperujúce oblasti s dobrým napojením na zbytok územia, bez jazykových rozdelení. Neďaleko tejto oblasti sa nachádza určité náboženské rozdelenie, prekrýva sa však s daným územím, ale prechádza krížom cezeň. Ako vysvetlenie nemôže slúžiť. Pri ďalšom výskume budeme preto pozorne sledovať, či sa takého špecifické hodnoty zopakujú.

V prípade Prešovského kraja treba okrem všeobecne nižšej miery hospodárskeho rozvoja tejto oblasti a vysťahovalectva z územia spomenúť aj to, že nízka miera responzivnosti môže byť daná aj veľmi malou veľkosťou obcí na danom území.⁷⁶ Ako si všímajú Čavojec a Sloboda (2005), Tichý (2005), alebo Daško (2015), s klesajúcim počtom obyvateľov obce klesá aj počet zamestnancov, ktorých miestny úrad môže zamestnať a v konečnom dôsledku neúmerne vzrastá záťaž zamestnancov. Pri menších obciach je tom aj menšia šanca, že budú plniť svoje zákonné povinnosti. Jednoducho na ne nebudú stačiť. Spomínaní autori uvádzajú ako druhú, aj keď výraznú, oblasť s relatívne malými obcami juh stredného Slovenska a aj tá patrí medzi oblasti s nízkymi nameranými úrovňami responzivnosti úradov.

Tabuľka 3: miery responzivnosti (MR) miestnych samospráv na Slovensku za okresy (1: úplná, 0: žiadna)

Okres	MR	Okres	MR	Okres	MR	Okres	MR
Pezinok	1	Michalovce	0,73	Sabinov	0,5	Trenčín	0,94
Bratislava	1	Rožňava	1	Snina	0,57	Prievidza	0,75
Malacky	1	Sobrance	0,63	Stará Ľubovňa	0,2	Bán. n. Bebr.	0,67

⁷⁶ Pozri napr. SLOBODA, D. (2005): Charakter sídelnej štruktúry Slovenska ako predpoklad pre komunálnu reformu.

Ban. Bystrica	0,57	Spiš. N. Ves	1	Stropkov	0,19	Púchov	0,58
Ban. Štiavn.	0,33	Trebišov	0,67	Svidník	0,58	Pov. Bystrica	0,5
Brezno	0,97	Nitra	1	Vra. n. Topľou	0,75	Myjava	0,33
Detva	0,67	Šaľa	1	Ilava	1	Galanta	1
Krupina	0,95	Nové Zámky	0,89	Nové M. n. V.	1	Trnava	0,8
Lučenec	0,75	Levice	0,65	Partizánske	1	Hlohovec	0,67
Poltár	0,67	Komárno	0,58	Trenčín	0,94		
Revúca	0,64	Zlaté Moravce	0,5	Sabinov	0,5	Piešťany	0,25
Rim. Sobota	0,54	Topoľčany	0,46	Snina	0,57	Senica	0,25
Veľký Krtíš	0,72	Bardejov	0,4	Stará Ľubovňa	0,2	Skalica	0
Zvolen	1	Humenné	0,47	Stropkov	0,19	Bytča	0
Žarnovica	0,6	Kežmarok	0,73	Svidník	0,58	Čadca	0,33
Gelnica	1	Medzilaborce	0,25	Ilava	1	Žilina	0,73
Košice	1	Poprad	0,5	Dolný Kubín	0,63	Trenčín	0,94
Košice okol.	0,85	Prešov	0,27	Partizánske	1	Levoča	0,75
Námestovo	0,5	Tvrdošín	1	Ružomberok	0,75	Martin	0,75
Žiar nad Hr.	0,58	Dun. Streda	0,6	Vranov n. T.	0,75	Kys. N. M.	1
Turč. Teplice	0,67	Lip. Mikuláš	0,77				

Prameň: vlastný výskum autora

Záver

Predstavené zistenia sú prínosné najmä tým, že prinášajú mnohé podnety na ďalší výskum. Nepotvrdili sme predpoklad, že výška sociálneho kapitálu bude dobrým prediktorom miery rezponzivity miestnych samospráv. Pohľad na dáta za celé Slovensko ale napovedá, že táto miera sleduje určitú logiku – maximá dosahuje v Bratislavskom kraji a druhú najvyššiu hodnotu má v Košickom kraji, inak stabilne klesá z juhozápadu na severovýchod. Výnimkou je ale Trnavský kraj, pri ktorom namerané hodnoty nevieme uspokojivo vysvetliť. Dáta prepočítané na okresy naznačujú, že výrazne nižšia úroveň rezponzivity miestnych úradov je skôr vlastnosťou oblasti medzi okresmi Skalica a Topoľčany, než celého Trnavského kraja. Je ale tiež možné, že táto hodnota odráža metodologickú chybu, alebo náhodný výkyv. Preto bude potrebný ďalší výskum.

Použitá literatúra:

1. BUŠŠA, M. (2017): Social Capital in Western Slovakia: Levels of Social Capital in Natural Regions of Western Slovakia. Brno: Tribun EU, 2017.
2. ČAVOJEC, J., SLOBODA, D. (2005): Fiškálna decentralizácia a obce. [online]. Bratislava: KI, 2005. [Citované 3. 6. 2019.] Dostupné na internete: http://www.konzervativizmus.sk/upload/pdf/fisk_dec.pdf.
3. DAŠKO, M. (2015): Rakúske skúsenosti so zlučovaním a spolupracou obcí na príklade spolkovej krajiny Štajersko. Regionálny rozvoj 2015, č. 4.
4. DISMAN, M. (2006): Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum, 2006.
5. PUTNAM, R. D. LEONARDI, R. NANETTI, R. Y. (1993): Making Democracy Work. Princeton: Princeton University Press, 1993.
6. SHADISH, W. R., COOK, T. D., CAMPBELL, D. T. (2002): Experimental and Quasi-Experimental Design for Generalized Causal Inference. Boston: Houghton Mifflin, 2002.
7. SLOBODA, D., DOSTÁL, O. (2005): Župný variant. Návrh na zmenu územného členenia SR [online]. Bratislava: KI, 2005. [Citované 3. 6. 2019.] Dostupné na internete:

http://www.konzervativizmus.sk/upload/Zupny_variant_2005/KI_Zupny_variant_2005_text.pdf.

8. SLOBODA, D. (2005): Charakter sídelnej štruktúry Slovenska ako predpoklad pre komunálnu reformu, 2005. . [online]. Bratislava: KI, 2005. [Citované 3. 6. 2019.] Dostupné na internete:
www.konzervativizmus.sk/upload/prezentacie/Sloboda_komreforma.pdf.
9. SKOVAJSA, M. (2006): Politická kultura. Prístupy, kritiky, uplatnení ve zkoumání politiky. Praha: Karolinum, 2006.
10. TICHÝ, D. (2005): Združovanie obcí ako predpoklad rýchlejšieho rozvoja samospráv a regiónov. In: Ekonomický časopis, 53, 2005, č. 4.

Kontakt:

Mgr. Marián Bušša, PhD.

Katedra politológie, CUP

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská 2

911 50 Trenčín

Slovenská republika

e-mail: marian.bussa@tuni.sk

HARMONIZÁCIA MEDZINÁRODNÝCH ÚČTOVNÝCH ŠTANDARDOV V ČÍNE¹

Adam Cibul'a

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: adam.cibula@euba.sk

Tento článok sa venuje historickému vývoju a špecifikám čínskeho účtovníctva, pričom pozornosť venujeme najmä rozdielom pri vedení účtovníctva v Číne v porovnaní so štandardmi platnými na západe. V ďalšej časti rozoberáme reformné úsilie Číny v oblasti účtovníctva od konca 70. rokov 20. storočia až po súčasnosť s ohľadom na zmeny, ktoré znamenali výrazný posun od centrálne riadenej ekonomiky. Na záver hodnotíme proces implementácie medzinárodného účtovného štandardu IFRS v Číne a snažíme sa zodpovedať na otázku, aké pozitíva so sebou prináša harmonizácia medzinárodných účtovných štandardov a ako ovplyvnila tradičné spôsoby vedenia účtovníctva v Číne.

Kľúčové slová: čínske účtovníctvo, harmonizácia, účtovné štandardy, história účtovníctva

This article discusses the historical development and the specifics of Chinese accounting, with particular attention to the differences in accounting in China compared to those in the West. In the next section, we analyze Chinese reform efforts from the end of the 1970s to the present with regard to the changes that have made a significant shift away from the centrally-planned economy. Finally, we evaluate the process of implementing the International Accounting Standard (IFRS) in China and try to answer the question of how the harmonization of international accounting standards brings with it and how it has influenced the traditional accounting practices in China.

Key words: Chinese accounting, harmonization, accounting standards, accounting history
JEL: M41, M48, O53

Úvod

Čína je krajina s pozoruhodným historickým a kultúrnym vývojom, ktorá sa dlhé tisícročia vyvíjala relatívne samostatne bez výrazného kontaktu so západnými civilizáciami. Špecifiká, ktoré sú hlboko zakorenené v čínskej kultúre i v samotnej spoločnosti, ovplyvnili aj oblasť vedenia a spravovania účtovných zápisov a účtovníctva ako takého. Účtovníctvo v Číne má veľmi dlhú tradíciu. Spôsoby zápisu a konkrétnych pravidiel záznamu účtovných prípadov majú svoje korene v tradičnej čínskej kultúre. Vývoj účtovníctva vo veľkej miere ovplyvnili aj sociálne vplyvy rovnako ako aj politické smerovanie krajiny od feudálnych čias až po súčasnosť. Výraznú zmenu pre vývoj čínskeho účtovníctva znamenal vznik Čínskej ľudovej republiky v roku 1949, ako aj nástup reforiem a politiky „*otvorených dverí*“ koncom 70. rokov 20. storočia, keď sa Čína začala viac otvárať západu, čo sa premietlo i do implementácie určitých pravidiel medzinárodne akceptovaných účtovných štandardov do čínskeho účtovníctva. Predkladaný článok sa zaoberá práve procesom harmonizácie medzinárodných účtovných štandardov a procesom jeho implementácie do čínskeho účtovníctva.

¹ Článok bol spracovaný v rámci projektu: IG pre mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov EU v Bratislave č. I-19-107-00 „Globalizácia účtovných štandardov v kontexte vývoja priamych zahraničných investícií“, riešenom na FHI EU v Bratislave.

1 Historické pozadie čínskeho účtovníctva

Účtovníctvo a audítorstvo má v Číne, ako jednej z najstarších civilizácií na svete, veľmi dlhú históriu a tradíciu, ktorá je úzko spätá s kultúrnymi, spoločenskými a politickými špecifikami krajiny. Počiatky čínskeho účtovníctva sa datujú okolo roku 2200 pred n. l. počas vlády dynastie Hsiu.² Najstaršie účtovné záznamy pochádzajú z dynastie Shang (1700 – 1100 pred n. l.) a uchovávali sa na kostiach alebo korytnačích pancieroch. Avšak o vzniku účtovného systému môžeme hovoriť až od dynastie Zhou (1100 – 771 pred n. l.). Práve toto obdobie sa považuje za formálny začiatok účtovníctva v Číne. Počas dynastie Zhou vláda menovala úradníkov, ktorí mali za úlohu starostlivo zaznamenávať príjmy, výdavky a ich celkovú bilanciu, čím sa vytvorili predpoklady pre zavedenie pravidelných účtovných záznamov spolu s auditom majetku.³ V tomto období čínska vláda využívala jednoduché účtovníctvo. Účtovné knihy mali v tom čase dve formy, *Cao Liu* a *Zong Qing*.⁴ *Cao Liu* sa využívala na záznam každodenných transakcií na rôzne účty a *Zong Qing* registroval transakcie podľa kategórií. Vládne účtovníctvo obsahovalo príjmové a výdavkové položky.⁵

Jednoduchá metóda účtovníctva mala tri hlavné funkcie:

1. čínske znaky „*Ru*“ (vstup) a „*Chu*“ (výstup) sa využívali ako záznamové symboly;
2. účtovné knihy boli klasifikované na dve kategórie, *Cao Liu* a *Zong Qing*;
3. na kontrolu účtov sa používala trojstĺpcová metóda (t. j. novo prijatá - platba = zostatok)⁶

Účtovné záznamy v oboch knihách mali deskriptívny charakter, s uvedením veľkosti a rozmerov, avšak bez ceny, ktorá by určovala hodnotu jednotlivých vstupov a výstupov. Trojpilierová metóda sa používala na určenie hodnôt konečných účtov.⁷ Trojpilierový systém účtovníctva zohral dôležitú úlohu vo vládnom účtovníctve na viac ako 2000 rokov, od dynastie Zhou dynastie až po polovicu dynastie Song (okolo roku 1100). Čínski historici zaoberajúci sa účtovníctvom sa zhodujú, že táto účtovná metóda predstavovala prvý míľnik vo vývoji čínskeho účtovníctva.^{8,9} Po dynastii Zhou a počas mnohých nasledujúcich storočí feudálnej spoločnosti zažívalo účtovníctvo v Číne pomalý vývoj.¹⁰ Prechod od jednoduchého k podvojnému účtovníctvu nebol v tomto období uskutočnený. Hlavným dôvodom bol silný odpor zo strany feudálnych vládcov.¹¹ Dynastie Tang a Song (618-1297) predstavovali zlaté obdobie, počas

² DOUPNIK, T., PERERA, H. (2011). *International Accounting* (3rd ed.). McGraw-Hill/Irwin. ISBN: 978-0078110955

³ QIAN, Y. (2002). How Reform Worked in China. In *William Davidson Institute* Available at: <https://ssrn.com/abstract=317460>

⁴ GUO, W. (1988). The Transformation of Chinese Regional Policy. In *Development Policy Review*, 6(1), 29-50. doi:10.1111/j.1467-7679.1988.tb00449.x

⁵ WU, H., PATEL, CH. (2015). Adoption of Anglo-American models of corporate governance and financial reporting in China. Studies. In *Managerial and Financial Accounting*. 29. 1-255. 10.1108/S1479-3512201529.

⁶ AIKEN, M., LU, W. (1993). Chinese government accounting: historical perspective and current practice. In *British Accounting Review*, 25: 109–29.

⁷ WU, H., PATEL, CH. (2015). Adoption of Anglo-American models of corporate governance and financial reporting in China. Studies. In *Managerial and Financial Accounting*. 29. 1-255. 10.1108/S1479-3512201529.

⁸ CHENG, S.S. (1984). Increase–decrease bookkeeping method is a continuation and development of traditional Chinese bookkeeping methods. In *Studies on Increase–Decrease Bookkeeping Method* (in Chinese), Guangming Daily Press (Beijing), pp. 97–105.

⁹ GAO, Z.Y. (1985) *The General History of Chinese Accounting* (in Chinese), Beijing: China Financial and Economic Publication House.

¹⁰ LU, W., AIKEN, M. (2003). Accounting history: Chinese contributions and challenges, In *Accounting, Business & Financial History*, 13:1, 1-3, DOI: 10.1080/09585200210164566a

¹¹ JI, X.D. (2003). Concepts of cost and profit in Chinese agricultural treatises: with special reference to Shengshi Nongsu and Pu Nongsu in the seventeenth century. In *Accounting, Business and Financial History*, vol. 13, no. 1, pp. 69-81.

ktorého Čína dosiahla významné úspechy v rozvoji výroby a obchodu, čo podnietilo vznik štvorpilierovej metódy účtovníctva.¹² Táto metóda opisuje ekonomické aktivity so štyrmi účtovnými prvkami, t. j. *Jiuguang* (starý úver – akcie prenesené z predchádzajúceho obdobia), *Xingshou* (nové príjmy – príjmy alebo prílev v bežnom období), *Kaicu* (výdavky - odlev počas bežného obdobia) a *Shizai* (skutočná hodnota - konečný zostatok). Čínski učenci sa vo všeobecnosti prikláňajú k názoru, že „vyváženie štyroch pilierov“ je základnou účtovnou rovnicou v čínskom účtovníctve.¹³ V neskorom období dynastie Čching hovoríme o postupnom úpadku feudalizmu v Číne. Čína bola nútená otvoriť sa západným mocnostiam po porážke v Ópiovej vojne v roku 1840. Do Číny začal prúdiť kapitál zo západu a kapitalizmus rástol na sile. Systémy obchodnej administratívy zakorenené v západnom svete priniesli do Číny západní podnikatelia. Čínske účtovníctvo sa inšpirovalo podvojným účtovníctvom v talianskom štýle, ktoré sa do Číny dostalo prostredníctvom niektorých západných podnikov a niekoľkých čínskych učencov, ktorí koncom devätnásteho storočia študovali v zahraničí.¹⁴ Čínske vlády zohrali kľúčovú úlohu pri reformovaní účtovníctva, ktoré si kládlo za cieľ zjednotenie účtovných princípov. Čínske reformy si brali príklad od Japonska, Spojeného kráľovstva a USA. Hoci reformy, ktoré vznikli na základe cudzích myšlienok, sa stretli s veľkou dávkou odporu a nevhle zo strany vlády. Ako príklad môžu slúžiť prvé čínske zákony z oblasti účtovníctva a audítorstva, ktoré sa inšpirovali japonskými zákonmi, avšak nikdy neboli v plnej miere implementované do praxe.¹⁵

2 Špecifiká čínskeho účtovného štandardu

Čína nemá na rozdiel od západných štátov dlhú tradíciu s trhovo orientovaným hospodárstvom, čo znamená, že jej účtovníctvo a účtovné systémy sú porovnateľne menej vyspelé ako systémy rozvinutých ekonomík západnej civilizácie. Až do polovice minulého desaťročia boli čínske účtovné štandardy stále založené na socialistickom ekonomickom modeli. Zatiaľ čo Čína dosahuje značný pokrok pri zosúladovaní svojich účtovných štandardov s medzinárodnými normami, pochopenie účtovnej závierky zostavenej čínskymi subjektmi na základe čínskych účtovných štandardov je stále komplikované.¹⁶

S ekonomickými reformami, ktoré začali v roku 1979, čínska vláda prijala zákon, ktorý povoľoval podnikanie spoločnostiam typu *joint ventures*. Zároveň bol vydaný samostatný účtovný predpis pre spoločné podniky typu *joint ventures*. Počas 90. rokov 20. stor. s ďalšou expanziou trhového hospodárstva prešiel CAS niekoľkými zmenami. Po prvé, bol realizovaný PRC GAAP (Všeobecne uznávané účtovné štandardy Čínskej ľudovej republiky). V roku 2001 sa tým otvorili účtovné štandardy pre podnikateľské podniky (ASBE01), ktoré obsahujú jeden základný štandard a 16 špecifických noriem. ASBE01 bola reštrukturalizovaná v roku 2006 (ASBE06). ASBE06 je úzkom v súlade s IFRS, čo umožňuje testovanie zníženia hodnoty, účtovanie v reálnej hodnote a flexibilitu pri definovaní účtovných podmienok. Od všetkých verejne obchodovaných spoločností v ČĽR sa vyžaduje, aby sa prispôbili ASBE06 a cieľom je, aby ASBE06 postupne nahradila ASBE01 a zblížila sa s IFRS. Dnes však prevažná väčšina

¹² WU, H., PATEL, CH. (2015). Adoption of Anglo-American models of corporate governance and financial reporting in China. *Studies in Managerial and Financial Accounting*. 29. 1-255. 10.1108/S1479-3512201529.

¹³ GUO, D.Y. (1982). *The History of Chinese Accounting (in Chinese) Vol. I*, Beijing: Chinese Finance and economics Publication House.

¹⁴ CHEN, M.S. (1993). A brief review of debit-credit bookkeeping method in China. *Shanghai Accounting (in Chinese)*, 14: 30-1.

¹⁵ LU, W., JI, X.D., AIKEN, M. (2009). Governmental influences in the development of Chinese accounting during the modern era, In *Accounting, Business & Financial History*, 19:3, 305-326, DOI: 10.1080/09585200903246767

¹⁶ Dezan Shira & Associates (2018). *Chinese Accounting Standards: A Primer for Foreign Investors*. In *China Briefing* Dostupné na internete: <https://www.china-briefing.com/news/chinese-accounting-standards/>

súkromných firiem používa ASBE01.¹⁷ Hoci sa CAS a IFRS vo všeobecnosti považujú za dosť podobné, v niektorých ohľadoch sa mierne líšia:

- **Metódy oceňovania investičného majetku** - Podľa IFRS je možné zvoliť metódu oceňovania pre určité druhy fixných aktív. Spoločnosť môže tieto aktíva oceniť buď metódou historických cien, alebo prehodnotením svojich aktív. CAS však umožňuje len oceňovanie fixných aktív podľa ich historických cien.
- **Podrobné pravidlá v CAS** - Pre niektoré položky, ktoré sú bežné v Číne, sú pravidlá CAS podrobnejšie ako IFRS. Príkladom by bolo zlúčenie dvoch spoločností kontrolovaných tým istým subjektom, ktoré majú podobné záujmy. CAS vyžaduje, aby boli porovnateľné údaje prepočítané, zatiaľ čo v IFRS neexistuje žiadne osobitné pravidlo.
- **Podrobné pravidlá v IFRS** - Naopak, IFRS má pravidlá pre situácie, ktoré sú v Číne neobvyklé, ako napríklad pre programy zamestnaneckých výhod. Okrem vyplácania zamestnancov so základným imaním sa CAS nezaobera niektorými typmi zamestnaneckých výhod, ktoré ponúkajú nadnárodné spoločnosti. Ťažkosti môžu nastať, keď sa materská spoločnosť pokúsi použiť rovnaký balík výhod ako čínska dcérska spoločnosť. V tomto prípade je potrebné, aby spoločnosť konzultovala s Ministerstvom financií (MOF), ako by sa takéto transakcie mali zaznamenávať.
- **Oneskorená implementácia IFRS** - Keď sa uvoľnia nové aktualizácie IFRS, MOF ich preskúma, aby určil, či sú vhodné pre Čínu, a či budú začlenené do CAS. Výsledkom je, že prijatie nových štandardov IFRS sa často oneskoruje alebo sa vôbec neuskutoční. To môže viesť k ďalším komplikáciám, ak existujú krajiny, v ktorých spoločnosti založia samostatné subjekty a namiesto toho prijmú nové pravidlá IFRS.¹⁸

Medzi hlavné výzvy pre zahraničného investora pri nakladaní s CAS patria:

- Správna interpretácia čínskych účtov.
- Správna metodika konsolidácie čínskych účtov u materskej spoločnosti.¹⁹

Keďže sa CAS čoraz viac podobajú medzinárodným štandardom, zahraniční investori sa musia adaptovať na meniace sa prostredie. Aj keď zmeny v účtovníctve a účtovných pravidlách môžu v bezprostrednom horizonte vytvoriť výzvy, z dlhodobého hľadiska by reformy mali prinútiť CAS, aby odzrkadľovalo medzinárodne osvedčené postupy.²⁰

3 Reformy čínskeho účtovníctva

Ekonomické reformy viedli k drastickej zmene účtovného prostredia v Číne. S cieľom prispôsobiť sa trhovu orientovanej ekonomike a znížiť závislosť od rozpočtových prostriedkov štátu získali podniky autonómiu v oblasti spravovania vlastných financií a operácií. Prevádzkovanie súkromných podnikov a podnikov so zahraničnou účasťou bolo povolené. Vznikli rôzne formy podnikových kombinácií so spoločným vlastníctvom, čo umožnilo firmám

¹⁷ KNUT, K. (2019). Chinese Accounting Standards: an Introduction to CAS vs. IFRS. In *S.J. Grand*. Dostupné na internete: <https://www.sjgrand.cn/chinese-accounting-standards-introduction-cas-v-ifrs/>

¹⁸ Dezan Shira & Associates (2018). Chinese Accounting Standards: A Primer for Foreign Investors. In *China Briefing* Dostupné na internete: <https://www.china-briefing.com/news/chinese-accounting-standards/>

¹⁹ KNUT, K. (2019). Chinese Accounting Standards: an Introduction to CAS vs. IFRS. In *S.J. Grand*. Dostupné na internete: <https://www.sjgrand.cn/chinese-accounting-standards-introduction-cas-v-ifrs/>

²⁰ Dezan Shira & Associates (2018). Chinese Accounting Standards: A Primer for Foreign Investors. In *China Briefing* Dostupné na internete: <https://www.china-briefing.com/news/chinese-accounting-standards/>

rozšíriť svoje činnosti medzi rôzne odvetvia.²¹ Účtovné reformy, ktoré boli zahájené v polovici osemdesiatych rokov, prešli nasledovnými fázami:^{22, 23}

1. fáza (1985 – 1992): **Účtovanie podnikov so zahraničnou účasťou kapitálu.** Keďže sa podniky so zahraničnou účasťou kapitálu z hľadiska organizačnej a kapitálovej štruktúry výrazne odlišujú od štátnych podnikov, prvá fáza reformy účtovníctva začala formulovaním požiadaviek na finančné výkazníctvo pre toto odvetvie hospodárstva.

2. fáza (1992): **Účtovanie akciových spoločností.** Akciové spoločnosti sú založené ako samostatné právnicke osoby s plnou autonómiou. Akciové spoločnosti sú klasifikované do dvoch kategórií. Prvou kategóriou sú interné akciové spoločnosti, ktoré vydávajú akcie len svojim zamestnancom. Druhou kategóriou sú verejné akciové spoločnosti, ktoré môžu vyzvať verejnosť, aby sa prihlásila ku kúpe ich akcií. Verejné spoločnosti môžu požiadať o kótovanie svojich akcií na burzách.

3. fáza (1993): **Účtovné štandardy a nové účtovné predpisy založené na priemysle.** V roku 1992 vydalo ministerstvo financií Účtovný štandard pre podniky, ktorý nadobudol účinnosť 1. júla 1993. Štandard rozširuje tradičnú funkciu účtovníctva pri poskytovaní informácií pre podnikateľov. rozhodovanie vlády o makroekonomickom riadení prostredníctvom riešenia potrieb externých užívateľov pri hodnotení finančnej situácie podniku a prevádzkových výsledkov. Štandard, platný pre všetky podniky so sídlom v Číne, nahrádza v zásade všetky ostatné dovtedy platné účtovné predpisy.

4. fáza (1994 – súčasnosť) **Úplný súbor účtovných štandardov.** Vývoj v rámci tejto oblasti poukazuje na významný posun smerom k anglosaskému modelu regulácie finančného výkazníctva.²⁴

Záver

Účtovníctvo a výkazníctvo v Číne má dlhú históriu siahajúcu až k dynastii Hsiu. Za obdobie niekoľkých tisícročí prešla krajina dlhú cestu pri vytváraní pravidiel a noriem formujúcich čínske účtovníctvo v takej podobe, ako ho poznáme v súčasnosti. Za významné míľniky považujeme zlaté obdobie dynastie Tang a Song, ktoré predstavovalo veľký rozmach obchodu a výroby, čo podnietilo rozvoj v oblasti účtovného vykazovania jednotlivých záznamov. Ďalšou udalosťou, ktorá spôsobila rozvoj účtovníctva je porážka Číny v Ópiovej vojne a postupný úpadok feudálneho zriadenia, ktorý umožnil krajine postupne sa otvoriť zahraničným trhom. Za najvýznamnejšiu zmenu účtovného prostredia v Číne však považujeme ekonomické reformy z konca 70. rokov, ktoré radikálne zmenili ekonomické prostredie a pripravili krajinu na výzvy spojené s trhovou ekonomikou, zahraničným kapitálom a formám podnikania, ktoré neboli dovtedy v Číne rozšírené alebo vôbec povolené. Veľkú výzvu v súčasnosti predstavuje proces harmonizácie čínskeho účtovného štandardu (CAS) a jeho zosúladenie s medzinárodne platnými účtovnými štandardmi. Čína v poslednom období vyvíja nemalé úsilie, aby jej účtovné štandardy zodpovedali medzinárodne platným štandardom, čo by

²¹ LEFEBVRE, CH., LIN, L.-Q. (1990). Internationalisation of Financial Accounting Standards in the People's Republic of China. In *International Journal of Accounting*, Vol. 25.

²² YANG, J. (1994). *Moving Towards Accounting Internationalisation*. The Proceedings of the Sixth Annual Conference of Accounting Academics, Hong Kong Society of Accountants

²³ WINKLE, G., M., HUSS, FENWICK, H. H., CHEN, X.-Z. (1994), 'Accounting Standards in the People's Republic of China: Responding to Economic Reforms', *Accounting Horizons*, Vol. 8, No. 3, September.

²⁴ CHOW, L.M., CHAU, G.K., GRAY, S.J. (1995). Accounting reforms in China: cultural constraints on implementation and development. In *Accounting and Business Research*, 26: 29–49.

umožnilo zahraničným podnikom ľahšie sa adaptovať na podmienky čínskeho trhu bez nutnosti zmeny spôsobu vedenia účtovníctva.

Použitá literatúra:

1. AIKEN, M., LU, W. (1993). Chinese government accounting: historical perspective and current practice. In *British Accounting Review*, 25: 109-29.
2. Dezan Shira & Associates (2018). Chinese Accounting Standards: A Primer for Foreign Investors. In *China Briefing* Dostupné na internete: <https://www.china-briefing.com/news/chinese-accounting-standards/>
3. DOUPNIK, T., PERERA, H. (2011). *International Accounting* (3rd ed.). McGraw-Hill/Irwin. ISBN: 978-0078110955
4. GAO, Z.Y. (1985) *The General History of Chinese Accounting* (in Chinese), Beijing: China Financial and Economic Publication House.
5. GUO, D.Y. (1982). *The History of Chinese Accounting* (in Chinese) Vol. I, Beijing: Chinese Finance and economics Publication House.
6. GUO, W. (1988). The Transformation of Chinese Regional Policy. In *Development Policy Review*, 6(1), 29–50. doi:10.1111/j.1467-7679.1988.tb00449.x
7. CHEN, M.S. (1993). A brief review of debit–credit bookkeeping method in China. *Shanghai Accounting* (in Chinese), 14: 30-1.
8. CHENG, S.S. (1984). Increase–decrease bookkeeping method is a continuation and development of traditional Chinese bookkeeping methods. In *Studies on Increase–Decrease Bookkeeping Method* (in Chinese), Guangming Daily Press (Beijing), pp. 97-105.
9. CHOW, L.M., CHAU, G.K., GRAY, S.J. (1995). Accounting reforms in China: cultural constraints on implementation and development. In *Accounting and Business Research*, 26: 29-49.
10. JI, X.D. (2003). Concepts of cost and profit in Chinese agricultural treatises: with special reference to Shengshi Nongsu and Pu Nongsu in the seventeenth century. In *Accounting, Business and Financial History*, vol. 13, no. 1, pp. 69-81.
11. KNUT, K. (2019). Chinese Accounting Standards: an Introduction to CAS vs. IFRS. In *S.J. Grand*. Dostupné na internete: <https://www.sjgrand.cn/chinese-accounting-standards-introduction-cas-v-ifrs/>
12. LEFEBVRE. CH., LIN, L.-Q. (1990). Internationalisation of Financial Accounting Standards in the People's Republic of China. In *International Journal of Accounting*, Vol. 25.
13. LU, W., AIKEN, M. (2003). Accounting history: Chinese contributions and challenges, In *Accounting, Business & Financial History*, 13:1, 1-3, DOI: 10.1080/09585200210164566a
14. LU, W., JI, X.D., AIKEN, M. (2009). Governmental influences in the development of Chinese accounting during the modern era, In *Accounting, Business & Financial History*, 19:3, 305-326, DOI: 10.1080/09585200903246767
15. QIAN, Y. (2002). How Reform Worked in China. In William Davidson Institute Available at: <https://ssrn.com/abstract=317460>
16. WINKLE, G., M., HUSS, FENWICK, H. H., CHEN, X.-Z. (1994), 'Accounting Standards in the People's Republic of China: Responding to Economic Reforms', *Accounting Horizons*, Vol. 8, No. 3, September.
17. WU, H., PATEL, CH. (2015). Adoption of Anglo-American models of corporate governance and financial reporting in China. *Studies*. In *Managerial and Financial Accounting*. 29. 1-255. 10.1108/S1479-3512201529.

18. YANG, J. (1994). *Moving Towards Accounting Internationalisation*. The Proceedings of the Sixth Annual Conference of Accounting Academics, Hong Kong Society of Accountants.

Kontakt:

Ing. Adam Cibul'a

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: adam.cibula@euba.sk

REVIEW OF THE 2019 EUROPEAN PARLIAMENT ELECTION IN SLOVAKIA

Peter Csanyi

Department of International Political Relations, Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovakia, E-mail: peter.csanyi@euba.sk

The 2019 European Parliament election results represent another chapter in the transformation of the Slovak political landscape following the murders of investigative journalist Ján Kuciak and his fiancée, Martina Kušnírová, in February 2018. Earlier this year, political novice Zuzana Čaputová, a former vice chairman of Progressive Slovakia, was elected the country's first female president. Progressive Slovakia-SPOLU, a new pro-EU coalition, scored a stunning victory in Slovakia, coming first. The ruling SMER-SD party of former Prime Minister Robert Fico came in second followed by the far-right L'SNS. According to the Slovakian Statistical Office 22.74 percent of Slovakia's eligible voters cast their ballots — a substantial improvement over 2014, when only 13.02 percent voted in the European election, the lowest turnout in all of Europe.

Key Words: Slovakia, European parliamentary election, political parties, campaign, politics

JEL: N40

1 What do Members of European Parliament (MEPs) do?

MEPs are elected to represent regions in some countries, like Italy, while in others, such as Germany, they have the whole country as their constituency. They will serve a five-year term (2019-2024) and spend their time between European parliaments in Strasbourg and Brussels.

The number each country gets is proportional to its population. Germany, the most populous, will get 96 MEPs for its 82.8 million people, while tiny Malta, with 475,000 people, has just six. Slovakia has 13 seats, what will be increased to 14 after Brexit.

They pass EU laws and approve its budget, along with the European Council, which comprises of the heads of state of each country. MEPs represent individual countries or regions but in parliament sit in transnational groups according to political ideology.

MEPs also help choose the president of the European Commission, the EU's civil service. The largest political grouping after May's election has the strongest mandate to have its choice head up the commission. Last time around that was the European People's Party, who managed to get its candidate, Jean-Claude Juncker, into the hot seat.¹

To appoint the commission president, another body, the European Council, comprising chiefs of EU countries, first votes on a nominee chosen after taking into account the election result. If they approve the candidate, it goes to the European Parliament, where he or she must get the support of a majority of MEPs. Only then does he or she become president of the European Commission.

2 Situation before the EP election in Slovakia (campaigning and predictions)

On Saturday (May 25, 2019) more than 4.4 million Slovaks were able to cast their vote in the European Parliamentary Election. It was extremely hard to predict or accurately predict any substantive outcome. However, some trends before the election indicated a couple of trends.

¹ 2019 European elections: National rules - European Parliament, p. 14.

Some politicians and journalists suggested that there was a real chance that the Neo-nazi, far-right extremist ĽSNS (Non-Inscrits in the EU Parliament) might win a plurality of votes.

Slovakia joined the European Union in 2004; and ever since, its turnout in the European Election had been always the lowest in the whole EU – 17% in 2004, 19.6% in 2009 and only 13% in 2014 (an all-time-low in the EU's history).² The turnout was expected to reach a higher number this time; however, it was still unlikely to exceed more than 21% according to the preceding polls. With such a low turnout, it was extremely challenging to predict the result, though it was not entirely impossible. 31 parties/lists were standing in the election; though, no more than 8 or 10 were given a chance to get at least one seat.

According to the polls three parties had an equal chance of gaining a plurality of votes – far-right, extremist ĽSNS (NI), pro-European coalition PS/S (ALDE/EPP Groups in the EU Parliament) and center-left Smer-(S&D Group in the European Parliament). They were followed by center-right liberal SaS (national-conservative ECR Group in the EU Parliament), conservative OĽaNO (ECR), right-wing Sme Rodina (right-wing ENF Group in the EU Parliament) and national conservative SNS (ECR/EFDD). Centre-right KDH (EPP) was expecting the worst result in a European election in its history, meanwhile center-right, ethnic minority Most-Híd (EPP) and SMK (EPP) were in danger of not receiving any MEPs in the 2019 EP election.

Slovakia will have 14 MEPs in the new EP, all chosen from parties which gain more than five percent of the vote in the elections. The number of MEPs from each party depended on how large that party's share of the vote was. Each party in Slovakia could field up to a maximum of 14 candidates and under a preferential voting system, voters could indicate which candidate they would like to see elected.

Most of the main political parties were fielding the maximum number of candidates. However, not all appeared to be putting the same effort into their campaigns. While candidates for some parties could be seen on election billboards, campaigns went on TV or radio with few appearing on political discussion shows to put forward their election programs. Online, party activity appeared equally sparse.³

This was all in stark contrast with campaigns for parliamentary or presidential elections which always start in earnest months in advance. Political analysts said this was down to the European elections coming so soon after Slovak Presidential elections, which had been held in March, as well as some parties were seeing EP elections as a lesser priority than other polls. Another fact is that the Slovak citizens assign the lowest importance to these elections in comparison with all other elections.

The European Parliament was running an EU-wide campaign to encourage voters to cast their votes. Its “This time I'm voting” campaign was both online and involves a roadshow, organized by the Slovak Office of European Parliament and Representation of European Commission in Slovakia, which visited 17 towns and cities in May, explaining to people why it was important they vote in the elections and how their vote could influence the lives of people in Slovakia and across the EU.

To sum it up, the EP election in Slovakia was predicted as combative campaigning with a clash between pro- and anti-EU political movements with an expectation that the new Slovak delegation in the EP would be probably significantly fragmented. While the election was important for new parties to consolidate their presence on the Slovak political scene, the ĽSNS, for example, were trying to build as much as possible on the relatively strong showing of its leader in the recent presidential elections.

² Statistical Office of the Slovak Republic, <https://slovak.statistics.sk>

³ Institute for Public Affairs: Public opinion in Slovakia before the EP elections, p. 4.

3 Far right rise in Slovakian politics

Slovakia's far right had been edging upwards in the polls, so it did not come as a great surprise it ranked third in the European Parliament elections on May 25. The polls showed them with around 14% of the vote, only 5% behind the ruling social-conservative Direction-Social Democracy (Smer-SD) party.

Touting migration and LGBT rights as dangerous for Slovakia's national identity, Kotleba has attracted many who feel disillusioned with the country's elites — whether embodied by the European Union, Smer-SD, independent president Andrej Kiska, or his successor the anti-corruption activist Zuzana Čaputová.

The latter, a progressive newcomer, won the presidential election in March amid deep discontent with widespread corruption, murky relations between politicians and businessmen, and poor public services, all of which are widely associated with the ruling party.

One of the symptoms of this mass fatigue is the fact that people have long kept away from the ballot boxes during EU elections. As it was mentioned, in the last three in 2004, 2009 and 2014, Slovakia trailed behind every other country in terms of turnout with only 17%, 20% and 13% casting their votes respectively.

Paradoxically, Kotleba's voters follow the same emotion: they want change, but for them people like Čaputová are like another brick in the liberal wall established in 1989.

Like many far-right leaders in Europe, Kotleba, until recently the mayor of his hometown Banská Bystrica, has rebranded himself from showing the image of an angry tribune to a more calculated politician. His doctrine, however, remained the same, something he himself guaranteed in 2014. He reassured his supporters that he was the same Kotleba as he had been and would be forever.

There are many politicians who called this political party as an "extreme" one, but if the liberal democracy worked well, Slovakia wouldn't need an iron fist. Ivan Štefunko, whose party Progressive Slovakia nominated Zuzana Čaputová to run for office and is now polling in third place, warned that Kotleba is currently "the greatest evil in Slovak politics."

We must agree that it is the government who opened the door to Kotleba and his party. After the brutal murder of investigative journalist Ján Kuciak and his fiancée last February – a murder which triggered mass demonstrations and forced the government to resign – the ruling Smer-SD turned to the right in order to stop the decline in support.⁴

Since his party entered the parliament in 2016 with 14 seats, Kotleba has been boycotted by all the other parliamentary groups but now, together with Smer-SD, he got a move to cap the country's retirement age through parliament and was invited for private talks with the interior minister.

There is a serious threat that Kotleba becoming more mainstream may contribute to growth in support, especially among the youngsters, who have long been his loyal base. As many as 20% of citizens aged 18 to 24 said they think he is the best option for Slovakia, according to a poll from this year.⁵ Many from the young generation are frustrated, but they don't ask questions and are not interested in politics. They just follow the person who gives the simplest answers.

⁴ GERMANOVA, M. (2019): EU Election Ignites Extreme Passions in Slovakia, p. 16.

⁵ KALAN, D. (2019): How EU elections have seen far right rise in Slovakian politics, p. 2.

4 Official results of 2019 EP election in Slovakia

The coalition of Progressive Slovakia and Spolu (who supported Zuzana Čaputová in the presidential election in March) won the election ahead of the ruling Smer-SD. The far right ĽSNS ended third. The election turnout was 22.74 percent, much higher than in 2014, when Slovakia posted a turnout of 13 percent. It was a substantial improvement over 2014.

Despite the fact that the turnout in Slovakia has almost doubled since 2014, it was still the lowest within the EU, with the European average at almost 51 percent. It is nothing the Slovaks could be proud of, but it does show a positive trend. Slovakia has reversed the decreasing turnout that had been dropping in the last three European elections. It partly means that Slovak citizens are interested in issues that concern the international community and are not focused only on themselves. The higher turnout is also ascribed to the get-out-the-vote campaign by the European Parliament and European Commission.

The results of the European Parliament election in Slovakia have clearly shown and confirmed the victory of pro-EU forces. Slovaks have chosen mostly pro-European politicians to represent them in the European Parliament in the next five years. In the EU election, voters have turned away from parties of the ruling coalition. The EP election meant a total blow-out of the two coalition partners of Smer-SD (Most-Híd and SNS). They did not get any mandates in the European Parliament.

Out of the 14 mandates that Slovakia gets in the EP (13 + 1 after Brexit), only three will be taken by candidates of a coalition party (Smer-SD), while six go to non-parliamentary opposition, two mandates to far-right extremists, and three to parliamentary opposition parties.

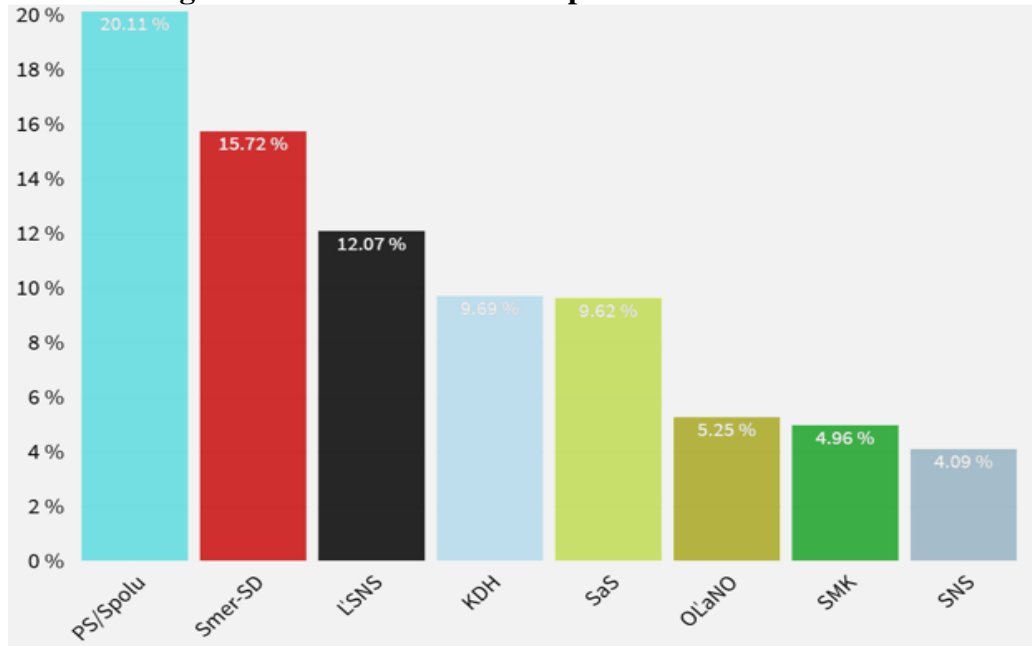
A coalition of two new parties, Progressive Slovakia and Spolu, confirmed their victory wave during the elections to European Parliament. After electing Matúš Vallo as Bratislava mayor and Zuzana Čaputová as the president of Slovakia, they won the EP elections with 20.11 percent of votes, which will translate into four mandates. However, the far-right People's Party-Our Slovakia (ĽSNS) also had a strong result. With the support of 12 percent of votes, it obtained two seats in the EP.

As many expected prior to the elections, those two forces, strongly pro-EU (PS and Spolu) and strongly anti-EU (ĽSNS), were most successful in mobilizing their electorates. This mobilization helped to increase the turnout to slightly over 22 percent.

The election in Slovakia, however, also highlighted other parties. The Christian Democratic Movement (KDH) and Freedom and Solidarity (SaS) also managed to mobilize their voters, both gaining two seats in the European Parliament.⁶

⁶ Statistical Office of the Slovak Republic, <https://slovak.statistics.sk>.

Figure 1: Results of 2019 European Parliament Election in Slovakia

Source: Statistical Office of the Slovak Republic, <https://slovak.statistics.sk>

Progressive Slovakia/Spolu (Together) 20.11 %

Elected MEPs: Michal Šimečka (PS), Vladimír Bilčík (Spolu), Martin Hojsík (PS), Michal Wiezik (PS)

Faction: PS for ALDE, Spolu for EPP

Smer-SD 15.72 %

Elected MEPs: Monika Beňová, Miroslav Číž, Robert Hajšel

Faction: S&D

People's Party - Our Slovakia (LSNS) 12.07 %

Elected MEPs: Milan Uhrík, Miroslav Radačovský

Faction: N/A (far-right party)

Christian Democratic Movement (KDH) 9.69 %

Elected MEPs: Ivan Štefanec, Miriam Lexmann (will take up her chair after Brexit)

Faction:

Freedom and Solidarity (SaS) 9.60 %

Elected MEPs: Lucia Nicholsonová, Eugen Jurzyca

Faction: N/A

Ordinary People and Independent Personalities (OĽaNO) 5.25 %

Elected MEP: Peter Pollák

Faction: ECR.⁷

⁷ Slovak Spectator: EP election in Slovakia: Official results confirm the victory of pro-EU forces, p. 2.

5 The new Slovak MEPs

Progressive Slovakia and Spolu:

Michal Šimečka

A deputy chair of Progressive Slovakia. Before he joined the party, he worked as a research worker of the Institute of International Relations in Prague, with a focus on European integration and European safety. At the same time, he worked as an advisor to the Czech foreign affairs minister. Before that, he worked in the European Parliament in Brussels and in the Center for European Policy Studies (CEPS) think tank. He started as a journalist for the Sme daily and the Financial Times.

Vladimír Bilčík

A political analyst and member of Spolu's presidium. He works at the Department of Political Science at Comenius University in Bratislava and is a member of the Slovak Foreign Policy Association (SFPA). In the past, he used to work as an advisor to the Slovak government's representative for the Convention on the Future of Europe (2002-2003).

Martin Hojsík

Program director and member of the board of the international volunteering charity, where he is responsible for the identification, definition and implementation of the strategy and the program goals across the globe. In the past, he worked on various global campaigns focused on corporation and public policies for Action Aid, Greenpeace International, as well as communication campaigns for Greenpeace national offices. He has been active in environmental issues and various social movements since 1993.

Michal Wiezik

Scientist, university teacher and ecologist. He works at the Technical University of Zvolen, focusing on ecology and environmental science.

Smer-SD:

Monika Beňová

One of the founding members of the Smer party. In the years 1999-2001, she served as the party's general manager. She was first elected MEP in 2004 and has been in the post since then.

Miroslav Číž

Member of Smer. He was first elected MP in 2002 and has been in the post since then. He has been holding various functions in the parliament. He has been a member of the parliamentary conflict of interests committee, the parliamentary culture and media committee, and the permanent delegation in the Inter-Parliamentary Union since 2016. Číž is one of the authors of the controversial Press Code amendment, reintroducing the right of reply for politicians.

Robert Hajšel

Former head of the EP Office in Slovakia, which he had been leading since 2005. Before that, he used to work as a journalist for various media, reporting from Brussels.

People's Party - Our Slovakia (ĽSNS):

Milan Uhrík

MP since the 2016 general election. Before that, he worked as head of the Banská Bystrica Self-Governing Region's office between the years 2015 and 2017. He worked in various professions before working for public administration as a university teacher, manager and IT developer.

Miroslav Radačovský

Former judge. He is known for the court dispute that involved President Andrej Kiska and Ján Franc regarding a plot of land in Veľký Slavkov near the High Tatras. He, among other things, verbally attacked Kiska, recommending he consider resigning and leaving the country.

Christian Democratic Movement (KDH):

Ivan Štefanec

Slovak MEP since 2014. He started working for the Slovak government in 2004, first as the manager of the committee for the restoration and development of the High Tatras, and later as the government's proxy for the introduction of the euro. He was a member of the Slovak Democratic and Christian Union (SDKÚ) between the years 2006 and 2015, and was elected MP in 2006, focusing on economic and European affairs. He left the party in 2015 and in the same year, became a member of KDH.

Miriam Lexmann (will take the post only after the UK leaves the EU)

Expert in foreign policy in KDH. She is a former diplomat, with experience working in the Council of Europe and the EU institutions.

Freedom and Solidarity (SaS):

Lucia Ďuriš Nicholsonová

MP for SaS and current deputy speaker of parliament. She worked as a journalist and became active in politics after the 2010 general election. During the Iveta Radičová government, she worked as the state secretary of the Labor Ministry.

Eugen Jurzyca

MP for SaS since summer 2014 and the party's leader for public finances. He served as the education minister during the Iveta Radičová government (2010-2012). Before that, he helped found various think tanks, including CPHR, INEKO, Transparency International Slovakia and the Business Alliance of Slovakia. He served as INEKO head, was a member of the National Bank of Slovakia's bank council and served as deputy chair of the Antimonopoly Office. He also has the Ľudovít Štúr Order 2nd class and the Crystal Wing laureate.

Ordinary People and Independent Personalities (OĽaNO):

Peter Pollák

He was elected the first Roma MP in 2012, running on the OĽaNO slate. He became the government's proxy for Roma communities, serving in the post until 2016.

Conclusion

In Slovakia, the 2019 EP election was won by the liberal, pro-EU coalition of Progressive Slovakia and Spolu, what meant the second straight electoral victory for Slovakia's progressive forces after Zuzana Čaputová won the presidential election in March.

Progressive Slovakia and Spolu won more than 20 per cent of the vote and will join the ALDE and EPP caucuses in the European parliament respectively. Smer-SD, the left-wing grouping controlled by former Prime Minister, Robert Fico, came second with 15.72 per cent, while Marian Kotleba's extreme right ĽSNS grouping won 12.07 per cent.

The result is a remarkable victory for PS and Spolu, both of which were only founded within the last 18 months, and the latest sign of how Slovakia's politics have been upended by the murder of the investigative journalist, Ján Kuciak, and his fiancée, Martina Kušnírová, last year. The brutal murders shocked the nation, and ultimately forced Robert Fico, who had dominated Slovak politics for a decade, to stand down as prime minister. Smer-SD's weak showing in the European poll - its worst result in a national vote since 2006 - underscores the battle the party will face to retain its hold on power in Slovakia's parliamentary elections, due to be held early next year.

It seems that the success of Progressive Slovakia and Spolu was a reflection of voters' desire for a new politics in Slovakia. It is similar to the dynamics it could be seen in Zuzana Čaputová's campaign. People are longing for a change in the style of politics, and looking for political parties, which are different and are able to show this in their approach to the Slovak as well as European topics. Obviously, there has been a mobilization of the pro-European part of society in Slovakia, what is very good news for the country.

References:

1. 2019 European elections: National rules - European Parliament (2019) [online], [cited 30.05.2019]. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/623556/EPRS_ATA\(2018\)623556_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/623556/EPRS_ATA(2018)623556_EN.pdf)
2. DAUBNER, P. (2019): The Slovak Paradox. [online]. In: www.transform-network.net [cited 30.05.2019]. Available at: <https://www.transform-network.net/fr/focus/overview/detail/ep-elections-in-slovakia/>
3. ESO – European Sources Online (2019) [online], [cited 30.05.2019]. Available at: <https://www.europeansources.info/record/2019-european-parliament-election-in-slovakia/>
4. Europe Elects (2019) [online], [cited 30.05.2019]. Available at: <https://europeelects.eu/2019/05/24/eu-election-day-2-the-slovakian-definition-of-unpredictability/>
5. GERMANOVA, M. (2019): EU Election Ignites Extreme Passions in Slovakia. [online]. In: www.balkaninsight.com [cited 30.05.2019]. Available at: <https://balkaninsight.com/2019/05/21/eu-election-ignites-extreme-passions-in-slovakia/>
6. Institute for Public Affairs: Public opinion in Slovakia before the EP elections (2019) [online], [cited 30.05.2019]. Available at: <http://www.ivo.sk/8517/en/news/public-opinion-in-slovakia-before-the-ep-elections>
7. KALAN, D. (2019): How EU elections have seen far right rise in Slovakian politics. [online]. In: www.euronews.com [cited 30.05.2019]. Available at: <https://www.euronews.com/2019/05/23/how-eu-elections-have-seen-far-right-rise-in-slovakian-politics>
8. Politico: European Elections (2019) [online], [cited 30.05.2019]. Available at: <https://www.politico.eu/2019-european-elections/slovakia/>

9. Slovak Spectator: EP election in Slovakia: Official results confirm the victory of pro-EU forces (2019) [online], [cited 30.05.2019]. Available at: <https://spectator.sme.sk/c/22130284/ep-election-in-slovakia-official-results-confirm-pro-eu-forces-prevailed.html>
10. Statistical Office of the Slovak Republic (2019) [online], [cited 30.05.2019]. Available at: https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/elections/eu/about!/ut/p/z1/pZFPD4IwDMU_0srGn3EcGGBkBmSAsIvhYAiJogdj_PgiGj1RTXy3Ju_XvrbEkIaYsbsOfXcZTmN3mOrWuLta5TwILAGg1z7IWttlXj2a5pRsZ0Okcyp8Ow5XRRaBLEPKtXIpgEXMMu-8-TAWie0pAK5iB6RIqsLfMAaCYfxnPixIwG88EvAfPn3xSDy9H6ceZrZhV_jW52nA_oBtwhLADY9LnI_VpOYmB9nfAb9x4G0!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/

Contact:

PhDr. Peter Csanyi, PhD.

Department of International Political Relations

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovakia

E-mail: peter.csanyi@euba.sk

MOŽNOSTI A LIMITY IMPLEMENTÁCIE ISLAMSKÉHO EKONOMICKÉHO MYSLENIA V POSTSOVIETSKYCH REPUBLIKÁCH STREDNEJ ÁZIE A ZAKAUKAZSKA¹

Lubomír Čech

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Návrat islamu do bývalých republík ZSSR vnímame ako významný faktor rozvoja týchto krajín po roku 1991. Obroda islamského náboženstva, najmä v postsovietskej Strednej Ázii a Zakaukazsku, priniesla pre tamajších ľudí viacero výziev, ktoré v turbulentnom procese vnútropolitického života priniesli nádeje, ale aj sklamanie. Islamské ekonomické myslenie a najmä islamské finančníctvo je v celosvetovom meradle na vzostupe a má obrovský potenciál ďalšieho rozvoja. V článku sa snažíme odpovedať na otázku, aké sú možnosti a limity islamského bankovníctva vo vybraných krajinách postsovietskej Strednej Ázie a Zakaukazska. V súvislosti s reislamizáciou si kladieme otázku, či sa presadzuje rovnako aj v ekonomických a bankových nástrojoch tohto procesu. Výskumný zámer predkladaného článku riešime s použitím komparatívnej analýzy situácie vo vybraných krajinách Strednej Ázie a Zakaukazska.

KLúčové slová: obroda islamu, islamské finančníctvo, islamské ekonomické myslenie

Return of Islam to former USSR republics is perceived as a significant development factor of these countries since 1991. The revival of Islamic religion, mostly in post-Soviet Central Asia and South Caucasus brought many challenges as well as disappointments for many people, delivering hope in a turbulent process of inner political life. Islamic economic thinking and mostly Islamic finance system is globally on the rise and has a tremendous potential of further development. In this article we are trying to answer the question of what the possibilities and limitations of Islamic banking system in selected countries of post-Soviet Central Asia and South Caucasus are. In relation to re-Islamization we are raising the question of whether similarly strong influence of economic and banking tools of this process is asserted. The research intention of the submitted article is solved by using comparative analysis in situation of selected countries in Central Asia and South Caucasus.

Key words: Islamic revival, Islamic Finance System, Islamic Economic Thinking

JEL: G23, N25, O57

Úvod

V dôsledku negatívne ladenej medializácie si dnes väčšina ľudí vytvára nepriateľský obraz o tomto druhom najväčšom svetovom náboženstve. V minimálnej miere sa hovorí o existencii obchodných príležitostí pre európsky kapitál v celosvetovom finančnom odvetví založenom na dodržiavaní princípov a pravidiel *šarí'a*, tzv. islamskom finančníctve alebo islamskom financovaní a bankovníctve. Ide pritom o odvetvie, ktorého hodnota aktív v roku 2016 prekročila hranicu 2 biliónov amerických dolárov.² Pokrýva rozsiahlu oblasť zahŕňajúcu bankovníctvo, dlhové financovanie, investičné fondy, deriváty, poisťovníctvo a iné finančné produkty. Na tomto mieste je vhodné si uvedomiť základné územné pokrytie islamského finančníctva a relatívnu ekonomickú silu jeho hráčov: štáty severnej Afriky, štáty Perzského

¹ Článok je vypracovaný v rámci projektu VEGA, reg. č. 1/0490/19 – Islam vo svetovej ekonomike.

² ZÁHUMENSKÝ, L. (2017): Islamské financie a bankovníctvo I.: základy.

zálivu (mnohé z nich dôležití členovia OPEC), ale aj južnej Ázie. Viacerí si v tejto súvislosti kladú otázku, či pôsobenie islamu vo svetovom ekonomickom a bankovom systéme vytvára alternatívu tradičnému modelu fungovania ekonomiky a komerčného bankovníctva.

V tomto článku sa zameriavame na možnosti a najmä obmedzenia rozvoja tohto fenoménu vo vybraných krajinách bývalého Sovietskeho zväzu. Dôraz položíme na Strednú Áziu a Zakaukazsko. Celú problematiku spájame s procesom obrody islamského náboženstva a jeho ambícií presadiť sa v sociálnopolitickom a ekonomickom živote tamojších krajín. Kladieme si otázku, či úspešná reislamizácia tamojších spoločností prináša v tomto procese aj rovnako silný vplyv ekonomických a bankových nástrojov.

1 Návrat islamu

Po rozpade ZSSR v roku 1991 nové nezávislé štáty Strednej Ázie a Zakaukazska začali budovať svoju samostatnosť. Dôležitým fenoménom, zohrávajúcim významnú úlohu vo formovaní novej národnej identity, sa stal islam.³ Jeho návrat a celková obroda mali svoje špecifiká a kontroverznosti, ktoré bez akýchkoľvek pochybností budú v mnohom determinovať ďalšie smerovanie postsovietskych republík. V odborných kruhoch sa vedú spory, či prevládne jeho radikálna, alebo umiernená podoba. Viacero vnútorných konfliktov a problémy súčasného globálneho sveta spôsobili radikalizáciu obyvateľstva, predovšetkým u mladých ľudí. Čoraz viac obyvateľov v postsovietskych republikách Strednej Ázie a Zakaukazska spája svoju lepšiu budúcnosť s islamským riešením, čiže so zapojením islamu do politiky. Islamské hodnoty v súčasnosti, spolu s hospodárskym a politickým programom, sa stali neoddeliteľnou súčasťou sociálnopolitického a ekonomického života celého moslimského sveta. Je veľmi nepravdepodobné, že by Stredná Ázia a moslimské krajiny Zakaukazska pri napredovaní svojej budúcnosti boli výnimkou zo všeobecného pravidla.

Je preto len otázkou času, než sa politické strany a hnutia začnú legálne presadzovať v živote tamojších spoločností. Môžeme očakávať, že sa chopia prvej príležitosti, aby využili regulačnú funkciu islamu v spoločnosti. Zatiaľ sa nepodarilo nájsť optimálne riešenie, ktoré by túto funkciu islamu využilo. Kontroverzný spôsob procesu obrody islamu v oboch regiónoch je vo veľkej miere problematický práve z tohto dôvodu.⁴

Nové hnutia, skupiny a profily ich aktivít naznačujú, že oba regióny prechádzajú procesom ideologickej evolúcie, spôsobenej generačnou zmenou. Islamský nacionalizmus sa pohybuje v mantineloch ekonomického úspechu/neúspechu, náboženstva, morálneho konzervativizmu a problémami sociálnej spravodlivosti a zodpovednosti voči občanom. Tieto všetky faktory by nemali byť ignorované pri hľadaní novej politickej legitimacy budúcich režimov.⁵ Ich poradie a dôležitosť môžu byť v postsovietskych republikách rôzne.

2 Islamizácia s obmedzeniami a limitmi

Keď hovoríme o význame islamského faktora v sociálnopolitickom a ekonomickom živote Strednej Ázie a Zakaukazska, je potrebné reflektovať jeho obmedzenia. Sme toho názoru, že ide o nasledujúce determinanty:⁶

Po prvé, islam nie je faktorom konsolidácie celej spoločnosti. Je to dané prítomnosťou rusky hovoriacej populácie, ktorá predstavuje v každej stredoázijskej krajine významný sociálnoekonomický potenciál napriek tomu, že za posledné štvrtstoročie sa percento etnických Rusov žijúcich v regióne znížilo. V prípade, že by vládnuce elity v mene národno-štátnej

³ HAGHAYEGHI, M. (1995): Islam and Politics in Central Asia, s. 63-65, s. 67.

⁴ KARAGIANNIS, E. 2016. The New Face of Political Islam in Central Asia: The Rise of Islamo-democrats. s. 267-281.

⁵ OMELICHEVA, M. Y. (2016). Islam and power legitimization: instrumentalisation of religion in Central Asian s. 144-163.

⁶ ČECH, L. (2019): Možnosti a limity islamu v politickom živote v postsovietskej Strednej Ázii. s. 159-177.

konsolidácie začali systematicky a intenzívne preferovať iba jedno náboženstvo, hrozí zhoršenie vzťahov s nemuslimskou populáciou a v konečnom dôsledku aj komplikácie vo vzťahoch so zahraničím. Predovšetkým bude podráždene reagovať Moskva a ďalšie krajiny, ktoré sú citlivé na pôsobenie islamu v politike.

Po druhé, islam nie je schopný zohrávať konsolidačnú úlohu na etnonárodnej úrovni. Situácia v stredoázijskom regióne je taká, že regionálne, klanové, etnické a kmeňové záujmy majú prednosť pred záväzkom vernosti spoločnému náboženstvu. Príkladom môže byť občianska vojna v Tadžikistane, ktorá bola vedená medzi moslimami, prisťahovalcami z rôznych regiónov, klanmi atď. V Kazachstane je *žuz*⁷ v praktickom živote dôležitejší ako prihlásenie sa k islamu. Ako príklad môžeme uviesť aj konflikty vo Fergane v roku 1989 a v Ošskej oblasti v roku 1990, keď primárnu úlohu zohrával etnický faktor, nie náboženský. Nevylučujeme, že pri posudzovaní tohto faktora môže miera reislamizácie jednotlivých krajín ovplyvniť konsolidačnú úlohu islamu.

Po tretie, islam (zatiaľ) nehrá primárnu úlohu pri budovaní štátu. Nami skúmaný postsovietsky priestor s prevládajúcim moslimským náboženstvom sa hlási k sekularizmu. Otázka uznania islamu ako oficiálneho náboženstva bola doteraz diskutovaná len v Tadžikistane. Náboženstvo je oddelené od štátu a hovoriť o účasti na štátnych záležitostiach v náboženských inštitúciách ako sú *Rada ulámov*⁸, či šari'atske súdy, nie je možné. Hoci, na druhej strane, legitimizácia určitých šari'atských zákonov a ich prepojenie so svetskými normami je s najväčšou pravdepodobnosťou vecou blízkej budúcnosti. Podobný problém sa dnes diskutuje v moslimských regiónoch Ruska.

Po štvrté, islam nie je faktorom politickej stabilizácie. Existujú dva prístupy k islamu v spoločnosti. Jeden odzrkadľuje názory politickej a europeizovanej intelektuálnej elity (z veľkej časti po sovietskom vzore), ktorá obmedzuje úlohu islamu na konfesijný, kultúrny a každodenný život. Druhý je spájaný s pocitom neúplnosti transformácie stredoázijských spoločností na ich ceste k reislamizácii. Takéto názory sú bežné medzi tradičnými intelektuálmi – tradicionalistami a islamskými opozičnými politikmi. Podporovatelia oboch prístupov sú v súčasnosti doposiaľ v opozícii a bez dosiahnutia kompromisu medzi nimi bude v spoločnosti pretrvávajúť napätie.

Po piate, islam nie je činiteľom mobilizácie spoločností vo veci čisto svetských záležitostí – vytvorenie moderného hospodárstva, infraštruktúry, rozvoj poľnohospodárstva a tak ďalej. V tej či onej miere, napríklad v Alžírsku, Líbyi, Iráne a v mnohých ďalších moslimských štátoch, sa pri vysvetľovaní hospodárskej a sociálnej stratégie široko používala islamská rétorika. Je známe, že alžírsky prezident Houari Boumediene (vládol v krajine v rokoch 1965 – 1978 ako prezident, neskôr ako predseda vlády) navrhoval uskutočniť ekonomické reformy v rámci „*veľkého džihádu*“, ⁹ t. j. činnosti zameranej na zlepšenie situácie v moslimskej komunite. Päťročný plán hospodárskeho rozvoja Egypta v 60. rokoch začínal

⁷ Predstavujú špecifickú klanovú formu sociálno-politickej organizácie kazašského národa. Fungujú ako tri klanové spoločenstvá: *Uly žuz*, ktorý sa identifikuje s južným Kazachstanom, *Orta žuz* sa identifikuje so stredným a východným Kazachstanom a *Kiši žuz* sa identifikuje so západnou a severnou časťou Kazachstanu.

⁸ *Uláma* je názov pre vykladačov islamskej náboženskej múdrosti a zákonov. Najsilnejší vplyv majú v šiitskom islame, kde je ich rola inštitucionalizovaná; inde zohrávajú úlohu lokálnej náboženskej autority, zodpovedajú za správny výklad učenia islamskej viery. Môžu pôsobiť ako vplyvní učители alebo ako ochrancovia islamskej tradície.

⁹ *Džihád* – v islame termín s významom *snaha, snaženie* alebo *boj*. Džihád je predovšetkým úsilie dodržiavať Božie príkazy a žiť podľa nich. Táto snaha je zameraná buď dovnútra proti vlastným slabostiam a nedostatkom (veľký džihád), alebo navonok proti nedostatkom islamskej spoločnosti alebo proti pohanom – nemuslimom (malý džihád).

„*basmallou*“.¹⁰ Takáto interpretácia hospodárskeho rozvoja neexistuje v žiadnom stredoázijskom štáte a zakaukazskom štáte.

Po šieste, volanie po „islamskom riešení“ neprináša konsolidáciu medzi štátmi na regionálnej úrovni. Problematika náboženskej jednoty je spomínaná jeho súčasnými predstaviteľmi veľmi zriedka.

Napriek svojim obmedzeniam a limitom je islamský faktor v štátoch Strednej Ázie a Zakaukazska prejavom sociálnopolitickej a ekonomickej reality, ktorú dnes nemožno ignorovať. V rôznych štátoch regiónu je jeho význam odlišný. Formuje hodnotovú orientáciu ľudí a reguluje vzťahy medzi nimi. Islam je nástrojom politiky a táto jeho úloha sa bude zvyšovať, čo môže viesť k zhoršeniu vzťahov medzi rôznymi stranami a skupinami, v prvom rade medzi vládou a opozíciou. V Strednej Ázii však majú vplyv aj sily, ktoré trvajú na obmedzení úlohy náboženstva tak, aby nezasahovalo do politického života a nepôsobilo v politickej sfére.¹¹

3 Všeobecne o islamizácii finančného sektora

Uznávaným odborníkom v oblasti islamského finančného sektora v postsovietskom priestore je Renat Bekkin. Na rozdiel od iných expertov na islamské finančníctvo uvádza, že ani krajiny, ako sú Pakistan a Irán, nemajú finančný systém celkom islamský.¹²

Bývalý pakistanský prezident generál Zia-ul- Haqq, v snahe využiť proces islamizácie pre legitimitu svojho režimu, deklaroval po roku 1980 plnohodnotnú islamizáciu finančného sektora. Bankári však len pokračovali vo svojej bežnej praxi s tým, že nahradili termín „úrok“ termínom „zisk“. Pakistanský odvolací súd *šari`a* vydal finálne rozhodnutie k reálnej islamizácii systému na vopred určené termíny. To sa však ukázalo ako nereálne.

Nová iniciatíva islamského bankovníctva bola zahájená v roku 2004 – boli tu štyri islamské banky, dve vo fáze prípravy a 15 konvenčných islamských bánk so svojimi pobočkami. Centrálna pakistanská banka menovala svoje vlastné päťčlenné predstavenstvo, zložené z islamského právnika, účtovníka, advokáta, bankára a zástupcu centrálnej banky a na svojich internetových stránkach uverejnila zoznam povolených foriem zmlúv islamského bankovníctva. To bol síce predvoj k všeobecnému zavedeniu islamskej bankovej praxe v Pakistane, ale ani dnes nemôžeme vyhlásiť, že bankový systém v tejto krajine funguje celkom na islamskom základe.¹³

Irán sa síce v súčasnosti prezentuje ako krajina s kompletne fungujúcim bankovým islamským systémom, ale v skutočnosti tomu tak nie je. Banky sú po formálnej stránke islamské, ale je tu celý rad drobných špecifik, ktoré túto skutočnosť popierajú.

To isté platí aj pre poistenie. Islamské poistenie sa líši od tradičného. V Iráne je tradičné poistenie, na rozdiel od väčšiny sunnitských moslimov, považované za legálne. Vyplýva to z výkladu určitých ustanovení týkajúcich sa hospodárskych vzťahov medzi šiítskymi veriacimi. Medzi šiítskymi právnikmi prevláda liberálny prístup k ekonomickým a finančným otázkam. Preto platí, že viaceré záležitosti prijímané v šiítskom Iráne, nie sú akceptované v krajinách Blízkeho východu. Z tohto dôvodu býva iránsky finančný systém označovaný ako pseudoislamský.¹⁴

Islamské krajiny môžeme v podstate rozdeliť na tri kategórie:

1. Krajiny s monistickým prístupom, kde nemôžu pôsobiť neislamské banky.

¹⁰ *Basmala* – formula *Bismi lláhi r-rahmání r-rahím* (v mene Boha milosrdného, milostivého). Začínajú sa ňou *súry* (kapitoly) v Koráne. Pôvodne táto formula slúžila na oddeľovanie jednotlivých *súr*, neskôr sa ustálil zvyk používať ju na začiatku každého závažnejšieho textu, príhovoru, alebo knihy, často aj svetského obsahu.

¹¹ POLONSKAYA, L. – MALASHENKO, A. (2008). *Islam in Central Asia*, s. 315-317.

¹² ČEKMAREVA, E. (2010): *Islamskaja ekonomika na Kavkaze i v Centralnoj Aziji*.

¹³ MAITAH, M. (2010): *Zvláštnosti makroekonomické politiky zemí Blízkeho východu*, s. 56.

¹⁴ ČEKMAREVA, E. (2010): *Islamskaja ekonomika na Kavkaze i v Centralnoj Aziji*.

2. Krajiny s dualistickým modelom, kde právne predpisy umožňujú islamským bankám pracovať s osobitným právnym postavením. Súčasne v danej krajine pôsobia tradičné bankové inštitúcie.
3. Krajiny s tradičným systémom, kde islamské banky nemajú osobitné postavenie, nie sú považované za bankové inštitúcie a prispôbujú sa platným právnym predpisom (príkladom je ruská Badr Forte Banka – klasický prípad banky, fungujúcej v tradičnom finančnom systéme, ktorý neuznáva islamské banky).¹⁵

3 Islamský ekonomický model v Kazachstane a Kirgizsku

Pokiaľ chceme hovoriť o islamskej ekonomike v Strednej Ázii, potom je reálne spomenúť iba Kazachstan a Kirgizsko. V ostatných krajinách tohto regiónu nie je islamský ekonomický model vôbec zastúpený a vzhľadom na turbulentný vývoj v oblasti je zložité predikovať budúcnosť. V Uzbekistane a Turkménsku je príliš skoro hovoriť o možnosti vzniku takýchto štruktúr, pretože finančný sektor je vo všeobecnosti nedostatočne rozvinutý. Tadžikistan momentálne takisto nie je pripravený na rozvoj islamského finančného systému.

Kazachstan je unikátny v tom, že prijal legislatívu, ktorá umožňuje islamským bankám fungovať bez akýchkoľvek prekážok, pričom islamské banky v krajine nie sú. Zvyčajne to funguje tak, že islamská banka sa prispôbuje miestnej legislatíve a zákonodarca robí ústretové kroky zmenami v bankovej legislatíve, ktoré by mohli brániť islamskému finančnému systému. V Kazachstane islamské banky paradoxne nefungujú, aj keď je dopyt po službách islamského bankovníctva medzi právnickými i fyzickými osobami.

Plánované založenie islamskej banky spolu so Spojenými arabskými emirátmi sa doposiaľ nerealizovalo. To isté platí aj pre iné inštitúcie, hoci všetky projekty mali podporu prezidenta krajiny. Boli vytvorené dve zmiešané pracovné skupiny odborníkov. Prvá posudzovala projekty spolu s malajzijskými expertmi a druhá s odborníkmi z krajín Blízkeho východu.

Spory a rozdielne prístupy oboch skupín odborníkov sa týkali teologicko – právnej podstaty. Liberálnejší prístup sa odrážal v malajzijských expertných odporúčaníach. Tie dávali každej finančnej inštitúcii možnosť nájsť pre potrebné operácie analógiu. Postačovať mala primeraná dávka kreativity a prispôsobenia, aby sa našla analógia akéhokoľvek finančného produktu.

Tu však nastáva problém. Experti na islamské právo zdôrazňujú, že celý rad nástrojov klasického finančného a bankového sektora nie je možné prispôbiť požiadavkám šári`e bez toho, aby nevznikli ďalšie otázky a problémy. Stačí ako príklad uviesť záležitosť islamskej hypotéky a už v tomto prípade narážame na celý rad otázok. Funguje tu jeden nespochybniteľný mechanizmus, ktorý nevyvoláva žiadne otázky – mechanizmus ziskov a strát. Ďalšie finančné nástroje sú oveľa zraniteľnejšie a citlivejšie. Liberálny prístup, ktorý prevláda v Malajzii nie celkom zdieľajú krajiny Blízkeho východu.¹⁶

Situácia sa v Kazachstane vyvinula tak, že pre podporu rozvoja islamského finančného sektora dostali príležitosť odborníci z krajín Perzské zálivu, ktorí predstavovali v sporných otázkach strednú cestu. Situácia sa však v krajine zatiaľ radikálne nezmenila.

V Kirgizsku bola situácia trochu iná. Významnú úlohu tu zohral Šamil Murtazalijev, bývalý poradca prezidenta Bakijeva, ktorý bol a je predstaviteľom Kirgizska v Islamskej rozvojovej banke. Tá Kirgizsku poskytuje pomoc, predovšetkým informačného charakteru.

V Kirgizsku sa vďaka Murtazalievovej iniciatíve realizoval pilotný projekt Ecobanky. Na začiatku bola v rámci tohto projektu ponúkaná jedna finančná služba, teraz to už je celá škála služieb pre fyzické aj právnické osoby. Ecobanka nie je celkom islamská a poskytuje

¹⁵ HARON, S. (2012): Islamskije financy i bankovskaja sistema: folozofija, principy i praktika, s. 236-240.

¹⁶ BEKKIN, R. I. (2004): Islamskaja ekonomičeskaja model: perspektivy realizaciji v musul'manskom i nemusul'manskom soobščestvach, s. 6.

všetky klasické bankové služby. Treba však dodať, že percento islamských finančných transakcií rastie a ziskovosť islamských vkladov je vyššia, ako pri tradičných vkladoch.

Na základe skúseností z Ecobanky Kirgizsko doplnilo právne predpisy, umožňujúce bez obmedzení rozvíjať islamské metódy financovania. Pozmeňujúce a doplňujúce návrhy sa dotkli aj islamského poistenia. Odborníci preto predpokladajú, že v krajine dôjde v blízkej budúcnosti k ich výraznejšej implementácii.¹⁷

4 Vývoj na Kaukaze na príklade Azerbajdžanu

Kaukazský región je na tom podobne ako Rusko. Situáciu si môžeme demonštrovať na príklade Azerbajdžanu, konkrétne na príklade Kovsarskej banky (Kovsar Bank).¹⁸ Táto banka, pokiaľ ide o to ako spolupracuje so štátom, pripomína ruskú Badr Forte Bank (BFB). Banka sa transformovala na islamskú banku s aktívnou podporou predsedu predstavenstva BFB. Bol hlavným poradcom a garantom tohto projektu.

V Kovsarskej banke sú zamestnanci oblečení v tradičných moslimských odevoch, ale klientovi „z ulice“ sa nepripomína za každú cenu, že sa nachádza v islamskej banke, ktorá praktikuje islamské metódy financovania. Na stránke banky sa v tureckom jazyku nachádza vyhlásenie o islamských spôsoboch financovania, ale v ruštine a azerbajdžanskom jazyku toto vyhlásenie chýba. Ako túto situáciu posudzovať? Niektorí si myslia, že to je „partyzánština“, podobná fungovaniu v poloilegálnych podmienkach. Riaditeľ banky Gejdar Ibrahimov s tým nesúhlasí a zdôrazňuje, že banka neusiluje o propagáciu moslimskej identity. Pre klientov „z ulice“ to má byť tradičná banka, a pre tých, ktorí sú oboznámení s jej profilom a majú záujem o islamské finančné produkty, to bude islamská banka, kde získanie peňazí a ich splácanie stojí na vzájomnej dôvere banky a klienta. O plnohodnotnom charaktere takejto islamskej banky je možno diskutovať, ale oficiálne je uznaná Islamskou rozvojovou bankou. V roku 2015 bola premenovaná na Caspian Development Bank.¹⁹

Nepochybne tu pôsobí silný vplyv Turecka, kde donedávna banky nemohli oficiálne vystupovať ako islamské. Boli nútené fungovať ako nebankové štruktúry. V súčasnosti sa nazývajú „partnerskými bankami“, čiže sa nepoužíva termín islamské. Obavy s používaním termínu islamská banka sú aj v Azerbajdžane a predpovede odborníkov hovoria, že krajina bude v budúcnosti kopírovať turecký scenár.

5 Zakát (*as-zakáh*) a jeho význam pre islamské ekonomické myslenie

Dôležitú úlohu v procese islamského ekonomického myslenia zohráva *zakát*.²⁰ Ukázalo sa, že v Strednej Ázii platí *zakát* len veľmi malé percento moslimov a len málo ľudí si uvedomuje, čo to vlastne pre moslimskú obec (*ummu*) znamená. Mnohými znalcami islamského práva *šarí'a* je *zakát* považovaný za hlavný pilier islamskej viery. Nie je to len forma dobročinnosti, daru, almužny, dane alebo ekvivalent „desiatku“. Sú to všetky tieto významy, ktoré sú vzájomne prepojené so zbožnosťou, duchovnými a morálnymi hodnotami.²¹ Ide o povinnosť nariadenú Bohom, ktorú moslimovia vykonávajú v záujme spoločnosti ako celku. *Zakát* možno doslovne preložiť ako čistota alebo očisťovanie. Je to povinná ročná daň z majetku, ktorá predstavuje 2,5 % a je to akýsi druh dane v prospech moslimskej náboženskej obce – predovšetkým pre tých, ktorí to potrebujú. Pravý moslim však by mal dať i viac vo forme *sadaqa*, ktorú je najlepšie dávať bez vedomia ostatných. Slovo *sadaqa* možno preložiť ako „dobrovoľná almužna“.

¹⁷ ČEKMAREVA, E. (2010): Islamskaja ekonomika na Kavkaze i v Central'noj Aziji.

¹⁸ BEKKIN, R. I. (2010): The Islamic financing methods in Azerbaijan.

¹⁹ Byvšyj Kovsar Bank teper nazyvajetsja Caspian Development Bank.

²⁰ OSTRÁNSKÝ, B. (2009): Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti, s. 16.

²¹ ACHTJAMOV, N. S. (2013): Islamskaja ekonomičeskaja model': konceptualnyje i teoretičeskije osnovy, s. 5.

Pokiaľ ľudia neplatia *zakát* pri plnení povinnosti moslimov, tak po prvé je potrebné si položiť otázku, ako vážne to myslia so svojim náboženstvom. Po druhé, je dosť ťažké si predstaviť, že takíto ľudia budú lojálnymi klientmi islamskej banky. Tejto zatiaľ otvorenej otázke sa nevenuje pozornosť a nie je skúmaná odborníkmi. V otázkach *zakátu* je situácia podobná na celom postsovietskom priestore s islamským náboženstvom, ktoré bolo v bývalom ZSSR potlačované. *Zakát* je zamieňaný za charitu, chýbajú dôveryhodné inštitúcie, ktoré by dohliadali na jeho výber a redistribúciu.

Podobne ako v súčasnom Rusku sa tu stretávame s praxou, že banky v rámci vylepšenia svojho „Public relation“ vyhlásia ponuku islamských finančných služieb, ktoré k tomu majú veľmi ďaleko. Väčšinou ide o to, že banka spôsobí mediálny rozruch, ale výsledok je veľmi skromný a zavádzajúci. Odborníkmi je táto prax ostro odmietaná a ako príklad je uvádzaná „Express bank“ v Machačkale, hlavnom meste autonómnej Dagestánskej republiky.²² Táto banka napr. vydala debetnú kartu, ktorú vydávala za prvý produkt, ktorý odpovedá islamskému právu *šarí'a*. V skutočnosti tento produkt existoval už pred viacerými rokmi. Rozdiel bol v tom, že táto karta mala dokonalý moslimský dizajn, одобrený miestnymi súfijskými autoritami. V očiach moslimov, ktorí nevedia rozlíšiť medzi islamskou a neislamskou bankou, má byť moslimský dizajn rozhodujúcim momentom pre to, aby do banky vložili svoje peniaze.

V súvislosti s aktívnymi investíciami do rozvoja inovácií v islamských finančných službách sa objavujú aj otázky o pôvode týchto finančných prostriedkov. Pokiaľ sú peniaze prichádzajúce do banky „čisté“, potom je všetko v poriadku. Ale napr. v 90 rokoch minulého storočia mohol len málokto povedať, že veľké peniaze, ktoré zarobil, boli „čisté“ z pohľadu islamského práva *šarí'a*. Inými slovami, že poctivou prácou zarobil miliardy.

Záver

Rozvoju islamského bankovníctva v nami sledovaných regiónoch v podstate nič nebráni. Ak tu sú problémy, potom sú spôsobené nedostatkom vedomostí, slabými kompetenciami a nezaujmom zainteresovaných. Technické ťažkosti tomuto procesu nebránia. Pomyselná pupočná šnúra medzi krajinami postsovietskeho priestoru s výrazným vplyvom islamu a Ruskou federáciou, ktorá nebola doposiaľ celkom prerušená, môže v tomto procese zohrať významnú úlohu. Pokiaľ počet islamských bankových ústavov porastie v Rusku, ich počet sa zvýši aj tu. Svoj význam bude v najbližšom období zohrávať celková hospodárska prepojenosť, majúca svoje základy v spoločnom historickom vývoji.

Postsovietska Stredná Ázia a najmä Zakaukazsko sú do istej miery veľmi špecifické. V týchto regiónoch zrejme nikdy nebude fungovať plne islamský finančný systém, ale jeho alternatívne finančné nástroje budú prítomné a budú žiadané. Vzhľadom na spomínané špecifiká takisto môžeme očakávať, že nie všetci moslimovia budú využívať islamské finančné inštitúcie.

Použitá literatúra:

1. ACHTJAMOV, N. S. (2013): Islamskaja ekonomičeskaja model': konceptualnyje i teoretičeskije osnovy. [online]. In: *cyberleninka.ru*. [Citované 29. 03 2018]. Dostupné na internete: <https://cyberleninka.ru/article/v/islamskaya-ekonomičeskaja-model-kontseptualnye-i-teoretičeskie-osnovy-1>.
2. BEKKIN, R. I. (2004): Islamskaja ekonomičeskaja model': perspektivy realizacii v musul'manskom i nemusul'manskom soobščestvach. [online]. In: *bekkin.ru*. Moskva: Izd. Dom šanc, 2004. 15 s. [Citované 29. 03 2018]. Dostupné na internete: <http://www.bekkin.ru/downloads/rb1487602808.pdf>.

²² ČEKMAREVA, E. (2010): Islamskaja ekonomika na Kavkaze i v Central'noj Aziji.

3. BEKKIN, R. I. (2010): The Islamic financing methods in Azerbaijan. [online]. In: *cyberleninka.ru*. [Citované 01. 05. 2019]. Dostupné na internete: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-islamic-financing-methods-in-azerbaijan>.
4. Byvšyj Kovsar Bank teper nazývajetsja Caspian Development Bank. [online]. In: *sputniknews.ru*. 28. 01. 2015. [Citované 01. 05. 2019]. Dostupné na internete: <https://az.sputniknews.ru/economy/20150128/301565931.html>
5. ČECH, L. (2019): Možnosti a limity islamu v politickom živote v postsovietskej Strednej Ázii. [online]. In: *Politické vedy*. Vol. 22, No. 1, 2019. ISSN 1335 – 2741, s. 159-177. [Citované 25. 03. 2019]. Dostupné na internete: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.1.159-177>.
6. ČEKMAREVA, E. (2010): Islamskaja ekonomika na Kavkaze i v Central'noj Aziji. [online]. In: *banki.ru*. 12. 02. 2010. [Citované 29. 03 2019]. Dostupné na internete: <https://www.banki.ru/news/bankpress/?id=1729925>.
7. HAGHAYEGHI, M. (1995): *Islam and Politics in Central Asia*. Palgrave Macmillan: Later Printing edition (November 1, 1996). 320 s. ISBN 978-0312164881.
8. HARON, S. (2012): *Islamskije financy i bankovskaja sistema: folozofija, principy i praktika*. Kazaň: Linova-Media, 2012. 533 s. ISBN 978-5-9902664-1-4.
9. KARAGIANNIS, E. 2016. The New Face of Political Islam in Central Asia: The Rise of Islamo-democrats. [online]. In: *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 36, 2016 – Issue 2. [Citované 20. 03. 2019]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1080/13602004.2016.1180888>.
10. MAITAH, M. (2010): Zvláštnosti makroekonomické politiky zemí Blízkeho východu. Praha: Wolters Kluwer, 2010. 158 s. s. 56. ISBN 978-80-7357-608-0.
11. OMELICHEVA, M. Y. (2016). Islam and power legitimization: instrumentalisation of religion in Central Asian States. [online]. In: *Contemporary Politics*. Vol. 22, 2016 - Issue 2, s. 144-163. [Citované 25. 03 2019]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1080/13569775.2016.1153287>>.
12. OSTRÁNSKÝ, B. (2009): *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Nakladatelství Libri, 2009. 255 s. ISBN 978-80-7277-404-3.
13. POLONSKAYA, L. – MALASHENKO, A. (2008). Islam in Central Asia. 2008.[online]. In: *Journal of Islamic Studies*, Volume 21, Issue 2, 1 May 2010, Ithaca Press. [Citované 29. 03. 2019]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1093/jis/etp029>.
14. ZÁHUMENSKÝ, L. (2017): Islamské financie a bankovníctvo I.: základy. [online]. In: *pravnenoviny.sk*. 28. 01. 2017. [Citované 28. 04. 2019]. Dostupné na internete: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-world-islamic-banking-competitiveness-report-2016/\\$FILE/ey-world-islamic-banking-competitiveness-report-2016.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-world-islamic-banking-competitiveness-report-2016/$FILE/ey-world-islamic-banking-competitiveness-report-2016.pdf)

Kontakt:

doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mimoriadny profesor

Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5
 Slovenská republika
 e-mail: lubomir.cech@euba.sk

MASS EXTINCTION OF SPECIES AND BIODIVERSITY CONSERVATION – THREAT OR OPPORTUNITY?

Mikuláš Černota

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: mikulas.cernota@euba.sk

The issue of mass extinctions of species is currently a common place in the field of natural resources management and ecological research. The uncertainty of predictions, insufficient research and weak survey of the status conditions of certain species made even higher urgency for the research. In the publication, we present current approaches to research as well as possible solutions under climate change conditions. The variety of measures on biodiversity conservation has an impact on ecosystem functions and services that are critical to life on Earth. Sustainable use of the resources must generate innovative models of predictions as natural resource management has become more difficult under the conditions of global change. In this concept, the international aspect is also significant, since these changes are of transboundary character without considering any national frontiers, so that the solutions must be applied based on will of the states to cooperate.

Key words: mass extinctions of species, ecosystems, climate change, biodiversity

JEL: Q24, Q54, Q57

Introduction

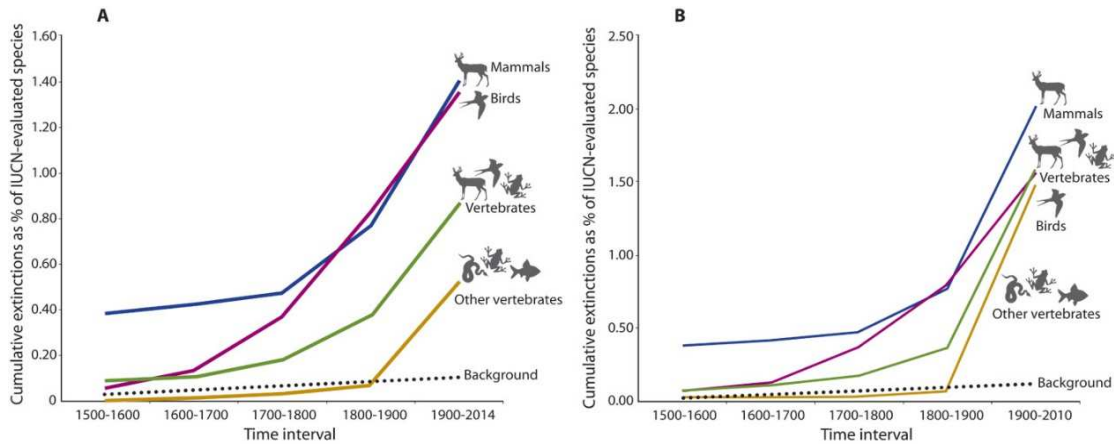
The doctrines, paradigms and systems of conservation, management and use of the resources are always divided into two or more vectors of thinking about the future state of the ecosystem / resource because of the responses to outside pressures and impacts. In 1980, the iconoclastic economist Julian Simon challenged celebrity biologist Paul Ehrlich to a bet. Their wager on the future prices of five metals captured the public's imagination as a test of coming prosperity or doom. Ehrlich, author of the landmark book *The Population Bomb*, predicted that rising populations would cause overconsumption, resource scarcity, and famine – with apocalyptic consequences for humanity. Simon optimistically countered that human welfare would flourish thanks to flexible markets, technological change, and our collective ingenuity.¹ The result of the bet is explained in the ending part of the article using illustrations of different concepts of resource management and conservation.

Losing biodiversity represents one of the most crucial problems of resource use around the globe with overwhelming impact to the human population as well. The extinction rate which is currently being measured is according to the latest studies very high, even higher when comparing with the pre-human background rate.² The following, authors say they used extremely conservative assumptions that whether human activities are causing mass extinctions of species.

¹ Sabin, P. (2013): *The Bet, The Bet: Paul Ehrlich, Julian Simon, and Our Gamble over Earth's Future*, Yale University Press; 1st edition (September 3, 2013), ISBN-10: 0300176481

² Ceballos, Gerardo & R Ehrlich, Paul & Barnosky, Anthony & Garcia, Andres & Pringle, Robert & Palmer, Todd. (2015). Accelerated Modern Human-Induced Species Losses: Entering the Sixth Mass Extinction.. *Science Advances*. 1. e1400253. 10.1126/sciadv.1400253.

Figure 1: Cumulative vertebrate species recorded as extinct or extinct in the wild by the IUCN (2014)

Source: Ceballos, Gerardo & R Ehrlich, Paul & Barnosky, Anthony & Garcia, Andres & Pringle, Robert & Palmer, Todd. (2015). Accelerated Modern Human-Induced Species Losses: Entering the Sixth Mass Extinction.. *Science Advances*. 1. e1400253. 10.1126/sciadv.1400253.

Figure 1. Cumulative vertebrate species recorded as extinct or extinct in the wild by the IUCN (2014). Graphs show the percentage of the number of species evaluated among mammals (5513; 100% of those described), birds (10,425; 100%), reptiles (4414; 44%), amphibians (6414; 88%), fishes (12,457; 38%), and all vertebrates combined (39,223; 59%). Dashed black curve represents the number of extinctions expected under a constant standard background rate of 2 E/MSY. (A) Highly conservative estimate. (B) Conservative estimate.³

In order to be scientifically representative, we also provide opinion from the opposite direction thinking no mass extinction rate there is. The study of Briggs tries to demonstrate that in order to prove the start of mass extinction, it must be demonstrated that global biodiversity is diminishing, as mortality has risen above specification level. Instead, they suggest that the extinction index was very low and similar in the same period or in comparison with them. The idea of another great disappearance is based on speculation arising from unsupported estimates of large extinctions, which do not take into account the possibility of concurrently consolidating species. The biggest problem for conservation is represented by the reduced species. Many can still save if there is enough public interest.⁴ Our intention is not much to discuss whether next mass extinction exists currently or not, but to show the innovative ways on how to stop or prevent it under the conditions of climate change. Current science is to promote innovative ways, or „functioning“ approaches on how to introduce practical solutions to the threats mentioned above.

1 Measures for conservation

Innovative mechanisms represent one important group of newly formed approaches to management, monitoring and use of the resources. The costs of biodiversity degradation - and the benefits of addressing the degradation - are increasingly understood however, still poorly

³ Ceballos, Gerardo & R Ehrlich, Paul & Barnosky, Anthony & Garcia, Andres & Pringle, Robert & Palmer, Todd. (2015). Accelerated Modern Human-Induced Species Losses: Entering the Sixth Mass Extinction.. *Science Advances*. 1. e1400253. 10.1126/sciadv.1400253

⁴ Briggs John C, Emergence of a sixth mass extinction?, *Biological Journal of the Linnean Society*, Volume 122, Issue 2, October 2017, Pages 243-248, <https://doi.org/10.1093/biolinnean/blx063>

internalized by different economic sectors, including the private sector actors. International efforts for and by the financial sector to enhance the understanding of impacts and dependencies on biodiversity and natural capital are taking place, with investment portfolios addressing these emerging issues. While pioneering examples of successful business cases for biodiversity exist, comprehensive strategies are yet to emerge to allow upscaling of financial investment in biodiversity business.⁵ The banking sector together with governmental ownership of physical resources may provide useful frame for developing such mechanisms for example in green procurement policies or management of protected areas or subsidy selection.

Regarding the production processes we should intensify our efforts to develop alternatives to unsustainable agricultural practices, such as slash-and-burn agriculture, and to incorporate the use of multipurpose tree species in all agricultural projects to reduce pressure on natural habitats.⁶ One important aspect could be the mutual solutions of poverty reduction and protecting local resources. For example the literature on the role of forests and trees in reducing long-term poverty is relatively fragmented. For example there is still uncertainty about the extent to which forests can offer coping strategies or pathways out of poverty, as well as how likely payments for environmental services are to bring widespread benefits. Addressing such questions can be challenging due to the multidimensional nature of poverty, the problems of dealing with different regional and national contexts, the varying perceptions of different stakeholders about potential solutions, the complexity of tenure and user rights issues, and a lack of understanding on the informal sector. However, these efforts will be facilitated by better socio-economic data and geospatial mapping of people and resources at national and subnational levels.⁷ Today's technology really means small revolution in providing sufficient data for mapping, surveying as well as actively protecting environment and safeguarding local community needs. The variety of solutions also implies the financial mechanisms. For example the EU provides a useful range of experiences related to the application of environmental fiscal instruments for biodiversity that could be further mainstreamed across the EU Member States. Taxes on pesticides and fertilizers are among the most frequently implemented instruments in the EU currently in place in 5 out of 28 EU Member States. The Danish pesticide tax, established in the 80s and reviewed in 2013, is the most advanced in terms of relevance to biodiversity with its level being set according to the health and ecosystem impacts of each substance.⁸ The taxes represents fiscal mechanisms to be carefully considered just after sufficient public consultation. The introduction of green tax in France triggered massive protest forcing government to cancel the tax. Public debate on climate policies should by step by step approach as for example with policies on plastics where nearly no opposition was held because of overall agreement on usability of such mechanisms and urgency of implementing it.

⁵ Ezzine de Blas, D., Kettunen, M., Russi, D., Illes, A., Lara-Pulido, J.A., Arias, C. and Guevara, A. (2017) Innovative mechanisms for financing biodiversity conservation: a comparative summary of experiences from Mexico and Europe, an executive summary in the context of a project "Innovative financing mechanisms for biodiversity in Mexico / N°2015/368378". Brussels, Belgium.

⁶ BRADY NYLE C. (1988): INTERNATIONAL DEVELOPMENT AND THE PROTECTION OF BIOLOGICAL DIVERSITY, : "Part 10: Policies to Protect Diversity." National Academy of Sciences. 1988. Biodiversity. Washington, DC: The National Academies Press. doi: 10.17226/989.

⁷ FAO. 2018. The State of the World's Forests 2018 - Forest pathways to sustainable development. Rome. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

⁸ Ezzine de Blas, D., Kettunen, M., Russi, D., Illes, A., Lara-Pulido, J.A., Arias, C. and Guevara, A. (2017) Innovative mechanisms for financing biodiversity conservation: a comparative summary of experiences from Mexico and Europe, an executive summary in the context of a project "Innovative financing mechanisms for biodiversity in Mexico / N°2015/368378". Brussels, Belgium.

Conclusion

The interdisciplinary point of view tells us that the ecological crisis we face has multitude of factors influencing the response of a system to pressures. We may identify several ongoing vectors influencing Earth biota of various intensity. In order to prove the beginning of mass extinction, evidence must be provided that global biodiversity is diminishing as extinction increases over the rate of specificity. Instead, they suggest that the extinction index was very low and could be matched or exceeded for species generated during the same period. The idea of another mass extinction is based on speculations from unsupported estimates of great extinctions, and where the simultaneous gain of species has not been taken into account. The species that are reduced to the small remnant populations are our biggest protection problem. Many can still be saved if there is enough public interest to do so.⁹ Therefore public consultations and promotion campaigns on sustainable resource uses are of utmost importance.

The debate of Simon and Ehrlich reflected a deepening national conflict over the future of the planet. *The Bet* weaves the two men's lives and ideas together with the era's partisan political clashes over the environment and the role of government. In a lively narrative leading from the dawning environmentalism of the 1960s through the pivotal presidential contest between Jimmy Carter and Ronald Reagan and on into the 1990s, Paul Sabin shows how the fight between Ehrlich and Simon—between environmental fears and free-market confidence—helped create the gulf separating environmentalists and their critics today. Drawing insights from both sides, Sabin argues for using social values, rather than economic or biological absolutes, to guide society's crucial choices relating to climate change, the planet's health, and our own.¹⁰ The real difficulty is stressed by Albert Einstein: 'The real problem is in the hearts and mind of man. It is not a problem of physics but of ethics. It is easier to denature plutonium than to denature the evil spirit of men.'¹¹ Individuals or nations play equal role, because the life forms around us are represented in every scale, so individual choices we make towards nature will finally form the group decisions and priorities. Sustainable use of resources should incorporate the view to close future, at least 30 years as precondition to every decision and next 50-70 years on the midterm scale.

References:

1. BARNOSKY, ANTHONY & MATZKE, NICHOLAS & TOMIYA, SUSUMU & WOGAN, GUINEVERE & SWARTZ, BRIAN & QUENTAL, TIAGO & MARSHALL, CHARLES & MCGUIRE, JENNY & LINDSEY, EMILY & MAGUIRE, KAITLIN CLARE & MERSEY, BENJAMIN & FERRER, ELIZABETH. (2011). Has the Earth's Sixth Mass Extinction Already Arrived? *Nature*. *Nature*. 471. 51-7. 10.1038/nature09678.
2. BRADY NYLE C. (1988): INTERNATIONAL DEVELOPMENT AND THE PROTECTION OF BIOLOGICAL DIVERSITY, : "Part 10: Policies to Protect Diversity." National Academy of Sciences. 1988. Biodiversity. Washington, DC: The National Academies Press. doi: 10.17226/989.
3. BRIGGS JOHN C (2017): Emergence of a sixth mass extinction?, *Biological Journal of the Linnean Society*, Volume 122, Issue 2, October 2017, Pages 243-248, <https://doi.org/10.1093/biolinnean/blx063>

⁹ Briggs John C, Emergence of a sixth mass extinction?, *Biological Journal of the Linnean Society*, Volume 122, Issue 2, October 2017, Pages 243–248, <https://doi.org/10.1093/biolinnean/blx063>

¹⁰ Sabin, P. (2013): *The Bet, The Bet: Paul Ehrlich, Julian Simon, and Our Gamble over Earth's Future*, Yale University Press; 1st edition (September 3, 2013), ISBN-10: 0300176481

¹¹ Razis D. V. (2010). The risk of a sixth mass extinction of life and the role of medicine. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 103(12), 473-474. doi:10.1258/jrsm.2010.010090

4. CEBALLOS, GERARDO & R EHRlich, PAUL & BARNOSKY, ANTHONY & GARCIA, ANDRES & PRINGLE, ROBERT & PALMER, TODD. (2015). Accelerated Modern Human-Induced Species Losses: Entering the Sixth Mass Extinction.. *Science Advances*. 1. e1400253. 10.1126/sciadv.1400253.
5. DUNN, ROBERT & HARRIS, NYEEMA & COLWELL, ROBERT & KOH, LIAN & S SODHI, NAVJOT. (2009). The sixth mass coextinction: Are most endangered species parasites and mutualists?. *Proceedings. Biological sciences / The Royal Society*. 276. 3037-45. 10.1098/rspb.2009.0413.
6. EZZINE DE BLAS, D., KETTUNEN, M., RUSSI, D., ILLES, A., LARA-PULIDO, J.A., ARIAS, C. AND GUEVARA, A. (2017) Innovative mechanisms for financing biodiversity conservation: a comparative summary of experiences from Mexico and Europe, an executive summary in the context of a project “Innovative financing mechanisms for biodiversity in Mexico / N°2015/368378”. Brussels, Belgium.
7. FAO (2018): *The State of the World’s Forests 2018 - Forest pathways to sustainable development*. Rome. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
8. HUMPHREYS, A. M. *et al.* (2019): *Nature Ecol. Evol.* <https://doi.org/10.1038/s41559-019-0906-2> (2019).
9. IPBES (2019): Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, *Nature’s Dangerous Decline ‘Unprecedented’ Species Extinction Rates ‘Accelerating’* available at: https://www.dropbox.com/sh/yd8l2v0u4jqtp3/AACpraYjOYWpTxAFv5H-2vrKa/1%20Global%20Assessment%20Summary%20for%20Policymakers?dl=0&preview=Summary+for+Policymakers+IPBES+Global+Assessment.pdf&subfolder_nav_tracking=1
10. IUCN (2014);, *The IUCN Red List of Threatened Species, Version 2014.3* (<http://www.iucnredlist.org>)
11. JORDAN, R. (2019): Stanford researcher declares that the sixth mass extinction is here, *Stanford News*, available at: <https://news.stanford.edu/2015/06/19/mass-extinction-ehrllich-061915/>
12. RAZIS D. V. (2010). The risk of a sixth mass extinction of life and the role of medicine. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 103(12), 473-474. doi:10.1258/jrsm.2010.010090.,
13. SABIN, P. (2013): *The Bet, The Bet: Paul Ehrlich, Julian Simon, and Our Gamble over Earth’s Future*, Yale University Press; 1st edition (September 3, 2013), ISBN 10: 0300176481

Kontakt:

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5
 Slovenská republika
 e-mail: mikulas.cernota@euba.sk

VÝZNAM NATION BRANDINGU PRE SLOVENSKO: SÚČASNÉ TRENDY A VÝZVY¹

Michaela Čiefová^a – Natália Goda^b

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

^b Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: natalia.goda@euba.sk

Nation branding, alebo národná značka, je relatívne novou oblasťou skúmania, ktorá sa nachádza na rozhraní verejnej diplomacie a marketingových aktivít. Kvalitná prezentácia krajiny navonok môže zatriťvniť krajinu pre zahraničných investorov, zvýšiť povedomie o danej krajine ako turistickej destinácii či dopomôcť k zvyšovaniu vývozu domácich produktov na svetové trhy. Cieľom predloženého príspevku je predostrieť teoretické východiská konceptu národnej značky, pričom vychádzame z názorov a definícií domácich i zahraničných autorov. V ďalšej časti príspevku sa venujeme národnej značke v súvislosti so Slovenskou republikou. Konštatujeme, že systematické a strategické vytváranie národnej značky má pre krajiny v súčasnom globalizovanom svetovom hospodárstve nemalý význam.

Kľúčové slová: národná značka, verejná diplomacia, Slovenská republika, značka Slovensko

Nation branding is a relatively new scientific discipline that is linked to both marketing and public diplomacy. A high-quality presentation of a country to the outside world may make the country more attractive for foreign investors, increase knowledge about the country as a tourist destination, and as well may help increase export of domestic products to foreign markets. The objective of the present contribution is to outline theoretical basis of the nation branding concept. To achieve this, we refer to both domestic as well as foreign authors. The next part of the contribution is to discuss nation branding in conjunction to the Slovak Republic. We conclude, systematic and strategic nation brand creation is of crucial importance for countries in today's globalized world economy.

Key words: nation branding, public diplomacy, Slovak Republic, brand Slovakia

JEL: F50, O50, Z18

Úvod

Koncept nation branding, alebo národnej značky, sa za posledné roky udomácnil v odbornom diskurze na Slovensku i v zahraničí. O tejto skutočnosti svedčí množstvo publikácií domácich i zahraničných autorov, či dopsial' riešené projekty. Rovnako naberá na význame i téma konkrétnej národnej značky Slovenskej republiky. Cséfalvayová napríklad v rámci riešenia projektu na tému nation branding ako súčasti diplomacie Slovenska formulovala odporúčania na vytváranie stratégie nation branding Slovenskej republiky.² Kleinová a Ťrgeová skúmali, ako je Slovensko vnímané ako značka, okrem iného aplikáciou medzinárodných koeficientov.³ Myjavec skúma vzťah národnej konkurencieschopnosti

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov „Kultúrna diplomacia a mäkká moc v kontexte ekonomických záujmov štátu“ č. I-19-101-00.

² CSÉFALVAYOVÁ, K. (2014): Nation branding ako súčasť diplomacie Slovenskej republiky. In: Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2014. Zborník vedeckých prác, 2014, s. 39-44.

³ KLEINOVÁ, K. – ŤRGEOVÁ, J. (2011): Country Image and Branding of Slovakia. In: Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, 2011, roč. 54, č. 5, s. 50-58.

a národnej značky všeobecne,⁴ čo je podľa nášho názoru mimoriadne originálna perspektíva. Autor na základe uskutočnenej korelačnej analýzy zhodnotil, že image krajiny najviac ovplyvňujú ekonomické ukazovatele. Znamená to, že prosperujúce krajiny sú pre zahraničie oveľa atraktívnejšie. Okrem toho jeho výskum poukázal na význam ľudského faktora v kontexte úspešnosti národných značiek.⁵ Nemčíková, Krogmann a Dubcová skúmajú značku územia v kontexte regionálneho rozvoja a konkurencieschopnosti, pričom rozlišujú medzi značkou národnou, regionálnou a lokálnou.⁶ V našom príspevku sa ale budeme venovať výlučne značke na národnej úrovni.

Cieľom predloženého príspevku je diskusia o problematike nation branding vo vzťahu k Slovenskej republike v kontexte súčasnej spoločensko-hospodárskej situácie. Autorky článku si kladú za cieľ poukázať na význam národnej značky pre Slovensko a predostrieť aktuálne trendy i výzvy. Zároveň je cieľom príspevku formulácia odporúčaní na kontinuálne zvyšovanie image krajiny doma i v zahraničí. Na výsledky prezentované v tomto príspevku budú autorky ďalej nadväzovať v rámci riešenia projektu „*Kultúrna diplomacia a mäkká moc v kontexte ekonomických záujmov štátu*“, ktorého súčasťou je i predkladaný príspevok. Vzhľadom na uvedené ciele budú využívané predovšetkým metódy kvalitatívneho výskumu, konkrétne analýza, syntéza, deskripcia a bibliografický rešerš. Autorky vychádzajú z odborných publikácií od zahraničných i domácich autorov.

1 Koncept nation branding – teória a prax

Hoci je nation branding relatívne mladou oblasťou vedeckého bádania bez jednotnej definície,⁷ možno ho možno skúmať z viacerých perspektív. Podľa Cséfalvayovej predstavuje nation branding prepojenie marketingu a verejnej diplomacie.⁸ Problém definície niekedy vyúsťuje do domnienky, že v prípade nation branding a verejnej diplomacie ide len o rozdielne verzie toho istého fenoménu, pričom na jeden možno nazerať z perspektívy medzinárodných vzťahov a na druhý z komerčného hľadiska. Avšak akademici pripúšťajú i možnosť, že ide o dva oddelené koncepty, a diskusia prebieha o tom, kde sa nachádza deliaca čiara, prípadne do akej miery sú dané koncepty kompatibilné.⁹ Jeden z popredných odborníkov v danej oblasti, Simon Anholt, považuje nation branding za širší pojem, ktorého je verejná diplomacia súčasťou. Argumentuje tvrdením, že nation branding sa vzťahuje na prezentáciu celej krajiny navonok, naproti tomu verejná diplomacia zastrešuje výlučne aktivity vládnej politiky.¹⁰ Analogicky, ak by verejná diplomacia mala byť chápaná ako podmnožina nation branding, bol by nation branding nadradený aj konceptu kultúrnej diplomacie. Táto dimenzia diplomacie sa totiž, ako uvádza Rusiňák, často považuje práve za súčasť verejnej diplomacie,¹¹ nakoľko verejná i kultúrna diplomacia sústreďujú svoje aktivity na širokú verejnosť.¹²

MZVaEZ považuje národný branding za „*proces tvorby značky krajiny, identifikovanie najvýstižnejších atribútov špecifických pre našu krajinu, ich prítlačlivé a dôveryhodné*

⁴ MYJAVEC, E. (2014): Vzťah medzi konkurencieschopnosťou a značkou krajiny. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2014, s. 439-452. ISBN 978-80-7408-097-5.

⁵ MYJAVEC, E. (2014): Vzťah medzi konkurencieschopnosťou a značkou krajiny, s. 450.

⁶ NEMČÍKOVÁ, M. – KROGMANN, A. – DUBCOVÁ, A. (2016): Značka územia ako impulz regionálneho rozvoja na Slovensku. In: XIX. Mezinárodní kolokviom o regionálních vědách. Brno: Masarykova univerzita, 2016. s. 832- 838. ISBN 978-80-210-8273-1.

⁷ CSÉFALVAYOVÁ, K. (2014): Nation branding ako súčasť diplomacie Slovenskej republiky, s. 39.

⁸ Ibid., s. 39.

⁹ ANHOLT, S. (2006): Editorial. Public diplomacy and place branding: Where´s the link?, s. 271.

¹⁰ Ibid., s. 271.

¹¹ RUSIŇÁK, P. et al. (2012): Diplomacia – úvod do štúdia, s. 56.

¹² MATTOŠ, B. (2013): Kultúrna dimenzia diplomacie ako nástroj zahraničnej politiky štátu na príklade Rakúskej republiky, s. 378.

vyjadrenie a doručenie cieľovým skupinám.“¹³ Uvedenú definíciu považujeme za adekvátnu, nakoľko je podľa nášho názoru potrebné nie len uskutočniť selekciu atribútov typických pre Slovensko, prípadne inú krajinu, ale významnú úlohu zohráva i spôsob, akým sú tieto komunikované verejnosti. Na webových stránkach MZVaEZ sa ďalej uvádzajú nasledujúce pozitívne dopady kvalitnej prezentácie krajiny:

- vytvorenie lepších podmienok na prilákanie zahraničných investorov
- zvyšovanie atraktivity krajiny ako turistickej destinácie
- podpora exportu domácich produktov na svetové trhy.¹⁴

Myjavec zdôrazňuje ekonomický aspekt národnej značky a tvrdí, že zvyšovanie národnej konkurencieschopnosti môže rezultovať v nárast indexu národnej značky. Považuje to za významné zistenie, nakoľko správne zvolené opatrenia môžu priniesť pozitívne výsledky v oboch oblastiach. K zvýšeniu konkurencieschopnosti či národnej značky podľa neho nepomôžu kroky ako propagácia Slovenska ako turistickej destinácie. Za oveľa dôležitejšie považuje orientovať sa napr. na podporu podnikania.¹⁵

Szondi publikoval v roku 2006 článok o význame národnej značky pre tranzitívne ekonomiky strednej a východnej Európy, pričom sa vo svojich úvahách sústreďoval na tie krajiny, ktoré sa stali členskými štátmi Európskej únie v roku 2004.¹⁶ Hoci odvtedy už uplynulo niekoľko rokov a dané krajiny v súčasnosti patria medzi rozvinuté trhové ekonomiky, jeho myšlienka, že vytváranie koherentnej značky krajiny je významné v procese transformácie, je podľa nás stále aktuálna.

Slovenská republika sa zaraďuje medzi stredne veľké štáty¹⁷, patrí teda do skupiny krajín, ktorá v medzinárodnom spoločenstve prevažuje. Prístup k nation brandingu sa u malých a stredných štátov líši v porovnaní s veľkými krajinami. Rozdiel vidíme v povedomí, zatiaľ čo u veľkých štátov je povedomie prirodzené, malé a stredné štáty sa musia najskôr „ukázať svetu,“ a až potom môžu poukázať na svoju výnimočnosť. Rozdiel v prístupe k nation brandingu týchto skupín štátov vidíme aj v odlišnosti finančných prostriedkov, ktoré je krajina ochotná vynaložiť na svoju propagáciu. Menšie množstvo finančných prostriedkov neumožňuje krajinám vytvoriť globálne brandingové stratégie, a preto sa tieto štáty musia sústrediť na určitú skupinu štátov a ich obyvateľov.

Z hľadiska brandingového a marketingového prvkov značky (meno, logo, symbol, dizajn). Z hľadiska nation brandingového, kde prirodzene nie je možné štát „uviesť na trh,“ sú tieto prvky využívané na zviditeľnenie štátu, poprípade zmenu jeho existujúceho imidžu. Olins v tomto kontexte uvádza: „Proces budovania značky nie je možné vyčarovať z ničoho: musí vychádzať zo skutočnosti a pritom musí byť cieľavedomý, rozpoznateľný, premyslený a prítiažlivý. Najúspešnejšie národné značky nie sú vymyslené, ale vychádzajú zo skutočnosti súčasného rozpoloženia, ktoré v skratke vyjadrujú a následne propagujú.“¹⁸

V procese budovania značky hrajú dôležitú rolu vizuálne prvky. Vidíme to aj na príklade histórie, kedy každý významný rod, mesto či územie malo svoj vlastný erb. Logo je z obchodného hľadiska skratkou značky. Podľa Healeyho je logo „Symbolické grafické vyjadrenie pozostávajúce zo štylizovaného slova, piktogramu alebo kombinácia oboch, ktoré

¹³ MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): Branding Slovenska.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ MYJAVEC, E. (2014): Vzťah medzi konkurencieschopnosťou a značnou krajinou, s. 451.

¹⁶ SZONDI, G. (2006): The role and challenges of country branding in transition countries: The Central and Eastern European experience. In: Place and Public Diplomacy, 2006, roč. 3, č. 1, s. 8-20.

¹⁷ KARLAS, J. – WEISS, T. – ŠLOSARČÍK, I. – Dostál, Vít, 2013, Systémová koordinace evropských záležitostí: Středně velké státy a SZBP [Systemic Coordination of European Affairs: Middle-sized Member States and the CFSP]. Mezinárodní vztahy 48(4): s. 10.

¹⁸ OLINS, W. (2009): O značkách, s. 158.

vyjadruje celú identitu značky a odlišuje ju od konkurenčných značiek a komoditných produktov.“¹⁹ Kľúčovú úlohu pri tvorbe celkovej značky zohrávajú farby. Rôzne farby a ich kombinácie vytvárajú u ľudí odlišné asociácie a pocity. Príklad úspešného loga môžeme vidieť na prípade Španielska, ktoré zvolilo motív slnka. Španielske logo pozostáva zo symbolu slnka a slova *España*. Kombinácia farieb žltej, červenej a čiernej symbolizujú optimizmus. Logo je úspešným príkladom spĺňajúcim kritériá zapamätateľnosti a pozitívnej asociácie. Szondi dodáva, že logo zvyčajne farbou zodpovedá národnej vlajke.²⁰

Slogan je častokrát označením pre heslo alebo motto krajiny. Healey tvrdí, že slogan je tvorený „niekoľkými slovami, obvykle v spojení s logom, ktoré vyjadrujú podstatu značky ľahko zapamätateľným spôsobom.“²¹ Za hlavnú úlohu sloganu môžeme označiť pomoc pri pochopení značky zákazníkovi. Slogan ako súčasť brandingu pozorujeme aj pri rôznych štátoch. K najzapamätateľnejším patrí Španielsko so svojim „*Everything under the sun*“ alebo Hongkong „*Asia's World City*.“²²

Môžeme skonštatovať, že problematika národnej značky, resp. značky krajiny oveľa je komplexnejšia, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Ako tvrdí Szondi, značka krajiny (*country branding*) má za cieľ podporovať politické, hospodárske a obchodné záujmy krajiny doma i v zahraničí,²³ je teda v strategickom záujme jednotlivých štátov vytvárať premyslené brandingové stratégie.

2 Značka Slovensko

Predtým ako sa bližšie pozrieme na značku Slovensko, musíme sa zamerať na historický vývoj tejto značky. Značka Slovensko sa začala samostatne budovať po rozpade Československa a následnom vzniku Slovenskej republiky v roku 1993. Jej predchodca, čiže značka Československo, mala na súčasnosť veľký dopad. Nedovolíme si tvrdiť, že po rozpade Československa táto značka úplne zanikla. Tak ako Česká republika aj Slovenská republika dlhodobo čerpala zo značky „Československo.“ Podľa Kopeckého môžeme za hlavné atribúty značky Československo pokladať lacnú pracovnú silu, geopolitickú pozíciu európskej križovatky, krajinu so silnými kultúrnymi tradíciami a dominantnosť historických miest ako napríklad české hlavné mesto Praha alebo slovenské banícke mesto Banská Štiavnica.²⁴ Značka Československo sa v zahraničí propagovala aj pomocou obchodných značiek ako napríklad Pilsner, Urquell, Budvar, Škoda, Tatra, Zetor, Bohemia Crystal. Pomocou svetových výstav Expo 58 v Bruseli, Expo 67 v Montreali či Expo 70 v Osake sa prezentovali aj československí športovci. Značku Československo vytvárali aj vedci a obchodníci, ktorí svojimi produktmi a výskumami eprezentovali Československo doma aj v zahraničí.

V prípade Slovenskej republiky sú v súčasnosti aktivity spojené s vytváraním a prezentovaním národnej značky v kompetencii Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí, pričom ide v širšom zmysle slova o verejnú diplomaciu.²⁵

Snahy o analýzu vnímania Slovenska v zahraničí a tvorbu brandingu pre Slovensko 21. storočia bolo možno pozorovať od roku 2009.²⁶ Následne MZVaEZ v roku 2016 predstavilo nové logo v hodnote 80 tisíc eur, ktoré nahradilo zaužívaného motýľa či iné logá a slogany.

¹⁹ HEALEY, M. (2008): Co je branding?, s. 248.

²⁰ SZONDI, G. (2006): The role and challenges of country branding in transition countries: The Central and Eastern European experience, s. 11.

²¹ HEALEY, M. (2008): Co je branding?, s. 248.

²² VAN AUKEN, B. (2007): The Branding Of Nations.

²³ SZONDI, G. (2006): The role and challenges of country branding in transition countries: The Central and Eastern European experience, s. 9.

²⁴ KOPECKÝ, L. (2006): "Česká republika" – jak dobrá je to značka?

²⁵ MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2018): Prezentácia Slovenska v zahraničí.

²⁶ GARAJ, P. (2016): Slovensko má novú značku, bude krajinou nápadov.

Slovenská republika podľa ministra zahraničných vecí Miroslava Lajčáka pracovala na novom logu sedem rokov a má predstavovať štyri základné piliere a to rôznorodosť, vynachádzavosť, vitalitu a autenticnosť.²⁷ S príchodom nového loga a s ním spojeným mottom „*Good Idea Slovakia*“ sme vyplnili medzeru, ktorá bola akousi chýbajúcou reprezentáciou krajiny navonok aj dovnútra. Na to, aby sa stalo Slovensko ľahko pozitívne zapamätateľnou krajinou, potrebovalo silnú a výstižnú myšlienku, ideu, ktorá by reprezentovala dôveryhodnú, kreatívnu a tvrdo pracujúcu krajinu. Good Idea Slovakia charakterizuje vzdelaných a kreatívnych ľudí, vznikajúce startupy, technológie ako napríklad ESET alebo Sygic a v neposlednom rade kvalitné vzdelanie budujúce silnú ekonomiku.²⁸

Podstatu vyššie uvedeného konceptu možno zhrnúť nasledovne: „*Slovensko je DOBRÝ NÁPAD. Či už z pohľadu objavovania krajiny zahraničnými návštevníkmi, ktorí si povedia, že navštíviť Slovensko môže byť dobrý nápad (objavovať Slovensko je DOBRÝ NÁPAD), z pohľadu investícií (investovať na Slovensku je DOBRÝ NÁPAD) alebo ako krajina, ktorá exportuje DOBRÉ NÁPADY a progresívne technológie. Nemenej dôležité však je, aby sa s takouto prezentáciou vlastnej krajiny stotožnili aj ľudia na Slovensku. Pretože my skutočne sme krajinou s potenciálom, čo by sme si mali v plnej miere uvedomiť predovšetkým my sami.*“²⁹

Je zrejmé, že (ne)úspešnosť nového loga a motta sa preukáže časom, je teda potrebné situáciu monitorovať. V prípade potenciálneho neúspechu bude potrebné identifikovať problémové faktory a tieto následne odstrániť. Tak ako je v marketingu potrebné nepretržite sledovať konkurenciu, vývoj na trhu, či reakciu spotrebiteľa na produkt, tak isto je v nation branding (prípadne vo verejnej diplomacii) potrebné zaoberať sa vplyvmi národnej značky na prílev priamych zahraničných investícií, vývoj národnej konkurencieschopnosti, či príjmy z cestovného ruchu.

²⁷ BARIAK, L. (2016): Slovensko má nové logo – Good Idea Slovakia.

²⁸ MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2011. Slovensko krajina s potenciálom — Ideový koncept prezentácie Slovenska.

²⁹ MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY: Príbeh značky Slovensko, s. 3.

Obrázok 1: Logo značky Slovensko

Prameň: CREATIVE DEPARTMENT (2019): Portfólio. [online]. In: Creative Department, 2019. [Citované 9.5.2019.] Dostupné na internete: <http://www.creativedepartment.sk/>.

Záver

Je zrejmé, že neexistencia jednotnej definície nation branding a úzka prepojenosť nation branding s kultúrnou či verejnou diplomaciou je terminologickým problémom. Je podľa nás v záujme akademickej, odbornej i laickej verejnosti, aby boli predmetné pojmy jednoznačne zašpecifikované. Zamedzilo by sa tým nesprávnemu zaobchádzaniu s uvedenými pojmi a ich zamieňaniu.

Záverom by sme vyjadrili presvedčenie, že systematické a strategické vytváranie značky krajiny má hospodársky, zahraničnopolitický i spoločenský význam. To, či nové logo a motto značky Slovensko splnilo svoj účel, sa ukáže časom.

Použitá literatúra:

1. ANHOLT, S. (2006): Editorial. Public diplomacy and place branding: Where's the link? In: *Place Branding*, 2006, roč. 2, č. 4, s. 271-275.
2. BARIAK, L. (2016): Slovensko má nové logo – Good Idea Slovakia. [online]. In: *Aktuality.sk*, 28.4.2016. [Citované 27.4.2019.] Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/clanok/333899/slovensko-ma-nove-logo-good-idea-slovakia/>.
3. CREATIVE DEPARTMENT (2019): Portfólio. [online]. In: *Creative Department*, 2019. [Citované 9.5.2019.] Dostupné na internete: <http://www.creativedepartment.sk/>.
4. CSÉFALVAYOVÁ, K. (2014): Nation branding ako súčasť diplomacie Slovenskej republiky. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2014. Zborník vedeckých prác*, 2014, s. 39-44.
5. GARAJ, P. (2016): Slovensko má novú značku, bude krajinou nápadov. [online]. In: *Trend*, 28.4.2016. [Citované 9.5.2019.] Dostupné na internete: <https://www.etrend.sk/ekonomika/slovensko-ma-novu-znacku-bude-krajinou-napadov.html>.

6. HEALEY, M. (2008): *Co je branding?* Praha: Slovart, 2008. 256 s. ISBN 9788073911676.
7. KARLAS, J. – WEISS, T. – ŠLOSARČÍK, I. – Dostál, Vít, 2013, Systémová koordinace evropských záležitostí: Středně velké státy a SZBP [Systemic Coordination of European Affairs: Middle-sized Member States and the CFSP]. *Mezinárodní vztahy* 48(4)
8. KLEINOVÁ, K. – ÜRGEOVÁ, J. (2011): Country Image and Branding of Slovakia. In: *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, 2011, roč. 54, č. 5, s. 50-58.
9. KOPECKÝ, L. (2006): "Česká republika" - jak dobrá je to značka?. [online]. In: *iForum*, 20.9.2006. [Citované 27.4.2019.] Dostupné na internete: <https://iforum.cuni.cz/IFORUM-3137.html>.
10. MATTOŠ, B. (2013): Kultúrna dimenzia diplomacie ako nástroj zahraničnej politiky štátu na príklade Rakúskej republiky. In: Zborník príspevkov z 12. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2013, s. 377-383.
11. MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKYCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2018): Prezentácia Slovenska v zahraničí. [online]. In: *Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky*, 28.3.2018. [Citované 3.4.2019.] Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/ministerstvo/verejna_diplomacia-prezentacia_slovenska_v_zahranici.
12. MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKYCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): Branding Slovenska. [online]. In: *Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky*, 13.4.2016. [Citované 3.4.2019.] Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/ministerstvo/verejna_diplomacia-branding_slovenska.
13. MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKYCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY: Príbeh značky Slovensko. [online]. In: *Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky*. [Citované 27.4.2019.] Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/documents/10182/2217795/Pr%C3%ADbeh+zna%C4%8Dky+Slovensko/d75270a5-5ab5-4b3d-b559-47550a2cd4ed>.
14. MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKYCH ZÁLEŽITOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2011. Slovensko krajina s potenciálom — Ideový koncept prezentácie Slovenska.[online]. In: *Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky*, [Citované 3.4.2019.] Dostupné na internete: [http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_BD82C7173CD03576C1257B0B0042923A_SK/\\$File/Slovensko_krajina_s_potencialom_DEF.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_BD82C7173CD03576C1257B0B0042923A_SK/$File/Slovensko_krajina_s_potencialom_DEF.pdf)
15. MYJAVEC, E. (2014): *Vzťah medzi konkurencieschopnosťou a značkou krajiny*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2014, s. 439-452. ISBN 978-80-7408-097-5.
16. NEMČÍKOVÁ, M. – KROGMANN, A. – DUBCOVÁ, A. (2016): Značka územia ako impulz regionálneho rozvoja na Slovensku. In: *XIX. Mezinárodní kolokviom o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. s. 832- 838. ISBN 978-80-210-8273-1.
17. OLINS, W. (2009): *O značkách*. Praha: Argo a Dokořán, 2009. 256 s. ISBN 9788073632618.
18. RUSIŇÁK, P. et al. (2012): *Diplomacia – úvod do štúdia*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-3480-2.
19. VAN AUKEN, B. (2007): The Branding Of Nations. [online]. In: *Branding Strategy Insider*, 21.6.2007. [Citované 27.4.2019.] Dostupné na internete: <https://www.brandingstrategyinsider.com/2007/06/the-branding-of.html#.XNRV344zbIU>.

20. SZONDI, G. (2006): The role and challenges of country branding in transition countries: The Central and Eastern European experience. In: *Place and Public Diplomacy*, 2006, roč. 3, č. 1, s. 8-20.

Kontakt:

Mgr. Michaela Čiefová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

Ing. Natália Goda

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: natalia.goda@euba.sk

KOMPARÁCIA SOCIÁLNEJ INKLÚZIE MIGRANTOV: ŠVÉDSKE KRÁĽOVSTVO A NEMECKÁ SPOLKOVÁ REPUBLIKA¹

Ivana Dancáková^a

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: ivana.dancakova@euba.sk

Príspevok sa venuje ohodnoteniu potenciálu sociálnej inklúzie migrantov do spoločnosti v dvoch vybraných štátoch – Švédskom kráľovstve a Nemeckej spolkovej republike. Porovnanie procesov a nástrojov sociálnej inklúzie je založené na komparatívnej analýze údajov dvoch kľúčových ukazovateľov – indexu MIPEX a indikátorov Zaragoza v skúmaných štátoch.

Kľúčové slová: sociálna inklúzia, integrácia, index MIPEX, indikátory Zaragoza

The aim of the paper is to assess the potential of the social inclusion of migrants into the society of two selected countries - the Kingdom of Sweden and the Federal Republic of Germany. The comparison of the processes and tools of the social inclusion is based on the comparative analysis of two key indices data – index MIPEX and Zaragoza indicators.

Key words: social inclusion, integration, index MIPEX, Zaragoza indicators

JEL: J15, Z18

Úvod

Integrácia migrantov predstavuje jednu zo základných výziev súčasných migračných politík krajín Európskej únie (ďalej len EÚ). Do roku 2018 sa do EÚ a v rámci členských štátov EÚ presídlilo viac ako 77,8 milióna migrantov – takmer 40 miliónov Európanov emigrovalo do iného členského štátu a 37,5 milióna ľudí bolo pôvodom z tretích krajín, čo predstavuje 7,5 % populácie EÚ.² Dôsledkom nárastu imigrácie v posledných rokoch, členské štáty EÚ implementovali nové opatrenia uľahčujúce proces integrácie. V predkladanom príspevku sa zameriame primárne na sociálnu inklúziu prisťahovalcov a ich potomkov. Na základe ukazovateľov slúžiacich na meranie efektívnosti integrácie porovnáme potenciál v oblasti sociálnej inklúzie imigrantov v dvoch vybraných štátoch Európskej únie. Predmetom štúdie je Švédske kráľovstvo (ďalej len Švédsko), ktoré patrí k prvým európskym krajinám implementujúcim politické opatrenia so zámerom úspešnej integrácie migrantov, podobne ako Holandsko či Dánsko. Druhý štát sme zvolili na základe najvyššieho počtu prijatých imigrantov v priebehu rokov 2015 až 2018. Ide o Nemeckú spolkovú republiku (ďalej len Nemecko), ktorá v danej perióde registrovala viac ako 1,5 milióna žiadostí o azyl.³

Cieľom príspevku je komparácia prístupov integrácie migrantov v oblasti sociálnej inklúzie vo Švédskom kráľovstve a Spolkovej republike Nemecko. Súčasne sa budeme usilovať skúmať, či Švédsko s dlhšou históriou integrácie je úspešnejšie v procese sociálnej inklúzie imigrantov ako Nemecko. Pomocou metódy komparatívnej analýzy porovnáme vybrané ukazovatele sociálnej inklúzie, ktoré ohodnotíme na základe všeobecne rozšírených nástrojov na meranie integrácie: indexu MIPEX a indikátorov Zaragoza, ktoré čerpajú údaje nielen

¹ Príspevok získal podporu z fondu Európskej únie Horizont H2020 výskumného a inovačného programu, MAGYC - GA No. 822806. Autorka je interná doktorandka na Fakulte medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave.

² IOM (2018): *World Migration Report 2018*. s. 68-69.

³ Európsky parlament (2017): *A welcoming Europe?*

z Eurostatu, ale aj z databázy *European Social Survey* či *SILC (Statistics on Income and Living Conditions)*.

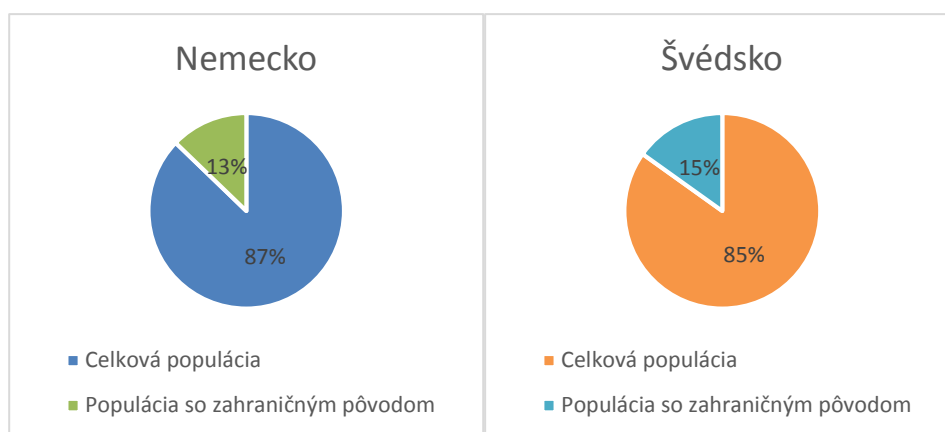
Index MIPEX (*Migrant Integration Policy Index*) slúži na hodnotenie a porovnávanie efektívnosti integračných politík štátov Európskej únie, Európskeho hospodárskeho priestoru, vrátane Kanady a USA. Skúma 148 ukazovateľov, ktoré môžeme rozdeliť do 7 základných skupín, a to: mobilita na pracovnom trhu; právo na zjednocovanie rodín; politická participácia; podmienky pre získanie trvalého pobytu; nadobudnutie občianstva a oblasť anti-diskriminácie. Každú z uvedených oblastí je možné ohodnotiť tromi bodmi v závislosti od rovnakého prístupu v porovnaní s pôvodným obyvateľstvom.⁴

Vybrané krajiny budeme porovnávať aj na základe údajov indikátorov *Zaragoza*, ktoré vychádzajú z existujúcich dát členských štátov Európskej únie a dopĺňajú index MIPEX. *Zaragozske* indikátory bližšie skúmajú päť nasledujúcich sfér integrácie: zamestnanosť, vzdelanie, sociálnu inklúziu, aktívny prístup k občianstvu a postoj spoločnosti k prijímaniu imigrantov. Ďalej sa budeme venovať práve sociálnej inklúzii, ktorú podľa zaragózskeho ukazovateľov meriame na základe rizika chudoby a sociálnej exklúzie; príjmu; zdravotného statusu/stavu; a vlastníctva majetku.⁵ K uvedeným ukazovateľom bolo neskôr navrhnuté rozšírenie napríklad o: detskú chudobu; očakávanú dĺžku života; prežudnenie; riziko chudoby napriek zamestnaniu sa a i.

Sociálna inklúzia je významným aspektom úspešného procesu integrácie, predovšetkým z dôvodu predchádzania xenofóbnym a diskriminačným postojom, intolerancii či rastúcim nepokojom a kriminalite. Členské štáty EÚ sa usilujú o začlenenie migrantov a ich potomkov do spoločnosti, aby mohli prispievať k inkluzívnemu rastu. Podľa Agentúry EÚ pre základné práva by integrácia mala zabezpečiť rovnaké práva pre imigrantov s cieľom efektívnej sociálnej inklúzie.

K imigrantom radíme obyvateľov narodených v zahraničí, ktorí sa rozhodli usídlieť v prijímajúcej krajine, ako aj tých, ktorí získali občianstvo v danej krajine, ale narodili sa v inej. Podiel zahraničnej populácie na celkovej populácii Nemecka za rok 2017 predstavuje 13 %, čo je v porovnaní so Švédskom len o 2 % menej, avšak približne 40 % švédskej populácie má predkov s imigrantským pozadím. (Graf 1)

Graf 1: Podiel zahraničnej populácie na celkovej populácii – Nemecko a Švédsko za rok 2017 v %

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostat za rok 2017.

⁴ MIPEX (2015).

⁵ EUROPEAN COMMISSION (2013): *Using EU indicators of immigrant integration*. s. 9.

1 Integrácia migrantov vo Švédskom kráľovstve a Nemeckej spolkovej republike – index MIPEX

Švédsko ako jedna z prvých európskych krajín zaviedlo politiku integrácie. Predstavovala koherentný rámec s presne definovanými politickými cieľmi. Švédsko pokladá integračnú politiku za nevyhnutnú súčasť imigračnej politiky. Okrem toho, cieľ švédskej integračnej politiky bol formovaný holistickým prístupom, ktorý zdôrazňuje prepojenie všetkých dimenzií týkajúcich sa integrácie, a to najmä právnej, ekonomickej, sociálnej a kultúrnej dimenzie. Najvýznamnejší migračný tok pracovníkov plynul do Švédska počas prvých 20 rokov po druhej svetovej vojne. Švédsko vtedy prijalo asimilačný model. Napriek asimilačnému prístupu, ktorý vyžaduje od imigrantov prispôsobenie sa a opustenie svojej identity, poskytoval imigrantom takmer rovnaké podmienky z právneho a ekonomického hľadiska ako majoritnému obyvateľstvu. Berúc do úvahy skutočnosť, že vo Švédsku sa nevyvíjali žiadne politiky exklúzie, konvergencia na politiku multikulturalizmu bola relatívne bezproblémová. Hlavným princípom multikultúrneho modelu bolo podporovanie občianskej jednoty, a zároveň zachovanie etnickej rozmanitosti v spoločnosti.

Pre porovnanie, Nemecko spočiatku neplánovalo imigrantov integrovať. Po druhej svetovej vojne došlo k postupnej imigrácii v troch tokoch. Prvý tok sa týkal najmä populácie *aussiedlers* (nemeckých potomkov), ktorí imigrovali v priebehu prvých desiatich rokoch po ukončení vojny. Druhý tok, ktorý trval až do začiatku 70. rokov, znamenal najmä prisťahovalectvo *guestworkers* (pracovníkov), a neskôr aj ich rodinných príslušníkov. Za posledných päťdesiat rokov bol prílev prisťahovalectva spôsobený relatívne liberálnejšími azylovými podmienkami, než vo zvyšku európskych krajín. Pre integračný proces nemeckých potomkov bolo príznačné, že im boli priznané rovnaké práva a príležitosti ako zvyšku obyvateľstva a nikdy neboli považovaní za prisťahovalcov. Tento model integrácie sa nazýva asimilačný. Dve ďalšie skupiny imigrantov boli vnímané ako dočasná pracovná sila, a preto mali na jednej strane právo žiť a pracovať v krajine, ale na druhej strane nemali šancu získať nemecké občianstvo, ani nemali možnosť podieľať sa na politickom živote krajiny. Bolo im umožnené podieľať sa len na určitých oblastiach spoločenského života, nakoľko boli vylúčení z ostatných, preto sa tento integračný model nazýva diferenciačný/etnicko – exkluzivistický. Zjavný nedostatok integračných programov viedol k vzniku nových problémov.

Graf 2: Hodnotenie na základe indexu MIPEX – Švédsko a Nemecko v roku 2015

Švédsko

Nemecko

Prameň: MIPEX 2015.

Na základe grafického znázornenia výsledkov indexu MIPEx (graf 2) môžeme porovnať vybrané oblasti integračných politík skúmaných krajín. Graf 2 má tvar osemuholníka prezentujúceho sedem oblastí skúmania a jeden, ktorý reprezentuje celkové skóre v oblasti integračnej politiky. Posledných tridsať rokov sa Švédsko snažilo vyvinúť imigračnú politiku založenú na princípoch integrácie ako aj na princípoch multikulturalizmu. Podľa údajov získaných z hodnotenia indexu MIPEx, Švédsko, na rozdiel od Nemecka patrilo medzi krajiny, ktoré dosiahli pozitívne výsledky. To znamená, že imigranti sú schopní dosiahnuť rovnakú životnú úroveň ako majoritná spoločnosť. Všetci obyvatelia, široko podporovaní švédskymi verejnými inštitúciami, majú príležitosť dosiahnuť účasť a rovnosť v spoločnosti. Hlavným princípom integračnej politiky Švédska je zabezpečiť rovnaké práva, povinnosti a príležitosti pre všetkých bez ohľadu na ich etnické a kultúrne zázemie. V dôsledku toho boli multikultúrne princípy integrované do školského prostredia, a to v súlade s demokratickými princípmi. Dôraz sa kladie najmä na interkulturalizmus a učenie sa jazykov. Pokiaľ ide o dvojité občianstvo, na rozdiel od Nemecka, je povolené od roku 2001. V roku 2006 vláda umožnila švédskym policajtom nosiť turbany, šatky a šály. Vláda tiež poskytla granty organizáciám prisťahovalcov a etnických menšín. Ide najmä o dotácie etnickej tlače, etnických organizácií a organizácií zaoberajúcich sa otázkami integrácie. V roku 2009 bol vydaný jazykový zákon umožňujúci používanie materinského jazyka ako prvého jazyka.⁶ Nový antidiskriminačný zákon z roku 2008 sa rozšíril (okrem boja proti diskriminácii na základe pohlavia, etnického pôvodu, náboženského vyznania alebo viery, zdravotného postihnutia a sexuálnej orientácie) aj o transgender identitu a vek. Zákon sa vzťahuje na oblasť vzdelávania, sociálnych služieb, bývania, zdravotnej starostlivosti a spotrebného tovaru. Vzťahuje sa aj na ochranu verejných, vojenských a civilných služieb, ktoré predtým neboli pokryté.⁷ Napriek tomu je multikulturalizmus vo Švédsku, vzhľadom na zvyšujúci sa počet prisťahovalcov, vystavený silnej kritike za jeho neúčinnosť v sociálnom začlenení prisťahovalcov.

Naopak, Nemecko sa radí medzi krajiny so slabým skóre, čo znamená, že vplyv aplikovaných integračných politík je nižší ako vo Švédsku. Nemecko sa dlhodobo nepovažovalo za prisťahovaleckú krajinu. Zákon o pobyte z roku 2004 charakterizuje integráciu ako spoločnú zodpovednosť prisťahovalca a štátu. Cudzinci sa musia najprv vzdelávať o spôsobe života v Nemecku, aby sa následne dokázali integrovať a žiť bez pomoci štátu. Na uľahčenie tohto procesu zaviedli základný balík integračných kurzov. V roku 2007 bol vydaný Národný integračný plán, vychádzajúci z multikultúrnych princípov, ale multikulturalizmus explicitne neuvádza ako svoj základ. V Nemecku je vzdelávanie štátnou zodpovednosťou. Medzikultúrne vzdelávanie nie je súčasťou školských osnov a štát nepodporuje vzdelávacie programy zamerané konkrétne na etnické menšiny. Deti prisťahovalcov dosahujú nižšie celkové vzdelanie. Mnohé médiá podporujú integráciu prostredníctvom rozhlasových staníc, ktoré sú v cudzích jazykoch, taktiež niektoré programy sa zameriavajú na etnické menšiny. Z hľadiska oblečenia a štatútu, dievčatá majú dovolené nosiť hidžáb a zdržať sa plávania alebo telesnej výchovy, ktoré zahŕňajú účasť chlapcov. Požiadavky na naturalizáciu sa sprísnil (jazykový test, znalosť hodnôt a noriem krajiny, rešpektovanie práva), pričom naturalizovaní občania sú povinní vzdať sa svojho predchádzajúceho občianstva. Združenia prisťahovalcov sú v Nemecku samozrejmosťou. V školách sú študenti často oddelení na základe jazykových schopností. Učiteľia, ktorí nehovoria nemecky, sa učia v samostatných triedach s učiteľmi z rodín migrantov pomocou svojho prvého jazyka. Nemecký všeobecný zákon o rovnakom zaobchádzaní (2006) zakazuje diskrimináciu a umožňuje prijatie programov pozitívnej akcie.⁸

⁶ TOLLEY, E. (2016): *Multiculturalism Policy Index: Immigrant Minority Policies*.

⁷ MIPEx (2015): *Sweden*.

⁸ MIPEx (2015): *Germany*.

Keďže multikulturalizmus podporuje a posilňuje rozmanitosť, v súčasnosti je silné presvedčenie, že zlyhal. Vlády krajín sa preto odvracajú od multikultúrneho prístupu a začínajú uprednostňovať alternatívny prístup, ktorým sa prispôsobuje rozmanitosť, ako napríklad občianska integrácia. Existuje mnoho dôvodov, prečo je multikulturalizmus považovaný za zlyhanie. Banting a Kymlicka (2012) spomínajú tie najdôležitejšie: „obytná getoizácia a sociálna izolácia prisťahovalcov; slabá ekonomická integrácia prisťahovalcov; slabé vzdelávacie výsledky ich detí; vysoká závislosť od blahobytu; neliberálne praktiky, ktoré pretrvávajú medzi skupinami prisťahovalcov, čo často zahŕňa obmedzenie práv dievčat, žien a slobôd; politický radikalizmus, najmä medzi moslimskou mládežou, atď.“⁹ V súčasnosti sa obe krajiny usilujú o implementáciu prístupu vychádzajúceho z potreby občianskej integrácie. Občianska integrácia je založená predovšetkým na aktívnej integrácii prisťahovalcov do ekonomickej, sociálnej a politickej sféry, a to na základe liberálnych demokratických princípov. Možné riešenie je pravdepodobne niekde medzi multikulturalizmom a občianskou integráciou. Podľa Kymlicku to závisí od dvoch faktorov, „úrovne tlaku na prisťahovalcov a otvorenosti národnej identity krajiny rôznorodosti.“¹⁰

2 Potenciál sociálnej inklúzie vo Švédskom kráľovstve a Nemeckej spolkovej republike – indikátory Zaragoza

Podľa Svetovej banky predstavuje sociálna inklúzia proces zlepšovania podmienok, na základe ktorých sa jednotlivci a skupiny podieľajú na živote spoločnosti prostredníctvom zlepšenia schopností, príležitostí a dôstojnosti osôb znevýhodnených na základe ich identity. Zámerom je odstránenie nerovnosti v spoločnosti prostredníctvom poskytovania rovnakých príležitostí imigrantom za účelom úspešného procesu ich integrácie do majoritnej spoločnosti. V rámci indikátorov Zaragoza boli identifikované tie, ktoré slúžia na ohodnotenie stavu faktorov sociálnej inklúzie: riziko chudoby a sociálnej exklúzie; vzdelanie; zamestnanosť a prekvalifikácia; zdravotný stav a vlastníctvo majetku. Vnímanie diskriminácie je taktiež dôležitým faktorom pre určenie miery úspešnosti výstupov prijímaných sociálnych opatrení.

V Nemecku je medián ročného príjmu imigrantov za rok 2015 na úrovni priemeru OECD, čo je mierne vyššia hodnota, ako vo Švédsku, kde sa tento príjem pohybuje tesne nad úrovňou priemeru EÚ- 28.¹¹ Jedným z dôvodov je aj vysoký počet prijatých humanitárnych migrantov vo Švédsku v danom období. Naopak, Nemecko dlhodobo čelí imigrácii nízko kvalifikovaných prisťahovalcov. Pokiaľ ide o vlastníctvo majetku, jedna z piatich domácností je vo vlastníctve imigrantov vo Švédsku. Takmer 6 % domácností je zmiešaných, tento údaj je rovnaký pre obe skúmané krajiny. Domácnosti imigrantov sú často krát väčšie v porovnaní s domácnosťami majoritnej spoločnosti. V rámci EÚ je približne 1 zo 4 nízko kvalifikovaných pozícií obsadená imigrantom. Vo Švédsku a Nemecku miera obsadzovania nízko kvalifikovaných pracovných miest imigrantmi je výrazne vyššia, dosahuje úroveň až 40 %.¹² Úroveň dosiahnutého vzdelania imigrantov je v oboch krajinách nízka, napriek tomu Švédsko dosahuje lepšie výsledky v oblasti stredného a vysokoškolského vzdelávania. Miera zamestnanosti je v oboch krajinách takmer identická, avšak v porovnaní s majoritnou spoločnosťou je nezamestnanosť vo Švédsku vyššia o 20 percentuálnych bodov. Problémom je tiež zastávanie pozícií, na ktoré sú jednotlivci prekvalifikovaní. Naopak nízkokvalifikovaní imigranti majú tendenciu byť skôr nezamestnaní ako majoritná populácia dosahujúca rovnakú úroveň vzdelania. Imigranti sú taktiež vystavení väčšiemu riziku straty zamestnania v porovnaní s domácim obyvateľstvom. Ako vo Švédsku, tak aj v Nemecku zastávajú imigranti

⁹ BANTING, K. – KYMLICKA, W. (2012): *Is There Really a Backlash Against Multiculturalism Policies? New Evidence from the Multiculturalism Policy Index.*

¹⁰ KYMLICKA, W. (2002): *Multiculturalism and Minority Rights: West and East.*

¹¹ OECD (2019): *Settling in 2018.* s. 20.

¹² Tamtiež. s. 65.

častejšie pozície s vyšším zdravotným rizikom. Relatívnou mierou chudoby trpia viac imigranti vo Švédsku ako v Nemecku, kde dosahuje miera chudoby 33 %, čo je priemer krajín OECD. Naopak vo Švédsku je relatívna chudoba na úrovni 55 %, to znamená, že imigranti majú väčší sklon k relatívnej chudobe v porovnaní s majoritným obyvateľstvom.¹³ Posledné desaťročie zdravotný stav reportovaný imigrantmi vykazuje zlepšenie v približne polovici imigrantských krajín. Nemecko zaznamenalo mierne zlepšenie v porovnaní s majoritou. Švédsko uvádza nárast počtu imigrantov vykazujúcich dobrý zdravotný stav v komparácii s domácou populáciou, ktorá reportuje zhoršenie zdravia.¹⁴

Postoj hostiteľskej spoločnosti k imigrantom sa často spája s mierou diskriminácie, ktorú vykazujú imigranti. Majoritná populácia má tendenciu prechovávať pozitívne názory voči imigrantom najmä pre kultúrnu sféru spoločenského života. Tento názor sa mení v závislosti od ekonomických dôsledkov imigrácie. Väčšina pôvodom švédskej populácie vníma imigráciu ako obohatenie pre národnú kultúru, avšak sú viac skeptickí v oblasti ekonomických efektov migrácie. Napriek tomu Švédsko vykazuje veľmi nízku mieru diskriminácie imigrantov. Naopak v Nemecku je imigrácia z ekonomického hľadiska vnímaná pozitívne. Miera diskriminácie je o 13 % vyššia v porovnaní so Švédskom. Postoj k rodovej rovnosti predstavuje výzvu pre Nemecko, kde vzniká veľká medzera práve v oblasti rovnocenného postavenia žien imigrantiek v porovnaní s postavením žien majoritnej populácie v spoločnosti. Švédsko dosahuje len o niečo lepšie hodnotenie. Diskrimináciu môžeme pozorovať aj na príklade potomkov imigrantov, keď práve deti narodené 2 imigrantským rodičom v hostiteľskej krajine sú viac vystavované diskriminácii ako imigranti, ktoré prišli do krajiny ako deti.¹⁵

Uvedené indikátory Zaragoza môžeme pozorovať aj v tabuľke 1, ktorá približuje percentuálny podiel imigrantov vo vzťahu k majoritnej spoločnosti vo Švédsku a Nemecku.

Tabuľka 1: Vybrané indikátory Zaragoza pre Nemecko a Švédsko za rok 2017 v %

Štát		Švédsko	Nemecko
Úroveň vzdelania	Veľmi nízka	19	22
	Nízka	45	49
	Vysoká	38	20
Miera zamestnanosti		50	52
Prekvalifikovanosť		41	32
Relatívna miera chudoby		55	33
Miera vlastníctva majetku		17	22
Sebou ohodnotený dobrý zdravotný status		82	58
Vnímaná diskriminácia		4	17

Prameň: Vlastné spracovanie na základe OECD (2019): *Settling in 2018*, s. 259-301.

Záver

V príspevku sme analyzovali potenciál integrácia a sociálnej inklúzie Švédskeho kráľovstva a Nemeckej spolkovej republiky. Pomocou komparatívnej analýzy krajín poukazujeme na rozdiely v modeloch a prístupoch k integrácii, odvodené aj z povahy a histórie prisťahovalectva do krajín. Švédsko inklinovalo k multikultúrnej politike s postupným

¹³ Tamtiež. s. 106.

¹⁴ Tamtiež. s. 112.

¹⁵ Tamtiež. s. 136-138, 256-258.

presunom k občianskej integrácii. Nemecko vychádzalo primárne z etnických preferencií a prijalo diferenciatnú, resp. exkluzívnu politiku, avšak nové okolnosti viedli k začleneniu rôznych generácií migrantov žijúcich v Nemecku. Inklúzia v oboch krajinách je otázkou nielen vnímania na úrovni cudzincov, ale aj na úrovni majoritnej spoločnosti. V kombinácii s informáciami o riziku chudoby, sociálneho vylúčenia a vnímaním okolia, môžeme konštatovať, že Nemecko sa presúva k lepšiemu riadeniu integrácie a sociálnej inklúzie, aj keď to môže byť v dôsledku zle nastavených podmienok integrácie v minulosti (exkluzivistická politika založená na etnických preferenciách). Na druhej strane Švédsko so skôr otvoreným a inkluzívnym prístupom k integrácii, ponúka pomerne veľa výhod pre migrantov a utečencov, má však tendenciu posúvať sa smerom k vyššiemu riziku exklúzie a segregácie, či už je to segregácia pociťovaná samostatne, alebo v dôsledku rizika chudoby a sociálneho vylúčenia.

Ďalší výskum by bol potrebný pre zistenie kauzálnych vzťahov, ako aj získanie porovnateľných výsledkov na národnej úrovni odrážajúcich súčasnú situáciu. To by mohlo prispieť k identifikácii nedostatkov a slabých miest v praktickom uplatňovaní koncepcií politiky. Na hľadani riešenia sa podieľajú aj Európska únia a IOM, ktoré volajú po zefektívnení priebehu integrácie a zabezpečení sociálnej inklúzie prostredníctvom prijímania politických opatrení s cieľom zníženia sociálnej exklúzie, rizika radikalizácie vyúsťujúcej do násilných konfliktov. Za významný nedostatok považujú prijímanie opatrení, ktoré sa orientujú len na jednu dimenziu sociálnej integrácie, pričom ignorujú multidimenzionálnu povahu problému chudoby, sociálnej exklúzie, ako aj diskriminácie.

Použitá literatúra:

1. BANTING, K. – KYMLICKA, W. (2012): *Is There Really a Backlash Against Multiculturalism Policies? New Evidence from the Multiculturalism Policy Index*. [online]. GRITIM Working Paper Series n.14. [Citované 26.05.2019.] Dostupné na internete: <https://www.upf.edu/gritim/_pdf/14_wp_banting_kymlicka.pdf>.
2. EUROPEAN COMMISSION (2013): *Using EU indicators of immigrant integration*. Final report. s. 9.
3. EUROPEAN PARLAMENT (2017): *A welcoming Europe?* [online]. [Citované 30.5.2019.] Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/external/html/welcomingeurope/default_en.htm>
4. IOM (2018): *World Migration Report 2018*. Geneva: IOM, 2018, s. 68-69. ISBN 978-92-9068-742-9.
5. KYMLICKA, W. (2002): *Multiculturalism and Minority Rights: West and East*. Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe. Issue 4/2002. ISSN 1617-5247
6. MIPEX (2015). [online]. [Citované 28.5.2019.] Dostupné na internete: <<http://www.mipex.eu/methodology>>
7. MIPEX (2015): *Germany*. [online]. [Citované 25.5.2019.] Dostupné na internete: <<http://www.mipex.eu/germany>>
8. MIPEX (2015): *Sweden*. [online]. [Citované 25.5.2019.] Dostupné na internete: <<http://www.mipex.eu/sweden>>
9. OECD (2019): *Settling in 2018*. 310 s. ISBN 978-92-64-30720-9.
10. TOLLEY, E. (2016): *Multiculturalism Policy Index: Immigrant Minority Policies*. Ontario: Queen's University at Kingston. [online]. [Citované 28.05.2019.] Dostupné na internete: <<http://www.queensu.ca/mcp/sites/webpublish.queensu.ca/mcpwww/files/files/immigrantminorities/evidence/ImmigrantMinoritiesEvidence2016web%281%29.pdf>>.

Kontakt:

Ing. Ivana Dancáková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: ivana.dancakova@euba.sk

“SMART” BENCHMARKING AS A TOOL FOR THE IMPLEMENTATION OF THE INDUSTRIAL POLICY OF THE TERRITORY¹

Julia Dubrovskaya ^a – Maria Rusinova ^b – Evgenii Zhulanov ^c

^a Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: uliadubrov@mail.ru

^b Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: rusinova.mr@gmail.com

^c Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: zeepstu@yandex.ru

In this paper, the necessity of using the tools of “smart” benchmarking in the development of industrial policy of territories has been proved. The authors determined the criteria that characterize the homogeneity of the regions. Regarding the identified criteria, the statistical database was formed, including 34 indicators of territorial development. The systematization of identical territories based on the calculation of the structural distances index was done. The methods of mathematical statistics, the method of grouping and generalization, the systems approach, as well as the techniques of visualization of the analyzed data are used in the paper. Based on the results of the analysis, it was concluded that the methodology of the benchmarking procedure can be applied by regional authorities to justify effective trends in industrial policy.

Key words: industrial policy, identical regions, regional benchmarking, strategic development

JEL: R58, O31

Introduction

The need for rapid adaptation to changing conditions and global achievements in various areas requires continuous monitoring of best practices. Therefore, systematic activities aimed at finding, evaluating, training and implementing best practices based on their positive experience are the most important mechanism for achieving leadership positions. This activity is called benchmarking and it is powerful tool through which an organization has the ability to conduct a comparative analysis ranging from manufactured products and innovative equipment to the level of staff development.

The purpose of this study is to justify the feasibility of applying the tools of “smart” benchmarking to the management of industrial policy of territorial socio-economic systems of the national economy. Achieving this goal determines the solution of the following tasks: the definition of criteria that characterize the homogeneity of regions; the formation of an appropriate statistical database; systematization of identical territories based on the calculation of structural distance indices; analysis of the features of the industrial policy of identical regions; assessment of the possibilities of applying the results of the benchmarking procedure in the development of the regional industrial policy directions.

¹ The reported study was funded by RFBR according to the research project № 19-010-00449.

1 “Smart” benchmarking as an effective tool for prioritizing regional industrial policy

It is known that the level of development of a territory is directly related to the scale of its economic potential. At the same time, the economic potential is the ability of the economic branches of the territorial socio-economic system to produce products and provide services to the population, as well as to ensure the development of consumption and production. Thus, the welfare area determined by the relevant socio-economic indicators of the development of national economy. Accordingly, questions of the implementation of industrial policy are the most important aspects of long-term regional development strategies.

In the Russian Federation, the priorities of the industrial policy of the regions are embodied in the system of promising economic specializations assigned to each subject of the Russian Federation by the Strategy of Spatial Development of the Russian Federation until 2025. Note that the term “perspective economic specialization of a constituent entity of the Russian Federation” is understood as the aggregate of enlarged types of economic activity (sectors) due to the favorable combination of competitive advantages (spatial factors of location of types of economic activity). At the same time, specific types of economic activity are determined in accordance with the Russian Classification of Economic Activities OK 029-2014, based on the current structure of the gross regional product of the constituent entities of the Russian Federation.

The task of the strategic development of promising industries of specialization can be greatly simplified by using benchmarking tools. This tool of strategizing is widely used to solve problems of a regional perspective based on the identification of the unique capabilities of territories (Groenendijk N.,² Iurcovich L.,³ Koellreuter C.⁴). In this case, a regional benchmarking refers to an interregional comparison of processes, practices, activities, policies and the further use of the information obtained to improve the system of regional development. Analyzing the stages of benchmarking development, it can be noted that initially the methodology of the benchmarking procedure was formed for the modernization of business processes in the field of various fields of activity of enterprises.⁵ As well as benchmarking of companies,⁶ regional benchmarking is carried out on the basis of continuous monitoring of best practices, the search for new ideas for the formation of development priorities.⁷ However, despite a single conceptual framework, regional benchmarking has a number of significant differences from benchmarking of companies. Firstly, the main goal of the companies is to extract maximum profit, while the goal of regional management is to improve the quality of life of the regions’ population. Secondly, during the benchmarking of companies it is easier to compare the performance indicators and “copy and paste” practices the results of leaders. And regional indicators are highly dependent on political, economic and social factors. Thus, regional socio-economic systems are more complex management objects than corporate

² GROENENDIJK, N. (2010): *EU and OECD Benchmarking and Peer Review Compared. The EU and Federalism: Politics and Policies Compared*. Ashgate, 2010, pp. 181-202.

³ IURCOVICH, L. – KOMNINOS, N. – REID, A. (2006): *Mutual Learning Platform: Regional Benchmarking Report: Blueprint for Regional Innovation Benchmarking*. Brussels: European Commission, 2006. 36 p.

⁴ KOELLREUTER, C. (2002): *Regional Benchmarking as a tool to improve regional foresight*. European Commission-Research DG -Directorate K, April 2002, pp. 14.

⁵ ZAIRI, M. (2010) *Benchmarking for the best practice: the power of its adoption and the perils of ignoring its use in a modern business environment*. In: *Pakistan’s 9th International Convention on Quality Improvement*, 2010. 25 p.

⁶ CASSEL, C. – NADIN, S. – GRAY M. (2001): The use and effectiveness of benchmarking in SMEs. In: *Benchmarking: An International Journal*, 2001, T. 8, No. 3. pp. 212-222.

⁷ QIPING, S. – GUIVEN L. (2007): The selection of benchmarking partners for value management: an analytic approach. In: *The international journal of construction management*, 2007, No. 11. pp. 11-22.

systems,⁸ and include such elements of management as the population of the region and its features, conducting a benchmarking procedure for the regions requires a more meaningful approach to defining “best practices”.

Note that the possibility of successful regional specialization depends not only on macroeconomic processes, but also on the correct determination of development priorities. Therefore, there is an objective need for a factor analysis of the socio-economic indicators of the territory, which characterize its institutional features. Further, by using the system of collected objective statistical data, regions similar in terms of the institutional conditions of development are determined. This kind of benchmarking is called “smart.”⁹ The importance of the selection and normalization of quantitative data is due to the conceptual feature of “smart” benchmarking, based on a comparison of territories with similar institutional conditions.

2 Methodology and interpretation of criteria selection for benchmarking

The methodology of the Basque Institute of Competitiveness¹⁰ is used as a methodological basis, applied by the regions and countries of Europe to create effective innovation strategies for territorial development. This methodology is based on a system of criteria, on the basis of which a regional benchmarking will be conducted, aimed at the development of promising sectors of economic specialization.

As the basic factors used to compare the Russian regions, we selected ones, that best reveal the strengths and weaknesses of the territory, and do not tend to change in the short term. Thus, the methodology of the Basque Institute of Competitiveness was adapted to Russian conditions based on the territorial, spatial and mental features of the development of the national economy.

The statistical base included 34 quantitative indicators combined into 7 criteria: the natural features of the region, education, innovations, industry structure, investment climate, openness of the region, social values.

Let us dwell in more detail on the rationale for the selection of criteria of paramount importance in identifying similar regions. As the first criterion, a geographical one was chosen. At the same time, the fundamental quantitative indicators characterizing this criterion were the area of the region, population, age structure of the population, degree of urbanization, transport accessibility of the territory. Regions with a high degree of urbanization are characterized by a smaller share of agricultural functions and a high share of industrial ones. Developed transport infrastructure simplifies commercial activities and is a key factor in the integration of regional markets.

Education was chosen as the second criterion. The level of education determines the development of intellectual capital and its rational use.

As the third criterion, “innovation” was chosen. Its level of development is characterized by the number of patent research and the percentage of innovative goods, works and services in the total volume of goods shipped, works and services in the region.

The fourth criterion is the sectoral structure of the region, that fundamentally determines the difference between regions. The indicator of average annual labor productivity by economic activity was chosen as a statistical indicator characterizing this criterion. We consider this

⁸ AKHMETOVA, M. I. – DUBROVSKAYA, YU. V. (2016): *Study of regional socio-economic systems: innovative aspect*. Perm: Publishing house of the Perm National Research Polytechnic University, 2016. 187 p.

⁹ NAVARRO, J. – SMART, J.P. (2017): *Specialisation benchmarking and assessment: pilot study on wind energy*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017, 51 p.

¹⁰ S3 PLATFORM. (2019): About. [online]. In: *Smart Specialisation Platform*, 13.08.2018. [Cited 17. 04. 2019.] Available online: <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/regional-benchmarking>

indicator to be one of the most important during benchmarking, since comparison of regions with different sectoral specialization is impractical.

The fifth criterion determines the investment climate of the territory, by which we understand the degree of effectiveness of the support system for authorities in the field of business development. The statistical indicator characterizing the favorable investment climate is expressed in the number of enterprises in the region.

The sixth criterion characterizes the degree of openness of the regional economy, expressed through its export potential. We used such statistical indicators as the volume of export of the region with foreign countries and exports with the CIS countries.

The socio-institutional climate of the territory was taken as the seventh criterion. Statistical indicators reflecting this criterion are the attendance of cultural and recreation places, the development of tourism, and the level of crime.

Testing of the “smart” benchmarking procedure was carried out on the basis of statistical data of the Russian regions for 2015, published by the Federal State Statistics Service.¹¹ Perm Krai was chosen as the analyzed region.

Before the benchmarking procedure, the asymmetry of the distribution of indicators is carried out. The value of asymmetry characterizes the degree of asymmetry of the distribution of a statistical indicator relative to the average value of the indicator throughout the country. If the value of asymmetry is greater than 0.5 in absolute value, then in order to smooth out the “outliers” (extreme values), each value of the indicator is transformed. Also, the values will be reduced to a single scale. After that, the structural distance index is calculated by the formula (1):

$$d(i, i') = \sum_{j=1}^k m_j (\bar{x}_{ij} - \bar{x}_{i'j})^2 \quad (1)$$

where $d(i, i')$ – structural distance index i – th region;

\bar{x}_{ij} – value of j -index i – initial region;

$\bar{x}_{i'j}$ – value of j -index i – «another» region;

m_j – weighting factor.

The weighting factor is calculated by the formula (2)

$$m_j = \frac{1}{a} / j \quad (2)$$

where a – number of criteria for comparing regions;

j – number of statistical indicators characterizing the criterion.

Distance matrices are constructed by successively calculating the index of the structural distance between the analyzed region and the other regions within each criterion. In this case, the more similar the regions have the smaller value of the index of the structural distance. Regions with minimal values of structural distance indices are identical regions.

3 Review of industrial policy of identical regions

The identical to the Perm Krai regions were identified after carrying out the necessary calculations. Table 1 presents a fragment of the table, sorted in ascending order of the structural distance index, where the Perm Krai serves as the analyzed region.

¹¹ REGIONS OF RUSSIA. SOCIO-ECONOMIC INDICATORS (2019):

Official statistics. [online]. In: *Federal State Statistics Service*. (2019). Regions of Russia. Socio-economic indicators, 2016. [Cited 17. 04. 2019.] Available online: http://www.gks.ru/bgd/regl/B16_14p/Main.htm

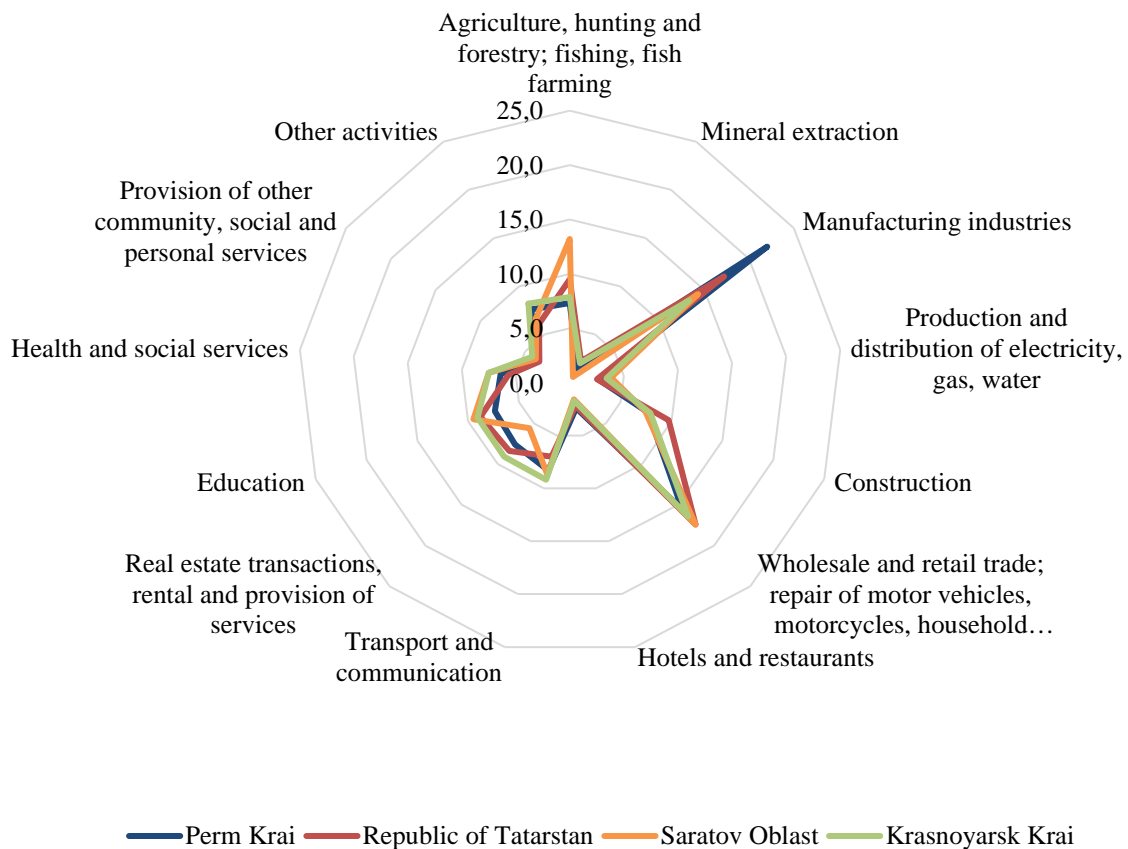
Table 1: The structural distance indices of regions identical to the Perm Krai

<i>Region</i>	<i>Structural distance index</i>
Republic of Tatarstan	0,11
Krasnoyarsk Krai	0,17
Saratov Oblast	0,18
Volgograd Oblast	0,20
Primorsky Krai	0,22
Arkhangelsk Oblast	0,28
Kaliningrad Oblast	0,29
Kaluga Oblast	0,34
Ulyanovsk Oblast	0,35
Kirov Oblast	0,36

Source: Calculated based on the methodology developed by the authors

According to the table, the Republic of Tatarstan has the lowest index of structural distance along with the Perm Krai. However, all regions identical to Perm Krai have similar characteristics in the sectoral structure: pronounced specialization in manufacturing, as well as in wholesale and retail trade (see Figure 1).

Figure 1: Distribution of the average annual number of employees by types of economic activity in % of the total number of employees, 2015

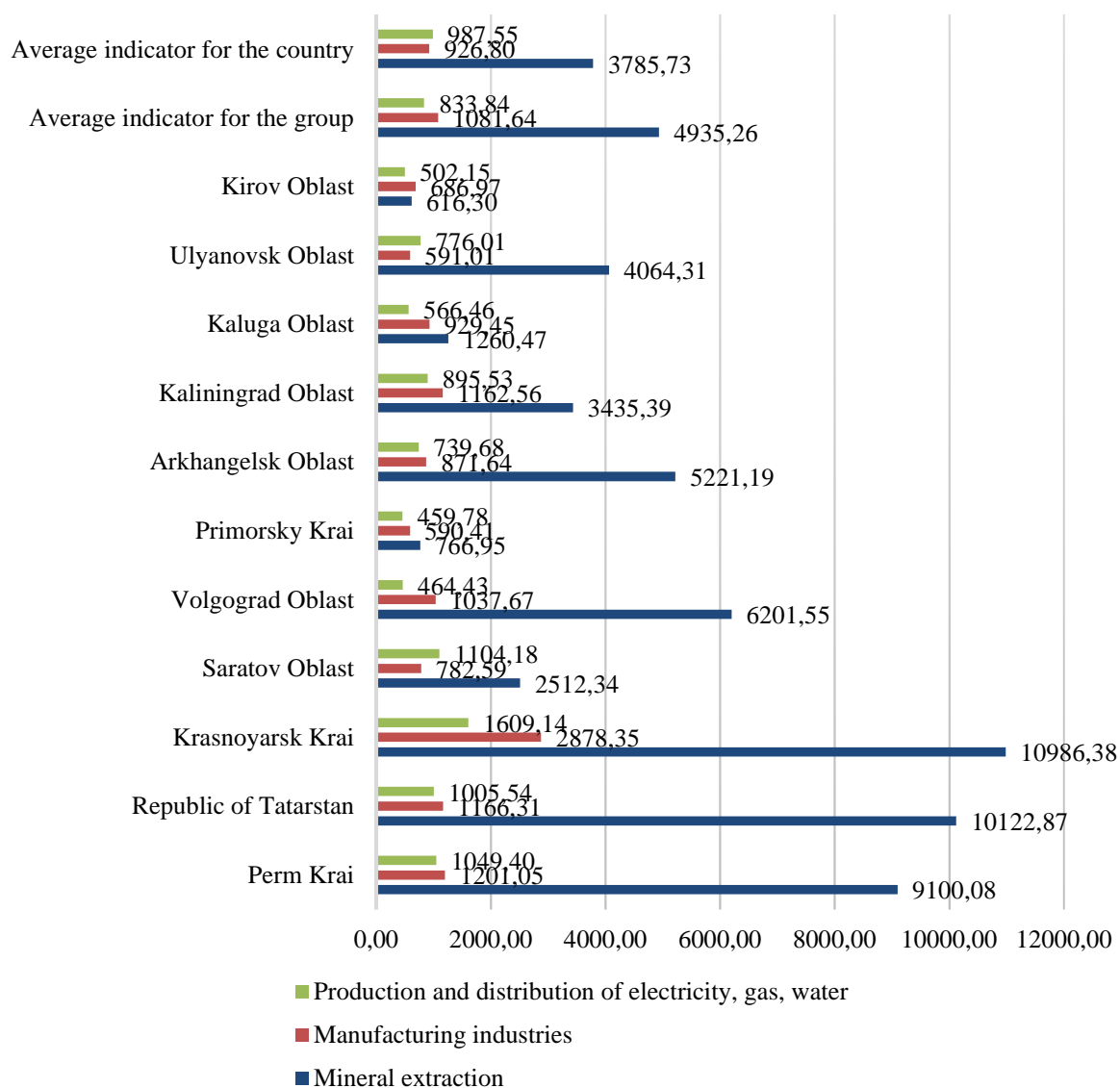

Source: Compiled by the authors based on data: Regions of Russia. socio-economic indicators (2019):

Important indicators of economic development of Russian regions are indicators of the spatial distribution of employment and economic potential. The localization of these resources determines the regional differentiation of labor productivity. Productivity is a key driver of long-term growth in the face of external restrictions on investment and diminishing labor force. Thus, the indicator of average annual labor productivity reflects the most promising types of economic activity in the region for development.

As seen in Figure 2, the Perm Krai is one of the top three among identical regions in productivity in activities such as mineral extraction, manufacturing, production and distribution of electricity, gas and water. It should be noted that labor productivity indicators for these types of activities in the Perm Krai are higher than the average indicators for the group, as well as the average indicators for the country.

Figure 2: Average annual labor productivity, thousand rubles/person

Source: Compiled by the authors based on data: Regions of Russia. socio-economic indicators (2019):

Official statistics. [online]. In: Federal State Statistics Service. (2019). Regions of Russia. Socio-economic indicators, 2016. [Cited 17. 04. 2019.] Available online: http://www.gks.ru/bgd/regl/B16_14p/Main.htm

At the same time, the leadership position of the Perm Krai in the mineral extraction does not determine leadership in such important sector as the manufacturing industries. It is worth noting that the average annual labor productivity indicator in the field of the manufacturing industries of the Perm Krai is slightly higher than the corresponding indicator in the Kaluga Oblast and Kaliningrad Oblast, which, in turn, are noticeably inferior to the Perm Krai in terms of labor productivity in the field of mineral extraction. These observations will form the basis for further research in the analysis of regional development strategies and the identification of successful practices for effective territorial management.

Based on the foregoing, it can be concluded that conducting a “smart” benchmarking procedure allowed us to identify regions with identical socio-economic development and similar institutional conditions, to identify the strengths and weaknesses of the studied region through its double comparative analysis with average indicators, as well as with indicators of identical him regions.

Conclusion

In the course of the work, the expediency of using the tools of “smart” benchmarking in the implementation of the industrial policy of the territories was justified. The work identified criteria reflecting the homogeneity of the regions, and also formed the corresponding base of statistical indicators. The indexes of the structural distance of the regions of the Russian Federation relative to the Perm Krai are calculated on the basis of systematic data. The necessity of studying the development strategies of regions identical to the Perm Krai in the implementation of industrial policy was justified.

The applied significance of further research lies in the creation and registration of software that synthesizes regional statistical data and allows the identification of structurally similar regions of the Russian Federation in order to simulate the optimal variant of industrial development for a particular territory. This will greatly facilitate the task of state and municipal authorities in the search for effective tools for the region development.

References:

1. AKHMETOVA, M. I. – DUBROVSKAYA, YU. V. (2016): *Study of regional socio-economic systems: innovative aspect*. Perm: Publishing house of the Perm National Research Polytechnic University, 2016. 187 p.
2. CASSEL, C. – NADIN, S. – GRAY, M. (2001): The use and effectiveness of benchmarking in SMEs. In: *Benchmarking: An International Journal*, 2001, T. 8, No. 3. pp. 212-222.
3. GROENENDIJK, N. (2010): *EU and OECD Benchmarking and Peer Review Compared. The EU and Federalism: Politics and Policies Compared*. Ashgate, 2010, pp. 181-202.
4. IURCOVICH, L. – KOMNINOS, N. – REID, A. (2006): *Mutual Learning Platform: Regional Benchmarking Report: Blueprint for Regional Innovation Benchmarking*. Brussels: European Commission, 2006. 36 p.
5. KOELLREUTER, C. (2002): *Regional Benchmarking as a tool to improve regional foresight*. European Commission-Research DG -Directorate K, April 2002, pp. 14.
6. NAVARRO, J. – SMART, J. P. (2017): *Specialisation benchmarking and assessment: pilot study on wind energy*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017, 51 p.

7. QIPING, S. – GUIVEN L. (2007): The selection of benchmarking partners for value management: an analytic approach. In: *The international journal of construction management*, 2007, No. 11. pp. 11-22.
8. REGIONS OF RUSSIA. SOCIO-ECONOMIC INDICATORS (2019): Official statistics. [online]. In: *Federal State Statistics Service*. (2019). Regions of Russia. Socio-economic indicators, 2016. [Cited 17. 04. 2019.] Available online: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1138623506156
9. S3 PLATFORM. (2019): About. [online]. In: *Smart Specialisation Platform*, 13.08.2018. [Cited 17. 04. 2019.] Available online: <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/regional-benchmarking>
10. ZAIRI, M. (2010): Benchmarking for the best practice: the power of its adoption and the perils of ignoring its use in a modern business environment. In: *Pakistan's 9th International Convention on Quality Improvement*, 2010. 25 p.

Contact:

doc. Julia Dubrovskaya, PhD.

Economics and Finances Department
 Perm National Research Polytechnic University
 Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia
 e-mail: uliadubrov@mail.ru

Maria Rusinova

Economics and Finances Department
 Perm National Research Polytechnic University
 Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia
 e-mail: rusinova.mr@gmail.com

doc. Zhulanov Evgenii, DrSc.

Economics and Finances Department
 Perm National Research Polytechnic University
 Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia
 e-mail: zeepstu@yandex.ru

ANALÝZA INVESTIČNEJ POMOCI PRE ZAHRANIČNÝCH INVESTOROV NA SLOVENSKU V ROKOCH 2002 – 2018

Tomáš Dudáš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tomas.dudas@euba.sk

Cieľom príspevku je poskytnúť základný pohľad na poskytnutú investičnú pomoc na Slovensku od roku 2002 až po rok 2018. Príspevok sa zameriava hlavne na analýzu vývoja poskytovania investičných stimulov na Slovensku v danom období, identifikáciu jednotlivých druhov používaných stimulov a analýzu odvetvového a regionálneho rozloženia investičných stimulov. Dáta na skúmanie sú čerpané z databázy Ministerstva hospodárstva, ktoré dáva k dispozícii podrobné údaje o všetkých poskytnutých investičných stimuloch od roku 2002. Príspevok je rozdelený na dve základné časti. Kratšia prvá časť sa venuje teoretickému pozadiu poskytovania investičných stimulov a dlhšia druhá časť už konkrétnej analýze poskytovania investičných stimulov na Slovensku od roku 2002 do roku 2018.

Kľúčové slová: priame zahraničné investície, investičné stimuly, Slovensko

The aim of the paper is to provide a basic view of the investment aid provided in Slovakia from 2002 to 2018. The paper focuses mainly on the analysis of the development of investment incentives in Slovakia in the given period, the identification of individual types of stimuli used and the analysis of sectoral and regional distribution of investment incentives. The survey data is taken from the Ministry of Economy's database, which provides detailed information on all investment incentives provided since 2002. The paper is divided into two basic parts. The shorter first part deals with the theoretical background of providing investment incentives and the longer second part with the analysis of investment incentives in Slovakia from 2002 to 2018.

Key words: foreign direct investments, investment stimulus, Slovakia

JEL: F21, F23

Úvod

Nazeranie štátov na priame zahraničné investície (PZI) sa v posledných dekádach výrazne zmenilo. Pozitívne efekty investícií na zelenej lúke sa stali čoraz viacej viditeľnejším, a preto štáty začali o ne intenzívnejšie súperiť. V tomto súperení sa investičná pomoc vo forme daňových výhod alebo priamych finančných platieb stala štandardným nástrojom, pričom často zohráva pri výbere investičnej lokality kľúčovú úlohu. Investičná pomoc je dôležitým nástrojom aj v regióne strednej Európy, kde sú ponuky štátov súperiacich o veľké investičné projekty často veľmi podobné. V týchto prípadoch môže byť práve investičná pomoc dôležitým faktorom pri rozhodovaní zahraničných investorov.

Slovensko v 90. rokoch minulého storočia zaostávalo v investičnej atraktívnosti za svojimi susedmi, preto na začiatku 21. storočia sa vláda rozhodla posilniť atraktívnosť krajiny prostredníctvom poskytovania investičnej pomoci. Po vytvorení inštitucionálnej a legislatívnej základne pre investičné stimuly ich začala vláda poskytovať v roku 2002 a tieto nástroje slovenské vlády využívajú dodnes. Ide pritom o pomerne kontroverznú tému, keď sa opakovane objavujú názory vyzývajúce na ich zrušenie a skôr zvýšenie podpory domácich malých a stredných podnikov. Faktom je, že pri veľkých projektoch môže hodnota poskytnutých

investičných stimulov presiahnuť aj 100 miliónov euro, preto diskusie o nich sa vždy obnovia hlavne pi veľkých investičných projektoch v automobilovom priemysle.

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť základný pohľad na poskytnutú investičnú pomoc na Slovensku od roku 2002 až po rok 2018. Príspevok sa zameria hlavne na analýzu vývoja poskytovania investičných stimulov na Slovensku v danom období, identifikáciu jednotlivých druhov používaných stimulov a analýzu odvetvového a regionálneho rozloženia investičných stimulov. Dáta na skúmanie sú čerpané z databázy Ministerstva hospodárstva, ktoré dáva k dispozícii podrobné údaje o všetkých poskytnutých investičných stimuloch od roku 2002. Príspevok je rozdelený na dve základné časti. Kratšia prvá časť sa venuje teoretickému pozadiu poskytovania investičných stimulov a dlhšia druhá časť už konkrétnej analýze poskytovania investičných stimulov na Slovensku od roku 2002 do roku 2018.

1 Teoretické pozadie poskytovania investičných stimulov

Ako už bolo spomenuté, nazeranie na PZI sa v posledných dekádach výrazne zmenilo. Štáty ich začali vnímať ako možný zdroj hospodárskeho rozvoja, ktoré môžu priniesť zvýšenú zamestnanosť, export alebo zvýšené daňové príjmy. V dôsledku tejto zmeny sa súťaž o PZI zintenzívnila a vlády začali využívať rôzne formy investičných stimulov na zvýšenie svojej investičnej atraktívnosti. Od 90. rokov minulého storočia sa poskytovanie investičných stimulov výrazne rozšírilo a dnes je už veľmi ťažké nájsť krajinu, ktorá by o priazeň zahraničných investorov súťažila bez nich. A to napriek tomu, že väčšina štúdií ich nevidí ako primárny faktor investičnej atraktívnosti a namiesto nich akcentuje veľkosť domáceho trhu, cenu a štruktúru pracovnej sily alebo dostupnosť infraštruktúry.¹

Investičné stimuly možno definovať ako merateľné výhody poskytnuté špecifickým spoločnostiam alebo kategórii spoločností vládami s cieľom s cieľom stimulovať ich k istému správaniu.² Ide typicky o opatrenia, ktorých cieľom je zrýchliť návratnosť zahraničnej investície, alebo znížiť ich riziko. Existuje viacero druhov investičných stimulov, ale najobľúbenejšie sú rôzne daňové úľavy alebo daňové prázdny, keďže nevyžadujú míňanie často obmedzených verejných zdrojov.

Základnou otázkou využívania investičných stimulov je to, či výhody plynúce z prichádzajúcich PZI prevažujú náklady ich použitia. Blomström, Kokko a Mucchielli v roku 2003 vydali dôležitú štúdiu v tejto oblasti, v ktorej podali vyčerpávajúci prehľad dovtedy publikovaných štúdií hodnotiacich efektivitu PZI.³ Autori konštatujú, že v štandardných prípadoch by mali byť náklady na investičné stimuly navrátené z pozitívnych vplyvov PZI. Upozorňujú však na to, že je pomerne ťažké modelovať pozitívne vplyvy PZI v budúcnosti a tiež aj na to, že podpora zahraničných firiem môže spôsobiť aj strany domácim podnikom. Autori ako ideálny scenár pre poskytnutie investičných stimulov definujú stav, kedy sa zahraničné firmy výrazne líšia od domácich firiem a existuje priestor pre tzv. spillover efekty od firiem so zahraničným vlastníctvom smerom k domácim firmám (napr. technológie alebo know-how). Nie je však jednoduché definovať oblasti, v ktorých sa spillover efekty môžu objaviť a tiež je pomerne náročné ich kvantifikovať.⁴ Napriek týmto otáznikom sa však

¹ DUNNING, J. H. (1993): Multinational Enterprises and the Global Economy alebo SHAPIRO, D. – GLOBERMAN, S. (2001): National Infrastructure and Foreign Direct Investment.

² UNCTAD (2000): Tax Incentives and Foreign Direct Investment: A Global Survey.

³ BLOMSTRÖM, M. – KOKKO, A. – MUCCHIELLI, J. (2003): The Economics of Foreign Direct Investment Incentives.

⁴ KUGLER, M. (2001): The Sectoral Diffusion of Spillovers from Foreign Direct Investment

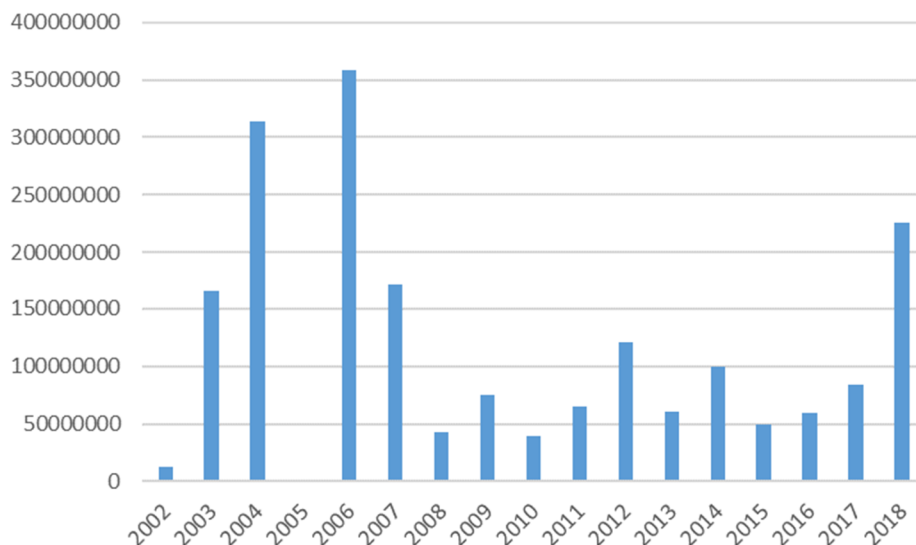
využívanie investičných stimulov výrazne rozšírilo a štáty sú do ich použitia tlačené aj zvýšenou intenzitou súperenia o PZI.⁵

2 Investičné stimuly na Slovensku v rokoch 2002 až 2018

Počas tretej vlády Vladimíra Mečiara v rokoch 1994-1998 Slovensko nepatrilo v regióne strednej Európy medzi štáty atraktívne pre zahraničných investorov. Po voľbách v roku 1998 sa k moci dostala koalícia vedená Mikulášom Dzurindom, ktorá sa snažila zlepšiť aj investičnú atraktívnosť krajiny. Preto v tomto období vznikla aj legislatívna základňa pre poskytovanie investičných stimulov, ktorej základom bol zákon č. 565/2001 o investičných stimuloch. Prvé investičné stimuly boli poskytnuté v roku 2002 a ich poskytovanie pokračuje dodnes, kedy sa ich poskytovanie riadi zákonom č. 57/2018 o regionálnej investičnej pomoci. Počas 16 rokov došlo k viacerým zmenám v podmienkach poskytovania investičných stimulov, ale zásadné princípy zostali nezmenené. Dnes sú investičné stimuly otvorené aj pre domáce podniky, ak splnia podmienky stanovené zákonom.

Čo sa týka celkovej úrovne investičných stimulov, tie podľa oficiálnych údajov dosiahli v rokoch 2002 až 2018 úroveň 1,944 mld. eur.⁶ Ide teda o pomerne vysokú sumu, ale aby sme to dali do perspektívy, celkové výdavky štátneho rozpočtu v roku 2018 boli naplánované na úroveň 15,9 mld. eur. To znamená, že celkové poskytnuté investičné stimuly od roku 2002 dosahujú len 12,2 % štátneho rozpočtu v roku 2018. To zhruba zodpovedalo kapitole rozpočtovej kapitole Ministerstva zdravotníctva, avšak rozložená na obdobie 16 rokov. V roku 2018 dosiahli investičné stimuly úroveň 225,9 miliónov eur, čo predstavovalo 1,4 percent výdavkov štátneho rozpočtu v danom roku. Treba pritom poznamenať, že samotná realizácia investičných stimulov je spravidla rozložená na viac rokov po dátume ich odsúhlasenia.

Graf 1: Poskytnuté investičné stimuly na Slovensku v rokoch 2002 až 2018

Prameň: Vlastné prepočty z oficiálnych dát MHSR.

⁵ Pozri TAYLOR, C. T. (2000): The Impact of Host Country Government Policy on US Multinational Investment Decisions.

⁶ Všetky dáta o investičných stimuloch poskytnutých v rokoch 2002 až 2018 pochádzajú z oficiálnej databázy, ktorá je dostupná na webovom sídle Ministerstva hospodárstva SR. Treba pritom poznamenať, že ide o štatistiku poskytnutých investičných stimulov, pričom reálne sa nemuseli všetky stimuly vyčerpať. Dáta o reálnom čerpaní investičných stimulov však nie sú dostupné.

Samozrejme, poskytovanie investičných stimulov bolo v skúmanom období pomerne nerovnomerné a záviselo od počtu projektov zahraničných investorov na Slovensku. Ak sa pozrieme na najsilnejšie roky, kedy celková suma odsúhlasených investičných stimulov presiahla 150 miliónov EUR (2003, 2004, 2006, 2007 a 2018), vidíme, že ide o roky, keď sa uskutočňovali veľké investičné projekty najmä v automobilovom a elektrotechnickom priemysle. V roku 2003 bol napríklad poskytnutý iba jeden investičný stimul, ale ten v prípade automobilovej investície PCA Slovakia dosiahol úroveň 166 miliónov eur. V roku 2004 dominovali investičné stimuly pre Kia Motors Slovakia a Mobis Slovakia, roku 2007 investičné stimuly pre Samsung Display Slovakia a opätovne pre Kia Motors Slovakia a v roku 2018 stimuly pre Jaguar Land Rover. Rok 2016 bol odlišný, keď v tomto roku vláda odsúhlasila investičné stimuly rekordne veľkému počtu menších investičných projektov. Tieto projekty však boli najčastejšie naviazané na už spomenuté veľké projekty v automobilovom priemysle.

Pohľad na graf 1 potvrdzuje známy fakt, že po globálnej hospodárskej kríze prílev PZI na Slovensko výrazne spomalil. To je viditeľné aj na poskytnutých investičných stimuloch, ktorých hodnota po roku 2007 výrazne poklesla. V rokoch 2002 až 2007 poskytla slovenská vláda investičné stimuly zhruba na úrovni 1 mld. eur, čo je úroveň ktorú sa počas nasledujúcej dekády nepodarilo dosiahnuť. Toto potvrdzuje aj zoznam najväčších poskytnutých investičných stimulov, kde medzi desiatkou najväčších investičných stimulov nájdeme iba tri projekty po roku 2007 (pozri tabuľku 1).

Tabuľka 1: Desať najväčších investičných stimulov poskytnutých v rokoch 2002 až 2018

Investor	Výška investičného stimulu	Rok poskytnutia
Kia Motors Slovakia	179 748 390	2004
PCA Slovakia	166 018 388	2003
Jaguar Land Rover Slovakia	129 812 750	2015
Duslo	58 560 000	2014
Samsung Display Slovakia	56 175 000	2007
Getrag Ford Transmissions	54 500 000	2006
Mondi SCP	48 836 000	2016
Mobis Slovakia	47 297 351	2004
Foxconn Slovakia	38 800 372	2006
Kia Motors Slovakia	38 275 908	2007

Prameň: Vlastné prepočty z oficiálnych dát MHSR.

Zoznam najväčších poskytnutých investičných stimulov potvrdzuje aj pomerne vysokú koncentráciu investičných stimulov. Celková hodnota desiatich najväčších poskytnutých investičných stimulov v rokoch 2002 až 2018 dosahuje úroveň 818 miliónov eur, čo predstavuje 42 % všetkých poskytnutých investičných stimulov (211 rozhodnutí o stimuloch). Ak rozšírime súbor na dvadsať najväčších poskytnutých investičných stimulov, tak ich podiel na celkových stimuloch narastie až na 55 %. V poskytnutých investičných stimuloch možno pozorovať aj vysokú mieru odvetvovej koncentrácie, keď medzi najväčšími investičnými stimulmi dominujú stimuly poskytnuté pre investičné projekty v automobilovom a elektrotechnickom priemysle. Je príznačné, že tri najväčšie odsúhlasené investičné stimuly sa viažu na tri veľké automobilové investície uskutočnené na zelenej lúke (Kia Motors Slovakia, PCA Slovakia a Jaguar Land Rover Slovakia). Veľkosť týchto investičných projektov podčiarkuje aj fakt, že iba v týchto prípadoch presiahli odsúhlasené investičné stimuly hodnotu 100 miliónov eur. V zozname

desiatich najväčších investičných stimulov ďalej nájdeme ďalšie projekty v automobilovom priemysle (Getrag Ford, Mobis alebo dodatočné investície do Kia Motors Slovakia) a investičné projekty v elektrotechnickom priemysle (Samsung Display Slovakia a Foxconn Slovakia). Po sčítaní všetkých poskytnutých investičných stimulov možno konštatovať, že najväčšie investičné stimuly boli poskytnuté na výstavbu a rozšírenie závodu firmy Kia pri Žiline.

Čo sa týka použitých foriem investičných stimulov, počas obdobia rokov 2002 až 2018 Slovensko používalo päť základných foriem – dotáciu na nákup hmotného alebo nehmotného investičného majetku, príspevok na vytvorené pracovné miesta, príspevok na rekvalifikáciu, daňovú úľavu a prevod majetku za cenu nižšiu ako trhová. Bližší pohľad na poskytnuté investičné stimuly jasne ukazuje dominanciu dvoch foriem – dotácie na nákup hmotného a nehmotného investičného majetku a daňovej úľavy. Celková hodnota stimulov v rámci týchto dvoch foriem dosiahla úroveň 1,718 mld. eur, čo predstavovalo až 88 % všetkých investičných stimulov poskytnutých v skúmanom období. To znamená, že ďalšie tri formy stimulov mali skôr doplnkový charakter. Z dvoch najdôležitejších nástrojov mali miernu prevahu daňové úľavy (897 mil. EUR) pred dotáciami na nákup hmotného a nehmotného investičného majetku (821 mil. EUR). Po roku 2008 však možno pozorovať rastúcu dominanciu daňových úľav, ktoré sa stali jasne najdôležitejšou formou poskytnutých investičných stimulov (498 miliónov eur z celkovej úrovne 750 miliónov eur).

Aj keď poskytovanie investičných stimulov je otvorené aj pre slovenských investorov, ich rozhodujúca väčšina bola poskytnutá pre podniky v zahraničnom vlastníctve. Z 211 rozhodnutí o investičných stimuloch v rokoch 2002 až 2018 sa len 32 prípadov týkalo firiem v domácom vlastníctve, pričom celková hodnota takto poskytnutých investičných stimulov dosiahla úroveň 132 miliónov eur. Celkovo to predstavuje iba 6,7 % všetkých poskytnutých investičných stimulov, pričom iba tri stimuly pre slovenské subjekty sa dostali nad hodnotu 10 miliónov eur. Reálne čerpanie investičných stimulov pre slovenských investorov je pritom viacej problematické, o čom svedčí napríklad najväčší investičný stimul pre slovenskú firmu vo výške 18,5 miliónov eur. V tomto prípade malo ísť o veľkú mliekarenskú investíciu firmy Midia Agro, ktorá získala investičné stimuly v roku 2016. Reálne sa však investícia nikdy neuskutočnila, a napokon nedošlo ani k čerpaniu investičných stimulov. Čo sa týka skladby zahraničných investorov, ktorí získali investičné stimuly, tak to kopíruje štruktúru pôvodu zahraničných investícií na Slovensku. Celkovo dominujú firmy zo západnej Európy, vážnejšiu výnimku tvorí iba Kórejská republika, ktorej firmy sú silno angažované v slovenskom automobilovom a elektrotechnickom priemysle.

Regionálne rozloženie poskytnutých investičných stimulov je tiež verným obrazom regionálneho rozloženia prílevu PZI. Keďže rozhodujúca časť automobilového a elektrotechnického priemyslu sa nachádza v západnej časti krajiny, sem smerovala aj veľká časť investičných stimulov. Najväčšie investičné stimuly pritom plynuli do takých vyspelých krajov ako Žilinský a Trnavský kraj, keďže sa vyznačujú vysokou koncentráciou automobilového priemyslu. Na chvoste poskytnutých investičných stimulov sú naopak Banskobystrický a Prešovský kraj. Ide pritom o kraje, ktoré disponujú s nadpriemerným počtom zaostalých okresov s nadpriemerne vysokou nezamestnanosťou. Tento fakt bol často kritizovaný analytikmi⁷, čo viedlo aj k viacerým úpravám v pravidlách poskytovania investičných stimulov v prospech zaostalejších regiónov.

Ako to bolo spomenuté v časti 1, v prípade investičných stimulov je najdôležitejšou otázkou efektívnosť ich poskytovania a možné využitie iných podporných nástrojov (napr. podpora malých a stredných podnikov). Na hodnotenie efektivity sa najčastejšie využíva kvantifikáciu počtu nových pracovných miest, ktoré v podporených investičných projektoch

⁷ Napríklad INESS (2017): Investičné stimuly.

vznikli. Ak berieme do úvahy dáta Ministerstva hospodárstva SR, v rokoch 2002 až 2018 malo v podporených projektoch vzniknúť zhruba 63 tisíc nových pracovných miest, čo znamenalo priemernú podporu na jedno pracovné miesto na úrovni 30 tisíc eur. V rámci podporených investičných projektov sa však hodnota podpory na jedno pracovné miesto divoko kolíše od 70 – 80 tisíc eur na jedno pracovné miesto do 4-5 tisíc eur na jedno pracovné miesto. Veľkú kritiku vyvolali poskytnuté investičné stimuly, ktoré nevytvárali nové pracovné miesta a boli zamerané iba na udržanie už existujúcich pracovných miest. Tento typ stimulov sa dostal do centra pozornosti v roku 2012, keď boli poskytnuté firmám Mondi SCP a Samsung Electronics Slovakia v celkovej výške 45 miliónov eur. Zvýšená miera kritiky zo strany analytikov, médií a politickej opozície viedla následne ku zmene pravidiel poskytovania investičných stimulov a v súčasnosti už nie je možné poskytnúť investičné stimuly bez tvorby nových pracovných miest.

Celkové vyčíslenie prínosov poskytnutých investičných stimulov však nie je možné obmedziť iba na tvorbu nových pracovných miest. PZI najmä vo forme investícií na zelenej lúke majú aj ďalšie potenciálne prínosy, ktoré siahajú od príspevku k rastu HDP k zvýšenému exportu, dodatočným príjmom do verejných rozpočtov až po možné spillovery do podnikov v domácom vlastníctve.⁸ Je preto pomerne komplikované zhodnotiť celkový prínos investičných stimulov. Asi najlepší model pre Slovensku vytvoril Inštitút finančnej politiky na Ministerstve financií SR, ktorý hodnotí až 11 charakteristík investičného projektu a poskytnutých investičných stimulov.⁹ Pozitívnu správou je, že tento model bol po roku 2015 používaný aj pre hodnotenie projektov pri žiadostiach o poskytnutie investičnej pomoci.

Záver

Keďže v prípade investičných stimulov ide o poskytovanie verejných zdrojov vybraným súkromným spoločnostiam, nie je prekvapujúce, že vyvolávajú zvýšenú mieru diskusie. Štúdie v tejto oblasti hovoria o tom, že proces poskytovania investičných stimulov by mal byť čo najadresnejší a čo najtransparentnejší. V prípade Slovenska sa tieto otázky začali riešiť až v poslednej dekáde, keď prvé roky poskytovania investičných stimulov na Slovensku po roku 2002 boli pomerne mimo záujmu odbornej i laickej verejnosti. Poskytovanie investičných stimulov sa koncentrovalo najmä na veľké investičné projekty na zelenej lúke v automobilovom a elektrotechnickom priemysle, pričom najväčšie investičné stimuly do konca roku 2018 obdržali tri veľké investície v automobilovom priemysle (Kia Slovakia, PCA Slovakia a Jaguar Land Rover Slovakia).

Výraznejšia diskusia o investičných stimuloch na Slovensku začala prebiehať až po roku 2010, pričom zapájali do nej tak politické strany, ako aj think-tanky z tretieho sektora (INESS) a analytické jednotky z verejného sektora (IFP). Najväčší prínos k hodnoteniu investičných stimulov na Slovensku pritom mali práce analytici Inštitútu finančnej politiky, ktorí vytvorili zatiaľ najkomplexnejší model pre ich hodnotenie.

Celkovo, poskytovanie investičných stimulov na Slovensku sa od roku 2002 výrazne posunulo a súčasné pravidlá ich poskytovania zvyhodňujú prioritne menej vyspelé regióny krajiny. To je správne smerovanie, keďže až do roku 2018 sme boli svedkom, že investičné stimuly prúdili aj do okresov, v ktorých bola miera nezamestnanosti hlboko pod národným priemerom. Ak je cieľom poskytovania investičných stimulov primárne zníženie regionálnych rozdielov, treba zväžiť úplné utlmenie poskytovania investičných stimulov do regiónov s nízkou nezamestnanosťou. Investičné stimuly prinášajú nepochybné výhody aj

⁸ Pre pokusy o hodnotenie efektívnosti poskytovania investičných stimulov na Slovensku pozri napríklad VIDOVÁ, J. (2014). Investičné stimuly ako významný zdroj financovania investičných projektov v Slovenskej republike alebo IVANOVÁ, E. (2013). Priame zahraničné investície a ekonomický rast v regiónoch SR.

⁹ IFP (2015): Zrno od pliev – Model pre hodnotenie investičnej pomoci na Slovensku.

v rozvinutejších regiónoch, ale práve ich výraznejší presun do zaostalých regiónov by mohol ešte zvýšiť efektívnosť ich využívania.

Použitá literatúra:

1. BLOMSTRÖM, M. – KOKKO, A. – MUCCHIELLI, J. (2003): The Economics of Foreign Direct Investment Incentives. In: *Foreign direct investment in the real and financial sector of industrial countries*, Berlin and Heidelberg : Springer, 2003.
2. DUNNING, J. H. (1993): *Multinational Enterprises and the Global Economy*. London : Addison Wesley Publishing Company, 1993. ISBN 978-0-2011-75-301.
3. IFP (2015): Zrno od pliev – Model pre hodnotenie investičnej pomoci na Slovensku. In: *Ministerstvo financií SR*, 2015. [Citované 12.6.2019] Dostupné na internete: <https://www.finance.gov.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/komentare/9-zrno-od-pliev-april-2015.html>.
4. INESS (2017): Investičné stimuly. [online]. In: *INESS*, 2017. [Citované 12.6.2019] Dostupné na internete: http://www.iness.sk/sites/default/files/media/file/pdf/INT/INT_1-2017_Investicne_stimuly.pdf.
5. IVANOVÁ, E. (2013). Priame zahraničné investície a ekonomický rast v regiónoch SR. In: *Sociálno-ekonomická revue*, 11(1), s. 26-35.
6. KUGLER, M: (2001): The Sectoral Diffusion of Spillovers from Foreign Direct Investment. In: *Mimeo*, University of Southampton 8 (2001).
7. MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA (2019): Zoznam subjektov, ktorým bolo schválené poskytnutie investičnej pomoci. In: *Ministerstvo hospodárstva SR*, 2019. [Citované 12.6.2019] Dostupné na internete: <https://www.mhsr.sk/uploads/files/mWreih0h.xlsx>.
8. SHAPIRO, D. – GLOBERMAN, S. (2001): *National Infrastructure and Foreign Direct Investment*. Manuscript, Simon Fraser University, 2001.
9. TAYLOR, C. T. (2000): The Impact of Host Country Government Policy on US Multinational Investment Decisions. In: *World Economy*, Vol. 23, s. 635-648.
10. UNCTAD (2000): *Tax Incentives and Foreign Direct Investment: A Global Survey*. New York : United Nations, 2000.
11. VIDOVÁ, J. (2014). Investičné stimuly ako významný zdroj financovania investičných projektov v Slovenskej republike. In: *Trendy v podnikaní*, 4(1), s. 57-65.

Kontakt:

doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: tomas.dudas@euba.sk

DEMAND-SIDE FACTORS AND GAS CONSUMPTION FORECAST IN EU COUNTRIES UNTIL 2025

Alexey Dukhanin

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava,
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovakia, email: duhale@mail.ru

The article presents a comprehensive study of the current state of the EU gas industry and the prospects for its development. The demand factors that shape the domestic gas markets of EU member states have been determined, as well as the potential gas consumption until 2025. Considerable attention is paid to the role of natural gas in the energy policy of individual EU countries. The results of the analysis are the conclusions on the main factors of gas demand in the European market, as well as the prospects for gas consumption in the EU in the next five years. The methodological basis of the study was statistical data on the EU gas market, as well as energy strategies of individual EU members.

General scientific principles of research are applied: historical, activity based, systemic, cognitive, involving the study of economic relations and phenomena in their development and interrelation.

Key words: gas, European Union, gas imports, gas demand, gas consumption

JEL: Q41, Q47

Introduction

Over the past five years, the European Commission has made significant progress in reducing its dependence on imported energy, providing artificial competitive advantages to alternative types of energy within the framework of the EU economy decarbonization policy.

At the same time, gas demand maintains steady growth. In 2017 the total natural gas consumption in the European Union countries amounted to 491 billion cubic meters, which is 6% more than in 2016.¹ This is the highest level of “blue fuel” consumption in the EU since 2010. The future prospects of natural gas in the European market will depend on the domestic market conditions of the largest European gas consumers and on the place, it will have in energy generation in unequal competition with renewable energy sources.

The aim of the article is to determine the role of natural gas in the energy balance of Europe over the longer term and gas consumption until 2025, as well as the identification of demand factors that form the internal gas markets of the EU member countries.

1 Gas consumption in EU countries

Gas shortage appeared in Europe in the early 1970s and finally formed into a permanent factor by the mid-1990s. At first glance, the current indicators of gas imports are acceptable, because the pan-European shortage of gas is only about 180 million TOE.² However, the problem of gas shortage in Europe has acquired a new specification – a constant and poorly

¹ EUROSTAT (2019a): Natural Gas Supply Statistics. [online]. In: Eurostat, 2019. [Cited: 01. 05. 2019.] Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Natural_gas_supply_statistics&oldid=401136

² EUROSTAT (2019b): Oil and petroleum products – a statistical overview. [online]. In: Eurostat, 2019. [Cited: 11. 05. 2019.] Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Oil_and_petroleum_products_-_a_statistical_overview

controlled growth. In addition to the decrease in domestic gas production (a clear example is the depletion of the Dutch Groningen gas field),³ the second factor contributing to the gas deficit growth is the practically programmed transition of Europe to a more significant blue fuel consumption.

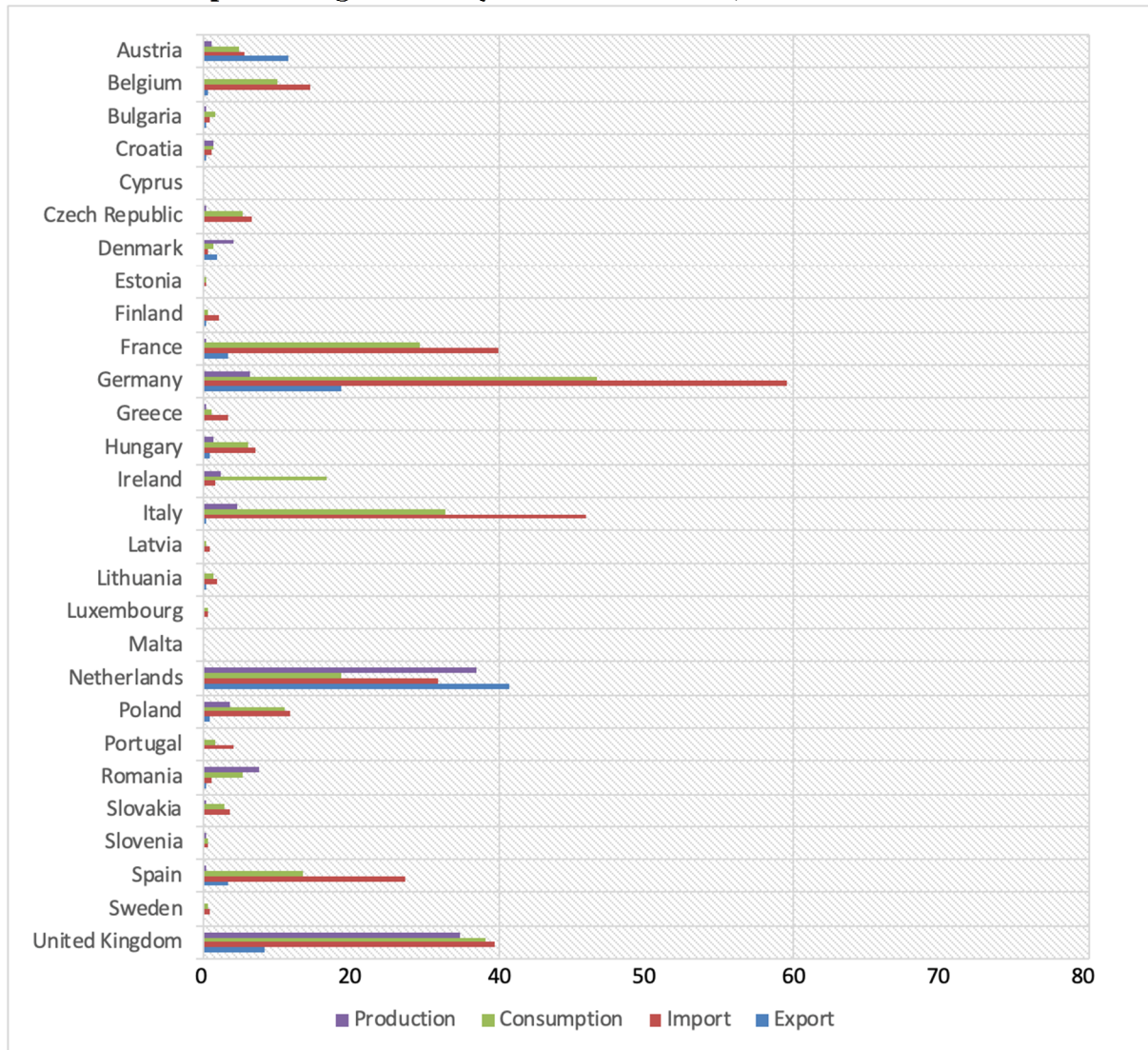
This process is set by several energy initiatives of the EU countries. In particular, we can mention the plans of Germany and France to abandon coal generation in addition to the unequivocal abandonment of nuclear power plants. Another significant factor in the gas deficit increase is the European energy strategy itself, which implies a massive transition to renewable energy sources (RES). But the problem of wind and solar RES is their inconstancy. Weather forecast cannot guarantee accurate prediction of the level of electrical energy generation in windmills and solar batteries, which is why it is necessary to support generation based on renewable energy in the minute schedule. For these purposes, coal or nuclear power units are not suitable - their mode is changed in the hourly or even daily schedule. And gas power plants turn out to be the optimal addition RES, since they can start or stop their generation almost instantly.

Another reason for the gas demand in Europe is the desire of energy companies to reduce carbon dioxide emissions into the atmosphere. Currently, the cost of quotas for carbon in the EU is at its highest level in the last ten years, which stimulates gas demand. Due to the high cost of quotas, European electricity producers are massively switching to gas generation. The EU climate and energy policy has a fundamental impact on the energy market and creates positive prospects for natural gas in the energy mix of European countries.

As a result, the planned short transition from the oil era to the renewable energy sources is delayed and Europe plans to fill this “pause” with natural gas. In the near future, Europe will have to drastically increase the import of natural gas, since all renewable energy projects do not allow for replacement of the loss of energy from mineral fuels.

³ INTERFAX GLOBAL ENERGY (2019a): The Netherlands – rising import dependence. [online]. In: Interfax, 25. 05. 2019. [Cited: 25. 05. 2019.] Available online: <http://interfaxenergy.com/article/34247/the-netherlands-rising-import-dependence>

Graph 1: EU gas industry indicators in 2016, billion cubic meters

Source: INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2019): Natural Gas Statistics. [online]. In: IEA, 2019. [Cited: 27. 04.2019] Available online: <http://www.iea.org/statistics>

According to the report of the International Energy Agency for 2016, Germany became the largest gas consumer among EU members – 66.7 billion cubic meters, the UK – 47.7 billion, Italy – 41.1 billion, France – 36.6 billion and the Netherlands – 23.5 billion cubic meters.⁴ In all of these countries, with the exception of the Netherlands, gas imports far exceed domestic production.

At the same time, according to the annual report of the Dutch national gas operator GasTerra,⁵ the Netherlands in 2018, for the first time since the beginning of the 1960s, became a net importer of blue fuel. The “end of gas” report in the Netherlands is only a part of the pan-European process of gas fields depletion.

Another major gas producer in the EU, Britain, reduced gas production in 2018 by 2 % to 41 billion cubic meters, and by 2025 this figure could be reduced to 38 billion cubic meters.

⁴ INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2019): Natural Gas Statistics. [online]. In: IEA, 2019. [Cited: 27. 04. 2019] Available online: <http://www.iea.org/statistics>

⁵ GASTERRA (2019): Annual report 2018. [online]. In: GasTerra, 2019. [Cited: 22. 04. 2019.] Available online: <http://jaarverslag2018.gasterra.nl/english-version>

Norway, which accounts for 52 % of gas production in the EU, will reduce gas production from 127.7 billion cubic meters in 2017 to 126.5 billion in 2018. At the same time, until 2025, production will remain at the level of 126-128 billion cubic meters per year.⁶

Such an increase in imports immediately affected the loading of pipelines. According to ENTSOG, if in 2016 export gas lines capacities were filled by 65 %, then by 2017 their capacity load increased to 75 %.⁷ In 2018, a nonstandard situation emerged: through the Nord Stream pipeline with its nominal capacity of 55 billion cubic meters of gas per year, Gazprom pumped 57 billion cubic meters.

2 Factors for natural gas demand

The main factors affecting the internal gas markets of the EU countries include the energy policy of the EU members, the development of industry and transport infrastructure, providing gas imports, as well as climatic conditions.

One of the priorities of the energy policy of individual EU countries is the development of natural gas production. These include Bulgaria (development of offshore fields and shale gas), Poland (traditional fields, coal gasification) and Romania.

According to the strategic documents of the countries of Central and Eastern Europe in the field of energy, the consumption of natural gas in them in the future until 2030 will be largely determined by the gas demand from the heating and electricity sectors. Under the influence of this factor, gas consumption is expected to increase in the Czech Republic (+ 7 % for 2017-2030), Hungary (+ 10 %). In Poland, gas consumption will remain – 20.2 billion cubic meters in 2030 against 20.1 billion cubic meters in 2017. Replacing electricity with gas for heating and domestic needs will determine the demand for it in Bulgaria (+ 9 % by 2030) and Serbia (+ 25 % by 2030). Replacing coal with gas, especially in heating energy sector, will contribute to an increase in its consumption by 15 % in Slovakia by 2030.

Demand from the industrial sector will have a significant impact on the dynamics of gas consumption in some EU countries. This factor will determine the volume of natural gas consumption in Romania and Greece (an increase from 4.9 billion cubic meters in 2017 to more than 7 billion cubic meters by 2030), as well as Croatia – where it can increase from 3 billion cubic meters in 2017 to 6 billion cubic meters in 2030. A slight increase in the share of gas in the energy balance is expected in Western Europe: Germany, France, the Netherlands, and Italy. Gas imports to these countries will be associated with meeting the growing needs of the economy (+2-3 % per year in the period up to 2025, according to IMF forecasts).

Finally, gas consumption in Slovakia and the Czech Republic will be affected by the increase of demand for it from the transport sector (gas consumption will increase by 2030 by + 15 % and + 7 %, respectively).⁸

⁶ INTERFAX GLOBAL ENERGY (2019b): Norway looks to Barents Sea to sustain production. [online]. In: Interfax, 23. 01. 2019. [Cited: 19. 05. 2019.] Available online: <http://interfaxenergy.com/article/33860/norway-looks-to-barents-sea-to-sustain-production>

⁷ ENTSOG (2019): Transparency Platform. [online]. In: ENTSOG, 2019. [Cited: 04. 05. 2019.] Available online: <http://transparency.entsog.eu/>

⁸ ANALYTICAL CENTER FOR THE GOVERNMENT OF THE RUSSIAN FEDERATION (2019): April Energy Bulletin. [online]. In: ACRF, 2019. [Cited: 16. 05. 2019.] Available online: <http://ac.gov.ru/en/publications/>

Table 1: Strategic plans for the development of the gas industry in individual EU countries

<i>Country</i>	<i>Gas consumption (share in the energy balance), 2016</i>	<i>The expected increase in gas consumption by 2030</i>	<i>Development plans</i>
Austria	5,9 bcm (13,3 %)	–	– gas consumption increase by the industrial sector
Belgium	12,5 bcm (26,9 %)	–	– gas consumption increase by the industrial sector
Bulgaria	3,2 bcm (14,8 %)	+8 %	– development of gas fields in the Black Sea; – participation in the “Southern Gas Corridor” project; – diversification of gas imports through interconnectors with neighboring countries; – replacement of electricity with natural gas for heating and household needs
Hungary	10,1 bcm (31,3 %)	+11 %	– participation in the “Southern Gas Corridor” project; – diversification of gas imports through interconnectors with neighboring countries
Germany	66,7 bcm (23,7 %)	–	– replacement of coal with gas, first of all, in heating energy sector; – gas consumption increase by the industrial sector
Greece	4,1 bcm (15,4 %)	+46 %	– increase in consumption of natural gas in the industrial and residential sector
Italy	41,1 bcm (28,9 %)	–	– gas consumption increase by the industrial sector
Netherlands	23,4 bcm (31,9 %)	–	– gas consumption increase by the industrial sector
Poland	19 bcm (14,7 %)	0 %	– development of own gas recovery and production by coal gasification; – expansion of the LNG receiving terminal; – development of gas storage facilities; – modernization of the GTN; – the consumption of natural gas increase in the electricity sector to cover peak loads and as a power reserve for wind power plants; – gas import diversification
Romania	11,3 bcm (28,4 %)	–	– development of gas fields in the Black Sea; – participation in the “Southern Gas Corridor” project; – «BRUA» project implementation; – gas consumption increase by the industrial sector
Serbia	2,4 bcm (12,4 %)	+24 %	– participation in the “Southern Gas Corridor” project; – gasification of regions; – increase of the “Banatsky Dvor” UGSF capacity and creation of a gas storage system in the country
Slovakia	4,7 bcm (23,6 %)	+15 %	– replacement of coal with gas, first of all, in heating energy sector;

			– expanding the use of LNG in the transport sector; – construction of interconnectors with neighboring countries
France	36,6 bcm (14,1 %)	–	– gas consumption increase by the industrial sector
Croatia	2,6 bcm (25,6 %)	+99 %	– construction of LNG terminal on Krk island; – construction of interconnectors with neighboring countries
Czech Republic	8,5 bcm (16,9 %)	+7 %	– expansion of gas consumption in energy and transport sectors; – preservation for the Czech Republic of the gas transit role

Source: statements by European transmission system operators to the media

One of the factors for the development of EU gas markets is the current trend in EU countries to attract the maximum number of pipelines and LNG terminals to their territory. This is due not only to the high dependence of these countries on gas imports, but also to the desire to provide additional revenues for transit. New extraregional gas flows come from Azerbaijan, and later on to countries of Central Asia (Turkmenistan) and the Middle East (Iran). In 2018, the TANAP gas pipeline (16 billion cubic meters per year) was commissioned, which connected the western coast of Turkey with Azerbaijan through Georgia. Its continuation in Europe is currently under construction – the TAP gas pipeline (10 billion cubic meters per year), which will connect Turkey with Italy through Greece and Albania.

One of the priorities for the development of the gas industry in almost all the maritime countries of Eastern Europe is the construction of regasification terminals for the purpose of gas supply to the domestic market and to neighboring countries (for example, projects in Croatia and Greece). An example of the successful development of LNG infrastructure is Turkey, which in 2016 and 2018 put into operation two LNG terminals with a total capacity of 12 billion cubic meters per year, and another is scheduled to launch in 2019.

Thus, it can be argued that the growth of industrial production, the development of the transport industry and the development of new gas fields in a number of EU countries will contribute to an increase in the share of gas in the European energy mix in the medium and long term. The weather factor, which is known to be unpredictable, may negatively affect this indicator.

Table 2: Factors of natural gas consumption in EU countries, %

<i>Factors</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>
Weather factor ⁹	–2,5	1,2	2,4	–5,7	–2,0	–0,5	–1,2
Eurozone Industrial Production Index ¹⁰	3,5	–2,4	–0,8	1,1	2,7	1,6	3,0
Dynamics of natural gas consumption in the power generation sector, YoY	–8,5	–12,7	–8,0	–5,7	0,9	14,4	7,6
Consumption dynamics, YoY	–8,4	–1,7	–0,3	–10,2	4,4	6,9	4,9

Source: GAZPROM MAGAZINE (2018): Weather-related issues in the European gas market. [online]. In: Gazprom, 2018. [Cited: 12. 05. 2019.] Available online: <http://www.gazprom.ru/press/journal/>

⁹ Actual consumption in Europe compared to consumption with normal weather conditions.

¹⁰ By Eurozone countries (EU19) adjusted for the number of working days, without the construction industry.

Thus, the minimum level of consumption in recent years was in 2014, when the deviation from the climatic norm was – 5.7%.¹¹ For five years, the weather factor continues to negatively affect the natural gas consumption in Europe, although the extent of this negative impact has decreased.

In early 2018, abnormal cold air fronts came to Europe, during which most pipeline gas suppliers were not able to provide seasonal flexibility, and daily supply volumes during the peak demand period (February 22-28) were in the range below the daily average. The discrete nature of LNG supply has also limited its ability to meet peak demand.

In recent years the unpredictability of the European energy market has only strengthened due to the growing competition of natural gas with renewable energy. Its dependence on the wind strength, the reservoir occupancy, the number of sunny days and other weather conditions is especially great. In this context, the weather factor also plays a significant role.

The current high level of gas reserves in European storage facilities is also worth noting. As of February 2019, it was 44.7 billion cubic meters, which is 10.6 billion cubic meters more than the last year's level for the same period.¹² In the first months of the year, this factor played a positive role by stimulating retrieval from the market, rather than from storage, but during the summer season of gas injection, this factor can have a negative effect on demand. However, one should not forget that the coming year is special. The contract for the transportation of Gazprom gas through Ukraine expires, and the associated transit risks will undoubtedly affect the level of reserves in European storage facilities.

3 Forecast of gas consumption in the EU until 2025

According to BP analysts, by 2025 gas consumption in the European Union will reach 550 billion cubic meters per year. By 2022, within the inertia scenario, Europe's natural gas imports will increase to 290 billion cubic meters of gas per year, which corresponds to a relative increase of 45%. Over the same period, within the EU itself, about 36 billion cubic meters of gas will “disappear”, primarily due to the depletion of old fields.¹³ Just due to the Dutch “Groningen” field suspension, a hole in the size of about 20 billion cubic meters is formed in the European energy balance. The UK gas industry will suffer approximately the same loss by this point.

At the same time, the majority of long-term gas supply contracts to the EU countries expire in 2025. Thus, at this point, against the background of the coal generation and nuclear power plants abandonment, there may be a shortage of gas in the amount of 150 billion cubic meters or more.¹⁴ This will be greatly facilitated by the reduction of domestic gas production in the EU, as well as an insufficient gas transportation infrastructure. In addition, the situation may worsen if in the next 5 years the situation in Asia's gas markets is going to be more attractive than the EU market for LNG suppliers.

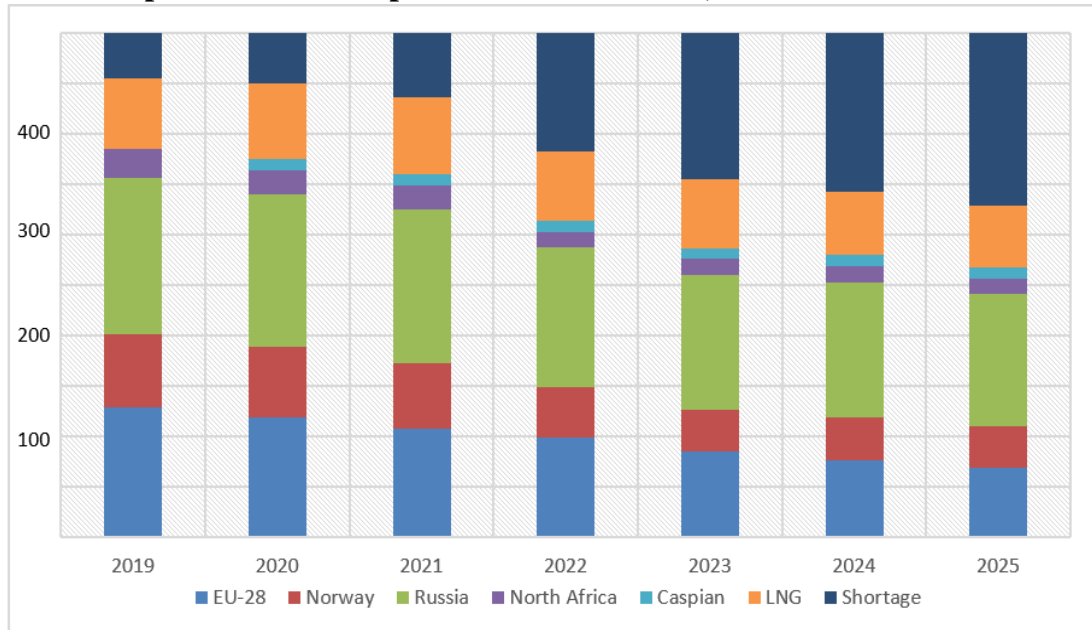
¹¹ GAZPROM MAGAZINE (2018): Weather-related issues in the European gas market. [online]. In: Gazprom, 2018. [Cited: 12. 05. 2019.] Available online: <http://www.gazprom.ru/press/journal/>

¹² INTERFAX GLOBAL ENERGY (2019c): Europe prepares for no deal on Ukraine transit. [online]. In: Interfax, 16. 05. 2019. [Cited: 19. 05. 2019.] Available online: <http://interfaxenergy.com/article/34221/europe-prepares-for-no-deal-on-ukraine-transit>

¹³ BRITISH PETROLEUM: BP Energy Outlook 2018. [online]. In: BP, 2019 [Cited: 19. 05. 2019.] Available online: http://www.bp.com/content/dam/bp-country/de_ch/PDF/Energy-Outlook-2018-edition-Booklet.pdf

¹⁴ INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2019b): Natural Gas Statistics. [online]. In: IEA, 2019. [Cited: 27. 04. 2019] Available online: <http://www.iea.org/statistics>

Graph 2: Gas consumption in the EU in 2025, billion cubic meters

Source: INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2019b): Natural Gas Statistics. [online]. In: IEA, 2019. [Cited: 27.04.2019] Available online: <http://www.iea.org/statistics>

The European Commission plans to compensate for the potential gas shortage through pipeline projects from Russia, countries of the Caspian region, as well as LNG. Western analysts are competing with each other, raising the forecast bar for additional volumes of LNG, which are expected to be in Europe in the current and following years. So, for 2019 Shell analysts forecast a range from 26 to 39 billion cubic meters, IHS Markit suggests that in 2019 LNG to Europe will increase by 35 billion cubic meters, Wood Mackenzie forecasts an additional 42 billion cubic meters.¹⁵

Whether these forecasts are justified or not will depend not only on the level of the European price, but also on the value of the “Asian premium” and short-term freight rates, which in the first quarter of this year after a sharp surge in tariff in the fourth quarter of 2018, almost returned to the past year’s average.

Nonetheless, it is still difficult to talk about volumes that would significantly change the balance of power in Europe and reduce the market share of Russian exporters in the next few years. Today, American LNG is mainly exported to South America and Asia due to a more favorable pricing environment. More than half of the LNG projects being developed in the United States are contracted by Asian and South American buyers.

The development of LNG infrastructure, the emergence of new pipeline gas suppliers intensifies competition to Russian gas. The construction of LNG terminals in Croatia and Greece can compensate for the gas deficit, but all of them are still under discussion.

As for the possibilities of a significant increase in the supply of pipeline gas within the Southern Gas Corridor, in the next few years, volumes will be limited to 10 billion cubic meters per year (TAP gas pipeline),¹⁶ some of which will be sent to Italy, and the prospects for expanding this route will largely depend on the availability of free production capacity in

¹⁵ GAZPROM (2019): European Gas Market. [online]. In: Gazprom, 25. 03. 2019. [Cited: 01. 05. 2019.] Available online: <http://www.gazprom.ru/press/news/reports/2019/european-gas-market/>

¹⁶ SIMON PIRANI (2018): Let’s not exaggerate: Southern Gas Corridor prospects to 2030. In: The Oxford Institute for Energy Studies, 01. 07. 2018. 5-10 p.

Azerbaijan and the attraction of new sources to the project. Thus, in the medium term, Russian gas will maintain its position on the European gas market.

It can be argued that in the years 2019-2025 the tendency to replace coal and nuclear power plants will continue: Germany plans to close all nuclear power plants by 2023, Belgium – by 2025, although, according to realistic estimates, this can be done not earlier than 2030. Also, the United Kingdom and Finland plan to close all coal power plants by 2025 and 2030, respectively. In Italy, a political decision has not yet been made to freeze coal power plants, but coal will give way to gas due to obsolescence of generating coal capacity and favorable pricing conditions.

In addition, over the past five years we have seen a rapid growth in the generation of wind and solar electricity (15% per year on average).¹⁷ Renewable energy producers still have key advantages, such as guaranteed priority network access, as well as subsidized and guaranteed prices in long-term contracts with consumers. The effect of the growth of renewable energy sources will not allow gas to significantly increase its share in European consumption in 2019-2025. At the same time, the effect of freezing coal and nuclear power plants will ensure stable demand for blue fuel in the coming years.

Comparing the trends in demand, domestic production and imports, we can conclude that in the medium term (until 2025), the possibilities for importing natural gas to the European market will increase:

- Europe will lose about 40 billion cubic meters of gas due to lower domestic production;
- demand for natural gas in Europe will remain at the level of 500-550 billion cubic meters per year.

It should be noted that the European Union has taken many measures aimed at reducing gas consumption. And this policy is bearing fruit, the use of gas is decreasing. Since mineral gas is used both for heating and for the production of electricity, climate policy particularly concerns it.

Many successful climate measures are resisting gas consumption. On the one hand, gas energy combats windmills, biological stations and solar panels. On the other hand, gas combats with more advanced windows, heat pumps, electric radiators, thermal insulation, houses that produce as much or more energy as they consume, solar collectors, heating, and granular fireplaces. Due to this, gas consumption in Europe has decreased by 35% compared with the middle of the last decade.

Gas has to compete with a myriad of energy conservation measures and the ability to recover heat. In addition, many EU countries have been very successful in using local waste heat in heating networks and using bioenergy.

Conclusion

Obviously, the EU's large-scale transition to generating electricity based on renewable energy sources will not be complete without the use of natural gas. Gas consumption will be facilitated by the rejection of coal generation and nuclear energy. In addition, natural gas is central to the energy strategies of most EU countries.

It can be argued that natural gas will be the most in demand hydrocarbon resource in the period up to 2025 and in the coming decades, as it meets environmental requirements more than other energy sources, has sufficient reserves, production and transportation capabilities. It is expected that blue fuel will retain its position in the energy balance of EU countries in the

¹⁷ EUROSTAT (2019c): Renewable energy statistics. [online]. In: Eurostat, 2019. [Cited: 17. 05. 2019.] Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Renewable_energy_statistics

medium term and will be in demand in many areas of the economy, including in the power energy industry, transport, chemical industry.

References:

1. EUROSTAT (2019a): Natural Gas Supply Statistics. [online]. In: Eurostat, 2019. [Cited: 01. 05. 2019.] Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Natural_gas_supply_statistics&oldid=401136
2. EUROSTAT (2019b): Oil and petroleum products – a statistical overview. [online]. In: Eurostat, 2019. [Cited: 11. 05. 2019.] Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Oil_and_petroleum_products_-_a_statistical_overview
3. INTERFAX GLOBAL ENERGY (2019a): The Netherlands – rising import dependence. [online]. In: Interfax, 25. 05. 2019. [Cited: 25. 05. 2019.] Available online: <http://interfaxenergy.com/article/34247/the-netherlands-rising-import-dependence>
4. INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2019): Natural Gas Statistics. [online]. In: IEA, 2019. [Cited: 27. 04. 2019] Available online: <http://www.iea.org/statistics>
5. GASTERRA (2019): Annual report 2018. [online]. In: GasTerra, 2019. [Cited: 22. 04. 2019.] Available online: <http://jaarverslag2018.gasterra.nl/english-version>
6. INTERFAX GLOBAL ENERGY (2019b): Norway looks to Barents Sea to sustain production. [online]. In: Interfax, 23. 01. 2019. [Cited: 19. 05. 2019.] Available online: <http://interfaxenergy.com/article/33860/norway-looks-to-barents-sea-to-sustain-production>
7. ENTSOG (2019): Transparency Platform. [online]. In: ENTSOG, 2019. [Cited: 04. 05. 2019.] Available online: <http://transparency.entsog.eu/>
8. ANALYTICAL CENTER FOR THE GOVERNMENT OF THE RUSSIAN FEDERATION (2019): April Energy Bulletin. [online]. In: ACRF, 2019. [Cited: 16. 05. 2019.] Available online: <http://ac.gov.ru/en/publications/>
9. GAZPROM MAGAZINE (2018): Weather-related issues in the European gas market. [online]. In: Gazprom, 2018. [Cited: 12. 05. 2019.] Available online: <http://www.gazprom.ru/press/journal/>
10. INTERFAX GLOBAL ENERGY (2019c): Europe prepares for no deal on Ukraine transit. [online]. In: Interfax, 16. 05. 2019. [Cited: 19. 05. 2019.] Available online: <http://interfaxenergy.com/article/34221/europe-prepares-for-no-deal-on-ukraine-transit>
11. BRITISH PETROLEUM: BP Energy Outlook 2018. [online]. In: BP, 2019 [Cited: 19. 05. 2019.] Available online: http://www.bp.com/content/dam/bp-country/de_ch/PDF/Energy-Outlook-2018-edition-Booklet.pdf
12. INTERNATIONAL ENERGY AGENCY (2019b): Natural Gas Statistics. [online]. In: IEA, 2019. [Cited: 27. 04. 2019] Available online: <http://www.iea.org/statistics>
13. GAZPROM (2019): European Gas Market. [online]. In: Gazprom, 25. 03. 2019. [Cited: 01. 05. 2019.] Available online: <http://www.gazprom.ru/press/news/reports/2019/european-gas-market/>
14. SIMON PIRANI (2018): Let's not exaggerate: Southern Gas Corridor prospects to 2030. In: The Oxford Institute for Energy Studies, 01. 07. 2018. 5-10 p.
15. EUROSTAT (2019c): Renewable energy statistics. [online]. In: Eurostat, 2019. [Cited: 17. 05. 2019.] Available online: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Renewable_energy_statistics

Contact:

Mgr. Alexey Dukhanin

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovak Republic

e-mail: duhale@mail.ru

BANKING SECTOR OF UKRAINE: RECOVERY AFTER CRISIS 2014¹

Boris Dziura ^a – Leonid Raneta ^b

^a Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: boris.dziura@euba.sk

^b Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: leonid.raneta@euba.sk

The military conflict in Eastern Ukraine especially in Donetsk and Luhansk region, which began in 2014, has considerably hit the economy of Ukraine. In particular, it has led to the loss of industrial export capacity and the impact of trust to the government. The economic activity has begun to recover in 2016. However, political and geopolitical environments remain unstable. Under these circumstances, the considerable losses of the banking system were recorded. Current paper considers insolvency issues in banking sector and recovering tendencies starting from 2018 among which are increased profits of the banks, loans and deposits of the population.

Key words: banking sector, Ukraine, military conflict, insolvency

JEL: E58

Introduction

In Ukrainian politics, the years that preceded the Donbass conflict (2013 and the beginning of 2014), were characterized by turning-point processes, accompanied by an increase in the confrontation between social aspirations and ruling principles. The tensions escalated between the newest ideology of development and the outdated ideas of utilitarianism, between the Euro-integration of the Ukrainian people and the political ambitions of the ruling post-soviet elite.

Processes in the Ukrainian political sphere led not only to the deep socio-political crisis, but also to the negative trends in the domestic economy. Among these trends is the sharpening of economic confrontation between business entities and the state.

The military conflict in Eastern Ukraine (especially in Donetsk and Luhansk region), which began in 2014, has hit the economy in direct and indirect ways. In particular the conflict led to the loss of industrial export capacity and it impacted the trust in the government, respectively. The economic activity has begun to recover only in 2016. Nevertheless, political and geopolitical environments remained unstable. According to Mraz – Pytelova (2018): *Foreign intervention in internal conflicts*.² “The term armed conflict is significantly wider than the concept of war. It does not only cover international armed encounters; it requires a high level of combat and does not require a formal statement.” Implicit participation of a neighboring country in this conflict, which was also, at the time, the biggest trading partner, made the uncertainty even worse.

Since August 2014, all banks had to close their branches in the ATO zone (Anti-Terrorist operation). The situation has become problematic and very serious, as there were high developed bank networks in Donetsk and Luhansk regions. In particular, there were following

¹ This paper was written within the VEGA project Nr, 1/0946/17, Credit cycle, credit risk and its determinants in Central and Eastern European countries

² MRÁZ, S. – HRANÍKOVÁ PYTELOVÁ, K. (2018): Foreign intervention in internal conflicts. In: Journal of International Relations Volume XVI., Issue 4, [online]. Pages 407-419.

banks active at that time: Oschadbank (almost 800 branches), PrivatBank (455), Raiffeisen Bank Aval (over 60) and FUIB (51). In general, on the territory of the two regions (oblasts), according to the National Bank, on July 1 2014, there were 2360 offices (the total number of bank branches in Ukraine at that time being 19000).³ After the intensification of hostilities, the banks left a part of these premises. Often, they could not even collect documents, but also cash from safes as well, combined with all other kind of problems.

1 Insolvency issues in banking sector

After the crisis in 2014, Ukrainian banks for several years were ranked among the worst in the world. In the Global Competitiveness Ranking, which is announced annually at the World Economic Forum, according to the standards of “Bank Resilience”, Ukraine ranked at the last position.⁴ In the latest version of the rating for 2017–2018, the situation slightly improved – Ukrainian banks managed to outpace financial institutions e.g. from the African states of Lesotho and Mauritania and took the third position from the end.⁵

Such disastrous results are explained by the fact that in the period 2014-2015, banks fell into the “perfect storm.”⁶ The occupation of the part of the territory of Ukraine by the foreign power and the threefold devaluation of the national currency could put on the blades even a stable banking system. But in the case of Ukraine, the problems increased by the abundance of pocket banks that served the interests of the owners. Many of them “overheated” the market, attracting funds from the public at high rates and issuing cheap loans to companies associated with the owners of banks. As soon as the crisis broke out, insiders stopped repaying loans. Moreover, dozens of financial institutions appeared to be insolvent. As a result, since 2014, the number of banks in Ukraine has decreased more than twice — from 180 to 82.⁷

Later, the new leadership of the NBU conducted an active “purge” of the financial system, which was one of the conditions for lending to Ukraine by international financial institutions. This circumstance has led to an increase in the influence of foreign banks. Thus, from the beginning of 2014, the share of foreign investors in the authorized capital of banks increased by more than one third and was around 45.9%.⁸ Of the 180 banks operating in 2014, by the end of May 2016 there were 109, 42 of which were banks with foreign capital.⁹ Such a number has been achieved by some stabilization of the banking sector, however at the same time the dependence on foreign financial institutions also increased.

According to official data of the NBU as of January 1, 2019 of the 77 active (licensed) banks in Ukraine, 21 financial institutions were foreign (comparative to 25 foreign banks out of 117 recorded on January 1, 2015). Thus, during 7 years the number of banks having a banking license decreased by 97 banks or by 55.7% and the number of foreign banks decreased by 4 banks or by 16%.¹⁰

³ NBU. (2019): *Dynamika kil'kosti diyuchykh strukturnykh pidrozdiliv bankiv*. [online]. [cit. 13.05.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=34661581>

⁴ SCHWAB, K. (2018): *The Global Competitiveness Report 2018* [online]. [cit. 13.03.2019]. Available online: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>

⁵ Ibid.

⁶ BARISITZ, S. – FUNGÁČOVÁ, Z. (2015): Ukraine: struggling banking sector amid substantial uncertainty. In: *Financial Stability Report*. 2015, Nr. 29

⁷ NBU. (2018): *Financial Stability Report*. [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86272476>

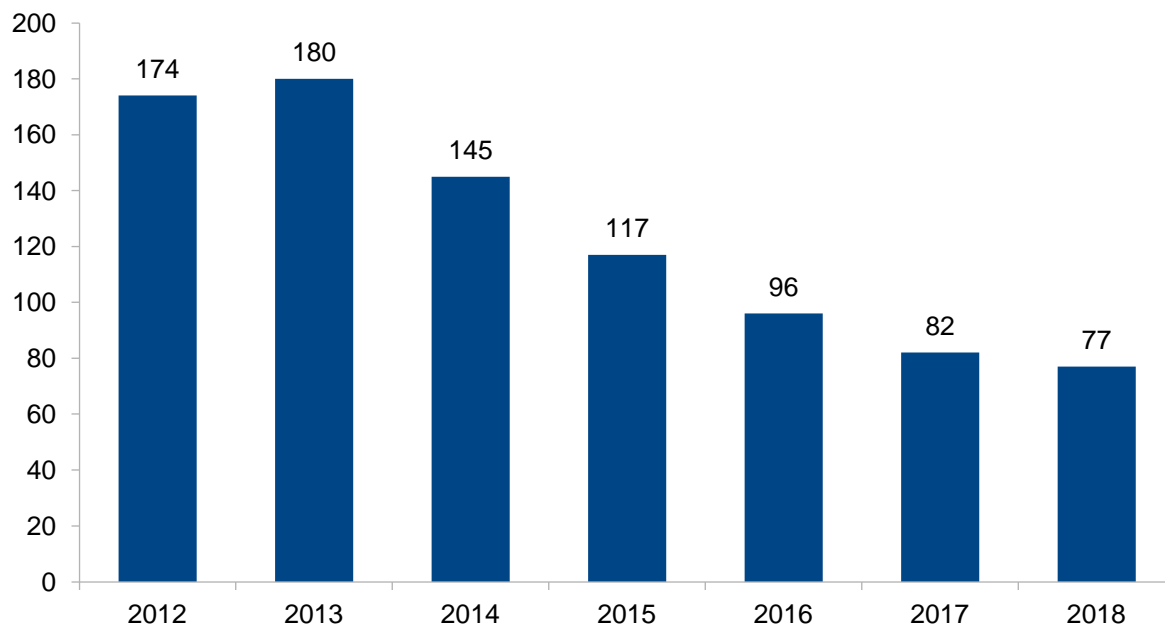
⁸ NBU. (2015): *Annual report 2015*. [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=33868713>

⁹ NBU. (2017): *Annual report 2017*. [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71103769>

¹⁰ NBU. (2019): *Banking Sector Review*. [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=89528328>

According to NBU, for the period 2014–2016, 90 banks were recognized as insolvent, with assets accounting for about 1/3 of the assets of the entire banking system of Ukraine. In 2015 the number of financial institutions decreased from 158 to 117, in 2016 — to 96, and in the five months of 2017 — to 90¹¹ (Figure 1 and 2).

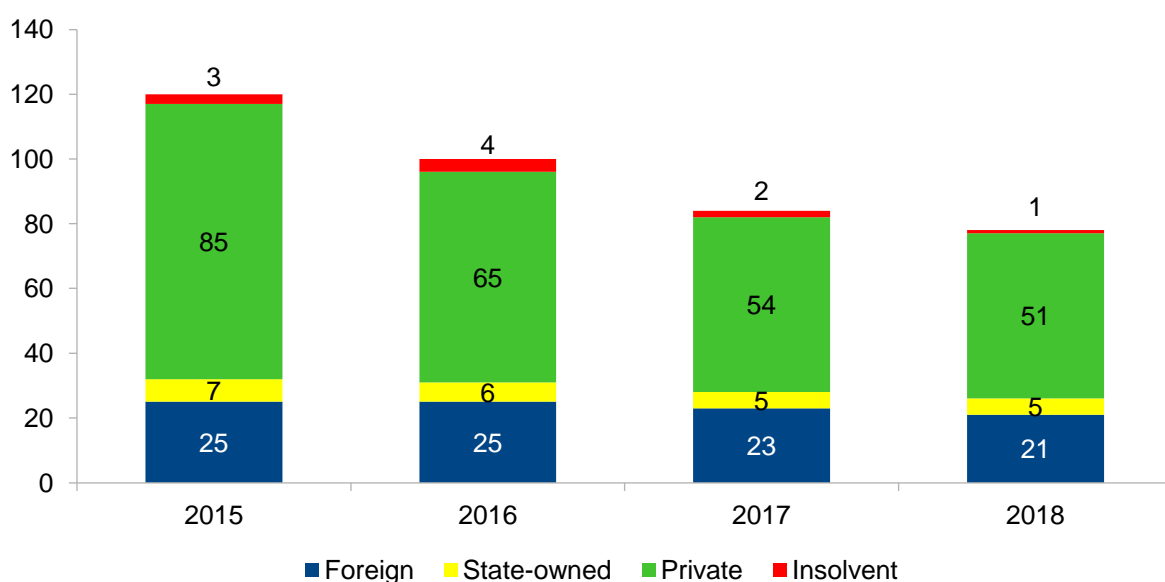
Figure 2: The total number of licensed banks in Ukraine from 2012 to 2019

Note: author's own contribution.

Source: NBU. (2018). *Financial Stability Report*. [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86272476>

Figure 3: The ownership structure of banks in Ukraine (2015 – 2018)

¹¹ NBU. (2017): Annual report 2017 [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71103769>

Note: author's own contribution.

Source: NBU. (2018): *Financial Stability Report*. [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86272476>

As a result, according to the National Bank estimates, the overall losses of the economy from the crisis amounted around 38% of GDP.¹²

To solve the problems that arose, NBU had to spend 14% of GDP, that is, more than after the global financial and economic crisis of 2008–2009. In particular, the National Bank of Ukraine allocated 4.4% of GDP for compensation to depositors of closed banks and 2.5% of GDP for refinancing of those banks that were subsequently declared insolvent in 2008–2009 and in 2014.¹³

The crisis in the financial sector and the reduction of lending rates led to a significant reduction of the financial services market (3.1% of GDP in 2015). According to official reports of the National Bank, for the period from January 2014 to April 2016, the total volume of unspent loans from individuals decreased to UAH 145.7 billion or by 13%. Interestingly, over the same period, the indebtedness on loans grew three times: up to 23% of all loans.¹⁴ This is the evidence of a decline in the solvency of Ukrainian citizens, which face greater crisis of non-payment of loans issued in the previous, conditionally “healthy” years, before the military conflict.

2 Recovering tendencies of the banking sector

Generally, it can be concluded that the financial advance was reached by Ukrainian banks. In the first quarter of 2018, they received a net profit of UAH 8.7 billion that is almost three times more than in 2017.¹⁵ However, the main factor of the growth was not associated with the increase in income from the banking business, but with the decrease in the amount of deductions to reserves for ineffective loans.¹⁶

According to the NBU, in the first quarter of 2018, the amount of hryvnia loans to individuals increased by 5.6%, or by 37.4% year-to-year ratio (83.8 billion UAH). The fastest growth of consumer loans was characterized for household appliances, electronics, household goods, etc. As a result, the share of loans in the portfolio of individuals increased by 2.8% in the first quarter in 2018.¹⁷

Another positive trend in the banking sector was an increase in the amount of deposits of individuals by 2% (UAH 475 billion), by 3.2% in local currency and by 0.8% in foreign currency.¹⁸ Among the prerequisites of this phenomenon is high profitability of deposit products, which exceeds the official inflation forecast; a period of sufficiently weighty revaluation of hryvnia; relative political stability and the resumption of economic growth in the country, which affected the increase in incomes of the population and, consequently, the

¹² STATE STATISTICS SERVICE OF UKRAINE. (2019): National accounts. In: *State Statistics Service of Ukraine* [online] [cit. 19.03.2019]. Available online: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

¹³ NBU. (2017): Annual report 2017 [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71103769>

¹⁴ Ibid.

¹⁵ NBU. (2018): Financial Stability Report [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86272476>

¹⁶ BETLIY, O. (2018): Challenging the future of Ukraine: up or down? In: *The Institute for Economic Research and Policy Consulting* [online]. [cit. 17.03.2019]. Available online: <http://www.ier.com.ua/en/publications/articles?pid=6049>

¹⁷ NBU. (2018): Financial Stability Report [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86272476>

¹⁸ Ibid.

increase in savings. The absence of new big bankruptcies of financial institutions should be also mentioned.¹⁹

Due to the high yield in terms of revaluation of the national currency, since the beginning of 2018, the popularity of medium and long-term (6–12 months) deposits in the national currency without the right of early termination has increased. The rates on such deposits are 11–16% per annum. It cannot be said that the near future for Ukrainian banks looks cloudless. There are currency risks that can destabilize the situation because in 2019-2020 Ukraine is due to repay 17 billion in foreign currency-denominated debt. In this regard the key is the tight collaboration with IMF. Overall relation of government debt to GDP is decreasing (65% in 2018 and as projected by NBU 62% in 2019) this also provides some confidence in the recovering solvency.

The trade account suffered serious shifts after the eruption of the conflict (military hostilities damaged regional product and the infrastructure). The exemption of highly export oriented Donbass region from Ukrainian exports and reciprocal Russian-Ukrainian trade bans triggered shifts in international trade commodity and territory wise. Metals, coal, chemicals and machinery suffered declines in exports. The DCFTA and the trade preferences by the EU increased exports of food products. The loss of Russian market impacted hard the machinery production sector the same is true for dairy products. The chemical sector was hit by raw materials supply problems and by the location of the production capacities in problematic uncontrolled regions.

Conclusion

During 2015-2017, the banking system of Ukraine has undergone significant changes, the main milestones of which are associated with the change in the economic situation of the country, the partial loss of assets because of hostilities, the impact of deep devaluation of the national currency and the loss of solvency of a number of banks. The pressure of macroeconomic and political shocks, the military conflict, the problems in the banking system have resulted in the systemic banking crisis of 2014-2016. Refinancing of banks as one of the main anti-crisis instruments in the initial stages did not give the expected result in overcoming panic. Administrative measures taken somewhat late, which led to significant losses in foreign exchange reserves. During the period from 2014 to 2016, 90 banks were recognized as insolvent, whose assets before the crisis amounted to about one third of the assets of the entire banking system. This led to considerable financial losses of the state, business, and the population, as evidenced by official assessments of the National Bank. However, the banking system managed to improve its financial position. The amount of deductions to reserves was significantly reduced. The profitability of the sector has come to a consistent level.

This development could be seen as the part of the recovery and restructurizing of whole economy of Ukraine. The former main trade partner has been replaced and the process of complete reorienting from the heavy towards the processing and light industry successfully occurred.

References:

1. BARISITZ, S. – FUNGÁČOVÁ, Z. (2015): Ukraine: struggling banking sector amid substantial uncertainty. In: *Financial Stability Report*. [online]. [cit. 19. May 2019]. Available online: https://www.oenb.at/dam/jcr.../fsr_29_special-topics02.pdf

¹⁹ SCHWABE, A – Deuber, G. (2016): Analyse: Finanzsituation der Ukraine. In: *bpb.de* [online]. [cit. 17.04.2019]. Available online: <http://www.bpb.de/225037/analyse-finanzsituation-der-ukraine>

2. BETLIY, O. (2018): Challenging the future of Ukraine: up or down? In: *The Institute for Economic Research and Policy Consulting* [online]. [cit. 17.03.2019]. Available online: <http://www.ier.com.ua/en/publications/articles?pid=6049>
3. MRÁZ S. – HRANÍKOVÁ PYTEĽOVÁ K. (2018): Foreign intervention in internal conflicts. 2018. In: *Journal of International Relations Volume XVI., Issue 4, Pages 407-419* [online]. Available online: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/medzinarodne-vztahy/archiv/2018/4/MV2018-4.pdf ISSN 1339-2751 (online)
4. NBU. (2015): *Annual report 2015*. [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=33868713>
5. NBU. (2017): *Annual report 2017*. [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71103769>
6. NBU. (2017): Dynamika kil'kosti diyuchykh strukturnykh pidrozdiliv bankiv 2017. [online]. [cit. 13.05.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=34661581>
7. NBU. (2019): *Banking Sector Review - February 2019*. [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=89528328>
8. NBU. (2018): *Financial Stability Report*. [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86272476>
9. SCHWAB, K. (2018): *The Global Competitiveness Report 2018*. [online]. [cit. 13.03.2019]. ISBN 978-92-95044-76-0. Available online: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>
10. SCHWABE, A – Deuber, G. (2016): Analyse: Finanzsituation der Ukraine. In: *bpb.de* [online]. [cit. 17.04.2019]. Available online: <http://www.bpb.de/225037/analyse-finanzsituation-der-ukraine>
11. STATE STATISTICS SERVICE OF UKRAINE. (2019): Monetary and finance statistics. In: *State Statistics Service of Ukraine* [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. STATE STATISTICS SERVICE OF UKRAINE. (2019): National accounts. In: *State Statistics Service of Ukraine*. [online]. [cit. 19.03.2019]. Available online: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Contact:

Ing. Boris Dziura, PhD.

Faculty of International Relations
 University of Economics in Bratislava
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5
 Slovak Republic
 e-mail: boris.dziura@euba.sk

Ing. Leonid Raneta, PhD.

Faculty of International Relations
 University of Economics in Bratislava
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5
 Slovak Republic
 e-mail: leonid.raneta@euba.sk

ÚZEMNÁ ORGANIZÁCIA SEVEROZÁPADNÉHO TERITÓRIA USA

Gilbert Futó

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: gilbert.futo@euba.sk

Po víťazstve v Americkej vojne za nezávislosť v roku 1783 sa do popredia dostala otázka politickej a územnej organizácie novozískaného severozápadného územia ohraničeného riekami Mississippi a Ohio. Po ustanovení princípov vlády a základného geografického rozdelenia formou Nariadenia 1784 bol nasledujúci rok vytvorený štandardizovaný systém zameriavania a označovania pozemkov. Nariadenie pre vytvorenie spôsobu usporiadania pozemkov v Západnom teritórii, inak známe ako Nariadenie 1785, sa stalo základom pre celonárodný systém.

Kľúčové slová: Nariadenie 1785, Severozápadné teritórium, systém pozemkovej správy

After winning the American War of Independence in 1783, the debate started to revolve around political and territorial organization of the newly acquired northwest territory, bordered by the Mississippi and Ohio Rivers. Following the establishment of the government and the basic territory division by Ordinance of 1784, a standardized survey system was developed a year later. An Ordinance for ascertaining the mode of disposing of Lands in the Western Territory, otherwise known as Land Ordinance of 1785, has become the basis for a nationwide survey system.

Key words: Land Ordinance of 1785, Northwest Territory, land survey system

JEL: N91

Úvod

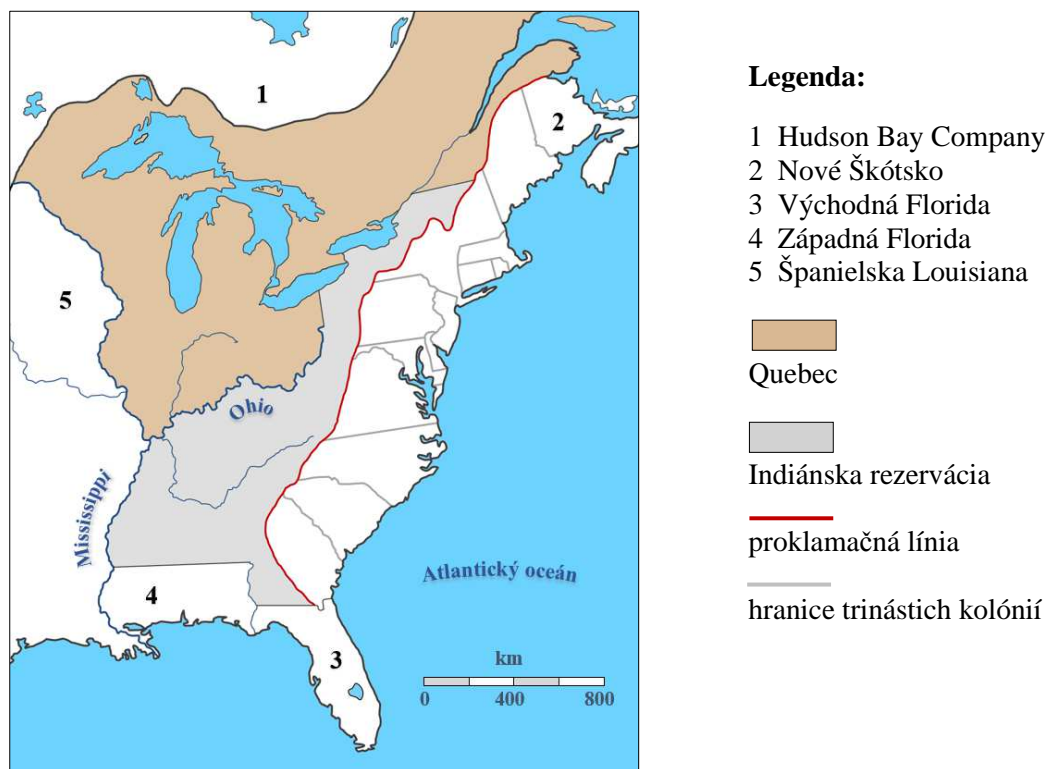
Objavovanie „Nového sveta“ so sebou nevyhnutne prinieslo spory o nadvládu nad novými územiami. Najväčšie mocnosti sveta 16. a 17. storočia medzi sebou súperili o čo najväčší vplyv aj na severoamerickom kontinente. Územné nároky štátov sa mnohokrát prekrývali. Spočiatku silný vplyv Francúzska vystriedala nadvláda Veľkej Británie, a to až do momentu vyhlásenia nezávislosti Spojených štátov amerických (ďalej len „Spojených štátov“) v roku 1776. Zisk rozsiahlych území vo vojne za nezávislosť, ktorý zdvojnásobil rozlohu pôvodných trinástich kolónií, spôsobil posun západnej hranice Spojených štátov k rieke Mississippi. Neorganizované územia za Apalačskými vrchmi obývané pôvodnými indiánskymi kmeňmi sa pre efektívnejšiu správu a zaistenie bezpečnosti novej republiky stali predmetom diskusií o možnostiach parcelovania pozemkov a ich následného predaja s cieľom zvýšiť príjem do štátnej pokladnice. Základná organizácia tzv. Západného teritória bola ustanovená prijatím Nariadenia 1784. Nasledujúci rok sa do popredia dostala otázka pozemkového delenia.

1 Rozdelenie územia v procese vytvárania Spojených štátov

Pomenovanie Nové Francúzsko je možné datovať od 30. rokov 16. storočia. V tomto období došlo k preskúmaniu rieky svätého Vavrinca bretónskym bádateľom Jacquesom Cartierom. Počiatky francúzskeho vnútrozemského osídľovania sa spájajú s rokom 1673, kedy

Joliet a Marquette preskúmali severný tok rieky Mississippi.¹ Neskoršie výpravy nadviazali na ich objavy a postupným prenikaním do vnútrozemia sa vytvárali roztrúsené obývané jednotky objavujúce spôsoby života indiánskych kmeňov (Kaskaskia, Shawnee, Miami, Potawatomi).² Východné pobrežie sa dostalo pod správu britských kolónií a položilo základy americkej samosprávy. Pri prieniku kolonistov za Apalačské vrchy dochádzalo ku kolíziám s francúzskou sférou vplyvu, čo vyvrcholilo francúzsko-indiánskou vojnou v roku 1754. Vojenský konflikt sa neskôr stal súčasťou sedemročnej vojny vedenej európskymi mocnosťami.³ Spor ukončila Parížska zmluva z 10. februára 1763 uzatvorená medzi britským panovníkom Jurajom III., francúzskym kráľom Ľudovítom XV. a španielskym monarchom Karolom III. Kresťanský, univerzálny a trvalý mier, nemenné priateľstvo na mori aj zemi medzi všetkými politickými jednotkami potvrdzoval predchádzajúce čiastkové zmluvy. Francúzsko sa v článku štyri vzdalo všetkých nárokov na Nové Škótsko, tiež nazývané Arkádia, odovzdalo územia Kanady, ostrov Cape Breton a všetky ostrovy a pobrežia v zálive svätého Vavrinca. Na druhej strane Juraj III. zaručil uznanie katolíckeho náboženstva všetkým francúzskym obyvateľom Kanady a povolil slobodnú emigráciu zo získaných území. Článok sedem stanovil hranice britského impéria na americkom kontinente. Západnú a južnú hranicu tvorila rieka Mississippi po riekou Iberville, odkiaľ pokračovala cez jazerá Maurepas a Pontchartrain do Mexického zálivu.⁴

Mapa 1: Územné delenie v roku 1775

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: HART, A. B. (1905): *The American Nation: A History*, s. 298.

¹ LOCKE, G. H. (1919): *When Canada was New France*, s. 20. Pozri: LESCARBOT, M. (1914): *The History of New France*.

² Kmene obývajúce dané územie podľa mapy Národného atlasu Spojených štátov. STURTEVANT, W. C. & US Geological Survey (1967): *Early Indian tribes, culture areas, and linguistic stocks*.

³ JOHNSTON, J. A. (1905): *American political history: 1763 – 1876*, s. 1-4.

⁴ Parížska zmluva z roku 1763 medzi Veľkou Britániou a Francúzskom (*Treaty of Paris*). [Citované 22.4.2019] Prepis anglickej verzie zmluvy dostupný na internete: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/paris763.asp

Preveniou konfliktov kolonistov na východnom pobreží s pôvodným indiánskym obyvateľstvom vo vnútrozemí mala byť kráľovská proklamácia vydaná 7. októbra 1763. Tá vytvorila štyri samostatné vládne jednotky a stanovila ich hranice (Quebec, Grenada, Východná a Západná Florida). Na jednej strane zvýšila koloniálnej správe právomoc zvolávať generálne zhromaždenia a posilnila možnosti samosprávy, no na strane druhej obmedzila styky s indiánmi, ktorým vyhradila „lovecké územie“ rozprestierajúce sa na západ od pomyslenej čiary prechádzajúcej Apalačskými vrchmi (proklamačnej línie). Proklamácia nedefinuje líniu exaktne, no opiera sa o predchádzajúce zmluvy uzatvorené s indiánskymi kmeňmi.⁵ Pre udržanie bezpečnosti a dodržiavania línie bolo potrebné vyčleniť finančné prostriedky. Podľa Veľkej Británie sa na financovaní mali podieľať aj americké kolónie, čo vyústilo v prijatie zákonov so zvýšenými finančnými požiadavkami na novom kontinente. Nespokojnosť sa pretavila do Americkej vojny za nezávislosť rozpútanej 19. apríla 1775.

Prijatie rezolúcie nezávislosti⁶ druhým kontinentálnym Kongresom dalo základ pre neskoršiu Jeffersonovu deklaráciu nezávislosti schválenú o dva dni neskôr, 4. júla 1776. Práve s odvolaním sa na prvý dokument boli 1. marca 1777 schválené Články konfederácie predstavujúce prvý ústavný dokument Spojených štátov. Desiat' štátov ich ratifikovalo v priebehu piatich mesiacov. Štáty New Jersey, Delaware a Maryland odmietli ratifikáciu z dôvodu neustanovenia organizácie územia ležiaceho za západnými hranicami, na ktoré si po vyhlásení nezávislosti robili nároky viaceré štáty. Pretože sa žiaden z nich nechcel vzdať nároku na územie a Články konfederácie vyslovene zakazovali zbaviť štáty ich územia v prospech Spojených štátov, bol návrh o postúpení všetkých západných území Konfedačnému Kongresu odmietnutý, s výnimkou Marylandu. V novembri 1778 a februári 1779 ratifikovali Články aj New Jersey a Delaware. Maryland naďalej odmietol vysloviť podporu, pokiaľ sa západné územia nestanú spoločným vlastníctvom Konfederácie. Návrh Virgínie na uvedenie Článkov do platnosti aj bez potvrdzujúceho trinásteho hlasu ostal nevypočutý. Riešenie sa zrodilo vo februári 1780, kedy sa štát New York vzdal nároku na západné územia a postúpil ich Kongresu. Ten návrh prijal v roku 1782. V januári 1781 sa nárokov vzdala Virgínia so zárukou garancie ponechania si územia Kentucky. Kongres s viacerými úpravami v roku 1784 túto žiadosť prijal. Maryland tak 1. marca 1781 ratifikoval Články konfederácie.⁷ Kongres odporučil aj ostatným štátom vzdať sa území, za ktoré im mala byť ponúknutá kompenzácia. V roku 1785 tak učinil štát Massachusetts a po odvolaní nárokov štátom Connecticut o rok neskôr bolo celé severozápadné územie pod správou Konfedačného Kongresu.⁸

Počas postupovania území skončila podpisom Definitívnej mierovej zmluvy v mene nasvätejšej a nerozdeliteľnej Trojice 3. septembra 1783 Americká vojna za nezávislosť. Zmluva v prvom článku uznala pôvodných trinásť kolónií ako nezávislé a slobodné štáty a potvrdila vzdanie sa všetkých nárokov britskej Koruny na vládu, majetok a teritoriálne práva.⁹ Druhý článok stanovil hranice Spojených štátov. Od severozápadnej hrany Nového Škótska po 45° s.z.š., cez stred Ontárijského, Erijského, Huronského a Horného jazera, vrátane ostrova Isles

⁵ Kráľovská proklamácia z roku 1763 (*The Royal Proclamation*). [Citované 22.4.2019] Prepis anglickej verzie proklamácie dostupný na internete: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/proc1763.asp

⁶ Virgínsky politik Richard Henry Lee predstavil v rezolúcii 7. júna 1776 tri návrhy. Vyhlásenie nezávislosti od Veľkej Británie a ukončenie všetkých politických väzieb, prijatie opatrení na vytvorenie zahraničných aliancií a vypracovanie plánu spojenia kolónií do konfederácie. Rezolúcia bola prijatá 2. júla 1776. OUR DOCUMENTS: Rezolúcia Richarda Henry Lee (*Lee Resolution*). [Citované 22.4.2019] Prepis anglickej verzie rezolúcie dostupný na internete: <http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=1&page=transcript>

⁷ FISKE, J. (1901): *The Critical period of American history*, s. 192-194.

⁸ Connecticut si ponechal územie o rozlohe vyše 13 000 km² pri pobreží Erijského jazera známe ako *Connecticut* alebo *Western Reserve*.

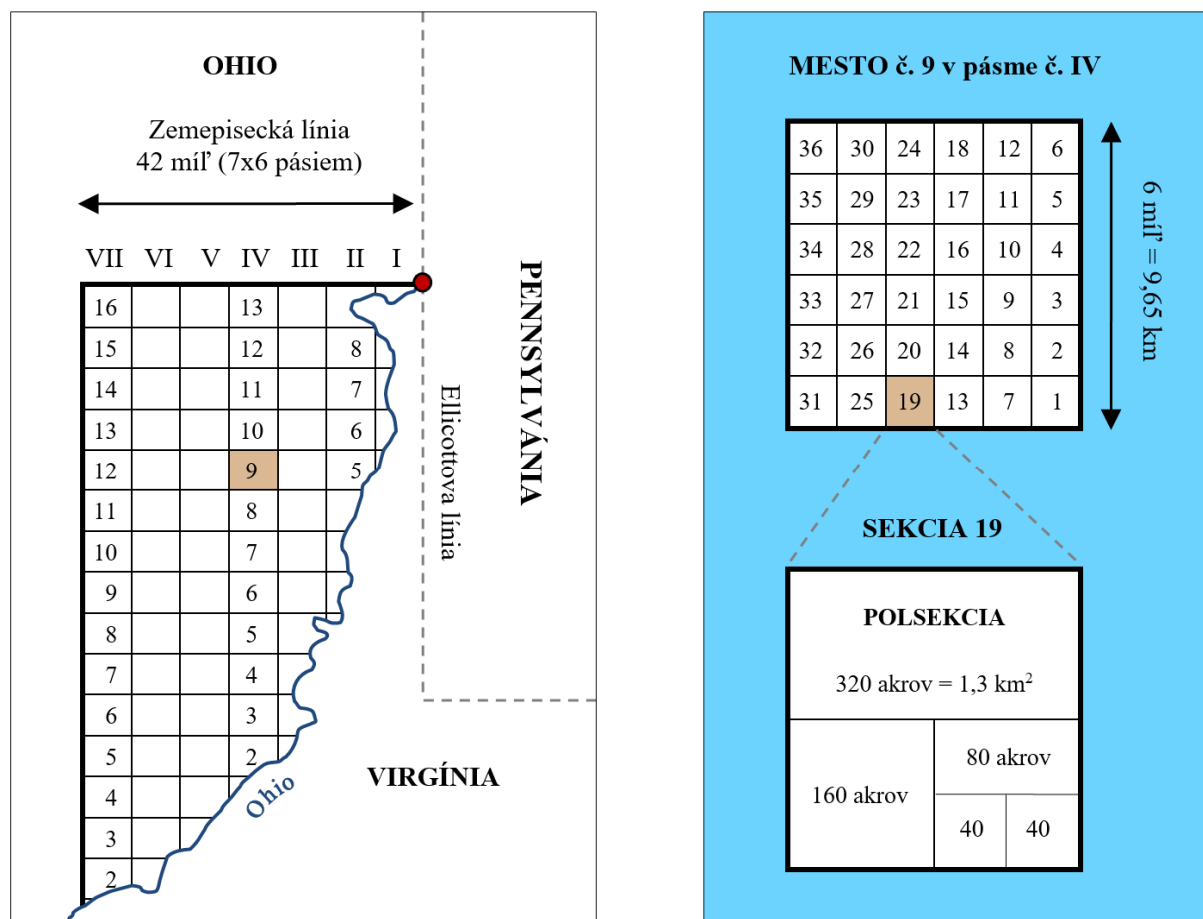
⁹ Definitívna mierová zmluva medzi Spojenými štátmi americkými a Jeho Britským Veličenstvom (*Definitive Treaty of Peace between United States of America and His Britanic Majesty*) 8 Stat. 80.

Royal, Dlhého jazera a cez Lesné jazero po západnú časť dovedy preskúmaného územia. Západná hranica bola tvorená riekou Mississippi na juhu končiacou 31° s.z.š.. Od tohto bodu smerovala na východ po riekou Apalachicola a jej pravý prítok, riekou Flint. Ďalej vo východnom smere po riekou svätej Márie, ktorá sa vlieva do Atlantického oceána.¹⁰

2 Plán pozemkovej organizácie

Po ustanovení vládnej zložky Nariadením 1784 bolo potrebné regulovať osídľovanie a delbu pôdy. Neorganizované zaľudnenie územia by podľa korešpondencie Johna Armstronga s Georgeom Washingtonom mohlo spôsobiť veľké finančné straty a ohroziť vládnú stabilitu.¹¹ Kongres prijal 20. mája 1785 Nariadenie pre vytvorenie spôsobu usporiadania pozemkov v Západnom teritóriu.¹² Nariadenie zaviedlo funkcie geodetov a zemepiscov Spojených štátov, ktorí zodpovedali za výkon ustanovení. Územie bolo rozdelené na mestá s rozlohou 36 štvorcových míľ prostredníctvom línií v smere sever – juh a línií v smere východ – západ, ktoré sa pretínali pravouhlým spôsobom a vytvárali tak štvorcový mapovací systém.

Schéma 1: Sedem pásiem v (budúcom) štáte Ohio

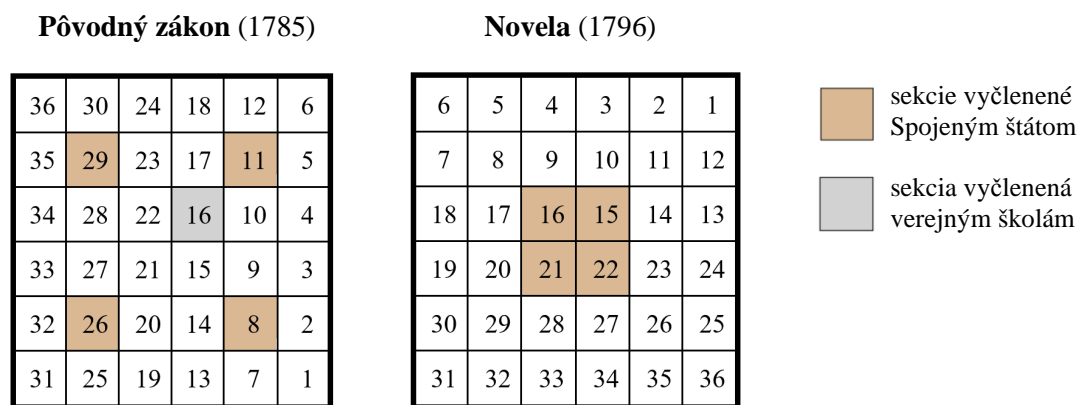
¹⁰ Id.

¹¹ List z 22. apríla 1783 (John Armstrong – George Washington): „Podľa môjho názoru je najvyššou národnou obavou zachovanie a rovnomerné osídľovanie západnej krajiny. Táto krajina je v istej miere rovnakým vlastníctvom každého štátu Únie a pokiaľ bude riadne chránená pred chamtivými žiadateľmi a príživníkmi, môže byť za priaznivú cenu predávaná so značným ziskom.“ NATIONAL ARCHIVES (2019): To George Washington from John Armstrong, 22 April 1783.

¹² Nariadenie 1785 (*An Ordinance for ascertaining the mode of disposing of Lands in the Western Territory*). [Citované 22.4.2019] Dostupné na internete :<http://memory.loc.gov/service/rbc/bdsdcc/13201/0001.gif>

Počiatočným bodom mapovania bol prienik západnej hranice štátu Pennsylvánia a rieky Ohio. Od tohto bodu bola v západnom smere vytvorená línia siedmich pásiem, každé s dĺžkou šesť míľ. Prvá línia niesla pomenovanie Zemepisecká (*Geographer's Line*).¹³ Všeobecným pojmom pre všetky nasledujúce línie bola „základná čiara“ (*Basic Line*). V niektorých štátoch dostala táto priamka typické pomenovania (napr. v štáte Indiana to bola Centralia a Beardstownova základná čiara¹⁴). Sedem pásiem (*Seven Ranges*) bolo prvých sedem pásiem národného pozemkového vymeriavacieho systému známeho ako PLSS (*Public Land Survey System*). Zamierovanie začalo 30. septembra 1785, kedy zemepisec Spojených štátov Thomas Hutchins v priebehu nasledujúceho roka vytvoril 42 km dlhú líniu rozdelenú na sedem častí.¹⁵ Každé pásmo bolo označené rímskou číslicou. Táto forma sa stala zaužívanou aj pre neskoršie vymeriavania. Od Zemepiseckej línie po rieku Ohio boli vymeriavané mestá číslované arabskými číslicami od juhu na sever. Každé mesto bolo rozdelené na menšie jednotky, sekcie, s rozlohou jednej štvorcovej míľe (640 akrov).¹⁶ Sekcie boli číslované od juhovýchodného rohu v smere na sever arabskými číslicami.¹⁷

Schéma 2: Vnútoraná štruktúra mesta s rezervovanými sekciami

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: WHITE, C. A. (1991): A History of the Rectangular Survey System, s. 20, 32.

Každé mesto bolo tvorené 36 sekciami. V pôvodnom zákone boli sekcie číslo 8, 11, 26 a 29 vyčlenené Spojeným štátom a sekcia číslo 16 pre verejné školstvo. Novelou z roku 1796 sa rezervované sekcie obmedzili na čísla 15, 16, 21 a 22. Sekcie a podsekcie boli predávané za minimálne jeden dolár za akre.¹⁸ Územie dnešného štátu Ohio sa stalo laboratóriom rozdeľovania a predaja národných pozemkov. Federácia sa musela vysporiadať s územnými nárokmi pôvodných štátov, a preto niektoré pozemky boli vyhradené práve na tieto účely. V severnej časti, na pobreží Erijského jazera, ostalo rezervované územie štátu Connecticut a Virgínsky vojenský dištrikt sa nachádzal medzi riekami Scioto a Malé Miami.¹⁹ Pôda bola rovnako predávaná aj súkromným spoločnostiam, ktoré vymeriavali pôdu podľa zákonných

¹³ PETERS, W. E. (1918): Ohio Lands and Their Subdivision, s. 67.

¹⁴ GALATY, F. W. – ALLAWAY, W. J. – KYLE, R. C. (2001): Modern Real Estate Practice in Illinois, s. 144.

¹⁵ WHITE, C. A. (1991): A History of the Rectangular Survey System, s. 20.

¹⁶ Neskoršími legislatívnymi úpravami boli sekcie rozdelené na menšie jednotky. Polsekcia (320 akrov), štvrtsekcia (160 akrov), osemsekcia (80 akrov) a šestnásťsekcia (40 akrov). HIGGINS, J. S. (1887): Subdivision of the Public Lands, s. 20.

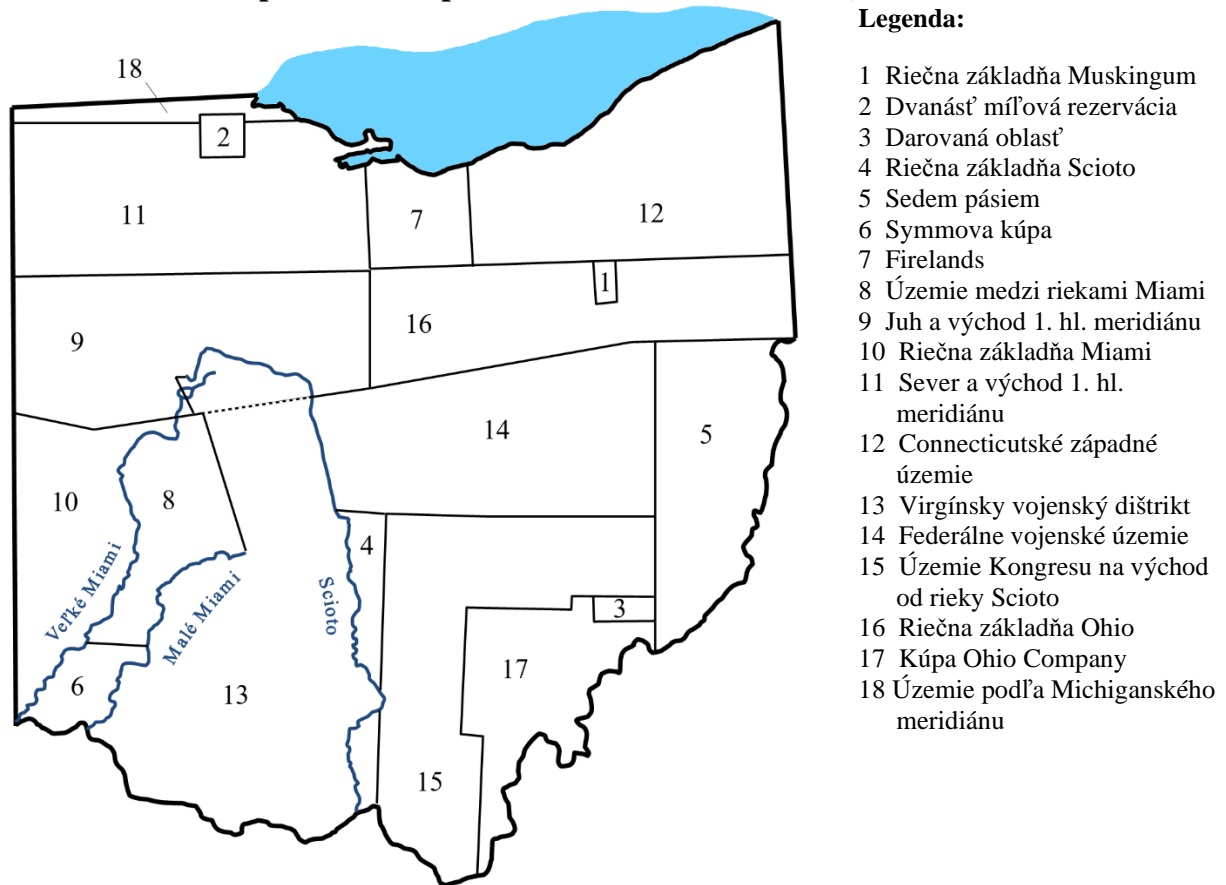
¹⁷ Tento spôsob bol v roku 1796 zmenený novelou pôvodného zákona (1 Stat. 464). Číslovanie sa začínalo v severovýchodnom rohu a pokračovalo v západnom smere.

¹⁸ WHITE, C. A. (1991): A History of the Rectangular Survey System, s. 20.

¹⁹ KNEPPER, G. W. (2002): The Official Ohio Land Book, s. 19-25.

pokynov, no vlastnými prostriedkami. Najvýznamnejšie súkromné predaje boli spoločnosťou Ohio Company a skupinou vedenou členom kongresu Johnom Symmesom.²⁰ Na konci 18. storočia sa v hraniciach budúceho štátu Ohio nachádzalo vyše 20 rôznych pozemkových delení.

Mapa 2: Hlavné pozemkové delenie (budúceho) štátu Ohio

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: WHITE, C. A. (1991): A History of the Rectangular Survey System, s. 73.

So súkromným vlastníctvom rozľahlého územia často dochádzalo ku špekuláciám a pozemkovým podvodom. Po uspokojení všetkých nárokov si Kongres ponechal zvyšné územia a v ostatných štátoch už bola pôda predávaná prevažne ako časť národného majetku. Pre veľké množstvo jednotlivých oblastí bolo parcelovanie pôdy nerovnomerné. Prehľadný systém meridiánov a základných čiar sa zrodil na začiatku 19. storočia. Za nultý meridián by bolo možné označiť Ellicottovu líniu, podľa ktorej boli vymerané východné oblasti štátu Ohio. Jeho západná časť spadala už pod prvý hlavný meridián začínajúci na sútoku riek Veľké Miami a Ohio a pokračoval na sever až po medzinárodnú hranicu s Kanadou. Napriek pomenovaniu bol tento meridián ustanovený až v roku 1819. Pred ním boli v Severozápadnom teritóriu vytvorené v roku 1805 druhý (Indiana) a tretí (väčšia časť Illinois) meridián a v roku 1815 štvrtý (severozápadná časť Illinois a Wisconsin) a Michiganský meridián (Michigan). Každý z nich bol v počiatočnom bode predelený základnou čiarou v rovnobežkovom smere. Týmto spôsobom vznikol štvorcový mapovací systém (*rectangular system*).²¹

²⁰ Id. s. 26-33.

²¹ HIGGINS, J. S. (1887): Subdivision of the Public Lands, s. 21-29.

Mapa 3: Hlavné meridiány a základné čiary Severozápadného teritória

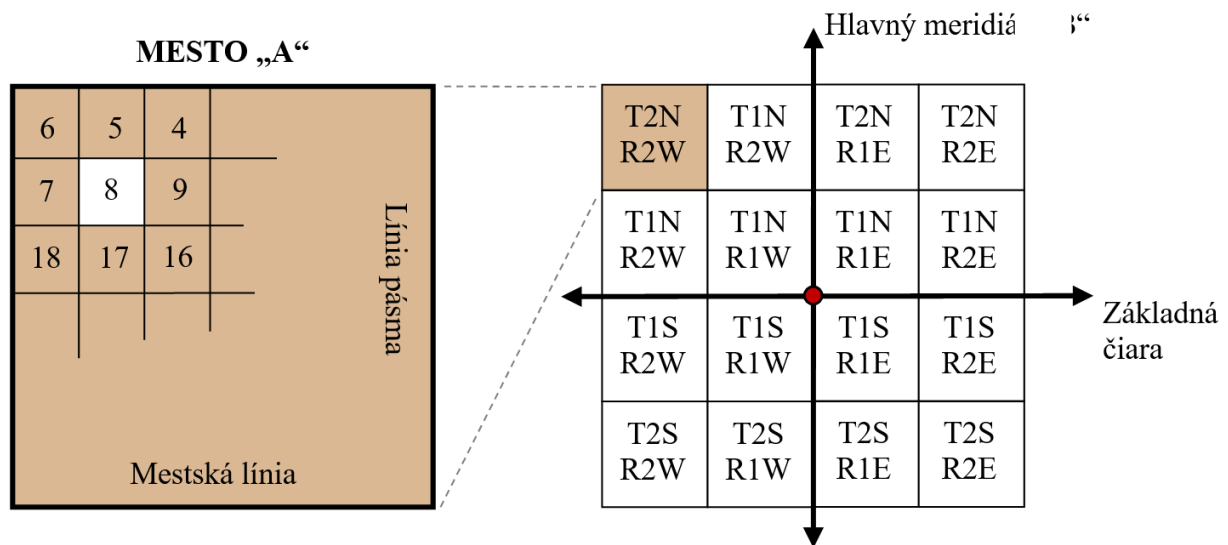
- Legenda:**
- základná čiara
 - - - hranice štátov
 - Clarkovo postúpenie
 - | hlavný meridián
 - - - hranica štátu / základná čiara / meridián
(naznačená základná čiara na severe štátu Ohio nie je riadnou základnou čiarou, označuje koniec vymeriavacieho územia podľa Michiganského hlavného meridiánu)

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: BUREAU OF LAND MANAGEMENT (1968): Principal Meridians and Base Lines, poster.

S novým systémom sa zlepšilo aj označovanie miest a konkrétnych sekcií. Pri predaji sa použilo číslovanie podľa svetových strán. Štát bol rozdelený na štyri časti (severovýchod, severozápad, juhovýchod, juhozápad) podľa polohy počiatočného bodu. Východná a západná hranica mesta sa označovala ako „línia pásma“ (*Range Line*) a severná a južná hranica ako

„mestská línia“ (*Township Line*). Podľa vzdialenosti hraníc od počiatočného bodu boli mestá postupne číslované. Každý pozemok tak dostal svoje špecifické označenie.

Schéma 3: Metóda označovania miest

Vysvetlivky:

● počiatočný bod

Mestská línia = T (*Township line*)

Línia pásma = R (*Range line*)

Sekcia = S (*Section*)

Svetové strany (N, S, E, W)

Označenie:

MESTO „A“ T2NR2W S8 B

(druhé mesto na sever od základnej čiary a druhé mesto na západ od hlavného meridiánu "B", sekcia 8)

Prameň: Vlastné spracovanie podľa: NORTH WEST PUBLISHING CO & VOLK, A. (1913): Map Showing the Principal Meridians and Base Lines of the United States, poster.

Vzhľadom na nepravidelnosť terénu nemohli byť všetky mestá uniformne zamerané a pozemky rovnomerne rozdelené. V mnohých prípadoch sa stávalo, že striktné štvorcové tvary museli byť upravované v dôsledku prítomnosti jazier, riečnych tokov alebo hornatého povrchu. S postupne rozrastajúcim sa územím Spojených štátov na západ boli princípy pozemkovej organizácie aplikované aj pri zameriavaní pozemkov v nových štátoch.

Záver

Územie bývalého Severozápadného teritória Spojených štátov zohralo významnú úlohu nielen pri formovaní budúcich štátnych jednotiek na tomto území, ale ovplyvnilo spôsob, akým takmer všetky štáty od Apalačských vrchov až po Tichý oceán pristupovali k administrácii pozemkov a ich úpravám. Nariadenie pre vytvorenie spôsobu usporiadania pozemkov v Západnom teritórii, inak známe ako Nariadenie 1785, štandardizovalo spôsob delenia pozemkov. Vytvorenie „Siedmich pásiem“ na území dnešného štátu Ohio bolo pionierskym projektom národného pozemkového vymeriavacieho systému. Podľa nového systému malo každé mesto štvorcový rozmer s rozlohu 36 štvorcových míľ a bolo delené na 36 menších uniformných jednotiek. Takto nastavená správa územia sprehľadnila evidenciu pozemkov,

zjednodušila ich administráciu a okrem toho ovplyvnila budovanie dopravnej infraštruktúry, čo je pri pohľade na Spojené štáty z vtáčej perspektívy zreteľne viditeľné do dnešných dní.

Použitá literatúra:

1. APPLEBY, J. et al.: The American Vision. The McGraw-Hill Companies, 2008.
2. BUREAU OF LAND MANAGEMENT: Principal Meridians and Base Lines. Department of Interior, 1968.
3. Definitívna mierová zmluva medzi Spojenými štátmi americkými a Jeho Britským Veličenstvom (*Definitive Treaty of Peace between United States of America and His Britanic Majesty*) 8 Stat. 80.
4. FISKE, J.: The Critical period of American history. The Riverside Press, 1901.
5. GALATY, F. W. – ALLAWAY, W. J. – KYLE, R. C.: Modern Real Estate Practice in Illinois, 4. ed., Dearborn, 2001.
6. HART, A. B.: The American Nation: A History. Vol. 8. Harper & Brothers, 1905.
7. HIGGINS, J. S.: Subdivision of the Public Lands. Higgins & Co., 1887.
8. JOHNSTON, J. A.: American political history: 1763 – 1876. The Knickerbrocker Press, 1905.
9. KNEPPER, G. W.: The Official Ohio Land Book. The Auditor of State, Ohio, 2002.
10. Kráľovská proklamácia z roku 1763 (*The Royal Proclamation*). [Citované 22.4.2019] Prepis anglickej verzie proklamácie dostupný na internete: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/proc1763.asp
11. LOCKE, G. H.: When Canada was New Fance. J.M. Dent & Sons, 1919.
12. Nariadenie 1785 (*An Ordinance for ascertaining the mode of disposing of Lands in the Western Territory*). [Citované 22.4.2019] Dostupné na internete: <http://memory.loc.gov/service/rbc/bdsdcc/13201/0001.gif>
13. NATIONAL ARCHIVES: To George Washington from John Armstrong, 22 April 1783. [Citované 22.4.2019] Dostupné na internete: <https://founders.archives.gov/documents/Washington/99-01-02-11129>
14. NORTH WEST PUBLISHING CO & VOLK, A.: Map Showing the Principal Meridians and Base Lines of the United States. Northwest Pub. Co., 1913.
15. OUR DOCUMENTS: Lee Resolution. [Citované 22.4.2019] Prepis anglickej verzie rezolúcie dostupný na internete: <http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=1&page=transcript>
16. Parížska zmluva z roku 1763 medzi Veľkou Britániou a Francúzskom (*Treaty of Paris*). [Citované 22.4.2019] Prepis anglickej verzie zmluvy dostupný na internete: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/paris763.asp
17. PETERS, W. E.: Ohio Lands and Their Subdivision, 2. ed., W. E. Peters, 1918.
18. STURTEVANT, W. C. & US Geological Survey: Early Indian tribes, culture areas, and linguistic stocks. Smithsonian Institution, 1967. [Citované 22.4.2019] Dostupné na internete: <https://www.loc.gov/item/95682185/>
19. WHITE, C. A.: A History of the Rectangular Survey System. US Department of the Interior, 1991.

Kontakt:

PhDr. Gilbert Futó, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: gilbert.futo@euba.sk

DEVELOPING COUNTRIES AND THEIR CATCHING UP WITH DEVELOPED COUNTRIES

Martin Grešš

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
85235 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: martin.gress@euba.sk

The aim of the paper is to determine whether developing countries in different regions of the world are able to achieve the living standard of developed OECD economies, based on past levels of GDP p. c. growth and with the use of compound interest. We try to answer the following question: Will the developing countries converge with the OECD member countries and reach the current/future living standard of OECD economies? We conclude that, on the basis of developments in the years 2000-2017, the outlook for developing regions of the world is positive and there will be convergence. We note that the regions of East Asia and Pacific and Europe and Central Asia will probably reach the future living standard of the OECD economies in the next six decades, while for other regions, it will take up to 27th century to reach the future living standard of the OECD economies.

Key words: developing countries, developed countries, GDP p.c., living standard

JEL: O10, O47

Introduction

According to the statistics, 1% of the world's population owns an asset that equals nearly 50% of the world's population.¹ Thus, income inequality and poverty have become one of the global challenges facing humanity in the early 21st century. The World Bank estimates that in 2015, 10% of the world population lived on less than USD 1.9 compared to 11% in 2013.² On the other hand, it also notes that the share of people living in poverty declined significantly from 36% in 1990 meaning 1.1 billion fewer people living in extreme poverty (736 million people in 2015 compared to 1.85 billion people in 1990). The poverty rates declined over the course of past 3 decades, however, as the World Bank notes, the progress has not been even in all the regions.³ While Europe and Central Asia and East Asia and Pacific regions reduced extreme poverty to below 3%, the number of people living in extreme poverty has increased in the region of Sub-Saharan Africa by 9 million meaning that 413 million people in this region lived on less than USD 1.9 per day in 2015.

As the standard of living is largely determined by the level of economic growth and productivity, we ask whether the developing countries are able to catch up with the developed OECD economies. There are three possible mechanisms by which catch up may occur:⁴

1. Productivity gap – the larger the gap between a poor country's technology, productivity and per capita income and the level of productivity in advanced countries, the greater the scope for a poor country to absorb existing technology and catch up with richer countries. Technology is thought of as a public good, so for a given amount of technological investment, a poor country can reap high returns because it has paid none of the development costs.

¹ TREANOR, J. (2015): Half of world's wealth now in hands of 1% of population.

² WORLD BANK (2019a): Poverty.

³ WORLD BANK (2019a): Poverty.

⁴ THIRLWALL, A. P. – PACHECO-LÓPEZ, P. (2017): Economics of development: Theory and evidence. Tenth edition.

2. Resource shift – the process of development is characterized by a shift of resources from low-productivity agriculture to higher productivity industrial and service activities. Other things being equal, this should also produce a move towards convergence, to the extent that the resource shifts are greater in poor countries than in rich countries.

3. Diminishing returns – neoclassical growth theory predicts convergence because of the assumption of diminishing returns to capital. Rich countries with a lot of capital per head will have a lower productivity of capital than poor countries. Thus, if tastes and preferences are the same, the same amount of saving and investment in poor countries should lead to faster growth than in rich countries.

Above points suggest that poor countries are able to achieve higher economic growth gains than richer countries, which should inevitably lead to convergence. In terms of the effect of catching up with richer countries, works by Baumol, Dowrick, Pritchett and Zind are interesting. Baumol showed a strong inverse correlation between a country's productivity level and its average productivity growth among industrial countries and those at an intermediate stage of development, but no evidence of convergence as far as the poorer countries are concerned.⁵ Dowrick also showed that while there was some evidence of catch up in the 1970s and 1980s, when the growth rates were negatively related to initial levels of productivity, but noted that other factors caused per capita income growth to be faster the higher the level of per capita income, producing a divergence of living standards across the world.⁶ Pritchett analyzed 117 countries over the period 1960–88 and found no evidence of unconditional convergence.⁷ Zind focused on 89 developing countries and found no evidence of overall convergence, but there was some evidence of convergence taking place between countries with relatively high per capita incomes.⁸

The aim of this paper is to determine whether developing countries in different regions of the world are able to achieve the living standard of developed OECD economies, based on past levels of GDP p. c. growth and with the use of compound interest. To achieve this aim, we formulate following question: Will the developing countries converge with the OECD member countries and reach the current/future living standard of OECD economies?

1 Methodology

For our analysis, we used the data provided by the World Bank.⁹ We based our analysis on data covering the period 2000-2017 and two basic indicators – GDP per capita in current USD and annual GDP per capita growth. GDP per capita is gross domestic product divided by midyear population. GDP is the sum of gross value added by all resident producers in the economy plus any product taxes and minus any subsidies not included in the value of the products. It is calculated without making deductions for depreciation of fabricated assets or for depletion and degradation of natural resources. Data are in current USD. Annual percentage growth rate of GDP per capita is based on constant local currency. Aggregates are based on constant 2010 USD.

In the analysis and answering the question formulated in the introduction, we use the following formula from financial mathematics:

$$S_{OECD}(1 + r_{OECD})^n = P_{region}(1 + r_{region})^n \quad (1)$$

⁵ BAUMOL, W. J. (1986): Productivity growth, convergence and welfare: What the long-run data show, p. 1083-1084.

⁶ DOWRICK, S. (1992): Technological catch-up and diverging incomes: Patterns of economic growth 1960-1988, p. 609.

⁷ PRITCHETT, L. (1997): Divergence, Big time, p. 14-15.

⁸ ZIND, R. G. (1991): Income convergence and divergence within and between LDC Groups, p. 726.

⁹ WORLD BANK (2019c): World Development Indicators.

where S_{OECD} is the current GDP p. c. for OECD countries, P_{region} is the current GDP p. c. for particular developing region, r is the growth rate and n the number of years. After editing (1) and for expressing n we get the equation:

$$n = \frac{\log(S_{OECD}/P_{region})}{\log(1+r_{region}) - \log(1+r_{OECD})} \quad (2)$$

For analyzing the different developing regions, we used the data from the World Bank¹⁰ presented in table 1. All countries included in the list (except the OECD countries) are low or middle income countries in particular regions as defined by the World Bank.¹¹ High income countries in the regions are excluded from the analysis.

Table 1: List of regions and countries included

East Asia & Pacific	American Samoa, China, Fiji, Micronesia, Fed. Sts., Indonesia, Cambodia, Kiribati, Lao PDR, Marshall Islands, Myanmar, Mongolia, Malaysia, Nauru, Philippines, Papua New Guinea, Korea, Dem. People's Rep., Solomon Islands, Thailand, Timor-Leste, Tonga, Tuvalu, Vietnam, Vanuatu, Samoa,
Europe & Central Asia	Albania, Armenia, Azerbaijan, Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Moldova, Macedonia, FYR, Montenegro, Romania, Russian Federation, Serbia, Tajikistan, Turkmenistan, Turkey, Ukraine, Uzbekistan, Kosovo,
Latin America & Caribbean	Belize, Bolivia, Brazil, Colombia, Costa Rica, Cuba, Dominica, Dominican Republic, Ecuador, Grenada, Guatemala, Guyana, Honduras, Haiti, Jamaica, St. Lucia, Mexico, Nicaragua, Peru, Paraguay, El Salvador, Suriname, St. Vincent and the Grenadines, Venezuela, RB,
Middle East & North Africa	Djibouti, Algeria, Egypt, Arab Rep., Iran, Islamic Rep., Iraq, Jordan, Lebanon, Libya, Morocco, West Bank and Gaza, Syrian Arab Republic, Tunisia, Yemen, Rep.,
Sub-Saharan Africa	Angola, Burundi, Benin, Burkina Faso, Botswana, Central African Republic, Cote d'Ivoire, Cameroon, Congo, Dem. Rep., Congo, Rep., Comoros, Cabo Verde, Eritrea, Ethiopia, Gabon, Ghana, Guinea, Gambia, The, Guinea-Bissau, Equatorial Guinea, Kenya, Liberia, Lesotho, Madagascar, Mali, Mozambique, Mauritania, Mauritius, Malawi, Namibia, Niger, Nigeria, Rwanda, Sudan, Senegal, Sierra Leone, Somalia, South Sudan, Sao Tome and Principe, Swaziland, Chad, Togo, Tanzania, Uganda, South Africa, Zambia, Zimbabwe,
OECD	Australia, Austria, Belgium, Canada, Switzerland, Chile, Czech Republic, Germany, Denmark, Spain, Estonia, Finland, France, United Kingdom, Greece, Hungary, Ireland, Iceland, Israel, Italy, Japan, Korea, Rep., Luxembourg, Latvia, Mexico, Netherlands, Norway, New Zealand, Poland, Portugal, Slovak Republic, Slovenia, Sweden, Turkey, United States,

Source: WORLD BANK (2019b).

¹⁰ WORLD BANK (2019b): World Bank Country and Lending Groups.

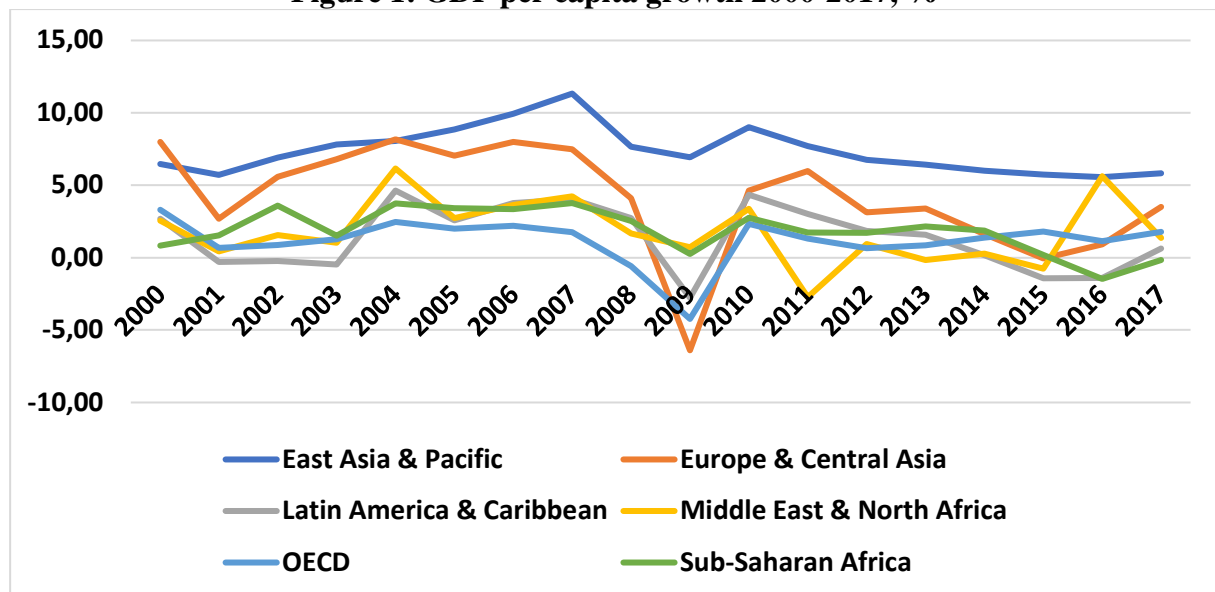
¹¹ WORLD BANK (2019b): World Bank Country and Lending Groups.

2 Results

Figure 1 presents the development of GDP per capita growth in all the analyzed regions for the whole observed period of 2000-2017. We note the higher starting position at the beginning of the 21st century for regions of Europe and Central Asia and East Asia and Pacific. Regarding the average annual growth rates (Table 2), OECD economies recorded the lowest rate of 1.16% for the observed period with East Asia and Pacific having the highest of 7.36%, followed by the region of Europe and Central Asia (4.13%). All other regions recorded annual averages higher than the OECD economies ranging from 1.4% for Latin America and Caribbean to 1.84% for Sub-Saharan Africa. These numbers suggest possible convergence of GDP per capita for all regions with the OECD economies. We note higher growth rates for Europe and Central Asia and East Asia and Pacific regions in the pre-crisis years (2000-2008). In 2009, there was a decline in the economic growth of the region Europe and Central Asia (-6.41%) which was offset in the following years with growth rate of 4.62% in 2010. OECD economies recorded a decline of -4.23% in 2009.

In the second decade of this century, the region of East Asia and Pacific retained high average annual growth rate of above 5%, while some of the other regions recorded a decline in some years. On the other hand, OECD economies regained momentum and since 2015, average annual growth rate was higher than in the regions of Europe and Central Asia, Latin America and Caribbean and Sub-Saharan Africa.

Figure 1: GDP per capita growth 2000-2017, %

Source: Own calculations based on WORLD BANK (2019c).

In our analysis, we consider two scenarios. The first scenario is based on hypothetical situation where the average annual growth rate of the OECD economies is 0%, thus looking for the answer to question when the developing regions of the world reach the current living standard of the OECD economies. The second scenario is based on actual data provided by the World Bank¹² – actual average annual growth rates for all regions. For calculations, we used the latest known data for GDP p.c. (year 2017) for all regions from the World Bank¹³ that are presented in table 2 together with the average annual growth rates for the observed period (2000-2017).

¹² WORLD BANK (2019c): World Development Indicators.

¹³ WORLD BANK (2019c): World Development Indicators.

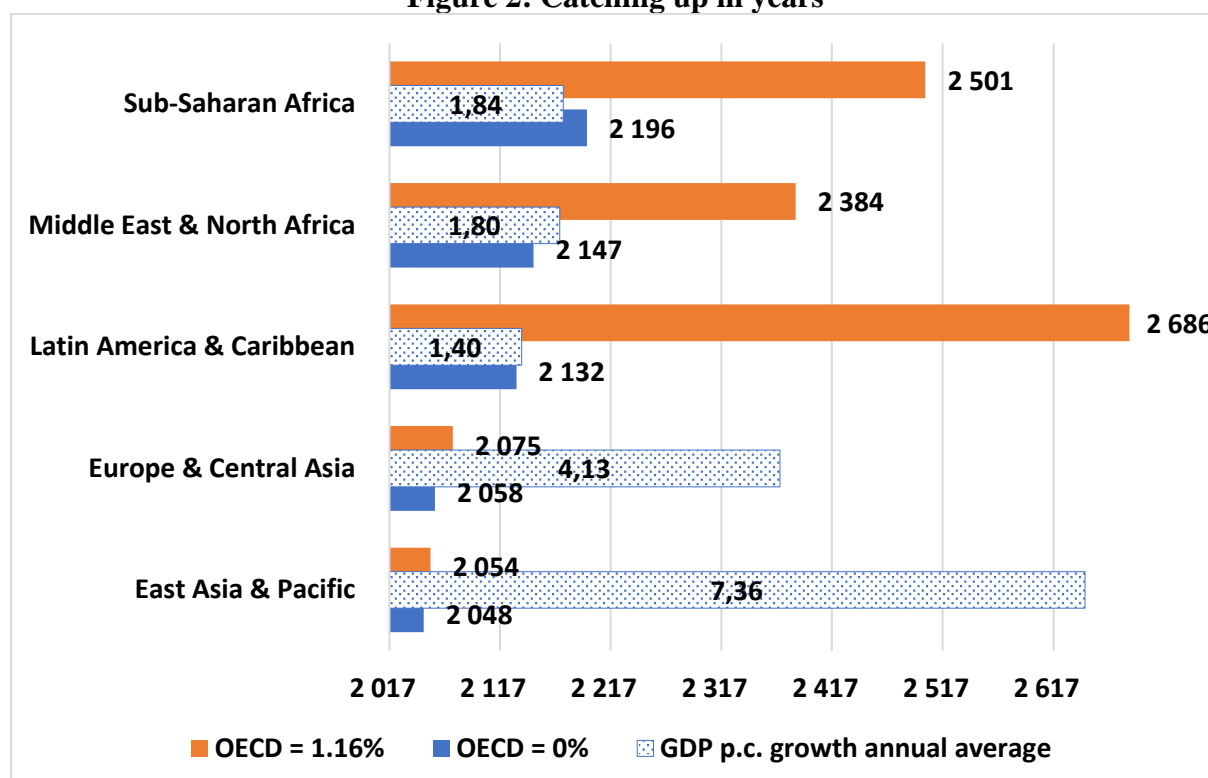
Table 2: GDP p.c. and average annual growth rates

Region	GDP p.c. 2017	Average annual growth rate 2000-2017
East Asia & Pacific	7 126.33	7.36
Europe & Central Asia	7 949.48	4.13
Latin America & Caribbean	8 346.41	1.40
Middle East & North Africa	3 791.75	1.80
Sub-Saharan Africa	1 573.50	1.84
OECD	38 283.36	1.16

Source: WORLD BANK (2019c).

Figure 2 shows the results for both scenarios. In case of hypothetical scenario with 0% growth rate for OECD countries (blue bars), all the developing regions should catch up with the OECD economies no later than by the end of the 22nd century with Sub-Saharan Africa being the region with the longest convergence process of 179 years reaching current living standard of the OECD economies in 2196. On the other hand, regions of East Asia and Pacific and Europe and Central Asia should reach the current OECD living standard in 2048 and 2058 respectively.

Figure 2: Catching up in years

Source: Own calculations.

Second scenario uses real data from the World Bank.¹⁴ We note higher average annual growth rate of GDP p.c. for all the developing regions as presented in table 2 for the observed period of 2000-2017 and significantly lower growth rate for OECD economies at 1.16% in the same period. Based on the averages, one may conclude that there will be convergence and developing regions will eventually reach the future living standard, measured by GDP p.c., of OECD economies. The results (figure 2, red bars) show that this convergence will take rather different time in years for all the developing regions, but they will eventually reach the future living standard of OECD economies. However, based on the starting position (GDP p.c. in 2017 and average annual growth rates for 2000-2017), we note rather significant differences among the individual regions. While for East Asia and Pacific and Europe and Central Asia regions, it would take 37 and 58 years respectively, other developing regions have a much larger time span to catch up with future living standard of the OECD economies. Based on the data (World Bank, 2019c), Middle East and North Africa will catch up by the end of the 24th century (in year 2384), Sub-Saharan Africa in the beginning of the 26th century (year 2501) and Latin America and Caribbean in 27th century (2686).

Conclusion

The aim of this article was to determine whether developing countries in different regions of the world are able to achieve the living standard of developed OECD economies, based on past levels of GDP p. c. growth and with the use of compound interest.

Based on the results presented above, we conclude that with actual growth rates for developing regions and OECD economies, there will be convergence between them, even though the number of years needed to get to the future living standard of the OECD economies is rather high.

However, we are aware of the limitations of our research which include only basic macroeconomic indicator of GDP p.c. and its growth. The economic reality of both world economy and individual countries and regions is far more complex therefore we propose the need for further research that will also include other indicators of the development like social indicators of education, health, and so on. On the other hand, if the development of the growth rates for all the regions continues, we can conclude that the convergence of all the developing regions of the world and the OECD economies will eventually happen, albeit in the long run. Therefore we conclude that in case of future development similar to the development between 2000-2017, developing regions will eventually reach the future living standard of OECD economies in:

- 21st century – East Asia and Pacific, Europe and Central Asia
- 24th century – Middle East and North Africa
- 26th century – Sub-Saharan Africa
- 27th century – Latin America and Caribbean

References:

1. BAUMOL, W. J. (1986): Productivity growth, convergence and welfare: What the long-run data show. In: *American Economic Review*, 1986, Vol. 76, No. 5, pp. 1072-1085.
2. DOWRICK, S. (1992): Technological catch-up and diverging incomes: Patterns of economic growth 1960-1988. In: *The Economic Journal*, 1992, Vol. 102, No. 412, pp. 600-610.
3. PRITCHETT, L. (1997): Divergence, Big time. In: *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 11, No. 3, pp. 3-17.

¹⁴ WORLD BANK (2019c): World Development Indicators.

4. THIRLWALL, A. P. – PACHECO-LÓPEZ, P. (2017): *Economics of development: Theory and evidence. Tenth edition*. New York: Palgrave Macmillan, 2017. ISBN 978-1-1375-77-948.
5. TREANOR, J. (2015): Half of world's wealth now in hands of 1% of population. [online]. In: *The Guardian*, 13. 10. 2015. [Cited 25. 5. 2019.] Available online: <https://www.theguardian.com/money/2015/oct/13/half-world-wealth-in-hands-population-inequality-report>
6. WORLD BANK (2019a): Poverty. [online]. In: *The World Bank*, 3. 4. 2019. [Cited 25. 5. 2019.] Available online: <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>
7. WORLD BANK (2019b): World Bank Country and Lending Groups. [online]. In: *The World Bank*. [Cited 25. 5. 2019.] Available online: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>
8. WORLD BANK (2019c): World Development Indicators. [online]. In: *The World Bank*. [Cited 25. 5. 2019.] Available online: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>
9. ZIND, R. G. (1991): Income convergence and divergence within and between LDC Groups. In: *World Development*, Vol. 19, No. 6, pp. 719-727.

Contact:

doc. Ing. Martin Grešš, PhD., mimoriadny profesor

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovak Republic

e-mail: martin.gress@euba.sk

KRITICKÉ MOMENTY EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE

Dorota Harakal'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

Za kľúčové alebo kritické momenty v histórii európskej integrácie môžu byť označené viaceré udalosti. História myšlienok spolupráce európskych štátov na rôznej úrovni siaha až do stredoveku. V priebehu novodobej integrácie tak, ako ju poznáme teraz, sa vyskytlo viacero momentov, kedy boli myšlienky európskej integrácie ohrozené, ako napríklad, v článku analyzované Európske obranné a politické spoločenstvo, francúzska politika prázdnych stoličiek alebo odmietnutie Zmluvy o Ústave pre Európu. Ako kritickú či zásadnú môžeme označiť aj poslednú revíziu zakladajúcich zmlúv, známu ako Lisabonská zmluva.

Kľúčové slová: integrácia, Európska únia,

Several events can be identified as key or critical moments in the history of European integration. The history of European cooperation at different levels dates back to the Middle Ages. In the course of modern integration, as we know it now, there have been a number of times when the ideas of European integration have been threatened, such as the European Defense and Political Community, the French Empty Chairs policy, or the rejection of the Treaty establishing a Constitution for Europe. The last revision of the founding treaties, known as the Treaty of Lisbon, can be also considered critical or fundamental.

Key words: integration, European Union

JEL: N24, N44, N94

Úvod

Európska integrácia ako proces má svoje počiatky už v dávnej histórii.¹ Snaha o udržanie mieru na európskom kontinente a nadviazanie spolupráce je datovaná už za Piera Duboisa, ktorý predstavil koncepciu na vytvorenie európskej organizácie zloženej zo suverénnych kresťanských štátov (1306). Jiří z Poděbrad s plánom trvalého mieru (1464) sa snažil o vytvorenie aliancie ako protiváhy moci pápeža. Myšlienky európskej integrácie prejavili viacerí známi učitelia ako J. A. Komenský, I. Kant, J. J. Rousseau či V. Hugo.

Významnejší vplyv má samozrejme novodobá integrácia. V medzivojnovom období sa prejavila myšlienka paneuropizmu – zjednotenie všetkých európskych štátov. Jej zástancom bol Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi. Aristide Briand, ktorý bol čestným predsedom Paneurópskej únie (1923) predstavil Spoločnosti národov návrh Európskeho federatívneho zväzu (1929), avšak vzostup sily nacistického Nemecka a Briandova smrť tieto plány zastavili. Dokonca aj Winston Churchill predstavil myšlienku Spojených štátov Európy, avšak samozrejme bez účasti Spojeného kráľovstva (1946).²

Niektoré myšlienky sa počas histórie krátkodobo ujali, niektoré zanikli, iné pretrvali až dodnes. Integráciu tak, ako ju poznáme teraz, datujeme do 50. rokov 20. storočia. Avšak aj novodobá história integrácie ukazuje, že nie všetky projekty na zjednotenie európskych štátov boli prijaté v danej dobe kladne. Už v počiatkoch novodobej integrácie sa vyskytli neuralgické miesta, ktoré determinovali smerovanie vtedajšieho stupňa integrácie.

¹ „Európska integrácia“ sa často spája predovšetkým s ES/EÚ, aj keď spolu nemusia byť nevyhnutne prepojené. V článku sa tento pojem vzťahuje spočiatku na úzku spoluprácu predovšetkým západoeurópskych štátov v rámci ES, ktorá sa až neskôr rozšírila na ďalšie európske štáty.

² HURNÁ, L. – RUSIŇÁK, P. (2010): Právo Európskej únie, s. 9-10.

Článok pojednáva o vybraných momentoch integrácie, ktoré ovplyvnili úroveň a stupeň vzájomnej spolupráce členských štátov Európskych spoločenstiev a Európskej únie. Článok sa nesnaží analyzovať známe udalosti v chronologickom slede, ako napríklad založenie ESUO, ktoré bolo generálkou pre európsku integráciu³, či EHS a EURATOM, ale zameriava sa na momenty, ktoré sa po založení Spoločenstiev ukázali ako kontroverzné oblasti na prehlbovanie dovtedajšieho stupňa integrácie.

1 Európske obranné spoločenstvo a Európske politické spoločenstvo

Zmluva o založení Európskeho obranného spoločenstva bola podpísaná 27. mája 1950, teda približne 3 týždne po vyhlásení Schumanovej deklarácie, na obdobie 50 rokov. Išlo o pokus na vytvorenie spoločnej obrany a európskej armády.

Vychádzala z tzv. Plevenovho plánu z júla 1950, ktorý mal zjednotiť severoatlantickú a západoeurópsku obranu pod jednotným velením.⁴ Plevenov plán bol reakciou na snahy USA o vyzbrojenie Západného Nemecka, ktoré malo tvoriť akýsi nárazník v prípade agresie zo strany ZSSR. Konfliktom, ktorý poukázal na túto hrozbu bola Kórejská vojna.

Napriek tomu, že išlo o návrh francúzskeho predstaviteľa, zmluva nikdy nenadobudla účinnosť, lebo nebola ratifikovaná francúzskym Národným zhromaždením (30. augusta 1954), keďže s ňou nesúhlasili komunisti, socialisti a gaullisti, resp. žiadna z vlád, ktorej bol Pleven členom ju nechcela ratifikovať.⁵

Armáda mala pozostávať z vojakov z rôznych európskych štátov a na jej čele mal stáť Európsky minister obrany. Jeho právomoci vo vzťahu k európskej armáde by mali právomocami národného ministra obrany vo vzťahu k národným silám vlastnej krajiny. Armáda by podliehala zjednotenému Atlantickému veleniu a pôsobila by v súlade so záväzkami prevzatými v Atlantickej zmluve, tak pokiaľ ide o všeobecnú stratégiu, ako aj o organizáciu a vybavenie.⁶

Európske politické spoločenstvo malo zahŕňať ESUO a Európske obranné spoločenstvo. Jeho existencia bola teda viazaná na obe tieto spoločenstvá a bola závislá na vytvorení Európskeho obranného spoločenstva. Pokus o transponovanie modelu ESUO do vojenskej oblasti sa ukázal ako ambiciózny.⁷ Keďže k jeho vytvoreniu nikdy nedošlo, myšlienka Európskeho politického spoločenstva zlyhala. Už v prvopočiatoch sa ukázalo, že ani šesť štátov nedokáže zhodnúť na niektorých otázkach týkajúcich sa politickej integrácie či supranacionality. Politická integrácia išla do úzadia na dlhú dobu a spolupráca sa zameriavala najskôr na sektorovú integráciu (ESUO, EURATOM) a integráciu v hospodárskych otázkach (EHS). Aj podľa súčasných meradiel sú myšlienky ESUO, Európskeho obranného a Európskeho politického spoločenstva nebývalo revolučné.⁸

³ BALDWIN, R. – WYPLOSZ, C. (2008): *Ekonomie evropské integrace*, s. 38.

⁴ René Pleven [online]. [cit. 9.6.2019]. In: *Encyclopædia Britannica*. Dostupné na: <<https://www.britannica.com/biography/Rene-Pleven>>.

⁵ René Pleven [online]. [cit. 9.6.2019]. In: *Encyclopædia Britannica*. Dostupné na: <<https://www.britannica.com/biography/Rene-Pleven>>.

⁶ PLEVEN, R. (1950): *Text of the Pleven Plan*. [online]. [cit. 10.6.2019]. Dostupné na: <<http://www.fransamalingvongeusau.com/documents/dl2/h6/2.6.1.pdf>>.

⁷ *The organisation of post-war defence in Europe (1948–1954)*. [online]. [cit. 10.6.2019]. Dostupné na: <<https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/803b2430-7d1c-4e7b-9101-47415702fc8e/f631cc13-af3d-43dd-8965-bd15e658155b>>.

⁸ BALDWIN, R. – WYPLOSZ, C. (2008): *Ekonomie evropské integrace*, s. 38.

2 Politika prázdnych stoličiek

Politikou prázdnych stoličiek (alebo kresiel) sa nazýva obdobie od polovice roka 1965 do januára 1966, kedy sa predstavitelia Francúzska nezúčastňovali zasadnutí orgánov Európskych spoločenstiev a oslabovali tak nadnárodný charakter Rímskych zmlúv.⁹ Došlo tu vlastne ku konfliktu dvoch koncepcií – federalistickej, kde sa rozhodnutia mali prijímať väčšinou a konfederalistickej, kde sa rozhodnutia prijímali jednohlasne.

Francúzsko takto reagovalo na návrh Komisie zaviesť spôsob väčšinového hlasovania v Rade v oblasti financovania spoločnej poľnohospodárskej politiky z obavy, že by mohli byť v dôsledku hlasovania kvalifikovanou väčšinou prehlasovaní ostatnými štátmi. Tým, že sa francúzski predstavitelia odmietli zúčastňovať zasadnutí Rady ministrov a gaullistickí poslanci odmietli hlasovať v Európskom parlamente, fakticky znemožnili fungovanie ES. Stále francúzske zastúpenie v Bruseli bolo odvolané¹⁰ a dokonca hrozili odchodom z EHS.

Toto obdobie skončilo tzv. Luxemburským kompromisom 29. januára 1966. Počas luxemburského predsedníctva v Rade dospeli štáty ku kompromisu, že dôležité rozhodnutia budú prijímať len so súhlasom štátov, ktoré oznámili, že majú v danej oblasti dôležitý záujem. Respektíve, ak niektorý zo štátov prerokúvanú otázku považuje za ohrozenie svojich záujmov, môže uplatniť neformálne právo veta. Štáty majú hľadať kompromis počas „rozumnej doby“, pričom jej dĺžka samozrejme nie je nikde uvedená, takže všetko záleží na vôli politikov.¹¹

3 Zmluva o Ústave pre Európu

Zmluva o Ústave pre Európu patrí medzi ďalšie neúspešné projekty. Táto zmluva nemala revidovať zakladajúce zmluvy (ako to urobila tzv. Lisabonská zmluva), ale mala ich úplne nahradiť.

Bola vypracovaná na Konvente o budúcnosti Európy (zúčastnilo sa ho 105 členov), ktorý predložil 10. júla 2003 návrh Zmluvy o Ústave pre Európu. Európska rada ju schválila na summite konanom v dňoch 17. – 18. júna 2004, podpísaná bola 29. októbra 2004 v Ríme.

Obsahovala pojmy ako prezident, minister zahraničných vecí, zakotvila symboly, akty sa mali nazývať európske zákony, európske rámcové zákony, európske nariadenia či európske rozhodnutia a podobne, čo mohlo v členských štátoch vyvolávať dojem väčšej straty suverenity.

Jej prijatie bolo pravdepodobne považované za samozrejmosť, lebo ešte teraz nájdeme v knižniciach jej oficiálne vydania a publikácie pojednávajúce o stave EÚ po nadobudnutí jej platnosti.

Zmluva o Ústave pre Európu bola odmietnutá v referendách vo Francúzsku a Holandsku, čo úplne zmarilo nádej na jej prijatie, keďže sa v týchto dvoch štátoch v neprospech prijatia Ústavy vyslovilo približne 20 miliónov občanov.¹² Referendá prebehli ešte v Španielsku a Luxembursku, kde bol výsledok kladný. Novopristupujúce štáty (Rumunsko, Bulharsko) v podstate súhlasili, lebo sa to od nich vyžadovalo. NR SR prijala zmluvu 11. mája 2005, ale na Ústavný súd bola doručená sťažnosť, v ktorej mal Ústavný súd posúdiť či nedošlo k porušeniu ústavných práv občanov tým, že nebolo zvolané referendum.

4 Lisabonská revízia

Lisabonská zmluva, respektíve Zmluva o založení Európskej únie a Zmluva o fungovaní Európskej únie v znení Lisabonskej zmluvy, sú 2 odlišné a zároveň neoddeliteľné zmluvy (pre zjednodušenie budeme používať termín Lisabonská zmluva). Ide o revíziu Maastrichtskej zmluvy a Zmluvy o založení ES, nie o novú zmluvu, akou mala byť Zmluva

⁹ BALDWIN, R. – WYPLOSZ, C. (2008): *Ekonomie evropské integrace*, s. 42.

¹⁰ SLIVKOVÁ, A. – MATISOVÁ, A. – ZSAPKA, P. (2001): *Stručný slovník evropské integrácie*, s. 15.

¹¹ KONIG, P. – LACINA, L. – PŘENOSIL, J. (2006): *Učebnice evropské integrace*, s. 47.

¹² BALDWIN, R. – WYPLOSZ, C. (2008): *Ekonomie evropské integrace*, s. 54.

o Ústave pre Európu. Podľa niektorých názorov Lisabonská zmluva prebrala až 99 % textu Zmluvy o Ústave pre Európu.¹³

Bola podpísaná 13. decembra 2007 a do platnosti vstúpila až 1. decembra 2009 po ratifikácii posledným štátom, ktorým bola Česká republika. Revízie primárneho práva musia byť prijaté členskými štátmi jednomyselne a ratifikované v súlade s ich ústavnými požiadavkami (hlasovanie v parlamente, v niektorých členských štátoch sa vyžaduje aj referendum) a proces ratifikácie Lisabonskej zmluvy bol sprevádzaný viacerými komplikáciami. V Írsku sa uskutočnilo neúspešné referendum (konané 12. júna 2008) a až na základe záruk udelených Európskou radou, aktuálnej hospodárskej situácie a druhého referenda (konaného 2. októbra 2008) sa ratifikačný proces v Írsku zavŕšil. V ČR a Nemecku bola zmluva preskúmaná ústavnými súdmi, Poľsko podmienilo ratifikáciu výsledkom 2. referenda v Írsku.¹⁴

Jej prijatím Európska únia získala 105 nových kompetencií (32 legislatívnych a 73 ostatných) a kodifikovalo sa 68 nových oblastí, kde štáty rozhodujú väčšinou.¹⁵ Z právneho hľadiska je Lisabonská zmluva zaujímavá z viacerých dôvodov. Prvýkrát explicitne v zmluve zakotvila právnu subjektivitu EÚ a ukončila tak obdobie nelogickej koexistencie ES a EÚ. Dovtedy EÚ predstavovala abstraktný rámec pre spoluprácu štátov v oblastiach, ktoré prekračovali dovtedajší stupeň integrácie v rámci ES. Formálne sa zrušila trojpilierová štruktúra, aj keď v súčasnosti má SZBP stále osobitné postavenie.

Charta základných práv EÚ nadobudla Lisabonskou zmluvou právnu záväznosť, aj keď si niektoré krajiny vynegociovali výnimky (Poľsko – náboženské dôvody, Spojené kráľovstvo – nemajú ústavne zakotvené právo na štrajk, Česká republika – obavy z možnej revízie Benešových dekrétov).

Ďalšie novum, ktoré táto revízia priniesla sú formálne zakotvenie Európskej rady ako inštitúcie (aj keď sa predstavitelia členských štátov stretávali pravidelne už od 70. rokov, ER nebola oficiálnou inštitúciou), zakotvenie pozície predsedu Európskej rady a Vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, demokratické zásady a posilnenie úlohy národných parlamentov, viacročný finančný rámec, explicitné rozdelenie právomocí medzi EÚ a členské štáty, inštitúty spojené s občianstvom EÚ – občianska iniciatíva a v neposlednom rade kodifikovanie možnosti vystúpenia z EÚ v podobe čl. 50 ZEÚ.

Záver

V priebehu histórie novodobej európskej integrácie sa vyskytlo viacero momentov, ktoré ovplyvnili smerovanie ES/EÚ a spomalili proces prehĺbovania spolupráce členských štátov. V článku bol priestor na analyzovanie len zopár z týchto momentov.

Už v počiatkoch integrácie sa ukázalo, že otázku spoločnej európskej armády, ktorá je aktuálna aj dnes, členské štáty nie sú schopné a možno ani ochotné riešiť. Takisto politická integrácia bola už na začiatku odmietnutá a štáty sa sústredili najskôr na sektorovú integráciu a postupne prehľbovali spoluprácu v menej kontroverzných oblastiach.

Francúzska politika prázdnych stoličiek už v ďalšom desaťročí po založení spoločenstiev fakticky znemožnila fungovanie Európskych spoločenstiev. Polročné nezúčastňovanie sa zasadnutí Rady ministrov znemožnilo prijímanie akýchkoľvek rozhodnutí. Takýmto prístupom si Francúzsko vynútilo zakotvenie neformálneho práva veta pri rozhodovaní o otázkach s esenciálnym významom pre príslušný štát.

Pravdepodobne veľmi prekvapivým momentom bolo odmietnutie Zmluvy o Ústave pre Európu. Dovtedajšie primárne právo malo byť nahradené jediným dokumentom obsahujúcim

¹³ BRHLÍKOVÁ, R. (2012): Európska únia po Lisabone, s. 7.

¹⁴ HURNÁ, L. – RUSIŇÁK, P. (2010): Právo Európskej únie, s. 24.

¹⁵ BRHLÍKOVÁ, R. (2012): Európska únia po Lisabone, s. 7.

inštitúty posilňujúci a zdôrazňujúci nadnárodnosť EÚ. Strata národnej suverenity členských štátov je stále aktuálna.

Lisabonská revízia síce zásadne prebrala obsah Zmluvy o Ústave a jej ratifikácia trvala 2 roky, ale nakoniec bola úspešne prijatá. Do právneho poriadku EÚ priniesla viaceré nové inštitúty, procedúry a zakotvením občianskych inštitútov (občianska iniciatíva) a posilnením úloh národných parlamentov možno badať snahu o odstránenie tzv. demokratického deficitu.

V procese európskej integrácie bolo viacero kritických momentov a s určitosťou sa ďalšie aj vyskytnú. Rozhodnutia sú ovplyvňované vôľou politikov a kompromismi, ktoré sú ochotní urobiť. Niektoré projekty (ako napríklad Európske obranné spoločenstvo) nie sú podporené ani vo vnútri členských štátov autorov. Úspech myšlienok prehlbovania spolupráce je okrem medzinárodných záujmov ovplyvňovaný aj vnútroštátnou situáciou či globálnou situáciou (Studená vojna, hospodárska kríza).

Použitá literatúra:

1. BALDWIN, R. – WYPLOSZ, C. (2008): *Ekonomie evropské integrace*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1807-1.
2. BRHLÍKOVÁ, R. (2012): *Európska únia po Lisabone*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012. ISBN 978-80-558-0172-8.
3. HURNÁ, L. – RUSIŇÁK, P. (2010): *Právo Európskej únie*. Bratislava: Ekonóm, 2010. ISBN 978-80-225-3048-4.
4. KONIG, P. – LACINA, L. – PŘENOSIL, J. (2006): *Učebnice evropské integrace*. Brno, Barrister & Principal, 2006. ISBN 978-80-7364-044-6.
5. *Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie* [online]. Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=SK>>.
6. PAŠKRTOVÁ, L. – SZARKOVÁ, R. (2016): *Európska ekonomická integrácia v kontexte aktuálneho vývoja a výziev pre členské štáty Európskej únie*. Praha, Wolters Kluwer, 2016. 320 s. ISBN 978-80-7552-497-3.
7. PLEVEN, R. (1950): *Text of the Pleven Plan*. [online]. [cit. 10.6.2019]. Dostupné na: <<http://www.fransamalingvongeusau.com/documents/dl2/h6/2.6.1.pdf>>.
8. René Pleven [online]. [cit. 9.6.2019]. In: *Encyclopædia Britannica*. Dostupné na: <<https://www.britannica.com/biography/Rene-Pleven>>.
9. SLIVKOVÁ, A. – MATISOVÁ, A. – ZSAPKA, P. (2001): *Stručný slovník európskej integrácie*. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001. Dostupné na: <<https://www.euroekonom.sk/download2/europska-integracia/CEP-Strucny-slovník-europskej-integracie-2001.pdf>>.
10. *The organisation of post-war defence in Europe (1948–1954)*. [online]. [cit. 10.6.2019]. Dostupné na: <<https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/803b2430-7d1c-4e7b-9101-47415702fc8e/f631cc13-af3d-43dd-8965-bd15e658155b>>.

Kontakt:

Ing. Mgr. Dorota Harakaľová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

PRÍJMY A VÝDAVKY ROZPOČTU EÚ

Lubica Harakal'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

Rozpočet EÚ je základný finančný nástroj na realizáciu politík EÚ. Príjmová časť európskeho rozpočtu prešla určitým vývojom do dnešnej podoby, ktorú tvoria v podstate príspevky členských štátov v podobe vlastných prostriedkov. Na strane výdavkoch nedošlo k výraznej zmene ich štruktúry, zmenila sa len výška výdavkoch v jednotlivých položkách, pričom dlhodobo najviac sa vynakladá na spoločnú poľnohospodársku politiku. V príspevku analyzujeme podiely jednotlivých príjmových položiek rozpočtu EÚ a vo vzťahu k niektorým členským štátom. Popisujeme alternatívne zdroje príjmov rozpočtu EÚ, vzhľadom na to, že príspevky členských štátov eliminujú nezávislosť rozpočtu od vôle členských štátov EÚ. Rozpočtová bilancia členských štátov prepočítaná na jedného obyvateľa ilustruje ako niektoré členské prispievajú a čerpajú finančné prostriedky z rozpočtu EÚ.

Kľúčové slová: rozpočet EÚ, výdavky, príjmy, rozpočtová bilancia, korekcie

The EU budget is a basic financial instrument for implementing EU policies. The revenue side of the European budget has evolved to some extent today, essentially consisting of Member States' own resources. On the expenditure side, there has been no significant change in their structure, only the level of expenditure in individual items has changed, most finance spent on the common agricultural policy. In the paper we analyze the proportions of individual income items of the EU budget and in relation to some Member States. We describe the alternative sources of revenue for the EU budget, as Member States' contributions eliminate budget independence from EU Member States. The budgetary balance of Member States per capita illustrates how some Member States contribute and draw on the EU budget.

Key words: EU budget, expenditure, revenue, budget balance, corrections

JEL: F02, F39

Úvod

Hlavným cieľom Európskej únie je hospodársky rozvoj a zvyšovanie životnej úrovne obyvateľov všetkých jej členských štátov. Avšak od začiatku novodobej integrácie v západnej Európe sa výrazne zmenil charakter a rozsah spolupráce. Rozsah spolupráce sa zo sektora uhlia a ocele rozšíril aj na ostatné hospodárske oblasti členských krajín – regionálny rozvoj, poľnohospodárstvo, doprava, ochrana životného prostredia, vzdelávanie, inovácie a tiež na ochranu vonkajších hraníc a bezpečnosti EÚ. V priebehu integrácie sa k EÚ pripojili ďalšie európske štáty s rozličným ekonomickým vývojom a štruktúrou hospodárstva. Realizácia každej z politík EÚ vyžaduje svoje financovanie, závisí od jednotlivých právomocí, či sa na financovaní podieľa EÚ spoločne s členskými štátmi, alebo jednotlivito, t. j. výlučné právomoci sú financované EÚ, spoločné právomoci financuje EÚ spoločne s členskými štátmi. Zároveň rozpočet EÚ slúži na financovanie fungovania EÚ ako takej, t.z. na financovanie všetkých administratívnych nákladov slúžiacich k vykonávaniu právomocí a celkovému chodu inštitúcií EÚ.

Rozpočet EÚ pripomína skôr určitú formu široko zameraného fondu než skutočný rozpočet postupne sa federalizujúceho ekonomicko-politického útvaru.¹ Celkový strop viazaných rozpočtových prostriedkov na rok 2019 predstavuje 1,00 % HND.² Ak by sme porovnali podiel verejných výdavkov k celkovému HDP v niektorých členských štátoch EÚ, podiel rozpočtu EÚ na celkovom HDP členských štátov, tak výška rozpočtu EÚ v takomto porovnaní je nízka. Spojené štáty americké v rámci federálneho rozpočtu vynaložili na verejné výdavky v roku 2017 38,0 % HDP, Nemecko 43,2 %, Francúzsko 56,6 % a Slovensko 40,2 %.³ Aj keď možno takéto porovnanie nemusí byť korektné, nakoľko výdavky rozpočtu EÚ nemajú takú skladbu ako výdavky štátneho rozpočtu (výdavky na zdravotníctvo, školstvo, sociálne dávky apod.)

Špecifickým znakom rozpočtu EÚ je to, že vždy musí byť vyrovnaný. Na jednej strane tento fakt znamená stabilitu rozpočtu, ale na druhej strane sa tento finančný nástroj stáva neflexibilným pri nepredvídaných potrebách alebo požiadavkách členských štátov EÚ. Na druhej strane, inštitúcie EÚ prijímajú niektoré opatrenia, ktoré umožňujú väčšiu flexibilitu medzi jednotlivými výdavkovými položkami rozpočtu (napr. presun finančných prostriedkov medzi I. a II. pilierom spoločnej poľnohospodárskej politiky).

Schvaľovanie rozpočtu je ustanovené v Zmluve o fungovaní Európskej únie (Lisabonskej zmluvy) v článkoch 314 – 325.⁴ Prijatím Lisabonskej zmluvy sa zmenila pozícia Európskej komisie v prospech Európskeho parlamentu, kedy sa právomoci v schvaľovacej procedúre presunuli na Európsky parlament, ktorý ma konečné slovo pri schvaľovaní rozpočtu.⁵

1 Príjmy rozpočtu EÚ

Príjmy rozpočtu EÚ sú založené na príspevkoch členských štátoch od začiatku fungovania ES, takýto princíp je v podstate zachovaný až do dnešnej doby. Podobne ako rozpočet EÚ ani jeho príjmy nie sú štandardnými rozpočtovými príjmami. Príjmy rozpočtu EÚ majú svoju históriu, kedy na začiatku boli ES financované z poplatkov, ktoré odvádzali uhoľné a oceliarske podniky (ESUO) a finančnými poplatkami, ktoré odvádzali členské štáty na základe svojej veľkosti. Tento systém mohol spôsobiť situáciu, že v prípade nechoty členských štátov svoje príspevky do rozpočtu ES, fungovanie ES by mohlo byť paralyzované.

Európska komisia preto v roku 1971 zaviedla tzv. systém vlastných zdrojov, ktoré vyplývali z realizácie spoločnej poľnohospodárskej a spoločnej obchodnej politiky EÚ. Niektorí autori uvádzajú, že systém vlastných zdrojov bol zámerne zavedený ešte pred vstupom Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, pretože takto nastavený systém vlastných zdrojov by nevyhovoval Spojenému kráľovstvu a po jeho vstupe by sa ťažko hľadal spoločný postoj v tejto otázke.⁶

¹ KÖNIG P., LACINA L. A KOL. (2004): Rozpočet a politiky Evropské unie, s. XXIII.

² EURÓPSKA KOMISIA (2018): Technická úprava finančného rámca na rok 2019 v súlade s vývojom HND (ESA2010) (článok 6 nariadenia Rady (EÚ, Euratom) č. 1311/2013, ktorým sa ustanovuje viacročný finančný rámec na roky 2014 – 2020).

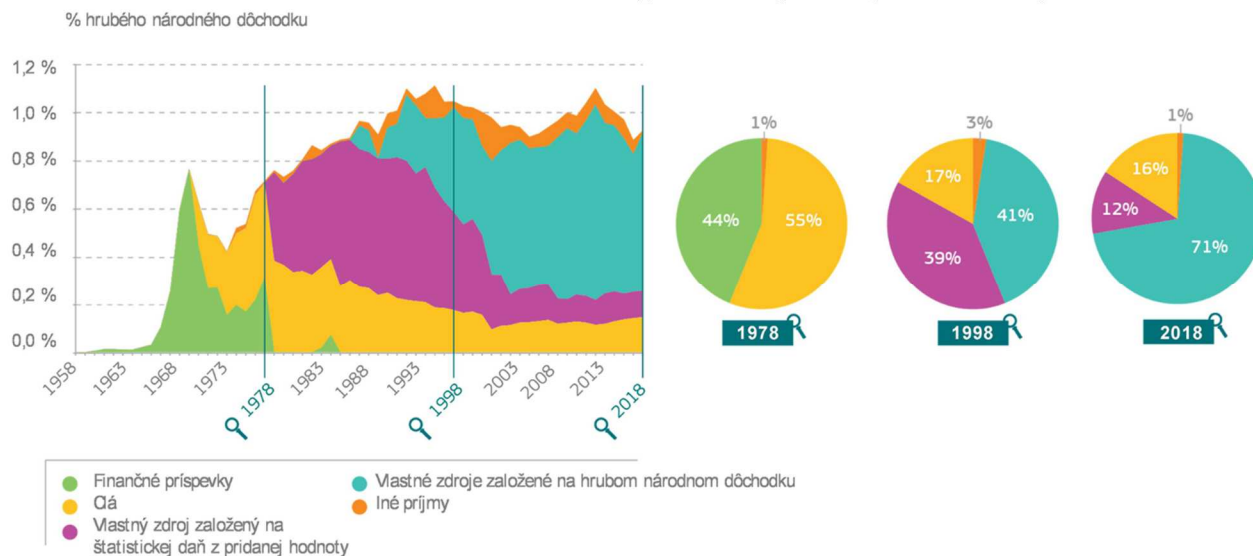
³ OECD (2017): General government spending.

⁴ ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE (2012): Zmluva o fungovaní Európskej únie (konsolidované znenie)

⁵ BRHLÍKOVÁ, R. (2012): Európska únia po Lisabone, s. 237.

⁶ KÖNIG P., LACINA L. A KOL. (2004): Rozpočet a politiky Evropské unie, s. 52.

Obrázok 1: Prehľad financovania rozpočtu EÚ podľa podielu zdrojov

Prameň: EURÓPSKA KOMISIA (2018): Rozpočet EÚ pre budúcnosť: Modernizácia zdrojov príjmov rozpočtu EÚ

Štruktúra príjmov z pohľadu zdrojov sa zásadne nemenila, menila sa výška príjmov v jednotlivých položkách. Kým v minulosti clá tvorili najväčší podiel príjmov rozpočtu EÚ, liberalizáciou svetového obchodu a rozširovaním Európskej únie o nové členské štáty (bezcolná výmena tovaru) sa ich význam výrazne znížil. V súčasnosti príjmy rozpočtu tvoria tradičné vlastné zdroje, vlastné zdroje založené na DPH a HND a ostatné príjmy, ktoré tvoria pokuty, daň z príjmov zamestnancov európskych inštitúcií apod. Najväčšia diskusia ohľadom príjmov rozpočtu EÚ sa týka tzv. vlastných zdrojov, a to z toho dôvodu, že v skutočnosti to nie sú vlastné zdroje EÚ, ale zdroje jej členských štátov, čo môže viesť za istých okolností k obavám o najväčší podiel príjmov rozpočtu EÚ. Ako vidíme z grafu, vlastné príjmy založené na HND tvorili v roku 2018 až 71 % príjmov rozpočtu EÚ a clá len 16 %.

Celkové vlastné zdroje rozpočtu EÚ pre rok 2019 sú schválené vo výške 146 304 547 608 EUR, z toho čisté tradičné zdroje vo výške 21 471 14 786 EUR (bez podielu z odvedených ciel v prospech členských štátov na území ktorých sa vybrali), vlastných zdrojov založených na DPH vo výške 17 738 667 150 EUR a vlastných zdrojov založený na HND vo výške 124 833 382 822 EUR. Najväčší podiel na celkových „národných príspevkoch“ má Nemecko a to vo výške 20,97 %, najmenší podiel má Malta vo výške 0,08 %, Slovensko sa podieľa na celkových „národných príspevkoch“ vo výške 0,62 %.⁷

Špecifický význam v rozpočte EÚ majú tzv. korekcie, všeobecne známou korekciou je tzv. britský rabat. Korekcia pre Spojené kráľovstvo odsúhlasená v roku 1984 spočíva v znížení príspevku Spojeného kráľovstva o dve tretiny rozdielu medzi jeho príspevkom (s výnimkou tradičných vlastných zdrojov) a tým, čo dostáva späť z rozpočtu (v roku 2007 upravená s cieľom postupne vyňať z tohto výpočtu nepoľnohospodárske výdavky v členských štátoch, ktoré pristúpili v roku 2004 a neskôr). Túto korekciu financujú všetky ostatné členské štáty s výnimkou Nemecka, Holandska, Rakúska a Švédska, ktorých príspevky na financovanie korekcie pre Spojené kráľovstvo sú znížené.⁸ König a kol. (2004) uvádza spôsob výpočtu korekcie rozpočtovej nerovnováhy Spojeného kráľovstva.

⁷ ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE (2019): Prijatie všeobecného rozpočtu Európskej únie (EÚ, Euratom) 2019/333 na rozpočtový rok 2019 s konečnou platnosťou, s. 21.

⁸ EURÓPSKY PARLAMENT (2018): Príjmy únie.

Ďalšími korekciami boli opatrenia, keď Nemecko, Holandsko, Rakúsko a Švédsko mali v rokoch 2007 – 2013 prospech aj zo zníženej sadzby odvodu z DPH a Holandsko a Švédsko mali v tom istom období prospech aj zo zníženia ich príspevkov z HND.⁹

V súčasnom finančnom rámci sa pokračuje v existujúcom korekčnom mechanizme pre Spojené kráľovstvo a jeho financovanie, ako aj v znížených sadzbách uplatňovaných na vlastný zdroj založený na DPH v období 2014 – 2020 v prípade Nemecka, Holandska a Švédska (0,15 %) a hrubom znížení ročného príspevku z HND v období 2014 – 2020 v prípade Dánska (130 miliónov EUR), Holandska (695 miliónov EUR) a Švédska (185 miliónov EUR) a v období 2014 – 2016 v prípade Rakúska (30 miliónov EUR v roku 2014, 20 miliónov EUR v roku 2015 a 10 miliónov EUR v roku 2016).¹⁰

Zmeny v súčasnom finančnom rámci sa týkajú aj výberu cieľ pre dotknuté členské štáty, tzv. rotterdamsko – antverpský efekt. Čo sa týka nákladov na výber tradičných vlastných zdrojov, percentuálny podiel, ktorý si členské štáty môžu ponechať z vybraných cieľ, sa znížil z 25 % na 20 %.¹¹

Aktuálnou otázkou je hľadanie alternatívnych príjmových zdrojov rozpočtu EÚ. Predstavitelia európskych inštitúcií dokonca navrhovali zníženie vlastných zdrojov plynúcich z členských krajín o 40 %. Dôvodom bol fakt, že takýmito poplatkami sa zvyšuje už aj tak vysoký deficit štátneho rozpočtu. Potenciálnymi príjmami rozpočtu EÚ by mohli byť príspevky založené na zjednodušenej dani z pridanej hodnoty, ktoré by mohli v nasledujúcom finančnom rámci 2021 – 2028 znamenať prínos 105 až 140 miliárd EUR alebo spoločný konsolidovaný základ dane z príjmov právnických osôb vrátane digitálneho odvetvia (prínos 21 až 140 miliárd EUR). Ďalšími potenciálnymi príjmami by sa mohli stať príjmy zo schémy obchodovania s emisiami (prínos 7 až 105 miliárd EUR) alebo príjmy ražobného (prínos 10,5 až 56 miliárd EUR).¹²

2 Výdavky rozpočtu EÚ

Na rozdiel od vnútroštátnych rozpočtov, ktorých veľká časť slúži na zaistenie verejných služieb a financovanie systémov sociálneho zabezpečenia, rozpočet EÚ je v prvom rade investičným rozpočtom. Rozpočet EÚ sa vyznačuje dlhodobým plánovacím horizontom a stabilitou, ktoré sú nevyhnutnými predpokladmi investičného plánovania.¹³

Štruktúra výdavkov rozpočtu EÚ z hľadiska cieľa podpory sa v priebehu jeho vývoja nemenila, v zásade sa menili len názvy výdavkových kategórií tak, aby vyznievali, čo najpozitívnejšie.¹⁴ Týka sa to najmä výdavkov na poľnohospodárstvo, keď táto položka bola zčasti premenovaná z poľnohospodárstva na ochranu a riadenie prírodných zdrojov, v súčasnom finančnom rámci sa tento výdavok nazýva „Udržateľný rast: prírodné zdroje“.

V roku 2003 rozpočet EÚ tvorilo 7 hláv výdavkov: Poľnohospodárstvo, Štrukturálne operácie, Vnútorne politiky, Vonkajšie vzťahy, Administratíva rezervy a Predvstupová pomoc.¹⁵ V súčasnosti sú výdavky rozpočtu EÚ rozdelené do 6 hláv: Inteligentný a inkluzívny rast, Udržateľný rast: prírodné zdroje, Bezpečnosť a občianstvo, Globálna Európa, Administratíva, Osobitné nástroje. V nasledujúcom grafe 1 je prezentovaný vývoj vo financovaní jednotlivých oblastí a cieľov podpory rozpočtu EÚ.

Celkové výdavky rozpočtu EÚ na rok 2019 sú vo výške 148 198 939 744 EUR, čo je o 2,37 % viac ako v roku 2018. Vo všetkých hlavách rozpočtu dochádza k navýšeniu, najviac

⁹ EURÓPSKY PARLAMENT (2018): Príjmy únie.

¹⁰ EURÓPSKY PARLAMENT (2018): Príjmy únie.

¹¹ ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE (2019): Prijatie všeobecného rozpočtu Európskej únie (EÚ, Euratom) 2019/333 na rozpočtový rok 2019 s konečnou platnosťou, s. 21.

¹² EURÓPSKA KOMISIA (2018) Rozpočet EÚ pre budúcnosť: Modernizácia zdrojov príjmov rozpočtu EÚ .

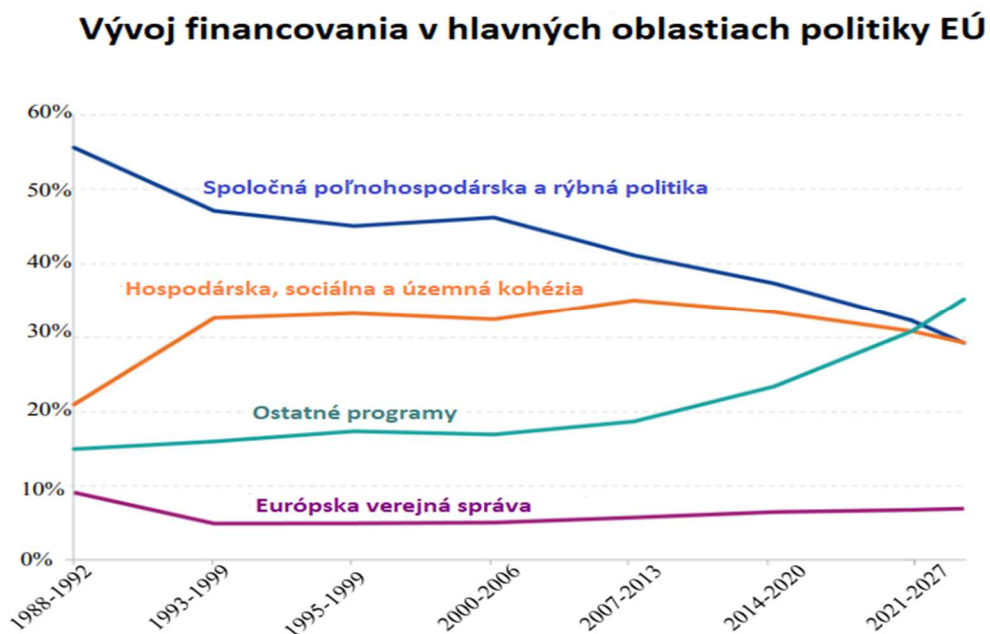
¹³ EURÓPSKA KOMISIA (2018) Rozpočet EÚ pre budúcnosť: Kam smerujú prostriedky z rozpočtu EÚ?

¹⁴ BALDWIN, R. – WYPLOSZ, CH. (2013) Ekonomie evropské integrace, s. 101.

¹⁵ KÖNIG P., LACINA L. A KOL(2004): Rozpočet a politiky Evropské unie, s.100.

o 18,34 % v hlave 3. Bezpečnosť a občianstvo. Naopak k zníženiu dochádza v rozpočtovej položke Osobitné nástroje o 25,35 %.¹⁶

Graf:1 Vývoj financovania v hlavných oblastiach politik EÚ z rozpočtu EÚ

Prameň: Európska komisia (2017) Diskusný dokument o budúcnosti financií EÚ

3 Rozpočtová bilancia členských štátov v kontexte rozpočtu EÚ

Každý členský štát prispieva do rozpočtu EÚ a každý členský štát získava z rozpočtu EÚ, t.z. že do rozpočtu prispieva aj „chudobné“ Rumunsko a z rozpočtu EÚ dostáva aj „bohaté“ Nemecko. V roku 2017 najväčším prispievateľom do rozpočtu EÚ bolo Nemecko (19 587,0 mil. EUR), Francúzsko (16 233,9 mil. EUR) a Taliansko (16 233,9 mil. EUR), Slovensko prispelo do rozpočtu sumou 599,7 mil. EUR. Najväčším prijímateľom finančných prostriedkov z EÚ v roku 2017 boli Francúzsko (13 505,1 mil. EUR), Poľsko (11 921,3 mil. EUR) a Nemecko (10 926,9 mil. EUR), Slovensko dostalo z rozpočtu EÚ 1 645,2 mil. EUR.¹⁷ Samozrejme inak vyznievajú tieto sumy, ak prepočítame príspevky členských štátov do/z rozpočtu EÚ na obyvateľa danej krajiny – Nemecko prispievalo v roku 2017 v prepočte na jedného svojho obyvateľa sumou 236 EUR a dostávalo 131 EUR na jedného obyvateľa. Pre porovnanie Slovensko prispievalo v roku 2017 do rozpočtu EÚ v prepočte na jedného svojho obyvateľa sumou 110 EUR a dostávalo na jedného obyvateľa 363 EUR. Veľmi zaujímavý je prepočet v prípade Francúzska v porovnaní s Nemeckom, Francúzsko prispievalo v prepočte na obyvateľa sumou 242 EUR, čo je len o 6 EUR viac ako Nemecko, ale dostávalo v prepočte na obyvateľa 201 EUR, čo je o 70 EUR viac ako Nemecko.

Rozpočtová bilancia znamená rozdiel medzi výdavkami a príjmami do/z rozpočtu EÚ jednotlivých členských štátov, vznikajú tak dve skupiny členských štátov – čisti príjemcovia a čisti prijímatelia. V roku 2017 najväčším čistým prispievateľom bolo Nemecko a najväčším čistým prijímateľom bolo Poľsko. Slovensko je v skupine čistých prijímateľov, avšak v prípade nedostatočného čerpania finančných prostriedkov z rozpočtu EÚ prostredníctvom európskych

¹⁶ ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE (2019): Prijatie všeobecného rozpočtu Európskej únie (EÚ, Euratom) 2019/333 na rozpočtový rok 2019 s konečnou platnosťou, s. 22.

¹⁷European Union (2019) : The EU budget at a glance.

projektov alebo zvyšovania výkonnosti ekonomiky a zvyšovaním spotreby, sa Slovensko môže za určitých okolností stať aj čistým prispievateľom do rozpočtu EÚ.

Záver

Rozpočet EÚ bude musieť do budúcnosti reagovať na problémy, ktoré vznikajú na strane príjmov a na strane výdavkoch. Diskusiu o reforme výdavkovej časti rozpočtu by preto malo sprevádzať kritické posúdenie spôsobu, akým sa rozpočet EÚ financuje – tzv. systému vlastných zdrojov –, a spôsobu, ako je tento systém možné zreformovať tak, aby bol efektívnejší a výraznejšie podporoval politiky. Súčasný prístup k jeho financovaniu je príliš komplikovaný, neprehľadný a plný zložitých korekčných mechanizmov. V budúcnosti by tento systém mal byť jednoduchý, spravodlivý a transparentný.¹⁸ Do tejto diskusie je potrebné zahrnúť aj situáciu, ktorá bude súvisieť s výpadkom finančného príspevku zo strany Spojeného kráľovstva.

Na strane výdavkov treba okrem iného uvažovať aj s väčšou flexibilitou použitia rozpočtu EÚ na nepredvídané a kritické situácie. Takisto je potrebné investovať do tých oblastí, ktoré zabezpečia EÚ väčšiu konkurencieschopnosť, udržateľnosť, solidaritu a bezpečnosť.

Použitá literatúra:

1. BALDWIN, R. – WYPLOSZ, CH. (2013): *Ekonomie evropské integrace*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978 -80-247-4568-8.
2. BRHLÍKOVÁ, R. (2012): *Európska únia po Lisabone*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2012. ISBN 978-80-558-0172-8.
3. EUROPEAN UNION. (2019): *The EU budget at a glance* [online]. [Citované 25.05.2019] Dostupné na internete: http://www.europarl.europa.eu/external/html/budgetataglace/default_en.html
4. EURÓPSKA KOMISIA. (2017): *Diskusný dokument o budúcnosti financií EÚ*. [online]. [Citované 10.06.2019] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0358&from=EN>
5. EURÓPSKA KOMISIA. (2018) : *Rozpočet EÚ pre budúcnosť: Modernizácia zdrojov príjmov rozpočtu EÚ* [online]. [Citované 03.06.2019] Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/modernising-revenue-sources-eu-budget_sk.pdf
6. EURÓPSKA KOMISIA. (2018): *Rozpočet EÚ pre budúcnosť: Kam smerujú prostriedky z rozpočtu EÚ?* [online]. [Citované 03.06.2019] Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/where-does-the-money-go_sk.pdf
7. EURÓPSKA KOMISIA.(2018): *Technická úprava finančného rámca na rok 2019 v súlade s vývojom HND (ESA2010) (článok 6 nariadenia Rady (EÚ, Euratom) č. 1311/2013, ktorým sa ustanovuje viacročný finančný rámec na roky 2014 – 2020)* [online]. [Citované 31.05.2019] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0282&from=EN>
8. EURÓPSKY PARLAMENT. (2018): *Príjmy únie*. [online]. [Citované 03.06.2019] Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/sk/sheet/27/prijmy-unie>
9. KÖNIG, P. – LACINA, L. A KOL. (2004): *Rozpočet a politiky Evropské unie*, Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2004. ISBN 80-7179-846-0
10. OECD. (2017): *General government spending* [online]. [Citované 01.06.2019] Dostupné na internete: <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm>

¹⁸ Európska komisia (2017) Diskusný dokument o budúcnosti financií EÚ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0358&from=EN>

11. ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE. (2012): *Zmluva o fungovaní Európskej únie (konsolidované znenie)* [online]. [Citované 25.05.2019] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=SK>
12. ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE. (2019): *Prijatie všeobecného rozpočtu Európskej únie (EÚ, Euratom) 2019/333 na rozpočtový rok 2019 s konečnou platnosťou*: [online]. [Citované 31.05.2019] Dostupné na internete: [//eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019B0333&from=SK](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019B0333&from=SK). 2350 s.

Kontakt:

Ing. Ľubica Harakal'ová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

HUMAN CAPITAL – THE MISSING LINK IN THE INDIAN INNOVATION POLICY

Neha Jain ^a

^a Department of Business Studies, University of Applied Sciences,
7000, Eisenstadt, Austria, e-mail: 1819001115@fh-burgenland.at

The actual science technology and innovation (STI) policy of India was released by the Government of India in 2013. This policy introduced innovation as an instrument of policy for the first time in India. With the focus on innovation and research and development (R&D) the policy aimed at inclusive growth and bridging the gaps between the science, technology and innovation system on one side and the society as a whole on the other. This paper selected five measurable goals from the STI 2013 policy. The selection and measurement of goals was based on the availability of comparable data from 2013 from sources like World Bank and UNESCO. In the light of the recently released World Bank Human Capital Index in October 2018 and the World Intellectual Property Organization (WIPO) Global Innovation Index (GII) 2018, this paper also presents the connection between human capital and innovation and discusses the benefits of integrating human capital in the STI policy of India.

Key words: Human Capital, Innovation, Policy, R&D Policy

JEL: I28, O31, O38

Introduction

Innovation has gained an important role in the regional innovation policies as an instrument to promote growth and sustainability goals.¹ The STI policy of India² was released in 2013. It was the first time that innovation was introduced as an instrument of the science and technology policy. With a goal of deployment of science and technology in the economy and the society, the Indian STI policy of 2013 aimed at an inclusive growth.

The department of science and technology (DST) together with the national innovation foundation (NIF) are working on developments in science and technology, increasing international science and technology cooperation, integration of science and technology in social and economic fields and integration of women scientists in research in India.³ Several measures have been outlined by the DST and the NIF to establish India among the leading innovation powers globally. This paper analyzes five measurable goals from those mentioned in the STI 2013 policy using data available from the World Bank and UNESCO.

Additionally, in the light of the WIPO Human Capital Index 2018, where India was ranked 112 from a total of 157, this paper introduces the importance of human capital for achieving the set targets in the STI 2013 policy.

¹ LUNDVALL, B. and BORRÁS, S., (2005): Science, technology and innovation policy. The Oxford handbook of innovation. P. 600.

² GOVERNMENT OF INDIA, Ministry of Science and Technology, (2013): Science, Technology and Innovation Policy 2013, New Delhi.

³ GOVERNMENT OF INDIA, Ministry of Human Resource Development, Department of School Education and Literacy, Statistics Division, New Delhi, (2019).

1 The goals set in the STI policy of 2013

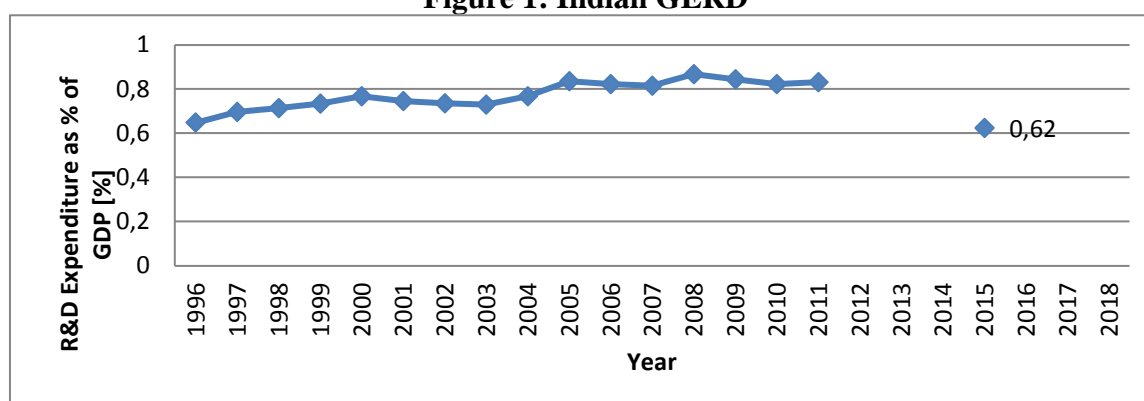
The STI policy of India set several goals to be achieved till or before 2020. This paper looks at the five measurable goals with the means of the available statistics, attempts to measure the progress so far and consequently evaluates the success of these goals till date.

1.1 Gross Expenditure in Research and Development (GERD) as percentage of GDP

Expenditure on the research and development activities is a prime indicator of a countries efforts towards innovation. One of the main aggregates used for international comparisons of the expenditure on R&D is Gross Expenditure in Research and Development (GERD). This represents the total expenditure on R&D done by all resident organizations, research institutes, universities and government laboratories, etc. GERD takes into account the R&D funding from foreign countries but does not include the R&D expenditure outside a country.⁴

One of the aims of the earlier science and technology policies in India has been to increase the GERD to 2% of the Gross Domestic Product (GDP). The latest data available for 2016 show that the R&D investment as percentage of GDP was just above 0.6%, lower than that in 2013, at the time when the STI policy was released. This indicates that the goal is far from being achieved.

Figure 1: Indian GERD

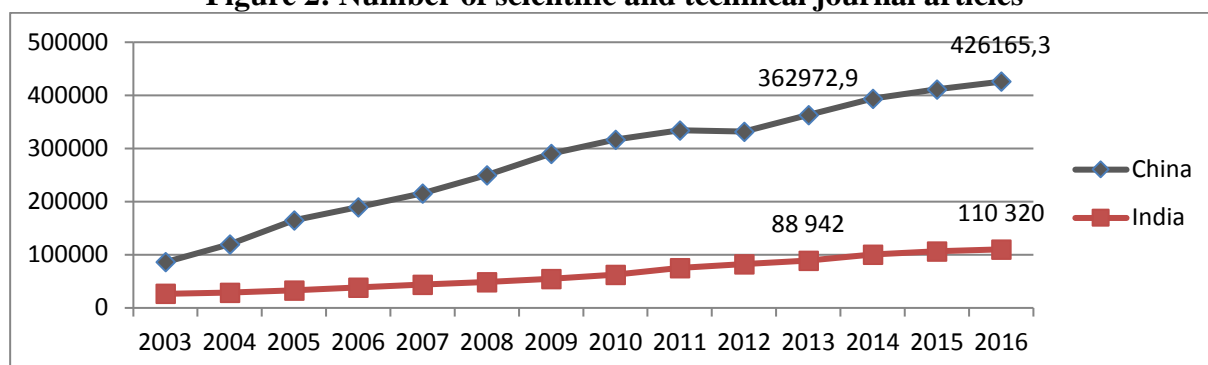
Source: UNESCO Institute for Statistic
ID: GB.XPD.RSDV.GD.ZS

1.2 Number of scientific publications

The second clear goal mentioned in the STI policy was to double the total number of scientific publications and to quadruple the number of publications in the top one percent of the journals. Scientific publications are a tangible measure of the R&D and innovative activities. This paper considers the statistics available from the National Science Foundation. In this case the growth is evident, there being a compounded annual growth rate (CAGR) of 11,37% from 2013 to 2016. However, the goal of quadrupling the publications in the leading journals till 2020 would require a further CAGR of 47,74% till 2020. On the other hand, the number of scientific journals published in China in 2016 was more than 3.8 times that of India, with a CAGR of 8,37%. The CAGR of number of scientific publications is higher in India than in China but in order to reach the set goal of absolute number of papers, India will have to meet an even higher growth rate.

⁴ OECD Factbook 2013 © OECD 2012.

Figure 2: Number of scientific and technical journal articles

Source: National Science Foundation

Website for data set: <https://data.worldbank.org/indicator/IP.JRN.ARTC.SC>

Scientific and technical journal articles refer to the number of scientific and engineering articles published in the following fields: physics, biology, chemistry, mathematics, clinical medicine, biomedical research, engineering and technology, and earth and space sciences. Gap-filled total. Scientific and technical article counts are from journals classified by the Institute for Scientific Information's Science Citation Index (SCI) and Social Sciences Citation Index (SSCI).

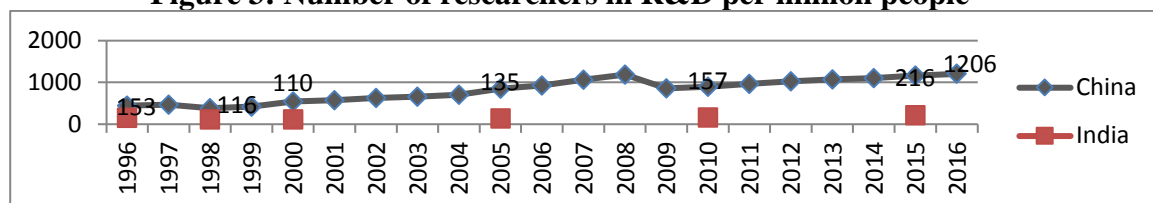
1.3 Full time equivalent (FTE) R&D personnel

Researchers are a key component of the R&D and innovation activities. They, together with the R&D technicians, are the human resource that are involved in creating new knowledge, products and processes.⁵

As a third goal, the STI policy of 2013 aimed at a 66% growth in the FTE R&D personnel in India till 2018. A look at the Researchers in R&D per one million people shows a positive trend. India experienced a year-on-year average growth rate of 25.5% for the time period 1996 to 2015. The data available till 2015 from the National Science Foundation shows the growth in the number of Researchers in R&D per million people. With this growth rate it is possible that this goal will be achieved. In the contrast, however, the number of technicians in R&D has shown a decrease from 2010 to 2015.

With the increasing number of researchers in R&D the profession in research is evidently becoming interesting for the people in India. However, looking at the FTE figures for China, it is evident that there is potential for India to make this profession more interesting for the population and attract higher participation in this field.

Figure 3: Number of researchers in R&D per million people

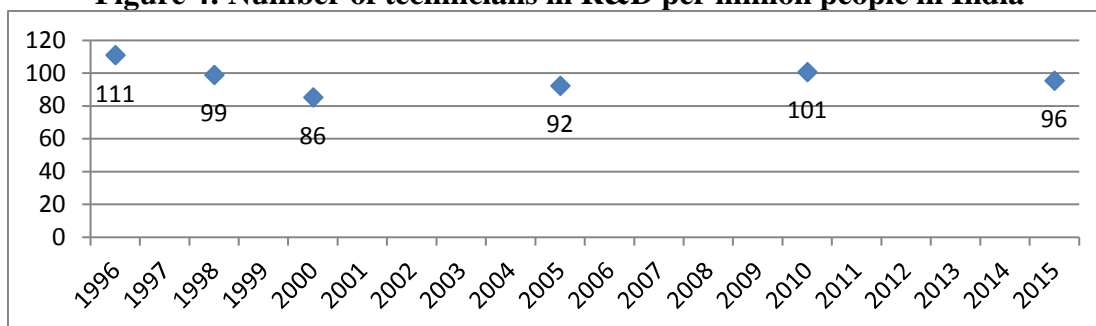
Source: UNESCO Institute for Statistics

Website for data set: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.SCIE.RD.P6>

Researchers in R&D are professionals engaged in the conception or creation of new knowledge, products, processes, methods, or systems and in the management of the projects concerned. Postgraduate PhD students (ISCED97 level 6) engaged in R&D are included. Weighted average. Data on researchers and technicians in R&D are measured in both full-time equivalent and headcount but are shown in full-time equivalent only.

⁵ OECD Factbook 2013 © OECD 2012.

Figure 4: Number of technicians in R&D per million people in India

Source: UNESCO Institute for Statistics

Website for data set: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TECH.RD.P6>

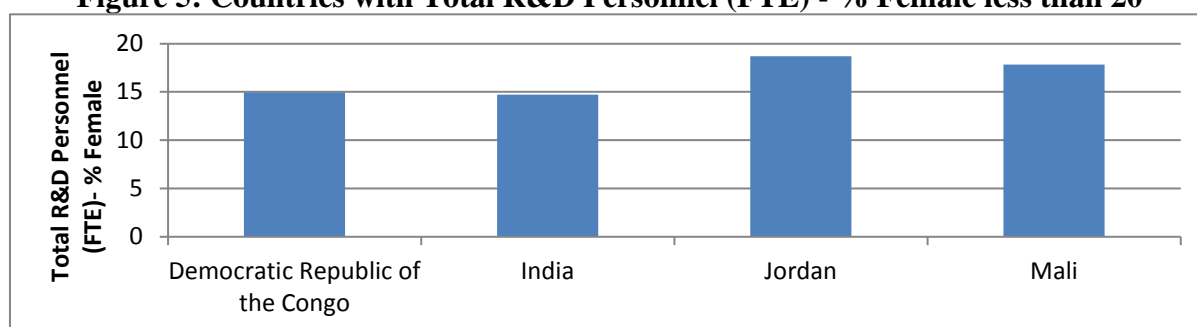
Technicians in R&D and equivalent staff are people whose main tasks require technical knowledge and experience in engineering, physical and life sciences (technicians), or social sciences and humanities (equivalent staff). They participate in R&D by performing scientific and technical tasks involving the application of concepts and operational methods, normally under the supervision of researchers. This diagram considers the weighted average. Data on researchers and technicians in R&D are measured in both full-time equivalent and headcount but are shown in full-time equivalent only.

1.4 Gender parity in science, technology and innovation

The next point that the author would like to discuss is the goal of gender parity mentioned in the STI policy 2013. This was a part of the efforts to promote excellence and relevance in R&D. Gender parity and the inclusion of women at an equal level is vital to generate new ideas that form the core of innovation.

The target of achieving gender parity in the Indian science, technology and innovation system is yet to be achieved fully. According to UNESCO Institute for Statistics, only 14.7 % of researchers in India in 2015 were female. This places India in the group of countries with the lowest participation of females in science. On the contrary, countries within the top 5 GII 2018 have 25% or higher female participation in research, measured as FTE percent females. The Department of Science and Technology in India has also an ongoing women scientist program to encourage women to pursue a career in research. However better efforts are needed if India aims to compare with countries with the top GII in terms of innovation.

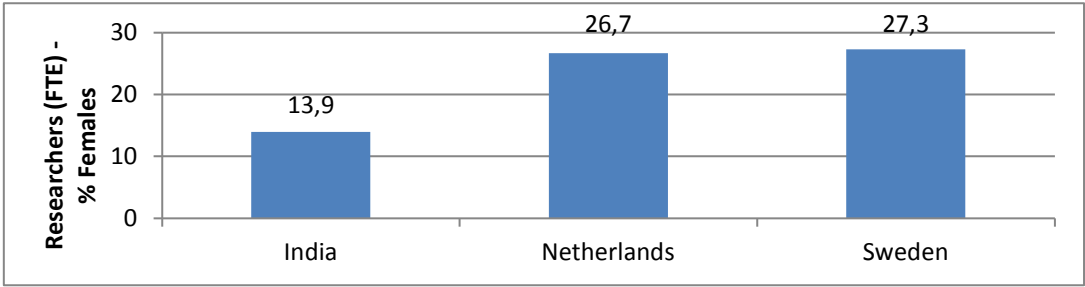
Figure 5: Countries with Total R&D Personnel (FTE) - % Female less than 20

Source: Created by author based on data from UNESCO Institute for Statistics

Website for data set: <http://data.uis.unesco.org/>

Figure 6: Researchers (FTE)-% Females, India and countries within top 5 GII 2018 with available comparable data

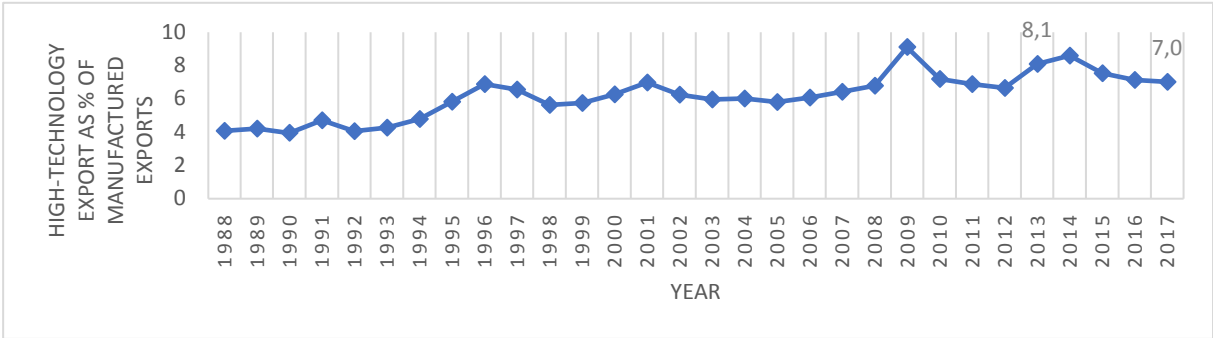

Source: Created by author based on data from UNESCO Institute for Statistic Website for data set: <http://data.uis.unesco.org/>

1.5 Global trade in high technology products

The STI policy of India of 2013 also includes the target of doubling the share of high technology trade from 8% in 2013. Productive and technological activities have an impact on the export dynamics of a country, especially the high technology exports.⁶ Through increased inputs in R&D the goal was to strengthen the position as a technology supplier globally. The current figures from the UNESCO Institute for Statistics show, however, a completely different picture. The Indian share of high technology exports as percentage of manufactured exports has went down from 8% in 2013 to 7% in 2017.

Figure 7: High-technology exports (% of manufactured exports)

High-technology exports are products with high R&D intensity, such as in aerospace, computers, pharmaceuticals, scientific instruments, and electrical machinery.

Source: United Nations, Comtrade database through the WITS platform

ID: TX.VAL.TECH.MF.ZS

Website for data set: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS?locations=IN&view=chart>

License: CC BY-4.0, Aggregation Method: Weighted average

1.6 Summarizing the status of targets set in the STI policy till date

The discussion in the above points can be summarized as in Table 1 below. One of the remaining goals of the STI policy 2013 of India, to increase the private sector investment in R&D so as to be at the same level as the public sector investment in the R&D, could not be analyzed due to absence of data. This analysis may give further insight into the success of the STI policy of India.

⁶ DAKHLI, M. VERGARA, S., (2018): The Role of Productive and Technological Capabilities on Export Dynamics in Developing Countries.

Table 1: Summary of achievements of the STI policy 2013 of India till date

<i>Key Success Factor</i>	<i>Target</i>	<i>Status</i>
Gross Expenditure in Research and Development (GERD) as percentage of GDP	Increase in GERD as % GDP to 2	0,68% in 2016-2017
Number of scientific publications	Double the total number of scientific publications	25% increase from 2013 to 2016, year on year growth of 11,37%
FTE R&D personnel	Increase 66% till 2018	Year on year growth of 25,51% from 1996 to 2015
Gender parity	Attract more women in research	FTE % females 14,7 in 2015
High technology exports	Double the share of high technology exports from 8% to 16%	7% in 2017

2 The Global Innovation Index (GII) 2018 and the ranking of India

The GII released in 2018 by the World Intellectual Property Organization placed India at a ranking of 57 in terms of innovation. This is way behind the target of placing India amongst the top five scientific powers globally, as mentioned in the STI policy 2013. In the GII, among the different input categories, human capital was clearly listed as a weakness, with India being ranked 112 in education, among the last quarter globally. This is one of the aims of this paper, to state the importance of the human capital in innovation. The irony is that despite being ranked number 6 in terms of number of people with science and engineering degree, the country is ranked 112 in terms of education. Even the target of achieving gender parity is yet to be achieved fully.

Table 2: Human capital and research ranking for India as a part of Global Innovation Index 2018

<i>Human capital and research</i>	<i>India Ranking 56</i>
Education	112
Expenditure on education	82
Government funding per secondary student	65
School life expectancy	82
Assessment in reading, mathematics, and science	71
Pupil-teacher ratio, secondary	101
Tertiary education	45
Tertiary enrolment	84
Graduates in science and engineering	6
Tertiary level inbound mobility	102
Research and development (R&D)	32
Researchers	74
Gross expenditure on R&D (GERD)	52
Global R&D companies, average expenditure top 3	18
QS university ranking average score top 3 universities	21

Source: Global Innovation Index

Website: <https://www.globalinnovationindex.org>

Copyright © 2018 Cornell INSEAD WIPO

3 Human Capital and Innovation

3.1 Importance of Human Capital

Studies have identified human capital to be an important factor for the economic growth and innovation.⁷ Higher human capital is linked to higher aggregated economic activity and greater innovation capability.⁸ The Global Innovation Index released by the World Intellectual Property Organization also includes Human Capital and Research as a category for ranking the countries on the basis of innovation. While the literature does not consider innovation explicitly, it can be assumed that the highly educated people tend to contribute more to innovation thereby leading to increasing growth.⁹

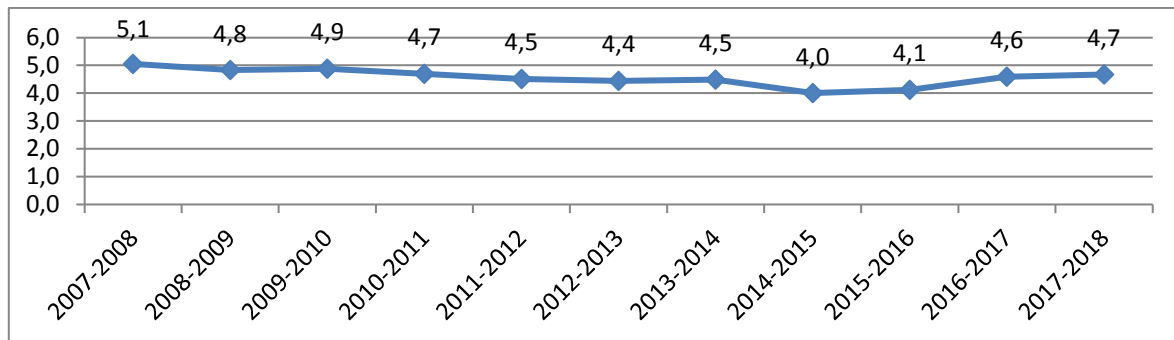
3.2 Indian ranking in the Human Capital Index (HCI) 2018

The HCI released in October 2018 ranked India 115 from a total of 157. According to the Human Capital Report of 2018 released by the World Bank, the HCI of India is lower than that would be expected of a country with India's income level. Another factor that draws attention in the HCI report on India is that the Indian children may expect to complete 10.2 years of school by the age of 18. However, the quality of the learning being low, these 10.2 years are equivalent to only 5.8 years.

This means a gap of 4.2 year. On the other side, looking at the quality of the scientific research institutions, India fares well with a ranking of 4.68 out of 7 in 2017.

This discrepancy regarding the quality of education offers an opportunity for India. By integrating the human capital in the innovation policy, it may be possible to offer a thrust to the growth in the Indian schooling system, thereby improving to offer a thrust to the growth in the Indian schooling system, consequently improving the HCI and in turn increasing the innovation capacity of India.

Figure 8: India – quality of scientific research institutions (1-7, 1 = Worst, 7 = Best)

Source: World Economic Forum Global Competitiveness Index

Website for data source:

https://tcdata360.worldbank.org/indicators/h391a0f13?country=IND&indicator=599&countries=BRA&viz=line_chart&years=2007,2017

⁷ DAKHLI, M. VERGARA, S., (2018): The Role of Productive and Technological Capabilities on Export Dynamics in Developing Countries.

⁸ TEIXEIRA, A.A.C. and FORTUNA, N. (2004): Human capital, innovation capability and economic growth in Portugal, 1960-2001.

⁹ BAYON, M.C., LAFUENTE, E. and VAILLANT, Y., (2016): Human capital and the decision to exploit innovative opportunity.

4 Limitations and scope for further analysis

The availability of the up-to-date statistics was one of the limitations for the above described analysis. In order to get actual comparable statistics, several sources were researched like the data available from the World Bank, UNESCO, WIPO, department of science and technology in India and ministry of human resource development of India - department of school education and literacy. The sources were analyzed for comparable data. Due to availability of data from specific sources over the years that are relevant for this analysis, the World Bank and UNESCO data were chosen as a basis. This also influenced the selection of the goals of STI policy 2013 that were analyzed in this paper. Transparent data can help in better measurement of the progress made in the implementation of the STI 2013 policy so far and also in the future. Further work can be done in identifying new sources of data for further reviewing the remaining targets set in the STI 2013 policy.

Conclusion

Human capital has a positive correlation with the measures of innovation like the number of patents filed, expenditures in R&D, and high-technology export for a country.¹⁰ A high amount of human capital is critical for a country to be able to utilize its innovation efforts in the best possible way.¹¹ India has set optimistic targets in innovation. If India is willing to improve its innovation growth and also to improve its ranking in the Global Innovation Index, it can do so by investing further in its human capital and education in particular. The National Innovation System can also play an important role here. If the National Innovation System does not provide access to knowledge, education or complementary skills, the system failure may hinder the innovation.¹²

The results discussed in this paper show that there is potential for improvement in several factors like GERD, gender parity, high technology exports etc. The share of high technology exports may be boosted by effective industrial and manufacturing policies, like the Make in India program launched by the Government of India in 2014.¹³ The other factors, like gender parity, FTE, etc., however, would require focus on enabling the human capital of India in order to achieve the innovation and growth goals.

Policies for training and skills are important instrument of innovation policy.¹⁴ Thus, the first step, identifying and creating the policy has already been done. The three components, namely, human capital, creativity and diversity together promote innovation.¹⁵ The efforts now need to focus on target-oriented implementation.

References:

1. ALAWAMLEH, M., BANI ISMAIL, L., AQEEL, D. and ALAWAMLEH, K.J., 2019b. The bilateral relationship between human capital investment and innovation in Jordan. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 8(1), pp. 1-17.
2. ALIEVNA, B.R., DULATOVNA, O.Y., NURMAMBEKOVNA, R.A. and ANUARBEKOVNA, A. Z., 2017. Interactions between Human Capital and Innovation. *International Journal of Economic Perspectives*, 11(2), pp. 36-39.
3. AUDRETSCH, D.B. and LINK, A.N., 2018b. Innovation capital. *The Journal of Technology Transfer*, 43(6), pp. 1760-1767.

¹⁰ DAKHLI, M. and De Clercq D. (2004): Human capital, social capital, and innovation: a multicountry study

¹¹ TEIXEIRA, A.A.C. and FORTUNA, N. (2004): Human capital, innovation capability and economic growth in Portugal, 1960-2001.

¹² EDLER, J. and FAGERBERG, J. (2017): Innovation policy: what, why, and how.

¹³ GOVERNMENT OF INDIA, department for promotion of industry and internal trade, (2014): Make in India.

¹⁴ EDLER, J. and FAGERBERG, J. (2017): Innovation policy: what, why, and how.

¹⁵ LEE, S.Y., FLORIDA, R. and GATES, G. (2010): Innovation, Human Capital, and Creativity.

4. BAYON, M.C., LAFUENTE, E. and VAILLANT, Y., 2016. Human capital and the decision to exploit innovative opportunity. *Management Decision*, 54(7), pp. 1615-1632.
5. DAKHLI, M. and DE CLERCQ, D., 2004. Human capital, social capital, and innovation: a multi-country study. *Entrepreneurship & regional development*, 16(2), pp. 107-128.
6. DYDUCH, J. and OLSZEWSKA, K., 2018. *Israeli Innovation Policy: An Important Instrument of Perusing Political Interest at the Global Stage*. Wrocław: Zakład Narodowy im Ossolińskich.
7. EDLER, J. and FAGERBERG, J., 2017. Innovation policy: what, why, and how. *Oxford Review of Economic Policy*, 33(1), pp. 2-23.
8. GOVERNMENT OF INDIA, Ministry of Science and Technology, New Delhi, 2013. *Science, Technology and Innovation Policy 2013* <http://www.dst.gov.in/st-system-india/science-and-technology-policy-2013>
9. GOVERNMENT OF INDIA, Ministry of Human Resource Development, Department of School Education and Literacy, Statistics Division, New Delhi, 2019. <http://mhrd.gov.in/statist>
10. KUDO, M., YOSHIZAWA, G. and KANO, K., 2018. *Engaging with policy practitioners to promote institutionalisation of public participation in science, technology and innovation policy*. Trieste: SISSA.
11. LADIKAS, M., 2015. *Science and technology governance and ethics: a global perspective from Europe, India and China*. Cham, [Switzerland]; Heidelberg, [Germany]: Springer.
12. LADIKAS, M., 2015. *Science and technology governance and ethics: a global perspective from Europe, India and China*. Cham, Switzerland. Springer.
13. LEE, S.Y., FLORIDA, R. and GATES, G., 2010. Innovation, Human Capital, and Creativity. *International Review of Public Administration*, 14(3), pp. 13-24.
14. LUNDVALL, B. and BORRÁS, S., 2005. Science, technology and innovation policy. *The Oxford handbook of innovation*, pp. 599-631.
15. MEHTA, S., 2018. National Innovation System of India: An Empirical Analysis. *Millennial Asia*, 9(2), pp. 203-224.
16. NGUYEN, T.P.T., NGHIEM, S.H., ROCA, E. and SHARMA, P., 2016. Efficiency, innovation and competition: evidence from Vietnam, China and India. *Empirical Economics*, 51(3), pp. 1235-1259.
17. OECD Factbook 2013 © OECD 2012 - Preliminary Version.
18. OLADELE, A.S., 2014. Technology Transfer Centre Activities for Developing Transportation Engineering Professionals-A Case of Botswana, *T&DI Congress 2014: Planes, Trains, and Automobiles 2014*, pp. 584-591.
19. PACI, A.M., 2018. *A Research and Innovation Policy for Sustainable S&T: A Comment on the Essay "Exploring the Logic and Landscape of the Knowledge System"*. Beijing: Higher Education Press.
20. PAN, S., 2011. Education Abroad, Human Capital Development, and National Competitiveness: China's Brain Gain Strategies. *Frontiers of Education in China*, 6(1), pp. 106-138.
21. SANDHYA, G.D., 2018. India's Science, Technology and Innovation Policy: Choices for Course Correction with Lessons Learned from China. *STI Policy and Management Journal*, 3(1).
22. SESAY, B., YULIN, Z. and WANG, F., 2018. Does the national innovation system spur economic growth in Brazil, Russia, India, China and South Africa economies? Evidence from panel data. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 21(1), pp. e12.

23. SHROTRIYA, S., DHIR, S. and SUSHIL, 2018. Innovation driven ecosystem for quality skill development in India. *Benchmarking: An International Journal*, 25(8), pp. 2997-3020.
24. SONG, L., GARNAUT, R., CAI, F. and JOHNSTON, L., 2017. *China's new sources of economic growth: Vol. 2, Human capital, innovation and technological change*. Acton, ACT: ANU Press.
25. SONG, L., GARNAUT, R., CAI, F. and JOHNSTON, L., 2016. *China's new sources of economic growth: Volume 1, Reform, resources, and climate change*. Acton ACT: ANU Press.
26. TEIXEIRA, A.A.C. and FORTUNA, N., 2004. Human capital, innovation capability and economic growth in Portugal, 1960-2001. *Portuguese Economic Journal*, 3(3), pp. 205-225.
27. URRUTIA-BADILLO, Y., 2018. *A multidimensional approach to the content of human capital: The Journal of the Iberoamerican Academy of Management*. Armonk, NY: ME Sharpe.
28. VERGARA, S., 2018. The Role of Productive and Technological Capabilities on Export Dynamics in Developing Countries.
29. ZHANG, M., QI, Y., WANG, Z., PAWAR, K.S. and ZHAO, X., 2018. How does intellectual capital affect product innovation performance? Evidence from China and India. *International Journal of Operations & Production Management*, 38(3), pp. 895-914.

Contact:

Neha Jain

Department of Business Studies
University of Applied Sciences, Burgenland
Campus 1
8700, Eisenstadt
Austria
e-mail: 1819001115@fh-burgenland.at

TRENDS AND FACTORS OF SOUTH KOREA ECONOMIC DEVELOPMENT

Larisa Kapustina ^a – Ruslan Shibanov ^b – Elizaveta Makovkina ^c

^a Marketing and International Management Department, Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62, 620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: lakapustina@bk.ru

^b Marketing and International Management Department, Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62, 620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: russhibanov@mail.ru

^c Marketing and International Management Department, Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62, 620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: elizavetamakovkina@gmail.com

The article analyzes the most important macroeconomic indicators of the Republic of Korea development, the factors of economic growth and the problems of the last decade. According to the analysis of the dynamics of GDP, unemployment, inflation, the national stock index, the effective exchange rate, the discount rate, the consumer confidence index, it was concluded that the conjuncture is favorable, and development of the South Korean economy is sustainable. The economic growth rates of the country exceed the world average. The main factors are: high share of savings, foreign direct investment, domestic consumption of goods and services, export orientation of the economy, significant R&D expenditures. Successful development of the country is confirmed by the 4th place in the Doing Business rating and entry into the top 10 countries of the high-tech products export. The authors concluded that maintaining high rates of development depends on how well the issues of reducing domestic consumption, deterioration of demographic situation, increasing dependence on raw materials imports and the issues of the socio-political situation in the country will be solved.

Key words: South Korea, economic development, macroeconomic indicators, factors of *economic growth*

JEL: O11

Introduction

South Korea officially known as the Republic of Korea as well is one of the most advanced industrial countries in the world at the moment. Nominal Korean GDP is 1.53 billion US dollars, and GDP at purchasing power parity is 2.02 billion US dollars. As a result, the country is ranked 11th place in the World Bank's rating by the size of economy.¹ In the last century South Korea went through a period of high economic growth and global integration based on the application and spread of high technologies. The Korean economic growth caused mainly by industrialization, which had begun with light industry and now has covered high technology engineering sectors. The country is expanding the production of complex equipment and is among the top 10 exporting countries of advanced technology products. In particular, South Korea holds a leading position in the worldwide shipbuilding industry. The country steadily had very deep goods trade deficits from the beginning of the post-war period until the mid-1980s.² Korea's merchandise export share of GDP rose from only 2% in 1962 to 30% in less than 20 years.³ The article aims to identify the main trends and factors of the economic development of the Republic of Korea.

¹ The World Bank

² FISCHER, A. (2018): Debt and development in historical perspective: The external constraints of late industrialisation revisited through South Korea and Brazil, pp. 3359-3378.

³ CONNOLLY, M. – YI, K. (2015): How much of South Korea's growth miracle can be explained by trade policy? pp. 188-221.

1 Macroeconomic indicators of South Korea

Sustained growth in industrial production over the decade, with the exception of falling by 2% in 2015, is one of the most significant stimulating factors in the increase of the country's GDP growth rates. The internal gross product of South Korea grew on average for 5% a year.⁴ Export (table 1) acts as an important factor of economic growth.

Table 1: Foreign trade dynamics of South Korea in 2015-2018

<i>Year</i>	<i>Export, billion dollars</i>	<i>Change, %</i>	<i>Import, billion dollars</i>	<i>Change, %</i>	<i>Balance, billion dollars</i>	<i>Change, %</i>
2015	627	-11	533	-17	94	-
2016	596	-6	505	-5	91	-4
2017	631	6	579	15	52	-43
2018	674	7	591	2	83	60

Source: Korean Statistical Information Service

At the present time national trade balance is persistently positive. It has advanced manufacturing industry, however it needs to import raw materials and components for the production of finished goods. Mostly imported is crude oil from Saudi Arabia and Iran. Russia accounts for 7% of oil imports to South Korea. The second most important import item is integrated circuits and other electrical components purchased mainly from China and Singapore. South Korea also imports gas, medicines, chemical products.

Manufactured products of South Korea are highly competitive and in demand in the global market. The main export goods are cars, cargo and passenger ships, electronic components, spare parts and details for the transport equipment, hi-tech products in wide assortment. The largest trading partners include the United States and China. Russia's share in the foreign trade turnover of South Korea is 3.2%.⁵

It is possible to draw a conclusion that as the factor slowing down economic growth is the country's dependence on the import of the most important raw materials and energy carriers, while the increase in world prices for raw materials negatively affects the cost of export products production. This situation was observed in 2015 and 2016. However, at the same time, South Korea is able to maintain the pace of its economic development in conditions of adverse external factors, which makes it attractive for investors.

The unemployment rate characterizes the overall attractiveness of the country, both for investment and for international cooperation, showing the employment of the working population. Over the last decade unemployment in South Korea remains at quite low level not exceeding 4%. The technologies in outsourced service intermediates become more and more labor-intensive.⁶ The percentage of the working force in South Korea is expected to reach 55.1% in 2050.⁷ Presumably from figure 1, the rate of inflation in the Republic Korea shows the low level in comparison with other new industrial countries which indicates a high purchasing power of the population.

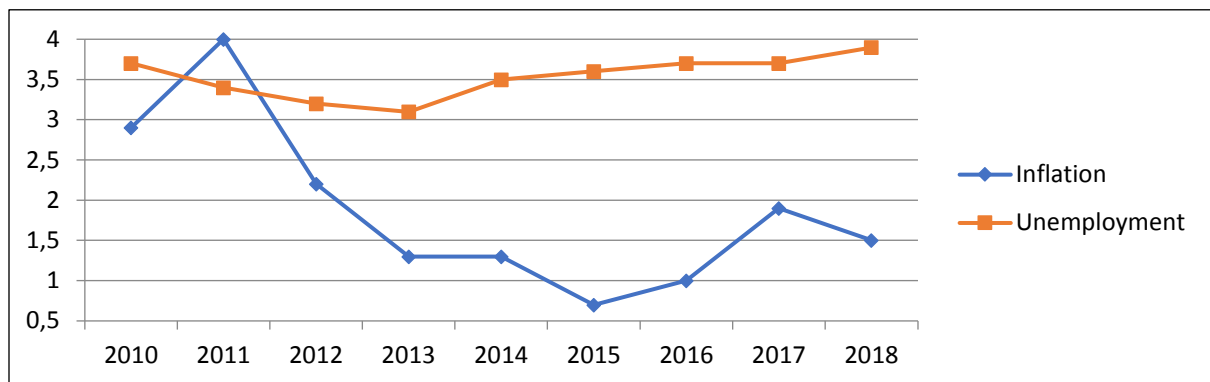
⁴ REGNUM Information Agency

⁵ Korean Statistical Information Service

⁶ UEMURA, H. – HARADA, Y. (2016): Special feature: evolving diversity of firms and industries and dynamics of economic structures: the régulationist and institutionalist approach to Japan, South Korea, and Taiwan, pp. 117-120.

⁷ YOON, D. (2018): Rising Unemployment Among Young People and Improved Employment Policy: The Case of South Korea, pp. 246-264.

Figure 1 – Dynamics of inflation and unemployment in South Korea 2010 - 2018⁸

Source: The Global Economy

The key interest rate of the Central Bank has remained low over the past few years, at 1.5%. Nevertheless, the Republic does not use this fiscal instrument to maintain its national currency. The effective exchange rate of the national currency is characterized by stability.⁹

The national stock index of South Korea of Kospi (Korea Stock Price Index) is one of the main indexes of stock exchange in Asia – the Seoul Exchange – and its calculation included all shares which are traded at the exchange (about 400 companies). Kospi shows a positive trend since 2010. It characterizes the general economic situation in South Korea as favorable.¹⁰

2 South Korea's position in international rankings

The prosperous situation in the country's economy confirms the annual rating of the financial magazine Forbes. Forbes assesses the world economies according to 15 criteria, including the level of corruption, technological effectiveness, innovation, protection of property rights, tax policy, complexity of registration of a company, personal, financial and commercial freedom and protection of investments. It also assesses the risks to the economy, the level of infrastructure development, human resources, the quality of life and the volume of the domestic market. South Korea is ranked 16th in the 2018 ranking, overtaking world leaders such as the United States and Japan.¹¹

In the World Bank's Doing Business ranking, countries are listed by relative simplicity and profitability of doing business. The Republic ranks fourth. High position determined by good conditions that have been created in South Korea and a sparing level of taxation on business.¹²

The analysis of the main economic indicators of South Korea and its comparison to the world rankings, leads to a conclusion that national economy is going through a prosperous stage in its development. South Korean industry's heyday and orientation to innovations assure confidence in the future of the country. Another important driver of economic growth is the orientation of leading industries to the external market in addition to a significant role played by growing domestic demand.

South Korea ranks fifth after the USA, China, Japan and Germany in terms of research and development (R&D) costs. According to government reports, domestic investment in high-tech projects and start-ups in 2018 amounted to 69.6 billion US dollars increased by 13.5% compared with the previous year.¹³ Annual foreign direct investment in South Korea amounted

⁹ The Global Economy

¹⁰ Trading Economics

¹¹ Forbes

¹² The World Bank

¹³ Invest-Foresight

to \$ 23.04 billion US dollars, exceeding previous year's figure of 22.94 billion US dollars, while American companies most actively invested in high-tech industries, in particular, technology start-ups in South Korea. Concurrently the volume of direct investment from the USA into the Korean economy in 2018 grew by a third, reaching 5.1 billion US dollars. Investment flow from the European Union increased by 24.4% year-on-year, reaching 7.1 billion US dollars.¹⁴

3 Positive and negative factors of Korean economic development

The significant factor of economic development of South Korea is internal consumption, which makes about 47% of GDP.¹⁵ Relatively high demand for goods and services of domestic consumers has a positive effect on the national economy sustainability in the event of a negative impact of external factors that may make the increase in exports problematic. This scenario is possible due to the big dependence of export on demand of China as it occupies 28% export cost of South Korea.¹⁶

The negative factors that directly affect the attractiveness of the country include the unstable political and social situation, which has a positive tendency to resolve in 2019. The greatest influence was made by uncertainty in the government, internal social conflicts and conflicts with North Korea. The North Korean problem is arguably one of the major risk for the republic's economy. According to academics resolving such a problem can lead the way to a rapid growth of the two Koreas.¹⁷ Therefore, the most crucial issues facing South Korea today are:

- 1) solving political and social problems,
- 2) reducing dependence on imported raw materials,
- 3) decrease in domestic consumption,
- 4) demographic situation,
- 5) increasing the role of China as the largest exporter of products, which South Korea exports.

The economy of South Korea is characterized in its development by the following trends:

- The growth of GDP is observed at an average annual rate of 5%.
- Unemployment remains low, the situation on the labor market is favorable.
- There is a low inflation rate, it tends to decrease further.
- The national currency has been strengthening over the past 10 years in relation to currencies of other countries.
- Consumer confidence index increases.

The IMF predicts South Korea's GDP growth by 2022, and then its gradual decline by 2030.¹⁸

Conclusion

It can be concluded that South Korea's conjuncture is quite favorable for conducting trade relations with it. It has good development rates and is resistant to external changes of global trade, these characterize South Korea as a reliable and strong partner. Despite the fact, the economic development of South Korea has its issues, their solution depends on the dynamics of the national's economic development in the future.

¹⁴ Invest-Foresight

¹⁵ NOVIKOV, I. – UTKINA, V. (2017). Economic Development of South Korea, pp. 75-77.

¹⁶ REGNUM Information Agency

¹⁷ KIM, B. – KIM, S. (2017): South and North Korea: Economic Challenges and Policy Issues, pp. 2395-2396.

¹⁸ International Monetary Fund

References:

1. CONNOLLY, M. – YI, K. (2015): How much of South Korea's growth miracle can be explained by trade policy? In: *American Economic Journal: Macroeconomics*, 2015, Vol. 7, No. 4, pp. 188-221.
2. FISCHER, A. (2018): Debt and development in historical perspective: The external constraints of late industrialisation revisited through South Korea and Brazil. In: *The World Economy*, 2018, Vol. 41, No. 12, pp. 3359-3378.
3. Forbes. [online]. In: *forbes*, 2018. [Cited 29.12.2018] Available online: <https://www.forbes.ru>
4. International Monetary Fund. [online]. In: *imf*, 2019. [Cited 25.02.2019] Available online: <https://www.imf.org>
5. Invest-Foresight. [online]. In: *if24*, 2019. [Cited 27.02.2019] Available online: <https://www.if24.ru/investitsii-v-yuzhnyu-koreyu-postavili-istoricheskij-rekord/>
6. KIM, B. – KIM, S. (2017): South and North Korea: Economic Challenges and Policy Issues. In: *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol. 53, No. 11, pp. 2395-2396.
7. Korean Statistical Information Service. [online]. In: *kosis*, 2019. [Cited 03.03.2019] Available online: <http://kosis.kr>
8. NOVIKOV, I. – UTKINA, V. (2017). Economic Development of South Korea. In: *Journal of Economy and Business*, vol. 4, No. 2, pp. 75-77.
9. REGNUM Information Agency. [online]. In: *regnum*, 2019. [Cited 25.02.2019] Available online: <https://regnum.ru/news/2572186.html>
10. The Global Economy. [online]. In: *theglobaleconomy*, 2019. [Cited 10.03.2019] Available online: <https://ru.theglobaleconomy.com>
11. The World Bank. [online]. In: *worldbank*, 2019. [Cited 26.02.2019] Available online: <https://www.worldbank.org>
12. Trading Economics. [online]. In: *tradingeconomics*, 2019. [Cited 15.03.2019] Available online: <https://ru.tradingeconomics.com/>
13. UEMURA, H. – HARADA, Y. (2016): Special feature: evolving diversity of firms and industries and dynamics of economic structures: the régulationist and institutionalist approach to Japan, South Korea, and Taiwan. In: *Evolutionary and Institutional Economics Review*, Vol. 13, No. 1, pp. 117-120.
14. YOON, D. (2018): Rising Unemployment Among Young People and Improved Employment Policy: The Case of South Korea. In: *Economics & Sociology*, Vol. 11, No. 4, pp. 246-264.

Contacts:

prof. Larisa Kapustina, DrSc.

Marketing and International Management Department

Ural State University of Economics

8 Marta st. 62

620144 Yekaterinburg, Russia

e-mail: lakupustina@bk.ru

Ruslan Shibarov

Marketing and International Management Department

Ural State University of Economics

8 Marta st. 62

620144 Yekaterinburg, Russia

e-mail: russhibarov@mail.ru

Elizaveta Makovkina

Marketing and International Management Department

Ural State University of Economics

8 Marta st. 62

620144 Yekaterinburg, Russia

e-mail: elizavetamakovkina@gmail.com

OBSAHOVÁ ANALÝZA AKO VÝSKUMNÁ METÓDA V SPOLOČENSKÝCH VEDÁCH

Martin Karas

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: martin.karas@euba.sk

Obsahová analýza patrí k najpoužívanejším výskumným metódam spoločenských vied. Aj pokroky v oblasti umelej inteligencie v posledných desaťročiach výrazne prispeli k jej rastúcej popularite. Tento príspevok má za cieľ v prvej časti priblížiť čitateľovi základné charakteristiky obsahovej analýzy na základe jej rozdelenia na kvalitatívnu a kvantitatívnu obsahovú analýzu. V druhej časti sa príspevok venuje kritickej analýze využitia obsahovej analýzy vo výskumnej praxi, kde zdôrazňuje neinvazívnosť ako hlavnú devízu, a vplyv výskumníka ako hlavnú potenciálnu slabinu obsahovej analýzy. **Kľúčové slová:** obsahová analýza, metodológia, kvalitatívny výskum, kvantitatívny výskum, spoločenské vedy

Content analysis belongs among the most widely used research methods in social science. The advances in the field of artificial intelligence have also contributed to its rising popularity. In the first part, this article aims to provide the reader with the basic characteristics of the content analysis based on the distinction between qualitative and quantitative content analysis. In the second part, the article analyses the use of the method of content analysis in research practice. The emphasis is given to the non-invasive nature of content analysis as its main strength, and the influence of the researcher on the results as its main potential weakness.

Key words: content analysis, methodology, qualitative research, quantitative research, social science

JEL: B49

Úvod

Obsahová analýza je nástrojom analýzy primárnych, najmä textových zdrojov. Jej význam v posledných rokoch stúpa najmä v súvislosti s nástupom informačných technológií a špeciálne umelej inteligencie, ktoré umožňujú vedcom analyzovať čoraz väčšie objemy textu. Korene obsahovej analýzy siahajú hlboko do histórie a v určitom zmysle sa už Aristotelova analýza existujúcich ústavných systémov gréckych štátov¹ dá považovať za prvotnú obsahovú analýzu. Typickejším využitím metód podobných obsahovej analýze však boli analýzy náboženských textov. Samotný termín obsahová analýza sa používa až približne od 40-tych rokov dvadsiateho storočia. Pôvodne bol obmedzený na označenie prác, ktoré sa snažili o analýzu textov pomocou počítania použitia konkrétnych slov (*word count*). Postupne však vyšlo najavo, že potenciál systematickej analýzy textových a audiovizuálnych zdrojov je omnoho väčší a aj klasický Laswellov prístup k obsahovej analýze zameraný na otázky „Kto hovorí, čo, akým kanálom, komu a s akým efektom“² je nedostatočný. Odvtedy sa nástroje

¹ ARISTOTELES (1961): *První analytiky*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

² LASSWELL H. D. (1960): *The structure and function of communication in society*.

obsahovej analýzy rozšírili takým spôsobom, že je dnes ťažké túto metodológiu zadefinovať tak, aby bola definícia dostatočne úsporná, ale aby zároveň zahŕňala všetky relevantné aspekty.

Pre účely tejto práce preto budeme vychádzať zo zrejme najpoužívanejšej definície od Krippendorfa, ktorý obsahovú analýzu definuje ako „výskumnú metódu na vytváranie opakovateľných a platných tvrdení vychádzajúcich z textu (alebo iných relevantných zdrojov) ohľadom kontextov ich používania.“³ Na základe tejto definície sa pod obsahovú analýzu dá zaradiť aj množstvo prác, ktoré explicitne netvrdia, že by vykonávali obsahovú analýzu. Takýto prístup je samozrejme v poriadku, reflexívne a štandardizované používanie metodologických nástrojov obsahovej analýzy však umožňuje ich efektívnejšie využitie, pričom zároveň uľahčuje čitateľovi pochopenie použitých nástrojov a postupov.

Tento príspevok sa zaoberá obsahovou analýzou ako súborom metód používaných pod týmto názvom naprieč všetkými odvetvami spoločenských vied. Cieľom tohto príspevku je stručne predstaviť obsahovú analýzu a jej základné charakteristiky, a následne kriticky zhodnotiť jej silné a slabé stránky. Význam príspevku spočíva v poukazaní na dôležitosť reflexívneho používania obsahovej analýzy, ktoré zvyšuje validitu a spoľahlivosť vedeckej práce.

1 Obsahová analýza – základná charakteristika

Obsahovú analýzu tradične delíme na kvantitatívnu a kvalitatívnu. Užitočnosť tohto delenia je niektorými autormi spochybňovaná,⁴ pre účely tohto príspevku však predstavuje vhodný teoretický rámec. Tieto dve verzie sa líšia najmä vo výskumnom dizajne, čo následne vplýva aj na proces analýzy údajov. Za základ obsahovej analýzy môžeme považovať dáta, ktoré majú byť analyzované, pričom dáta sú rovnaké ako pre kvantitatívnu obsahovú analýzu, tak aj pre kvalitatívnu. Tieto dáta sú typicky, nie však exkluzívne, v písomnej podobe. Iné formy dát predstavujú napríklad audiovizuálne médiá, alebo symbolická komunikácia. Výber typu dát, ktoré budú analyzované je samozrejme závislý na výskumnom probléme, ktorým sa chce autor zaoberať. Ak máme vybraný typ (alebo populáciu) dát, ktoré chceme analyzovať, nasledujúcim krokom je selekcia vzorky dát, ktoré budú analyzované. Kľúčovými kritériami, ktoré riadia výber vzorky sú zvládnuteľnosť a dostatočnosť. Vzorka musí byť dostatočne veľká, aby bolo možné zodpovedať výskumné otázky, alebo otestovať hypotézy s uspokojivou platnosťou, ale zároveň nie tak veľká, aby objem dát prekročoval možnosti daného výskumu.

Kľúčovou charakteristikou obsahovej analýzy je spôsob, akým sú tieto dáta následne analyzované. Napriek tomu, že existuje mnoho rôznych prístupov k obsahovej analýze, proces kódovania, ako základ analýzy vybraného textu, je spoločný pre všetky. Tento proces spočíva v operacionalizácii častí textu s cieľom identifikovať v texte kľúčové výrazy, frázy a kategórie výrazov fráz, ktoré smerujú k zodpovedaniu výskumnej otázky, alebo k otestovaniu hypotézy. Cieľom kódovania je dosiahnutie maximálnej možnej objektivity analýzy textu tým, že je kódovacia schéma zadaná vopred. Tento proces sa výrazne líši v rámci kvantitatívneho a kvalitatívneho výskumu, takže ho charakterizujeme nezávisle.

Kvantitatívna obsahová analýza vychádza na úrovni filozofie vied z tradície pozitivizmu a má typicky deduktívnu logiku, čo znamená, že sa výskum snaží o testovanie hypotézy, ktorá vychádza priamo z existujúcej teórie. To znamená, že kódy sú stanovené vopred (angl. pre-established codes) a jedná sa o kategórie a výrazy, ktoré sa dajú odvodiť z teórie. Ak by sme robili obsahovú analýzu Ústavy Slovenskej republiky, mohli by sme

³ KRIPPENDORFF, K. (2004). Content analysis: An introduction to its methodology (2nd ed.), p. 18.

⁴ KRIPPENDORFF, K. (2004). Content analysis: An introduction to its methodology (2nd ed.), p. 83.

napríklad testovať nasledovnú hypotézu: „Ústava Slovenskej republiky je liberálnejšia ako bola Ústava Československej socialistickej republiky“. Z liberálnej teórie by sme prevzali základné koncepty, ako napríklad ochrana súkromného vlastníctva alebo sloboda slova. Tieto koncepty by následne predstavovali kódy, ktoré by sme identifikovali v texte a štatisticky by sme vyhodnotili ich frekvenciu. Následne by sme konštatovali, že tieto, a súvisiace koncepty sa nachádzajú v súčasnej Ústave SR v omnoho väčšom počte, čo by potvrdilo hypotézu. Tento príklad treba samozrejme brať len ako demonštráciu logiky kvantitatívnej obsahovej analýzy, keďže skutočný výskum by vyžadoval detailnejšiu operacionalizáciu konceptov na viacerých úrovniach abstrakcie.

Kvalitatívny výskum je naopak spájaný skôr s induktívnou logikou výskumnej činnosti a na úrovni filozofie vied vychádza zo sociálneho konštruktivismu. K textu autor v rámci kvalitatívneho výskumu pristupuje bez a priori teórie o tom, čo text vyjadruje alebo komunikuje a cieľom obsahovej analýzy je vysvetliť alebo opísať význam textu v sociálnom kontexte. V praxi to potom znamená, že sa autor snaží v procese kódovania identifikovať hlavné témy a motívy, na ich základe vypracovať hlavné kategórie konceptov v texte, a na záver identifikovať vzťahy medzi vypracovanými kódmi na jednotlivých úrovniach analýzy. Ak by sme týmto spôsobom analyzovali ústavu SR, na text by sme sa pozreli „s čistým štítom“, a následne by sme identifikovali základné kategórie a koncepty a vypracovali základné kódy na všetkých úrovniach abstrakcie. Týmto procesom by sme sa zrejme dopracovali k vysvetleniu textu ako súboru noriem zameraných na ochranu súkromného vlastníctva, slobody slova,...⁵

2 Obsahová analýza vo výskumnej praxi

Obsahová analýza predstavuje jeden z najintuitívnejších prístupov k výskumu v sociálnych vedách. Mnohé práce, ktoré explicitne v súvislosti s metodológiou termín obsahová analýza nepoužívajú, sa svojím využitím výskumných metód dajú pod túto metodologickú rodinu napriek tomu zaradiť. Platí to napríklad o právnej analýze súdnych dokumentov.⁶ Explicitné využitie obsahovej analýzy je zrejme najčastejšie v mediálnych štúdiách, ktoré v mnohých ohľadoch predstavujú ideálnu oblasť na používanie obsahovej analýzy, najmä pre vysoký objem existujúcich dát a ich relatívnu dostupnosť.⁷

Silnou stránkou obsahovej analýzy je jej univerzálnosť a široké možnosti jej využitia. To do veľkej miery súvisí so širokou dostupnosťou a vysokou diverzitou dát na analýzu. Aj preto je obsahová analýza využívaná vo všetkých oblastiach spoločenských vied. Obsahová analýza patrí zároveň medzi takzvané neinvázne metódy vo vzťahu k šetreniu študovanej vzorky. To znamená, že študovanú vzorku nijakým spôsobom neovplyvňuje, na rozdiel od rôznych kvázi-experimentálnych metód, alebo dotazníkových šetrení. Keďže v prípade obsahovej analýzy študovanú vzorku predstavujú už existujúce údaje, platnosť tejto metódy vo vzťahu k invázivnosti je vyššia.

Problém pre obsahovú analýzu naopak predstavuje najmä relatívne vysoká miera vplyvu výskumníka vo fáze analýzy dát. Identifikácia kategórií a kódov v texte a ich vytváranie je do určitej miery subjektívne, a vyžaduje si zvýšenú mieru opatrnosti. Tento problém je samozrejme výraznejší v prípade kvalitatívnej obsahovej analýzy, kde do procesu analýzy dát vstupuje výskumník výraznejšie. Týka sa to najmä vytvárania kódov a kategórií, a identifikácie

⁵ Oba príklady v tejto časti boli úmyselne banálne. Ich účelom bolo demonštrovať rozdiely v logike kvalitatívnej a kvantitatívnej obsahovej analýzy. Nejedná sa o seriózný návrh výskumu.

⁶ BROCKOVÁ, K. (2016): *Conflicting Decisions in International Investment Arbitration*.

⁷ Ani tu však nie je pravidlom, že by výskumníci hovorili explicitne o použití obsahovej analýzy, viď HERMAN, E. CHOMSKY N. (1988): *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*.

základných vzťahov medzi nimi. Táto subjektivita môže byť do určitej miery zmiernená procesom triangulácie, kedy je ten istý text kódovaný viacerými výskumníkmi. V prípade, že všetci výskumníci zakódujú text rovnako (alebo veľmi podobne), je objektivita obsahovej analýzy zvýšená. Kvantitatívna verzia obsahovej analýzy naopak čelí problému zohľadnenia kontextu.⁸ Napriek výrazným pokrokom v oblasti umelej inteligencie je otázne do akej miery sú nástroje strojového učenia (*machine learning*) schopné správne vyhodnocovať texty v procese kódovania. V takomto prípade je dôležité stanoviť si realistické ciele.

Záver

V tomto príspevku som sa zaoberal obsahovou analýzou ako výskumnou metódou. V prvej časti som obsahovú analýzu charakterizoval na základe rozdelenia na kvalitatívnu a kvantitatívnu obsahovú analýzu. Hlavný dôraz som pritom kládol na rozdiel v procese kódovania a vytvárania kategórií ako súčasti analýzy. V druhej časti som následne kriticky zanalyzoval silné a slabé stránky obsahovej analýzy ako výskumnej metódy. Za hlavnú slabinu kvalitatívnej obsahovej analýzy môžeme považovať relatívne vysokú mieru subjektivity. V prípade kvantitatívnej analýzy sú to naopak obmedzenia súvisiace s aktuálnymi technologickými možnosťami, kedy strojové učenie nedokáže úplne eliminovať chyby vyplývajúce z neschopnosti výpočtovej techniky zohľadniť v procese obsahovej analýzy sociálny kontext. Napriek týmto obmedzeniam je však obsahová analýza jednou z najvýznamnejších vedeckých metód súčasnosti, a to najmä z dôvodu dostupnosti zdrojov, ktoré sú na ňu potrebné, ale aj z toho dôvodu, že prináša relevantné výsledky na úrovni teórie aj praxi.

Použitá literatúra:

1. ARISTOTELES (2011): *Politika*. Bratislava: Kalligram, ISBN 80-7149-839-4.
2. KRIPPENDORFF, K. (2004): *Content analysis: An introduction to its methodology (2nd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
3. LASSWELL, H. D. (1960): The structure and function of communication in society. In Wilbur Schramm (Ed.), *Mass communications* (pp. 117-130). Urbana: University of Illinois Press.
4. BROCKOVÁ, K. (2016): *Conflicting Decisions in International Investment Arbitration*, Polihrafsentr „Lira“, Uzhhorod, ISBN 978-617-596-227-5.
5. HERMAN, E. CHOMSKY N. (1988): *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, Pantheon Books, New York.
6. NASTASE, V., KOESZEGI, S., SZPAKOWICZ, S. (2007): Content Analysis through the Machine Learning Mill, *Group Decision and Negotiation*, Volume 16, Issue 4, pp 335–346.
7. MAYRING, P. (2000): Qualitative content analysis. *Forum Qualitative Social Research/Forum Qualitative Sozialforschung*, 1(2). Retrieved September 24, 2005, from <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/2-00/2-00mayring-e.htm>.
8. MAYRING, P. (2014): *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*, Klagenfurt, dostupné na: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173>.

⁸ See NASTASE, V., KOESZEGI, S., SZPAKOWICZ, S. (2007): Content Analysis through the Machine Learning Mill, *Group Decision and Negotiation*.

9. NEUENDORF, K. A. (2002): The content analysis guidebook. Thousand Oaks, CA: Sage.
10. WHITE, M. D. MARSH, E. E. (2006): Content Analysis: A Flexible Methodology, *Library Trends*.

Kontakt:

Mgr. Martin Karas

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: martin.karas@euba.sk

LEGAL ASPECTS OF SUBORBITAL FLIGHTS

Michal Klenka

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: michal.klenka@euba.sk

This article is giving an overview about the current regulatory situation of suborbital flight for a better understanding of what these flights mean for the world now and what they will mean in the future. This paper looks at some of the challenges and possible ways to address the legal issue of suborbital flight regulations; including a discussion on the matter of the inadequacy of its legal definitions, thus making it difficult to conclude exactly where space begins and ends, as well as the problem of treaties (Chicago Convention from 1944 and the Outer Space Treaty from 1967). Unfortunately, neither of these conventions defines those essential terms. These definitional failures create uncertainty and potential conflict between these two quite different, legal regimes. This problem has been debated and discussed by legal scholars since the 1950s and 1960s, however with no resolution.

Key words: suborbital flights, airspace, outer space, ICAO, UN COPUOS, Chicago Convention

JEL: K23, K32

Introduction

Suborbital flights are commercial activities that can be classified as both air and space activities. Currently there is no clear consensus regarding how to regulate these types of flights. This ambiguity opens the discussion on options to regulate suborbital flight. Currently suborbital flights are considered „space tourism,“ but in the future they intend to become point-to-point transportation for transnational flights. Jakhu, Sgobba and Dempsey add to this point by stating that, „the suborbital earth-to-earth transportation market likely presents a promising long-term commercial opportunity for aerospace vehicles. Over time, it is likely that commercial point-to-point space transportation will eclipse space tourism in commercial importance.“¹ Suborbital flights are not new, NASA’s first human space activity, the flight of Alan Shepard, was a suborbital flight.²

As William Ailor and Paul Wilde in their article mention that all space missions start on Earth surface and transverse the air space on the way up, and sometimes also re-enter as intact object or space debris, thus posing a risk for aviation. The disintegration of Shuttle Columbia at re-entry in 2003 almost caused an aviation accident. An ever-increasing risk exists because of the continuous growth of air traffic and space traffic, which have been generally controlled, on the way up, by the use of segregated air space, and require an integrated approach for returning vehicles.³ Moreover the right of innocent passage through territorial air space for ascending or descending space objects has not been established under either conventional or

¹ JAKHU, R. S. – SGOBBA, T. – DEMPSEY, P. S. (2011): *The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space*. ICAO for Space? Studies in Space Policy. SpringerWienNewYork. 2011. p. 11.

² CHENEY, T. – NAPIER, L. (2015): *Policy Analysis: Air versus Space, Where do Suborbital Flights Fit Into International Regulation?* In: *Journal of Science Policy & Governance*. Vol. 7, Issue 1, August 2015. p. 1-2.

³ AILOR, W – WILDE, P. (2008): *Requirements for Warning Aircraft of Reentering Debris*. 2008. Available at: https://www.faa.gov/about/office_org/headquarters_offices/ast/reports_studies/library/media/Ailor-Wilde_Warning_Aircraft_of_Reentering_Debris_IAASS_Oct2008.pdf

customary international law. The launch of Sputnik in 1957 established the principle of freedom of access and unimpeded passage through outer space for peaceful purposes.

Through much of the 20th century, space exploration and development was dominated by governments. Increasingly however, private for-profit firms have been investing in commercial space development. In its early years, commercial activities in outer space were principally focused on satellite communications, particularly telephone and television communications. More recent commercial activities have focused on launching, remote sensing and global positioning. The mining of asteroids and other near-Earth celestial bodies has not yet begun. Increasingly, governments are turning to the private sector to provide launch and satellite capacity. Hence, commercial space activities are gradually eclipsing governmental space activities. Space tourism and the transportation of passengers in space are emerging, but embryonic, developments.⁴ The emerging market for suborbital space tourism has been made possible by recent rapid breakthroughs and innovations in reusable launch vehicle technology. Many technologies from government-financed space research and exploration have spun off into commercial uses including suborbital space transportation. Akin to the technological trajectory of the jet engine, the reusable launch vehicles have been identified as a potential standard for space transportation that will make it possible to ferry hundreds of thousands of individuals into the outer space. Unlike the expendable launch vehicle, the reusable launch vehicles can be launched on a continual basis so that each additional lift-off becomes cheaper for the launch provider operating it. This development will be instrumental in driving down the prohibitive cost of space travel and in making space tourism widely accessible to the general public.⁵ However, the element which can finally make suborbital flights happen, boosting the development and deployment of large fleets, is the potential strategic alliance between the aeronautical and space sectors.⁶

As an innovation in the realm of technology, suborbital aerospace vehicles have given rise to their own specific legal concerns. New technologies create questions with respect to rights and duties. Mankind travels, so does the law, and thus a thorough view of the governing international and domestic legal regimes, is important to realizing the various opportunities and limitations of commercial space transportation and space tourism. Some of the questions with respect to suborbital flights pertain to issues such as the nationality and registration of the aerospace vehicles, licensing, certification and airworthiness of the aerospace plane, personnel licensing, safety, security, international and national liability regimes, traffic management and navigation and environmental protection issues.⁷

At this time there are various key actors involved in this issue of suborbital flight regulation. The key stakeholders that will need to be involved in any discussion and decisions regarding suborbital flight are as follows: International Civil Aviation Organization (ICAO), United Nations Office of Outer Space Affairs (UNOOSA) and especially the Committee on Peaceful Uses of Outer Space (COPUOS); relevant international or separational regulator bodies: International Air Transport Association (IATA) and European Aviation Safety Agency (EASA).

In view of human space flight (including for space tourism), the definition and delimitation of outer space, which is the oldest item on the agenda of COPUOS, is crucial legal

⁴ DEMPSEY, P. S. – MANOLI, M. (2018): *Suborbital flights and the delimitation of air space vis-à-vis outer space: functionalism, spatialism and state sovereignty. A Submission by the Space Safety Law & Regulation Committee of the International Association for the Advancement of Space Safety*. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Legal Subcommittee. Fifty-seventh session. A/AC.105/C.2/2018/CRP.9 Vienna, 29 March 2018. p. 3.

⁵ RAO, V. – GOPALKRISHNAN, V. – ABHIJEET, K. (2017): *Recent Developments in Space Law. Opportunities & Challenges*. LOS BANOS, Jessica. *Commercial Human Space Flight: Adequacy of the International Liability Regime Governing Suborbital Space Tourists*. Springer Nature Singapore Pte Ltd., 2017. p. 76-77.

⁶ ESPI. Are We on the Verge of Suborbital Flights? In: *ESPI BRIEFS*, No. 13, June 2017. p. 1-2.

⁷ SAMEH, S. M. M. (2013): *Suborbital Flights: Selected Legal Issues*. McGill University Libraries, 2013. p. 29.

problem. Yet, COPUOS has been unable to reach any consensus on the issue, and moreover, has been unable to promulgate any space law treaty or convention over the last three decades. What if the space transportation vehicle is a hybrid aerospace object, one capable of achieving lift and thereby flying in airspace (on ascent, descent or both), as well as travelling in outer space? Thus, a vehicle like the NASA Space Shuttle might be considered a space object during its launch and ascent supported by rockets, and during the weightless portion of its flight through space, then an aircraft during its descent and landing phases. It is likely that parts of air law and space law both apply to such an aerospace object. Some rules of space law would apply from launch to landing, while some rules of the air law would apply during the time the object is in airspace.⁸

Understanding the characteristics of suborbital flights and their distinctive features is important in determining their legal status and further regulatory questions that may need to be addressed. Suborbital flight has not been addressed in many international documents. ICAO, in its working paper on the „Concept of Suborbital Flights“ in 2005, defined a suborbital flight as „a flight up to a very high altitude which does not involve sending the vehicle into orbit.“⁹ In its report, ICAO referred to the definition of a „sub-orbital trajectory“ by the legislation of the United States which provides „the intentional flight path of a launch vehicle, re-entry vehicle, or any portion thereof, whose vacuum instantaneous impact point does not leave the surface of the Earth.“ As one can see from this definition, it is not clear what altitude is considered as the altitude at which a flight is suborbital, not orbital or a regular flight by conventional airplanes.¹⁰ Commercial suborbital spaceflights are conducted via the use of vehicles that reach an altitude above 100 km (the theoretical line proposed by von Karman to separate the fields of aeronautics and astronautics) and re-enter the atmosphere of the Earth before achieving orbit around the Earth.¹¹

1 Legal Aspects

At this point in time, in the absence of even a clear definition of the air-space interface, the regulatory and legal aspects of suborbital flights and hypersonic travel are still far from being addressed in a comprehensive and exhaustive manner. This aspect, though, is highly relevant to successfully support private ventures and national efforts, which are being spent towards the development of a promising sector, including both the flight and ground segments, as well as of other related sectors which can greatly benefit, such as tourism and transportation industries worldwide. While the United States is already tackling the issue since some time, in Europe it would be advisable to develop a framework that enables the full exploitation of this business opportunity.¹²

The international legal regime governing air transport on issues such as liability, security, navigation and air traffic management is well developed, and set forth in various conventions, treaties, and „soft law“ standards. Five multilateral space law instruments also define legal rights and duties, all of which were developed before commercial activity in space became dominant. Yet it is unclear whether space vehicles fall under established principles of air law, and if they do, whether these laws follow them into space. Moreover, it is unclear where the legal limits of air space expire, and the outer space regime of space law begins.

⁸ JAKHU, R. S. – SGOBBA, T. – DEMPSEY, P. S. (2011): *The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space*. ICAO for Space? Studies in Space Policy. SpringerWienNewYork. 2011. p. 53-54, 60.

⁹ Concept of Sub-Orbital Flights' Working Paper, ICAO Council 175th Session, C-WP/ 12436, (30 May 2005) at 1.2 [‘Concept of Sub-Orbital Flights’ ICAO Working Paper].

¹⁰ SAMEH, S. M. M. (2013): *Suborbital Flights: Selected Legal Issues*. McGill University Libraries, 2013. p. 13-14.

¹¹ ABEYRATNE, R. (2011): *Space Security Law*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2011. p. 10-14.

¹² ESPI. Are We on the Verge of Suborbital Flights? In: *ESPI BRIEFS*, No. 13, June 2017. p. 2.

A series of possible approaches have been proposed for determining whether various winged vehicles are „aircraft“ or are „space objects“, and for defining the boundary between air space and outer space. There are two such approaches: the *functionalist* and the *spatialist* approaches, respectively, but other approaches have also been proposed (mostly subcategories of these two). One way to answer which regime of law applies is to ask what type of vehicle is being considered – is it an *aircraft*, or a *space object*, or perhaps, an *aerospace vehicle*? This is known as the *functionalist* approach to the problem. Another way to address this issue is to ask where the object at issue is – is it in air space, or in outer space, or does it traverse both? This is known as the *spatialist* approach to the question.¹³

Under the current regime there are issues regarding the definitions of such basic terms as „space objects“ and „aircraft“ to name just two. There are also areas of conflict between the air and space legal and regulatory regimes, which could create an unnecessary and perhaps even prohibitory burden in the new commercial space arena. Additionally, the international space law regime is exclusively targeted at States, inadequately addressing private efforts and entities.¹⁴

1.1 Aircraft

The relevant multilateral conventions contain elements of both functionalism and spatialism. The Convention on International Civil Aviation of 1944 (Chicago Convention) applies principles of air law to „air space“ and to „aircraft“. Unfortunately, although the term „aircraft“ appears more than 100 times in the Chicago Convention, that Convention does not define what is contemplated by the term „aircraft“. The Annex 7 (1967) to the Chicago Convention contains an internationally agreed upon definition of aircraft, namely „any machine that can derive support in the atmosphere from the reactions of the air other than the reactions of the air against the earth’s surface.“ This revised definition was aimed at making it clear that all air-cushion-type vehicles, such as hovercraft and other ground-effect machines, would not be classified as aircraft, and therefore not subject to ICAO jurisdiction. However, rocket engine exhaust does not need to press against the surface of the Earth to provide propulsion; they do well in the vacuum of outer space. Under the current definition in Annex 7, an aerospace vehicle launched by a rocket might not be considered an aircraft on the ascent phase of its flight, but might well on the descent phase, when it would be using its wings to glide to destination. ICAO has the authority to amend Annex 7 to include aerospace vehicles within its definition, but as yet, has not done so. However, ICAO has recognized that „should suborbital vehicles be considered (primarily) as aircraft, when engaged in international air navigation, consequences would follow under the Chicago Convention, mainly in terms of registration, airworthiness certification, pilot licensing and operational requirements (unless they are otherwise classified as State aircraft under Article 3¹⁵ of the Convention).“¹⁶ Given that aerospace vehicles would use the same air space as commercial aviation, it would seem desirable to apply a single unified regime of air navigation to both so as to avoid the possibility of collision. Moreover, ICAO’s 19 Annexes to the Chicago Convention governing issues such as safety, airworthiness, navigation, licensing, and communications would seem appropriate to govern both aircraft and

¹³ DEMPSEY, P. S. – MANOLI, M. (2018): *Suborbital flights and the delimitation of air space vis-à-vis outer space: functionalism, spatialism and state sovereignty. A Submission by the Space Safety Law & Regulation Committee of the International Association for the Advancement of Space Safety*. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Legal Subcommittee. Fifty-seventh session. A/AC.105/C.2/2018/CRP.9 Vienna, 29 March 2018. p. 3.

¹⁴ CHENEY, T. – NAPIER, L. (2015): Policy Analysis: Air versus Space, Where do Suborbital Flights Fit Into International Regulation? In: *Journal of Science Policy & Governance*. Vol. 7, Issue 1, August 2015. p. 3.

¹⁵ '(b) Aircraft used in military, customs and police services shall be deemed to be state aircraft.' Article 3, Chicago Convention, 1944.

¹⁶ ICAO (2015): *The Concept of Sub-Orbital Flights*. Working Paper C-WP/12436, 30 May 2005. at 2.3.

aerospace vehicles occupying common air space, rather than reinventing the wheel and crafting wholly new rules to govern only *aerospace vehicles*.¹⁷

1.2 Space Object

Back in the 1920s, it was only the students of the writings of Jules Verne who contemplated that one day vehicles would lift humankind into space. The Treaty on Principles Governing the Activities of States in Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies of 1967 (Outer Space Treaty) applies principles of space law to „outer space“ and „space objects“. However, none of the five space law conventions define precisely what is contemplated by a „space object“, and all were drafted at a time when the only actors in space were governmental, well before commercial activities began to dominate the outer space. Professor Bin Cheng describes a space object as a man-made object that is launched or is intended to be launched into outer space.¹⁸ Presumably, a spacecraft should be capable of moving in outer space (either orbital or suborbital) without any support from the air and should have a power source not dependent upon external oxygen.¹⁹

1.3 Aerospace Vehicle

What if the vehicle is a hybrid „aerospace object“, one capable of achieving lift and thereby flying in air space (on ascent, descent, or both), and also traveling into and through outer space? Thus, a vehicle like the former NASA Space Shuttle might be considered a „space object“ during its launch and ascent supported by rockets, and during the orbital flight, then an aircraft during descent and landing. Arguably, parts of air law and space law would both apply to such an aerospace vehicle. Certain rules of air law might apply from launch to landing, while certain rules of space law would apply during the time the object was in air space. With the launch of commercial human spaceflight, the misconception has emerged that „suborbital vehicles“ are a peculiar category of winged crafts that entail functional characteristic of both air and space vehicles.²⁰

2 Legal Regimes

The legal regimes that govern air space and outer space are distinct and create a distinct conflict: while air space is an area to which State sovereignty can be attributed, outer space falls beyond sovereignty claims. Article 1 of the Chicago Convention explicitly recognizes the right

¹⁷ JAKHU, R. S. – SGOBBA, T. – DEMPSEY, P. S. (2011): The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space. ICAO for Space? Studies in Space Policy. SpringerWienNewYork. 2011. p. 111; DEMPSEY, P. S. – MANOLI, M. (2018): *Suborbital flights and the delimitation of air space vis-à-vis outer space: functionalism, spatialism and state sovereignty. A Submission by the Space Safety Law & Regulation Committee of the International Association for the Advancement of Space Safety*. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Legal Subcommittee. Fifty-seventh session. A/AC.105/C.2/2018/CRP.9 Vienna, 29 March 2018. p. 3-4, 12-14.

¹⁸ CHENG, B. (1995): International Responsibility and Liability for Launch Activities. In: *Air & Space Law*, 1995, Vol. 20, 297.

¹⁹ JAKHU, R. S. – SGOBBA, T. – DEMPSEY, P. S. (2011): The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space. ICAO for Space? Studies in Space Policy. SpringerWienNewYork. 2011. p. 111; DEMPSEY, P. S. – MANOLI, M. (2018): *Suborbital flights and the delimitation of air space vis-à-vis outer space: functionalism, spatialism and state sovereignty. A Submission by the Space Safety Law & Regulation Committee of the International Association for the Advancement of Space Safety*. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Legal Subcommittee. Fifty-seventh session. A/AC.105/C.2/2018/CRP.9 Vienna, 29 March 2018. p. 3-4, 15-16.

²⁰ DEMPSEY, P. S. – MANOLI, M. (2018): *Suborbital flights and the delimitation of air space vis-à-vis outer space: functionalism, spatialism and state sovereignty. A Submission by the Space Safety Law & Regulation Committee of the International Association for the Advancement of Space Safety*. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Legal Subcommittee. Fifty-seventh session. A/AC.105/C.2/2018/CRP.9 Vienna, 29 March 2018. p. 17-18.

of a State to extend „complete and exclusive“ sovereignty over the air space above its territory. In contrast, Article 2 of the Outer Space Treaty provides that outer space „is not subject to national appropriation by claim of sovereignty“. Professor Steven Truxal observes that „it is now settled international law that airspace sovereignty ends where non-sovereign airspace begins“.²¹

Classifying a system performing suborbital flights as an aircraft, a space vehicle, or something in between is, in certain cases, difficult because of the lack of standard definitions. However, such classifications have potentially significant regulatory and legal repercussions (aside from safety concerns) which may have an important impact on the emerging space tourism industry. Certain rules may become applicable to the vehicle as a result of the classification adopted. For example, if a suborbital vehicle is to be classified as an aircraft when engaged in international point-to-point transport, then it would be subject to the provisions of the Chicago Convention in terms of registration, airworthiness certification, pilot licensing, and operational requirements. On the other hand, inappropriate classification could lead to the certification of vehicles which do not completely meet the minimum safety standards expected of state-of-the-art vehicles. This may occur as a result of the application of inappropriate design and testing standards, or because the certification team lacks the skills and competencies necessarily required to properly certify such vehicles. Finally, there may be resistance to call things by their proper names because of marketing strategies. Selling a ride on a supersonic (or even hypersonic) aircraft flying to an altitude of 100 km does not have the same appeal to potential wealthy customers as marketing the same ride as an opportunity to undergo and experience what astronauts do, although this will only occur at the edge of space.²²

2.1 Functional approach

The functional approach would require considering the intent and the purpose of the object in question. If it is intended to reach and operate in outer space, then it is to be classified as a „space object“ and be subjected to the laws and regulations stemming from the space treaties. However, if it is to act and behave as an aircraft, for example by transiting from London to Sydney, even if it were to do so on a parabolic trajectory that involved altitudes in excess of 100 km, it would be treated as an aircraft and therefore be subject to the relevant laws and regulations.²³

The other approach to the question of which legal rules govern the movement is to examine what kind of object is in question. Is the vehicle in question an aircraft, a space object, or an aerospace object? There are several ways to answer this question. One is to identify the vehicle's purpose, its activity, or its destination. Is the vehicle's primary purpose to go into outer space for purposes of orbit, to conduct outer space activities (an Earth-Space mission), or to provide transportation from one point on Earth to another (an Earth-to-Earth mission)? In the former case, arguably it is a space object, while in the latter case, it may not be. Another approach to answering this question is to consider the technological properties, functional characteristics, design, and aerodynamics of the vehicle. Is it capable of acquiring lift through the air, for example? Once it is categorized as a space object, arguably space law would apply

²¹ TRUXAL, S. (2016): *Economic and Environmental Regulation of International Aviation. From International to Global Governance. 1st Edition.* London: Routledge, 2016. p. 32; DEMPSEY, P. S. – MANOLI, M. (2018): *Suborbital flights and the delimitation of air space vis-à-vis outer space: functionalism, spatialism and state sovereignty. A Submission by the Space Safety Law & Regulation Committee of the International Association for the Advancement of Space Safety.* Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Legal Subcommittee. Fifty-seventh session. A/AC.105/C.2/2018/CRP.9 Vienna, 29 March 2018. p. 11-12.

²² JAKHU, R. S. – SGOBBA, T. – DEMPSEY, P. S. (2011): *The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space. ICAO for Space? Studies in Space Policy.* SpringerWienNewYork. 2011. p. 112.

²³ CHENEY, T. – NAPIER, L. (2015): *Policy Analysis: Air versus Space, Where do Suborbital Flights Fit Into International Regulation?* In: *Journal of Science Policy & Governance.* Vol. 7, Issue 1, August 2015. p. 5.

to it throughout its journey; once categorized as an aircraft, then perhaps air law would apply, irrespective of its location.²⁴

Under the functionalist approach, a suborbital vehicle that briefly passes through outer space in the course of earth-to-earth transportation presumably would remain subject to air law during the entire journey; but a vehicle that passes through air space in the course of earth-to-space transportation might be considered under space law during its entire journey. As ICAO has observed that „it might be argued from a functionalist viewpoint that air law would prevail since air space would be the main centre of activities for suborbital vehicles in the course of an earth-to-earth transportation, any crossing of outer space being brief and only incidental to the flight.“²⁵ Because aerospace vehicles share air space with commercial aircraft, the rules of air safety and navigation must be harmonious. If they operate under two separate legal regimes, the danger of aircraft and aerospace vehicle collision arises. In one sense, the spatialist approach offers greater certainty as to the legal regime applicable, particularly on the rules of navigation governing commonly used air space.²⁶

2.2 Spatial approach

Another way of determining what law applies is to assess *where* the object is. The spatial theory proposes the establishment of a specific delimitation between air space and outer space, not solely on the basis of scientific findings, for even they lack precision with regards to delimitation. For that purpose many altitude proposals have been preferred, the most prominent of which being the 100 km (von Karman line) above the surface of the Earth, as this is the general area (give or take tens of kilometres) where the atmosphere is so thin that aircraft wings cannot generate sufficient lift for flight, while a spacecraft cannot orbit because the atmospheric drag is excessive.²⁷

One major problem, which the *spatialist* approach poses, is that there is no consensus as to where to draw the line of demarcation between air space and outer space. Yet without such a demarcation, the legal regime remains murky, with different States asserting different sovereignty claims in areas that other States consider outer space, thereby creating potential conflict. By setting the boundary between sovereign air space and non-sovereign outer space, it would create a wall so high that many smaller and landlocked States would be restricted in their ability to participate in aerospace transportation as the launches would be restricted by the discretion of the underlying States. Moreover, once established, it will be difficult to amend, particularly if it should need to be lowered, and if a legal question arose during a flight near the point of demarcation between air space and outer space, it might be difficult to determine on which side of the line the event occurred. Another problem is that an aerospace vehicles may enter suborbital space for only a short time, while its primary activity and mission is in air space. According to the spatialist theory, everything that operates below the hypothetical delimitation between air space and outer space would qualify as aircraft whereas anything that operates above would qualify as spacecraft. However, what should the approach be for those suborbital aerospace vehicles that principally operate within the air and remain in outer space for less than a few minutes before re-entering the Earth's atmosphere? Under a functionalist approach, it might be more appropriate to apply air law to the entire movement. A spatialist approach might

²⁴ JAKHU, R. S. – SGOBBA, T. – DEMPSEY, P. S. (2011): *The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space*. ICAO for Space? Studies in Space Policy. SpringerWienNewYork. 2011. p. 58.

²⁵ ICAO (2015): *The Concept of Sub-Orbital Flights*. Working Paper C-WP/12436, 30 May 2005. at 6.2.

²⁶ DEMPSEY, P. S. – MANOLI, M. (2018): *Suborbital flights and the delimitation of air space vis-à-vis outer space: functionalism, spatialism and state sovereignty*. A Submission by the Space Safety Law & Regulation Committee of the International Association for the Advancement of Space Safety. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Legal Subcommittee. Fifty-seventh session. A/AC.105/C.2/2018/CRP.9 Vienna, 29 March 2018. p. 19.

²⁷ *Ibid.* p. 20-21.

require that vehicles be certified under, and regulated by (*dual registration*), two separate legal regimes – one, an air law regime created by ICAO, and another, a space law regime created by some future space navigation organization.²⁸

3 From problems to possible solutions

Future transportation systems will be highly influenced by the legal regime in which they are developed. Commercial development of space would be much enhanced by clarity, stability and predictability of law. Failing to define the boundary of outer space may according to Stephan Hobe and Kuan-Wei Chen „thwart the proper and orderly governance of outer space and the certainty and strength of international law governing space activities.“²⁹ The absence of uniformity of law, and conflicting and overlapping laws will impair the market’s interest in investment in space transportation, and the insurance industry’s ability to assess and price risk. Commercial investment in space transportation systems is expensive, depends on as yet unproved technology, and is fraught with risk. Clear legal rules can help define the degree, or consequences, of risk, and reduce uncertainty, providing the predictability necessary to support commercial investment. Conversely, legal uncertainty can increase risk and chill investment.³⁰

Perhaps the simplest, and most sensible initial effort would be for ICAO to amend its Annexes to redefine aircraft to include aerospace vehicles, so that when they fly in air space used by civil aircraft, the rules of safety and navigation would be identical. This would solve several, but not all, of the legal and safety issues discussed in this essay. ICAO could regulate aerospace vehicles by amending the definition of an „aircraft“ to include aerospace vehicles. It created the definition of aircraft and amended it to clarify that air cushion vehicles were not within the Chicago Convention; ICAO could amend its Annexes again to clarify that sub-orbital vehicles fall within the definition of „aircraft.“ Annex 7 already includes gliders, balloons, helicopters, ornithopters, rotorcraft, and gyroplanes within the definition of „aircraft.“ Balloons have no wings. If a balloon can legally be deemed to be an „aircraft,“ then a suborbital aerospace vehicle can be deemed to be an „aircraft“ as well, even if it is in the shape of a rocket.³¹

From the above-mentioned considerations discussed the need for international regulations is the most pressing aspect facing suborbital flight. For safety standards for suborbital flights, it would be important to reference the IATA standards as well as discuss insight form other various references for safety standards on aviation flights. As it stands now, these safety standards for crew and passengers could be taken from aviation safety standards,

²⁸ VISSEPO, V. (2005): Legal Aspects of Reusable Launch Vehicles. In: *Journal of Space Law*, 2005, Vol. 31, 1. p. 172, 175; DEMPSEY, P. S. – MANOLI, M. (2018): *Suborbital flights and the delimitation of air space vis-à-vis outer space: functionalism, spatialism and state sovereignty. A Submission by the Space Safety Law & Regulation Committee of the International Association for the Advancement of Space Safety*. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Legal Subcommittee. Fifty-seventh session. A/AC.105/C.2/2018/CRP.9 Vienna, 29 March 2018. p. 24-25; JAKHU, R. S. – SGOBBA, T. – DEMPSEY, P. S. (2011): *The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space. ICAO for Space? Studies in Space Policy*. SpringerWienNewYork. 2011. p. 54-58; CHENEY, T. – NAPIER, L. (2015): *Policy Analysis: Air versus Space, Where do Suborbital Flights Fit Into International Regulation?* In: *Journal of Science Policy & Governance*. Vol. 7, Issue 1, August 2015. p. 4-5.

²⁹ JAKHU, R. S. – DEMPSEY, P. S. (2017): *Routledge Handbook of Space Law*. HOBE, S. – CHEN, K. Legal status of outer space and celestial bodies. New York: Routledge, 2017. p. 28.

³⁰ DEMPSEY, P. S. – MANOLI, M. (2018): *Suborbital flights and the delimitation of air space vis-à-vis outer space: functionalism, spatialism and state sovereignty. A Submission by the Space Safety Law & Regulation Committee of the International Association for the Advancement of Space Safety*. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Legal Subcommittee. Fifty-seventh session. A/AC.105/C.2/2018/CRP.9 Vienna, 29 March 2018. p. 33.

³¹ *Ibid.* p. 35.

ICAO, the Chicago Convention, and other various relevant reference points. Therefore, using aviation as the model for safety standards for crew and passengers would ease the addition of including safety standards to aerospace flights. Moreover, the expansion of ICAO aviation Standards and Recommended Practices (SARPs) would help to create a safe environment for both air space and outer space activities. Under aerospace traffic management it would be important to consider outer space debris as well. The issue of registration is necessary and desirable; any registration regime needs to avoid being onerous and redundant, taking into consideration current issues with dual registration. Dual registration would be a sizable problem with both ICAO and UNOOSA. As it stands now, all space objects must be registered with UNOOSA based on the Registration Convention Article 2, which requires that „when a space object is launched into Earth orbit or beyond, the launching State shall register the space object...“ It would be ideal to have a harmonized (or integrated) approach where both ICAO and UNOOSA/COPUOS share the duties of regulating suborbital flights. However, given the disposition of States towards national interests and given the lethargy of the United Nations to get new regulations passed by the many number of members residing in COPUOS, it is more realistic and feasible to assume that this task would be better suited to a dedicated team of experts and scholars from both fields of interest. For this to be feasible, this option should appeal to pertinent actors from both air and space. In order for this to happen, we must assume that it is the common interest of all actors that commercial aerospace is an issue that requires attention and more in-depth active discussion and action. This option works with existing international organizational structures and mandates thus making its implementation easier, following along the lines of what has been set up previously for air and space. From the commercial actors“ point of view, this would allow them to have a voice on the issues whereas in COPUOS they do not have that ability. It will also allow for the needs of industry to be heard and addressed in the process of developing a regime that is specifically tailored to the unique needs of suborbital flight. This option allows for the issues to stay within the UN system so that UN members that are parties to either the Chicago Convention, the Outer Space Treaty, or both will have the ability of inclusiveness. All members of the United Nations would be able to participate, or at least observe, the discussions brought forth through this entity. For States this allows them to maintain the power that they have analogous to their power in other UN committees and UN specialized agencies.³²

The absence of international space traffic management rules can at least partially be explained by the fact that there is neither an intergovernmental organization or specialized agency, nor a trade association that feels responsible for the creation of international „rules of the road“. And because „national“ space launches usually do not involve entry into foreign airspace, spacefaring nations take care of their own national safety, including navigation standards, and apply these to their own – governmental and/or private – launch activities. The need for international coordination, let alone harmonization, of these national rules and policies was not felt until quite recently.³³

Conclusion

In conclusion, when determining the applicable regulations, consideration should be given to the „prevailing“ functionalities of the vehicle, and also to the safety of the public on

³² CHENEY, T. – NAPIER, L. (2015): Policy Analysis: Air versus Space, Where do Suborbital Flights Fit Into International Regulation? In: *Journal of Science Policy & Governance*. Vol. 7, Issue 1, August 2015. p. 7-8, 10-11.

³³ von der DUNK, F. – TRONCHETTI, F. (2015): *Handbook of Space Law*. van FENEMA, P. *Legal aspects of launch services and space transportation*. Edward Elgar Publishing Limited, 2015. p. 405.

the ground and that of the passengers and crew on board. The applicable regulations should be applied coherently and consistently, including difficult aspects such as the implementation of flight termination systems. In other words, the level of system safety should be driven by the accumulated knowledge and best practices in the most closely related field(s). The classification of vehicles, and consequently the selection of an appropriate safety certification regime, should not be influenced by the desire to promote the initial development of a new industry irrespective of the legitimacy of those desires. At the same time, the regime should be devoid of any penalizing aspects not suited to the technological environment. It appears that ICAO's involvement in both sectors will become imperative and unavoidable as space activities (particularly aerospace flights) expand, and interaction between aviation and space activities continues to increase.³⁴ Considering the current status and the potential benefits, it is probably the right time to promote wider initiatives that encompass suborbital flights and hypersonic travel, and that may create synergies among different sectors and actors on a global scale, ultimately making this dream a reality.³⁵

Formal clarification of what law applies would be highly desirable. The fundamental legal principles embedded in the respective legal regimes of air law and space law are quite different – one recognizing territorial sovereignty, and the other denying it; one imposing limited liability upon the carrier or the aircraft operator, and the other imposing unlimited liability on the State. These conflicts and inconsistencies may unravel the uniformity of law that the conventions seek to attain and inhibit investment in commercial space transportation systems.³⁶ The time has come for the international community to promulgate conventional international law with an eye to facilitating – and indeed, promoting – commercial aerospace activities. Space transportation would also be facilitated by harmonizing space laws with the prevailing rules of safety, navigation, security, and liability applicable under air law; thus, initiating a logical transition from air law and space law to aerospace law. The public's safety demands no less.³⁷

The goal of our research was to present the problematic current regulatory framework of suborbital flights through out different legal regimes. The crucial challenge is the definition and delimitation of air space and outer space. This problem has been debated and discussed by legal scholars on multilateral level since the 1950s and 1960s, with no resolution. Unfortunately, neither of abovementioned conventions defines those essential terms. These definitional failures create uncertainty and potential conflict between these two quite different legal regimes. To conclude, no theory or definition has yet been universal embraced as to what a suborbital vehicle is, or whether a hybrid vehicle capable of operation in air space and outer space is an „aircraft“ or a „space object“.

We see possible solution in continuous joint work of ICAO and UNOOSA/COPUOS on this matter and working within the current institutional framework. If one is unable to break its deadlock, the other should provide clarification on the issue and to collaborate in securing

³⁴ JAKHU, R. S. – SGOBBA, T. – DEMPSEY, P. S. (2011): The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space. ICAO for Space? Studies in Space Policy. SpringerWienNewYork. 2011. p. 112-113.

³⁵ ESPI. Are We on the Verge of Suborbital Flights? In: *ESPI BRIEFS*, No. 13, June 2017. p. 2.

³⁶ DEMPSEY, P. S. – MANOLI, M. (2018): *Suborbital flights and the delimitation of air space vis-à-vis outer space: functionalism, spatialism and state sovereignty. A Submission by the Space Safety Law & Regulation Committee of the International Association for the Advancement of Space Safety*. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Legal Subcommittee. Fifty-seventh session. A/AC.105/C.2/2018/CRP.9 Vienna, 29 March 2018. p. 37.

³⁷ JAKHU, R. S. – SGOBBA, T. – DEMPSEY, P. S. (2011): The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space. ICAO for Space? Studies in Space Policy. SpringerWienNewYork. 2011. p. 64.

the highest practicable degree of regulatory uniformity, by providing clarity, stability and predictability of law. Only a joint effort by the international community will ensure security, safety and guarantee uninterrupted sustainable use of space technologies for all citizens

References:

1. ABEYRATNE, R. (2011): *Space Security Law*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2011. ISBN 978-3-642-16701-0.
2. AILOR, W. – WILDE, P. (2008): *Requirements for Warning Aircraft of Reentering Debris*. 2008. Available at: https://www.faa.gov/about/office_org/headquarters_offices/ast/reports_studies/library/media/Ailor-Wilde_Warning_Aircraft_of_Reentering_Debris_IAASS_Oct2008.pdf
3. ESPI. Are We on the Verge of Suborbital Flights? In: *ESPI BRIEFS*, No. 13, June 2017. Available at: https://espi.or.at/files/news/documents/ESPI_Briefs_13.pdf
4. von der DUNK, F. – TRONCHETTI, F. (2015): *Handbook of Space Law*. van FENEMA, P. *Legal aspects of launch services and space transportation*. Edward Elgar Publishing Limited, 2015.
5. CHENEY, T. – NAPIER, L. (2015): Policy Analysis: Air versus Space, Where do Suborbital Flights Fit Into International Regulation? In: *Journal of Science Policy & Governance*. Vol. 7, Issue 1, August 2015. Available at: <http://www.sciencepolicyjournal.org/uploads/5/4/3/4/5434385/pm3finalformatted.pdf>
6. CHENG, B. (1995): International Responsibility and Liability for Launch Activities. In: *Air & Space Law*, 1995, Vol. 20, 297.
7. *Convention on International Civil Aviation*, Chicago, 7 December 1944. Available at: https://www.icao.int/publications/Documents/7300_cons.pdf
8. DEMPSEY, P. S. – MANOLI, M. (2018): *Suborbital flights and the delimitation of air space vis-à-vis outer space: functionalism, spatialism and state sovereignty. A Submission by the Space Safety Law & Regulation Committee of the International Association for the Advancement of Space Safety*. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Legal Subcommittee. Fifty-seventh session. A/AC.105/C.2/2018/CRP.9 Vienna, 29 March 2018.
9. ICAO (2015): *The Concept of Sub-Orbital Flights*. Working Paper C-WP/12436, 30 May 2005.
10. JAKHU, R. S. – DEMPSEY, P. S. (2017): *Routledge Handbook of Space Law*. HOBE, S. – CHEN, K. *Legal status of outer space and celestial bodies*. New York: Routledge, 2017. ISBN 978-1-315-75096-5.
11. JAKHU, R. S. – SGOBBA, T. – DEMPSEY, P. S. (2011): *The Need for an Integrated Regulatory Regime for Aviation and Space. ICAO for Space? Studies in Space Policy*. SpringerWienNewYork. 2011. ISBN 978-3-7091-0717-1.
12. RAO, V. – GOPALKRISHNAN, V. – ABHIJEET, K. (2017): *Recent Developments in Space Law. Opportunities & Challenges*. LOS BANOS, Jessica. *Commercial Human Space Flight: Adequacy of the International Liability Regime Governing Suborbital Space Tourists*. Springer Nature Singapore Pte Ltd., 2017. ISBN 978-981-10-4926-2.
13. SAMEH, S. M. M. (2013): *Suborbital Flights: Selected Legal Issues*. McGill University Libraries, 2013. Available at: <http://digitool.library.mcgill.ca/thesisfile119761.pdf>
14. TRUXAL, S. (2016): *Economic and Environmental Regulation of International Aviation. From Inter-national to Global Governance. 1st Edition*. London: Routledge, 2016. ISBN 978-1-315-73100-1.

15. VISSEPO, V. (2005): Legal Aspects of Reusable Launch Vehicles. In: *Journal of Space Law*, 2005, Vol. 31, 1.

Contact:

JUDr. Michal Klenka

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovak Republic

e-mail: michal.klenka@euba.sk

KOMPARÁCIA INDIKÁTOROV ZLYHANIA VYBRANÝCH „FAILED STATES“

Monika Kochajdová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: monika.kochajdova@euba.sk

V súčasnosti sa čoraz častejšie stretávame s pojmom „failed state“. Failed states už nemôžu vykonávať základné funkcie ako zabezpečenie zdravotnej starostlivosti, bezpečnosti alebo efektívneho riadenia, zvyčajne kvôli vysokej úrovni násillia alebo extrémnej chudobe. V rámci práce sme sa zamerali na prípad Jemenu a Somálska, pretože tieto krajiny naplňajú všetky znaky zlyhávajúcich štátov. Situácia oboch krajín je nepriaznivá a predstavuje hrozbu nielen pre samotné krajiny, ale aj pre celé medzinárodné spoločenstvo.

Kľúčové slová: failed states, medzinárodná bezpečnosť, failed states index

JEL: F35, F51, F52

Currently, we are increasingly seeing the term "failed state". Failed states can no longer perform basic functions such as ensuring health care, security or effective governing, usually because of high levels of violence or extreme poverty. As part of the work, we focused on the case of Yemen and Somalia, as these countries fulfill all the signs of failing states. The situation of both countries is unfavorable and poses a threat not only to the countries themselves but also to the entire international community.

Key words: failed states, international security, failed states index

JEL: F35, F51, F52

Úvod

Už v deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia sa v USA stretávame s pojmom zlyhávajúce štáty a v súčasnosti sa s týmto výrazom stretávame čoraz častejšie. O aktuálnosti a význame problematiky hovorí aj skutočnosť, že zlyhávajúce štáty sú všeobecne pokladané za miesta, v ktorých vzniká terorizmus a predstavujú tak hrozbu pre medzinárodné spoločenstvo. Práve kvôli prebiehajúcim teroristickým útokom a vzostupu terorizmu vo svete, začali jednotlivé štáty venovať viac pozornosti slabým a zlyhávajúcim krajinám. Zlyhanie týchto krajín má nie len lokálny, ale aj regionálny až globálny dopad a výrazne vplýva na stabilitu a mier vo svete.

Termín „failed state“ označuje štát, ktorý neplní dostatočne niektoré svoje funkcie. Predovšetkým môžeme uvažovať o neschopnosti vykonávať dve základné funkcie suverénneho štátu; nedokáže ochrániť svoje hranice a nevie zabezpečiť suverénnu nezávislú moc nad svojím územím a obyvateľmi. Riadiaca schopnosť neúspešného štátu je oslabená tak, že nie je schopná plniť administratívne a organizačné úlohy potrebné na kontrolu ľudí a zdrojov a môže poskytovať len minimálne verejné služby. Občania už neveria, že ich vláda je legitímna a štát sa stáva nelegitímny aj v očiach medzinárodného spoločenstva.¹ V týchto krajinách dochádza k častému porušovaniu ľudských práv, prebiehajú v nich ozbrojené konflikty, ktoré často vyúsťujú až do humanitárnej krízy a tým vzniká potreba humanitárnej intervencie. Ako synonymá pre nefunkčné štáty sa používajú aj označenia ako „quasi states“, „weak states“, „fragile states“, „collapsed states“, „d'Etat faible“ a mnohé ďalšie.²

¹ Barma, N. (2013): Failed state.

² GEISS, R. (2005): „Failed States“ Die Normative Erfassung gescheiterter Staaten.

Pojmom zlyhávanie štátu sa odborníci zaoberajú už dlho, no môžeme konštatovať, že ide o stále čiastočne nepreskúmanú oblasť. Tento komplexný problém zlyhávania zasahuje viaceré oblasti existencie štátu a nie je ľahké ho vyriešiť. Taktiež dôvody zlyhania sa v rôznych štátoch odlišujú a preto neexistuje jednotné riešenie problému, ktoré by bolo vhodné pre všetky štáty. Je preto dôležité skúmať jednotlivé prípady zlyhania a z nich odvodiť konkrétne návrhy na zlepšenie.

1 The Fund for Peace

The Fund for Peace (voľne by sme mohli preložiť ako Fond pre mier) je nezávislá, nezisková výskumná a vzdelávacia organizácia, ktorá sa snaží zabrániť násilným konfliktom a podporovať trvalo udržateľnú bezpečnosť. Trvalo udržateľnú bezpečnosť podporuje prostredníctvom výskumu, odbornej prípravy a vzdelávania, zapájania občianskej spoločnosti, prepájania rôznych odvetví a rozvoja inováčných technológií a nástrojov pre tvorcov politik. Organizácia je považovaná za lídra v oblasti hodnotenia konfliktov a včasného upozornenia na možnosť prepuknutia konfliktu. Svoju činnosť orientuje na pomoc slabým a zlyhávajúcim štátom a jej cieľom je vytvárať praktické nástroje a prístupy na zmiernenie konfliktov, ktoré sú užitočné pre rôzne orgány v procese rozhodovania.

Organizácia pristupuje k otázkam a výzvam, v súvislosti so slabými a zlyhávajúcimi štátmi, holisticky. Usiluje sa o poňatie celostnosti a nadobudnúť tak novú vývojovú kvalitu. Jedinečnou ju robí práca v teritóriu s aktérmi miestnej občianskej spoločnosti a zároveň pôsobenie na medzinárodnej politickej úrovni, kde spolupracuje s kľúčovými hráčmi. The Fund for Peace vykonával svoju činnosť už vo viac ako 50 krajinách so širokým spektrom partnerov pochádzajúcich z rôznych sektorov; partneri z vládneho sektora, z medzinárodných aj mimovládnych organizácií, z armády, spolupracovala s akademikmi, novinármi a rovnako aj so súkromným sektorom.

Kombináciou spoločenských vied s informačnými technológiami vytvorila organizácia patentovaný nástroj na posudzovanie konfliktov (CAST), softvérový produkt na analýzu obsahu, ktorý poskytuje koncepčný rámec a techniku zhromažďovania údajov na meranie rizika konfliktu. Každoročne zostavuje The Failed States Index, index porovnávajúci 177 krajín na základe 12 indikátorov, ktorý vydáva magazín Foreign Policy.³

The Fund for Peace (ďalej len FFP) využíva rôzne iniciatívy zamerané na dosiahnutie hlavného cieľa, ktorým je už spomínaná podpora trvalo udržateľnej bezpečnosti. Záujmom organizácie je, aby si každý štát vedel vyriešiť svoje problémy pokojne a bez vonkajšej vojenskej alebo administratívnej prítomnosti. Iniciatívy a aktivity organizácie sa týkajú najmä troch tém, ktoré sú navzájom úzko prepojené:

- Trvalo udržateľný rozvoj a bezpečnosť
- Nadnárodné hrozby
- Hodnotenie konfliktov a včasné varovanie pri vznikajúcich konfliktoch.

1.1 The Fragile States Index

The Fragile States Index (Index krehkých štátov) vychádza z rámca hodnotenia konfliktov, už spomínaného "CAST", ktorý bol vyvinutý FFP takmer pred štvrtstoročím na posúdenie zraniteľnosti štátov, ktoré zlyhali. Rámec CAST bol navrhnutý tak, aby meral túto zraniteľnosť v situáciách pred konfliktom, počas aktívneho konfliktu a po konflikte. Naďalej je široko využívaný tvorcami politik, terénnymi pracovníkmi a miestnymi komunálnymi sieťami. Metodika využíva kvalitatívne i kvantitatívne ukazovatele, opiera sa o údaje z verejných zdrojov a vytvára kvantifikovateľné výsledky.

Dvanásť indikátorov rizika konfliktu sa používa na meranie stavu krajiny v ktoromkoľvek okamihu. Indikátory poskytujú časovú snímku, ktorú možno merať v porovnaní s inými

³ The Fund for Peace. (2019).

snímkami v časovom rade, aby sa zistilo, či sa podmienky zlepšujú alebo zhoršujú. Ukazovatele používané v rámci CAST aj v The Fragile States Index (ďalej len FSI) sú rozdelené do 4 skupín; kohézne, ekonomické, politické a sociálne ukazovatele.⁴

1.1.1 Kohézne ukazovatele FSI

Skupina kohéznych ukazovateľov pozostáva z troch hlavných indikátorov, ktoré sú všeobecne označované ako C1, C2 a C3. C1 alebo Indikátor bezpečnostného aparátu štátu berie do úvahy bezpečnostnú hrozbu pre štát, ako napríklad bombové útoky, útoky a smrť súvisiace s bitkami, povstalecké hnutia, vzbury, prevraty alebo terorizmus. Bezpečnostný aparát zohľadňuje aj závažné kriminálne činitele, ako napríklad organizovaný zločin a vraždy a vnímanie dôvery občanov v domácu bezpečnosť. V niektorých prípadoch môže bezpečnostný aparát prekročiť rámec tradičných vojenských alebo policajných síl, aby zahrnul aj štátne podporované alebo štátom sponzorované súkromné milície, ktoré terorizujú politických oponentov, podozrivých "nepriateľov" alebo civilistov, ktorí sú považovaní za sympatizujúcich s opozíciou. Ako protiklad bude ukazovateľ zohľadňovať aj ozbrojený odpor voči riadiacemu orgánu, najmä prejav násilných povstaní, šírenie nezávislých milícií alebo žoldnierskych skupín, ktoré spochybňujú monopol štátu na použitie sily. Indikátor C2 alebo Indikátor frakcionalizovaných elít zvažuje fragmentáciu štátnych inštitúcií podľa etnických, triednych, klanových, rasových alebo náboženských línií, ako aj nerovnosť medzi vládnucou elitou. V extrémnych prípadoch môže reprezentovať absenciu legitímneho vedenia všeobecne uznávaného ako zastupovanie všetkých civilných občanov. Indikátor frakcionalizovaných elít meria boj o moc, politickú súťaž, politické prechody a dôveryhodnosť volebných procesov. C3, Indikátor skupinovej sťažnosti sa zameriava na rozdelenie medzi rôznymi skupinami spoločnosti - najmä rozdiely založené na spoločenských alebo politických charakteristikách - a ich úloha v prístupe k službám alebo zdrojom a začlenenie do politického procesu. Skupinová sťažnosť môže mať aj historickú zložku, v ktorej poškodené komunálne skupiny cítujú nespravodlivosť minulosti, niekedy aj z pred niekoľko storočí, ktoré ovplyvňujú a formujú úlohu tejto skupiny v spoločnosti a vzťahy s inými skupinami. Táto história môže byť zasa formovaná vzormi skutočných alebo vnímaných krutostí alebo "zločinov" spáchaných so zjavnou beztriestnosťou voči komunálnym skupinám. Skupiny sa tiež môžu cítiť poškodené, pretože im bola odopretá autonómia, sebaurčenie alebo politická nezávislosť, na ktorú sa domnievajú, že majú nárok.⁵

1.1.2 Ekonomické ukazovatele FSI

Indikátory E1, E2, E3 tvoria skupinu ekonomických ukazovateľov FSI. Indikátor ekonomického poklesu, E1, zohľadňuje faktory súvisiace s hospodárskym poklesom v rámci krajiny. Ukazovateľ sa napríklad zameriava na modely progresívneho hospodárskeho poklesu spoločnosti ako celku, merané príjmom na obyvateľa, hrubým národným produktom, mierou nezamestnanosti, infláciou, produktivitou, dlhom, úrovňou chudoby alebo obchodnými zlyhaniami. Zohľadňuje tiež náhle poklesy cien komodít, obchodných príjmov alebo zahraničných investícií a akýkoľvek kolaps alebo znehodnotenie národnej meny. Indikátor ekonomického poklesu ďalej zohľadňuje reakcie na ekonomické podmienky a ich dôsledky, ako sú extrémne sociálne ťažkosti spôsobené ekonomickými úspornými programami alebo zvyšovanie nerovnosti v skupinách. Indikátor ekonomického poklesu sa zameriava na formálnu ekonomiku - ako aj na nezákonný obchod vrátane obchodovania s drogami a ľuďmi a úniku kapitálu alebo úrovne korupcie a nezákonných transakcií, ako je pranie špinavých peňazí alebo sprenevery. E2, Indikátor nerovnomerného hospodárskeho rozvoja, zohľadňuje nerovnosť v rámci hospodárstva bez ohľadu na skutočnú výkonnosť hospodárstva. Ukazovateľ sa napríklad

⁴ The Fund for Peace. (2019): The Fragile States Index.

⁵ The Fund for Peace. (2019): The Fragile States Index. Indicators.

zameriava na štrukturálnu nerovnosť, ktorá je založená na skupine (napríklad rasovej, etnickej, náboženskej alebo inej skupine totožnosti) alebo na základe vzdelania, ekonomického statusu alebo regiónu (napríklad rozdelenie medzi mestami a vidiekom). Indikátor sa zaoberá nielen skutočnou nerovnosťou, ale aj vnímaním nerovnosti, pričom uznáva, že vnímaná ekonomická nerovnosť môže poháňať sťažnosti rovnako ako skutočná nerovnosť a môže posilniť komunálne napätie alebo nacionalistickú rétoriku. Pri meraní hospodárskej nerovnosti zohľadňuje indikátor aj možnosti, ktoré majú skupiny na zlepšenie svojho ekonomického postavenia, napríklad prostredníctvom prístupu k zamestnaniu, vzdelaniu alebo odbornej príprave. E3, Ukazovateľ odlivu mozgov, zvažuje ekonomický vplyv vysídľovania ľudí (z ekonomických alebo politických dôvodov) a dôsledky, ktoré to môže mať na rozvoj krajiny. Na jednej strane to môže zahŕňať dobrovoľnú emigráciu strednej vrstvy - najmä ekonomicky produktívnych segmentov obyvateľstva, ako sú podnikatelia alebo kvalifikovaní pracovníci, napríklad lekári - v dôsledku ekonomického zhoršenia v ich domovskej krajine a nádeje na lepšie príležitosti ďalej do cudziny. Na druhej strane to môže zahŕňať nútené vysídľovanie profesionálov alebo intelektuálov, ktorí utekajú z ich krajiny kvôli skutočnému alebo obávanému prenasledovaniu alebo represiam a konkrétne ekonomickému vplyvu, ktorý môže vysídľovanie mať na hospodárstvo, prostredníctvom straty produktívnej a kvalifikovanej pracovnej sily.⁶

1.1.3 Politické ukazovatele FSI

P1, P2 a P3 sú použité na označovanie politických ukazovateľov FSI. P1, Ukazovateľ štátnej legitimity posudzuje reprezentatívnosť a otvorenosť vlády a jej vzťah k občanovi. Indikátor sa zameriava na úroveň dôvery obyvateľov v štátne inštitúcie a procesy a posudzuje dôsledky, v ktorých táto dôvera chýba. Nedôvera sa prejavuje prostredníctvom masových verejných demonštrácií, trvalej občianskej neposlušnosti alebo nárastu ozbrojených povstaní. Ukazovateľ berie do úvahy otvorenosť vlády, konkrétne otvorenosť vládnucich elít k transparentnosti, zodpovednosti a politickému zastúpeniu alebo naopak k úrovni korupcie, zisku a marginalizácie, prenasledovaniu alebo inému vylúčeniu opozičných skupín. Indikátor tiež skúma schopnosť štátu vykonávať základné funkcie, ktoré odvodzujú dôveru obyvateľov k svojej vláde a inštitúciám, napríklad prostredníctvom schopnosti inkasovať dane. Indikátor verejných služieb, P2, odkazuje na prítomnosť základných funkcií štátu, ktoré slúžia ľuďom. Na jednej strane to môže zahŕňať poskytovanie základných služieb, ako sú zdravotníctvo, vzdelávanie, voda a kanalizácia, dopravná infraštruktúra, elektrická energia a internet. Indikátor tiež zvažuje úroveň a údržbu všeobecnej infraštruktúry do tej miery, že jej neprítomnosť negatívne ovplyvní skutočný alebo potenciálny vývoj krajiny. P3, Indikátor ľudských práv a právneho štátu, sa zaoberá vzťahom medzi štátom a jeho obyvateľstvom, ochranou základných ľudských práv a rešpektovaním slobôd. Ukazovateľ sa zameriava na to, či existuje rozsiahle zneužívanie právnych, politických a sociálnych práv, vrátane práv jednotlivcov, skupín a inštitúcií (napr. cenzúra tlače, politizácia súdnictva, vnútorné využívanie vojenskej moci na politické účely, potláčanie politických oponentov). Indikátor tiež zohľadňuje vypuknutia politicky inšpirovaného (na rozdiel od trestného) násilia páchaného na civilnom obyvateľstve. Taktiež sa zaoberá faktormi, ako je popretie spravodlivého procesu v súlade s medzinárodnými normami a postupmi pre politických väzňov alebo disidentov a či existuje súčasná alebo vznikajúca autoritárska, diktátorská alebo vojenská moc, v ktorej sú pozastavené alebo manipulované ústavné a demokratické inštitúcie a procesy.⁷

⁶ The Fund for Peace. (2019): The Fragile States Index.Indicators.

⁷ The Fund for Peace. (2019): The Fragile States Index.Indicators.

1.1.4 Sociálne ukazovatele FSI

Skupinu sociálnych indikátorov tvoria S1, S2 a X1. Indikátor demografických tlakov, nazývaný ako S1, zvažuje tlak na štát odvodený od samotnej populácie alebo okolitého prostredia. Indikátor napríklad meria tlaky obyvateľstva súvisiace s dodávkou potravín, prístupom k bezpečnej vode a inými zdrojmi na udržanie života alebo zdravia, ako je prevencia chorôb a epidémií. Ukazovateľ zohľadňuje demografické charakteristiky, ako sú tlaky vysokej miery rastu obyvateľstva, rozptýlené rozdelenie obyvateľstva. (mladistvý alebo vekový výkyv) alebo výrazne odlišné miery rastu obyvateľstva medzi konkurenčnými komunálnymi skupinami, uznávajúc, že takéto účinky môžu mať hlboké sociálne, hospodárske a politické účinky. Okrem obyvateľstva indikátor zohľadňuje aj tlaky spôsobené prírodnými katastrofami (hurikány, zemetrasenia, záplavy alebo suchá) a tlaky na obyvateľstvo z ohrozenia životného prostredia. Indikátor utečencov a vnútorne presídlených osôb, S2, meria tlak na štáty spôsobené núteným vysídľovaním veľkých komunít v dôsledku sociálnych, politických, environmentálnych alebo iných príčin, meranie vysídľovania v rámci krajín, ako aj utečenecké toky do ostatných krajín. Ukazovateľ odhaduje utečencov podľa krajiny azylu, pričom uznáva, že príliv obyvateľstva môže vyvolať ďalší tlak na verejné služby a môže niekedy vytvoriť širšie humanitárne a bezpečnostné výzvy pre prijímajúci štát, ak tento štát nemá absorpčnú kapacitu a primerané zdroje. Ukazovateľ taktiež meria vnútorne vysídlené osoby a utečencov podľa krajiny pôvodu, čo signalizuje vnútorné štátne tlaky v dôsledku násillia, environmentálnych alebo iných faktorov, ako sú zdravotné epidémie. Tieto opatrenia sa posudzujú v kontexte obyvateľstva štátu (na obyvateľa) a v priebehu času (medziročný nárast), pričom uznáva, že napríklad niektorí vnútorne presídlení alebo utečenci mohli byť dlhodobo vysídlení. X1 alebo Indikátor externej intervencie zvažuje vplyv vonkajších aktérov na fungovanie - najmä bezpečnosti a hospodárnosti - štátu. Na jednej strane sa indikátor zameriava na bezpečnostné aspekty angažovanosti externých aktérov vo vnútorných záležitostiach štátu ohrozeného vládami, armádami, spravodajskými službami alebo inými subjektmi, ktoré môžu ovplyvniť rovnováhu moci (alebo riešenie konfliktu) v rámci štátu. Na druhej strane sa vonkajšia intervencia zameriava aj na ekonomickú angažovanosť externých aktérov, vrátane multilaterálnych organizácií, prostredníctvom rozsiahlych pôžičiek, rozvojových projektov alebo zahraničnej pomoci (rozpočtová podpora, kontrola financií alebo riadenie štátnej hospodárskej politiky) vytvárajúc ekonomickú závislosť. Vonkajšia intervencia tiež berie do úvahy humanitárne zásahy, ako napríklad rozmiestnenie medzinárodnej mierovej misie.⁸

2 Komparácia indikátorov zlyhávania Somálska a Jemenu

Nami vybranými krajinami pre komparáciu ukazovateľov zlyhania sú Jemen a Somálsko. Vnútorná situácia oboch krajín za posledné roky je nepriaznivá a predstavuje hrozbu nielen pre samotné krajiny, ale aj pre celý región a zároveň aj svet. Podľa The Fragile States Index dosahujú obe krajiny už dlhodobo veľmi negatívne výsledky a od roku 2005 sa každoročne umiestňujú v desiatke krajín s najhoršími výsledkami.⁹ Podľa štatistík za rok 2018 dosiahli aj Somálsko aj Jemen horšie výsledky ako Sýria. Jemen sa umiestnil na 3. mieste a Somálsko na 2., čo znamená, že horšie výsledky dosahuje už iba jedna krajina, a to Južný Sudán.

⁸ The Fund for Peace. (2019): The Fragile States Index.Indicators.

⁹ The Fund for Peace. (2019): The Fragile States Index.Global Data.

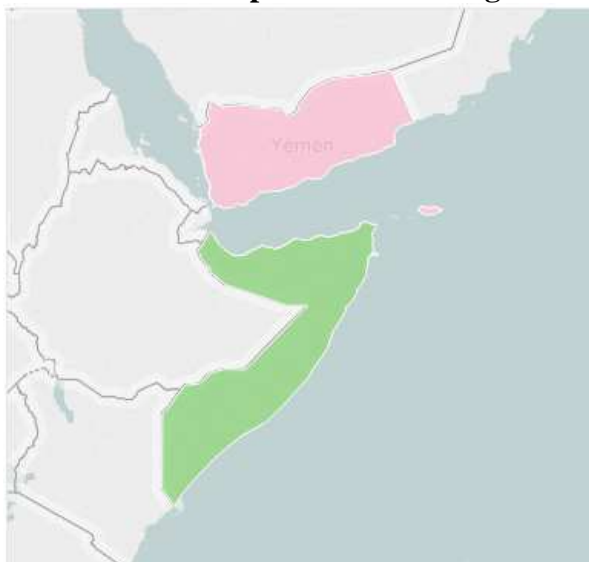
Tabuľka 1: 5 krajín s najhoršími výsledkami vo FSI za rok 2018

Umiestnenie	Krajina	Výsledný počet bodov
1.	Južný Sudán	113,4
2.	Somálsko	113,2
3.	Jemen	112,7
4.	Sýria	111,4
5.	Stredoafriická republika	111,1

Zdroj: The Fund for Peace. Downloads [online]. [Citované 25. 3. 2019]. Dostupné na internete: <http://fundforpeace.org/fsi/excel/>

V tabuľke 1 vidíme päťicu krajín dosahujúcich v FSI za rok 2018 najhoršie výsledky a teda krajiny, ktorých situácia je najhoršia. V prípade Somálska najhoršie dopadol indikátor C2 a S1 (oba s hodnotou 10). Vysoké hodnoty však ukazujú aj indikátory C1 a S2 (oba 9,7). V Jemene dosahuje hodnotu 10 indikátor C2 a X1, veľmi vysoké hodnoty však dosahujú aj ukazovatele P3 (9,8) a C1 (9,9).

Obrázok 1: Mapa skúmaného regiónu

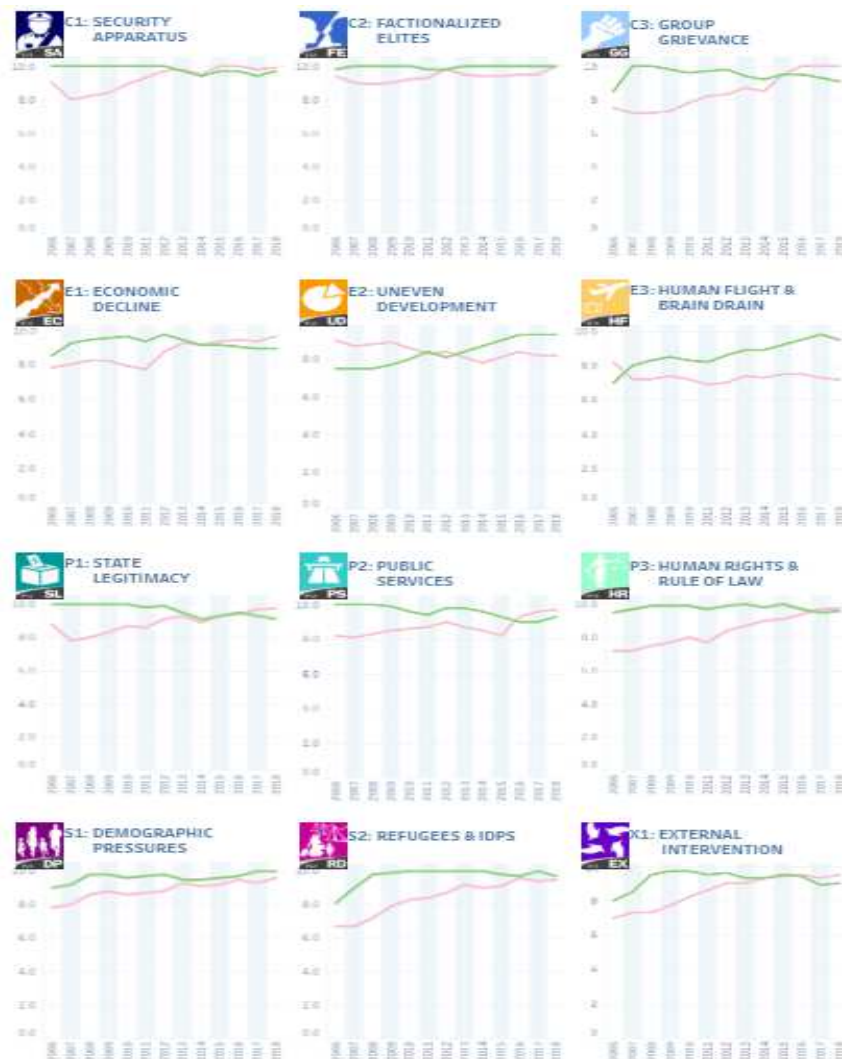
Zdroj: The Fund for Peace. Country Comparism: Yemen & Somalia. [online]. [Citované 28. 3. 2019]. Dostupné na internete: <http://fundforpeace.org/fsi/country-data/>

Na obrázku 1 vidíme mapu regiónu, v ktorej sa nami vybrané krajiny, Jemen a Somálsko, nachádzajú. Môžeme pozorovať ich geografickú blízkosť, napriek tomu, že Somálska federatívna republika je štát v Afrike na Somálskom polostrove a Jemenská republika je štát ležiaci na Arabskom polostrove v juhozápadnej Ázii. Zároveň farebné označenie krajín (Somálsko – zelená, Jemen – ružová) nám bude slúžiť ako legenda v nasledujúcich komparáciách.

Obrázok 2 porovnáva vývoj jednotlivých indikátorov FSI v Somálsku a v Jemene od roku 2006 do roku 2018. Z porovnania vidíme, že podmienky skúmané skupinou kohéznych indikátorov sú v oboch krajinách podobné a veľmi negatívne. V posledných rokoch sú v týchto oblastiach medzi krajinami iba minimálne rozdiely, indikátor C3 dosahuje o niečo vyššie hodnoty v Jemene. Z pohľadu ekonomických ukazovateľov môžeme pozorovať mierny rozdiel pri indikátoroch E2 a E3, kde si vedie horšie Somálsko, avšak pri indikátore E1 dosahuje horšie výsledky Jemen, aj keď rozdiel je minimálny. Podľa vývoja v skupinách politických

a sociálnych indikátorov vidíme, že v roku 2006 boli rozdiely v dosahovaných výsledkoch oboch krajín väčšie a postupne sa približovali. Dalo by sa povedať, že Somálsko si za poslednú dekádu držalo výsledky na rovnakej úrovni (rovnako zlej), avšak výsledky, ktoré dosahuje Jemen sa v priebehu posledných 10 rokov z roka na rok zhoršovali, a tým došlo k vzájomnému priblíženiu výsledkov oboch krajín. Môžeme teda usúdiť, že situácia v oboch krajinách, z politického sociálneho a kohézneho pohľadu, je v súčasnosti rovnaká. Ekonomická situácia je o niečo lepšia v Jemene.

Obrázok 2: Porovnanie vývoja jednotlivých indikátorov v Jemene a Somálsku medzi rokmi 2006 – 2018

Zdroj: The Fund for Peace. Country Comparison: Yemen & Somalia. [online]. [Citované 29. 3. 2019]. Dostupné na internete: <http://fundforpeace.org/fsi/country-data/>

Obrázok 3: Porovnanie celkového trendu vývoja situácie v Jemene a Somálsku medzi rokmi 2006 – 2018

Zdroj: The Fund for Peace. Country Comparism: Yemen & Somalia. [online]. [Citované 28. 3. 2019]. Dostupné na internete: <http://fundforpeace.org/fsi/country-data/>

Na obrázku 3 vidíme krivky znázorňujúce vývoj situácie v Somálsku a v Jemene za posledných 13 rokov. Na zvislej osi grafu je zobrazený výsledný počet bodov, ktorý krajiny v danom roku podľa FSI dosiahli. Môžeme pozorovať, že situácia v Somálsku je horšia ako situácia v Jemene počas celého sledovaného obdobia. Somálsko za poslednú dekádu dosahovalo horšie výsledky ako Jemen a platí to aj v súčasnosti. Krivka zobrazujúca vývoj situácie v Jemene má rastúcu tendenciu, čo nám poukazuje na trend zhoršovania situácie v tejto krajine. Rok 2007 nám poukazuje na rozdiel medzi krajinami – kým v Jemene došlo k miernemu zlepšeniu situácie, situácia v Somálsku sa zhoršovala. Kým v roku 2006 a 2007 bol rozdiel v dosahovaných výsledkoch podľa FSI markantný, v roku 2018 už sú rozdiely len minimálne. Za poslednú dekádu sa situácia v Jemene zhoršovala výrazným tempom a počet dosahovaných bodov sa zvyšoval. K výraznému zhoršeniu situácie došlo v roku 2015, kedy nespokojnosť občanov vyústila do štátneho prevratu. V Somálsku nepozorujeme rastúci trend zhoršovania situácie, avšak môžeme povedať, že situácia je trvalo nepriaznivá. Krajina dosahuje za sledované obdobie vysoké výsledky podľa FSI s len miernymi výkyvmi.

Záver

V rámci práce sme sa zamerali na prípad Jemenu a Somálska, pretože tieto krajiny napĺňajú všetky znaky zlyhávajúcich štátov vo svete a ich vzájomná geografická blízkosť môže rovnako predstavovať nebezpečenstvo. Príčin neúspechu zlyhávajúcich štátov môže byť viacero a môžu sa prejavovať odlišne. Porovnaním prípadov Somálska a Jemenu sme našli spoločné znaky, ktoré poukazujú na existenciu takejto situácie v daných krajinách. Stagnácia vývoja, ozbrojené konflikty, neefektívnosť štátnych inštitúcií, korupcia, chaos patria medzi základné problémy zlyhávajúceho štátu.

Koloniálna minulosť Jemenu, vojenské konflikty a nejednotnosť územia determinovali počiatky zlyhávania. Krajina čelí problému kontroly nad svojím územím. Kontrolu štátu nad svojím územím oslabuje dlhoročná prítomnosť Al-Kájdý a vzostup Islamského štátu v rôznych jemenských oblastiach. Udržanie si jednotného územia a ochrana štátnych hraníc sú sťažené najmä úsilím secesionistov, ktorí sa chcú odtrhnúť od Jemenu a vyhlásiť nezávislosť Juhu. Ďalším znakom identifikovaným ako typický pre failed states, je strata legitimacy štátnej moci. Vnútorý politický konflikt veľmi negatívne ovplyvňuje vývoj situácie v krajine. Po štátnom prevrate v roku 2015 prebrali moc Hutiovia, ktorí nie sú akceptovaní ako legitímna

vláda. Neustály boj v krajine prebieha medzi Hutijmi a prezidentom Hadim.¹⁰ Absencia politickej autority v krajine, ktorá by garantovala dodržiavanie ľudských práv, či bezpečnosť obyvateľstva je výrazným faktorom zlyhávania Jemenu. Ďalšími znakmi zlyhávania je aj problém s prírodnými zdrojmi, zhoršujúca sa situácia prístupu k pitnej vode, populačný boom, zhoršujúca sa ekonomická situácia a náboženský konflikt medzi Sunitmi a šítskou moslimskou komunitou. Rozpad Somálska sa datuje už do konca 80. rokov 20. storočia. Boje v krajine vyústili do občianskej vojny a vytvoreniu dvoch štátov na severe krajiny – Puntland a Somaliland.¹¹ Tieto dva regióny si vytvorili vlastnú administratívu, ktorá spĺňa základné funkcie štátu, no juh krajiny je veľmi slabý a zaostalý. Došlo k rozpadu centrálnej vlády a nepomohli ani mierové misie OSN. Okrem bojov krajinu veľmi oslabil aj hladomor a prítomnosť teroristickej organizácie aš-Šabad, ktorá sa usilovala o islamizáciu krajiny. Teroristi spôsobili prehlbovanie humanitárnej krízy. V bojoch používali detských vojakov a znemožňovali prístup humanitárnej pomoci na niektoré územia. V roku 2004 došlo k progresu, bola vytvorená dočasná vláda, ktorá však nie je schopná zaistiť bezpečnosť občanom.

Failed states už nemôžu vykonávať základné funkcie ako vzdelávanie, bezpečnosť alebo riadenie, zvyčajne kvôli vysokej úrovni násillia alebo extrémnej chudobe. Významnú úlohu plní Bezpečnostná rada OSN ako najvyššia autorita medzinárodného spoločenstva. Situácia v oboch nami vybraných krajinách je natoľko kritická, že zásah zahraničia je potrebný. BR OSN sa snaží o urovnanie sporov v týchto zlyhávajúcich krajinách a participuje na riešení humanitárnej krízy. Aj napriek zahraničnej pomoci budú Jemen aj Somálsko s najväčšou pravdepodobnosťou patriť medzi zlyhávajúce štáty aj v nasledujúcich rokoch. Proces eliminácie negatívnych faktorov je veľmi náročný a zdĺhavý.

Použitá literatúra:

1. AMISOM. (2017): About Somalia. Brief History. [online]. [Citované 25. 3. 2019]. Dostupné na internete: <http://amisom-au.org/about-somalia/brief-history/>
2. BARMA, N. (2013): Failed state. [online]. [Citované 20.3.2019]. Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/topic/failed-state>
3. DYKE, J., MOJALLI, A. (2015): Is Yemen Europe's next migration crisis? [online]. In: IRIN. 2015. [Citované 25. 3. 2019]. Dostupné na internete: <http://www.irinnews.org/analysis/2015/09/18>
4. GEISS, R. (2015): „Failed States“ Die Normative Erfassung gescheiterter Staaten. Duncker & Humblot, 2005. S. 21 ISBN 978-3-4281-16-157.
5. The Fund for Peace. (2019). [online]. [Citované 20. 03. 2019]. Dostupné na internete: <http://global.fundforpeace.org/aboutus>
6. The Fund for Peace. (2019): Country Comparism: Yemen & Somalia. [online]. [Citované 28. 3. 2019]. Dostupné na internete: <http://fundforpeace.org/fsi/country-data/>
7. The Fund for Peace. (2019): Country Dashboard: Somalia. (2019). [online]. [Citované 25. 3. 2019]. Dostupné na internete: <http://fundforpeace.org/fsi/country-data/>
8. The Fund for Peace. (2019): Country Dashboard: Yemen. (2019). [online]. [Citované 25. 3. 2019]. Dostupné na internete: <http://fundforpeace.org/fsi/country-data/>
9. The Fund for Peace. (2019): Downloads. [online]. [Citované 25. 3. 2019]. Dostupné na internete: <http://fundforpeace.org/fsi/excel/>
10. The Fund for Peace. (2019): The Fragile States Index. [online]. [Citované 20. 03. 2019]. Dostupné na internete: <http://fundforpeace.org/fsi/>
11. The Fund for Peace. (2019): The Fragile States Index. Global Data. [online]. [Citované 21. 03. 2019]. Dostupné na internete: <http://opac.crzp.sk/?fn= docviewChild000643E7>

¹⁰ DYKE, J., MOJALLI, A. (2015): Is Yemen Europe's next migration crisis?

¹¹ AMISOM. (2017): About Somalia. Brief History.

12. The Fund for Peace. (2019): The Fragile States Index. Indicators. [online]. [Citované 20. 03. 2019]. Dostupné na internete: <http://fundforpeace.org/fsi/indicators>

Kontakt:

Ing. Monika Kochajdová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: monika.kochajdova@euba.sk

INVESTIČNÉ PROSTREDIE KRAJÍN V4: REGIONÁLNE POROVNANIE VYBRANÝCH FAKTOROV OVPLYVŇUJÚCICH ROZHODNUTIA PRIAMYCH ZAHRANIČNÝCH INVESTOROV

Martina Košdy

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: martina.kosdy@gmail.com

Cieľom predmetného príspevku je preskúmať a vzájomne porovnať set vybraných determinantov, ktoré sa podľa všeobecne uznávanej teórie priamych zahraničných investícií (PZI) zaraďujú medzi faktory ovplyvňujúce lokalizáciu PZI. Z geografického hľadiska sa zameriame na krajiny Vyšehradskej štvorky (V4) a síce Slovensko, Česko, Poľsko a Maďarsko. Stanovenie uvedeného cieľa vyplýva z dvoch základných impulzov – v prvom rade ide o zhoršujúce sa postavenie Slovenskej republiky v medzinárodných rebríčkoch, zaoberajúcich hodnotením podnikateľského prostredia. Druhou situáciou, ktorú príspevok sleduje ozrejmiť je fakt, že sme ako krajina v poslednom období zaznamenali niekoľko prípadov, kedy zahraniční investori zvažujúci región V4 pre umiestnenie svojej prevádzky preferovali pred Slovenskom predovšetkým krajiny ako Maďarsko, či Poľsko.

Kľúčové slová: priame zahraničné investície, podnikateľské prostredie, investičné prostredie, stredná a východná Európa, podpora investícií

The aim of this paper is to investigate and compare the set of selected determinants, which according to the generally accepted theory of foreign direct investment (FDI) rank among the main factors affecting FDI localization. From a geographical point of view, we will focus on the V4 countries (Slovakia, Czech Republic, Poland and Hungary). The determination of this objective results from two areas - in the first place it is the deteriorating position of the Slovak Republic in international rankings dealing with the evaluation of the business environment in the countries of the world. The second situation that that the paper observes is the fact that Slovak republic has as a country recently seen several cases where foreign investors considering the V4 region decided to place their operations in neighbouring countries such as Hungary and Poland, rather than in Slovakia.

Key words: foreign direct investment, business environment, investment environment, central and eastern Europe, investment promotion

JEL: O57, F21, F23

Úvod

Po preskúmaní dostupnej odbornej literatúry zaoberajúcej sa problematikou priamych zahraničných investícií (PZI) možno tvrdiť, že medzi najcitovanejšie a najuvádzanejšie faktory patria tzv. základné faktory PZI, ako napríklad veľkosť trhu, charakter (resp. kvalita) a dostupnosť pracovnej sily, cena práce, náklady na energie, cena a dostupnosť nehnuteľností (pozemkov, hál a budov) či celkové legislatívne nastavenie pokiaľ ide o reguláciu podnikateľského prostredia. Americká ekonómka K. L. Tuomi tieto determinanty vo svojej práci rozdelila do troch kategórií: a) základné charakteristiky krajiny (geografická lokalita, blízkosť k iným trhom, nerastné bohatstvo či veľkosť populácie), b) investičné prostredie (veľkosť trhu, ekonomickú stabilitu, kvalitu pracovnej sily, vymožitelnosť práva) a c)

podporné schémy investičnej pomoci (daňové prázdniny a úľavy, zrýchlené odpisovanie majetku, špeciálne ekonomické zóny ale i schémy podobajúce sa daňovým rajom).¹

Pre účely predmetného príspevku sa však z dôvodu jeho limitovaného rozsahu zameriame iba na obmedzený počet determinantov PZI, a síce na nasledovné oblasti: trh práce z hľadiska nákladov (priemerná hrubá mzda, mzdové a nemzdové náklady práce, produktivita práce), daňová oblasť (zákonná sadzba dane z príjmu právnických osôb, celkové daňové zaťaženie firiem), povoloňacie procesy (konkrétne porovnanie dĺžky stavebných konaní, relevantné pre tzv. *greenfieldové* investície), dopravná infraštruktúra (diaľničné siete – jej dĺžka a kvalita) a náklady na elektrickú energiu (nakoľko sa významnou mierou podieľajú na operatívnych nákladoch na energie etablovaných investorov najmä v priemyselných – výrobných sektoroch). Komparácia je štruktúrovane spracovaná v časti 2 – Porovnanie vybraných determinantov PZI v krajinách V4 a výsledky porovnané v závere článku.

Pred samotným prístupom k porovnaniu však považujeme za dôležité priblížiť, z čoho vyplýva potreba spracovania regionálneho porovnania podnikateľského a investičného prostredia krajín V4 v oblastiach definovaných vyššie. Táto motivácia je vysvetlená v časti 1 Impulz pre spracovanie príspevku, ktorá podrobne opisuje dve oblasti, ktoré autorku podnietili k spracovaniu uvedeného výstupu.

Z hľadiska metodiky a použitých metód predchádzala spracovaniu predmetného článku tzv. prípravná fáza, ktorá spočívala v identifikácii a následnom štúdiu dostupnej odbornej literatúry a rôznych publikácií. V prvom rade išlo o analýzu rebríčkov hodnotiacich krajiny sveta v závislosti od kvality ich podnikateľského prostredia (napr. správy Svetovej banky). Rovnako sme sa zameriavali na identifikáciu a zber príkladov o oznámených investičných zámeroch nadnárodných firiem v regióne. V tomto prípade sme použili metódu pozorovania a čerpali z medializovaných informácií, tlačových správ samotných spoločností, prípadne z interne poskytnutých štatistík agentúry SARIO (Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu – príspevková organizácia Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky financovaná zo zdrojov štátneho rozpočtu, ktorá má za cieľ stimulovať prílev PZI a podporovať expanzie etablovaných podnikov). Pri spracovaní praktickej časti príspevku, ktorá spočíva v spracovaní komplexného a štruktúrovaného porovnania vyššie definovaných oblastí podnikateľského prostredia krajín V4 sme využívali najmä metódu komparácie.

1 Impulz pre spracovanie príspevku

V nasledujúcej časti príspevku by sme radi ozrejmili motiváciu pre spracovanie predmetného porovnania. V prvom rade ide o zhoršujúce sa postavenie Slovenskej republiky v medzinárodných a renomovaných rebríčkoch, ktoré sa zaoberajú hodnotením podnikateľského prostredia v krajinách sveta. Druhým dôvodom je fakt, že v posledných rokoch mnohí zahraniční investori zvažujúci región V4 pre umiestnenie svojej prevádzky svojim finálnym rozhodnutím jednoznačne ukázali, že pred Slovenskom preferujú podnikanie v Maďarsku, či Poľsku. Toto tvrdenie vyplýva či už zo zverejnených a medializovaných investičných zámerov nadnárodných firiem, ale i z interne poskytnutých databáz a štatistík agentúry SARIO.

1.1 Postavenie Slovenskej republiky v medzinárodných rebríčkoch hodnotiacich podnikateľské prostredie

Za primárny impulz pre vytvorenie regionálneho porovnania investičného prostredia krajín V4 možno označiť neuspokojivé a rok-čo-rok zhoršujúce sa postavenie Slovenskej republiky v niekoľkých renomovaných medzinárodných rebríčkoch pokiaľ ide o atraktivitu podnikateľského a teda i investičného prostredia. Ako príklad možno uviesť publikácie Svetovej banky, ktorá každý rok uverejňuje správy s názvom *Doing Business*, ktoré sa

¹ TUOMI, K.L. (2009): Fundamentals, tax incentives and foreign direct investment, s. 108 a 117.

všeobecne považujú za jedny z najdôležitejších a najrelevantnejších medzinárodných porovnaní podnikateľského prostredia v 190 krajinách sveta. Správa hodnotí krajiny v 11 oblastiach, vrátane oblastí ako rozbeh podnikania, vybavovanie stavebných povolení, registrácia majetku, prístup k úverom a ďalšie.

Tabuľka 1: Porovnanie umiestnenia krajín V4 v ukazovateli *Doing Business* 2015 – 2019

Štát	Slovensko			Česká republika			Poľsko			Maďarsko		
	umiestnenie	Δ n-1	reg. umiestnenie	umiestnenie	Δ n-1	reg. umiestnenie	umiestnenie	Δ n-1	reg. umiestnenie	umiestnenie	Δ n-1	reg. umiestnenie
2019	42	↓ -3	3.	35	↓ -5	2.	33	↓ -6	1.	53	↓ -5	4.
2018	39	↓ -6	3.	30	↓ -3	2.	27	↓ -3	1.	48	↓ -7	4.
2017	33	↓ -4	3.	27	↑ 9	2.	24	↑ 1	1.	41	↑ 1	4.
2016	29	↑ 8	2.	36	↑ 8	3.	25	↑ 7	1.	42	↑ 12	4.
2015	37		2.	44		3.	32		1.	54		4.

Prameň: vlastné spracovanie podľa správ Svetovej banky „Doing Business“ v rokoch 2015-2019²

Ako možno vidieť v tabuľke 1, postavenie Slovenska sa za posledné tri roky, t. j. v období 2016 – 2019 zhoršuje nielen v celkovom umiestnení voči všetkým krajinám sveta, ale aj v rámci regiónu V4. V tejto súvislosti bolo možné pozorovať dvojakú reakciu Ministerstva hospodárstva SR (MH SR) na zhoršujúce skóre. Jednak bola v r. 2017 zriadená interná pracovná skupina, ktorá má napomôcť k posunu krajiny v rebríčku podnikateľského prostredia do prvej dvadsiatky. Skupina má za cieľ definovať a predložiť balíček opatrení na zlepšenie podnikateľského prostredia (k polovici roka 2019 boli predstavené tri tzv. antibyrokratické balíčky pričom prebieha verejná výzva na zasielanie nových podnetov).³ Druhá reakcia MH SR spočívala vo vyjadrení, že pokles umiestnenia SR v hodnotení *Doing Business* je spôsobený aj tým, že sa výrazne zlepšili podmienky podnikania v iných krajinách. Je síce pravdou, že v posledných dvoch vydaniach správy *Doing Business*, t. j. v rokoch 2018 a 2019 sa zhoršili v celkovom umiestnení všetky krajiny V4, avšak pozícia Slovenska sa celkovo zhoršuje najvýraznejšie (oproti nášmu najlepšiemu roku 2016 pokles až o 13 priečok), začala sa zhoršovať skôr ako v prípade ostatných V4 krajín a poklesli sme, ako už bolo spomenuté, nielen celkovo ale aj v regionálnom porovnaní. Poľsko si konštantne drží prvé miesto, Maďarsko naopak posledné štvrté, rozdiel však nastal v r. 2017, kedy Slovensko celkom výrazne predbehla Česká republika.

Javí sa tak, že slovenskej vláde sa aj napriek prijatým antibyrokratickým balíčkom nepodarí efektívne zlepšiť podnikateľské prostredie tak, aby do konca volebného obdobia splnila svoj cieľ z programového vyhlásenia – zlepšiť sa v rebríčku. Zhoršujúce postavenie Slovenska a nedostatočnú efektívnosť pri prijatých opatreniach konštatoval nedávno aj Inštitút ekonomických a sociálnych štúdií (Iness) vo svojej analýze z apríla 2019 Keď byrokrati škrtajú byrokraciou konštatuje, že "z takmer 100 opatrení antibyrokratických balíčkov sa podarilo naplniť 40. Nelichotivý výsledok sa pochopiteľne premieta do zhoršovania postavenia Slovenska v rebríčku *Doing Business*. Smutným výsledkom je odstúpenie vlády od pôvodne ambiciózneho cieľa na umiestnenie v prvej pätnástke tohto rebríčka. Doterajší trend ukazuje, že 15. miesto v rebríčku je nedosiahnuteľný cieľ."⁴ Dôvodom podľa Iness je napríklad aj to, že z prípravy reforiem sa častokrát stane analyzovanie a dodatočné komplikovanie odstraňovania regulácií, keď sa štátna správa nechce vzdať preventívnej kontroly súkromného sektora.

² SVETOVÁ BANKA (2014): *Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency*, s. 4.

SVETOVÁ BANKA (2015): *Doing Business 2016: Measuring Regulatory Quality and Efficiency*, s. 5.

SVETOVÁ BANKA (2016): *Doing Business 2017: Equal Opportunity for All*, s. 7.

SVETOVÁ BANKA (2017): *Doing Business 2018: Reforming to Create Jobs*, s. 4.

SVETOVÁ BANKA (2018): *Doing Business 2019: Training for Reform*, s. 5.

³ MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SR (2019): Opatrenia na zlepšenie podnikateľského prostredia. [online]. In: *mhsr.sk*, [Citované 11. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.mhsr.sk/podnikatelske-prostredie/opatrenia-na-zlepsenie-podnikatelskeho-prostredia>

⁴ ĎURANA, R. – VLACHYNSKÝ, M. – ZEMAN, J. (2019): Keď byrokrati škrtajú byrokraciou, s. 4.

Situáciu nezlepšuje ani fakt, že slovenský parlament priebežne prijíma ďalšiu legislatívu, ktorá byrokraciu podnikateľom zvyšuje. Ide napríklad o rekreačné poukazy, nové príplatky za nočnú a víkendovú prácu či povinné oznamovanie voľných pracovných miest. Negatívnym javom je aj neočakávané a „skokové“ prijímanie takýchto opatrení v priebehu roka, kedy sa podnikateľské subjekty nemajú šancu na novú reguláciu finančne a operatívne pripraviť.

Ako doplnkový indikátor si dovoľíme uviesť tzv. GFICA Index (z angl. *Global Foreign Direct Investment Country Attractiveness Index* – čo možno preložiť ako Globálny index atraktivity krajiny v oblasti priamych zahraničných investícií). Toto medzinárodné hodnotenie krajín predstavuje rebríček atraktivity 109 štátov pre PZI a je každoročne spracované ekonómom R. B. Jeliliom. V tabuľke č. 2 uvádzame porovnanie krajín V4 v období 2013 – 2018, pričom sa opätovne zameriavame na tri aspekty: celkové skóre krajiny v rebríčku, porovnanie posunu oproti predchádzajúcemu roku (zlepšenie, resp. zhoršenie) a regionálne umiestnenie v danom roku v rámci V4.

Tabuľka 2: Porovnanie umiestnenia krajín V4 v ukazovateli GFICA 2013 – 2018

Štát	Slovensko			Česká republika			Poľsko			Maďarsko		
	umiestnenie	$\Delta n-1$	reg. umiestnenie	umiestnenie	$\Delta n-1$	reg. umiestnenie	umiestnenie	$\Delta n-1$	reg. umiestnenie	umiestnenie	$\Delta n-1$	reg. umiestnenie
2018	39	⇒ 0	4.	25	⇒ 0	1.	32	⇒ 0	2.	37	↑ 1	3.
2017	39	⇒ 0	4.	25	⇒ 0	1.	32	↑ 1	2.	38	⇒ 0	3.
2016	39	↑ 1	4.	25	⇒ 0	1.	33	↑ 3	2.	38	↓ -1	3.
2015	40	↓ -2	4.	25	⇒ 0	1.	36	↑ 1	2.	37	↓ -1	3.
2014	38	↑ 1	4.	25	⇒ 0	1.	37	⇒ 0	3.	36	↓ -1	2.
2013	39		4.	25		1.	37		3.	35		2.

Prameň: vlastné spracovanie podľa rebríčka Global Foreign Direct Investment Country Attractiveness Index v rokoch 2013-2018⁵

Na rozdiel od rebríčka Svetovej banky Doing Business sa Slovenská republika v hodnotení GFICA dlhodobo a konštantne umiestňuje „na chvoste“ regiónu V4 a nevykazuje významné zlepšenia. Ide rovnako ako v predchádzajúcom prípade o komplexný indikátor, ktorý berie do úvahy a analyzuje všetky identifikované najvýznamnejšie merateľné a porovnateľné faktory, ktoré ovplyvňujú rozhodnutie investorov o lokalizácii PZI. Index zahŕňa makroekonomickú stabilitu, finančnú štruktúru a rozvoj, verejnú správu, podnikateľské prostredie štátu a ďalšie.

1.2 Oznámené investičné projekty v regióne za posledné obdobie

Možno namietat, že uvedené rebríčky predstavujú iba akési teoretické hodnotenia krajín a nemusia naplno odrážať reálny stav podnikateľského prostredia v daných krajinách. Z tohto dôvodu sme sa rozhodli v krátkosti zanalyzovať verejne dostupné a medializované informácie a interné materiály agentúry SARIO, ktoré poukazujú na prax. Po štúdiu týchto materiálov možno vypožorovať pokles počtu realizovaných (alebo aspoň oznámených) veľkých investičných zámerov nadnárodných firiem na Slovensku v posledných rokoch (2016-2018) v porovnaní s krajinami V4, keďže tieto investície získavajú častokrát práve susedné štáty. V najväčšej miere ide najmä o Maďarsko. Čoraz častejším „konkurentom“ sú aj krajiny východnej Európy ako Srbsko (atraktívne najmä pre čínskych investorov), Bulharsko či Rumunsko. Od porovnania investičného prostredia V4 a posledných dvoch uvedených krajín sme však z dôvodu limitovaného rozsahu príspevku abstrahovali.

Je však pravdou, že sa Slovenskej republike podarilo získať za posledné obdobie aj niekoľko zaujímavých investičných projektov. Ako príklad možno spomenúť strategickú investíciu japonskej spoločnosti Minebea-Mitsumi do nového závodu na výrobu

⁵ RIADH, B.J. (2013): Global Foreign Direct Investment Country Attractiveness Index – Methodology. [online]. In: *FDI Attractiveness*. [Citované 13. 5. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.fdiattractiveness.com/index-methodology/>

mechatronických pohonných zariadení a elektromotorov pre priemysel a výskumno-vývojového centra v Košiciach, oznámenú v roku 2016⁶ (má ísť o najmodernejší závod v rámci skupiny v Európe, ktorý začal plne fungovať v lete 2018), či investičný zámer americkej firmy Amazon do jedného z najsofistikovanejších centier reverznej logistiky pri Seredi, ktorý firma zverejnila v roku 2017 a s jeho prevádzkou začala v rovnakom roku.⁷ Za najväčšiu novú *greenfieldovú* investíciu posledného desaťročia na Slovensku však možno jednoznačne označiť projekt britského výrobcu automobilov Jaguar Land Rover pri Nitre, ktorý bol oznámený v roku 2015 a samotný závod spustil prevádzku v septembri 2018.⁸ Poslednou a z hľadiska pridanej hodnoty možno i najpozitívnejšou oznámenou investíciou na Slovensku je projekt technologického centra zameraného na vývoj robotizovaných liniek pre automobilový priemysel, ktorý pri Hornej Strede plánuje realizovať luxusná nemecká automobilka Porsche.⁹ Uvedené investičné zámery možno označiť za tie najzaujímavejšie, ktoré sa Slovenskej republike za posledné roky podarilo získať.

Susedné krajiny V4, na ktoré je predmetné regionálne porovnanie so Slovenskom zamerané, však iba za posledný rok pravidelne vykazovali vyšší počet rozsiahlych a zaujímavých investičných projektov. Pri nasledovných príkladoch uvádzame tie projekty, pri ktorých sa nám z interne poskytnutých materiálov agentúry SARIO podarilo identifikovať, že potenciálnou destináciou pre umiestnenie projektu bolo aj Slovensko.

Za asi najmedializovanejší prípad možno považovať investíciu prémiového bavorského výrobcu automobilov BMW, ktorý po viac ako ročnej hĺbkovej analýze lokalít v krajinách strednej a východnej Európy vo finálnej fáze rozhodovania uprednostnil maďarský Debrecín pred slovenskými Košicami. Projekt počítal s výškou investície až 1 mld. EUR a mal vytvoriť 1 500 nových pracovných miest¹⁰ a domnievame sa, že realizácia takéhoto projektu na východnom Slovensku by predstavovala významne pozitívny vplyv pre znižovanie regionálnych rozdielov v rámci krajiny. Významným a dôležitým projektom, ktorý bude nakoniec realizovaný v Maďarsku je aj technologicko-inžinierske centrum britského Jaguaru Land Rover. V budapeštianskom centre bude pracovať 100 maďarských inžinierov.¹¹ Maďarsko si oproti Slovensku už celkovo dvakrát (pre dve fázy projektu) vybrala za investičnú destináciu aj juhokórejský gigant – energetická a chemická spoločnosť SK Innovation, ktorá v súčasnosti už v druhej fáze projektu investuje približne 750 mil. EUR do vybudovania fabriky na produkciu batérií do elektromobilov v meste Komárom a vytvorí tu 1 000 nových pracovných miest.¹² SK Innovation investuje stovky miliónov aj do závodu na výrobu lítium-iónových batérií v Sliezskej vojvodstve v Poľsku. Investícia v hodnote 335 mil. EUR by mala

⁶ SARIO (2016): Minebea postaví svoj nový závod v Košiciach. [online]. In: *SARIO*, 6. 12. 2016. [Citované 11. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.sario.sk/sk/novinky/minebea-postavi-svoj-novy-zavod-v-kosiciach>

⁷ SARIO (2017): Výročná správa 2017. In: *SARIO*. [Citované 11. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.sario.sk/sites/default/files/data/sario-vyroczna-sprava-2017.pdf>

⁸ SARIO (2017): Výročná správa 2017. In: *SARIO*. [Citované 11. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.sario.sk/sites/default/files/data/sario-vyroczna-sprava-2015.pdf>

⁹ LUPRICH, A. (2019): Porsche postaví pri Hornej Strede technologické centrum. In: *SME*, 9. 5. 2019. [Citované 11. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://mytrecin.sme.sk/c/22117203/porsche-postavi-pri-hornej-strede-technologicke-centrum.html>

¹⁰ ŠTALMACH KUŠNÍROVÁ, M. (2018): BMW do Košíc nepríde, automobilka si vybrala Maďarsko. [online]. In: *SME*, 31. 7. 2018. [Citované 12. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://ekonomika.sme.sk/c/20881876/bmw-postavi-v-madarsku-novy-zavod-za-jednu-miliardu-eur.html#ixzz5oxahXLpd>

¹¹ HIPA (2018): Jaguar Land Rover announces technical engineering office in Hungary. [online]. In: *HIPA*, 2. 11. 2018. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://hipa.hu/jaguar-land-rover-announces-technical-engineering-office-in-budapest>

¹² PATRICOLO, C. (2019): SK Innovation to invest 750 million euros in Hungarian battery plant. [online]. In: *Emerging Europe*, 28. 2. 2019. [Citované 13. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://emerging-europe.com/business/sk-innovation-to-invest-750-million-euros-in-hungarian-battery-plant/>

odštartovať v treťom kvartáli roka 2019.¹³ O investíciu z Juhokórejskej republiky prišlo Slovensko aj v prípade spoločnosti LG Chem, ktorá nakoniec investuje 571 mil. dolárov do svojej továrne LG Chem Wroclaw Energy (ide o expanziu už existujúcej prevádzky). Projekt bude ukončený v apríli 2021 a je zameraný na zvýšenie produkcie batérií pre elektromobily zo súčasných 100 000 na 300 000 kusov ročne.¹⁴ Navyše, v súčasnosti sa čoraz hlasnejšie hovorí o presunoch výroby z galantskej továrne Samsungu Electronics Slovakia do sesterského závodu v maďarskom meste Jászfényszaru, pričom závod v Galante bol v minulosti najväčšia prevádzka kórejského investora v Európe. Ako sa uvádza v článku T. Nejedlého „v čase najväčšieho rozmachu pracovalo v jeho galantskej a voderadskej fabrike takmer šesťtisíc ľudí. Dnes firma vyrába už len v Galante, pracuje tam čosi vyše tisícpäťsto zamestnancov. Za ostatné dva roky sa firma rozlúčila s dvetisíc pracovníkmi a znižovanie stavov pokračuje.“¹⁵ Samsung už v roku 2017 ukončil produkciu displejov vo Voderadoch, pričom výrobu presunul do Galanty avšak časť liniek smerovala aj do Maďarska. Podľa posledných medializovaných informácií sa javí, že s presunmi bude spoločnosť pokračovať.

2 Porovnanie vybraných determinantov PZI v krajinách V4

Ako bol spomenuté v úvode, článok sa zameriava na porovnanie piatich vybraných oblastí, resp. determinantov PZI:

1. trh práce – priemerná hrubá mzda v hospodárstve, mzdové a nemzdové náklady práce, produktivita práce;
2. daňová oblasť – zákonná sadzba dane z príjmu právnických osôb, celkové daňové zaťaženie firiem;
3. povoľovacie procesy – konkrétne porovnanie dĺžky stavebných konaní;
4. dopravná infraštruktúra – diaľničná sieť (jej dĺžka a kvalita);
5. náklady na elektrickú energiu (ktorá tvorí hlavnú zložku energetických nákladov priemyselných firiem).

2.1 Trh práce

Pri porovnaní podmienok pre investorov v oblasti trhu práce sme sa opierali o tri indikátory: jednak o priemernú hrubú mzdu v hospodárstve za rok 2018, celkové náklady práce zamestnávateľov (mzdové a nemzdové, to znamená tzv. superhrubá mzda, čo je z pohľadu zamestnávateľa relevantnejší indikátor) a produktivitu práce.

¹³ LAWRENCE, M. (2019): SK Innovation set to develop Lithium-Ion Battery Separators in Poland. [online]. In: *Global Manufacturing*, 27. 3. 2019. [Citované 13. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.manufacturingglobal.com/leadership/sk-innovation-set-develop-lithium-ion-battery-separators-poland>

¹⁴ RANDALL, Ch. (2018): LG Chem triples manufacturing capacities in Poland. [online]. In: *Electrive*, 29. 11. 2018. [Citované 13. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.electrive.com/2018/11/29/lg-chem-triples-manufacturing-capacities-in-poland/>

¹⁵ NEJEDLÝ, T. (2019): Samsung presúva výrobu do Maďarska, región to zatiaľ necíti. [online]. In: *Trend*, 23. 5. 2019. [Citované 24. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-2019/cislo-20/samsung-presuva-vyrobu-do-madarska-region-to-zatial-neciti.html>

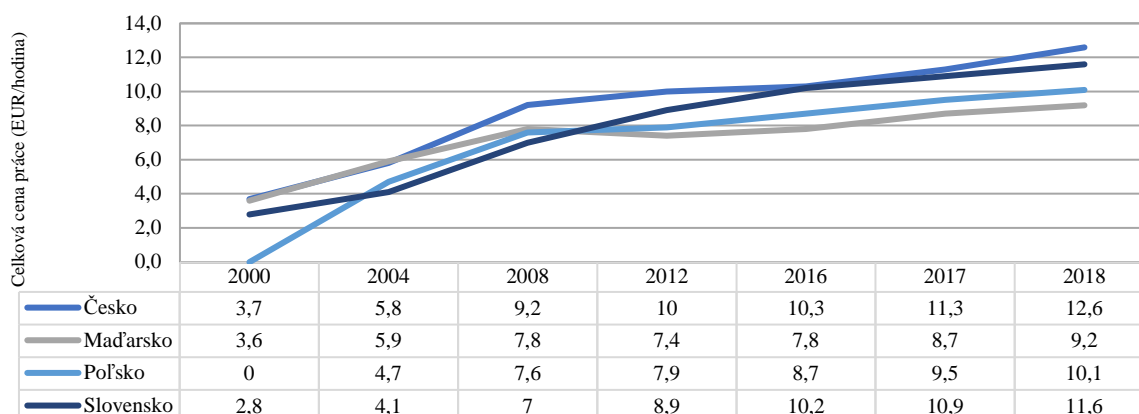
Tabuľka 3: Výška priemernej hrubej mzdy v krajinách V4 (celé hospodárstvo, 2018)

Štát	Česká republika ¹⁶		Poľsko ¹⁷		Maďarsko ¹⁸		Slovensko ¹⁹	
	EUR	lok. mena	EUR	lok. mena	EUR	lok. mena	EUR	lok. mena
2018	€1 319	33 840 CZK	€1 101	4 585 PLN	€1 019	329,943 HUF	€1 013	-

Prameň: Štatistické úrady jednotlivých štátov, rok 2018

Z uvedeného porovnania výšky priemerných hrubých miezd v hospodárstve pre rok 2018 je evidentné, že sa hrubé mzdy v krajinách V4 s výnimkou Českej republiky pohybujú približne na rovnakej úrovni. Táto úroveň je skoro totožná v prípade Slovenska a Maďarska. Výška najvyššej priemernej hrubej mzdy v Českej republike odzrkadľuje situáciu na miestnom trhu práce – ČR dlhodobo vykazuje najnižšie miery nezamestnanosti v celej EÚ, čo prirodzene tlačí na zvyšovanie miezd zamestnancov.

Informácia o priemernej hrubej mzde v hospodárstve je však iba čiastočná. Za relevantnejší a pre investorov výpovednejší indikátor považujeme celkové náklady práce – tzn. mzdové a nemzdové, ktoré odzrkadľujú aj povinné platby v rámci sociálneho a zdravotného poistenia či iných nákladov.

Graf 1: Celkové mzdové a nemzdové náklady práce spolu (EUR/hodina) - cena práce (2000 – 2018)

Pozn.: Graf porovnáva vývoj hodinových nákladov práce (mzdové aj nemzdové) pre celú ekonomiku, tzn. priemysel, stavebníctvo a služby (okrem verejnej správy a obrany).

Prameň: EUROSTAT (2019): Úrovně nákladov práce podľa NACE rev. 2

¹⁶ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. (2019). Mzdy a náklady práce. [online]. In: CZSO, 8. 3. 2019. [Citované 25. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://www.czso.cz/csu/czso/prace_a_mzdy_prace

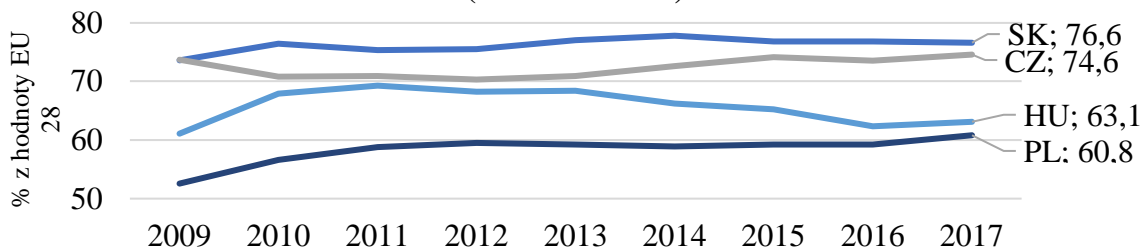
¹⁷ STATISTICS POLAND. (2019). Employment, wages and salaries in national economy in 2018. [online]. In: STAT.GOV, 30. 4. 2019. [Citované 25. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://stat.gov.pl/en/topics/labour-market/working-employed-wages-and-salaries-cost-of-labour/employment-wages-and-salaries-in-national-economy-in-2018,1,40.html>

¹⁸ HUNGARIAN CENTRAL STATISTICAL OFFICE. (2019). Average gross monthly earnings of employees in the national economy (2000–). [online]. In: KSH. [Citované 25. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/i_qli012b.html

¹⁹ ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. (2019): Náklady práce. [online]. In: *slovak.statistics.sk*, 22. 5. 2019. [Citované 25. 5. 2019.] Dostupné na internete: [http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=cognosViewer&ui.action=run&ui.object=storeID\(%22i94C7052B240A492FB3BE8C7A487D337B%22\)&ui.name=Priemern%20mesa%20mzda%20v%20hospod%20a%20pr%20SR%20%20bpr0204qs%20&run.prompt=true&cv.header=false&ui.backURL=%2fcognosext%2fcps4%2fportlets%2fcomon%2fclose.html&run.outputLocale=sk](http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=cognosViewer&ui.action=run&ui.object=storeID(%22i94C7052B240A492FB3BE8C7A487D337B%22)&ui.name=Priemern%20mesa%20mzda%20v%20hospod%20a%20pr%20SR%20%20bpr0204qs%20&run.prompt=true&cv.header=false&ui.backURL=%2fcognosext%2fcps4%2fportlets%2fcomon%2fclose.html&run.outputLocale=sk)

Z predmetného grafu možno vyčítať posun v poradí krajín z hľadiska celkových mzdových nákladov vs. priemerných za ekonomiku. Celková cena práce (EUR/odpracovaná hodina) za rok 2018 je spomedzi V4 najvyššia v Česku (12,6), Slovensko však skončilo po zohľadnení dodatočných nákladov zamestnávateľa na druhom mieste (11,6), pričom Maďarsko vychádza v uvedenom porovnaní pre investorov „najvýhodnejšie“. Treba však poznamenať, že celková cena práce rástla v Maďarsku oproti minulým rokom (2016, 2017) najrýchlejšie, čo môže byť spôsobené práve vysokou investičnou aktivitou a zvýšeným dopytom po pracovnej sile (jav, ktorý Slovensko a Česko zažíva už dlhodobejšie).

Graf 2: Produktivita práce v krajinách V4 - HDP za odpracovanú hodinu (EU28 = 100 %)

Prameň: EUROSTAT (2019): Produktivita práce na zamestnanú osobu a odpracovanú hodinu (EU28 = 100)

Ukazovateľ produktivity práce považujeme v kontexte trhu práce a jej ceny za dôležitý z viacerých dôvodov. Ako uvádza známy ekonóm Paul Krugman vo svojej knihe Vek zmenšujúcich sa očakávaní (angl. *The Age of Diminished Expectations*): „produktivita nie je všetko, ale z dlhodobého hľadiska je to takmer všetko. Schopnosť štátu zvýšiť životnú úroveň svojich obyvateľov v čase závisí takmer výlučne od jej schopnosti zvyšovať produkciu na pracovníka“²⁰ – inými slovami, zvyšovať produktivitu práce. Jej vyššia úroveň pre investora znamená efektívnejšie vynakladanie nákladov na pracovnú silu. Podľa OECD je definovaná ako „pomer medzi objemom výstupu a objemom vstupov. Inak povedané, meria, ako efektívne sa výrobné vstupy, ako napríklad práca a kapitál, používajú v hospodárstve na výrobu určitej úrovne produkcie. Produktivita sa považuje za kľúčovú aj z hľadiska hospodárskeho rastu a konkurencieschopnosti štátov a ako taká je základnou štatistickou informáciou pre mnohé medzinárodné porovnania a hodnotenia výkonnosti krajín.“²¹

V tomto ukazovateli Slovensko už dlhodobo vykazuje najlepšie hodnoty v porovnaní so susednými krajinami V4, keď sa úroveň produktivity pohybuje v posledných ôsmich rokoch v rozmedzí 75 – 77 % priemeru EÚ. Na druhom mieste sa dlhodobo umiestňuje Česká republika, s hodnotou 70 – 75 % nasledovaná Maďarskom a Poľskom, kedy obe krajiny vykazujú približne 60 % priemeru EÚ (pozn., produktivita práce Rumunska a Bulharska sa pohybuje iba na úrovni 59 %, resp. 45 % priemeru). Vzhľadom na vyššie opísanú definíciu produktivity možno jej vyššiu mieru považovať pre zahraničných investorov za pozitívnu, keďže za každý výrobný vstup (input) môže očakávať vyššiu mieru produkcie (outputu) a tým vyšší profit. Inak povedané, výrobca dokáže vyrábať viac tovarov alebo služieb s rovnakým množstvom zdrojov, alebo produkovať rovnaké množstvo tovarov a služieb s nižším počtom zdrojmi.

2.2 Daňová oblasť

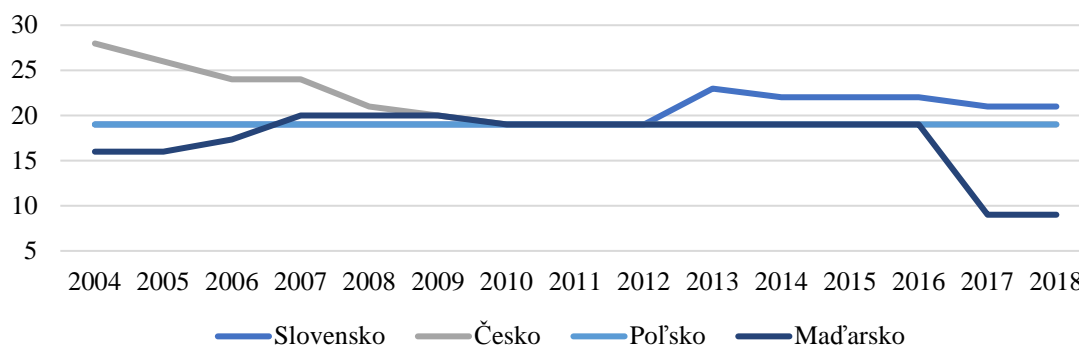
Dôležitým parametrom, ktorý významným spôsobom vstupuje do analýzy operatívnych nákladov firiem – zahraničných investorov je aj daň z príjmu právnických osôb (PO). Ako ukazuje nasledovný graf, v období 2010 – 2012 mali všetky tri krajiny rovnakú úroveň uvedenej

²⁰ KRUGMAN, P. (1992): *The Age of Diminished Expectations*, s. 20

²¹ OECD (2019): *Súhrn ukazovateľov produktivity OECD 2019*, s. 11

sadzby. K zmenám medzi krajinami V4 došlo po r. 2012, kedy Slovenská republika zvýšila v kontexte úsporných opatrení v čase globálnej ekonomickej krízy daň z príjmov PO až na 23 %, avšak s prísľubom jej postupného znižovania späť na pôvodných 19 %. Tento sľub bol dodržaný iba čiastočne, keď sa sadzba znížila na 22 % a neskôr v r. 2017 na 21 % a je takto nastavená dodnes. Významnú a pre podnikateľský sektor pozitívnu zmenu však implementovalo Maďarsko, ktoré znížilo sadzbu dane v r. 2017 z pôvodných 19 % až na 9 %.

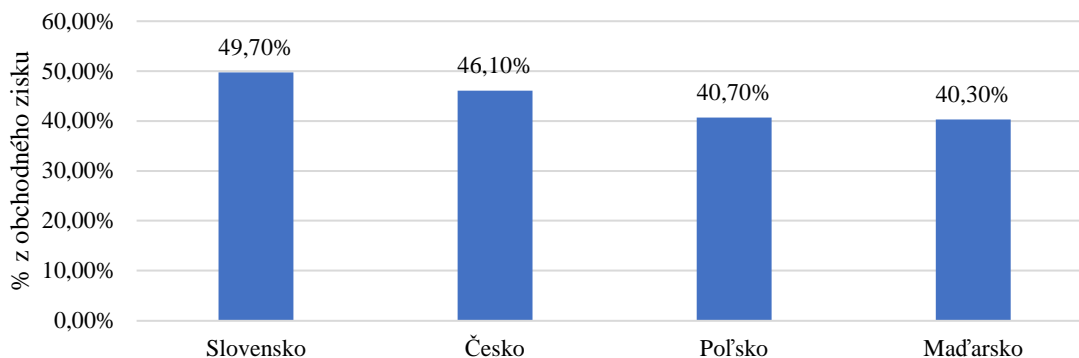
Graf 3: Zákonná sadzba dane z príjmu právnických osôb (%)

Prameň: OECD (2019): Tabuľka II.1. Zákonná sadzba dane z príjmov právnických osôb

Sadzba dane z príjmu je však iba čiastkovou informáciou súvisiacou s daňovým zaťažením podnikov, aj napriek tomu, že predstavuje jeho najvýznamnejšiu zložku. Okrem nej sa do celkovej daňovej povinnosti podnikov započítavajú aj iné položky, čo vo svojej štatistike o celkovom daňovom zaťažení zohľadňuje napr. Svetová banka, ktorá krajiny porovnáva v závislosti od percentuálneho pomeru celkového daňového zaťaženia k ziskom firmy v danom štáte.

Graf 4: Celkové daňové a príspevkové zaťaženie firiem (% zo zisku, 2018)

Prameň: SVETOVÁ BANKA (2019): Celková daň a sadzba príspevku (% z komerčného zisku)

Slovensko má podľa tejto štatistiky najvyššie celkové daňové zaťaženie merané ako percento z komerčných ziskov spoločnosti, zatiaľ čo v Maďarsku je táto úroveň o 9 % nižšia. Ak však z uvedenej úrovne odpočítame percentuálnu sadzbu dane z príjmu PO, zistíme, koľko tvoria ostatné dane a poplatky platené spoločnosťou v jednotlivých krajinách. Po aplikácii tejto úpravy zistíme, že v Maďarsku po odpočítaní percentuálnej sadzby dane z príjmu PO tvoria ostatné dane platené spoločnosťou najviac v regióne, celkovo o 2,6 % viac ako na Slovensku a o 12,1 % viac ako v Poľsku, kde sú tieto ostatné dane a príspevky firmy najnižšie:

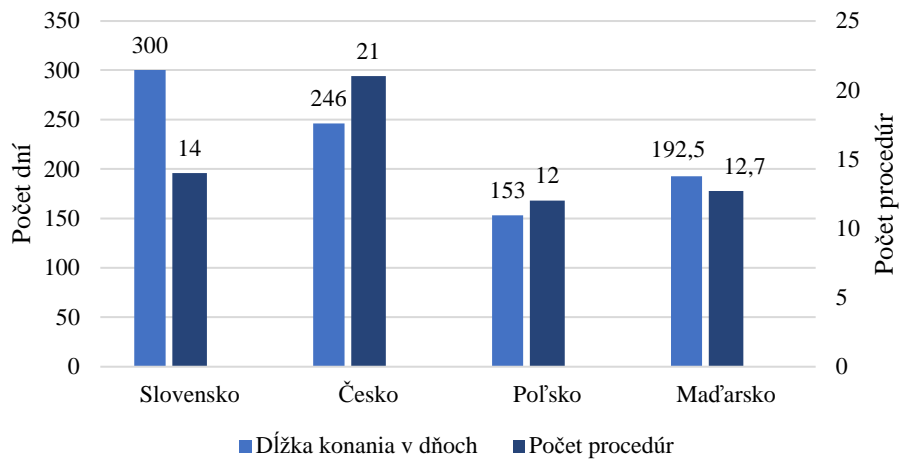
- Maďarsko: 40,3 % ... mínus sadzba dane z príjmu PO (9 %) = 31,3 %,
- Slovensko: 49,7 % ... mínus sadzba dane z príjmu PO (21 %) = 28,7 %,
- Česko: 46,1 % ... mínus sadzba dane z príjmu PO (19 %) = 27,1 %,

- Poľsko: 40,7 % ... mínus sadzba dane z príjmu PO (19 %) = 19,2 %.

2.3 Povoľovacie procesy

Otázke dĺžky povoľovacích procesov v súvislosti so stavebným konaním či povinným posudzovaním vplyvov na životné prostredie prevádzky sa logicky venujú prakticky všetci väčší prichádzajúci investori, a to nie len tí, ktorí zvažujú *greenfieldovú* investíciu (tzv. inv. na zelenej lúke), ale častokrát aj tí, ktorí realizujú tzv. *brownfieldovú* investíciu. V tomto prípade investor nestavia novú halu na pozemku, avšak prerába už existujúcu halu, na čo rovnako potrebuje stavebné povolenie. Ak je postavená hala vo vyhovujúcom stave pre investora a ten ju môže začať relatívne rýchlo využívať, podlieha investičný zámer v určitých prípadoch definovaným zákonom iba posúdeniu vplyvov na životné prostredie (tzv. EIA proces z angl. *Environmental Impact Assessment*).

Graf 5: Porovnanie dĺžky času potrebného na vyriešenie stavebného povolenia a súvisiacich konaní a počtu potrebných procedúr – krokov (2018)

Prameň: SVETOVÁ BANKA (2018): Doing Business 2018

Ako vidno z uvedeného grafu, počet dní potrebných na povoľovacie procesy je podľa zistení Svetovej banky a správy Doing Business v roku 2018 najvyšší v prípade Slovenska, aj napriek tomu, že počet procedúr je nižší ako v okolitých krajinách. Zároveň si dovoľíme poukázať na fakt, že oproti roku 2017 sa hodnotenie Slovenska v rebríčku Doing Business celkovo zhoršilo aj práve kvôli zhoršeným ukazovateľom v rámci kategórie „Riešenie stavebných povolení“. Došlo totiž k nárastu dĺžky času potrebného na vyriešenie stavebného povolenia z 286 na 300 dní a zároveň zvýšeniu počtu procedúr o 4 na 14. Zároveň, zatiaľ čo avšak Česku je potrebných až 21 procedúr na získanie stavebného povolenia, tento proces trvá len 246 dní, t. j. o takmer dva mesiace menej.

Význam a dôležitosť tohto ukazovateľa spočíva v tom, že realizácia investičných zámerov je častokrát naviazaná na určitý časový harmonogram, ktorý vyplýva jednak z finančnej situácie spoločnosti, dodávateľsko-odberateľských vzťahov a ďalších interných nastavení v rámci firmy. Vo väčšine prípadov je tento harmonogram relatívne krátky a spoločnosti prirodzene preferujú čo najskorší možný termín začatia výstavby a následnej prevádzky.

2.4 Dopravná infraštruktúra

Efektívna a rozvinutá dopravná infraštruktúra je ďalším dôležitým faktorom, vstupujúcim do analýz potenciálnych lokalít zo strany zahraničných investorov. Zároveň pre krajinu a jej hospodárstvo predstavuje významný nástroj regionálneho rozvoja. Z ekonomického hľadiska znamená efektívna preprava či už tovarov (vstupných materiálov

alebo výstupnej produkcie) alebo pracovnej sily zníženie operatívnych nákladov, zatiaľ čo jej neefektívnosť tieto náklady vo firmách logicky zvyšuje.

Vzťah medzi efektívnou dopravnou infraštruktúrou a prílevom PZI analyzovala aj S. Trimboth. V závere svojho článku, ktorý uvedený vzťah skúmal v podmienkach Spojených štátov amerických na základe Indexu dopravnej infraštruktúry Americkej obchodnej komory a štatistických dát o príleve PZI, dokumentuje pozitívny vzťah medzi investormi, ktorí otvárajú nové prevádzky v krajine a výkonnosťou dopravnej infraštruktúry meranej indexom.²² Nakoľko sa zamerala čisto na prílev nových investorov, ktorí so sebou prinášajú aj tvorbu nových pracovných miest, možno tento vzťah rozšíriť aj o pozitívnu koreláciu medzi dopravnou infraštruktúrou, zamestnanosťou a celkovým hospodárskym rozvojom.

Vzhľadom na to, že väčšina tovarov sa v regióne Vyšehradskej štvorky prepravuje cestnou nákladnou dopravou, zamerali sme sa na hodnotenie a porovnanie krajín najmä v tejto oblasti. Nasledovná tabuľka vymedzuje dĺžku diaľničnej siete v km, ktorú sme pre lepšiu komparáciu uviedli vedľa informácie o rozlohe krajiny (v km²). Do porovnania sme zároveň pridali aj hodnotenie kvality cestnej siete podľa Globálneho indexu konkurencieschopnosti 2018 Svetového ekonomického fóra (GCI).

Tabuľka 4: Komparácia vybraných ukazovateľov diaľničnej a cestnej siete krajín V4 (hustota a kvalita, 2018)

	Dĺžka diaľničnej siete v km	Rozloha krajiny v km ²	Hodnotenie GCI ²³	
			Kvalita cestnej siete	Poradie v rebríčku
Slovensko	432 ²⁴	49 035	76/100	44/140
Česko	1 248 ²⁵	78 866	86.3/100	20/137
Maďarsko	1 491 ²⁶	93 030	80.8/100	28/137
Poľsko	3 485 ²⁷	312 696	78.7/100	34/137

Pozn.: Vlastné spracovanie

Pri porovnaní diaľničnej infraštruktúry je samozrejme potrebné prizerať na viacero faktorov, nie iba na samotnú dĺžku diaľničnej siete v km. Do úvahy je potrebné brať aj celkovú rozlohu krajiny (menšia krajina bude mať logicky menší počet km) a jej ďalšie geografické charakteristiky, ako napr. hornatosť (výstavba infraštruktúry v hornatej krajine je nákladnejšia a častokrát aj technicky nemožná). Zo zjednodušeného porovnania však možno vyčítať, že približná hustota diaľničnej siete v pomere k celkovej rozlohe krajiny je na Slovensku v porovnaní s inými V4 štátmi nižšia - podiel diaľničnej siete na celkovej rozlohe je približne 0,88 %. Najvyšší podiel vykazuje Maďarsko a Česko (1,60 %, resp. 1,58 %), pričom Poľsko, výrazne najväčšia krajina v rámci V4 rozlohou, je na treťom mieste.

V porovnaní kvality sme sa rozhodli opierať o subindikátor v rámci Globálneho indexu konkurencieschopnosti, ktorý hodnotí kvalitu cestnej infraštruktúry ako index na škále od 0 do 100. Krajiny V4 sú v tejto oblasti hodnotené relatívne podobne – v prípade Slovenska a Poľska uvádza Svetové ekonomické fórum hodnotu okolo 76 – 78, v prípade Maďarska je indikátor kvality vyšší (80), pričom dosahuje až 86 v Česku. Výpovednejšiu hodnotu preto má poradie

²² TRIMBATH, S. (2010). The Economic Importance of Transportation Infrastructure, s. 15

²³ SCHWAB, K. (2018). Globálna správa konkurencieschopnosti 2018, s. 189, 273, 469, 517

²⁴ NÁRODNÁ DIAĽNIČNÁ SPOLOČNOSŤ (2019): Mapa diaľničnej siete. [online]. In: NDS. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.ndsas.sk/stavby/dialnicna-siet>

²⁵ ČESKÉ DÁLNIČNICE (2019): Souhrnné informace. [online]. In: České dálnice, 20. 03. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.ceskedalnice.cz/>

²⁶ ŠTÁTNA DIAĽNIČNÁ SPOLOČNOSŤ MAĎARSKA (2019): Podrobnosti o cestnej sieti. [online]. In: Nemzetiudj, 20. 03. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://nemzetiudj.hu/>

²⁷ VŠEOBECNÉ RIADITELSTVO NÁRODNÝCH CIEST POLSKA (2019). [online]. In: GDDKIA, 20. 03. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.gddkia.gov.pl/>

krajín v tomto subindikátore – v regionálnom porovnaní skončilo najlepšie Česko (20. miesto, nasledované Maďarskom (28. miesto), Poľskom (34. miesto) a Slovenskom (40. miestom).

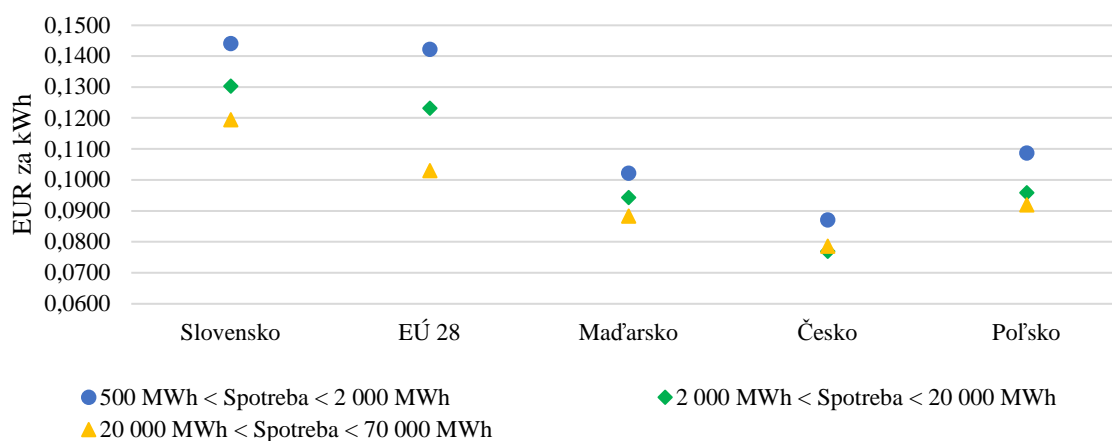
2.5 Náklady na elektrickú energiu

Ceny elektriny majú mimoriadny význam pre medzinárodnú konkurencieschopnosť krajín ako takých, keďže elektrina zvyčajne tvorí veľkú zložku celkových nákladov na energiu nielen priemyselných podnikov, ale i podnikov poskytujúcich služby. Vzhľadom na to, že z celkových operatívnych nákladov na energie predstavuje elektrina pomerovo najväčšiu časť, od analýzy cien plynu prípadne vody sme v predmetnom článku abstrahovali.

Na rozdiel od ceny fosílnych palív, s ktorými sa obvykle obchoduje na celosvetových komoditných trhoch s pomerne jednotnými cenami, majú ceny elektriny v jednotlivých štátoch nielen V4 ale celej EÚ širšie rozpätie. Dôvodom je fakt, že do koncovej ceny elektrickej energie, ktorú platí spotrebiteľ (či už domácnosť alebo podnikateľ) vstupuje viacero zložiek, pričom mnohé z nich sú regulované štátom a ide o rôzne poplatky a dane. Samotná cena komodity je v rámci štátov porovnateľná a pre podnikateľské subjekty predstavuje okolo 50 % z celkovej fakturovanej ceny za spotrebu.

Nižšie sa nachádza porovnanie cien elektrickej energie pre podnikateľské subjekty v krajinách V4, zahŕňajúce dane a poplatky za druhý polrok 2018.

Graf 6: Prehľad cenových úrovní elektrickej energie vrátane daní a poplatkov v krajinách V4 (2. polrok 2018)

Prameň: EUROSTAT (2019): Ceny elektriny pre spotrebiteľov mimo domácností

Dáta Eurostatu o cenách elektriny v jednotlivých členských štátoch zahŕňajú aj zaťaženie týchto cien daňami a poplatkami, ktoré jednotlivé štáty uvažujú na spotrebu v rôznej miere. Aktuálne čísla za druhý polrok 2018 ukazujú, že ceny elektriny na Slovensku sú vo všetkých troch vybraných spotrebných kategóriách podnikateľských subjektov vyššie ako v okolitých krajinách. Dôvodom je fakt, že spotrebu elektrickej energie zaťažujeme daňami a tzv. skrytými poplatkami napríklad, v podobe tarify za prevádzkovanie systému (TPS) vo väčšej miere ako susedné štáty, dokonca sme v tomto ohľade drahší ako je priemer EÚ28. Spomínaná TPS zahŕňa napr. podporu na obnoviteľné zdroje energie (OZE), kombinovanú výrobu energie a tepla (KVET) ale i ťažbu uhlia a uvedené neplatí iba pre energeticky náročné podniky s vysokou ročnou spotrebou, ale aj pre malých a stredných odberateľov. V rámci Vyšehradskej skupiny je tak elektrická energia na Slovensku pre potenciálnych investorov najdrahšia a je pravdepodobné, že toto je jeden z faktorov, pre ktorý sa spoločnosti s investičným zámerom, ktorý spočíval v energeticky náročnej výrobe (napr. výroba batérií do elektromobilov) rozhodli pre susedné krajiny. Kým podnik na Slovensku zaplatí za jednu kilowatthodinu 0,12-0,13 eura, v Česku, Maďarsku či v Poľsku ide o oveľa nižšiu sumu.

Záver

V závere článku je možné na výsledky komparatívnej analýzy aplikovať celkom reálnu prípadovú štúdiu. Zahraničná spoločnosť, ktorá zvažuje vybudovanie nového závodu na výrobu sofistikovaných súčiastok do elektrotechnického priemyslu sa pre svoj investičný zámer rozhodla zanalyzovať štyri krajiny tzv. Vyšehradskej štvorky (parametre investície pre tento účel nie sú relevantné). Dôvod pre selekciu týchto štyroch krajín spočíval v komparatívnej výhode uvedeného regiónu a síce v širokej sieti už etablovaných dodávateľov a rovnako i potenciálnych odberateľov, zákazníkov. Základné faktory, ktoré v tejto súvislosti potrebuje firma zanalyzovať možno rozdeliť do piatich kategórií: mzdové náklady a produktivita, daňová oblasť, povoľovacie procesy (nakoľko plánuje stavať nový závod a dátum štartu produkcie a prvých dodávok je naviazaný na už existujúci kontrakt s odberateľom), diaľničná sieť a náklady na energie (nakoľko pôjde o stredne energeticky náročnú výrobu). Výsledok komparatívnej analýzy so znázornením toho, v akom poradí sa jednotlivé krajiny umiestnili v regionálnom porovnaní medzi sebou v komplexnom a štruktúrovanom porovnaní by vyzeral nasledovne:

Tabuľka 4: Komparácia umiestnenia krajín V4 v regionálnom porovnaní v rámci analyzovaných ukazovateľov

Oblasť	Slovensko	Česko	Poľsko	Maďarsko
1a. Trh práce – priemerná hrubá mzda v hospodárstve	1	4	3	2
1b. Trh práce – celkové mzdové a nemzdové náklady práce	3	4	2	1
1c. Trh práce – produktivita práce	1	2	4	3
2a. Daňová oblasť – zákonná sadzba dane z príjmu právnických osôb	4	2	2	1
2b. Daňová oblasť – celkové daňové zaťaženie firiem	4	3	2	1
3. Povoľovacie procesy	4	3	1	2
4. Diaľničná infraštruktúra (hustota a kvalita)	4	1	3	2
5. Náklady na elektrickú energiu	4	1	3	2

Prameň: vlastné spracovanie

Dovolíme si tvrdiť, že v realite by investor bral do úvahy viacero faktorov ako uvedených päť – celkom jednoznačne by do rozhodovacieho procesu vstupoval aj faktor dostupnosti a kvality pracovnej sily (počty pracovníkov s relevantným zameraním a kvalifikáciou, ktoré možno kvantifikovať na základe počtu pracovníkov vo firmách s podobnými aktivitami už pôsobiacich v regióne, počty študentov a absolventov relevantných odborov na stredných odborných a vysokých školách), dostupnosti, ceny a kvality ponúkanej lokality (pozemku, prípadne haly či kancelárskych priestorov), dodávateľsko-odberateľskej siete, prípadne konektivity k iným globálnym centráam danej firmy (napr. vo forme leteckých spojení pre manažment v rámci iných závodov). Nakoľko sa však tieto oblasti dajú hodnotiť iba veľmi individuálne na základe konkrétnych požiadaviek investora a konkrétneho investičného prípadu, predmetný článok sme zamerali iba na porovnanie spomínaných piatich oblastí, ktoré možno označiť za ľahšie definovateľné (vyčísliteľné), teda i porovnateľnejšie a všeobecne zvažované takmer každým potenciálnym investorom, bez ohľadu na parametre či charakter investície.

Pokiaľ ide o samotné výsledky našej (limitovanej) komparatívnej analýzy investičného prostredia krajín V4: ako možno vyčítať z tabuľky č. 4, Slovenská republika sa umiestnila v regionálnom porovnaní najlepšie v hodnotení výšky priemernej hrubej mzdy v hospodárstve

a v hodnotení produktivity práce. Pokiaľ ide o prvú menovanú oblasť – dovoľme si tvrdiť, že ide iba o čiastočnú informáciu, ktorú by mal každý investor doplniť o špecifickejšiu analýzu. V prvom rade je potrebné pozrieť sa na mzdový level v danom regióne v rámci hodnotenej krajiny – nie len to len prípad Slovenska, kde sú významné regionálne rozdiely v mzdách. V druhom rade odporúčame analyzovať mzdu nie pre celé hospodárstvo ale pre konkrétny sektor (napr. priemysel), v ideálnom prípade sa pozrieť na platové referencie vo firmách, ktoré by doslova susedili s novým závozom. Ako už bolo spomínané, pre účely tohto príspevku sme abstrahovali od takýchto špecifických analýz a zamerali sme sa výlučne na všeobecné dáta. Za najdôležitejšie však považujeme brať do úvahy celkovú cenu práce a preto sme pre tento účel do porovnania zahrnuli komparáciu celkových mzdových a nemzdových nákladov práce, čo nám dalo predstavu o tzv. superhrubej mzde. V tomto ukazovateli sa Slovensko umiestnilo na treťom mieste. V nákladoch na mzdy zamestnancov tak v oboch prípadoch skončila najhoršie (najdrahšie) Česká republika, čo je prirodzený odraz situácie na miestnom trhu práce, kedy sa miera nezamestnanosti v krajine pohybuje už dlhodobo na najnižšej úrovni v rámci celej EÚ. Najnižšiu úroveň celkových mzdových a nemzdových nákladov vykazuje Maďarsko a to nielen z dôvodu, že sú odvody pre zamestnávateľov nižšie, ale i z dôvodu, že tu odvádzajú na povinné nemocenské a sociálne odvody viac samotní zamestnanci, ako je tomu v porovnaní s inými krajinami.

V súvislosti s trhom práce možno poukázať na hlavnú komparatívnu výhodu Slovenska (a to platí v rámci širšieho regiónu) a tou je vysoká miera produktivity práce meraná ako hodnotu produktu na počet odpracovaných hodín v hospodárstve. Vyššia cena za prácu je tak čiastočne kompenzovaná jej efektivitou a výkonnosťou, čo je pre podnikateľské subjekty výhodné. Je ale potrebné si uvedomiť, že miera produktivity v Česku je iba o 2 percentuálne body pod Slovenskou a vykazuje rýchlejšiu rast, čo môže jedinou vedúcu pozíciu Slovenska v nasledujúcich rokoch ohroziť.

Pokiaľ ide o ďalšie oblasti (daňové náklady, povoľovacie procesy, diaľničná infraštruktúra či náklady na elektrickú energiu), Slovenská republika sa umiestnila v každej hodnotenej kategórii na poslednom mieste v rámci regiónu. Maďarsko v týchto oblastiach skončilo buď ako prvé, resp. druhé a rovnako v celkovej analýze skončilo na prvom mieste najpočetnejšíkrát (trikrát – v oblasti celkových mzdových a nemzdových nákladov, dane z príjmov PO a celkovom daňovom zaťažení firiem). Dve prvé umiestnenia má aj Česká republika a to pokiaľ ide o diaľničnú infraštruktúru a náklady na elektrickú energiu. Poľsko sa vo väčšine prípadov umiestnilo na druhom (v oblasti celkových mzdových a nemzdových nákladov, dane z príjmov PO a celkovom daňovom zaťažení firiem), prípadne treťom mieste (v oblasti priemernej hrubej mzdy v hospodárstve, diaľničnej infraštruktúry a nákladov na elektrinu) a v jednom prípade na prvom (v prípade dĺžky povoľovacích procesov v rámci výstavby). Objektívne tak možno tvrdiť, že porovnania najlepšie pre nášho fiktívneho potenciálneho investora vyšlo Maďarsko.

V úvode článku sme spomínali rozdelenie základných determinantov PZI podľa K. L. Tuomi. V závere k uvedenému doplníme, že dôležitým aspektom, vďaka ktorému môžeme jednotlivé skupiny determinantov PZI odlíšiť je to, do akej miery dokáže štát tieto oblasti ovplyvniť a zmeniť. Prvú kategóriu – základne charakteristiky krajiny vláda štátu nevie ovplyvniť, avšak v prípade investičného prostredia dokáže vláda zmenou regulácie a novým nastavením jednotlivých politík určité oblasti ovplyvniť, zmeniť k lepšiemu a investičné a podnikateľské prostredie tak pre potenciálnych investorov atraktívniť. Príkladom je aj nedávna iniciatíva maďarského ministerstva financií, ktoré koncom mája 2019 predstavilo Akčný plán na podporu ekonomiky, zahŕňajúci 13 opatrení, z ktorých je viacero relevantných aj pre podnikateľský sektor. Z oficiálnej tlačovej správy na stránke ministerstva financií Maďarska vyberáme niekoľko, napr.: zjednodušenie správy a daní, zvýšenie grantov na vedu a výskum v rozpočte na rok 2020, zníženie dane pre malé podniky z 13 % na 12 % od 1.1.2020, zníženie limitu, na základe ktorého môžu byť podniky oprávnené na daňové zvýhodnenia na

rozvoj, agentúry na podporu a rozvoj podnikania získajú dodatočný kapitál²⁸. Javí sa tak, že v Maďarsku sa stala agenda zlepšovania podnikateľského prostredia a lákania PZI politická prioritou a zodpovednosť za merateľné zlepšenie v tejto oblasti bola prenesená na všetky ministerstvá a relevantné agentúry.

Domnievame sa, že komparácia spracovaná v predmetnom článku ako aj príklady nových plánov na podporu ekonomiky v Maďarsku, ktoré uvádzame poskytujú čiastočné odpovede na otázky, ktoré sme položili v úvode článku – a síce otázky vyplývajúce zo zhoršujúceho sa postavenia Slovenskej republiky v medzinárodných rankingoch hodnotiacich podnikateľské prostredie a s otázkou prečo sme počas relatívne krátkeho nedávneho obdobia „prišli“ o niekoľko významných investícií, práve v prospech našich južných susedov.

Použitá literatúra:

1. ACCACE (2017): CIT rate development in CEE. [online]. In: *Accace*, 8. 3. 2019. [Citované 25. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://accace.com/wp-content/uploads/2017/05/2017-CIT-rate-development-in-CEE.pdf>
2. ČESKÉ DÁLNIČNICE (2019): Souhrnné informace. [online]. In: *České dálnice*, 20. 03. 2019. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.ceskedalnice.cz/>
3. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. (2019). Mzdy a náklady práce. [online]. In: CZSO, 8. 3. 2019. [Citované 25. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://www.czso.cz/csu/czo/prace_a_mzdy_prace
4. ĎURANA, R. – VLACHYNSKÝ, M. – ZEMAN, J. (2019): Keď byrokrati škrtajú byrokraciou. [online]. In: *Iness*, 29. 4. 2019. [Citované 9. 5. 2019.] Dostupné na internete: http://www.iness.sk/sites/default/files/documents/pdf/IPN/ked_byrokrati_skr_taju_byrokraciou_2019_0.pdf
5. EUROSTAT (2019): Labour cost levels by NACE Rev. 2 activity. [online]. In: *EUROSTAT*, 13. 5. 2019. [Citované 12. 5. 2019.] Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lc_lci_lev&lang=en
6. EUROSTAT (2019): Labour productivity per person employed and hour worked (EU28=100). [online]. In: *EUROSTAT*, 13. 5. 2019. [Citované 12. 5. 2019.] Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=tesem160&lang=en>
7. EUROSTAT (2019): Electricity prices for non-household consumers - bi-annual data (from 2007 onwards). [online]. In: *EUROSTAT*, 8. 5. 2019. [Citované 14. 5. 2019.] Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nrp_c205&lang=en
8. HIPA (2018): Jaguar Land Rover announces technical engineering office in Hungary. [online]. In: *HIPA*, 2. 11. 2018. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://hipa.hu/jaguar-land-rover-announces-technical-engineering-office-in-budapest>
9. HUNGARIAN CENTRAL STATISTICAL OFFICE. (2019). Average gross monthly earnings of employees in the national economy (2000–). [online]. In: KSH. [Citované 25. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/i_qli012b.html
10. KRUGMAN, P. (1992): *The Age of Diminished Expectations*. Massachusetts: MIT Press, 1992. ISBN 978-0-2626-11-343.
11. LAWRENCE, M. (2019): SK Innovation set to develop Lithium-Ion Battery Separators in Poland. [online]. In: *Global Manufacturing*, 27. 3. 2019. [Citované 13. 5. 2019.]

²⁸ VLÁDA MAĎARSKA (2019): Vláda prijala akčný plán na ochranu hospodárstva na podporu dynamického rastu maďarského hospodárstva. [online]. In: *Kormany*, 30. 05. 2019. [Citované 31. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.kormany.hu/en/ministry-for-national-economy/news/government-has-adopted-economy-protection-action-plan-to-uphold-dynamic-growth-of-hungarian-economy>

- Dostupné na internete: <https://www.manufacturingglobal.com/leadership/sk-innovation-set-develop-lithium-ion-battery-separators-poland>
12. LUPRICH, A. (2019): Porsche postaví pri Hornej Strede technologické centrum. In: *SME*, 9. 5. 2019. [Citované 11. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://mytrencin.sme.sk/c/22117203/porsche-postavi-pri-hornej-strede-technologicke-centrum.html>
 13. NÁRODNÁ DIAĽNIČNÁ SPOLOČNOSŤ (2019): Mapa diaľničnej siete. [online]. In: NDS. [Citované 21. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.ndsas.sk/stavby/dialnicna-siet>
 14. NEJEDLÝ, T. (2019): Samsung presúva výrobu do Maďarska, región to zatiaľ necíti. [online]. In: *Trend*, 23. 5. 2019. [Citované 24. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-2019/cislo-20/samsung-presuva-vyrobu-do-madarska-region-to-zatial-neciti.html>
 15. OECD (2019): *OECD Compendium of Productivity Indicators 2019*. Paríž: OECD Publishing, 2019. ISBN 978-92-63-60398-1.
 16. OECD (2019): Statutory corporate income tax rate. [online]. In: *OECD*. [Citované 19. 5. 2019.] Dostupné na internete: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE_III#
 17. PATRICOLO, C. (2019): SK Innovation to invest 750 million euros in Hungarian battery plant. [online]. In: *Emerging Europe*, 28. 2. 2019. [Citované 13. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://emerging-europe.com/business/sk-innovation-to-invest-750-million-euros-in-hungarian-battery-plant/>
 18. RANDALL, Ch. (2018): LG Chem triples manufacturing capacities in Poland. [online]. In: *Electrive.com*, 29. 11. 2018. [Citované 13. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.electrive.com/2018/11/29/lg-chem-triples-manufacturing-capacities-in-poland/>
 19. RIADH, B.J. (2013): Global Foreign Direct Investment Country Attractiveness Index – Methodology. [online]. In: *FDI Attractiveness*. [Citované 13. 5. 2019.] Dostupné na internete: <http://www.fdiattractiveness.com/index-methodology/>
 20. SARIO (2016): Minebea postaví svoj nový závod v Košiciach. [online]. In: SARIO, 6.12.2016. [Citované 11. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.sario.sk/sk/novinky/minebea-postavi-svoj-novy-zavod-v-kosiciach>
 21. SARIO (2017): Výročná správa 2017. In: SARIO. [Citované 11. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.sario.sk/sites/default/files/data/sario-vyrocná-sprava-2017.pdf>
 22. SARIO (2015): Výročná správa 2015. In: SARIO. [Citované 11. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.sario.sk/sites/default/files/data/sario-vyrocná-sprava-2015.pdf>
 23. SCHWAB, K. (2018). *The Global Competitiveness Report 2018*. Ženeva: World Economic Forum, 2018. ISBN: 978-92-95044-76-0
 24. SVETOVÁ BANKA (2014): *Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency*. Washington, DC: World Bank, 2014. ISBN: 978-1-4648-0352-9.
 25. SVETOVÁ BANKA (2015): *Doing Business 2016: Measuring Regulatory Quality and Efficiency*. Washington, DC: World Bank, 2015. ISBN: 978-1-4648-0668-1
 26. SVETOVÁ BANKA (2016): *Doing Business 2017: Equal Opportunity for All*. Washington, DC: World Bank, 2016. ISBN: 978-1-4648-0984-2.
 27. SVETOVÁ BANKA (2017): *Doing Business 2018: Going Beyond Efficiency*. Washington, DC: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2017.
 28. SVETOVÁ BANKA (2018): *Doing Business 2019: Training for Reform*. Washington, DC: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2017.
 29. SVETOVÁ BANKA (2019): Total tax and contribution rate (% of profit). [online]. In: *World Bank*, 31. 7. 2018. [Citované 18. 5. 2019.] <https://data.worldbank.org/indicator/>

DEVELOPMENT OF INSTRUMENTAL METHODS OF INTERACTION OF THE RUSSIAN FEDERATION SUBJECTS¹

Elena V. Kozonogova

Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: elena.kozonogova@gmail.com

The methodology for economic-mathematical identification of inter-regional clusters to determine potential interaction of the participants is developed in the article. At the first stage, groups of interrelated industries are identified, at the second stage, the regions participating in clusters are determined, and at the third stage, a tool is developed that allows to organize real-time economic interaction of economic entities. The tool is a web-application – data integrator, placed in public access at the following address: <http://ruclusters.ru>.

Key words: organization of interaction, inter-regional cluster of economic-mathematical identification of instrumental methods

JEL: C21, R12

Introduction

A distinctive feature of the spatial organization of the economy in the majority of countries today is the polycentric nature of the spatial development. Russia's economic system is no exception. Thus, according to the strategy of spatial development of the Russian Federation until 2025 developed by the Ministry of economic development of the Russian Federation, the concentration of economic growth in a limited number of centers is noted as the main trend of spatial development of the country. It leads to the preservation of high inter-regional socio-economic disparities².

The absence of a unified strategy for locating the productive forces can lead to an increase in the concentration of economic activity and further polarization of spatial economic development, an increase in interregional differentiation in the levels of well-being of the population and a continuation of the divergence of the subjects of the Russian Federation. Therefore, the reform and regulation of the system of interregional relations is complicated by the fact that direct interaction takes place within the framework of relations between economic entities having different interests and goals. At the same time, the localization of enterprises in various subjects is a factor that objectively constrains their association and joint work as a single cluster. At the same time, effective cooperation within the interregional cluster can be a significant catalyst for economic growth. Therefore, the development of instrumental methods of organizing the interaction of economic entities of the Russian Federation is of fundamental importance for the development of both separate regions and the national economy as a whole. It determines the relevance of the chosen research topic to the full extent.

It should be noted that at present, according to official data of the Government of Russia, only 7 interregional clusters have been formed in the country. Such a small number of clusters suggests that, in practice, it is difficult for potential enterprises participating in the interregional cluster to organize and agree.

¹ The reported study was funded by RFBR according to the research project № 19-010-00562.

² Ministry of Economic Development of Russia: DRAFT STRATEGY FOR SPATIAL DEVELOPMENT OF THE RUSSIAN FEDERATION UNTIL 2025.

These difficulties are due to the need to overcome organizational and administrative problems, universal methods for evaluating the economic benefits of cooperation, the lack of opportunities for enterprises - cluster members to incur additional labor, financial and investment costs for organizing a large but non-transparent project in terms of project efficiency.

At the same time, research on the formation of interregional clusters has not yet created instrumental methods for their identification. There are no comprehensive studies in the field of modeling interregional clusters that have, in fact, significant opportunities to enhance territorial development.

The insufficient development of these problems, the theoretical and practical significance of their solution determined the purpose of the present study: the development of instrumental methods for organizing the interaction of the Russian Federation subjects based on the economic and mathematical identification of interregional clusters.

1 Methods of research

On the basis of foreign and domestic methods for determining clusters (M. Deglago & M. Porter³, T. Brenner⁴, L. Markov⁵ and others), the author developed a method for the economic and mathematical identification of interregional clusters in Russia, including 3 main stages. At the first stage (macro level), groups of interrelated industries are determined, at the second stage (meso level), regions - participants of interregional clusters are defined, at the third stage (micro level) a tool is developed to identify enterprises - potential participants of interregional clusters.

Stage 1 (Macro Level). Selection of groups of interrelated industries

At the first stage, groups of interconnected industries are allocated on the basis of a symmetric table "Input-output" (CTL) in the context of 86 types of economic activity. And links between industries are visualized using the GVMap tool, which displays clustered data in a map-like image format, which makes it easier to read the graph of economic connectivity of industries. As input parameters, data is presented in the form of a graph, and information is also provided on the relationship between industries. Groups of interrelated industries are distinguished using the method proposed by S. Zamanski⁶.

Matrices X and Y are formed at the first step. Next, the similarity of any pairs of branches is determined and a symmetric matrix is constructed, the columns of which are variables for the principal component method.

For visualization, information about the connection between the industries is required, therefore, below we use the Maximum method. Matrices of subsequent relations and a matrix of previous relations are constructed. And in the end, we expect to get a matrix of significant relationships "Supplier-consumer".

Thus, we build a map of groups of interrelated industries using the GVMap tool. On the map, graph vertices are types of economic activity (industry), relations between graph vertices (edges) are built on the basis of a matrix of significant supplier-consumer relations, groups of interrelated industries are highlighted in color.

Stage 2 (Meso level). Identification of regions - participants of interregional clusters.

At the second stage, the regions as the "cores" of the interregional clusters and the regions as participants, on which the regions - "cores" have the strongest influence are defined. Calculations at the second stage are carried out separately for each of the groups of interrelated industries defined at stage 1.

³ DELGADO, M. – PORTER, M. – STERN, S. (2014): Defining clusters of related industries.

⁴ BRENNER T. (2017) Identification of Clusters – An Actor-based Approach.

⁵ MARKOV, L.S. (2015): Theoretical and methodological foundations of the cluster approach. 300 p.

⁶ CZAMANSKI, S. (1974): Study of clustering of industries. 154 p.

For each group of interrelated industries, a database is created containing information on the average number of employees in 83 regions of Russia by type of economic activity within the group for 8 years.

And the level of concentration of a group of interrelated industries in the territory of each region is calculated based on the localization coefficient⁷. The coefficient is calculated for each region for each period of time 2009–2016.

Using the global Moran index⁸, the spatial heterogeneity of the distribution of the number of employed groups of interrelated industries by regions of Russia is revealed.:

$$I = \frac{\sum_i \sum_j w_{ij} (LQ_{cl,i} - \overline{LQ_{cl}})(LQ_{cl,j} - \overline{LQ_{cl}})}{\frac{1}{n} \sum_i (LQ_{cl,i} - \overline{LQ_{cl}})^2 \sum_i \sum_j w_{ij}}$$

where w_{ij} is the weight of matrix element.

The study examines 2 types of weight matrices: inverse distance matrix, weights boundary matrix.

The elements of the inverse distance matrix are equal to:

$$wd_{ij} = \begin{cases} 0, & \text{if } i = j \\ \frac{1}{d_{ij}}, & \text{if } i \neq j \end{cases}$$

d_{ij} – distance between administrative centers of regions by road.

The elements of the boundary matrix weights:

$$wb_{ij} = \begin{cases} 0, & \text{if regions } i \text{ and } j \text{ do not have a common border} \\ 1, & \text{if regions } i \text{ and } j \text{ have a common border} \end{cases}$$

A region can become a potential center, the “core” of an interregional cluster, if the analyzed sectors are more developed than branches of neighboring regions, or are surrounded by territories with a relatively equal level of development of industries, i.e. in our case, if the localization coefficient of the cluster of the region in question is higher than the coefficients in the neighboring regions, or is approximately equal. To identify such regions, a local Moran index⁹ is calculated, on the basis of which the spatial scatter diagram is constructed:

$$I_i = \frac{\sum_j w_{ij} (LQ_{cl,i} - \overline{LQ_{cl}})(LQ_{cl,j} - \overline{LQ_{cl}})}{\frac{1}{n} \sum_j (LQ_{cl,i} - \overline{LQ_{cl}})^2}$$

Potential centers of interregional clusters are regions located in 1st and 4th quadrants of the diagram and having a statistically significant local Moran index.

When it comes to analyzing regional data, the question arises about the interaction of territories. Occurring events in some regions affect others, especially if they are in the neighborhood. In particular, when it comes to employment, changes in the labor market of one region affects the labor market of the neighboring region. At the same time, the social and economic situation of the regions plays an important role. To account for such effects, spatial econometrics models are evaluated.

So for a cluster of high-tech equipment and IT a model was developed with an autoregressive spatial lag and spatial dependence in error (SAC), as well as to eliminate the problem of endogeneity with a time lag of independent variables.

⁷ BERGMAN, E. – FESER, E. (1999): Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications.

⁸ BALASH, O.S. (2012): Statistical study of the spatial clustering of Russian regions. pp. 56-65

⁹ ANSELIN, L. (1995): Local indicators of spatial association. pp. 93-115.

To identify interregional clusters, it is necessary to identify those regions that are strongly influenced by the regions - the “cores” of interregional clusters.

For this, the results of the estimated model are interpreted as follows: for each region, an influence coefficient is calculated, which shows the region's influence on other regions in the cumulative effect of each region.

Thus, to identify regions that are strongly influenced by the regions - the centers of interregional clusters, the "matrix of influence" ($M^{influence}$)¹⁰ is calculated, elements of which are coefficients of influence of region j on region i:

$$m_{ij}^{influence} = \frac{m_{ij}^{effects}}{\sum_i m_{ij}^{effects}}$$

where $m_{ij}^{effects}$ – elements of matrix $M^{effects} = (I - \rho W)^{-1}$, value of the coefficient ρ resulting from the evaluation of model coefficients (5). The greater the value of the coefficient of influence $m_{ij}^{influence}$, the more strongly region j influences region i.

Thus, participants of the interregional cluster include (1) “core” region of the cluster and (2) regions that are the most influenced by the “core” of the cluster.

Stage 3 (Micro Level). Development of a tool for identifying enterprises as potential participants of the interregional cluster

The data sources for the implementation of the third stage are: online encyclopedias (ru.wikipedia.org, wikiredia.ru), map resources (avtodispetcher.ru, ru.distance.to, maps.yandex.ru).

The tool was created in Python and JavaScript using such library sets as scipy+numpy, pysal, nltk, django, BeautifulSoup, angular.

The software algorithm includes the following modules:

- 1) automated collection of statistical data from open Internet sources;
- 2) fuzzy processing and integration of data, automatic updating of obsolete data;
- 3) definition of groups of interrelated industries;
- 4) identification of regions as potential participants of interregional clusters;
- 5) finding enterprises as potential participants of interregional clusters;
- 6) integration of data on enterprises from n-sources;
- 7) text and graphic (in the form of geographical maps) presentation of results.

The use of the developed toolkit that implements the method of identifying interregional clusters provides an increase in the speed of information processing; reducing the level of operational risk by minimizing manual information processing; implementation of all key identification steps using one software tool.

2 The results of the study

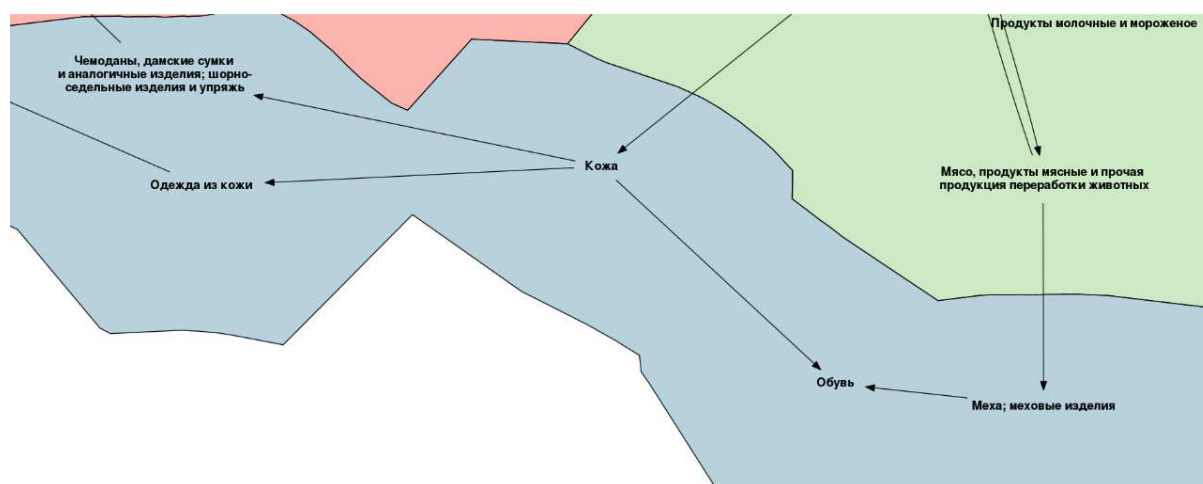
11 groups of interrelated industries characteristic of the Russian economy were distinguished as a result of the implementation of the first stage of the methodology on the basis of a symmetric “Cost-output” table: metalworking cluster, chemical industry cluster, food industry cluster, mining cluster, forestry, woodworking and pulp cluster paper processing, non-ferrous and precious metals processing cluster, building materials cluster, light industry cluster, oil and gas production cluster industry, coal industry cluster, high-tech equipment and IT cluster.

Also a map of groups of interrelated industries was built. The constructed map in the form of a graph contains 86 vertices and 129 edges. All vertices have at least one connection

¹⁰ VAKULENKO, E.S. (2015): *Analysis of the relationship between regional labor markets in Russia using Okun's model*. pp. 28-48.

with the neighboring vertex. The greatest number of neighbors have such peaks as: "Iron, cast iron, steel and ferroalloys" - 20 neighbors, "Ships, aircraft and spacecraft, other vehicles and equipment" - 12 neighbors, "Live animals and animal products" - 13 neighbors. Figure 1 shows a part of the constructed graph map ¹¹ - a cluster of light industry. As can be seen from the built ties, leather is the main product in the manufacture of clothing made of leather, shoes and suitcases, handbags, etc. Also, the main products of the fur and fur products industry are used in shoemaking.

Figure 1: Visualization of reference clusters (light industry cluster)

Source: Created by author.

The second stage was implemented for a cluster of high-tech equipment and IT. At the second stage, using the methods of spatial econometrics, 8 regions were singled out - "cores" of inter-regional clusters of high-tech equipment and IT, and a list of regions — potential cluster members — was obtained using the influence matrix. A map of the regions of the Russian Federation was also constructed, visualizing the location of the regions - potential participants in interregional clusters of high-tech equipment and IT.

As a result of calculating the cluster concentration ratio in the region, it was revealed that St. Petersburg has the highest localization coefficient, i.e. in its territory, compared with other regions, there is a large concentration of high-tech equipment and IT employed in the activities of the cluster. And in general, there are no people employed by the types of activity included in the considered specialization of the reference cluster in the Chukotka Autonomous Region.

To identify the spatial inhomogeneity of the distribution of the number of people employed in the cluster in question across Russian regions, global Moran indices were calculated. As a result of calculations of global Moran indices using the inverse distance weights matrix and the weights boundary matrix, a significant and positive spatial autocorrelation has been revealed among the neighboring regions, i.e. there is a clustering of regions by employment.

Thus, as regions of inter-regional clusters of high-tech equipment and IT, regions were identified that are more developed than neighbors, or are surrounded by similar regions (located in 1 and 4 quadrants of the spatial scatter diagram), while the local Moran index statistically

¹¹ A full map of groups of related industries in color format (out.png file) is available on a web service for hosting IT projects and jointly developing GitHub in the repository «ekozonogova/cluster» (URL: <https://github.com/ekozonogova/cluster>).

significant: Kaluga region, Moscow, Moscow region, Penza region, Ryazan region, St. Petersburg, Tambov region, Udmurt Republic.

The display of enterprises as potential participants of the interregional cluster is implemented in a developed tool (web application). The software is a web-application - data integrator, which is publicly available at: <http://ruclusters.ru>. The web interface contains a geographic map and 2 drop-down lists: in the first drop-down list, the list of reference clusters, which we called "specialization of an interregional cluster"; the second list is a set of activities included in each specialization of interregional clusters. When choosing a specialization on the map, the regions are colored - the cores of the interregional clusters are red, and the regions that are members of the interregional cluster are colored yellow. After selecting the type of activity of interest (or several types of activity) at the user's request (when you click the "Find" button), business entities are filtered. Depending on the scale, the map displays information on the number of enterprises specializing in the chosen type of activity, as well as their contact details.

Conclusion

The results obtained in the work contribute to the solution of an important problem: the development of tools that increase GDP through the organization and development of interregional interaction of the subjects of the Russian Federation.

The nature of the results obtained testifies to their value for the development of economic theory and practice. The results obtained in the work may be of interest both to legislative and executive authorities in the design and implementation of development programs in the field of industrial and cluster policies, as well as in regulating the interaction of economic entities, and for managers of industrial enterprises in the formation of new supply chains.

Thus, the developed tool includes spatial maps with the help of which the economic interaction of economic entities can be regulated in real time.

References:

1. ANSELIN, L. (1995): *Local indicators of spatial association - LISA*. Geographical Analysis 27. pp. 93-115.
2. BALASH, O.S. (2012): *Statistical study of the spatial clustering of Russian regions*. News of Tula State University. Economic and legal sciences. No 2-1, pp. 56-65
3. BERGMAN, E. – FESER, E. (1999): *Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications*. Virginia: WVU Regional Research Institute.
4. BRENNER T. (2017) *Identification of Clusters – An Actor-based Approach*. Working Papers on Innovation and Space, Philipps University Marburg.
5. CZAMANSKI, S. (1974): *Study of clustering of industries*. Halifax, Canada: Institute of Public Affairs, Dalhousie University. 154 p.
6. DELGADO, M. – PORTER, M. – STERN, S. (2014): *Defining clusters of related industries*. NBER working paper series. Available online at <http://www.nber.org/papers/w20375>
7. DRAFT STRATEGY FOR SPATIAL DEVELOPMENT OF THE RUSSIAN FEDERATION UNTIL 2025: Official website of the Ministry of Economic Development of Russia. [Cited 12. 04. 2019] Available online: <http://economy.gov.ru/minec/activity/sections/planning/sd/201817081>.
8. MARKOV, L.S. (2015): *Theoretical and methodological foundations of the cluster approach*. Novosibirsk: IEEPP SB RAS, 300 p.
9. VAKULENKO, E.S. (2015): *Analysis of the relationship between regional labor markets in Russia using Okun's model*. Applied Econometrics. No 40 (4). pp. 28-48.

Contact:

Elena V. Kozonogova

Economics and Finances Department

Perm National Research Polytechnic University

Komsomolsky Avenue 29

Perm

Russia

e-mail: elena.kozonogova@gmail.com

NASTOLENIE DEMOKRACIE POMOCOU TRANZITÍVNEJ SPRAVODLIVOSTI – PRÍPAD KOLUMBIE

Kristína Krupová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: kristina.krupova@euba.sk

V prostredí súčasných medzinárodných vzťahov sa najmä v rozvojovej časti sveta dostáva do popredia problematika tranzitívnej spravodlivosti, ktorá sa snaží pomocou rôznych nástrojov zabezpečiť plynulý prechod od totalitného či diktátorského režimu k demokracii. Toto prechodné obdobie sa častokrát spája s masovým porušovaním základných ľudských práv obyvateľstva postihnutým vnútropolitickými nepokojmi. Ústredným cieľom predkladaného článku je preto pomocou analýzy konfliktu v Kolumbii preukázať opodstatnenosť tranzitívnej spravodlivosti, ktorej primárnym cieľom je zabezpečiť stabilnú situáciu v krajine a naplnenie základných atribútov právneho demokratického štátu.

Kľúčové slová: tranzitívna spravodlivosť, zbrojený konflikt, mier, demokracia

In the context of current international relations, the issue of transitional justice, particularly in the developing world, is trying through various instruments to ensure a smooth transition from a totalitarian or dictatorial regime to democracy. This transitional period is often associated with mass violations of the fundamental human rights of the population affected by internal unrest. The main objective of this article is therefore through the analysis of the conflict in Colombia demonstrate the legitimacy of transitional justice, whose primary objective is to ensure a stable situation in the country and to fulfil the essential attributes of a legal democratic state.

Key words: transitional justice, armed conflict, peace, democracy

JEL: K38, N46

Úvod

V prostredí súčasných politických a hospodárskych zmien nie je jednoduché zabezpečiť, aby sa niektorá z rozvojových krajín vymanila z chudoby a vnútro politickej nestabilnej situácie. Prechod od nedemokratických režimov k nastoleniu demokracie, ktorý sa v rozvojovej časti sveta nezaobišiel bez ozbrojených konfliktov, predstavuje dlhodobý proces zmien v spoločnosti. Vyžaduje si zapojenie viacerých aktérov na národnej, regionálnej, ale i medzinárodnej úrovni, aby bol proces prechodu od diktátorských a totalitných režimov k demokracii úplný. Počas prechodného obdobia k nastoleniu demokracie v krajine je nutné si uvedomiť potrebu zásadných spoločenských zmien a spôsob, ako sa vysporiadať s minulými konfliktmi v krajine.

Koncept tranzitívnej spravodlivosti v sebe zahŕňa všetky potrebné mechanizmy, ktoré sú potrebné pri riešení konfliktov, a preto zohráva kľúčovú úlohu pri premenách novodobých demokracií. Základnou premisou tranzitívnej spravodlivosti je skutočnosť, aby sa spoločnosť oprostila od masívneho porušovania ľudských práv a zabezpečila rešpektovanie základných ľudských práv. V tejto súvislosti je zároveň nevyhnutné vyriešiť zločiny páchané v minulosti a vytvoriť mechanizmy na zmiernenie ich negatívnych dôsledkov.

Jedným z prípadov, kde prebiehal proces tranzitívnej spravodlivosti je aj Kolumbia, ktorému sa budeme bližšie venovať v našom príspevku. Kolumbia sa práve nachádza v procese implementácie mierovej dohody, ktorá ukončila 50 rokov trvajúci vnútorný konflikt vlády

s najväčšou guerillovou skupinou v krajine *The Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia-Ejército del Pueblo* (ďalej z angl. FARC-EP). Mierové rokovania kládli do popredia politického života krajiny najmä práva obetí konfliktu, hľadanie pravdy a snahu o odškodnenie všetkých obetí. Práve obeť zohrali dôležitú rolu vo viacerých momentoch v prostredí kolumbijskej politiky počas desaťročí konfliktu a zodpovednosť za zločiny spáchané štátnymi i neštátnymi ozbrojenými silami zostáva aj naďalej spornou, veľmi citlivou a politicky nabitou záležitosťou. Táto mierová dohoda však predstavuje najkomplexnejšie úsilie Kolumbie riešiť základné príčiny konfliktu a naplniť práva obetí, čo je jedným zo základných posolstiev tranzitívnej spravodlivosti.

Hlavným cieľom predkladaného článku je pomocou analýzy súčasného konfliktu v prostredí Kolumbie vymedziť základné atribúty tranzitívnej spravodlivosti, ktorá tvorí základný rámec pri nastolení demokracie v krajine. Koncept tranzitívnej spravodlivosti totiž považujeme za nevyhnutnú súčasť vnútropolitických zmien. Na príklade viacerých krajín rozvojového sveta môžeme pozorovať pozitívne zmeny v súvislosti s uskutočňovaním tranzitívnych politík smerom k demokracii a stabilite v krajine.

1 Koncept tranzitívnej spravodlivosti

Pojem tranzitívna spravodlivosť v sebe zahŕňa spôsob, akým sa štáty, ktoré prechádzajú spod represívnej vlády alebo ozbrojeného konfliktu, vysporiadávajú so zločinmi, resp. spôsob, ako prekonajú spoločenské rozdelenie a usilujú sa o zmierenie, alebo vytvoria systém, ktorý by zabránil budúcemu opakovaniu obdobných zločinov. Definícia tohto pojmu však nie je jednotná a existuje viacero prístupov k jeho vymedzeniu. Zjednocujúcim prvkom však v tomto smere je snaha všetkých strán nájsť odpoveď na otázku, ako sa vysporiadať s krivdami spáchanými v minulosti.¹

Pre účely príspevku budeme pri vymedzení tranzitívnej spravodlivosti vychádzať zo správy generálneho tajomníka OSN z roku 2004, podľa ktorej tranzitívna spravodlivosť „obsahuje celý rad procesov a mechanizmov spojených s úsilím zmieriť sa s dedičstvom závažných porušení ľudských práv, za účelom privedenia páchatel'ov k zodpovednosti, služby spravodlivosti a obsiahnutia uzmierenia.“² Toto môže zahŕňať súdne a mimosúdne mechanizmy s rozličným stupňom medzinárodného zapojenia (prípadne žiadneho) a individuálnymi stíhaniami, reparáciami, hľadaním pravdy, inštitucionálnymi reformami, kontrolou a prepustením alebo ich kombináciou.

Pri výkone tranzitívnej spravodlivosti je dôležitá aj otázka preukázania viny a určenie osoby zodpovednej za protiprávne či bezprávné konanie. Sú za spomínané javy zodpovední vrcholní predstavitelia štátu, verní vykonávatelia ich vôle alebo aj obyvateľstvo bez akéhokoľvek aktívneho odporu? Na príklade situácie povojnového Nemecka musíme dôsledne rozlišovať niekoľko druhov viny a jej následky. Podľa filozofa Karla Jaspersa rozlišujeme: (1) kriminálnu vinu za činy, ktoré porušujú jednoznačne stanovené zákony, kde inštanciou rozhodujúcou o vine a treste je súd; (2) politickú vinu za činy štátnikov v mene štátu, obyvatelia tiež musia niesť následky týchto činov v dôsledku svojej príslušnosti k tomuto štátu, lebo všetci obyvatelia zodpovedajú za činy svojej vlády; (3) morálnu vinu za činy, ktorých sa dopúšťa jednotlivec, nesprávnosť konania mu vyčíta jeho vlastné svedomie; (4) metafyzickú vinu za zlo vo svete, ktorá vyplýva z ľudskej solidarity; jedinou inštanciou je tu Boh.³

¹ LICHÁ, A. (2013): Niektoré ústavnoprávne aspekty tranzitívnej spravodlivosti. s. 1727.

² UNITED NATIONS (2010): Guidance Note of the Secretary-General: United Nations Approach to Transitional Justice.

³ SAMSON, S. A.: Karl Jaspers: The Question of German Guilt Study Guide.

2 Korene súčasných konfliktov v Kolumbii

Ozbrojený konflikt s najväčšou guerillovou skupinou *The Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia-Ejército del Pueblo* (FARC-EP), ktorý v Kolumbii vznikol, je výsledkom politických záujmov viacerých aktérov, sociálneho a hospodárskeho napätia i súperenia o rôzne zdroje v krajine. K zhoršenému stavu konfliktu prispelo aj pretrvávanie problémov v agrárnej oblasti, šírenie obchodovania s drogami, obmedzená politická zainteresovanosť, vplyv z medzinárodného prostredia, ako aj územná a inštitucionálna roztrieštenosť štátu. Zmes všetkých týchto faktorov výrazne prispela k eskalácii konfliktu.

Počiatky odporu voči vláde začali v roku 1948, kedy bol zavraždený populistický politik Jorge Eliécer Gaitán, čo viedlo k následnej občianskej vojne, známej aj *La Violencia*. Samotný konflikt však začal až o 18 rokov neskôr založením FARC v roku 1964 vodcom Pedrom Antoniom Marínom. Od začiatku sa uchýľovali k únosom, vďaka čomu si zaistovali finančné prostriedky, a vraždám, ktorými sa snažili zastrašiť obyvateľstvo a odradiť ich od prípadnej spolupráce s vládou. V 80. rokoch sa k ich aktivitám pridal aj obchod s drogami, z čoho zabezpečili financovanie svojich hlavných aktivít v krajine. V boji proti týmto skupinám sa popri kolumbijskej armáde postavila pravicová paramilitantná organizácia *Autodefensas Unidas de Colombia* (AUC), ktorá vznikla až v roku 1997. Medzi ich praktiky ale okrem iného patrili aj únosy civilistov, či dokonca ich zabíjanie. Vláda teda vyhlásila boj proti všetkým rebelom a obchodovaniu s drogami, ktoré sa rozmáhalo od 70. rokov najmä vďaka drogovým kartelom Pabla Escobara.⁴

Samotné guerillové skupiny sa vyvinuli v 60. rokoch minulého storočia z roľníckych a komunistických povstaní organizovaných proti štátu. Neskôr v 80. rokoch vznikli rôzne pravicové polovojenské skupiny so spoluúčasťou verejných činiteľov, ktoré tvorili najmä vlastníci pôdy, ktorí sa chceli chrániť pre týmito partizánskymi skupinami, čo dodalo konfliktu nový rozmer. Ozbrojené skupiny na oboch stranách sa snažili čo najviac eliminovať vojenskú silu svojho protivníka a páchaním ohavných zločinov získať kontrolu taktiež aj nad civilným obyvateľstvom.

Hromadné násilie počas 50 rokov trvajúceho konfliktu bolo páchané približne na 8 miliónoch obetí, čo predstavovalo zhruba 17 % populácie krajiny. Podľa správy Národného centra historickej pamäte si konflikt vyžiadal viac ako 220 tisíc obetí na životoch, takmer 6 miliónov ľudí bolo nútené vysídlených, približne 60 tisíc nezvestných a prípadov sexuálneho zneužívania a takmer 6 500 detí a mladých bolo násilne verbovaných.

3 Úsilie o nastolenie zodpovednosti, uznanie viny a nápravu

V roku 2005 bol prijatý zákon 975, známy ako *Zákon o spravodlivosti a mieri* (Justice and Peace Law), ktorý uľahčil opätovné začlenenie týchto demobilizovaných bývalých bojovníkov do normálneho života. Zákon im taktiež ponúkol znížené tresty odňatia slobody výmenou za ich úplné výpovede, prispenie k odškodneniu obetí a národného mieru. Do júna 2016 prešlo týmito tribunálmi spravodlivosti a mieru viac ako 4 400 bývalých bojovníkov, pričom bolo vydaných iba pomerne malý počet 49 rozsudkov.⁵ Síce v tejto súvislosti neboli odsúdení všetci páchatelia násilných činov počas desaťročí konfliktu, pozitívne môžeme hodnotiť úsilie organizácií snažiacich sa zaistiť pre obeť čo najvyššiu možnú mieru kompenzácie, a samozrejme poznanie pravdy a spravodlivosť. Pretože viac ako nejaké materiálne odškodnenie, obeť a ich rodinní príslušníci potrebovali poznať pravdu, ktorá by vyliečila ich boľavé rany z krvavej minulosti, a oni sa tak mohli pohnúť ďalej a žiť v pokoji a mieri. Bohužiaľ, mnohé bývalé polovojenské štruktúry sa znovu sformovali ako zločinecké gangy a v súčasnosti ohrozujú implementáciu mierovej dohody v regiónoch.

⁴ NIEVELT, M. (2016): *Transitional Justice in Ongoing Conflict: Colombia's Integrative Approach to Peace and Justice*.

⁵ Ibid.

V roku 2011 v období prezidentskej správy Juana Manuela Santosa bolo podporené prijatie zákona 1448, známeho ako *Zákon o obetiach*. Bol zavedený komplexný program odškodňovania obetí, mechanizmy na odhaľovanie pravdy i postupy potrebné na reštitúciu pozemkov pre obeť konfliktu. Vláda taktiež vytvorila nové inštitúcie na realizáciu týchto programov, konkrétne Oddelenie pre obeť, Oddelenie pre obnovu krajiny a Národné centrum pre historickú pamäť. Tieto iniciatívy do dnešných dní poskytli samozrejme určitú mieru spravodlivosti niektorým obetiam, ale ich účinnosť bola znížená kvôli naďalej pretrvávajúcemu konfliktu. Ukázalo sa totiž, že je ťažké riešiť porušovanie ľudských práv z minulého obdobia, keď konflikt aj naďalej pretrváva. S platnou mierovou dohodou by tieto inštitúcie mohli pokračovať v svojej práci podľa nových pravidiel a mali by väčší dosah aj na tieto problematické záležitosti.⁶

Mierové rokovania medzi kolumbijskou vládou a FARC-EP sa začali v novembri 2012. Rokovania boli sústredené na šesť oficiálnych rokovacích bodov: agrárna reforma, politická účasť, ilegálny trh s drogami, obeť konfliktu, ukončenie konfliktu a implementácia mierovej dohody. Dohoda bola prerokovaná postupne po bodoch rokovania v rámci programu. Napr. dohoda o obetiach bola jedným z najspornejších rokovacích bodov a trvalo tri roky, kým ju obidve strany v decembri 2015 podpísali. Táto časť dohody stanovuje niekoľko mechanizmov, ktoré majú zabezpečiť plnenie zodpovednosti za závažné trestné činy a rovnako aj naplnenie práv obetí na pravdu, spravodlivosť, nápravu a neopakovateľnosť podobných činov, čo predstavuje základné piliere samotnej tranzitívnej spravodlivosti.⁷ Rokovania v Havane boli zabezpečené prostredníctvom verejných konzultácií a diskusií s využitím viacerých mechanizmov, ktoré umožnili zainteresovanosť do obsahu zmluvy celej spoločnosti, obetí, sociálnych skupín a iných subjektov ovplyvnených týmto konfliktom. Viac ako 60 obetí násilia páchaného na oboch stranách konfliktu (z toho 60 % bolo žien) odcestovalo do Havany za účelom vypovedať o svojich zážitkoch a predložiť negociujúcim stranám svoje návrhy. Okrem priamej účasti na týchto rokovaniach, rokujúce strany zriadili sériu regionálnych tribunálov na zhromažďovanie skúseností a zážitkov obetí, pričom kolumbijský parlament tiež zorganizoval „mierové okrúhle stoly“. Tieto iniciatívy vyústili do tisícov príspevkov od obetí, čo malo aj podstatný vplyv na konečnú dohodu.

Po 50 rokoch násilia predstavitelia kolumbijskej vlády a partizánskej strany FARC-EP v novembri 2016 podpísali mierovú dohodu s cieľom ukončiť najdlhšie trvajúci konflikt podobných rozmerov v tejto časti sveta. Konečná dohoda, ktorá zahŕňa komplexný systém zaisťujúci pravdu, spravodlivosť, nápravu a neopakovateľnosť podobných činov, bola predložená na verejné schválenie prostredníctvom plebiscitu začiatkom októbra 2016. Hlasovanie skončilo nečakane proti tejto dohode tesným rozdielom (50,2 % proti, 49,8 % za), čo viedlo k ďalším rokovaniam medzi vládou a zástupcami FARC a revíziám niektorých podmienok mierovej dohody. Revidovaná dohoda bola podpísaná všetkými stranami a schválená kolumbijským kongresom.⁸

4 Rola Medzinárodného centra pre tranzitívnu spravodlivosť (ICTJ) v prípade Kolumbie

Medzinárodné centrum pre tranzitívnu spravodlivosť (ICTJ) pôsobí v Kolumbii od roku 2005. Podporuje prácu skupín zameraných na obeť konfliktu, poskytuje technickú podporu, ovplyvňuje národnú politiku tranzitívnej spravodlivosti prostredníctvom politického dialógu a usiluje sa o lepšie chápanie využívania tranzitívnej spravodlivosti v krajine.

⁶ WOLA (2015): Prison, or “Deprivation of Liberty,” for Human Rights Violators.

⁷ REED-HURTADO, M. (2016): Colombia: The Transitional Justice Dream?

⁸ NIEVELT, M. (2016): Transitional Justice in Ongoing Conflict: Colombia's Integrative Approach to Peace and Justice.

Cieľom Programu ICTJ Kolumbia je posilniť vnútroštátne mechanizmy na ochranu práv obetí v oblasti poznania pravdy, spravodlivosti a kompenzácie, a súčasne dosiahnuť výraznejšie pochopenie zo strany verejnosti a spoločný dialóg ohľadom tranzitívnej spravodlivosti.

Pole pôsobnosti ICTJ v prípade Kolumbie môžeme rozdeliť do niekoľkých oblastí: (1) *konzultácie poskytnuté obom stranám mierových rokovaní*: Počas všetkých mierových rokovaní poskytlo ICTJ technickú pomoc a zapojilo sa do politického dialógu s predstaviteľmi štátu, justičnými orgánmi i verejnosťou, ktorý bol zameraný na implementovanie rôznych mechanizmov tranzitívnej spravodlivosti; (2) *reparácie*: ICTJ vytvorilo štúdiu o vládnom odškodňovacom programe a úskalia, ktorým musia pri jeho implementácii čeliť. ICTJ sa snaží poskytnúť odporúčania ohľadom odškodňovania obetí obsiahnutých v mierovej dohode a taktiež odborné poradenstvo v oblasti kolektívnych reparácií; (3) *snaha o dialóg s verejnosťou*: Umocnenie poznatkov ohľadom tranzitívnej spravodlivosti v spoločnosti je základnou funkciou programu v Kolumbii. Tranzitívna spravodlivosť sa v Kolumbii stala bežnou súčasťou verejnej diskusie, aj keď častokrát dochádza k jej mylnej interpretácii. Preto ICTJ organizuje tréningy, diskusie a okrúhle stoly aj so zástupcami novinárov, vydavateľstiev a kľúčových národných médií; (4) *tvorba nových kapacít*: ICTJ poskytuje kľúčovým štátnym inštitúciám technické rady založené na vnútroštátnom práve a medzinárodných poznatkoch. To zahŕňa okrem iného Najvyšší súd, Súdny tribunál pre spravodlivosť a mier, Úrad generálneho prokurátora, či Úrad vysokého komisára pre mier. ICTJ napr. vypracoval manuál pre generálneho prokurátora, ktorý spracúva koncept systémových zločinov. V ňom je navrhnutých niekoľko všeobecných usmernení v súvislosti s vyšetrovaním, ktoré vyplývajú z medzinárodných skúseností a poznatkov v tejto oblasti. ICTJ sa tiež zameriava na občianske združenia v Bogote i v ďalších regiónoch, vrátane organizácií pomáhajúcim obetiam, ktoré poskytujú odborný tréning, pomoc pri formulovaní návrhov týkajúcich sa tranzitívnej spravodlivosti; (5) *práva žien*: ICTJ podporuje aj viacero silných ženských hnutí, ktoré v Kolumbii vznikli a vyzývajú ich, aby spolupracovali na projektoch spojených s tranzitívnou spravodlivosťou. ICTJ zohľadňuje rodové hľadisko pri svojej práci vo všetkých oblastiach tranzitívnej spravodlivosti a pravidelne sa stretáva s rôznymi ženskými organizáciami, aby diskutovali a zohľadnili rôzne výzvy, ktorým ženy pri implementácii mierovej dohody čelia; (6) *opätovné začlenenie mládeže do spoločnosti*: V roku 2014 ICTJ vypracovalo správu, ktorá predstavuje nový prístup k usmerňovaniu odškodnenia a reintegrácie detí a mládeže, ktoré boli obeťami nezákonného verbovania. Na základe preskúmania stavu realizácie kolumbijského programu na odškodnenie najmä pre demobilizované deti dospeli k záveru, že je potrebné prehodnotiť spôsob, akým verejné inštitúcie vnímajú bývalých detských vojakov. Namiesto ich vnímania ako pasívnych obetí alebo páchatel'ov bolo navrhnuté, aby boli považovaní za vzdelávajúcich sa občanov s právami a povinnosťami.⁹

5 Súčasná politická a bezpečnostná situácia v krajine

Najstaršia a najväčšia povstalecká skupina FARC začala v marci 2017 v krajine svoju tretiu a poslednú etapu v procese odzbrojenia. Úradníci OSN zhromaždili v zabezpečených kontajneroch celkovo 60 % zbraní skupiny, teda približne 4200 zbraní. Všetky skupiny zbraní by mali byť do konca augusta pod kontrolou OSN. Posledná lehota na odzbrojenie bola ale odložená 18. júna tohto roku po bombovom útoku v nákupnom centre v Bogote, ktorý si vyžiadala tri ľudské životy. Tieto útoky podnietili Bezpečnostnú radu OSN k tomu, aby naliehali na vytvorenie opatrení na potlačenie násillia páchaného FARC a inými povstaleckými skupinami.¹⁰

⁹ ITCJ. (2019): Colombia.

¹⁰ SALAZAR, M. (2017): Colombia's FARC rebels begin final disarmament as UN flies in top official.

Pôvodný termín úplného odzbrojenia k 31. máju 2017 ale nebol splnený čiastočne z dôvodu oneskorenia výstavby demobilizačných zón, dodávky kontajnerov na odzbrojovanie a rastúceho nepokoja v súvislosti so zabitím spoločenského vodcu a rodinných príslušníkov partizánov FARC. K finálnemu odzbrojeniu napokon došlo až 27. júna 2017, čo znamená, že stúpenci FARC už nebudú môcť ohrozovať kolumbijské obyvateľstvo, ako tomu bolo posledné desaťročia.¹¹ Tento deň zároveň predstavuje oficiálny koniec 53-ročného konfliktu v Kolumbii. Rebeli opustili svoje bojové tábory v demobilizačných táboroch v blízkosti mesta Mesetas a vzdali sa posledných zásob zbraní, ktorých bolo v súčte vyše 7 100 kusov. Niektoré z nich ostanú aj naďalej z bezpečnostných dôvodov v táboroch. Ostatné zbrane budú roztavené a použité na budovanie pamiatok. Následne po skončení procesu odzbrojenia začnú bývalí prívrženci FARC svoju reintegráciu do kolumbijskej spoločnosti, ako bolo deklarované v mierovej dohode z 24. novembra 2016. A FARC má plány stať sa legitímnou politickou stranou, podobne ako strany, ktoré sa vytvorili z guerillových skupín v postkonfliktnom Salvadore a Guatemale.¹²

Proces rokovaní naďalej pokračuje aj po dohode s FARC-EP, najmä s ďalšou hlavnou ozbrojenou skupinou *Ejército de Liberación Nacional* (ELN), ktorá stále bojuje s vládnymi silami. Táto skupina sa na rozdiel od FARC-EP vyhýbala obchodovaniu s drogami a finančné prostriedky získavala najmä únosmi.

Záver

Napriek nesporným obavám z minulosti v súvislosti so situáciou v Kolumbii môžeme zostať mierne optimistickí. Vďaka tranzitívnej spravodlivosti, ktorá kladie do popredia úsilie o mier, sa na prebiehajúcich kolumbijských rokovaniach schyľuje k nastoleniu definitívneho mieru medzi všetkými zainteresovanými stranami tohto krvavého konfliktu. Ako jasný signál definitívneho konca môžeme jednoznačne označiť podpísanie mierovej dohody v novembri 2016 s guerillovou skupinou FARC-EP. V samotnom rokovacom programe sa nenávratne posudzujú práva obetí, ktoré v procese nastolenia tranzitívnej spravodlivosti predstavujú najdôležitejší článok, na ktorý orientuje aj všetky svoje aktivity. Každá dohoda bude tiež čeliť kontrole vnútroštátnych, regionálnych a medzinárodných súdov. Tieto skutočnosti naznačujú, že tak kolumbijská vláda, ako aj FARC musia presahovať svoje úzke záujmy, aby mohli sprostredkovať mierovú dohodu, ktorá môže minimálne uspokojiť miestne i globálne očakávania spravodlivosti.

Avšak každá minca má dve strany a nastolenie tranzitívnej spravodlivosti počas prebiehajúceho konfliktu čelí mnohým výzvam. Mnohí kritici totiž zdôrazňujú riziká politizovania spravodlivosti a politickej manipulácie v tomto kontexte. To predstavuje bezpečnostné riziká pre obeť, komplikuje stabilitu štátu a ohrozuje inštitúcie. Preto sa podľa ich názoru dá tranzitívna spravodlivosť ľahko zneužiť, čo ma negatívny dopad na boj proti beztretnosti a záujmom v prospech miestnych elit.

Ďalšie úskalie predstavuje legitimita tranzitívnej spravodlivosti, ktorá závisí od efektívnej implementácie tranzitívnej spravodlivosti ako aj mierovej agendy. Kolumbijský pokus používať rovnaký právny nástroj na sledovanie zodpovednosti a odzbrojovania, demobilizácie a reintegrácie polovojenských síl bol narušený nedokonalou demobilizáciou polovojenských síl a reorganizáciou mnohých bývalých bojovníkov v nových štruktúrach. To sa stalo politickou a logickou prekážkou pri dosahovaní tranzitívnej spravodlivosti.

Použitá literatúra:

1. ICTJ. (2017): *Colombia*. [online]. New York, 2017. [cit. 2019-10-04]. Dostupné na internete:< <https://www.ictj.org/our-work/regions-and-countries/colombia>>

¹¹ Ibid.

¹² ROWEN, J. (2016): Colombians rejected 'transitional justice' for guerrillas. They want criminal justice instead.

2. LICHÁ, A. (2013): *Niektoré ústavnoprávne aspekty tranzitívnej spravodlivosti*. [online]. Bratislava: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum, 2013. [cit. 2019-09-04]. Dostupné na internete: <http://www.lawconference.sk/archiv/bpf_2013/sprava/files/zborniky/Session%20of%20Legal%20History.pdf>
3. MONALDI, V. – YEATS, A. (1977): An analysis of the relation between country size and trade concentration. In: *Economia Internazionale*, 1977, roč. 30, č. 4, s. 358-371.
4. NIEVELT, M. (2016): *Transitional Justice in Ongoing Conflict: Colombia's Integrative Approach to Peace and Justice*. [online]. Ithaca, NY: Cornell International Affairs Review, 2016. [cit. 2019-10-04]. Dostupné na internete: <<http://www.inquiriesjournal.com/articles/1416/transitional-justice-in-ongoing-conflict-colombias-integrative-approach-to-peace-and-justice>>
5. REED-HURTADO, M. (2016): *Colombia: The Transitional Justice Dream?* [online]. New Haven, Connecticut: Yale Law School, 2016. [cit. 2019-08-04]. Dostupné na internete: <<https://law.yale.edu/yls-today/news/colombia-transitional-justice-dream>>
6. ROWEN, J. (2016): Colombians rejected 'transitional justice' for guerrillas. They want criminal justice instead. [online]. *The Washington Post*, 2016. [cit. 2019-10-04]. Dostupné na internete: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/10/08/colombians-rejected-transitional-justice-for-guerrillas-they-want-criminal-justice-instead/?utm_term=.ece489115772>
7. SALAZAR, M. (2017): Colombia's FARC rebels begin final disarmament as UN flies in top official. [online]. Medellin: *Colombia reports*, 2017. [cit. 2019-10-04]. Dostupné na internete: <<https://colombiareports.com/colombias-farc-rebels-begin-final-disarmament-un-flies-top-official/>>
8. SAMSON, S. A.: Karl Jaspers: *The Question of German Guilt Study Guide*. [online]. [cit. 2019-10-04]. Dostupné na internete: <https://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1230&context=gov_fac_pubs>
9. UNITED NATIONS (2010): *Guidance Note of the Secretary-General: United Nations Approach to Transitional Justice*. [online] [cit. 2019-05-04]. Dostupné na internete: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf>
10. WOLA (2015): *Prison, or "Deprivation of Liberty," for Human Rights Violators*. [online]. Washington: Advocacy for Human Rights in the Americas, 2015. [cit. 2019-08-04]. Dostupné na internete: <http://colombiapeace.org/2015/02/15/prison-or-deprivation-of-liberty-for-human-rights-violators/>
11. WOLA (2017): *Colombia's New Transitional Justice Law Violates the Spirit of the Peace Accords*. [online]. Washington: Advocacy for Human Rights in the Americas, 2017. [cit. 2019-08-04]. Dostupné na internete: <<https://www.wola.org/analysis/colombias-new-transitional-justice-law-violates-spirit-peace-accords/>>

Kontakt:

Ing. Kristína Krupová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: kristina.krupova@euba.sk

ÚZEMNÉ SPORY V LATINSKEJ AMERIKE¹

Rudolf Kucharčík

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/B, 85235
Bratislava, Slovenská republika, e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk.

Nezávislé štáty začali na území Latinskej Ameriky vznikať v prvej polovici 19. storočia. Neboli to však tie národné štáty, ktoré poznáme dnes. Politická mapa Latinskej Ameriky bola iná. Svet bol svedkom vzniku Stredoamerickej federatívnej republiky, Spojených laplatských provincií, Veľkej Kolumbie. Bolívia bola ešte v druhej polovici 19. storočia štátom, ktorý mal prístup k Tichému oceánu. Latinská Amerika je v dôsledku mnohých minulých ale aj aktuálnych sporov svedkom nedoriešených územných konfliktov, ktoré sú jednou z prekážok jej ekonomického rozvoja a hlbšej integrácie.

Kľúčové slová: Latinská Amerika, hranice, spor

Independent states arose in Latin America in the first half of 19th century. Usually they were not the states we know today. Political map of Latin America was different. Federal Republic of Central America, United Provinces of the Río de la Plata or Gran Colombia were among independent states. Bolivia had still access to the sea in the second half of 19th century. Latin America faces many unsolved territorial disputes and these disputes are one of the obstacles for its economic development and deeper integration.

Key words: Latin America, borders, dispute

JEL: F5, H7, N4

Úvod

Vznik väčšiny národných štátov sa na území Latinskej Ameriky datuje do prvej polovice 19. storočia. Územné celky, ktoré v tom čase po rozpade španielskej koloniálnej ríše vznikali, nezodpovedali súčasnej politickej mape Latinskej Ameriky. V Strednej Amerike sa objavuje ako prvý veľký štátny útvar po získaní nezávislosti Stredoamerická federatívna republika, v Južnej Amerike sú medzi prvými Spojené laplatské provincie, prípadne Veľká Kolumbia. Národné štáty tak ako ich poznáme dnes, vznikali v tomto regióne len postupne. Okrem vnútro politickej nestability čelili aj výzvam spojenými s územnými nárokmi. Mnohé zo sporov, ktoré majú pôvod v 19. storočí, pretrvávajú dodnes a sú jedným z dôvodov pomalej politickej a ekonomickej integrácie krajín, ktoré sú si častokrát kultúrne a jazykovo bližšie ako štáty starého kontinentu.

1 Výsledky

Kľúčové (nie však všetky) teritoriálne spory na území Latinskej Ameriky (Karibiku) znázorňuje obrázok 1. Z danej mapy je zrejmé, že niektoré štáty sa nachádzajú v sporoch s viacerými susedmi. Nikaragua mala dlhodobo nedoriešené spory s Kolumbiou a Kostarikou, pre Kubu je nedoriešenou otázkou Guantanámo, Venezuela je spore s tromi susedmi – Guyanou, Kolumbiou a Brazíliou, Peru je v spore s Čile a Ekvádorom, Ekvádor navyše aj s Kolumbiou. Osobitným príkladom je Argentína, ktorá si nárokuje Falklandské ostrovy (Malvíny).

¹ Príspevok je výsledkom riešenia výskumnej úlohy KEGA 015EU-4/2018 Negatívne dôsledky ozbrojených konfliktov a ich možné riešenia.

Obrázok 1: Hlavné teritoriálne spory v Latinskej Amerike

Zdroj: Quarterly Americas. Dostupné na internete: < <http://www.americasquarterly.org/charticles/border-conflicts-in-the-americas/> >

Zložitosť témy podčiarkuje fakt, že aj po páde železnej opony a v období masívnej demokratizácie došlo na území Latinskej Ameriky k militarizácii mnohých územných konfliktov. J. I. Dominguez (2003) podčiarkuje tieto príklady²:

- Ekvádor vs Peru
- Guatemala vs Belize
- Guyana vs Surinam
- Venezuela vs Surinam
- Venezuela vs Trinidad a Tobago
- Venezuela vs Kolumbia
- Nikaragua vs Kolumbia
- Nikaragua vs Kostarika

² DOMINGUEZ, J. I. et al (2003). s. 29.

- Nikaragua vs El Salvador
- Nikaragua vs Honduras
- Honduras vs El Salvador
- Honduras vs Guatemala

Jednotlivé spory však majú samozrejme rozdielny charakter, pôvod, intenzitu a následne aj prístupy k ich riešeniu.

Jedným z mediálne najznámejších sporov je spor medzi Čile a Bolíviou (pozri obrázok 2). Počas tzv. Pacifckej vojny (vojna medzi Čile, Bolíviou a Peru) stratila Bolívia prístup k moru. Spor má dodnes zrejme politické dôsledky, nakoľko na zemný plyn bohatá Bolívia odmieta distribuovať zemný plyn cez čilské prístavy a zároveň zemný plyn do Čile dodávať. Pozíciou bolívijského prezidenta Evo Moralesa je heslo „plyn za pobrežie“³. Medzinárodný súdny dvor však v roku 2018 rozhodol v prospech Čile. Podľa rozsudku z októbra 2018 nie je Čile povinné s Bolíviou o jej prístupe k moru rokovať.⁴

Obrázok 2: Územie Bolívie, Čile a Peru po Pacifckej vojne

Economist.com

Zdroj: Bolivia's access to the sea. Beaches of the future? Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/the-americas/2015/05/09/beaches-of-the-future>>

Z hľadiska podielu sporného územia je zásadným konfliktom spor medzi Belize a Guatemalou, nakoľko Guatemala si nárokuje približne polovicu územia Belize (pozri obrázok 3). Tento spor siaha do 18. storočia, t. j. do obdobia, keď bola väčšina územia Latinskej Ameriky súčasťou španielskej koloniálnej ríše. Španieli v tom čase dali do užívania Britom časť územia súčasného Belize. Po odchode Španielov Briti obsadili aj ďalšiu časť (územie nazvali Britský Honduras). Guatemala si nárokuje práve túto časť územia (pôvodne sa jej však vzdala za prísľub, že Briti vybudujú cestu medzi Karibským morom a Guatemala City – k tomu však nedošlo). Samotné Belize získalo nezávislosť relatívne neskoro – v r. 1981. Guatemala ho uznala v r. 1991. Od roku 1999 si však časť územia Belize nárokuje. Obe krajiny sa zaviazali,

³ MARSHALL, T. (2016). Prisoners of Geography. Eliot and Thompson Limited : London, 2016. s. 240.

⁴ World Court - Chile not forced to negotiate over Bolivia sea access. Dostupné na internete: <<https://af.reuters.com/article/worldNews/idAFKCN1MB30V>>

že rozhodnúť o spore môže len Medzinárodný súdny dvor a to v prípade, že o to požiadajú občania oboch krajín v úspešnom referende. Občania Guatemaly tak rozhodli na jar v roku 2018. Občania Belize o rok neskôr.⁵

Zdroj: Guatemala votes to demand 53% of its neighbour's territory
Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/the-americas/2018/04/21/guatemala-votes-to-demand-53-of-its-neighbours-territory>>

Príkladom sporu, ktorý nakoniec rozhodol Medzinárodný súdny dvor, môže byť spor medzi Nikaragou a Kostarikou (obrázok 4). Na základe rozsudku Medzinárodného súdneho dvora bola Nigéria požiadaná, aby odstránila svoju vojenskú základňu zo sporného územia, ktoré sa nachádzalo v blízkosti rieky San Juan. Nikaragua bola zároveň povinná zaplatiť Kostarike náhradu vo výške 379 000 amerických dolárov za škody spôsobené na životnom prostredí (Kostarika pôvodne žiadala viac ako 6 miliónov). Kostarika sa obrátila na Medzinárodný súdny dvor v roku 2014. Požiadala súd o vymedzenie hraníc medzi oboma krajinami. Reagovala tak na budovanie vodného kanála, cez ktorý chcela Nikaragua odvádzať vodu z pohraničnej rieky San Juan do jazera Nikaragua. Kostarika vnímala tento krok ako snahu o získanie časti jej územia Nikaragou, resp. ako snahu o zmenšenie svojho územia.⁶

⁵ Half of Belize, please. Guatemala votes to demand 53% of its neighbour's territory Dostupné na internete: <https://www.economist.com/the-americas/2018/04/21/guatemala-votes-to-demand-53-of-its-neighbours-territory>. SANCHEZ, J. (2019). Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/article/us-belize-referendum-guatemala-border/belizeans-vote-to-ask-u-n-court-to-settle-guatemala-border-dispute-idUSKCN1SF1QT>>.

⁶ UN court draws new borders between Costa Rica and Nicaragua in bid to end decade-long dispute. Dostupné na internete: <https://247newsupdate.com/2018/02/02/un-court-draws-new-borders-between-costa-rica-and-nicaragua-in-bid-to-end-decade-long-dispute/>; BERG, van den S., PRETEL, E. A. (2018). *U.N. court hands Costa Rica territorial victories over Nicaragua*. [online]. [Citované 1. 06. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-costa-rica-nicaragua-court/u-n-court-hands-costa-rica-territorial-victories-over-nicaragua-idUSKBN1FM1E7>; INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE. [online]. [Citované 1. 06. 2019.] Dostupné na internete: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/150/150-20180202-JUD-01-00-EN.pdf>>

Obrázok 4 Územný spor medzi Kostarikou a Nikaraguou (rozhodnutie medzinárodného súdneho dvora)

Zdroj: UN court draws new borders between Costa Rica and Nicaragua in bid to end decade-long dispute
Dostupné na internete: <<https://247newsupdate.com/2018/02/02/un-court-draws-new-borders-between-costa-rica-and-nicaragua-in-bid-to-end-decade-long-dispute/>>

Záver

Teritoriálne spory majú na území Latinskej Ameriky rozdielny pôvod a predpokladajú aj rozdielny spôsob riešenia. V niektorých prípadoch je základom história, ktorá má následne priamy dopad na ekonomiku krajiny. Výsledkom spomenutej Pacifckej vojny bola absolútna zmena geografického charakteru Bolívie. Z krajiny s priamym prístupom k oceánu sa stal vnútrozemský štát, čo malo pre Bolíviu bezpochyby negatívne dôsledky – či už z politického, ekonomického alebo geopolitického hľadiska.

Iným typom teritoriálnych sporov sú relatívne moderné konflikty. Príkladom môže byť konflikt medzi Kostarikou a Nikaraguou.

Z politického hľadiska bude zaujímavé sledovať územné požiadavky, ktoré Guatemala vzniesla voči Belize. V prípade úspechu Guatemaly (nepravdepodobného) by Belize stratilo približne polovicu svojej rozlohy.

Latinská Amerika je zasiahnutá množstvom územných sporov. Práve animozita, ktorú živia, je jednou z príčin vzrastajúceho nacionalizmu v inak si kultúrne či jazykovo blízkych krajinách (spomenúť môžeme napr. negatívne vnímanie utečencov z Nikaraguy Kostaričanmi) a zároveň prekážkou pre hlbšiu, reálnu a zároveň perspektívnu politickú a ekonomickú regionálnu integráciu.

Použitá literatúra:

1. BERG, van den S., PRETEL, E. A. (2018). *U.N. court hands Costa Rica territorial victories over Nicaragua*. [online]. [Citované 1. 06. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/us-costa-rica-nicaragua-court/u-n-court-hands-costa-rica-territorial-victories-over-nicaragua-idUSKBN1FM1E7>.
2. The Economist: *Bolivia's access to the sea. Beaches of the future?* [online]. [Citované 1. 06. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.economist.com/the-americas/2015/05/09/beaches-of-the-future>.

3. DOMINGUEZ, J. I. et al (2003). *Boundary disputes in Latin America*. United States Institute for Peace : Washington, 2003.
4. *Guatemala votes to demand 53% of its neighbour's territory*. [online]. [Citované 1. 06. 2019.] Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/the-americas/2018/04/21/guatemala-votes-to-demand-53-of-its-neighbours-territory>>
5. *Half of Belize, please. Guatemala votes to demand 53% of its neighbour's territory*. [online]. [Citované 1. 06. 2019.] Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/the-americas/2018/04/21/guatemala-votes-to-demand-53-of-its-neighbours-territory>>
6. INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE. [online]. [Citované 1. 06. 2019.] Dostupné na internete: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/150/150-20180202-JUD-01-00-EN.pdf>>
7. MARSHALL, T. (2016). *Prisoners of Geography*. Eliot and Thompson Limited : London, 2016. s. 240
8. *Quarterly Americas*. [online]. [Citované 1. 06. 2019.] Dostupné na internete: <<http://www.americasquarterly.org/charticles/border-conflicts-in-the-americas/>>
9. SANCHEZ, J. (2019). *Belizeans vote to ask U.N. court to settle Guatemala border dispute*. Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/article/us-belize-referendum-guatemala-border/belizeans-vote-to-ask-u-n-court-to-settle-guatemala-border-dispute-idUSKCN1SF1QT>>
10. *UN court draws new borders between Costa Rica and Nicaragua in bid to end decade-long dispute*. [online]. [Citované 1. 06. 2019.] Dostupné na internete: <<https://247newsupdate.com/2018/02/02/un-court-draws-new-borders-between-costa-rica-and-nicaragua-in-bid-to-end-decade-long-dispute/>>
11. *World Court - Chile not forced to negotiate over Bolivia sea access*. [online]. [Citované 1. 06. 2019.] Dostupné na internete: <<https://af.reuters.com/article/worldNews/idAFKCN1MB30V>>

Kontakt:

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5
 Slovenská republika
 e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

POĽNOHOSPODÁRSKY SYSTÉM V ROZVOJOVÝCH KRAJINÁCH: KOMPARÁCIA ROZVOJOVÝCH REGIÓNOV

Mykhaylo Kunychka

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

Poľnohospodárstvo je dôležitým sektorom národných ekonomík väčšiny rozvojových krajín s cieľom nastolenia udržateľného rozvoja a boja s extrémnou chudobou. Tri štvrtiny chudobného obyvateľstva býva na vidieku s príjmom menej ako 2 doláre na osobu na deň, čo potrebuje komplexné reformy v oblasti poľnohospodárstva a rozvoja vidieka. V článku sú uvedené základné poľnohospodárske systémy v troch najchudobnejších regiónoch sveta, ktoré majú svoje špecifiká. Pochopenie týchto špecifik je pomocným nástrojom pre elimináciu chudoby a nerovnosti v týchto oblastiach. Cieľom príspevku je komparácia základných agrárnych systémov pre lepšie porozumenie problémov chudoby a určenie nástrojov na jej odstránenie.

Kľúčové slová: poľnohospodársky systém, rozvoj vidieka, agrárny model, rozvojové krajiny

Agriculture is still an important sector of the national economies of the most of developing countries aimed to establish the sustainable development and fight against extreme poverty. Three quarters of the poor live in rural areas with less than 2 dollars per person per day and need comprehensive reforms in agriculture and rural development. The article present the basic agrarian systems in the three poorest regions of the world, which have their own features. Understanding these specific patterns is a useful instrument to eradicate poverty and inequality in these areas. The purpose of the paper is to compare basic agrarian systems for better understanding of poverty issues and to identify tools to fight world poverty.

Key words: agrarian system, rural development, agrarian patterns, developing countries

JEL: N57, P32

Úvod

Z historického hľadiska, poľnohospodárstvo vždy bolo dôležitým nástrojom rozvoja a zdrojom ekonomického rastu. Hlboko v histórii ľudstva, niekoľko tisíc rokov pred našim letopočtom poľnohospodárstvo, prostredníctvom zavedenia nových technológií a klimaticky priaznivých podmienok, podporilo začiatok nárastu svetovej populácie. V modernej dobe tento sektor slúžil zdrojom pracovnej sily pre industrializačné snahy niektorých rozvojových krajín. V tomto kontexte je potrebné zdôrazniť rýchle tempo industrializácie v krajinách skupiny NIK a neskôr aj v druhej vlne NIK. Rápídny rast niektorých národných ekonomík skupiny BRICS a krajín juhovýchodnej Ázie bol derivovaný práve rozvojom poľnohospodárstva. Zlyhanie v procese naštartovania industrializácie v chudobných krajinách Afriky alebo Ázie je často zdôvodňované neschopnosťou týchto regiónov zvýšiť produktivitu v poľnohospodárstve prostredníctvom zavedenia moderných metód. Ako naznačujú odborníci v oblasti rozvojovej ekonomiky, poľnohospodárstvo je kľúčovým faktorom pre rozvoj štátov s nízkou úrovňou HDP, ktoré má schopnosť prispieť k agregovanému ekonomickému rastu či zníženiu chudoby a hladu.¹

¹ JANVRY, DE A. – SADOULET, E. (2016): *Development Economics*, s. 635.

Medzinárodná prax svetových organizácií, ako medzivládnych tak aj mimovládnych, poukazuje na skutočnosť, že rola poľnohospodárstva v RK, osobitne v najmenej rozvinutých, nemôže byť podcenená. Podobné názory sú prítomné aj v teoretických prácach rozvojových ekonómov a odborníkov v oblasti ekonomického rozvoja a poľnohospodárstva. Väčšina z nich sa zhoduje na skutočnosti, že úloha poľnohospodárstva v oblasti rozvoja je multidimenzionálna. Tento sektor je dôležitým zdrojom pre ekonomický rast v nízkopríjmových krajinách, a zároveň, je to zdroj výživy pre takmer polovicu obyvateľstva a nástroj pre elimináciu extrémnej chudoby. V neposlednom rade je to zdroj vstupov pre ostatné sektory hospodárstva.²

Pre lepšie pochopenie prínosu poľnohospodárstva pre rozvoj skúmanej skupiny krajín, je potrebné si jasne stanoviť situáciu v poľnohospodárskych systémoch rozvojových štátov. Pre naplnenie tejto úlohy porovnávame poľnohospodárske systémy rozvojových regiónov, vrátane najchudobnejších (Afrika, Ázia a Latinská Amerika). Výsledky komparácie regiónov na základe poľnohospodárskych štruktúr a ich analýza umožňuje určiť hlavné problémy v poľnohospodárstve, ktoré sú často ťahúňom ekonomického rastu a rozvoja v najchudobnejších krajinách.

1 Poľnohospodárske systémy v rozvojových krajinách

Správa Svetovej banky o svetovom rozvoji rozlišuje tri hlavné systémy v poľnohospodárstve. Ide hlavne o tri štruktúry, ktoré majú odlišné charakteristiky v oblasti vlastníctva poľnohospodárskej pôdy, dostupnosti poľnohospodárskych vstupov a technológií. Dôležitou vlastnosťou týchto štruktúr sú aj rôzne typy poľnohospodárstva. K trom hlavným štruktúram poľnohospodárskych systémov v rozvojových krajinách patria: poľnohospodárske krajiny (*agriculture-base*), transformujúce sa krajiny (*transforming*) a urbanizované krajiny (*urbanized*).³

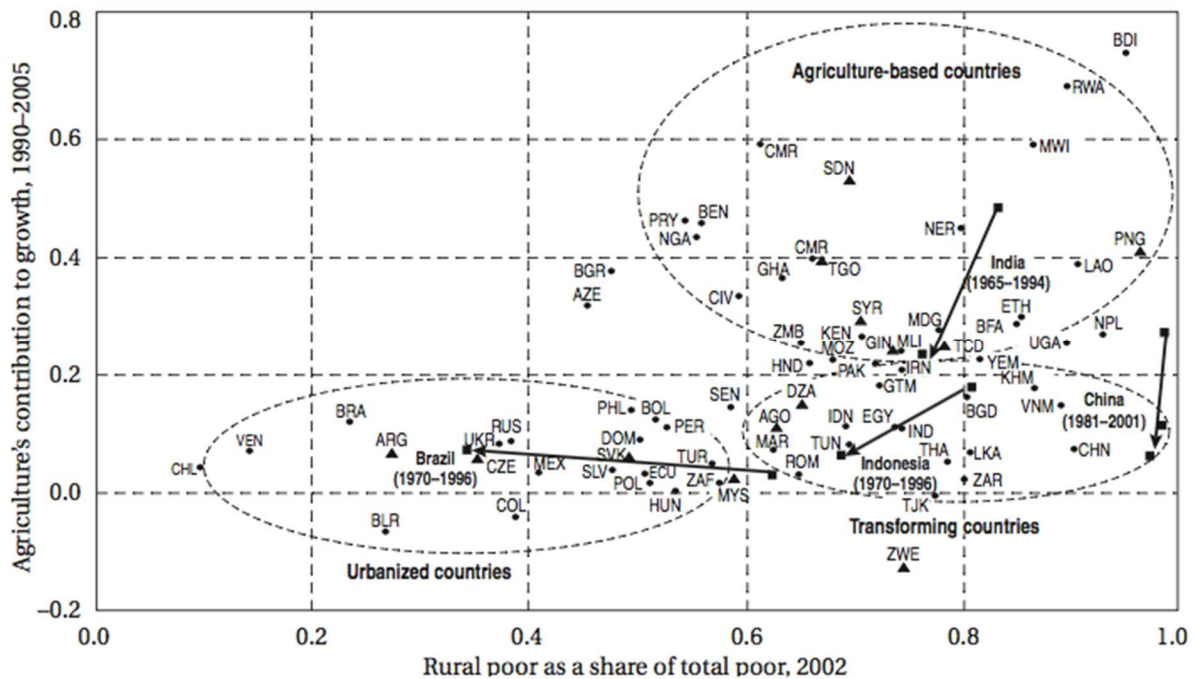
V skupine poľnohospodárskych krajín, kam patrí napríklad najchudobnejší región Subsacharskej Afriky, sektor poľnohospodárstva a príslušné odvetvia sú ťahúňom národného hospodárstva a základňou pre boj proti akútnym problémom chudoby a príjmovej nerovnosti. Na rozdiel od Ázie, kde v 60. rokoch 20. storočia prebehli procesy zelenej revolúcie, poľnohospodárstvo a inštitúcie v Afrike sú jediné, ktoré vyžadujú osobitný prístup k riešeniu spomenutých problémov chudoby, potravinovej bezpečnosti a príjmovej nerovnosti. K transformujúcim sa krajinám patrí región Ázie, Blízkeho Východu a Maghrebu. Charakteristickým problémom transformujúcich sa krajín, z pohľadu štruktúr poľnohospodárskych systémov, je vysoká miera nárastu mestskej populácie prostredníctvom rapidnej urbanizácie, resp. vnútornej migrácie z vidieka do väčších regionálnych centier, a pretrvávajúca extrémna chudoba vo vidieckych oblastiach. Pre zníženie nerovnosti medzi vidiekom a mestom je dôležitý multidimenzionálny prístup k riešeniu problému chudoby a nerovnosti. Medzi hlavné opatrenia na riešenie týchto problémov môžeme zaradiť modernizáciu poľnohospodárstva na vidieku, zavedenie mimopoľnohospodárskej činnosti na vidieku, a cieľavedomé programy na elimináciu chudobných zamestnaných v poľnohospodárstve. V urbanizovaných krajinách, ako región východnej Európy, centrálna Ázia a Latinská Amerika, poľnohospodárstvo môže predstavovať efektívny nástroj na elimináciu zvyšku extrémne chudobných prostredníctvom rozvoja menších farmárskych podnikov a zabezpečenia prístupu k moderným potravinovým trhom, vytváraním pracovných príležitostí v poľnohospodárstve a spracovateľskom priemysle. S nárastom problému nedostatku prírodných zdrojov a rastom populácie, zostáva aktuálnou otázkou aj prepojenosť poľnohospodárskeho rozvoja a ochrany životného prostredia.

² WORLD BANK (2008): World development report.

³ WORLD BANK (2008): World development report.

Uvedené štruktúry poľnohospodárskych systémov je možné rozlišovať aj na základe podielu poľnohospodárstva na celkovom HDP krajiny, resp. pridanej hodnoty tohto sektoru k celkovému hospodárskemu rastu. V kontexte ekonomického rozvoja, dôležitou črtou pre rozlišovanie jednotlivých systémov zostáva aj podiel vidiecky chudobných na celkovom počte chudobného obyvateľstva príslušnej krajiny. Po prvýkrát bol pohľad na poľnohospodárske štruktúry rozdelené podľa spomenutých kritérií zahrnutý v Správe pre svetový rozvoj v roku 2008 (World Development Report). Jednotlivé poľnohospodárske systémy sú znázornené na Obrázku 1.

Obrázok 1: Hlavné typy poľnohospodárskych systémov

Pozn.: Na osi X je znázornený podiel chudobných na vidieku na celkovom počte chudobných v %, na osi Y je znázornený podiel poľnohospodárstva na HDP v %.

Prameň: World Development Report 2008, s. 5.

V poľnohospodárskych krajinách (prvý klaster krajín v pravom hornom rohu obrázku 1) sektor poľnohospodárstva je dominantným zdrojom hospodárskeho rastu, keďže tento sektor tvorí väčší podiel na HDP príslušnej krajiny. Poľnohospodárstvo v tejto skupine prispieva viac ako 30 % k hospodárskemu rastu. Väčšina obyvateľov krajín tejto skupiny býva na vidieku a sú zamestnaní v poľnohospodárstve, pričom podstatná časť ruralnej populácie je pod hranicou extrémnej chudoby. S výnimkou niektorých krajín Ázie ako Laos, k tejto skupine patria krajiny Subsaharskej Afriky, v ktorých poľnohospodárstvo je dominujúcim ekonomickým sektorom a väčšina chudobných je umiestnená v rurálnych oblastiach. Najviac vidieckeho obyvateľstva podľa Správy o svetovom rozvoji žije práve v transformujúcich sa krajinách. V tejto skupine krajín poľnohospodárstvo prispieva menšou mierou (v priemere 7 %) k hospodárskemu rastu v porovnaní s "poľnohospodárskymi" krajinami, avšak veľký podiel (niekedy až 80 %) chudobných pochádza práve z vidieckych oblastí príslušných krajín.⁴ Posledná skupina krajín patrí k urbanizovaným. Tento klaster štátov je umiestnený v ľavom dolnom rohu obrázku 1. Táto skupina je charakterná nízkou pridanou hodnotou poľnohospodárstva na hospodárskom raste príslušných krajín. V dôsledku rapídnej

⁴ TODARO, M.P. – SMITH, S.C. (2014): *Economic Development*, s. 440.

urbanizácie, z čoho aj vyplýva názov poľnohospodárskeho systému, približne polovica všetkých chudobných pochádza z väčších regionálnych miest.

2 Komparácia štruktúr poľnohospodárskych systémov v rozvojových regiónoch

Poľnohospodárske systémy v jednotlivých regiónoch sveta sa líšia na základe vyššie uvedených kritérií. Avšak, tieto regióny majú aj spoločné charakteristiky. V Latinskej Amerike, podobne ako v Afrike a Ázii, je poľnohospodárstvo súčasťou výrobného systému a zároveň fundamentálnym prvkom organizácie ekonomického a sociálneho života vo vidieckych oblastiach. V prípade Latinskej Ameriky, tento región bol vždy charakteristický dvojitém poľnohospodárskym systémom, ktoré môžeme zaradiť do skupiny urbanizovaných a transformujúcich sa krajín. Ako naznačuje Furtado, vlastníctvo poľnohospodárskej pôdy je rozdelené do dvoch typov – *latifundios* a *minifundios*, a to podľa veľkosti farmárskych podnikov.⁵ Prvý typ fariem je charakteristický veľkou poľnohospodárskou pôdou s väčším počtom zamestnaných pracovníkov (>12 zamestnancov). Tieto farmárske podniky sú vlastnené veľkostatkármi, a často sa používajú ako pasívny kapitál pre určenie sociálneho statusu vlastníka. Na druhej strane, *minifundios*, alebo malé rodinné farmy, sú často veľmi malé, aby uživil celú rodinu vlastníka, pričom sú zamestnaní najviac dvaja rodinní príslušníci. Vlastníkmi malých fariem (*minifundios*) sú často aj predstavitelia marginalizovaných menších alebo domorodého obyvateľstva, ktorí čelia najväčšej miere deprivácií. Vychádzajúc z charakteru vlastníctva poľnohospodárskej pôdy, je možné sledovať aj vysokú nerovnosť v jej distribúcii. Príkladom je Brazília, Panama či Ekvádor, kde sa Giniho koeficient pre rozdelenie poľnohospodárskej pôdy pohybuje v hodnotách 0,7 až 0,8.⁶ Približne polovica poľnohospodárskej produkcie v Latinskej Amerike je koncentrovaná v rodinných a stredne veľkých farmách, kde sú zamestnaní 4 až 12 pracovníci. Vedecká a odborná literatúra naznačuje, že práve rodinné a stredne veľké farmy sú najviac produktívne vo výrobe poľnohospodárskych produktov.⁷ Veľké farmy, ktoré zamestnávajú viac ako 12 pracovníkov majú vyššie náklady na organizáciu práce a fungovanie farmy. Často *latifundios* majú aj nízku produktivitu na jednotku poľnohospodárskej pôdy, ktorá skôr potvrdzuje sociálny status vlastníka a je málo využívaná na poľnohospodárske účely.

Hlavným problémom poľnohospodárstva v Latinskej Amerike je nerovnosť v distribúcii pôdy, kde veľká časť patrí malému množstvu vlastníkov. Opačný stav vlastníctva poľnohospodárskej pôdy je možné sledovať v Ázii, ktorá sa vyznačuje nedostatkom úrodnej pôdy pre vysoký počet obyvateľstva. Veľkosť fariem v krajinách Ázie sa mení od 3,5 hektárov v Thajsku do 0,5 hektára v Bangladéši, ktorí je známy vysokými hodnotami počtu obyvateľov na kilometer štvorcový. Na 9 mil. hektárov poľnohospodárskej pôdy pripadá viac ako 100 mil. vidieckeho obyvateľstva.⁸ Poľnohospodárska pôda v Ázii je rozdelená ekvivalentnejšie v porovnaní s Latinskou Amerikou, avšak stále môžeme pozorovať významnú mieru nerovnosti. Podľa Správy o svetovom rozvoji, Giniho koeficient distribúcie poľnohospodárskej pôdy v Indii predstavoval 0,45. V Bangladéši, Thajsku či Pakistane sa tento ukazovateľ pohyboval v rozmedzí 0,48 až 0,54.⁹ Počas posledného storočia, rurálne podmienky v krajinách Ázie čelili významným systémovým zmenám, ktoré boli vyvolané zásahom koloniálnych veľmocí a ich princípov do vlastníctva pôdy a sociálno-ekonomických vzťahov lokálneho vidieckeho obyvateľstva. Kým pred príchodom kolonizátorov bola poľnohospodárska pôda vlastnená lokálnou komunitou a mohla byť prerozdelená medzi jej

⁵ FURTADO, C. (1976): *Economic Development of Latin America: Historical Background and Contemporary Problems*, s. 74.

⁶ ANRIQUEZ, G. – BONOMI, G. (2007): Long-Term Farming Trends. An Inquiry Using Agricultural Censuses.

⁷ JOHNSON, N.L. – RUTTAN, V.W. (1994): Why are farms so small?, s. 691-706.

⁸ FAO (2018): Country profiles: Bangladesh.

⁹ WORLD BANK (2008): World development report.

obyvateľov na základe demografických zmien alebo klimatických efektov, tak po zavedení vlastníckeho práva a nových ekonomických vzťahov Európanmi vznikli nové sociálne vrstvy obyvateľstva. V súčasnosti v krajinách Ázie funguje poľnohospodársky systém postavený na vzťahoch medzi vlastníkmi pôdy a farmármi. Je možné označiť tri hlavné skupiny aktérov v poľnohospodárstve: veľkostatkári, nájomní pracovníci, a farmári prenajímajúci poľnohospodársku pôdu veľkostatkárov (*sharecroppers*). Posledná forma farmárstva je dominantná v Indonézii (60 % prenajatej poľnohospodárskej pôdy) a Filipínach (80 %).¹⁰ Celkovo v Ázii až 85 % prenajatej farmárskej pôdy sa využíva na základe *sharecroppingu*. Prenajímanie pôdy od veľkostatkárov na základe podmienok *sharecroppingu* sú často nevýhodné pre farmára, ktorý musí čeliť monopolistickému postaveniu jedného väčšieho odberateľa. Farmár je závislý od majiteľa pôdy ako na strane ponuky poľnohospodárskych vstupov tak aj na strane dopytu po poľnohospodárskych výrobkoch. Výzvou pre poľnohospodársky systém Ázií je aj rapidne rastúca populácia. Za posledne storočie počet obyvateľstva v Indii vzrástol štvornásobne a v Indonézii či Filipínach až desaťnásobne. Výsledkom rapidného rastu populácie je aj zníženie priemeru veľkosti farmárskych podnikov, ktoré často disponujú poľnohospodárskou pôdou s rozlohou menej ako 1 hektár.

Tabuľka 1: Komparácia poľnohospodárskych modelov v rozvojových regiónoch

Región	Základná charakteristika
Latinská Amerika	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Litifundos</i> (> 12 zamestnancov) vs. <i>Minifundios</i> (< 2 pracovníci – rodina farmára) - Veľká nerovnosť distribúcie pôdy: Gini = 0,7 až 0,9 - Rodinne farmy (pre 1 domácnosť) - Stredné veľké farmy (< 12, > 4 zamestnancov) – Brazília, Uruguaj, Venezuela
Ázia	<ul style="list-style-type: none"> - Viacero farmárov na 1 jednotku pôdy - 3,4 ha/farma v Thajsku alebo 0,6 ha/farma v Bangladéši - Gini: 0,4 až 0,5 - Závislosť na veľkostatkárskej pôde (<i>sharecropping</i>) - 80 % prenajatej pôdy v Ázii spadá pod <i>sharecropping</i> - pozitíva zelenej revolúcie
Afrika	<ul style="list-style-type: none"> - Subsistenčné farmárstvo (roľníctvo/ naturálne poľnohospodárstvo) - „poľnohospodárske krajiny“ - Monokultúrne krajiny: káva, kakao, cukor, klinčeky a pod. - Rozdelenie pôdy v rámci komunity/kmeňa

Prameň: vlastné spracovanie na základe Todaro, M. – Smith, S. (2014): Economic Development.

Osobitný systém poľnohospodárstva je charakteristický pre región Afriky. Na Africkom kontinente je najviac rozšírené subsistenčne poľnohospodárstvo s použitím extenzívnych metód obrábania pôdy. Väčšina poľnohospodárov Subsaharskej Afriky používa celkový output na uspokojenie vlastných potrieb, pričom produktivita na hektár poľnohospodárskej pôdy je veľmi nízka vzhľadom na nedostatok poľnohospodárskych vstupov. Avšak, v niektorých krajinách existujú aj výnimky. Vo Východnej a Západnej Afrike, kde v rámci zmluvných podmienok medzi producentom a odberateľom sú prítomne niektoré prvky moderného poľnohospodárstva. Ide najmä o pestovanie exportných komodít, ako kakaové bôby v Ghane a na Pobreží Slonoviny, kávové bôby v Ugande, Etiópii či Kamerune, čaj v Keni, či strukoviny a koreniny v Tanzánii.

¹⁰ OTSUKA, K. – CHUMA, H. – HAYAMI, Y. (1993): Permanent labour and land tenancy contracts in agrarian economies: an integrated analysis, s. 57-77.

Problémom v poľnohospodárstve tohto regiónu je absencia moderných technológií. Farmári často používajú tradičné poľnohospodárske nástroje, ako motyka či sekera, čo neumožňuje obrábať všetku pôdu vlastnenú *de jure* alebo *de facto*¹¹ príslušným farmárom a jeho rodinou. V určitých častiach Afriky je použitie ťažných zvierat v niektorých prípadoch aj nemožné vzhľadom na výskyt muchy tse-tse (centrálne Afrika), alebo nedostatku krmiva počas sezóny sucha. Dopyt po pracovnej sile v poľnohospodárstve je veľmi volatilný vzhľadom na sezóny výsadby, odburinenia a zberania úrody. Mimo týchto sezón pracovníci zostávajú nezamestní a často čelia problémom extrémnej chudoby. Výzvou pre Afriku v budúcnosti bude aj súčasný populačný rast, ktorý brzdi proces extenzívneho poľnohospodárstva (presun pestovania do vedľajších poľnohospodárskych plôch) vzhľadom na rastúcu hustotu obyvateľstva. Populácia krajín ako Nigéria, Rovníková Guinea, Angola, DRK či Burundi rastie viac ako 3 % ročne a zdvojnásobi sa za obdobie nasledujúcich 20 rokov. S rapídnyim nárastom populácii sa začína uplatňovať úsadna kultivácia (*sedentary cultivation*) na menších poľnohospodárskych plochách, čo bude vyžadovať aj zapojenie moderných vstupov pre udržiavanie stálej produktivity.

Záver

V podstatnej časti rozvojového sveta historické okolnosti spojené s objavením nových kontinentov a nasledujúcim kolonializmom viedli k sústredeniu veľkých častí poľnohospodárskej pôdy v rukách menšej skupiny vlastníkov (veľkostatkárov či *fazenderos*). Nerovnomerné rozdelenie poľnohospodárskej pôdy je charakteristické najmä pre región Latinskej Ameriky a z časti aj pre Áziu. Na africkom kontinente historické okolnosti a fyzická dostupnosť relatívne väčších plôch nevyužitej pôdy vyústili do odlišného typu poľnohospodárskej štruktúry.

Veľká časť chudobného obyvateľstva pochádza z vidieckych oblastí rozvojových regiónov Latinskej Ameriky, Ázie či Afriky, avšak charakter ich agrárnych systémov sa výrazne líši. V Latinskej Amerike je poľnohospodárska štruktúra postavená na vzorci dvoch typov fariem, teda spomenutých *latifundios* a *minifundios*, hoci polovica poľnohospodárskeho výstupu sa tvorí v menších rodinných farmách a stredne veľkých farmárskych podnikoch. V ázijskom regióne problém poľnohospodárstva spočíva v malých poľnohospodárskych plochách jednotlivých fariem, čo čiastkovo súvisí s rastom populácie a neúspešnými pozemkovými reformami. Z uvedenej analýzy vyplýva, že priemerná veľkosť farmárskeho podniku v regióne Latinskej Ameriky je oveľa väčšia ako v Ázii. Využívaná plocha poľnohospodárskych podnikov v krajinách ako Ekvádor či Brazília má niekoľkokrát vyššiu rozlohu ako farma v India, Bangladéši či Pakistane. Charakternou odlišnosťou farmárskych holdingov v Latinskej Amerike je ich neporovnateľne veľká rozloha, pričom pôda je často málo efektívne využívaná. Poľnohospodársky systém na Africkom kontinente sa podstatne líši od predchádzajúcich regiónov a je charakteristický subsistenčným farmárstvom s absenciou uplatnenia moderných poľnohospodárskych metód a nízkou mierou použitia technológií. Na rozdiel od Ázie, sa Subsaharskej Afrike nepodarilo vyťažiť výhody zo zelenej revolúcie, ktorá prebiehala v 60-70. rokoch minulého storočia.

Zmeny v poľnohospodárstve rozvojových regiónov poukazujú na jasne definovateľné trendy rastu, alebo poklesu nerovnosti v distribúcii poľnohospodárskej pôdy v závislosti od skúmaných krajín a regiónov. V niektorých krajinách dochádza k deleniu poľnohospodárskej pôdy na menšie parcely, zatiaľ čo v iných štátoch sa uskutočňuje konsolidácia menších fariem do väčších poľnohospodárskych podnikov.

¹¹ Vlastnícke práva na poľnohospodársku pôdu často neexistujú a pôda je pridelená jednotlivým rodinám v rámci vnútrokmeňových vzťahov

Použitá literatúra:

1. FURTADO, C. (1976): *Economic Development of Latin America: Historical Background and Contemporary Problems*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976. ISBN 978-0521290708.
2. JANVRY, DE A. – SADOULET, E. (2016): *Development Economics*. Routledge, 2016. ISBN 978-1138885318.
3. JOHNSON, N.L. – RUTTAN, V.W. (1994): Why are farms so small? In: *World Development*. roč. 22, č. 5. s. 691-706.
4. TODARO, M.P. – SMITH, S.C. (2014): *Economic Development*. Boston: Pearson, 2014. ISBN 978-0-13-340678-8.
5. WORLD BANK (2008): World development report. [online]. In: *World Bank*, 2008. [Citované 2. 10. 2018.] Dostupné na internete: <http://web.worldbank.org>
6. WORLD BANK (2008): World development indicators. [online]. In: *World Bank*, 2018. [Citované 10. 10. 2018.] Dostupné na internete: https://data.worldbank.org/indicator/AG.CON.FERT.ZS?year_high_desc=true
7. OTSUKA, K. – CHUMA, H. – HAYAMI, Y. (1993): Permanent labour and land tenancy contracts in agrarian economies: an integrated analysis. In: *Economica*, roč. 60, č. 237, s. 57-77.
8. STUTZ, F.P. – WARF, B. (2012): *The World Economy: Geography, Business, Development*. New York: Pearson, 2012. ISBN 978-0-321-72250-8.
9. UNCTAD (2017): State of commodity dependence. In: *UNCTAD*, 2017. [Citované 11. 10. 2018.] Dostupné na internete: <https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/suc2017d2.pdf>
10. ANRIQUEZ, G. – BONOMI, G. (2007): Long-Term Farming Trends. An Inquiry Using Agricultural Censuses. [online]. In: *ESA Working Paper*, 2007. [Citované 2. 10. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.fao.org/3/a-ah856e.pdf>

Kontakt:

Ing. Mykhaylo Kunchka, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: mykhaylo.kunchka@euba.sk

MULTILATERALIZMUS - SÚČASNÉ PROBLÉMY A PERSPEKTÍVY

Milan Kurucz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: milan.kurucz@euba.sk

Príspevok je venovaný multilateralizmu a jeho vzťahu k riešeniu globálnych politických, hospodárskych, sociálnych a enviromentálnych výziev najmä v kontexte jeho súčasného oslabovania, keď najmä USA, ale aj ďalšie krajiny obmedzujú svoju participáciu na mnohých významných mnohostranných zmluvách a v činnosti dôležitých medzinárodných organizácií. Fenomén multilateralizmu je skúmaný z hľadiska záujmov ekonomických, sociálnych a politických síl a ich vplyvu na formovanie zahraničnej politiky štátu, ako aj postupného prechodu od hegemónneho medzinárodného poriadku k multipolarite.

Kľúčové slová: multilateralizmus, unilateralizmus, multipolarita, USA, globálne problémy

This contribution is focusing on multilateralism and its role in the solution of global political, economical, social and enviromental problems, particulary in the context of its weakening as the USA and other states are reducing their participation in many importatnt multilateral treaties and also activities in relevant international organizations. Fenomenon of multilateralism is examined from point of view of interests of economic, social and political groups and their impact on the formation of the foreign policy, as well as gradual passage from hegemonic international order to multipolar.

Key words: multilateralism, unilateralism, multipoltarity, USA, global problems

JEL: F55

Úvod

Problematika multilateralizmu sa v posledných niekoľkých rokoch opäť stáva predmetom zvýšenej pozornosti politikov a vedcov v oblasti medzinárodných vzťahov. Politika analýzy sa sústreďujú na vzťah mnohostrannej spolupráce štátov, ale aj ďalších subjektov medzinárodných vzťahov, a riešenia globálnych politických, hospodárskych, sociálnych a enviromentálnych výziev. Niektorí autori dokonca hovoria o ohrození multilateralizmu a potrebám čeliť mu v záujme celého svetového spoločenstva.¹ Zahraničnopolitická línia prezidenta Trumpa charakterizovaná jeho demonštratívnym odmietaním viacstranných zmlúv, skeptickým vzťahom k medzinárodným organizáciám a uprednostňovaním unilaterálnych prístupov resp. tzv. transakčnej diplomacie vyvoláva obavy práve v súvislosti s riešením celosvetových problémov, ale aj stability medzinárodných vzťahov. Riziká vyplývajúce z oslabovania mnohostrannej spolupráce však nie sú spojené len so súčasnou zahraničnou politikou USA. Mnohé ďalšie krajiny sa vo väčšej či menšej miere snažia obmedziť svoje multilaterálne aktivity a záväzky. Na druhej strane sa celý rad štátov usiluje o zastavenie tohto, či už časovo obmedzeného alebo dlhodobého, vývoja.

¹ LINN, J. (2018): Recent threats to multilateralism, s. 86.

1 Multilateralizmus ako osobitný typ vzťahov a politiky

Autori, ktorí sa venujú téme multilateralizmu sa zhodujú v tom, že nejde len o kvantitatívne vymedzený fenomén, teda o počet aktérov (minimálne aspoň troch) vstupujúcich do vzájomných zmluvných a iných vzťahov, ale taký jav, ktorý má svoju kvalitatívnu stránku, určujúcu jeho špecifiku. Podľa Ikenberryho sa multilateralizmus od unilateralizmu alebo bilateralizmu líši v troch aspektoch: koordináciou vzťahov, definovaním vzťahov na základe dohodnutých pravidiel a princípov (v niektorých prípadoch v rámci organizácií), ako aj redukciami politickej autonómie štátov, keďže možnosti ich samostatných rozhodnutí sú do určitej miery obmedzené dohodnutými pravidlami.²

Unilateralizmus na rozdiel od multilateralizmu nerešpektuje medzinárodné pravidlá a normy a zvyčajne ho uplatňuje veľmoc v určitých vnútorných a vonkajších podmienkach, ktoré ovplyvňujú ním realizovanú politiku. Po skončení studenej vojny, keď sa Spojené štáty stali jedinou superveľmocou, realizoval takúto politiku prezident G. W. Bush.³ V súčasnosti je príkladom unilateralizmu postup prezidenta Trumpa, ktorý odstúpil od Dohody o Transpacifickom strategickom partnerstve (TTP), Parížskej dohody o zmene klímy a zastavil rokovania o Dohode o transatlantickom obchodnom a investičnom partnerstve (TTIP).

Bilateralizmus ako ďalší typ vzťahov a politiky je situačný. V porovnaní s multilateralizmom, ktorý uprednostňuje univerzálny prístup a pravidlá je pre bilateralizmus charakteristické formulovanie špecifických zmluvných podmienok pre každého partnera so snahou využiť svoju prevahu..

Multilateralizmus sa nedá oddeliť od medzinárodného poriadku a teda ani od mocenských pomerov, ktoré sú pre neho charakteristické. J. Ruggie chápe multilateralizmus ako inštitucionálnu formu moderného medzinárodného života, pričom multilateralizmus po druhej svetovej vojne súvisí s americkou hegemoniou, je princípom povojnového usporiadania sveta.⁴ Multilateralizmus podľa R. Coxa existuje len v kontexte historickej štruktúry svetového poriadku a zároveň je aj aktívnou silou formujúcou svetový poriadok. Je schopnosťou prezentovať moc v lokálnom a globálnom merítku.⁵ Multilateralizmus vyjadruje usporiadanie určitých ekonomických a politických mocenských pomerov v medzinárodných vzťahoch. V podmienkach rastúcej vzájomnej závislosti štátov je aj rámcom riešenia regionálnych a celosvetových problémov.

2 Vnútorná politika a multilateralizmus

Oslabovanie prípadne až odmietanie multilaterálnej spolupráce Spojenými štátmi po nástupe Trumpovej administratívy vyvoláva veľkú pozornosť, čo je pochopiteľné vzhľadom na ich mocenské postavenie v medzinárodných vzťahoch a vplyv na ekonomické a politické celosvetové procesy. Aké sú príčiny takejto zmeny americkej zahraničnej politiky? V USA dlhodobo existujú určité skupiny, ktoré vzhľadom na svoje záujmy presadzujú odmietanie mnohostranných záväzkov a unilateralizmus. D. Skidmore za také skupiny považuje špeciálne záujmové skupiny, ako napríklad ropné spoločnosti a spoločnosti ťažiacie zemný plyn, ktoré sú protivníkmi klimatických dohôd alebo Združenie majiteľov zbraní odmietajúcich zmluvu o kontrole ručných zbraní, vojensko-priemyselný komplex a „vlastenecky“ motivovaných jednotlivcov.⁶ V súčasnosti sa vytvorila podstatne širšia sociálna základňa takejto politiky vytvárajúca tlak na odklon od multilateralizmu. Jej súčasťou sa stali aj tie zamestnanecké a podnikateľské vrstvy, ktoré sú postihnuté negatívnymi dopadmi globalizácie. Podľa J. Nyea

² IKENBERRY, G.J. (2003): Is American multilateralism in decline?, s. 534.

³ Ibidem, s. 533.

⁴ RUGGIE, J. (1992): Multilateralism: The anatomy of an institution, s. 572.

⁵ COX, R. (1992): Multilateralism and world order, s. 161.

⁶ SKIDMORE, D. (2005): Understanding the unilateralist turn in U.S. foreign policy, s. 220-221.

americké prezidentské voľby v roku 2016 boli poznačené populistickými reakciami na globalizáciu a obchodné dohody v oboch politických stranách.⁷ Najvýraznejšie tieto antiglobalistické nálady prezentoval v kampani práve D. Trump a po jeho volebnom víťazstve sa premietli aj do zahraničnej politiky USA.

Tento vnútorný tlak na obmedzovanie multilateralizmu sa však neprejavuje len v zahraničnej politike USA, ale je zreteľný v celom rade ďalších štátov, o čom svedčí napríklad aj súčasný odchod Veľkej Británie z EÚ. Aj v týchto krajinách došlo k zmene konštelácie sociálnych a politických síl, presadzujúcich preferovanie národných záujmov na úkor mnohostrannej medzinárodnej spolupráce.

3 Multipolarita a multilateralizmus

Príklon k unilateralizmu za administrácie G. W. Busha (aj keď pri zachovaní základov multilateralizmu), po ktorom však opäť nasledoval návrat k mnohostrannej spolupráci, sa uskutočnil v podmienkach, keď sa USA stali jedinou supervelmocou. Súčasná situácia je však odlišná v tom, že sa formujú nové centrá moci a v medzinárodnom poriadku sa črtá prechod od hegemonického poriadku k multipolárnemu a s ním spojené riziko globálneho konfliktu medzi veľmocami, a tým aj ohrozenie multilateralizmu.⁸ Iní autori vnímajú prvé kroky k multipolarite menej dramaticky a poukazujú na to, že na rozdiel od situácie pred druhou svetovou vojnou, veľmoci neopúšťajú medzinárodnú štruktúru, keďže multilaterálne inštitúcie sú pre ne platformou boja o vplyv. Zároveň však uznávajú, že vnímanie medzinárodných organizácií predovšetkým ako nástrojov presadzovania veľmocenských záujmov komplikuje fungovanie inštitúcií, ktoré ťažšie dospievajú ku kompromisom a výrazne sa znižuje úroveň záväznosti ich rozhodnutí.⁹ To sa týka predovšetkým takých kľúčových dohôd týkajúcich sa riešenia globálnych problémov ako je Parížska dohoda o zmene klímy, alebo záväzky štátov na splnenie cieľov udržateľného rozvoja schválených OSN.

Spolu s nastupujúcou multipolaritou je zákonitou otázkou o pozícii tzv. rastúcich veľmocí a medzi nimi najmä Číny k súčasnému systému medzinárodných inštitúcií. Na jednej strane Peking vytvára také nové inštitúcie ako sú napríklad Ázijská infraštruktúrna a investičná banka, ale na druhej strane je aktívna v OSN, MMF a WTO, zvyšuje svoj príspevok na mierové operácie Spojených národov, podporuje Parížsku dohodu o zmene klímy. Podľa J. Ikenberryho Čína a ďalšie rastúce veľmoci sa rozvíjajú v rámci súčasného medzinárodného inštitucionálneho systému a jeho pravidiel a budú sa usilovať o miesta v politickej hierarchii daných štruktúr ale nie o alternatívnu ideológiu medzinárodného poriadku a konkurenčný model modernity.¹⁰

V súvislosti so súčasným obratom Spojených štátov k unilateralizmu a oslabeniu ich mocenskej pozície sa opätovne objavujú teoretické úvahy o nehegemonickú spolupráci, teda o fungovaní multilaterálneho systému bez líderstva USA. Či môže byť multilateralizmus v takejto forme efektívny, je možné posudzovať diferencovane podľa jednotlivých oblastí politik a relevancie USA v tej ktorej oblasti. Druhým aspektom je problém potenciálnych alternatívnych lídrov, ich ochoty zachovať existujúci systém alebo vytvoriť alternatívne inštitúcie.¹¹ Ide teda o to, kto zaplní vákuum, ktoré vzniká po USA. Nemecký minister zahraničných vecí Heiko Maas inicioval v roku vytvorenie aliancie za multilateralizmus. Nemalo by ísť o novú organizáciu ale o sieť štátov založenej na liberálnych hodnotách, ako sú spolupráca, voľný trh, rešpektovanie medzinárodného práva, s cieľom posilniť existujúce inštitúcie, osobitne OSN.¹² Vznik aliancie podporujú zatiaľ Argentína, Austrália, Kanada, EÚ,

⁷ NYE, J. JR. (2019): The rise and fall of American hegemony from Wilson to Trump, s. 78.

⁸ LINN, J. (2018): Recent threats to multilateralism, s. 88.

⁹ GOWAN, R. (2018): Multilateralism in freefall?

¹⁰ IKENBERRY, G.J. (2014): The rise of China and the future of liberal world order.

¹¹ FEHL, C, TIMM, J. (2019): Dispensing with the indispensable nation?, s. 29.

¹² Germany is forging an alliance for multilateralism...(2018)

India, Indonézia, Japonsko, Južná Afrika, Južná Kórea, Mexiko a Veľká Británia. Zdá sa, že táto iniciatíva vzniká s cieľom preklenúť predpokladaný cyklický unilateralizmus USA do doby, keď sa opäť vrátia k multilaterálnej politike.

Záver

Budúcnosť multilateralizmu bude v podstatnej miere závisieť od toho, či dôjde k zmenám súčasnej konštelácie sociálnych a politických síl v USA, ale aj v ďalších štátoch v prospech tých sociálnych vrstiev a ich politických reprezentantov, ktoré sú zainteresované na medzinárodnej spolupráci a riešenie globálnych problémov uprednostňujú pred partikulárnymi záujmami. Dôležitou je tiež otázka, či je súčasný tlak na oslabovanie multilateralizmu len dočasným, krátkodobým javom, alebo ide o dlhodobejšiu tendenciu. V druhom prípade to môže mať nenapraviteľné dôsledky na schopnosť medzinárodného spoločenstva čeliť takému globálnemu nebezpečenstvu ako je zmena klímy.

Osobitným problémom je efektívnosť fungovania súčasného multilaterálneho systému, jeho schopnosť účinne koordinovať úsilie všetkých účastníkov medzištátneho systému v prijímaní a realizácii nevyhnutých ekonomických, technických a politických rozhodnutí na zvládnutie súčasných celosvetových výziev. Aktuálnou je teda aj otázka, či je medzinárodné spoločenstvo pripravené uskutočniť reformy v záujme zvýšenia svojej vlastnej akcieschopnosti.

Úspešnosť riešenia celosvetových sociálnych, ekonomických a enviromentálnych problémov bude závisieť aj od toho, či v národnom a medzinárodnom meradle dôjde k mobilizácii sociálnych a politických síl, ktoré budú vyvíjať dostatočný tlak na to, aby vlády a medzinárodné organizácie cieľavedome a intenzívne čelili globálnym výzvam.

Použitá literatúra:

1. COX, R. (1992): Multilateralism and world order. In *Review of International Studies*, 1992, roč. 18, č. 2, s. 161-180, ISSN 0260-2105
2. FEHL, C, TIMM, J. (2019): Dispensing with the indispensable nation? Multilateralism minus One in the Trump era. In *Global Governance*, 2019, roč. 25, č. 1, s. 23-46, ISSN1075-2846
3. *Germany is forging an alliance for multilateralism to strengthen the global order* (2018) [online]. [Citované 20.5.2019]. Dostupné na internete: <https://www.democracywithoutborders.org/6223/germany-is-forging-an-alliance-for-multilateralism-to-strengthen-the-global-order/>
4. Gowan, R. (2018): Multilateralism in freefall? [online]. [Citované 5.5.2019]. Dostupné na internete: <https://cpr.unu.edu/the-multilateral-freefall.html>
5. IKENBERRY, G. J. (2003): Is American multilateralism in decline? In *Perspectives on Politics*, 2003, roč. 1, č.3, s. 533-550, ISSN 1537-5927
6. IKENBERRY, G. J. (2014): *The rise of China and the future of liberal world order* [online]. [Citované 26.5.2019]. Dostupné na internete: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20140507RiseofChina.pdf
7. Linn, J. (2018): Recent threats to multilateralism. In *Global Journal of Emerging Market Economies*, 2018, roč. 9, č. 1-3, s. 86-113, ISSN 09749101
8. NYE, S. J. JR. (2019): The rise and fall of American hegemony from Wilson to Trump. In *International Affairs*, 2019, roč. 95, č. 1, s. 63-79, ISSN 0020-5850
9. RUGGIE, J. (1992): Multilateralism: The anatomy of an institution. In *International Organization*, 1992, roč. 46, č. 3, s. 561-598
10. SKIDMORE, D. (2005): Understanding the unilateralist turn in U.S. foreign policy. In *Foreign Policy Analysis*, 2005, roč. 1, č. 2, s. 207-228, ISSN 1743 8594

Kontakt:

doc. Milan Kurucz, CSc

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: milan.kurucz@euba.sk

CAN WE EXPECT POSITIVE ECONOMIC RESULTS IN THE NEXT YEARS IN EUROZONE?

Florian Margan

SAFF, Ljubljana, Slovenia, florian.margan@gmail.com

Can we count on rising European interest rates in 2019? While ECB rhetoric remains the same, it states that interest will remain at current levels at least until the end of 2019/20. For Central and Southern Europe, the economy could be hit hard by the planned exit of the Great Britain from EU due to a sharp decline in EU funds, changes in key supply chains and financial markets in the euro area. The possibility of a recession in Italy and France, the stagnating economy of Germany, all underlines the threat of escalation of trade wars. If we want a successful economy in the EA, it has to be reorganized. That's the only way to achieve it stable, strong, globally competitive with the introduction of the 5th generation technology. EA need more together cooperation. Then we can expect good economic results in EA.

Key words: Macroeconomics, ECB, EU, Eurozone

JEL: E60, F45

Introduction

Stability, growth and well-being throughout Europe is a slogan of EU politicians and the basis is the economy that is creating growth and a well-functioning economic and MU (Monetary Union), as well as a strong and stable Euro. And where are we today? The current EU or EA (Eurozone) are complex because there are many unknown economic and political factors such as buy and hold strategies, negative interest rates, forex regulation, subsidies or the functioning of the ECB (European Central Bank) and the CB (Central Banks) of the EU, political situations (migration, safety,...), etc.

The EU is currently inflexible in many respects and has a lot of left-wing access to many things because its main instrument is the various regulations and quotas. The EC (European Commission) cannot respond adequately to unexpected events, as evidenced by the reaction to Brexit, as it did not lead to self-reflection and EU reform.

QE (Quantitative Easing) will not resolve us just extinguish the economic fires in the EU. Looking at the development of interest rates or yields on government bonds, it can be said that the ECB has undoubtedly succeeded. However, thanks to this policy, the ECB has become a very influential player in the bond market as it has already managed to buy out of the public bond market worth nearly €2 trillion. The ECB is also the largest creditor of EA countries. For example, as part of its monthly purchases, its portfolio has grown by bonds of breweries, airports, retail chains, automobiles, gas, power companies (altogether 1,100 titles), but fortunately they are incomparably lower than public bond purchases and currently it is just under €120 billion.

Will we be counting on rising European interest rates in 2019? Or can even worse? While the rhetoric of the ECB remains, the same when it states that interest will remain at current levels at least until the end of 2019. This is not a solution. Does the ECB feel driven into the interest corridor? Yes!

The answers indicate several factors. Mention may be a recession in Italy, a stagnant Germany struggling primarily with the losing segment of the industry, the economic problems

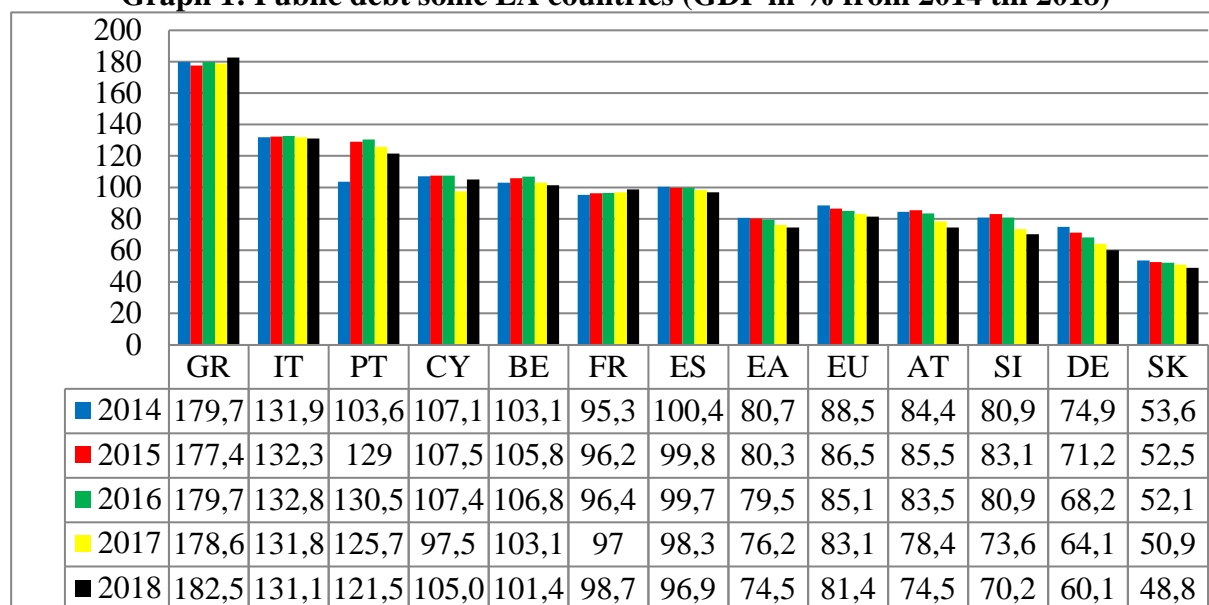
and indebtedness of France and some EA states. All this is underlined by the threat of the escalation of the trade wars or the continuing possibility of hard Brexit (in my opinion, in the future there is no Brexit). Damaklie's sword hangs over the threat of a US-EU customs war, a special problem for the EU's good relation between the US and China over customs rates.

1 Some macroeconomic indicators

EU has burnt down and therefore has no prospects and no future. The real political competition of ideas and political programs has been replaced in EU today by political correctness, moralistic statements, enormous media manipulations, but - and last but not least - by the silence and tabooing of a number of important themes.

I describe it briefly through the graphs some acute economic problems encountered by some countries from EA.

Graph 1: Public debt some EA countries (GDP in % from 2014 till 2018)

Sources: Eurostat, IV/2019

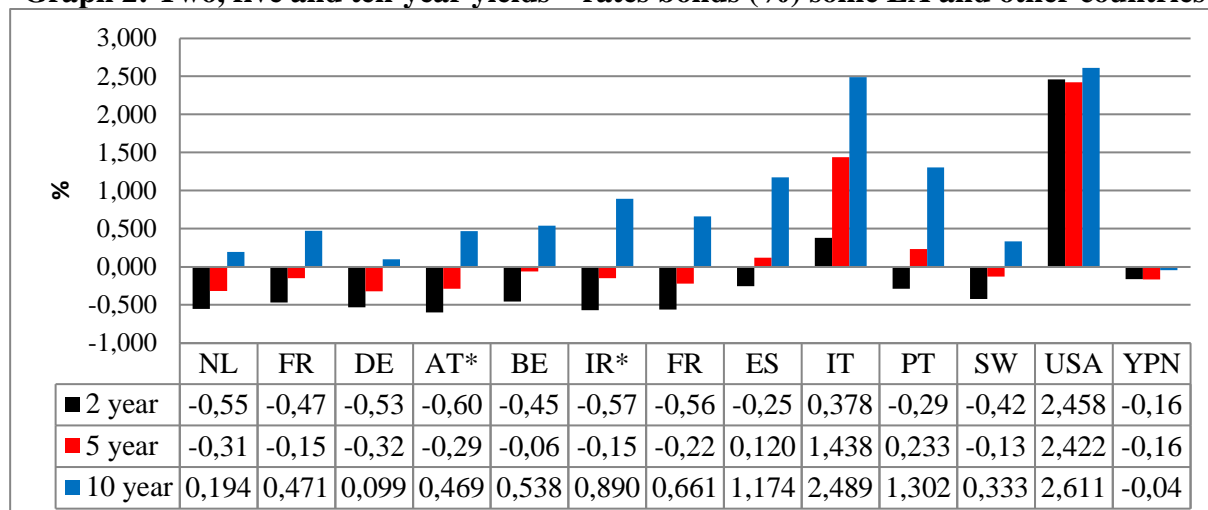
EA recorded a government debt equivalent to 86.70 % of the country's GDP in 2017. Government Debt to GDP in the EA averaged 76.22 % from 1995 until 2017, reaching an all-time high of 91.90 % in 2014 and a record low of 64.90 % in 2007.¹ The situation is not exactly optimistic, it implies not only a weaker euro exchange rate but also an increasing interest in safer assets in particular, the German bonds, where the yield of a 10-year instrument approaches the psychological limit of about zero per cent.

Nearly half of the euro area borrows with negative interest rates on bonds with a 5-year maturity. However, a huge amount of newly printed money was not lost.²

¹ The Statistics portal. (2019); Trading Economics. (2019): *Euro Area Government Debt to GDP*.

² ROZKOSNY, P. (2017): „Kvantitativní uvolňování ECB – jeho vliv na reálnou ekonomiku a výnosy dluhopisů“.

Graph 2: Two, five and ten-year yields – rates bonds (%) some EA and other countries

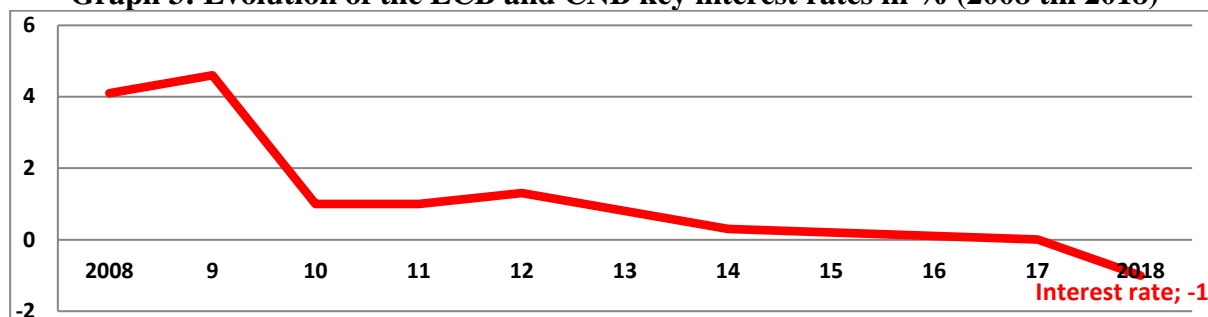

Sources: Bloomberg, 2018, WSY: March 20, 2019, last – Investing.com: I/2019*, Eurostat: I/2019*

The ECB has managed to squeeze euro area government bond yields by leveraging almost half of the monetary union with negative interest rates on bonds with a 5-year maturity. If someone told you in 2010 that Ireland would borrow with negative rates, and Spanish is not far from these values, you would probably be shaking your head, but this is the reality today.

Here we have rescue mechanisms, the BU (Bank Union), and above all the ECB, which is willing to use QE and deflationary pressures to buy government bonds of euro area members. Nothing like that in 2010-12 was available. By contrast, the ECB raised interest rates from 1.00 % to 1.50 % at the time, which made the situation even worse.

Graph 3: Evolution of the ECB and CNB key interest rates in % (2008 till 2018)

Sources*: ECB, Tradingeconomics, III/2018, Eurostat, V/2018

Most advanced countries of Europe and the world are experiencing a period of prosperity. The economy is rising and despite the shortage of labour and global crises, developed countries are doing well in recent years, including the Eurozone countries.³ The economy is overheated and has no place to grow based on the economic report.⁴

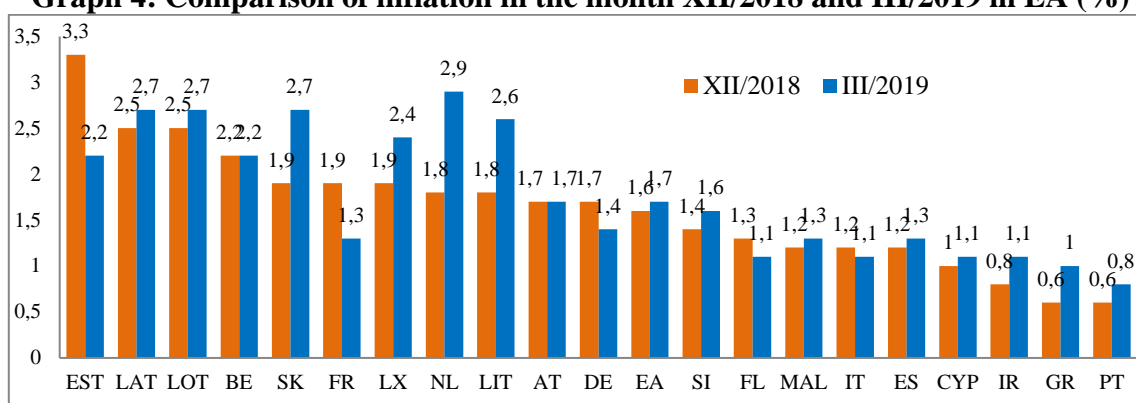
On the contrary, there is a high probability that it will collapse completely. "After two years of strong growth, the world economy is growing more slowly than expected, and risks are rising," said IMF Christine Lagarde.⁵ Question: what impact has the ECB on inflation, interest rates and QE? It has an economic sense, or it is only God's desire.

³ European Commission. (2017b): "European Economic Forecast – Autumn". European Econom, 63: 160, 168, 171, 180, Brussels; European Commission. (2018): „Autumn“. Institutional Paper 089. November 2018. Brussels; JUNCKER, J-C. (2018): „, Stav EU v roce 2018“.

⁴ EBRD, IDB, AfDB, ADB, (2018): „The Future of Work, Regional Perspectives“, Washington D.C.

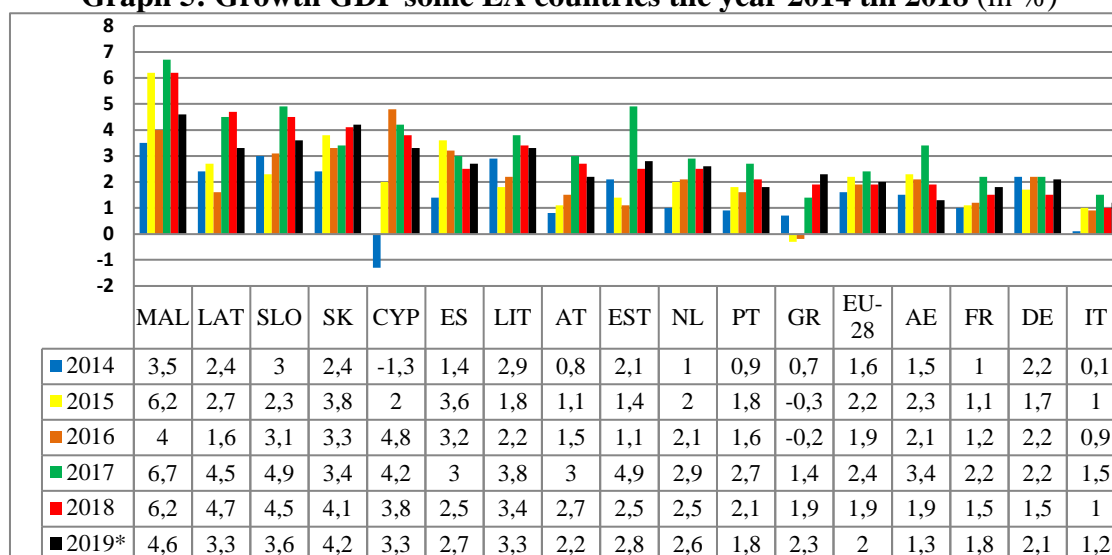
⁵ BUCHERT, V. (2019). Davos 2019: hodně vzletných slov a minimum odpovědí.

Graph 4: Comparison of inflation in the month XII/2018 and III/2019 in EA (%)

Source: Eurostat: II/2019*CS, V/2019

Graph 5: Growth GDP some EA countries the year 2014 till 2018 (in %)

Sources: Eurostat, III/2019*, CS, II/2019*, CS,IV/2019

For example: by 2020, not only will the US economy be in a sharp slowdown, but also the EA and we may have a recession. The economy, I think, will grow 1 to 2 % faster than its long-term potential. With such a gap, the economy would be overheated. And that cannot be endless. The bubble is likely to burst. The problem of the threat of a trade war and the possible collapse of the US economy that would be hit the whole world and bring another economic crisis to be catastrophic. Brexit could also lead to a financial crisis as strong as in 2008.

If governments fail you do not need to raise interest, it could also help resolve any future crisis. There are \$240 trillion of global debt. The bond bubble crackles. Why the collapse of markets is emerging right now?

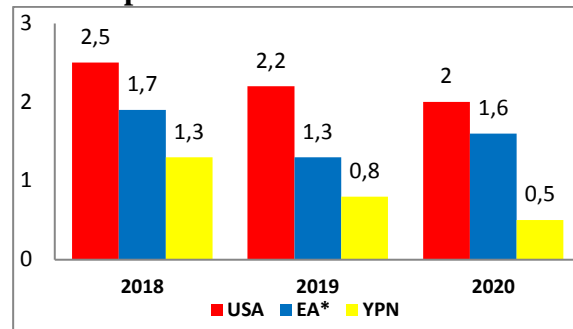
This is because the bond bubble is involved in the cracking process.⁶ And as the bubble bursts, you'll see how the chaos metastasizes across the planet. Now, there's no prediction. It is already underway about the upcoming collapse of bond markets. The bursting of bond bubbles will pull property prices, stock market values and unleash currency chaos. Unfortunately, there is a global depression that we have not seen yet because never before had so much debt been at the peak of artificially squeezed interest rates. Central banks always cause a recession. We are

⁶ EUROPORTAL. (2018): *Přijde chaos, kolaps a katastrofa. Prý se blíží nevídaná celosvětová ekonomická krize... Bude prý největší propad, jaký kdy byl.*

heading for a global depression. The question it's, what about the central Banks one this time will do. First, it starts with "deflation" and then goes into "prudent inflation".⁷

GB is due to leave the EU in March 2019 (it's not realistic), which further exacerbates the current economic situation not only in GB but also in the EA.⁸ Prices rise up and the economy becomes unsustainable for a long time.

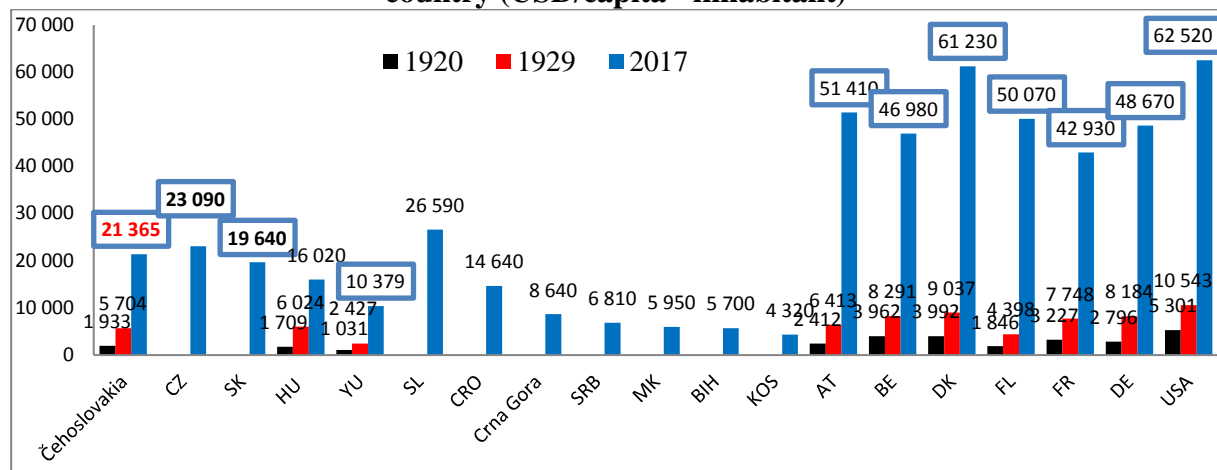
Graph 6: Real GDP Growth – assumption and forecast in % for the USA, EA and YPN

Source: World Bank, XI/2018*, IMF, III/2019, EC-Eurostat, 13.3.2019

To refresh memory, I show in the graph how GDP growth was expressed in USD per capita in the past in comparison with today's time.

Graph 7: Comparison of real growth GDP in 1920, 1929 and 2017 years for some country (USD/capita - inhabitant)

Sources: The World Bank: Global Economy prospect, Statistical Appendix, I/201813, IMF DataMapper, X/2018, World Economic Outlook, X/201814, Wikipedia, 2018

We see a huge stagnation of the countries of Central and East Europe with the developed EU countries. Not positive look at the economic development of Central and Southern Europe countries. East and Central Europe are lagging behind in growth.

2 The issue of productivity of newly received EU members is also being raised

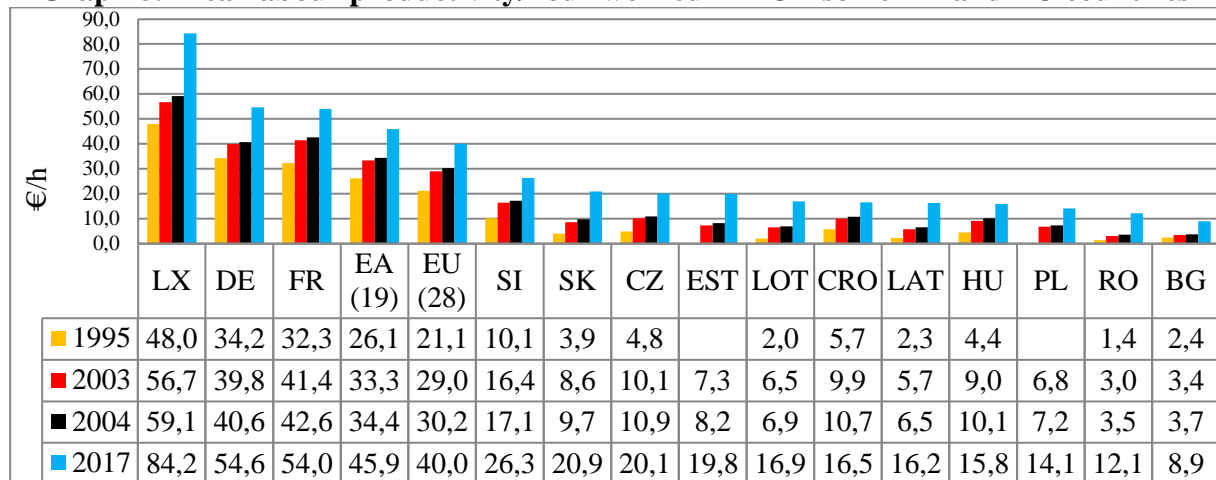
Central and Eastern European (post-communist Member States) countries do not achieve EA average productivity as the EU. They do not reach average payouts per hour, and, in no way, to do it in any way - no developed country. On the other hand, however, they have begun to catch

⁷ PENTO, M. G. (2018): "The coming bond market collapse: how to survive the demise of the U. S. Dept.market".

⁸ FRANKS, J. R. et all. (2018): „Economic Convergence in the Euro Area: Coming Together or Drifting Apart“. IMF Working Paper No. 18/10.I.

up in recent years with countries that were considered European economic outsiders in the nineties of the 20th century 1995s.

Graph 8: Real labour productivity/hour worked in EUR some EA and EU countries

Sources: Pordata.pl, 2019.

For example German productivity⁹ was 7 times higher in 1995 - while in the CZ it was 4.8 €/hour work, in DE it was 34.2 €/hour. Still, German maintains a lead, which has not changed practically since 2008 - DE clock productivity is now 2.7 times higher than in the CZ. Lower productivity in the Central and Eastern European countries does not account for their performance or job skills. Economists define labour productivity as the price of goods and services that employees have produced and provided for a certain period of time, usually, an hour worked. The main reason for low productivity is the cheap economy - they produce less valuable goods.

The fact that firms from the East and Central Europe produce rather cheap goods has several causes. Most often there is a strong representation of the industry, worse technological equipment than in the West, and the fact that businesses focus mainly on production and sales of subcontractors. The structure of the economy plays an important role.

The greatest productivity generally has in the service because there are the smallest inputs. Services are less represented in post-communist countries than in Western European countries. The influence on low productivity can also be influenced by an educational system that focuses on the upbringing of employees in technical fields over the long term. East Europe has always had techniques, but forty years has not produced business and the quality of economic schools is still pitiful, not to mention high school, faculties.

If we want to get the same wages as the West, you have to start in education. When I simplify this, the wage differences are due to the different productivity of work. Different work productivity is related to differences in education.

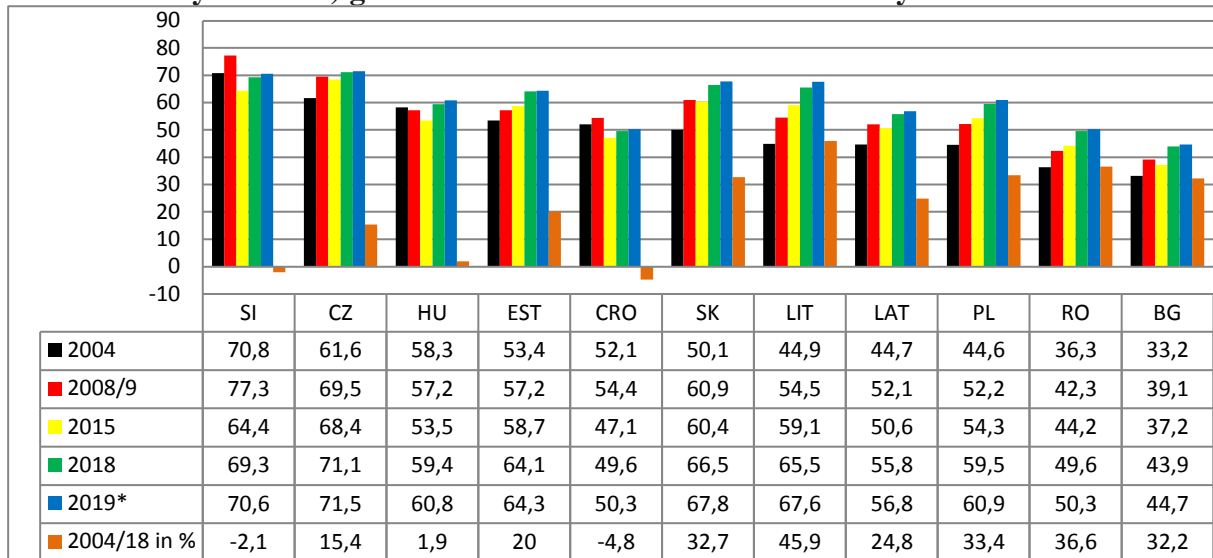
On the lower productivity of work, according to experts, is the often worse technological equipment of the companies. It depends on the level of capital. In Germany, employees often work with better computers, better technology, more of robotic and digitized operations. Better production produces better technology. The more the economy moves away from "high tech", the more countries compete - which again supports cheaper production.

For example: Before the CZ reached approx. 70% of German GDP per capita. And now it's at 71.7 %. We managed to download the difference by only 1.7 %. When we compare wages and divide them by the odds, we get only 30 % of DE wages. And with the purchasing power,

⁹ Pordata.pl, Base de Dados Portugal Contemporaneo, Product and productivity, I/2019.

it is similar because the CZ got only 53 % of Germany. If this is the case, then can CZ reach the DE purchasing power at the earliest and need in 117 years.

Graphs 8: How the GDP per capita in current international US \$, (PPP adjusted, Germany = 100 %) growth in EU new member states in the year 2004 till 2019

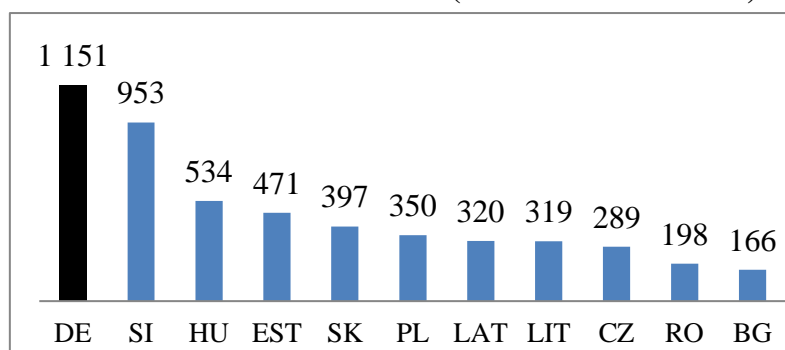

Sources*: Eurostat: 2018, WB:2018, Indexmundi:2018, www.europarl.europa.eu, III/2019

It is clear from the graph that it was the closest approach to Germany CZ and SI. They are followed by PL, SK, and Latvia. This means that we are still lagging behind Germany in growth.

With regard to the expected international trade problems (*Germany has been falling orders for several months, the fear of trade relations between the USA - China - EU relations, relations in the EA, etc.*), new EU members will have to invest more in knowledge and high technology if they want at least keep the current situation. A good indicator is a next graph.

Graph 9: Average annual gain in real per capita GDP due to increasing globalization between 1990 and 2016 in € (Real = Prices in 2000)

Sources: Progonose, 2018

There is nothing good about GDP growth in the EA, DE, FR and IT in 2020. This is very worrying. Growth will not exceed 1.5% in Italy, even less than 0.8 %.¹⁰ The longer major (the biggest) problem of some EA countries and the EU is the productivity of labour. This is mainly about the countries of Central and Eastern Europe.

¹⁰ PETERSEN, T. (2019): "Growth in Times of Political Uncertainty". Bertelsmann Stiftung, Global Economic Dynamics, Germany.

It is important to understand that large companies in the field of industrial production are no longer profitable. Today we are talking about the 4th Technological Revolution, which will fundamentally change the world's entrepreneurship. We are talking about AI (artificial intelligence), digitization, robotics of automation, 3D printers, etc. the size of the market share will be decisive!

The **free or liberalized market is a complete illusion**. Productivity will be a key driving force that will lead to the exhaustion of employment opportunities in agriculture, industry, services and the public sector. Modern technologies such as additive production, modularity, 3D printing, vertical farms, digitization, artificial intelligence, robotics are very productive and adaptable in a modern, localized sense. There is relocalization and the basic condition will be: »the need for educated staff«.

The relocation of production or services from one country to another will be based on high productivity (without unnecessary costs and productivity that reduces the burden of global logistics), based on high-productive technologies and modern global knowledge. The 4th Technological Revolution brings about a major change in the structure of the labour market. This is not just about replacing folk work with machines - robots, although revolutionary, is a change in manual work.

Due to the development of AI and machine learning, robots will be able to work in logistics, administration, banking, the financial sector, services, state apparatus, and will be able to carry out managerial work. The creation will be very important, people will lead people, work in teams and, above all, be educated all the time based on the needs of the labour market! Education will become a fundamental milestone of life and urgency, but it will not be a guarantee of a lifelong job.

Conclusion

In 2018, the two major factors influenced the markets, the central bank's monetary policy, and the threats stemming from the US-China trade war. In 2019 the global economic slowdown will be even more important. However, unlike monetary policy and trade war, there is no quick and effective solution to this problem.

In the event that the ECB avoids a turbulent recapitalization when it seems certain that bond yields are rising, it must continue to manipulate the bond market. The ECB reiterated that rates should remain at current levels at least until summer next year. Reinventing asset purchase programs to stem the rise in bond yields will probably be the only desperate option. The debt trap in which the Eurozone countries are located has also become a trap for the ECB.

Perhaps a surprising treaty for the EU would be a surprising treaty that was practically secret and was signed by Angela Merkel and Emmanuel Macron on 22.01.2019 in German Aachen.¹¹ This treaty will create a de facto common super-state from the two most powerful European countries. What to say another country of the Eurozone? V-4, Scandinavian countries, countries from South and East Europe, they may not yet be aware of this. This is a possible beginning of the fall of the EU. I very much hope that this does not happen and that wisdom wins.

The longer expected problem can be the reduction in grants from the EU funds for the new EU member states. Cuts in European subsidies for East European countries will mean a decline in their GDP growth of up to 1% per year. EU documents show that European subsidies for eastern European countries will fall by 11% and agricultural subsidies by 17.7 %, after subtracting inflation in 2014-20 and 2021-2027. Now the EU budget is 1% of the gross national pension (GNI) of the European countries it will not be enough. We expect an increase in NGI

¹¹ Traité de coopération franco-allemand d'Aix-la-Chapelle, (2019). Aachen La République française et la République fédérale d' Allemagne.

from 1% to 3% for the next period (new sources of EU own revenues). Are EU countries ready for this increase? Do they count on it? I'm afraid not.

And what changes should be made in the Eurozone or in the EU?

- a) Stable, strong, globally competitive with the introduction of the technology of the 5th generation (*digital, automated, robotized, developing artificial intelligence, highly technologically linked and highly technologically advanced division of labour between countries*),
- b) To carry out a brutal revolution in the educational system (*modern, educational curricula of the future, the abolition of the Bologna system of education, more teamwork and practice, and the stimulation and rewarding of pedagogical expert staff*),
- c) Reorganization and reform of the EU's current administrative system in Brussels and it is possible to establish a federation of European nations - perhaps the United States of Europe (*necessary amendment to the Lisbon Treaty and we will need a new constitutional process and the new draft EU constitution*). There will be a combination of three tools, namely: the EU Treaty, the functioning of the EU, and the Charter of Fundamental Rights.
- d) More political will, mutual good cooperation and understanding. I think it would be good to think about for Minister of Foreign Affairs and Defense in EU. Deep integration and rapid response to issues of migration, security and economic crisis.
- e) All EU countries should have a payment instrument Euro, if we want to be competitive in a globalized world. It is necessary that other the EU countries that are not in the euro area introduce the euro as a payment instrument.

I think that these are some of the main guidelines for better functioning of both EA and the entire EU. Otherwise, in my opinion, come a merciless division of Europe awaits us.

References:

1. BUCHERT, V. (2019). *Davos 2019: hodně vzletných slov a minimum odpovědí*. Available online: www.e15.cz/zahranicni/davos-2019-hodne-vzletnych-slov-a-minimum-odpovedi-1355687.
2. EBRD, IDB, AfDB, ADB, (2018): „*The Future of Work, Regional Perspectives*“, Washington D.C.
3. ECB. (2018): “*How quantitative easing works*“. Available online: https://www.ecb.europa.eu/explainers/show-me/html/app_infographic.cs.html.
4. EUROPEAN COMMISSION. (2017): “*White paper on the future of Europe and the way forward*” Available online: https://ec.europa.eu/commission/white-paper-future-europe-reflections-and-scenarios-eu27_en.
5. European Commission. (2017b): “*European Economic Forecast – Autumn*”. European Econom, 63: 160, 168, 171, 180, Brussels.
6. European Commission. (2018): „*Autumn*“. Institutional Paper 089. November 2018. Brussels. PDF. 220pp. KC-BC-18-021-EN-N, ISBN 978-92-79-77470-6.
7. EUROPORTAL. (2018): *Přijde chaos, kolaps a katastrofa. Prý se blíží nevídaná celosvětová ekonomická krize... Bude prý největší propad, jaký kdy byl*.
8. FRANKS, J. R. et all. (2018): „*Economic Convergence in the Euro Area: Coming Together or Drifting Apart*“. IMF Working Paper No. 18/10.I. ISBN/ISSN:9781484338490/1018-5941
9. GDP data source: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-dicators>.
10. IMF. (2018): “*World Economic Outlook*”. October 2018, “Global Prospects and Policy”. Washington D.C., USA. Available online: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018>.

11. JUNCKER, J-C. (2018): „*Stav EU v roce 2018*“. Praha, ISBN 978-92-79-91214-6, 2018.
12. PENTO, M. G. (2018): “*The coming bond market collapse: how to survive the demise of the U. S. Dept.market*“. Denver, MA 01923, ISBN: 978-1-118-45717-7.
13. PETERSEN, T. (2019): “*Growth in Times of Political Uncertainty*”. Bertelsmann Stiftung, Global Economic Dynamics, Germany. Available online: <https://ged-project.de/allgemein-en/world-economic-outlook-2019/>
14. Pordata.pl, Base de Dados Portugal Contemporaneo, Product and productivity, I/2019. Available online: <https://www.pordata.pt/en/Portugal> https://www.google.com/search?q=Pordata.pl%2C+Base+de+Dados+Portugal+Contemporaneo%2C+Product+and+productivity%2C+I%2F2019&rlz=1C1FDUM_enCZ496CZ496&oq=Pordata.pl%2C+Base+de+Dados+Portugal+Contemporaneo%2C+Product+and+productivity%2C+I%2F2019&aqs=chrome..69i57.2879j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8.
15. ROZKOSNY, P. (2017): „*Kvantitativní uvolňování ECB – jeho vliv na reálnou ekonomiku a výnosy dluhopisů*“. Kurzy.cz. ISSN 1801-8688, Praha, 2019. Available online: <https://www.kurzy.cz/zpravy/425714-quantitativni-uvolnovani-ecb--jeho-vliv-na-realnou-ekonomiku-a-vynosy-dluhopisu/>.
16. The Statistics portal. (2019). Available online: <https://www.statista.com/statistics/269684/national-debt-in-eu-countries-in-relation-to-gross-domestic-product-gdp/>
17. THE WORLD BANK, (2018), „*Global Economic prospects, Statistical Appendix*“, I/2018, Washington D.C. USA. Available online: <http://pubdocs.worldbank.org/en/393601515520396575/Global-Economic-Prospect-Appendix.pdf>.
18. Trading Economics. (2019): *Euro Area Government Debt to GDP*.
19. Traité de coopération franco-allemand d’Aix-la-Chapelle, (2019). Aachen La République française et la République fédérale d’Allemagne, Available online: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/allemande/relation-bilaterales/traites-cooperation-franco-allemand-d-aix-la-chapelle/>.

Contact:

Ing. et ing. Florian Margan, Ph.D.

Ševčíkova 7

130 00 Praha

Česká republika

e-mail: florian.margan@gmail.com

OUTSOURCING EKONOMICKÝCH ČINNOSTÍ V KONTEXTE SVETOVEJ GLOBALIZÁCIE¹

Jitka Meluchová ^a – Alexandra Bagiová ^b – Martina Mateášová ^c

^a Fakulta hospodárskej informatiky, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: jitka.meluchova@euba.sk

^b Fakulta hospodárskej informatiky, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: a.bagiova.be@gmail.com

^c Fakulta hospodárskej informatiky, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: mateasova.martina@gmail.com

Článok skúma prínosy a riziká centier zdieľaných služieb (SSC²) v rámci finančného riadenia podniku. Prínosy a riziká boli skúmané v konkrétnej nadnárodnej spoločnosti. Analýza sa zamerala na záväzky z obchodného styku (nákupy vstupov od širokého spektra dodávateľov) vrátane digitalizácie dokladov a celého procesu spracovania v účtovníctve. Cieľom článku je skúmať aj etický aspekt globalizácie a jej vplyvu na informačné a komunikačné technológie, prostredníctvom ktorých dochádza k výmene dát nakoľko ochrana informácií a know-how je v dnešnom technickom svete čoraz ťažšia. Spolupráca podniku so SSC si vyžaduje stanovenie jasných pravidiel a postupov pri spracovaní údajov, nastavenie komunikačných a kompetenčných modelov ako aj procesov kontroly a riadenia. A práve tu vzniká priestor pre nastavenie etických nástrojov riadenia, pre budovanie podnikovej kultúry a etického správania zamestnancov ako dôležitého faktora obojstranne výhodnej spolupráce.

KLúčové slová: globalizácia, kooperácia, centrá zdieľaných služieb, digitalizácia

This paper explores benefits and risks of shared services centers as a part of corporate financial management. Benefits and risks have been studied in a specific multinational company. The analysis focused on trade liabilities (purchases of inputs from suppliers), including documents digitalization and an entire process of handling it in accounting. The aim of this article is to examine also the ethical aspect of globalization and its influence on information and communication technologies where data exchange is present. The protection of information and know-how is getting more and more difficult in our current technical world. Cooperation of an enterprise with SSC requires clear rules and processes for handling data, setting communication and competence models as well as for processes of control and management. And this is a huge space for setting ethical cooperation standards. This is the place to set ethical tools of control for building the culture and ethical behavior of employees as an important factor for cooperation.

Key words: globalization, cooperation, shared services centers, digitalizing

JEL: M48, G15, G171

Úvod

Globalizácia je proces v ktorom či už človek, obchod, investície, informácie alebo trh prekračujú hranice jedného štátu a postupne odstraňujú s tým súvisiace obmedzenia. Globalizácia tak neprináša iba rast obchodu s tovarom, výrobkami a presúvanie priemyselnej

¹ Článok bol spracovaný v rámci projektov: IG pre mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov EU v Bratislave č. I-19-107-00 „Globalizácia účtovných štandardov v kontexte vývoja priamych zahraničných investícií“, riešenom na FHI EU v Bratislave. VEGA č. 1/0120/18 „Moderné nástroje riadenia rizika v interných modeloch poisťovní v kontexte direktívy Solvency II,“ riešenom na FHI EU v Bratislave.

² SSC - angl. Shared service center

výroby do lacnejších krajín, ale prináša aj dynamický rozvoj sektora obchodovateľných služieb. V druhej polovici osemdesiatych rokov minulého storočia začali nadnárodné korporácie zakladať aj v Európe prvé centrá zdieľaných služieb. *Shared service center (SSC)*³ je centrum zdieľaných služieb, ktoré realizuje špecifické interné procesy s cieľom znižovania nákladov (napríklad finančné služby a účtovníctvo, IT podporu, služby v oblasti ľudských zdrojov), čím podporuje kľúčové činnosti materskej a dcérskych spoločností či sesterských podnikov. Centrá zdieľaných služieb prešli svojim prirodzeným vývojom a postupne sa stali dôležitým segmentom, ktorý tvorí nenahraditeľnú súčasť svojich materských koncernov uvádza Balog, M. (2016).⁴

Článok skúma prínosy a riziká outsourcingu podnikových činností, ktoré sú vykonávané buď v rámci skupiny podnikov, kde zakladateľom je materská spoločnosť alebo sú tieto činnosti outsourcované externým a ekonomicky nezávislým poskytovateľom. Prínosy a riziká boli skúmané v konkrétnej nadnárodnej korporácii a s osobitným zameraním na záväzky z obchodného styku. V súvislosti s tým, bol skúmaný stupeň digitalizácie dokladov ako aj procesu celého spracovania vo finančnom účtovníctve. Článok kladie dôraz aj na etický aspekt globalizácie a jej vplyv na informačné a komunikačné technológie, prostredníctvom ktorých dochádza k výmene dát medzi prijímateľom a poskytovateľom týchto služieb. Proces komunikácie a spolupráce môže fungovať iba za predpokladu, ak je založený na vzájomnej dôvere, serióznosti a korektnosti. A tu vzniká veľký priestor pre nastavenie etickej spolupráce, kedy je nevyhnutné aby sa spoločnosť využívajúca služby outsourcingu, ako aj subjekt poskytujúci tieto služby (SSC), mohli na seba vzájomne spoľahnúť.

V rámci metodológie bola použitá metóda analýzy pri skúmaní zdrojov a dát týkajúcich sa foriem outsourcingu ako aj rozvoja centier zdieľaných služieb na Slovensku. Informácie a dáta boli zozbierané za obdobie piatich rokov. Zistené poznatky boli syntetizované aby mohli byť následne využité pri skúmaní dát v konkrétnej nadnárodnej spoločnosti. Následne bolo vykonané vyhodnotenie prínosov a rizík v skúmanej nadnárodnej spoločnosti, aby mohla byť následne použitá metóda dedukcie a syntézy pri formulovaní záverov a našich zistení.

1 Centrá zdieľaných služieb na Slovensku

Prvé centrá zdieľaných služieb nadnárodných korporácií začali na Slovensku vznikáť pred 15 rokmi, kedy tieto nadnárodné korporácie začali presúvať svoje „*back-office*“ aktivity zo svojich západoeurópskych centrál do východnej Európy ako uvádza Hanousek, J., Kočenda, E., Shamshur, A. (2014).⁵ Sú to hlavne dcérske spoločnosti nadnárodných spoločností, ktorých tlak na ziskovosť a nutnosť zvyšovať efektívnosť procesov viedli k centralizácii ich aktivít do lokalít mimo ich centrál a výrobných základní. Investori si vyberajú Slovensko hlavne pre nízke mzdové náklady, vzdelanú, flexibilnú a jazykovo vybavenú pracovnú silu s dobrými pracovnými návykmi, pre polohu a stupeň rozvoja infraštruktúry a v neposlednom rade aj pre stabilné politické prostredie.

Na Slovensku otvorili už vlastné operačné centrá, napríklad nadnárodné korporácie ako napríklad *IBM, Dell, Hewlett-Packard, Accenture, Lenovo, AT&T, NESS* a ďalšie. Na Slovensku v súčasnosti existujú dve kategórie poskytovateľov biznis služieb a to centrá zdieľaných služieb a outsourcing biznis procesov, kedy niektoré procesy sú úplne vyčlenené tretím stranám (špecializovaným dodávateľom). *Fórum pre centrá podnikových služieb (Business Service Center Forum)* združuje obchodné spoločnosti, ktoré na Slovensku prevádzkujú centrá zdieľaných služieb alebo poskytujú externé služby (outsourcing). Väčšina týchto centier zdieľaných služieb sa nachádza prevažne v Bratislave a v Košiciach, obrázok 1.

³ SHARED SERVICE CENTER (SSC), (2018): Bain & Company.

⁴ BALOG, M. (2016): Factors for the Development of Cluster Organizations in the Slovak Republic, s. 149-168.

⁵ HANOUSEK, J., KOČENDA, E., SHAMSHUR, A. (2014). Efektivita evropských firem, s. 142-160.

Obrázok 1: Centrá podnikových služieb v SR

Prameň: Prieskum zdruzenia Fórum pre centrá podnikových služieb, 2019.

Podľa analýzy zdruzenia Fórum pre centrá podnikových služieb, 2019⁶ sú v Slovenskej republike vo väčšine prípadov vyspelé zdieľané centrá, ktoré poskytujú služby s pridanou hodnotou a zabezpečujú komplexné procesy pre svoje prevádzky fungujúce v širšom regionálnom alebo globálnom priestore. Najčastejšími funkciami podľa prieskumu (PwC, 2017)⁷ boli služby v oblasti financií a ľudských zdrojov, ktoré boli sústredené v rámci centier zdieľaných služieb. Za týmto účelom spoločnosť PwC zrealizovala prieskum v roku 2017 a výsledky boli nasledovné: finančné služby a účtovníctvo (89 %), IT služby (68 %), služby zákazníkom (63 %), ľudské zdroje (52 %), predaj a spracovanie zákaziek (47 %), nákup (42 %) a iné (10 %). Na Slovensku sa v súčasnosti väčšina z centier zdieľaných služieb nachádza v tretej vývojovej fáze označovanej ako „expanzia“ s vysokou ambíciou posunúť sa do štvrtej fázy tzv. „excelentnosti“. V tejto fáze by mali už centrá zdieľaných služieb zabezpečiť poskytovanie služby s najvyššou pridanou hodnotou.

2 Efekty z outsourcingu ekonomických činností

Jednou zo zásadných tendencií súčasného ekonomického prostredia sú časté a rýchle zmeny ekonomických a technických podmienok, čo kladie čoraz vyššie nároky na schopnosti a možnosti firiem na ne reagovať. Dochádza k zdôrazňovaniu významu informácii, s čím úzko súvisí potreba disponovať najnovšími produktmi z oblasti komunikačných a informačných technológií, uplatňovať aktuálne najefektívnejšie technologické a pracovné postupy. Uspieť v konkurencii sú schopné len firmy, ktoré si uvedomujú dôležitosť základných vývojových tendencií v súčasnej ekonomickej realite. Navyše musia byť tieto subjekty schopné uvedené nároky plniť pri nižšej úrovni celkových nákladov. Greaver M. F. (1999)⁸ definuje outsourcing ako úkon, pri ktorom dochádza k transferu niektorých v podniku sa opakujúcich, interných aktivít a rozhodovacích právomocí na externého poskytovateľa na základe zmluvného podloženia celého kontraktu. Domberger, S. (1998)⁹ zdôrazňuje, že nejde len o transfer aktivít, ale často i transfer faktorov produkcie a rozhodovacích právomocí.

Outsourcing umožňuje podnikom sústrediť sa na tzv. *core business*, teda jadro podnikania. Outsourcing sa v tomto ohľade javí ako vhodný nástroj, ktorého využitie zabezpečí podniku potrebnú flexibilitu a nižšiu nákladovosť prevádzkovania jeho aktivít, ako aj možnosť

⁶ BUSINESS SERVICE CENTER FORUM (BSC), (2014): Fórum pre centrá podnikových služieb.

⁷ PwC. (2017): Major drivers of changes in the BSC sector - Key data and trends.

⁸ GREAVEN, M. F. (1999): Strategic outsourcing: a structured approach to outsourcing decisions and initiatives.

⁹ DOMBERGER, S. (1998): The contracting organization: a strategic guide to outsourcing.

získať inovované služby s vyššou pridanou hodnotou. Pre podnik, ktorý odovzdá časť ekonomických činností je prínosom najmä nižšia spotreba vstupov, nutných na zabezpečenie outsourcovaných procesov, vyššia špecializácia a kvalita dodanej služby, čo je často spojené s ďalšími synergickými efektmi, napríklad so vzájomnou ďalšou spoluprácou partnerských subjektov. To býva najmä v prípadoch, ak zriaďovateľ podniku poskytujúceho outsourcing určité služby, je materský podnik a tieto služby sú využívané v rámci skupiny podnikov (konsolidačného celku). Realizácia výhod spojených s outsourcingom nadobúda svoj význam najmä v súvislosti s jeho využitím za hranicami domovského štátu, kedy je podnik schopný zužitkovať špecifické výhody daného ekonomického systému cudzej krajiny. To viedlo postupne k vyčleneniu samostatnej formy outsourcingu a vzniku offshoringu. Outsourcing a offshoring sa často zamieňajú napriek dôležitým technickým odlišnostiam. Outsourcing funguje na základe zmluvného vzťahu prijímateľ - poskytovateľ služby, čo môže ale nemusí zahŕňať forma realizovaného offshoringu. Offshoring je presun organizačnej jednotky do inej krajiny bez ohľadu na to či je daná služba outsourcovaná alebo je stále riadená materskou spoločnosťou. Offshoring znamená realokáciu aktivít na územie iného štátu a v širšom slova zmysle predstavuje medzinárodný subkontrakt. Offshoring realizovaný pobočkami v rámci rovnakej skupiny podnikov musí spĺňať určité charakteristiky ako uvádza Dvořáček a Tyl (2010).¹⁰

Outsourcing je chápaný ako súčasť strategického riadenia podniku. Hlavné problémy, ktoré musí manažment podniku riešiť sú otázky: aké činnosti vyčleniť, finančné efekty vyčlenenia, konkurenčná výhoda vyčlenenia, dlhodobé dôsledky vyčlenenia a to je potrebné flexibilne prispôbovať aktuálnej stratégii podniku, ktorá je odrazom vnútorných ako aj vonkajších vplyvov. Manažment pri rozhodovaní zvažuje všetky atribúty a integruje ich do životaschopnej stratégie a akčných plánov, s cieľom dosiahnuť kľúčových ukazovateľov ako sú obrat, zisk, profitabilita, návratnosť investícií atď. To ovplyvní aj stupeň outsourcingu, ktorý podnik nakoniec zvolí.

¹⁰ DVOŘÁČEK, J. - TYLL, L. (2010): Outsourcing and offshoring of business activities.

Tabuľka 1: Vývojová fáza využitia outsourcingu ekonomických činností

Stupeň spolupráce	Charakteristika	Výhody pre podnik
1. Jednorazový outsourcing	Využitie outsourcingu na individuálny resp. jednorazový projekt.	<ul style="list-style-type: none"> riešenie jednej parciálnej situácie resp. činnosti získanie skúseností s outsourcingom potvrdenie či zmena dodávateľa príp. potvrdenie rozhodnutia zriadiť vlastné centrum zdieľaných služieb
2. Opakovaný outsourcing či preferovaný dodávateľ	Opakované využívanie outsourcingu pre menšie či väčšie vybrané činnosti či procesy.	<ul style="list-style-type: none"> overenie riešení pre rôzne činnosti či projekty analýza hlavných výhod a nevýhod resp. rizík outsourcingu výber vhodného dodávateľa príp. zriadenie vlastného centra zdieľaných služieb
3. Strategické partnerstvo	Spoločné dlhodobé strategické plánovanie vyčlenených vedľajších alebo podporných činností či procesov. Kombinácia rôznych druhov outsourcingových služieb. Previazanosť vlastných a outsourcovaných činností a aktivít. Štruktúrované zdieľanie rizík a zodpovednosti	<ul style="list-style-type: none"> outsourcing činností ako dlhodobý strategický nástroj a taktický nástroj flexibility detailná znalosť výhod a nevýhod resp. rizík outsourcingu vývoj služieb na mieru a vytváranie pridanej hodnoty využitie synergie oboch subjektov (objednávateľa a dodávateľa) na dlhodobej báze a prehĺbenie spolupráce

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Dvořáček, J., Tyll, L. (2010).

Ďalej je možné skúmať variantnosť oblastí zabezpečených prostredníctvom outsourcingu. Využíva sa od jednoduchých podporných činností až k odovzdaniu komplexných činností, pri ktorých dochádza k vzájomnému prelínaniu dvoch podnikov.

Tabuľka 2: Druhy outsourcingu¹¹

Označenie	Popis
Selektívny outsourcing	• označovaný ako outtasking, odovzdané sú len jednotlivé úlohy, nie celé procesy
Plný outsourcing	• vytesnenie celých funkcií (napr. účtovníctvo, logistika)
Obchodno-procesný outsourcing	• ak sa jednotlivé funkcie nedajú vyčleniť izolovane, odovzdá sa často celý procesný reťazec
Backsourcing/insourcing (integrácia)	• skôr vytesnená služba alebo služba, ktorá doposiaľ nebola uskutočňovaná v podniku, je importovaná do podniku
Single-sourcing	• vytesnenú úlohu preberá jeden samotný poskytovateľ
Multi-sourcing	• vytesnenú úlohu preberajú viacerí poskytovatelia
Nearshoring-outsourcing	• presun vybranej činnosti do inej lokality v blízkosti podniku
Offshoring-outsourcing	• presunutie vybranej činnosti do inej krajiny (nízko nákladové zahraničné oblasti)
Interný outsourcing	• poskytovanie služby nákladovým strediskom podniku, ktoré je ale ekonomicky, právne alebo teritoriálne samostatné. Táto forma vytesnenia býva najčastejšie organizovaná vo forme Shared Service Center
Externý outsourcing	• presunutie vybranej činnosti na poskytovateľa, ktorý nie je nijako zviazaný s objednávateľom

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Dvořáček, J., Tyll, L. (2010).

¹¹ THIEL, CH. - CAWELIUS, M. O., (2007): Outsourcing – Historie und Begriffserklärung, s. 152-166.

Problematika outsourcingu zahŕňa spravidla tie funkčné oblasti, ktoré bezprostredne nesúvisia s hlavným predmetom činnosti podniku, napr. stravovanie zamestnancov alebo oblasti, ktoré doteraz boli výhradne vykonávané priamo samotným podnikom, napr. výroba. Najčastejšie však ide o oblasti, ktoré majú obidve uvedené charakteristiky – teda bezprostredne nesúvisia s hlavným predmetom činnosti podniku a doposiaľ bolo obvyklé vykonávať ich samotným podnikom (napr. účtovníctvo, telemarketing, prevádzka informačného systému) ako uvádza Bruckner, T. a Voříšek, J. (1998).¹² Najčastejšie činnosti, ktoré sú predmetom outsourcingu alebo offshoringu sú oblasť informačných technológií napr. správa technického vybavenia, správa počítačových sietí, zálohovanie dát, správa webových portálov, servis, upratovanie, ochrana majetku a osôb, HR manažment, právne služby, stravovanie, marketing, obchod, logistika, development, mzdové a finančné účtovníctvo, správa investícií, reporting a pod. Tumpach, M., Baštinová, A. (2014).¹³ Ak by sme mali identifikovať primárne dôvody využitia outsourcingu je možné ich zhrnúť do štyroch oblastí:

1. *konkurenčné dôvody* sú výsostne strategické, získanie výhody nad konkurenciou s cieľom zabezpečiť dlhodobé prínosy,
2. *vecné dôvody* sa týkajú zdokonalenia v hlavnej oblasti činnosti, väčšinou ide o rozvoj, v niektorých prípadoch však môže byť vecným dôvodom udržanie tradície alebo dokonca prežitie,
3. *finančné dôvody* sú zníženie nákladov a/alebo zvýšenie výnosov, finančné hľadisko je dôležitým hodnotiacim faktorom úspešnosti outsourcingu aplikovaného z iných dôvodov ako finančných,
4. *organizačné dôvody* vedú k zjednodušeniu manažérskej práce a redukcii organizačnej štruktúry podniku, to súvisí s rastúcou špecializáciou podniku, pracovníkov, ale i stredného manažmentu.

Prostredníctvom outsourcingových kontraktov sa diverzifikujú riziká a podnik, ktorý si kupuje externé služby, tak zdieľa riziká s ostatnými zákazníkmi svojho poskytovateľa. Súčasne vznikajú aj nové riziká, plynúce zo závislosti na poskytovateľovi, na jeho serióznosti a stabilite. Riziko je súčasťou každej činnosti, teda aj outsourcingu, nemožno ho odstrániť a preto je potrebné s ním pracovať. Riziko zvyšuje najmä dĺžka obdobia partnerstva, zmluvné podmienky, nedostatočná kontrola procesov a činností prenášaných na poskytovateľa, nedostatočný rast úrovne služieb a kvalifikácie personálu poskytovateľa. Avšak podnik je vystavený aj novej strate kľúčových znalostí a kompetencií, riziku úniku a zneužitia informácií a v neposlednom rade aj strate efektivity v prípade nesprávnej analýzy nákladov a prínosov z outsourcingu a pod.

Oblasti využitia outsourcingu sa stále rozširujú spolu s rastúcou konkurenciou na globálnych trhoch. Ku klasicky outsourcovaným oblastiam ako IT, účtovné procesy či ľudské zdroje, pribúdajú neustále nové oblasti činností, ktoré už nemajú charakter len podporných aktivít. S vývojom sa outsourcing zameriava čoraz viac na strategické oblasti a procesy, s čím súvisí kladenie dôrazu na kvalitný vzťah poskytovateľa a prijímateľa. V konečnom dôsledku i rozvoj outsourcingu kopíruje globálnu tendenciu využívania výhod plynúcich z formovaní strategických partnerstiev. A tu je potrebné zobrať úvahy aj etický aspekt globalizácie a jej vplyv na informačné a komunikačné technológie, prostredníctvom ktorých dochádza k výmene dát. Ochrana informácií a know-how je pre podnik kľúčová a v dnešnom technickom svete vysoko náročná oblasť riešenia bezpečnosti a ochrany dát (GDPR). Spolupráca podniku so SSC si vyžaduje zmluvné nastavenie jasných pravidiel a postupov pri spracovaní údajov, nastavenie komunikačných a kompetenčných modelov ako aj procesov kontroly a riadenia. Všetky tieto atribúty majú nesporný etický charakter, ktorý vyžaduje pridanú hodnotu v podobe

¹² BRUCKNER, T. - VOŘÍŠEK, J. (1998): Outsourcing informačních systémů.

¹³ TUMPACH, M. - BAŠTINOVÁ, A. (2014): Cost and Benefit of Accounting, s.: 655-661.

serióznosti, dôveryhodnosti, spoľahlivosti a lojálnosti v konaní a správaní obidvoch zmluvných strán.

3 Prínosy a riziká outsourcingu ekonomických činností

SSC poskytujú svoje činnosti najčastejšie zakladajúcej tzv. materskej obchodnej spoločnosti, ako aj ostatným entitám v rámci organizačnej štruktúry nadnárodnej korporácie. Tieto služby sa zvyčajne poskytujú naprieč regiónmi ako je Európa, Blízky východ a Afrika, regiónmi Ázie a Pacifiku ako aj regiónom Severnej a Južnej Ameriky. Samotná štruktúra a organizácia vykonávaných služieb a procesov závisí od potrieb materskej spoločnosti a požiadaviek trhu v príslušnej krajine. Ako príklad uvedieme nami skúmanú medzinárodnú obchodnú spoločnosť XY, ktorá reálne pôsobí v 100 štátoch sveta (neuvádzame názov spoločnosti na jej žiadosť). V každom štáte má svoju pobočku, kde okrem iného zamestnáva aj ľudí zodpovedných za finančné účtovníctvo. Niektoré pobočky sú také malé, že zamestnávajú účtovníka len na polovičný úväzok, čo pobočke môže spôsobovať nemalé problémy so zastupiteľnosťou zamestnanca. Aj napriek tomu, že sa materská spoločnosť snažila vytvoriť jednotné pravidlá vedenia účtovníctva pre všetky pobočky, každá pobočka si ich mala prispôbiť vzhľadom na lokálnu (národnú) legislatívu. Takže sú pobočky, kde sa pravidlá dodržiavajú ale aj pobočky, kde sa pravidla dodržiavajú len z časti, a naopak pobočky, ktoré si zaviedli ešte prísnejšie pravidlá, ako od nich žiadala materská spoločnosť. Týmto vzniká široké spektrum rizík z titulu dodržiavania globálnych verzus lokálnych pravidiel. Ak sa materská spoločnosť rozhodne vytvoriť centrum zdieľaných služieb a teda zdieľať účtovníctvo ako jeden z hlavných procesov, bude to znamenať, že sa vedenie účtovníctva pre všetky pobočky centralizuje na jedno miesto do zvolenej krajiny. Tento krok môže priniesť materskej spoločnosti množstvo výhod, ale aj množstvo nevýhod a to vo väzbe na poskytovanie kvalitných informácií zo všetkých pobočiek, ich včasnosť, dostupnosť, zrozumiteľnosť a úplnosť.

Centrá zdieľaných služieb garantujú, na základe tzv. *SLA (Service Level Agreement)*, poskytovanie služieb v požadovanej kvalite, rozsahu, ktoré vychádzajú z konkrétnych potrieb a požiadaviek danej materskej spoločnosti. Na druhej strane sa materská spoločnosť môže stretnúť aj s radom problémov a to hlavne v prípade, že SLA nie je v praxi implementované dostatočne. Hlavnými dôvodmi je nedostatočné nastavenie kľúčových hodnôt (napr. vytvorenie objednávky ku každej faktúre alebo včasné uhrádzanie faktúr), nedostatočné definovanie procesov (napr. pravidelné „čistenie“ salda zálohových platieb) a nedostatočné zainteresovanie ľudských zdrojov (napr. nekvalifikovaná pracovná sila na určitej pracovnej pozícii). Týmto sa zvyšuje niektoré z významných druhov podnikateľských rizík a to:

- *strategické riziko* (napr. neschopnosť flexibilne reagovať na požiadavky trhu, vysoká konkurencia v danej oblasti podnikania, fúzie, akvizície),
- *operačné alebo prevádzkové riziko* (napr. kvalita služieb, informačné technológie, zmena legislatívy, prírodné pohromy),
- *finančné riziko* (napr. likvidita, výnosnosť, úverovanie, nákladovosť) a
- *riziko nesúladu* (napr. rozdielna fiškálna politika alebo účtovná legislatíva). Výsledkom rizika nesúladu môže byť finančná transakcia (vykonaná v akejkoľvek krajine, podľa rovnakých pravidiel a rovnakým spôsobom), avšak nezohľadňujúca lokálne legislatívne požiadavky, keďže sa spracováva štandardizovane podľa koncernových pravidiel.

Tieto riziká majú vplyv na kvalitu a porovnateľnosť prezentovaných informácií v účtovnej závierke ako aj na celkový podnikový biznis. Eliminovať a riadiť tieto riziká je zložitý proces, ktorý si vyžaduje kvalitné a včasné informácie, prepracované metódy a techniky, pretože jednotlivé riziká sú navzájom úzko previazané.

Výhodou centier zdieľaných služieb je predovšetkým úspora personálnych nákladov vrátane nákladov na pracovné miesto a nevyhnutných režijných nákladov. Znižovanie nákladov

sa považuje za najsignifikantnejšiu výhodu. Ďalšou výhodou je, že v centre zdieľaných služieb sa jednoduchšie rieši problém zastupovania či tréningov zamestnancov. Produktivita práce a špecializácia činností je v centre zdieľaných služieb vysoká, rovnako flexibilita systému a nastavenie automatického reportingu je bežným štandardom. Výhodou je aj jednotná celopodniková systémová platforma tzn. rovnaký *ERP systém (Enterprise Resource Planning)* a optimalizácia procesov, ktoré sa dajú zabezpečiť s nižším počtom zamestnancov vo vopred zadefinovanej štandardnej kvalite. Rozdelením procesu na menšie celky sa dá dosiahnuť vyššia automatizácia, včasné spracovanie a najmä eliminácia chýb ľudského faktora. Keďže je celý proces centralizovaný, centrum zdieľaných služieb poskytuje rovnakú kvalitu dodávanej služby pre všetky pobočky bez obmedzenia miesta lokalizácie. Ďalšou z výhod je aj jednoduchšia kontrola a nastavenie samotných procesov. Vzhľadom na absenciu širšej zodpovednosti za celý proces je možné zamestnávať aj menej kvalifikovanú pracovnú silu, ktorá je schopná naučiť sa a obslužiť svoj úzko definovaný rozsah práce (rutiny) z dôvodu štandardizovaných postupov a výstupov.

Na druhej strane, ako nedostatky využitia centra zdieľaných služieb je možné identifikovať znížené kvalifikačné požiadavky na pracovníkov nakoľko nie je potrebné, aby pri spracovávaní účtovníctva ovládali účtovnú a daňovú problematiku, pretože iba rutinne vyberajú položky z vopred nastaveného systému a databáz za použitia spracovaného manuálu jednotlivých činností. Tým sa zvyšuje predovšetkým riziko nesprávneho posúdenia daňových a nedaňových výdavkov pre určenie dane z príjmov, čo môže mať vplyv na zníženie kvality informácií prezentovaných v účtovnej závierke a v daňovom priznaní právnickej osoby. Znížené kvalifikačné požiadavky na zamestnanca (napr. účtovníka) sa môžu negatívne prejaviť v jeho neschopnosti flexibilne a kompetentne identifikovať a následne riešiť neštandardné situácie, ktoré sa v každej obchodnej spoločnosti vyskytujú. Naplnenie rizika môže znamenať významné finančné straty pre materskú spoločnosť v prípade, ak daný zamestnanec nevie situáciu správne vyhodnotiť a riešiť vo všetkých vzájomných súvislostiach. Ďalšou nevýhodou je, že štandardizované procesy boli primárne definované pre potreby nadnárodnej korporácie (materskej spoločnosti). Štandardizácia sama o sebe znamená zúženie priestoru pre flexibilitu a ad hoc požiadavky. Absencia komplexných znalostí a zručností, ktorá je dôsledkom úzkej špecializácie, si žiada kompenzáciu existenciou tzv. koordinátorov, ktorí majú širšie „end to end“ znalosti a dokážu úspešne zodpovedať za kvalitu výstupu a spokojnosť globálnej obchodnej korporácie. (Bódi, 2014).¹⁴ Od jednotlivých pobočiek sa vyžaduje zvýšená disciplína a presnosť pri dodávaní vstupov, nakoľko nepresnosti, či nekompletné vstupy, nemusia byť správne rozpoznané a spracované a tým budú skreslené informácie prezentované účtovnej závierke materskej spoločnosti. V neposlednom rade viaceré procesy centralizované do centra zdieľaných služieb majú interakciu s externým svetom, a preto je nevyhnutná aj komunikácia v inom ako lokálnom jazyku, čím sa zvyšuje výskyt niektorých z uvedených podnikateľských rizík.

V rámci širokého spektra uplatnenia outsourcingu sú účtovné procesy jednou z oblastí, v ktorej je outsourcing veľmi častou formou ich zabezpečenia. Nepopierateľné výhody spojené s využitím outsourcingu v tejto oblasti sú však na druhej strane spojené s významnými rizikami z dôvodu dôvernosti a dôležitosti spracovávaných údajov. Tu môže významným spôsobom pomôcť etika resp. etické riadenie, ktoré podnik aplikuje na ekonomické procesy prostredníctvom etických nástrojov. Najpoužívanejším etickým nástrojom je vytvorenie si podnikového etického kódexu, kde si podnik stanoví.

¹⁴ BÓDI, M. (2014): Prínosy a úskalia centralizácie podporných činností vo firmách, s. 10-14.

4 Analýza spracovania dokumentov v nadnárodnej spoločnosti

Súčasný vývoj a globalizačné tendencie v ekonomike a financiách majú za následok, že stúpa miera rizík, ktoré ovplyvňujú vnútorné aj vonkajšie prostredie podniku. Určitá miera rizík vzniká aj v centrách zdieľaných služieb, ktoré si zriaďujú najmä nadnárodné korporácie. Nami skúmaná nadnárodná spoločnosť sa rozhodla vytvoriť si SSC a teda zdieľať účtovníctvo ako jeden z hlavných procesov. V súvislosti s tým je potrebné si uvedomiť, že tento krok môže, jej ako materskej spoločnosti tak aj dcérskym a spoločným podnikom v rámci skupiny (konsolidovaného celku), priniesť množstvo výhod ale aj množstvo nevýhod, a to v oblasti poskytovania kvalitných informácií, ich včasnosti, dostupnosti, zrozumiteľnosti alebo úplnosti. Materská spoločnosť a jej pobočky sa preto musia naučiť identifikovať a riadiť riziká, ktoré majú vplyv na prosperitu a efektívnosť všetkých činností v rámci skupiny. Nástrojom ako čeliť týmto tendenciám je zavedenie účinného risk manažmentu, systému vnútornej kontroly a interného auditu aby sa dosiahlo integrovaného riadenia všetkých podnikových rizík. Na to, aby táto stratégia bola úspešná je potrebné mať vybudovaný kvalitný informačný systém, zavedené kontrolné mechanizmy s využitím modernej IT technológií a komplexne spracovanú ochranu osobných údajov ako aj ochranu podnikových dát a know-how.

Nami vykonaná analýza prínosov a rizík bola realizovaná na konkrétnej nadnárodnej korporácii XY (prijímateľ služby), kde bola skúmaná oblasť záväzkov, konkrétne záväzky z obchodného styku. Nadnárodná spoločnosť XY tento záväzkový systém vykonáva v rámci celej skupiny v účtovnom softvéri SAP (označenie podnikového ERP systému). Cieľom nadnárodnej korporácie bolo, aby proces spracovania dodávateľských faktúr bol identický v rámci všetkých entít skupiny. Preto spoločnosť v prvom kroku vypracovala a popísala postupnosť krokov spracovania dodávateľských faktúr. Proces začína prijatím faktúry (buď papierovej alebo elektronickej podobe), pokračuje jej skenovaním, nahratím údajov z faktúry do systému, kontrolou údajov na faktúre, jej schválením, zaúčtovaním, zaplatením a končí archiváciou faktúry papierovej aj elektronickej podobe. V SSC je proces spracovania dodávateľskej faktúry atomizovaný. Každý krok procesu (prijatie, sken, nahranie, zaúčtovanie, archivácia a pod.) vykonáva iný zamestnanec, často netušiaci, čo sa s faktúrou deje predtým, ako ju dostane a málokedy chápujúci, čo sa s faktúrou deje potom, ako on vykoná svoju činnosť. Rovnaké faktúry účtujú rôzni zamestnanci podľa svojho „nezávislého účtovníckeho názoru“. Chybovosť však v SSC ukazovala, že nie vždy správne. Preto spoločnosť v druhom kroku rozšírila proces spracovania dodávateľských faktúr o objednávky. V SSC dodávateľské faktúry s vopred schválenou objednávkou dosahujú v priemere menej ako 60 % z celkového množstva prijatých faktúr (vyššie % dosahujú vytváraním objednávky až podľa prijatej faktúry). V praxi sa spoločnosť stretávala s kumulovaním faktúr čakajúcich na schválenie u manažérov („kopa papierov“ a/alebo hromada nečítaných emailov). Zodpovední manažéri ich odôvodňovali pracovnou preťaženosťou. Nedostatok času spôsobovalo duplicitné schvaľovanie. Často museli schvaľovať faktúru napriek tomu, že bola identická s vopred schválenou objednávkou. V súčasnosti sa už v korporácii schvaľujú objednávky vopred. Manažéri žiadajúci produkty a/alebo služby, ak ich potrebujú, schvaľia objednávku veľmi rýchlo. Ak dodávateľská faktúra súhlasí so schválenou objednávkou, prípadne rozdiel v cene alebo počte kusov je v rámci dohodnutej tolerancie, duplicitné schvaľovanie sa už nerobí. Faktúry, ktoré sú odlišné od objednávky a vyžadujú schválenie, predstavujú v tejto korporácii menej ako 5 %. Táto zmena ušetrila čas manažérom a zefektívnila celý proces, zabezpečila vyššiu efektívnosť SSC a tým umožnila pristúpiť k zvyšovaniu tlaku na zamestnancov, aby spracovávali vyšší počet transakcií v kratšom čase a s menším počtom chýb. SSC vyššiu efektívnosť prezentujú ako zvýšenie priemerného počtu transakcií spracovaných jedným zamestnancom, skrátenie priemernej doby spracovania transakcie, zníženie priemerných nákladov na zamestnanca a pod. Vyššiu efektívnosť sa SSC snažia dosiahnuť aj rôznymi *metodikami Operational Excellence, Lean, Six Sigma, Kaizen*, často s otáznym reálnym výsledkom v porovnaní s celkovými vynaloženými

nákladmi na výber a zavedenie vhodnej metodiky, zakúpenie licencií, konzultantov, zaškolenie zamestnancov, analýz. Vyššiu efektivitu sa SSC snažia dosiahnuť aj zamestnávaním vysoko kvalifikovaných zamestnancov. Faktúry, ktoré majú uvedené číslo objednávky s vopred preddefinovaným nákladovým účtom, nákladovým strediskom, daňovým kódom, dobou splatnosti, schvaľovateľom a pod., v spoločnosti nespracovávajú vysokokvalifikovaní zamestnanci. Tých využíva na činnosti s vyššou pridanou hodnotou.

Nadnárodná spoločnosť využíva taktiež vo veľkej miere *digitalizáciu dokumentov* realizovanú za pomoci moderných IT technológií. Všetky papierové dokumenty profesionálne naskenuje vo vysokej kvalite, vyťaží z nich podstatné dáta a takto spracované elektronické verzie nahrá do tzv. konta. Podstatné dáta, ktoré majú byť vyťažené sa určia vopred na základe tzv. požiadaviek. Vyťažené dáta sa následne už len kontrolujú a overujú. Kontrola vyťažených dát prebieha prostredníctvom rôznych validačných pravidiel. V prípade potreby môžu vyťažené dáta fyzicky kontrolovať aj tzv. validátori. Vyťažené dáta je možné ešte pred ich schválením a finálnym spracovaním upravovať (tzn. je možné ich doplniť, zmeniť, vymazať). Upravené dáta je možné importovať priamo do účtovného softvéru. Spracované a schválené účtovné dokumenty sú automaticky uložené v elektronickom úložisku.

Pokiaľ ide o prevod a uchovávanie elektronických faktúr (resp. faktúr v elektronickej forme), aj na tieto problémy poskytuje zákon o účtovníctve návod. Zákon o účtovníctve rozlišuje účtovné záznamy (faktúry) v dvoch formách, a to účtovné záznamy v písomnej forme (listinné, resp. papierové faktúry) a účtovné záznamy v technickej forme (tzv. elektronické faktúry). Skúmaná spoločnosť prevádza účtovný záznam (t. j. faktúru) z jednej formy do druhej. Pri vykonaní prevodu formy účtovného záznamu (faktúry) zabezpečuje, aby sa obsah účtovného záznamu (faktúry) v novej forme zhodoval s obsahom účtovného záznamu (faktúry) v pôvodnej forme.

Záver

Zdieľané služby sú výsledkom globalizácie hospodárskych činností v rámci koncernu a sú často „spin-off“ korporátnych služieb, s cieľom oddeliť vybrané druhy prevádzkových činností od ústredia koncernu, ktorý sa má primárne zameriavať na riadenie a strategické plánovanie na korporátnej úrovni. Tento systém profilácie a centralizácie činností má svoje prínosy ale aj riziká, ktoré je potrebné podrobnejšie skúmať v rámci jednotlivých procesov, aby bolo možno nastaviť systémy a procesy maximálne efektívne s účinnou elimináciou významných rizík. Rovnako digitalizácia prináša pre nadnárodnú korporáciu ako aj jej centrum zdieľaných služieb viaceré výhody. Digitalizácia umožňuje:

- rýchly a bezpečný prístup k dokumentom odkiaľkoľvek a kedykoľvek,
- získať kontrolu nad duševným vlastníctvom podniku,
- zefektívnenie práce v podobe úspor nákladov, šetrenia vstupov (papier, tlačiarne, archivačné boxy a pod.),
- úspory času a zníženia záťaže na životné prostredie produkovaním odpadov,
- účinnú ochranu osobných údajov ako aj dôverných podnikových dát,
- zefektívnenie podnikových procesov a tým celkového chodu podniku atď.

Riziko je súčasťou každej činnosti, teda aj outsourcingu, nemožno ho odstrániť a preto je potrebné s ním pracovať. Riziko zvyšuje najmä dĺžka obdobia partnerstva, zmluvné podmienky, nedostatočná kontrola procesov a činností, nedostatočný rast úrovne služieb a kvalifikácie zamestnancov. V materskej spoločnosti aj SSC pracujú ľudia (zamestnanci) a ich morálka a etické konanie môže vo významnej miere ovplyvniť samotný výkon činnosti a budované obchodnej značky a dobré meno podniku. Preto je nevyhnutné, aby mal podnik nastavené aj etické nástroje riadenia realizované napríklad:

- formou etického kódexu,

- aby mal záujem vytvárať etickú atmosféru v podniku vo forme dobrých medziľudských vzťahov,
- ctil podnikové pravidlá a zavádzal na podnikovú kultúru
- kládol dôraz etické správanie zamestnancov ako dôležitého faktora vzájomnej dôvery, serióznosti a korektnosti
- zaujal nekompromisný postoj ku korupcii a úplatkárstvu.

Avšak podnik je vystavený aj novej strate kľúčových znalostí a kompetencií, riziku úniku a zneužitia informácií a v neposlednom rade aj strate efektivity v prípade nesprávnej analýzy nákladov a prínosov z outsourcingu. Z toho vyplýva záver, že každá nadnárodná spoločnosť, či malý podnik musí vždy individuálne zvážiť všetky prínosy, ale niest' aj riziká vyplývajúce z prenosu podnikových aktivít na poskytovateľa.

Použitá literatúra:

1. BALOG, M. (2016): Factors for the Development of Cluster Organizations in the Slovak Republic. In: *Ekonomický časopis*. 64 (2), s. 149-168. ISSN 0013-3035.
2. BÓDI, M. (2014): Prínosy a úskalia centralizácie podporných činností vo firmách. In. *Finančný manažér*. 2016. roč.. XIV, č. 3. Periodikum Slovenskej asociácie podnikových finančníkov. s. 10-14. ISSN 1335-5813.
3. BUSINESS SERVICE CENTER FORUM (BSC), (2019): [online]. Fórum pre centrá podnikových služieb, [Citované 22. 2. 2019.]. Dostupné na internete: <http://www.amcham.sk/download.pl?hash=V6K5IDihSfeI9ZR5857LDwEaiRMT32kt&ID=4132>.
4. BRUCKNER, T. – VOŘÍŠEK, J. (1998): *Outsourcing informačních systémů*. [online]. EKOPRESS, Praha, 1998, ISBN 80-86119-07-6. [Citované 13. 6. 2018.] Dostupné na internete: <http://nb.vse.cz/~bruckner/tbouts.htm>.
5. DOMBERGER, S. (1998): *The contracting organization: a strategic guide to outsourcing* (1st ed.). Oxford: Oxford University Press, 1998.
6. DVOŘÁČEK, J. – TYLL, L. (2010): *Outsourcing and offshoring of business activities*. Praha: C.H.Beck, 2010.
7. GREAVER, M. F. (1999): *Strategic outsourcing: a structured approach to outsourcing decisions and initiatives*. New York: Amacom, 1999.
8. HANOUSEK, J. – KOČENDA, E. – SHAMSHUR, A. (2014): Efektivita evropských firem. In. *Politická ekonomie*. Vol. 62. No. 3. s. 142-160. ISSN 2336-8225.
9. PwC. (2017): *Major drivers of changes in the BSC sector - Key data and trends*. In. Trend. [Citované 11. 9. 2018]. Dostupné na internete: <https://www.pwc.com/sk/en/audit/assets/2017/ssc-survey-final-print-13-2.pdf>
10. SHARED SERVICE CENTER (SSC), (2018): [online]. Bain & Company. [Citované 13. 6. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.bain.com/insights/management-tools-2011-shared-service-centers/>
11. THIEL, CH. – CAWELIUS, M. O. (2007): Outsourcing – Historie und Begriffserklärung. In: *Magazin des Info-Instituts*, 2007 č. 1/2007. s. 152-166.
12. TUMPACH, M. - BAŠTINCOVÁ, A. (2014): Cost and Benefit of Accounting Information in Slovakia: Do We Need to Redefine Relevance? *11th International Scientific Conference on European Financial Systems 2014*. Location: Lednice, jún 12-13, 2014. s.: 655-661.

Kontakty:**doc. Ing. Jitka Meluchová, PhD.**

Fakulta hospodárskej informatiky
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: jitka.meluchova@euba.sk

Ing. Alexandra Bagiová

Fakulta hospodárskej informatiky
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: a.bagiova.be@gmail.com

Ing. Martina Mateášová, PhD.

Fakulta hospodárskej informatiky
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: mateasova.martina@gmail.com

ROZDELENIE ČESKO-SLOVENSKA AKO PRÍKLAD PRE PRÍPADNÉ ROZDELENIE BELGICKÉHO KRÁĽOVSTVA

Matej Mindár

Celouniverzitné pracovisko, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2,
911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: matej.mindar@tuni.sk

Belgické kráľovstvo je od roku 1993 federálnym štátom zložený z jazykových spoločenstiev a regiónov. Z hľadiska fungovania európskej politiky majú regióny a jazykové spoločenstvá silné rozhodovacie právomoci, pretože môžu viesť vlastnú zahraničnú politiku v oblastiach, ktoré im prideliť belgická federálna ústava. Túto skutočnosť využil valónsky parlament, keď na istý čas svojím odmietavým stanoviskom zablokoval ratifikačný proces obchodnej dohody CETA medzi Európskou úniou a Kanadou. Integrovačno-dezintegrovačné tendencie sú EÚ v súčasnosti veľmi aktuálne.

V súčasnosti nevieme presne odpovedať na otázku, či súčasné hranice členských štátov EÚ ostanú zachované tak ako ich poznáme dnes. Separatistické skupiny vo viacerých členských štátoch EÚ vrátane Belgicka majú za cieľ vytvoriť nové štátne útvary na európskom kontinente. Rozdelenie Českej a Slovenskej federatívnej republiky tak ako sa uskutočnilo môže byť príkladom pre tieto národy pokúšajúce sa o samostatnosť. Primárnym cieľom tohto príspevku je analýza štátoprávneho usporiadania Belgického kráľovstva a následná komparácia so štátoprávnym usporiadaním bývalej Českej a Slovenskej federatívnej republiky. Sekundárnym cieľom je na záver navrhnúť možné ústavné riešenia prípadného rozdelenia Belgického kráľovstva z česko-slovenskej skúsenosti.

Kľúčové slová: federácia, regióny, jazykové spoločenstvá

The Kingdom of Belgium has been since 1993 a federal state composed of linguistic communities and regions. In terms of the functioning of European politics, regions and linguistic communities have strong decision-making powers because they can conduct their own foreign policy in the areas assigned to them by the Belgian federal constitution. This fact was used by the Walloon Parliament when it blocked the ratification process of the CETA trade agreement between the European Union and Canada by its rejection of its opinion. The integration and disintegration tendencies of the EU are currently very topical. At present, we cannot exactly answer the question whether the current borders of the EU Member States will remain as we know them today. Separatist groups in several EU Member States, including Belgium, aim to create new state units on the European continent. The dissolution of the Czech and Slovak Federative Republic as it may have been an example for these nations trying to be independent. The primary aim of this article is to analyze the constitutional arrangement of the Kingdom of Belgium and the subsequent comparison with the state organization of the former Czech and Slovak Federative Republic. The secondary aim is to propose possible constitutional solutions to the possible division of the Kingdom of Belgium from the Czech-Slovak experience.

Key words: federation, regions, linguistic communities

JEL: N44, R50

Úvod

Európsky kontinent sa v posledných desaťročiach stal pre zvyšok sveta málo čitateľným subjektom svetového vývoja. Počas celého dvadsiateho storočia prechádzala Európa niekoľkými krízami európskych hodnôt. Z Európy vzišli dve svetové vojny, studená svetová

vojna, či imperiálne vojny proti idey národných štátov, teda proti tej idey, ktorá sformovala niekoľkokrát v minulosti samotnú Európu. Európska únia si už pri svojom zrode vytvorila vnútorné faktory základného rozporu. Na jednej strane sa snažila byť veľkým hráčom vo svetovom vývoji a na strane druhej chcela posilňovať svoje vnútorné slobody. Veľkým vnútorným problémom Európskej únie je napríklad aj problém suverenity, ktorý sa dnes rieši z niekoľkých hľadísk: vnútorné oprávnenie vyplývajúce z práva národov na sebaurčenie a ústavnej definície (napríklad španielska ústava neuznáva Kataláncov za plnohodnotný a samostatný národ).¹ Preto v súčasnosti môžeme vo viacerých členských štátoch Európskej únie pozorovať viaceré regióny odvolávajúce sa na právo národov na sebaurčenie s cieľom vyhlásenia ich nezávislosti, no zároveň deklarujú slobodnú vôľu ostať súčasťou spoločnej európskej rodiny. Medzi takéto regióny patrí jednoznačne Škótsko vo Veľkej Británii a Katalánsko v Španielsku. Súčasné integračno-dezintegračné tendencie v Európskej únii ohrozujú jej samotné fungovanie. Očakávaný odchod Veľkej Británie je jasným dezintegračným prvkom európskej integrácie. Rokovania európskych politických elít s predstaviteľmi Veľkej Británie ukázali, že ak poslanci britského parlamentu neschvália prijatú dohodu medzi Európskou úniou a britskou vládou o riadenom odchode Veľkej Británie z Európskej únie, Veľká Británia opustí Európsku úniu neriadeným spôsobom. Na tomto príklade môžeme vidieť chýbajúcu európsku legislatívu, ktorá by určovala jasné pravidlá za akých podmienok môže členský štát vystúpiť z Európskej únie. Z hľadiska budúceho fungovania Európskej únie bude podľa môjho názoru potrebné nájsť a prijať na celoeurópskej úrovni jasné pravidlá vo forme európskej legislatívy, ktoré by v prípade ďalšieho prípadného vystúpenia niektorého členského štátu z Európskej únie určovali, za akých podmienok môžu členské štáty Európsku úniu opustiť. Popri vystúpení Veľkej Británie z Európskej únie sa v niektorých regiónoch členských štátov objavujú separatistické tendencie, ktorých cieľom je vyhlásenie nezávislosti voči svojim materským štátom na princípe práva národov na sebaurčenie. Okrem spomínaného Škótska a Katalánska môžeme tieto tendencie pozorovať čiastočne aj v Belgickom kráľovstve. Európska únia ani v tomto prípade nemá žiadne pravidlá vo forme celoeurópskej legislatívy počítajúce napríklad s prípadným rozdelením Belgického kráľovstva na dva samostatné štáty Flámska a Valónska s tým, že by sa ako nástupnícke štáty stali automaticky členmi Európskej únie. Primárnym cieľom tohto príspevku je analýza štátoprávneho usporiadania Belgického kráľovstva a následná komparácia so štátoprávnym usporiadaním bývalej Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ČSFR). Sekundárnym cieľom je na záver navrhnúť možné ústavné riešenia prípadného rozdelenia Belgického kráľovstva z česko-slovenskej skúsenosti.

1 Analýza štátoprávneho usporiadania (kompetencie federálnych, regionálnych orgánov a orgánov jazykových spoločenstiev)

Z historického hľadiska bolo dnešné územie Belgicka svojou strategickou polohou dôležitým oporným bodom pre viacerých európskych panovníkov. V 15. storočí bolo súčasťou Nizozemska – rady 17 provincií rozkladajúcich sa podlíz dolného toku riek Šeldy, Maasy a Rýna. V tomto období tvorilo najsevernejšiu časť burgundského veľkovojvodova. Zvláštnosťou historického vývoja v Nizozemsku bolo veľmi svojrázne štátne zriadenie. Vďaka vysokému stupňu rozvoja tovarovo-peňažných vzťahov a remeselnej výroby postupne vznikali prvé kapitalistické manufaktúry. To umožňovalo do veľkej miery postupné osamostatnenie miest. Napriek tomu, že Habsburgovci dosiahli isté úspechy pri vytváraní centralizovaného byrokratického aparátu, Nizozemsko už vtedy bolo skôr federáciou samostatných nevelkých grófstiev a vojvodstiev, ktoré si udržali rad stavovských výsad. Na konci 16. storočia po osamostatnení protestantskej severnej časti Nizozemska (Republika Spojených provincií)

¹ TÓTH, R. (2017): Európske trieštenie. s. 216-230.

územie Belgicka bolo postupne obsadzované španielskou armádou. Po porážke Napoleona Bonaparta 9. júna 1815 Viedenský kongres rozhodol ako protiváhu prípadnej francúzskej rozpínavosti vytvoriť nové Nizozemské kráľovstvo. Vzniklo spojením Holandska, Belgicka, Gelderska a Luxemburska.² Za kráľa bol zvolený Viliam I. Jeho politické kroky boli prospešné najmä pre belgickú buržoáziu. No na druhej strane katolíci namietali proti zásahu protestantského kráľa do vecí duchovných. Požiadavky liberálov takisto ostávali nenaplnené a požadovali väčšiu slobodu. Preto v roku 1828 spoločnými silami vypracovali program s niekoľkými požiadavkami. Po sérii incidentov postupne v roku 1830 vypukla revolúcia a novovzniknutá dočasná vláda vyhlásila nezávislosť Belgicka voči Nizozemskému kráľovstvu 4. októbra 1830. Následne Národný kongres prijal 7. februára 1931 belgickú ústavu. Na diplomatickej konferencii o budúcnosti Belgicka v Londýne 4. novembra 1931 medzinárodne uznali európske mocnosti oddelenie Belgicka od Nizozemského kráľovstva. Prvým belgickým kráľom sa stal Leopold I. zo sasko-cobursko-gothajskej dynastie (1831 – 1865).³ Po druhej svetovej vojne sa Belgicko stalo jedným zo zakladajúcich členov Rady Európy, Európskeho spoločenstva uhlia a ocele, Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu a Európskeho hospodárskeho spoločenstva.⁴

V súčasnosti sa územie Belgicka skladá z 10 provincií (Antverpy, Limburg, Východné Flámsko, Západné Flámsko, Flámsko-Brabantsko, Valónsko-Brabantsko, Hainaut, Liège, Namur, Luxemburg).⁵ Na ich čele stoja guvernéri. Od 23. apríla 1993 je Belgicko federatívnym štátom zložený z jazykových spoločenstiev (francúzske, flámske a nemecké) a regiónov (Valónsky región (Région Wallonne), Flámsky región (Vlaamse gewest) a Región Brusel – hlavné mesto (Région de Bruxelles - Capitale)). Regióny a jazykové spoločenstvá majú svoje ústavné orgány (parlament a vláda). Ich zloženie a právomoci sú upravené federálnou ústavou a federálnymi zákonmi. Belgicko je popri tom rozdelené aj na štyri jazykové regióny (holandsky hovoriaci región, francúzsky hovoriaci región, dvojjazyčný región Brusel- hlavné mesto a nemecky hovoriaci región).⁶

Federálna zákonodarná moc je vykonávaná spoločne kráľom a dvojkomorovým parlamentom (Snemovňa reprezentantov a Senát). Federálna výkonná moc podľa federálnej ústavy patrí kráľovi, ktorý menuje a odvoláva svojich ministrov.⁷ Rada ministrov (federálna vláda) sa môže skladať najviac z pätnástich členov. S výnimkou predsedu vlády, federálna vláda býva zložená z rovnakého počtu holandsky a francúzskych hovoriacich členov. Právomoci federálnej vlády pokrývajú všetko, čo súvisí s verejným záujmom. Patria sem oblasti verejných financií (verejný dlh, menová politika, politika cien a príjmov, ochrana úspor), armády, súdnictva, sociálneho zabezpečenia (nezamestnanosť, dôchodky, prídavky na deti, zdravotné poistenie), zahraničných vecí, verejného zdravia a vnútra (federálna polícia), jadrová energetika, štátnych spoločností (belgické železnice, pošta), federálne vedecké a kultúrne inštitúcie atď. Federálne orgány sú zodpovedné aj za záväzky Belgicka voči Európskej únii a NATO. Právomoci federálnej vlády sa vzťahujú aj na všetko, čo výslovne nespadá pod jazykové spoločenstvá alebo regióny. Federácia má právomoci aj na výnimky a obmedzenia právomocí jazykových spoločenstiev a regiónov. Jazykové spoločenstvá sú napríklad autonómne v oblasti vzdelávania, ale minimálne požiadavky na udeľovanie kvalifikácií zostávajú záležitosťou spolkovej vlády, ako aj povinným aspektom vzdelávania a dôchodkového systému.⁸ Dolná komora parlamentu Snemovňa reprezentantov je zložená zo

² MAZŮREK, J. (2002): Európske štúdie, s. 56-96.

³ BELGIUM: Belgium's independence.

⁴ HRIVÍK, P. (2016): Európska integrácia a základy fungovania Európskej únie, s. 38-41.

⁵ MINISTERSTVO ZAHRAIČNÝCH VECÍ: Belgicko.

⁶ EUROPEAN COUNCIL: BELGIUM.

⁷ BELGIUM: The Federal Authorities.

⁸ BELGIUM: The Federal Government's powers.

150 priamo volených zástupcov. Senát ako horná komora parlamentu má 71 členov. 40 senátorov (25 holandsky hovoriacich a 15 francúzsky hovoriacich) je priamo volených. Jazykové spoločenstvá (francúzske, flámske a nemecké) vymenúvajú 21 senátorov (10 z flámskeho spoločenstva, 10 z francúzskeho spoločenstva a 1 z nemecky hovoriaceho spoločenstva) a 10 kooptovaných senátorov (6 holandsky hovoriacich a 4 francúzsky hovoriacich). Federálny parlament (Snemovňa reprezentantov a Senát) hlasuje o federálnych zákonoch.⁹ Medzi kompetencie federálneho dvojkomorového parlamentu (Snemovňa reprezentantov a Senát) je najmä kontrola federálnej vlády. Senátu partia výhradné právomoci na urovnávanie konfliktov záujmov, ktoré môžu vzniknúť medzi federálnym parlamentom a parlamentmi jazykových spoločenstiev a regiónov. V prípade najdôležitejších právomocí obe komory (Snemovňa reprezentantov a Senát) konajú na rovnakej úrovni ako je revízia ústavy, schvaľovanie niektorých zákonov a ratifikácia medzinárodných dohovorov.¹⁰

Regióny vznikli spolu s jazykovými spoločenstvami novelizáciou ústavy v roku 1970. Vytvorenie regionálnych orgánov v tom čase presadzovali najmä valónski politici, pretože valónska ekonomika bola postavená na ťažkom priemysle a ťažbe čierneho uhlia. Od začiatku 60. rokov 20. storočia sa valónska ekonomika ocitla v ťažkej hospodárnej kríze, čo viedlo k zvýšeniu nezamestnanosti. Naopak flámske mestá sa orientovali na sektor služieb, ktoré na rozdiel od Valónska ekonomiky prosperovali. Nové štátoprávne usporiadanie umožnilo Valónskemu regiónu efektívne riešiť svoje socioekonomické problémy bez nutnosti úzkej spolupráce s Flámskom, prípadne s federálnymi inštitúciami.¹¹ V súčasnosti majú regióny majú právomoci v oblastiach, ktoré súvisia s ich regiónom alebo územím v najširšom zmysle slova. Valónsky región (Région Wallonne), Flámsky región (Vlaamse gewest) a Región Brusel – hlavné mesto (Région de Bruxelles – Capitale) majú právomoci týkajúce sa hospodárstva, zamestnanosti, poľnohospodárstva, vodného hospodárstva, bývania, verejných prác, energetiky, dopravy (okrem belgických železníc), životného prostredia, mestského a vidieckeho plánovania, ochrana prírody, úvery, zahraničný obchod, dohľad nad provinciami, obcami a spoločnými spoločnosťami. Medzi ich právomoci patrí aj vedecký výskum a medzinárodné vzťahy v oblastiach, ktoré sú pod správou regionálnych vlád.¹²

Z dôvodu kultúrnej odlišnosti francúzskej, flámskej a nemeckej komunity boli založené jazykové spoločenstvá (francúzske, flámske a nemecké). Pôvodne orgány jazykových spoločenstiev mali kompetencie len v kultúrnych záležitostiach.¹³ V súčasnosti majú jazykové spoločenstvá (francúzske, flámske a nemecké) právomoci v oblasti kultúry (divadlo, knižnice, audiovizuálne médiá atď.), vzdelávanie, používanie jazykov a záležitosti týkajúce sa jednotlivca, ktorý sa na jednej strane zaoberá zdravotnou politikou (liečebná a preventívna medicína) a na druhej strane pomoci jednotlivcom (ochrana mládeže, sociálne zabezpečenie, pomoc rodinám, asistenčné služby pre prisťahovalcov atď.). Medzi ich právomoci patrí aj vedecký výskum a medzinárodné vzťahy v oblastiach, ktoré sú pod správou vlád jazykových spoločenstiev.¹⁴

2 Regióny, jazykové spoločenstvá a provincie v Belgickom kráľovstve

Vo Flámskom regióne sú zlúčené inštitúcie Flámskeho jazykového spoločenstva a Flámskeho regiónu (Vlaamse gewest). Jeden parlament a jedna vláda vykonávajú regionálne a

⁹ BELGIUM: The federal parliament.

¹⁰ BELGIUM: The powers of the Chamber and the Senate.

¹¹ VACULÍKOVÁ, M. (2011): Duální charakter belgické politiky a jeho vliv na podobu belgického federalismu. s. 47.

¹² BELGIUM: The powers of the Regions.

¹³ VACULÍKOVÁ, M. (2011). Duální charakter belgické politiky a jeho vliv na podobu belgického federalismu. s. 46.

¹⁴ BELGIUM: The powers of the Communities.

komunitné právomoci.¹⁵ Flámske orgány vykonávajú svoje právomoci vo flámskych provinciách a v hlavnom meste Brusel. 118 členov flámskeho parlamentu je priamo volených vo flámskom regióne. Zvyšní šiesti holandsky hovoriaci poslanci sú zároveň poslancami Parlamentu hlavného mesta Brusel. Desiati poslanci flámskeho parlamentu sú súčasne aj členmi belgického Senátu tzv. „komunitní senátori“. Flámsky parlament hlasuje o zákonoch Flámskeho jazykového spoločenstva a Flámskeho regiónu. Vláda vykonáva výkonnú moc, ktorá pozostáva z predsedu vlády a maximálne desiatich ministrov. Je pravidlom, že najmenej jeden člen vlády musí bývať v Bruseli. Minister pochádzajúci z hlavného mesta Brusel sa nezúčastňuje na rozhodnutiach flámskej vlády týkajúcich sa právomocí Flámskeho regiónu.¹⁶ Legislatívnym orgánom Valónskeho regiónu (Région wallonne) je Valónsky parlament. Skladá sa zo 75 priamo volených poslancov, ktorí prijímajú regionálne zákony. Vykonáva aj dohľad nad výkonnou mocou. Vláda Valónskeho regiónu je zložená najviac z deviatich ministrov vrátane predsedu vlády. Členovia vlády môžu byť súčasne aj ministrami vo vláde Francúzskeho jazykového spoločenstva.¹⁷ Francúzske jazykové spoločenstvo vykonáva svoje právomoci vo valónskych provinciách (okrem nemecky hovoriacich komunít) a v Bruseli. Zákonodarnú moc vykonáva parlament a vláda. Parlament Francúzskeho jazykového spoločenstva pozostáva z 94 poslancov. Z toho 75 poslanci sú zároveň členmi Valónskeho parlamentu. 19 kresiel patrí francúzskym hovoriacim poslancom Parlamentu hlavného mesta Brusel. Desiati poslanci Francúzskeho jazykového spoločenstva sú zároveň členmi belgického Senátu tzv. „komunitní senátori“. Poslanci prijímajú zákony Francúzskeho jazykového spoločenstva. Vláda Francúzskeho jazykového spoločenstva vykonáva výkonnú moc. Skladá sa najviac z ôsmich členov vrátane predsedu vlády. Najmenej jeden minister musí bývať v regióne hlavného mesta Brusel.¹⁸ Región Brusel – hlavné mesto (Région de Bruxelles – Capitale) je špecifickou jednotkou v rámci belgického štátoprávneho usporiadania. Ochota spolupráce medzi dvomi jazykovými komunitami (holandskej a francúzskej) je kľúčová pre funkčnosť regiónu hlavného mesta. Aby sa na území hlavného mesta mohli vykonávať právomoci Flámskeho a Francúzskeho jazykového spoločenstva pôsobia preto popri vláde a parlamente aj tri špeciálne inštitúcie: Komisia Flámskej jazykovej komunity, Komisia Frankofónnej jazykovej komunity a Spoločná komisia jazykových komunít. Každá komisia disponuje vlastným normatívnym a výkonným orgánom.¹⁹ Parlament regiónu Brusel-hlavné mesto pozostáva z 89 poslancov. Vykonáva zákonodarnú moc prostredníctvom nariadení, ktoré majú rovnakú právnu silu ako dekréty alebo federálne zákony. Z prísne právnych podmienok majú nariadenia za určitých okolností menej „sily“ ako dekrét alebo federálny zákon. Výkonná moc patrí vláde regiónu hlavného mesta Brusel. Skladá sa z predsedu vlády a štyroch ministrov (dvoch francúzsky a dvoch holandsky hovoriacich). Ministerstvo hlavného mesta Brusel je najdôležitejším nástrojom bruselskej vlády na realizáciu svojej politiky.²⁰ Nemecky hovoriace jazykové spoločenstvo vykonáva svoje právomoci v obciach provincie Liège a nemecky hovoriacej oblasti. Zákonodarnú moc vykonáva parlament a vláda. Parlament nemecky hovoriaceho jazykového spoločenstva sa skladá z 25 priamo volených členov. Jeden z nich je zároveň aj členom belgického Senátu tzv. „komunitný senátor“. Parlament hlasuje o nariadeniach týkajúcich sa právomocí jazykového spoločenstva. Výkonnú moc vykonáva vláda Nemecky hovoriaceho jazykového spoločenstva, ktorá pozostáva z predsedu vlády a troch ministrov.²¹ Belgické provincie (Antverpy, Limburg, Východné Flámsko, Západné

¹⁵ BELGIUM: The Flemish Region.

¹⁶ BELGIUM: The Flemish Community.

¹⁷ BELGIUM: The Walloon Region.

¹⁸ BELGIUM: The French Community.

¹⁹ VACULÍKOVÁ, M. (2011). Duální charakter belgické politiky a jeho vliv na podobu belgického federalismu. s. 48-50.

²⁰ BELGIUM: The Brussels-Capital Region.

²¹ BELGIUM: The German-speaking Community.

Flámsko, Flámsko-Brabantsko, Valónsko-Brabantsko, Hainaut, Liège, Namur, Luxemburg) sú autonómnymi inštitúciami na ktoré dohliadajú orgány federálneho štátu, jazykových spoločenstiev a regiónov. Zákonodarným orgánom provincie je provinčná rada. Jej členovia sú priamo volení na šesťročné funkčné obdobie. Provinčná rada prijíma rozhodnutia všeobecnej povahy. Hlasuje o provinčných nariadeniach a zostavuje rozpočet provincie. Zo svojich radov menuje šiestich členov do Stáleho zastupiteľstva, ktoré vykonáva uznesenia Provincnej rady. Na jeho čele stojí kráľom menovaný guvernér za ktorého zodpovedá minister vnútra.²² Guvernér disponuje množstvom právomocí týkajúcich sa bezpečnosti a verejného poriadku. Samotné provincie disponujú rozsiahlymi právomocami. Navrhujú iniciatívy v oblasti vzdelávania, sociálnej a kultúrnej infraštruktúry, preventívnej medicíny a sociálnej politiky. Zaoberajú sa aj životným prostredím, diaľnicami a vodnými cestami, ekonomikou, dopravou, verejnými prácami, bývaním, používaním úradných jazykov atď. Provincie sú sekundárnymi správami, ktoré vykonávajú svoje právomoci samostatne. Neznačená to však, že vykonávajú svoje právomoci bez akéhokoľvek dohľadu zo strany vyšších orgánov. Sú zodpovedné za všetko na svojom území, ktoré je v záujme provincie a nespadá pod všeobecný záujem federálneho štátu, spoločenstiev a regiónov.²³ Z hľadiska fungovania európskej politiky majú regióny a jazykové spoločenstvá silné rozhodovacie právomoci. Keďže je Belgické kráľovstvo svojím štátovým usporiadaním oproti rakúskej a nemeckej federácii unikátom vďaka právomociam regiónov a jazykových spoločenstiev viesť vlastnú zahraničnú politiku v oblastiach, ktoré im prideliť belgická federálna ústava.²⁴

Túto skutočnosť využil valónsky parlament, keď na istý čas svojím odmietavým stanoviskom zablokoval ratifikačný proces obchodnej dohody CETA medzi Európskou úniou a Kanadou. Ako už bolo vyššie spomenuté, tak medzi kompetencie regionálnych orgánov patrí oblasť poľnohospodárstva, životného prostredia a hospodárstva. Práve v týchto oblastiach nedostal od valónskeho parlamentu v roku 2016 federálny minister zahraničných vecí Didier Reynders plné právomoci na jej podpísanie.²⁵ Valónska vláda sa obávala potenciálneho vplyvu dohody CETA na regionálnu ekonomiku najmä v oblasti poľnohospodárstva. Nepáčil sa jej ani plánovaný mechanizmus na ochranu zahraničných investorov a kritizovala, že súčasťou dohody sa mal stať aj stály súd zložený zo zástupcov vybraných Európskou úniou a Kanadou, ktorý mal nahradiť doterajší systém medzinárodných arbitráží.²⁶ Pod dohodou s federálnou vládou nakoniec valónski zákonodarcovia rozhodli podporiť túto dohodu. Podarilo sa im presadiť si niektoré ústupky a dosiahli zmeny najmä v ochrane ich poľnohospodárskych záujmov.²⁷ Takmer po troch rokoch Súdny dvor EÚ rozhodol, že mechanizmus urovnávania sporov medzi investormi a štátmi, ktorý je súčasťou dohody CETA o voľnom obchode medzi Európskou úniou a Kanadou je v súlade s právom Európskej únie.²⁸

3 Proces ústavného rozdelenia Česko-Slovenska ako príklad pre prípadné rozdelenie Belgického kráľovstva

Aby sme mohli z česko-slovenskej skúsenosti rozdelenia bývalého spoločného štátu Čechov a Slovákov ponúknuť možné riešenia pre flámskych a valónskych politikov, ak by sa nakoniec rozhodli rozdeliť Belgické kráľovstvo na dva samostatné štáty (Flámsko a Valónsko), je potrebné najskôr analyzovať a porovnať štátové usporiadanie bývalej Českej

²² BELGIUM: The provincial institutions.

²³ BELGIUM: The powers of the provinces.

²⁴ VACULÍKOVÁ, M. (2011). Duální charakter belgické politiky a jeho vliv na podobu belgického federalismu. s. 63.

²⁵ EURACTIV: Súdny dvor EÚ definitívne posvätil obchodnú dohodu CETA.

²⁶ KOREŇ, M.: CETA: Obchodná dohoda medzi Kanadou a EÚ vstupuje do platnosti.

²⁷ TERAZ: Valónsky parlament väčšinou hlasov odporučil prijatie CETA.

²⁸ EURACTIV: Súdny dvor EÚ definitívne posvätil obchodnú dohodu CETA.

a Slovenskej Federatívnej Republiky s Belgickým kráľovstvom. Z historického hľadiska federalizácia bývalej Československej socialistickej republiky sa uskutočnila v roku 1968 prijatím ústavného zákona o československej federácii s účinnosťou od 1. januára 1969. Československú republiku ako federálny štát tvorili dva štátne celky a to: Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika.²⁹ Novelizovaná česko-slovenská ústava vytvorila predpoklady k ústavnému rozdeleniu Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky na konci roku 1992. Popri federálnych orgánoch pôsobili aj republikové orgány, ktoré mali v ústave zadefinované svoje originálne právomoci. V prvej polovici 70. rokov 20. storočia politickým rozhodnutím Komunistickej strany Československa sa však federalistické prvky postupne oslabovali a menili do takej podoby, že opäť išlo o viac menej unitárny štát.³⁰ Po Novembri 1989 s nástupom demokratických politických subjektov a po prvých slobodných parlamentných voľbách demokraticky zvolení poslanci Federálneho zhromaždenia schválili 10. decembra kompetenčný zákon medzi republikami (Česká republika, Slovenská republika) a federáciou. Rozhodujúcim míľnikom zániku spoločného štátu Čechov a Slovákov a vzniku dvoch nových nezávislých a nástupníckych štátov (Česká republika a Slovenská republika) sa stali druhé slobodné parlamentné voľby v roku 1992. Po dohode dvoch víťazných strán ODS a HZDS, ktoré mali absolútne odlišné názory, potvrdené aj svojimi voličmi, na budúce štátoprávne usporiadanie spoločného štátu. Rokovania potvrdili, že obaja partneri sa dokážu dohodnúť iba na rozdelení Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Skupina poslancov Federálneho zhromaždenia sa neúspešne pokúsila presadiť ústavný zákon o spôsobe zániku federácie, keď návrh nebol prijatý 1. októbra 1992. Samotný text návrhu zákona bol stručný a v paragrafe 1 stanovoval štyri možné spôsoby zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky:

- Deklaráciou Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, schválenou ústavným zákonom Federálneho zhromaždenia
- Dohodou oboch národných rád
- Referendom na základe ústavného zákona Federálneho zhromaždenia, alebo ústavného zákona jednej alebo oboch republikových národných rád
- Vystúpením jednej z republík z federácie

Podľa paragrafu 2 navrhovaného ústavného zákona sa mali stať obe republiky nástupníckymi štátmi Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, pričom mal byť ústavný zákon Federálneho zhromaždenia, alebo dohodou oboch národných rád určiť spôsob prechodu práv, povinností a rozdelenia majetku. Paragraf 3 mal určovať, že obe republiky (Česká republika a Slovenská republika) mali získať oprávnenie ešte pred zánikom federácie rokovať o úprave vzájomných vzťahov, spadajúcich vtedy ešte pôsobnosť federácie.³¹ Po neprijatí tohto ústavného zákona 8. októbra 1992 schválili poslanci Federálneho zhromaždenia novelu kompetenčného zákona, ktorým sa obmedzili kompetencie federálnej vlády do takej miery, že jej činnosť bola zablokovaná a reálna existencia spoločného štátu bola už len formálna. Federálna vláda už nemala žiadne možnosti presadiť svoje rozhodnutia, ak s nimi výslovne nesúhlasili česká a slovenská vláda. O pár dní neskôr 15. októbra 1992 federálna vláda na pôde Federálneho zhromaždenia predložila program opatrení proti živelnému rozpadu Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, ktorý predpokladal zaistenie činnosti federálnej vlády do 31. decembra 1992 a súčasne postupný prevod všetkých zostávajúcich právomocí na republiky najneskoršie do tohto dátumu. O mesiac neskôr 13. novembra 1992 poslanci Federálneho zhromaždenia schválili ústavný zákon o rozdelení majetku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Podľa tohto ústavného zákona všetok huteľný majetok mal rozdeliť v princípe

²⁹ JAŠEK, P. (2017). Pokus o „rovného s rovným“. s.130-132

³⁰ CHOVANEC, J. (2018). Predpoklady a podmienky vzniku ČSFR a jej rozdelenie bez referenda. s. 67-91.

³¹ HRIVÍK, P. (2018). Základy vzniku samostatnej Slovenskej republiky, jej premeny a slovenská súčasnosť po 25 rokoch. s. 26-66.

2 : 1 v prospech českej strany. 25. novembra 1992 poslanci Federálneho zhromaždenia schválili najdôležitejší ústavný zákon o zániku Českej a Slovenskej republiky, ktorý určil zánik federácie 31. decembra 1992 a uznal Českú republiku a Slovenskú republiku ako nástupnícke štáty bývalého spoločného štátu Čechov a Slovákov.³²

Súčasnú belgickú federáciu má niekoľko podobných prvkov s bývalou Českou a Slovenskou Federatívnou Republikou. Symetrická forma federácie s federálnymi orgánmi (vláda a dvojkomorový parlament- Snemovňa reprezentantov a Senát) a s orgánmi regiónov (Flámskeho a Valónskeho) a jazykových spoločenstiev (flámske, francúzske a nemecké) v porovnaní s bývalými česko-slovenskými federálnymi orgánmi (vláda a Federálne zhromaždenie- Snemovňa ľudu a Snemovňa národov) a republikovými orgánmi Českej republiky a Slovenskej republiky, prináša istú inšpiráciu pre flámskych a valónskych politikov v prípade možného rozdelenia Belgického kráľovstva na dva samostatné a nástupnícke štáty Flámska a Valónska, aby čerpali poznatky z ústavného a mierového rozdelenia bývalej Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Ak by nastala situácia, že belgická federácia je pre flámskych a valónskych politikov ďalej neudržateľná, je možné postupovať pri delení belgickej federácie z česko-slovenskej skúsenosti v rámci belgického ústavného systému. Belgický federálny dvojkomorový parlament (Snemovňa reprezentantov a Senát) by najskôr musel podľa môjho názoru prijať sériu ústavných zákonov, ktoré by zlúčili orgány Valónskeho regiónu s orgánmi Francúzskeho jazykového spoločenstva do jedného celku. Podobnou cestou by sa zlúčili aj orgány Flámskeho regiónu s orgánmi Flámskeho jazykového spoločenstva. Uvedomujem si však pritom problém Regiónu hlavného mesta Brusel, kde by bolo následne potrebné nájsť nejaký spoločný konsenzus medzi flámskymi a valónskymi politikmi, buď na princípe spoločnej správy Flámska a Valónska, alebo politickej dohody, pod ktorú štát by bruselský región patril. Čo sa týka nemeckej menšiny, ktorá v rámci Nemecky hovoriaceho jazykového spoločenstva rieši svoje kultúrne záležitosti na území Valónskeho regiónu by v prípade rozdelenia Belgického kráľovstva patrila pod správu Valónska. Už počas prípadného rozdelenia belgickej federácie by museli valónski politici garantovať nemeckej menšine, že v novom štáte jej ústavne zabezpečia všetky doterajšie práva s vlastnou vládou a parlamentom. Po vyriešení týchto problémov sa ďalej môžu flámski a valónski politici na pôde federálneho dvojkomorového parlamentu (Snemovňa reprezentantov a Senát) v prípade delenia belgickej federácie inšpirovať z rozdelenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky aj schválením niekoľkých kompetenčných ústavných zákonov, ktoré by postupne prenášali kompetencie federálnej vlády na flámske a valónske orgány. Tento proces by mohol pokračovať schválením ústavného zákona o spôsobe zániku federácie, ktorý by určoval akými spôsobmi môže belgická federácia zaniknúť a zároveň by riešil prípadné delenie federálneho majetku medzi nástupnícke štáty (Flámsko a Valónsko). Federálny dvojkomorový parlament (Snemovňa reprezentantov a Senát) však môže podobne ako v Českej a Slovenskej Federatívnej Republike najskôr schváliť ústavný zákon o delení federálneho majetku a následne ústavný zákon o zániku federácie.

Záver

Ako už bolo niekoľko krát v tomto príspevku spomenuté, že Belgické kráľovstvo je konštituované ako federálny štát s dvomi dominujúcimi národnosťami (flámskej a valónskej), ktorý je zložený z jazykových spoločenstiev (francúzske, flámske a nemecké) a regiónov (Valónsky región (Région Wallonne), Flámsky región (Vlaamse gewest) a Región Brusel - hlavné mesto (Région de Bruxelles – Capitale)). Súčasný trend vytvárania nových štátov na mape Európy pritom nevyklučuje scenár možného zániku Belgicka ako takého. Európska únia

³² HRIVÍK, P. (2012). Na ceste k modernej slovenskej štátnosti: Návrat k niektorým osudovým udalostiam v parlamente ČSFR. s.7-75

by preto mala prijať celoeurópsku legislatívu, ktorá by garantovala separatistickým regiónom, ktoré sú súčasťou členských štátov Európskej únie, že v prípade ich osamostatnenia by sa stali automaticky členskými štátmi Európskej únie. Česko-slovenský príklad rozdelenia spoločného štátu môže byť príkladom nielen na pre Belgicko, ale aj pre ostatné európske regióny (Škótsko a Katalánsko) pokúšajúce sa o samostatnosť voči svojim materským štátom. Z hľadiska európskej politiky podľa belgickej federálnej ústavy dokážu regionálne orgány a orgány jazykových spoločenstiev Belgického kráľovstva (Flámsko a Valónsko) svojimi prípadnými rozhodnutiami zablokovať celoeurópske procesy. V roku 2016 toho využil valónsky parlament, ktorý na istý čas zablokoval prijatie obchodnej dohody CETA medzi Európskou úniou a Kanadou.

Použitá literatúra:

1. BELGIUM: BELGIUM'S INDEPENDENCE. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_183
2. BELGIUM: THE BRUSSELS-CAPITAL REGION. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/regions/brussels_capital_region
3. BELGIUM: THE FEDERAL AUTHORITIES. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/federal_authorities
4. BELGIUM: THE FEDERAL GOVERNMENT'S POWERS. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/federal_authorities/competence_federal_government
5. BELGIUM: THE FEDERAL PARLIAMENT. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/federal_authorities/federal_parliament
6. BELGIUM: THE FLEMISH COMMUNITY. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/communities/flemish_community
7. BELGIUM: THE FLEMISH REGION. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/regions/flemish_region
8. BELGIUM: THE FRENCH COMMUNITY. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/communities/french_community
9. BELGIUM: THE POWERS OF THE CHAMBER AND THE SENATE. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/federal_authorities/federal_parliament/competence
10. BELGIUM: THE POWERS OF THE PROVINCES. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/provinces/competence
11. BELGIUM: THE POWERS OF THE REGIONS. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/regions/competence

12. BELGIUM: THE PROVINCIAL INSTITUTIONS. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/provinces/institutions
13. BELGIUM: THE WALLOON REGION. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.belgium.be/en/about_belgium/government/regions/walloon_region
14. EUROACTIV.(2017): CETA: Obchodná dohoda medzi Kanadou a EÚ vstupuje do platnosti. [online]. In: *euroactiv*, 21.9.2017 [Citované 1. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/ceta-obchodna-dohoda-medzi-kanadou-eu-vstupuje-platnosti/>
15. EUROACTIV.(2019): Súdny dvor EÚ definitívne posvätil obchodnú dohodu CETA. [online]. In: *euroactiv*,30.4.2019 [Citované 1. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/ekonomika-a-euro/news/sudny-dvor-eu-definitivne-posvatil-obchodnu-dohodu-ceta/>
16. EURÓPSKA ÚNIA: Belgicko. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/belgium_sk
17. HRIVÍK, P. (2012). Na ceste k modernej slovenskej štátnosti: Návrat k niektorým osudovým udalostiam v parlamente ČSFR. In: *Slováci a ich národné bytie v Európe: vznik 2. Slovenskej republiky*. Bratislava: Panslovenská únia, občianske združenie 2012, s. 7-75. ISBN 978-80-970685-3-0.
18. HRIVÍK, P. (2016). *Európska integrácia a základy fungovania Európskej únie (Historický, politologický a inštitucionálno-právny rámec vývoja integrácie)*. Prvé vydanie. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, 2016. ISBN 978-80-8075-620-8.
19. HRIVÍK, P. (2018).Základy vzniku samostatnej Slovenskej republiky, jej premeny a slovenská súčasnosť po 25 rokoch. In: *25 rozvoja Slovenskej republiky*. Ed. O. Barič. Martin: Matica slovenská, 2018, s. 26-66. ISBN 978- 80-8128-228-7.
20. CHOVANEC, J. (2018). Predpoklady a podmienky vzniku ČSFR a jej rozdelenie bez referenda. In: *25 rozvoja Slovenskej republiky*. Ed. O. Barič. Martin: Matica slovenská, 2018, s. 67-91. ISBN 978- 80-8128-228-7.
21. JAŠEK, P. (2017). Pokus o „rovného s rovným“. In: *Národný kalendár 2018*. Ed. Š. Haviar. Martin: Matica slovenská, 2017, s. 130-132. ISBN 978-80-8128-198-3.
22. MAZÚREK, J. (2002). *Európske štúdie (Pohľad na historický, politický, hospodársky, diplomatický a kultúrny vývoj Európy)*. Martin: Vydavateľstvo WIST, spol. s.r.o., 2002. ISBN 80-8049-325-1.
23. MINISTERSTVO ZARHRANIČNÝCH VECÍ: Belgicko. [online]. [Citované 30. 4. 2019.] Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/cestovanie_a_konzularne_info/detail/-/asset_publisher/Iw1ppvnScIPx/content/belgicke-kralovstvo?displayMode=1
24. TERAZ: Valónsky parlament väčšinou hlasov odporučil prijatie CETA. [online]. In: *teraz*, 28.10.2016 [Citované 1. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/zahranicie/valonsky-parlament-vacsinou-hlasov-o/225332-clanok.html>
25. TÓTH, R. (2017): Európske trieštenie. In: *Európa v ohrození (Sociálno-ekonomické a politické aspekty v európskom priestore)*. Ed. J. Vlčej. Prvé vydanie. Brno: Tribun EU, 2017. s. 216-230. ISBN 978-80-263-1313-7

26. VACULÍKOVÁ, M. (2011). *Duální charakter belgické politiky a jeho vliv na podobu belgického federalismu*. Diplomová práce: Brno: Masarykova univerzita, 2011. 82 s.

Kontakt:

Mgr. Matej Mindár

Celouniverzitné pracovisko Katedra politológie

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská 2

911 50 Trenčín

Slovenská republika

e-mail: matej.mindar@tnuni.sk

UNIVERSITY ON THE LOCAL LABOUR MARKET: AN EXAMPLE OF A UKRAINIAN UNIVERSITY

Tetyana Nestorenko^a – Aleksander Ostenda^b – Magdalena Wierzbik-Strońska^c

^a Faculty of the Humanities and Economics, Berdyansk State Pedagogical University,
4 Shmidta street, Berdyansk, 71112 Ukraine, e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com.

^b Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts, Katowice School of Technology,
43 Rolna street, 40-555 Katowice, Poland, e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl.

^c Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts, Katowice School of Technology,
43 Rolna street, 40-555 Katowice, Poland, e-mail: rektorat@wst.com.pl.

Recently, the university has been viewed not only as a centre for training specialists and a place of research, but also as an economic agent that has direct and indirect impact on the labour market. The present text is devoted to the study of how many direct jobs were created by the BSPU in the case of very low level of unemployment on the Berdyansk labour market. On the basis of a survey conducted by the employees of the Berdyansk State Pedagogical University in September-November 2018, it was determined how many jobs would have been lost by the Berdyansk labour market if this university had not existed.

Key words: university, staff, labour market, economic impact, Berdyansk

JEL: L25, J39

Introduction

In studying the socio-economic situation in any city and in identifying key agents whose activities directly affect the city's economy, as generators of income and profits, companies are usually considered in first turn. Companies create jobs, thereby reducing the unemployment rate in the city of their location. But it should be noted that in recent decades more attention has been paid to the study of the economic role of educational institutions, in particular, higher education institutions (universities) and their economic impact on their location.

In Ukraine, the university is the driving force of the city's socio-economic development by attracting funds from the state budget, funds for legal entities and individuals. The University is a buyer of goods and services, which are also offered by local manufacturers and suppliers. This, in turn, affects the incomes and costs of local businesses and households.

The University plays a significant role in the local labour market, creating jobs for highly skilled specialists and for service staff. In full, this applies to the Berdyansk State Pedagogical University (BSPU), which is the largest higher educational institution in the city of Berdyansk.

The economic contribution of university associated with the direct, indirect and induced impact connected with university's operational and staff expenditure.¹ The direct expenditures of the university, its staff and students are the main part of the total economic impact of a university.

This study examines the direct impact of the university on the local economy through staff expenditures and the provision of jobs.

The purpose of the article is to determine the role of the Berdyansk State Pedagogical University in the local labour market and the size of the incomes and expenditures of inhabitants of the city of Berdyansk, which are generated precisely due to the existence of this university in the city. In order to accomplish this, in November-December 2018, a survey was conducted

¹ A Study of the Economic Impact and Benefits of UC San Diego (2008).

among BSPU employees on the structure of their income and expenditures. Based on respondents' answers, it was determined how Berdyansk labour market would change if there were no university in the city.

1 Literature review

Numerous studies have shown that the educational level of the population significantly affects economic growth. The contribution of higher education to the development of the economy can be measured using a production function or even a simple regression equation. Studies that used the gross enrolment ratio and the higher educational attainment as variables of higher education have shown that these two variables positively influence the level of economic development (GDP per capita).² Therefore, higher education can be considered as one of the key factors in ensuring economic development.

At the same time, institutions of higher education create jobs, generate income and expenditures that affect the local markets of goods (services) and labour.

A. Valero & J. van Reenen point out that, there are a number of channels through which universities may affect growth of local economy. Authors highlight greater skill supply, more innovation, support for democratic values, and demand. The last channel of influence implies that increased consumption from students and staff and the universities' purchase of local goods and services from the region could in principle have a material impact on local labour market and local economy. This would occur when university costs are financed through national governments from tax revenues raised mainly outside the region where the university is located.³

In different studies various indicators of university's economic impact for local economy are investigated. Kotosz et al. (2015) found that the university's total impact per student depends of the region and country. This indicator is in the range of 15-50 thousand euros (USA), in the range of 10-20 thousand euros (Western Europe), in the range of 5-10 thousand euros (Eastern Europe).⁴

A university can be an important employer for the host city. For example, the University of California (UC) San Diego is the third major employer in the San Diego Region behind the State of California (40,600 employees) and the Federal Government (39,900 employees). In the FY 2006-07, UC San Diego paid \$1.137 billion in salaries and wages to 1,260 student and 15,500 non-student employees.⁵

Another example is Boston University that supports 28,979 jobs within the Commonwealth of Massachusetts. These full-time and part-time jobs include direct employment by the university (17,890 jobs), as well as indirect and induced jobs (11,089 jobs). Indirect and induced jobs are created as a result of spending throughout the state by the university, employees, students, families, and visitors.⁶

Also, universities in United Kingdom play great role in the generation of jobs. In 2015/16 the University of Portsmouth supported around 12,700 UK jobs including approximately 9,300 jobs in the Solent Region, and 7,900 in Portsmouth City. It means that in 2015/16 the University generated nearly 7% of all jobs on the local labour market.⁷

In 2015-16, the 24 Russell Group universities taught 609,285 students, and employed 153,015 FTE staff. The total economic impact associated with the Russell Group universities'

² PILLAY, P. (2011): Higher Education and Economic Development, p. 72.

³ VALERO, A. – VAN REENEN, J. (2016): The Economic Impact of Universities:

⁴ KOTOSZ, B. – GAUNARD-ANDERSON, M.-F. – LUKOVICS, M. (2015): The local economic impact of universities, p. 608.

⁵ A Study of the Economic Impact and Benefits of UC San Diego (2008), p. 8.

⁶ The Economic and Community Impacts of Boston University (2016), p. 3.

⁷ Economic Impact of the University of Portsmouth (2017), p. 1.

activities across the UK was estimated to be £86.75 billion in 2015-16.⁸ It means that universities are the major employers in national economy of the United Kingdom.

The economies of Central and Eastern Europe are usually weaker than the economies of Western European countries. Therefore, in absolute numbers, the economic impact of universities in these countries is lower than the relevant indicators of universities in Western European countries.

University of Žilina (Slovakia) generated 262 new full-time jobs in the economy through the total UNIZA's regional expenditures in Žilina region in 2015. The creation of new jobs in 2015 depended on the additional production in each of the sectors of the economy.⁹

In Ukraine, universities do not pay attention to determining their impact on the economy of the city – the place of their location. Therefore, this study is one of the few that is dedicated to assessing the impact of the university on the state of the local labour market and on the local economy.

The research results show that the share of full-time jobs is more than the share of indirect and induced jobs taken together.

2 Berdyansk State Pedagogical University and its role for Berdyansk city

Berdyansk is a city of regional significance. It is located in the south of the Zaporozhye region, on the coast of the Sea of Azov. Berdyansk is a sea, climatic and mud resort. The city was founded in 1827 on the location of fishing settlement, and later developed on the basis of a seaport in the gulf of Berdyansk. The population of the city is 114 thousand people (as of 01.01.2018).

Berdyansk is an important industrial centre in the Sea of Azov. The city has more than 30 enterprises of various industries: metalworking, food, petrochemical and mechanical industry, as well as engineering. On the territory of the city there are about two thousand commercial facilities, public catering, and services. There are 9 markets and trading networks.

The economically active population of Berdyansk is approximately 71 thousand people.¹⁰ Many of them work for micro-, small and medium enterprises (up to 20 thousand people). The number of individual entrepreneurs equals 6413 persons.¹¹ Taking into account the level of registered unemployment on the local labour market (2.3%)¹², it can be noted that more than 38 thousand people work in the public sector of the city of Berdyansk.

There are three institutions of higher education in the city of Berdyansk: Berdyansk State Pedagogical University, Berdyansk Institute of State and Municipal Management of the Classic Private University and Berdyansk University of Management and Business. There are also 21 secondary education institutions.¹³

During 2012-2016, 55-64% of the total number of students of higher educational institutions of the city of Berdyansk studied at the BSPU. In recent years, the importance of the BSPU for Berdyansk has been increasing due to a decrease in the number of students in other universities of the city (table 1).

⁸ The economic impact of Russell Group universities. (2017): Final Report for the Russell Group, London, London Economics, October 2017, p. 43.

⁹ GAŠPEROVÁ, L. – MOŽUCHOVÁ, L. – ROSTÁŠOVÁ, M. (2018): Economic impact and multiplier effect of university on economic development of the host region, p. 8492.

¹⁰ General demographic characteristics of the city of Berdyansk (2017).

¹¹ Profile of the city of Berdyansk (2018): p. 9.

¹² Employment, income of the population (2017): Labor market.

¹³ Strategy of development.

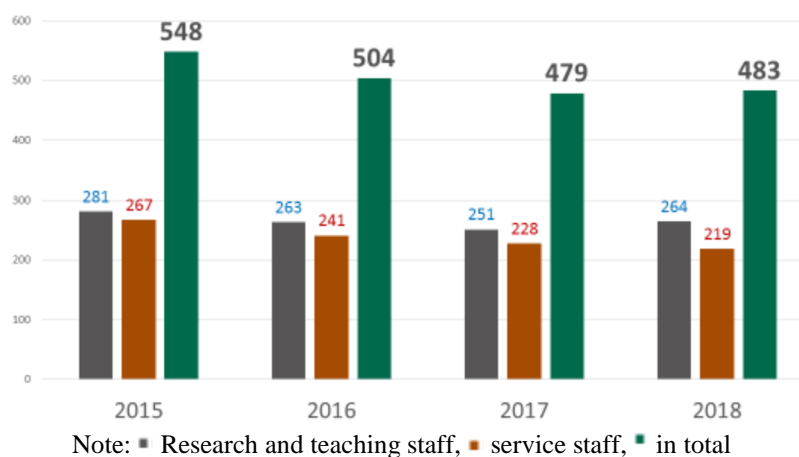
Table 1: Total population and the number of students of higher educational institutions in Berdyansk (2012-2016)

Indicator	2012	2013	2014	2015	2016
Total population of Berdyansk	119,200	118,600	118,200	117,300	116,200
Number of students of higher educational institutions	11508	10067	9711	9067	8088
Share of students in the total population of the city, %	9,65	8,52	8,22	7,23	7,00
Number of students of Berdyansk State Pedagogical University (BSPU) including:					
full-time	6694	5999	5491	5003	5245
part-time	2959	2660	2681	2543	2599
	3735	3339	2810	2460	2646
The share of BSPU students in the total number of students, %	58,16	59,59	56,54	55,18	64,85

Note: compiled by the authors on the basis Report of the Rector of the Berdyansk State Pedagogical University (2017) and Monitoring of indicators for implementation of the Strategy (2017)

Berdyansk State Pedagogical University plays a noticeable role on the local labour market. Despite the decrease in the number of employees from 548 to 483 (Figure 1), the role of the BSPU on the local labour market has only increased, as the reduction in the number of employees of the other two higher educational institutions occurred at a much higher pace. Nearly 2% of all employees of the Berdyansk budget sector work at BSPU. The university is the major payer of single social payments for the local budget.

Figure 1: The dynamics of the number of university employees

Source: Materials of the report of the Rector of the BSPU (2019), p. 18.

That is why, the impact of university staff on the local community has to be considered in two aspects: staff as consumers of goods and services of local firms and staff as part of the city's workforce.

3 Methodology and findings

In order to determine the direct impact of Berdyansk State Pedagogical University on the labour market of Berdyansk, it is necessary to ascertain how many direct jobs would not have been created if this university had not been located in the city.

According to official data, the labour market in the city of Berdyansk is characterized by low unemployment (2.3%)¹⁴. Therefore, we can assume that the university staff could easily find another place of work if the BSPU did not exist. This means that university employees could find a job in another organization or in another enterprise.

A quick search for a new job and employment are possible if employees of the BSPU would be willing to take on any jobs. However, in reality, the future employee is also interested in how his/her job responsibilities correspond to his/her skills and interests.

Therefore, if in the city of Berdyansk there would be no vacancies suitable for the future employee, then he/she could choose different options, among which the main ones are:

- registration in the centre of employment as unemployed;
- search for a job in another city of the Ukraine;
- search for a job abroad;
- an agreement to take a post that does not meet his/her qualifications or interests;
- retirement (in case of reaching retirement age);
- opening his/her own business;
- withdrawal from the labour force.

In order to determine how many jobs were created in the city of Berdyansk due to the existence of BSPU on its territory, in September-November 2018 a survey was conducted among university staff. Two types of questionnaires were developed: for research and teaching staff and service staff (including administration staff).

The questionnaire consisted of 3 parts. We investigated the location profile, income and expenditure profile, and demographic profile of respondents.

Questionnaires were developed electronically. University staff was asked to answer questions through Google Forms. However, only 6 persons from the research and teaching staff gave answers to the questionnaire in September 2018, while nobody from the service staff completed the questionnaire through Google Forms.

Therefore, questionnaires were printed out and distributed (150 copies for each group of staff). Respondents were kindly asked to return filled out questionnaires by the end of November. 112 questionnaires were returned, completed by research and teaching staff. 53 questionnaires were incomplete, while 59 questionnaires provided all the answers. The service staff returned 105 questionnaires. Only 57 questionnaires provided all the answers. The large number of incomplete questionnaires was due to the fact that respondents did not want to answer questions about the structure of their income and expenditures.

For the purposes of this study, the response to the question “Where would you have worked if Berdyansk State Pedagogical University had not existed?”, is of primary interest?” (Table 2).

Table 2: Distribution of answers of respondents to the question “Where would you have worked if Berdyansk State Pedagogical University had not existed?”

<i>Answer</i>	Research and teaching staff		Service staff	
	<i>Persons</i>	<i>%</i>	<i>Persons</i>	<i>%</i>
in Berdyansk	37	62,7	51	89,4
in another city of the Ukraine	10	16,9	3	5,3

¹⁴ Employment, income of the population (2017): Labor market.

look for job abroad	9	15,3	1	1,8
retire	1	1,7	2	3,5
not work	2	3,4	0	0
In total	59	100	57	100

The results of the survey show that the existence of the BSPU is more important for research and teaching staff: 37.3% would leave the labour market of Berdyansk, if the university did not exist. On the other hand, only 10.6% of employees from service staff would not be part of the Berdyansk labour market in this case.

If the results of the survey were extrapolated to the all university staff, then it can be concluded that out of 251 direct jobs for research and teaching staff, only 94 jobs were created through the BSPU and 24 of the 228 direct jobs – for service staff.

In general, thanks to the University 118 people have jobs in the city of Berdyansk – people, who, in the absence of the BSPU, would not have participated in the Berdyansk labour market.

Conclusion

In Ukraine, universities do not pay attention to determining their impact on the economy of the city – the place of their location. Therefore, this study is one of the few that is dedicated to assessing the impact of the university on the state of the local labour market and on the local economy.

This provides strong evidence that the Berdyansk State Pedagogical University plays an important role on the local labour market.

The existence of the BSPU in the city of Berdyansk has created 118 direct jobs for residents of the city. Otherwise these residents would not be local labour market participants.

References:

1. A Study of the Economic Impact and Benefits of UC San Diego (2008): Fiscal Year 2006-07. [online]. CBRE Consulting, Inc. July 2008, 112 p. [Cited 12.5.2019.] Available online: <https://ucsdnews.ucsd.edu/archive/economicimpact/pdf/UC-San-Diego-Economic-Impact-Report-July-10-2008.pdf>
2. Economic Impact of the University of Portsmouth (2017): A report by BiGGAR Economics, University of Portsmouth, July 2017, 55 p.
3. Employment, income of the population. (2017): Labor market. [online]. [Cited 22.5.2019.] Available online: <https://bmr.gov.ua> (in Ukrainian).
4. GAŠPEROVÁ, L. – MOŽUCHOVÁ, L. – ROSTÁŠOVÁ, M. (2018): Economic impact and multiplier effect of university on economic development of the host region. [online]. In: *Proceedings of ICERI2017 Conference 16th-18th November 2017, Seville, Spain*, pp. 8487-8496. [Cited 1.5.2019.] Available online: https://www.researchgate.net/publication/321762965_economic_impact_and_multiplier_effect_of_university_on_economic_development_of_the_host_region
5. General demographic characteristics of the city of Berdyansk (2017). [online]. [Cited 22.5.2019.] Available online: <https://bmr.gov.ua/index.php?id=800000412>
6. KOTOSZ, B. – GAUNARD-ANDERSON, M.-F. – LUKOVICS, M. (2015): The local economic impact of universities: an international comparative analysis. [online]. In: *Proceedings of the Fourth International Conference in Researching Economic Development and Entrepreneurship in Transitional Economies*, At Graz (Austria), pp.598-610. [Cited 22.5.2019.] Available online: https://www.researchgate.net/publication/289520733_The_Local_Economic_Impact_of_Universities_An_International_Comparative_Analysis

7. Materials of the report of the Rector of the Berdyansk State Pedagogical University Bogdanov Igor Tymofiyovych on activities in 2018. (2019). [online]. [Cited 12.4.2019.] Available online: <http://bdpu.org/wp-content/uploads/2019/01/%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%BC%D0%BE%D0%BD-18.pdf> (in Ukrainian).
8. Monitoring of indicators for implementation of the Strategy for the development of the city of Berdyansk for the period until 2017 for 2012-2016. [online]. [Cited 24.4.2019.] Available online: <https://bmr.gov.ua/> (in Ukrainian).
9. PILLAY, P. (2011): Higher Education and Economic Development. Literature review. CHET 2011, pp. 72.
10. Profile of the city of Berdyansk (2018): Analytical and descriptive part to the city development strategy, 30 p. (in Ukrainian).
11. Report of the rector of the Berdyansk State Pedagogical University, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Bohdanov Ihor Tymofiyovych for 2016. (2017): [online]. [Cited 12.4.2019.] Available online: <http://bdpu.org/info.html> (in Ukrainian).
12. Strategy of development of the city of Berdyansk for the period till 2027. (2018). [online]. August 30, 2018 p. №65 [Cited 12.4.2019.] Available online: <https://bmr.gov.ua/index.php?id=34> (in Ukrainian).
13. The Economic and Community Impacts of Boston University (2016): Fiscal Year 2015. Boston University. Tripp Umbach, 30 p.
14. The economic impact of Russell Group universities. (2017): Final Report for the Russell Group. London, London Economics, October 2017, 60 p.
15. VALERO, A. – VAN REENEN, J. (2016): The Economic Impact of Universities: Evidence from Across the Globe. *NBER Working Paper No. 22501* August 2016.

Contact:

Assoc. Prof. Tetyana Nestorenko, PhD.

Faculty of the Humanities and Economics
 Berdyansk State Pedagogical University
 4 Shmidt St
 71112 Berdyansk
 Ukraine
 e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com

Prof. KST Aleksander Ostenda, PhD.

Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts
 Katowice School of Technology
 43 Rolna St
 40-555 Katowice
 Poland
 e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl

Magdalena Wierzbik-Strońska, MA

Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts
 Katowice School of Technology
 43 Rolna St
 40-555 Katowice
 Poland
 e-mail: rektorat@wst.com.pl

AGING OF THE AFRICAN POPULATION¹

Monika Nová

Charles University in Prague, Hussite Theological Faculty, Pacovská 350/4, 14021 Praha 4
e-mail: monika.nova@htf.cuni.cz

Relying on her relevant experience, the author treats the subject of aging African population and its impact on the continent. The problem of population aging is global. The author states: as regards Africa, by 2050 the number of 60+ persons living there is expected to grow from 50 million to almost 200 million. Still, some African countries are ill-prepared for such growth of senior citizens. Consequently, the non-existence of a pension system, social support network and services available to seniors, as still encountered in some African countries and regions, is alarming.² The aim is to present the global aging problem in Africa in the context of social and development aid. Addressing the theoretical level of the problem, the author pays attention to the life expectancy and the age median, both factors apt to change fast on the continent. Subsequently, the author utilizes her own research to elucidate the social & economic consequences of population aging. She employs her qualitative surveys to suggest hypotheses worth further inquiry. In discussion, the author presents social systems and models of social protection intended to help the African seniors.

Keywords: Africa, global problem, population aging, social & economic problem.

JEL classification: I15, J11, O55

Introduction

The problem of aging population appears to be currently especially pressing in the least developed areas of the world, i.e. in what is known as the developing countries. There, the nearest decades are supposed to see the aging problem gaining momentum. Regions thus affected will encompass Africa, a part of Asia, Latin America and the Caribbean. The developed countries have started to combat the problem of population aging as early as the end of the 19th century and at present they experience a relatively mild drop in overall birthrate and rise in life expectancy. The third-world countries, in contrast, started to tackle the decrease in number of children born to one woman in the reproductive age and the increase in life expectancy no sooner than the mid-1900s, but the processes unfolded at a rapid pace. The medium life expectancy of about 80 years of age, typical of the most developed countries, is supposed to be reached by the developing countries (where the figure is now in the region of 60) late in this century.

Population aging can be attributed to different factors in different regions. In the least developed areas the process is accelerated, inter alia, by globalization, namely by an easier access to health care, to quality medicaments and drinking water, as well as by the beneficial efforts of medical & social NGOs.

1 Aging in Africa – demographic considerations

Concerning the issue of aging, Africa is a fairly specific region. In the 1980s, when there were the first global gatherings of demographers and economists with a focus on the aging of

¹ The theme and research of this paper *AGING OF THE AFRICAN POPULATION* was realized from the project: Právni a společenské aspekty migrace a problémy postavení menšin - Progres Q05.

² Cíle udržitelného rozvoje (SDGS). Dostupné na: <https://www.osn.cz/cile-udrzitelneho-rozvoje-sdgs/>

world population, the majority of African countries and their politicians were blissfully unaware of the looming demographic revolution and of the economic & urbanization problems it would entail. That is why they did not heed the changes and shunned political discussions, much less the individual countries instituted policies aimed to assist the future seniors. Seeing the lingering political (non)stability, poor social system, corruption, discrimination and skirmishes, the economists have a good ground for believing that the African countries are ill-prepared to provide their seniors with the basics, e.g. medical care and social services, to alleviate their poverty in old age, etc. Hosts of seniors die in poverty (48.5 % of African population live below the poverty line) and many grandparents take care of their grandchildren completely unsupported by government money (author's note: frequently encountered situation: the parents died or left in search of work).

Politicians of some African countries are already trying to soften the effects of aging. In 2001, the African Union (AU) 21 introduced its Plan of Action on Aging aimed to implement a pension system. Currently, the governments of 11 African countries (Botswana, South Africa, Senegal, Mauritius, Lesotho, Liberia, Namibia, Kenya, Mozambique, Swaziland and Ghana) pay (old age) pensions and child allowances (Apt, 2012; UNDP, 2012)^{3,4}

Table 1: The highest life expectancy in Africa 1950 to 2100⁵

Region country	Sex	Year			
		1950 1955	2010 2015	2045 2050	2095 2100
Africa	male	38,5	60,9	71,8	79,9
	female	36,2	58,2	68,1	76,2
Réunion	male	50,6	82,9	88,6	94,8
	female	44,9	76,0	83,7	90,0
Mayotte	male	50,6	82,9	88,6	94,8
	female	44,9	76,0	83,7	90,0
Tunisia	male	39,9	77,0	81,5	86,2
	female	37,8	72,3	78,2	85,7
Algeria	male	43,5	76,8	82,9	88,6
	female	42,3	72,1	79,9	87,3
Mauritius	male	51,5	77,7	82,4	88,1
	female	49,0	70,7	77,3	85,5
Morocco	male	47,4	74,6	81,5	87,1
	female	44,0	72,6	79,5	86,7
Seychelles	male	60,1	77,9	82,2	87,3
	female	55,7	68,7	75,2	83,4
Cape Verde	male	49,1	74,7	81,4	87,8
	female	46,9	71,4	78,3	86,7

³ United Nations population. Department of Economic and Social Affairs. Dostupné z: <http://esa.un.org/unpd/wpp/General/DefinitionRegions.aspx>.

⁴ Author's note: our field experience leads us to believe that the money do not reach all in equal shares - its distribution is conditioned by meeting certain requirements.

⁵ United Nations population. World Population Prospects 2017. Dostupné z: <http://esa.un.org/unpd/wpp/DataQuery>.

Libya	male	37,9	74,4	79,3	84,8
	female	35,6	68,8	74,2	83,4
Egypt	male	41,6	73,1	79,0	84,9

Source: United Nations population: World Population Prospects 2017. [online] [28.8. 2018].
<http://esa.un.org/unpd/wpp/DataQuery>.

1.2 Aging of the African population – demographic delimitation

Considered as a whole, Africa has globally the lowest life expectancy - 60.9 years for females and 58.2 years for males in 2015. Another extreme figure depicts the fact that the difference between 1950 and what is expected for 2100 is higher than 100 % (as later anticipated for Asia). Other continents indicate the growth from 30 % for North America and Europe to 45 % for Australia and Oceania to 70 % for Latin America and the Caribbean. The strongest rise can be observed between 1950 and 2015, when the life expectancy in countries such as Tunisia and Libya went up by 100 %; compared with 1950, the year of 2100 should experience an increase by 120 % in Tunisia and 130 % in Libya (males and females jointly). The lowest life expectancy in Africa 1950 was found in Mali (27 years of age) - by 2015 the figure grew by 113 % to reach 57.2 years, and the expectation for 2100 is 80.5 years of age, i.e. growth by 200 % as compared with 1950.

The role of another indicator is played by a proportion of the 65+ persons in population. In Africa, the year of 1950 witnessed the proportion to be 3.2 %. The only country reporting in 1950 this figure to be above 8 % was Mayotte, a state with currently the highest life expectancy. By 2015 the share of the 65+ rose by three tenths to reach 3.5 % in African population. The same year, 2015, saw the 8% limit surpassed by Réunion and Mauritius, both in the bracket of countries with the lowest overall birthrate and the highest life expectancy. At present, the limit is challenged only by Tunisia (7.6 %). Counted among the youngest countries can now be Gambia and Angola (2.3 % of the 65+) and Burkina Faso (2.4 of the 65+). The proportion of seniors in African population is expected to grow to reach 5.9 % by 2050 and 14.3 % by 2100. Put otherwise, the period 2015 to 2100 should experience growth by more than 300 %, i.e. the globally highest absolute change in the positive direction. UN prognosticates that the 8% limit which defines the population as "old" will be exceeded in Africa in 2070. In 2100 the most aged population will live in Réunion (35.8 %), Mauritius (31.5 %) and Cape Verde (30.9 %). By then, these countries will outrun, for example, USA with 27.1% and Canada with 30.5%. A major factor behind the growth of the 60+ population in Africa and particularly behind the increased life expectancy is a UN program instituted to fight HIV/AIDS. The program has succeeded in distributing medicines, making them more readily available, in providing health care and supporting foreign health & social NGOs.

1.3 Age median

As a whole, Africa is now typical of decreasing birth-rate and increasing age median - surpassed only by Latin America and Caribbean, this figure will grow fastest. In 1950 the African age median was 19.3 years, i.e. by six tenths less than what applied in the same year to Latin America and Caribbean, and even by one third less than what was observed in Europe, then the oldest continent. In 2015 the figure grew by only one tenth to reach 19.4 years, i.e. the smallest change seen in all the monitored regions and making the impression that African time stopped for 65 years. The median is expected to continue growing to reach 24.8 in 2050, i.e. by four years below the European average in 1950, and in 2100 the figure should be 34.9. Regarding this figure as an indicator, the most aged population lives in Mauritius (35.2 years of age), Réunion (34.3) and Seychelles (32.6). By 2050 the Seychelles shall be replaced by Tunisia with 40.4 years, while the first and second positions will stay with Mauritius (47.1) and Réunion (44.4). By 2100 the age median shall be highest on Réunion (54.2 years) and the

second and third place shall be shared between Mauritius and Cape Verde (both 49 years). Conversely, the youngest populations can be encountered in Niger, Uganda and Chad (from 14.8 to 16 years of age). The principle cause of the low age median is, once again, high mortality from HIV/AIDS, malaria and tuberculosis, aggravated by the still unsatisfactory availability of medicines and drinking water together with poor living conditions and inadequate nutrition and sanitation.

2 Research report

African population grows old fast. By 2050 the number of the 60+ persons living in Africa will jump from the approximately 50 millions today to almost 200 millions. With this fact in mind, the author focused her research on seniors.⁶

The research was primarily intended to map the position of seniors in selected rural close-border localities of equatorial Africa (Rwanda, Uganda, Burundi). The relevant data were gathered from respondents domiciled solely in villages and close-border areas. The chosen method was qualitative, and the adopted technique rested on in-depth interviews with 15 senior respondents in each of the above-mentioned countries. The research revealed certain common features, especially the dependence of their happiness on the immediate family. On the other hand, the African seniors dreaded the departure of their children (lest they migrated abroad or sought job at a remote city of their home country). Should this happen, the duty of caring for grandchildren would fall solely to the seniors. Such a situation would rise their expenses and their increasing physical frailty would make the task very burdensome.

As the research results convincingly demonstrated, the respondents believe that the care for seniors should be primarily provided by families. The participants were aware that for economic and political reasons they can hardly expect regular or even increasing financial support from the government.

The already completed qualitative research yielded hypotheses open to further research. The hypotheses follow from researching not only the above-specified participants but also the members of a focus group who represented healthcare & social NGOs active in Africa for over 5 years.

Hypotheses:

- 1: African seniors live rather in families than alone.
- 2: African seniors are the only caregivers to their grandchildren in case the parents die, migrate abroad, or leave the home in search of job in a distant town.
- 3: Social services are geographically less readily accessible to seniors than health care and emergency services.
- 4: Seniors fear their adult children leaving home.

3 Discussion

As regards sub-Saharan Africa, programs of social care providing there the basic services to the poor and vulnerable are scarce. Still, there is a handful of countries where certain models of such care exist, and they are very likely to be followed by others. These model cases have been listed in a report issued by ILO, the International Labour Organization. As alleged in the report, nearly all countries of Africa can achieve certain level of social protection offered to their people (United Nations Radio, 2011).⁷

3.1 Characteristics of social programs

Programs of social care run in sub-Saharan Africa have several features in common:

⁶ Cíle udržitelného rozvoje (SDGS). Dostupné na: <https://www.osn.cz/cile-udrzitelneho-rozvoje-sdgs/>

⁷ United Nations Radio .Social protection for all within reach for Sub-Saharan Africa. Dostupné z [www: <http://www.unmultimedia.org/radio/english/2011/02/social-protection-for-all-within-reach-for-sub-saharan-africa/>](http://www.unmultimedia.org/radio/english/2011/02/social-protection-for-all-within-reach-for-sub-saharan-africa/).

They are not formally well established and their proliferation is impeded by lack of information available to the poor about the chance of a regular employment for wage. The greater part of the low-income sub-Saharan countries have their social security system long based on contributions, often emulating models developed in the colonial past. Typical of them, however, is the scarcity of persons covered by formal social security – no more than 5 to 10 percent of workforce. Social security benefits are paid particularly in the form of pensions to the government employees and/or to the staff of major private businesses.

The number of programs aimed specifically at the poor and vulnerable groups has greatly increased, though many of them are still at the pilot stage.

In some countries, mainly those of Southern Africa, universal systems targeting a broadly defined group are quickly gaining ground (Giovannetti; Sanfilippo, 2011).⁸

Social protection provided in sub-Saharan Africa takes on several forms. The three most frequently encountered are social security, help in need and social transfers. Unfortunately, the social protection is ill-defined in Africa. Most of sub-Saharan countries operate a system of social security, but it serves just the employees of the public and private sectors. Such social security comprises typically loss-of-job insurance, disability insurance and old-age pension. Government employees receive their pensions upon reaching the retirement age. Such pensions are paid by the government or from employee contributions, while people employed in the private sector can draw private contributory pensions. It is worth mentioning that in a multitude of African countries the unemployment rate is as high as 80 to 97 percent.⁹

Our hands-on experience leads us to believe that the systems of assistance to seniors are restricted chiefly by their limited scope, as follows from the fact that the public and private employees represent just a negligible percentage of the population. The greater part of people work in the informal sector of economy or are self-employed (very often selling fruit and vegetables on the market) and, therefore, they do not figure in the social security statistics. It is exactly these groups of people that belong to the poorest and most vulnerable in their old age.

The idea of a fully fledged social security system well established in all African countries is currently hardly conceivable for financial and administrative obstacles. Seniors, families in need and poor people generally have been offered social assistance through the pilot projects of social transfers. Most of the projects are funded by bilateral or multilateral donor agencies and implemented by international NGOs, sometimes supported by governments, but frequently "outside the budget", i.e. unassisted by governmental structures and/or programs. Whether or not the pilot programs are long-term sustainable and if they can be spread from the local level to the national level remains to be seen (Centre for Social Protection, 2009).¹⁰

3.2 Models of social protection

Social programs carried out in different sub-Saharan countries differ in their structure and scope. This fact is attributable to differences in demographic indicators, financial strengths and social & political situations of the individual countries. In trying to identify the incidence of broad types of social protection, two subcontinental "models" can be encountered: South African and Central African.

While the South African model provides mainly social transfers that direct the aid to older persons and children, the Central African model is more diversified - true, it also uses social transfers, but concentrates primarily on providing services. Searching for other differences, we

⁸ VANNETTI, G.; SANFILLIPO, M. (2011). Social protection in Sub-Saharan Africa: Dostupné z: <<http://www.voxeu.org/index.php?q=node/6041>>.

⁹ author's note: exact figures are missing or misrepresented by the governments

¹⁰ Centre for Social Protection. Social Protection in Sub-Saharan Africa: A Regional Review, Centre for Social Protection. Dostupné z [www: <http://www.ids.ac.uk/files/dmfile/SocialProtectioninSubSaharanAfrica.pdf>](http://www.ids.ac.uk/files/dmfile/SocialProtectioninSubSaharanAfrica.pdf).

can see that the South African model is rooted in legislation and implemented largely by public agencies, whereas the Central African model takes on rather a form of time-limited projects than a long-term political orientation - it is implemented by organizations of different types, be they governmental, non-governmental and/or non-profit ones.

Obviously, all programs run in countries where the South African model is not applied are funded mostly by international donors, and their scopes are not as grand as those conducted in South Africa. In some countries and/or regions the international donors prevail to such an extent that they administer and finance there all the social protection programs. That is why the domestic political support given to the programs loses transparency, and the programs cannot be long term sustained. The South African model is better developed and more stable since the programs are funded from taxes and not by gifts from international organizations. Nonetheless, there are certain signs of the Central African model drifting towards the South African model (BWPI, 2010).¹¹

The Republic of South Africa is a country where the first programs of social security were introduced as early as around 1920. Their principle purpose was to protect the white minority from sinking into poverty in old age. Since 1940 the protection was expanded to cover also the blacks, but it allowed discrimination and different standards of benefits. Until 1998 South Africa paid primarily old-age and disability pensions, and only later it introduced contributions for children from poor households, a step which greatly upgraded the scope and possibilities of social assistance in the country. In Botswana the pension programs emerged in 1996. Now they cover as much as 85 % of the population (BWPI 2010, p. 9–14).¹²

Lesotho and Swaziland have launched their own schemes of a non-contributory retirement security. In Lesotho a pension system has been covering citizens aged 70 and over since 2004. Mauritius has a retirement policy of long standing and it is the only country that provides a pension for all its 60+ inhabitants.

Conclusion

African population grows old fast. By 2050 the number of the 60+ persons living in Africa will jump from the approximately 50 millions today to almost 200 millions. The process of aging yields chronic poverty increasing in time and deteriorating the family and community structures by encouraging not only migration but also regional conflicts and environmental problems.

As our personal experience suggests, more than a few families would live a life of greater difficulty without being supported by their senior members. It concerns typically the care given by grandparents to orphaned children whose parents died of AIDS/HIV, malaria and other diseases. The grandparents are thus forced to take upon themselves the role of caregivers and incur extra expenses.

Many countries claim to give their citizens retirement pensions, but in reality the people receive nothing. This situation, considerably varying in different countries, is often falsely attributed to missing birth certificates and ID cards, or to previously working in the informal sector of economy.

The growing group of seniors should be paid special attention whenever the grant awarding decisions are made and policies adopted. Also NGOs and philanthropists should innovate their services and focus them on the target group of seniors.

Social programs included in social services offered to seniors are still rather underdeveloped in the regions of Africa. If they are instituted at all, the programs are mostly organized by foreign NGOs and their geographical scope is fairly limited.

¹¹ BWPI. (2010). The University of Manchester. Niño-Zarazúa, M., Barrientos, A., Hulme, D., Hickey, S. Social protection in Sub-Saharan Africa: Will the green shoots blossom? Dostupné z: <<http://www.bwpi.manchester.ac.uk/resources/Working-Papers/bwpi-wp-11610.pdf>>. p. 9-11.

¹² Tamtéž p. 12-14.

We believe, however, that this target group is hungry for attention. Apart from other adverse influences, it is also the environmental and migrational issues that make this group of people vulnerable and their options limited, particularly because of their restricted mobility. The already completed qualitative research yielded hypotheses open to further research. The hypotheses follow from researching not only the above-specified participants but also the members of a focus group who represented healthcare & social NGOs active in Africa for over 5 years.

The target group of African seniors becomes a key topic for also the developmental aid extended from abroad and for the individual philanthropists.

References

1. APT, N. (2012). Aging in Africa: Past Experiences and Strategic Directions. *Ageing International* [online]. roč. 37, č. 1, s. 93-103.
2. BWPI. (2010). The University of Manchester. Niño-Zarazúa, M., Barrientos, A., Hulme, D., Hickey, S. Social protection in Sub-Saharan Africa: Will the green shoots blossom? BWPI: Working Paper 116, ISBN: 978-1-907247-15-6. [online]. [2018-08-30]. Dostupný z www: <<http://www.bwpi.manchester.ac.uk/resources/Working-Papers/bwpi-wp-11610.pdf>>.
3. CENTRE FOR SOCIAL PROTECTION. (2009). *Social Protection in Sub-Saharan Africa: A Regional Review*, Centre for Social Protection. [online]. [2018-08-29]. Dostupné z www: <<http://www.ids.ac.uk/files/dmfile/SocialProtectioninSubSaharanAfrica.pdf>>.
4. GIO VANNETTI, G.; SANFILIPPO, M. (2011). Social protection in Sub-Saharan Africa: Learning from experiences. [online]. [2018-08-3]. Dostupné z WWW: <<http://www.voxeu.org/index.php?q=node/6041>>.
5. UNITED NATIONS POPULATION (2017) World Population Prospects 2017, New York: United Nations. [online]. [cit. 2018-08-30]. Dostupné z: <http://esa.un.org/unpd/wpp/DataQuery>.
6. UNITED NATIONS (2015) Department of Economic and Social Affairs. Definition of Regions [online]. New York: United Nations. [cit. 2018-08-30]. Dostupné z: <http://esa.un.org/unpd/wpp/General/DefinitionRegions.aspx>
7. UNITED NATIONS RADIO (2011). Social protection for all within reach for Sub-Saharan Africa, United Nations Radio. [online]. [cit. 2011-10-20]. Dostupné z: <http://www.unmultimedia.org/radio/english/2011/02/social-protection-for-all-within-reach-for-sub-saharan-africa/>>.

Kontakt:

Monika Nová

Husitská teologická fakulta

Univerzita Karlova

Pacovská 4

140 21 Praha 4

Česká republika

e-mail: monika.nova@hztf.cuni.cz

SLOVENSKO V OBRANNOM JADRE EÚ

Juraj Ondriaš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
85235 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: juraj.ondrias@euba.sk.

Cieľom článku je priblížiť postoj Slovenskej republiky k hlbšej spolupráci a integrácii v oblasti obrany v rámci EÚ. Za tým účelom sa práca sa najprv venuje zapojeniu SR do iniciatívy PESCO. Následne sa zameria na prierez názorov príslušníkov politickej a vojenskej elity ako aj verejnej mienky v SR na myšlienku vytvorenia spoločnej európskej armády. V súvislosti s tým budú na porovnanie stručne zmienené pozície ostatných štátov platformy V4. Hlavným záverom práce je, že SR je najaktívnejším účastníkom na politike PESCO v rámci V4, no v prípade spoločnej európskej armády patrí k zdržanlivejším štátom. Ambíciou SR v súčasnosti je však dostať sa do obranného jadra EÚ a zotrvať v ňom, takže táto zdržanlivosť sa môže zmeniť v závislosti od celoeurópskeho vývoja. Metódami práce boli štúdium a analýza internetových zdrojov, najmä webových stránok médiálnych portálov a politických inštitúcií.

Kľúčové slová: PESCO, európska armáda, obranné jadro, EÚ, SBOP

The aim of this article is to present the attitude of the Slovak Republic towards deeper cooperation and integration in the realm of defense within the EU. For this purpose, the work will first look at the engagement of Slovakia in the PESCO initiative. Then it will focus on the opinions of the political and military elites as well as public opinion in Slovakia about the idea of the creation of a common European army. In connection with that, the position of the other member states of the Visegrád Group will briefly be touched upon for comparison. The main conclusion of the work is that Slovakia is the most active member of PESCO among the V4 Group, but in the case of a common European army, it belongs to the states which are much more reserved. The ambition of Slovakia is to be and remain a part of the EU defense core, meaning these reservations may change depending on developments in Europe. Among the used methods were the study and analysis of internet sources, especially websites of media portals and political institutions.

Key words: PESCO, European army, defense core, EU, CSDP

JEL: F50, F53

Úvod

Hoci európska únia je ekonomická veľmoc, v neekonomických dimenziách moci, najmä tej bezpečnostnej, zaostáva za svojimi rivalmi. Slovami bývalého ministra zahraničných vecí Belgicka Marka Eyskenssa z r. 1991, EÚ je ekonomický obor, politický trpaslík a vojenský červ.¹ Napriek neustálej snahe eurooptimistov a eurofederalistov rozšíriť európsku integráciu aj o vojenskú dimenziu, tento citát by mohol byť vyslovený aj dnes. Avšak v rámci debaty o tom, ako má postupovať európska integrácia po vyhlásení výsledkov referenda o vystúpení Spojeného kráľovstva z Európskej únie, silnejú hlasy, že EÚ by mala využiť tento moment akejsi destabilizácie a neistoty ohľadne súčasného kurzu na definovanie si nových cieľov aj v politicko-vojenskej dimenzii moci. Tá spadá pod Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku (SZBP), resp. v rámci nej pod Spoločnú bezpečnostnú a obrannú politiku (SBOP). Tieto politiky sú medzivládne, čiže európske inštitúcie EÚ nemajú žiadnu právomoc nad členskými

¹ WHITNEY, C. R. (1991): Gulf Fighting Shatters Europeans' Fragile Unity. [online]. In: *New York Times*.

štátmi (ďalej ČŠ), ktoré si v otázkach diplomacie a obrany ponechali suverenitu. ČŠ teda môžu odmietnuť podieľať sa na spolupráci v rámci SZBP, čo v praxi vedie k slabým mandátom či malej podpore pre EÚ v tejto oblasti, alebo k málo účinným rozhodnutiam na zaistenie širokej podpory ČŠ. Doteraz sa nenašla politická vôľa na posilnenie SZBP obmedzenie suverenity ČŠ v zahraničnopolitickej či bezpečnostnej dimenzii. Predpokladané vystúpenie Británie, ktorá bola vždy veľkým odporcom hlbšej integrácie obranných politík na úrovni EÚ mimo NATO, je prívržencami spoločnej európskej obrany brané ako príležitosť posunúť debatu na túto tému. Ak sa tak nestane, iným riešením by mohla byť viacrýchlostná či viackoľajná integrácia v týchto otázkach. Také riešenie by znamenalo vytvorenie jadra ČŠ ochotných sa hlbšie integrovať.

Cieľom tejto práce je priblížiť postoj Slovenskej republiky k hlbšej integrácii do potenciálneho „obrného jadra“ EÚ. Metódami práce boli štúdium a analýza internetových zdrojov, najmä webových stránok mediálnych portálov a politických inštitúcií. Práca sa pozerá na dve iniciatívy, ktoré reprezentujú užšiu spoluprácu a integráciu do potenciálneho obrného jadra EÚ. V prvom rade ide o mieru účasti na relatívne novovytvorenej politike Stálej štrukturovnej spolupráce v oblasti obrany (PESCO). V druhom rade ide o postoj národných čiže vnútroštátnych politických a vojenských elít, ako aj verejnej mienky k myšlienke vytvorenia spoločnej európskej armády, predloženej predsedom európskej komisie Jean-Claude Junckerom v r. 2015 a najnovšie francúzskym prezidentom Emmanuelom Macronom v r. 2017. Každá z týchto iniciatív bola vybratá zo špecifického dôvodu. Členstvo v PESCO, ako počet projektov PESCO, na ktorých sa Slovensko podieľa, či už ako koordinátor, plnoprávny člen či pozorovateľ, predstavujú merateľné dáta. No keďže 25 z 28 ČŠ únie je v PESCO, tento indikátor je príliš široký a teda nedostatočný na oddelenie potenciálneho jadra od periferie. Z tohto dôvodu bola zahrnutá aj iniciatíva európskej armády, keďže ide o oveľa kontroverzejšiu problematiku než PESCO. Tým sa ľahšie určuje, či a nakoľko je daný ČŠ, v tomto prípade SR, entuziastický, skeptický alebo odmietavý k tejto myšlienke a teda ukazuje limity ochoty SR podieľať sa na hlbšej integrácii v oblasti obrany.

1 PESCO

PESCO je jednou z najnovších a najambicióznejších integračných iniciatív EÚ. Bola spustená v decembri 2017 s cieľom posilniť spoluprácu vo zvyšovaní a harmonizovaní obranných spôsobilostí členských štátov. S tým súvisí prehĺbovanie a spájanie síl v oblastiach financovania, obstarávania a aplikácie týchto vojenských kapacít, ako aj spolupráca pri výskume a vývoji v oblasti obranných technológií. Takisto má pomôcť odstraňovať zbytočnej duplikácii a plytvaniu zdrojmi. Členstvo v PESCO je na základe dobrovoľnosti, pričom k máju 2019 sa k iniciatívne pridalo 25 z 28 členských štátov EÚ. K trom výnimkám patrí Británia (ktorá je v procese brexitu), Dánsko (ktoré má opt-out, teda výnimku zo SZBP) a Malta (ktorá sa odvoláva na svoju neutralitu). Existencia PESCO je teda zatiaľ príkladom vytvárania viacrýchlostnej či viackoľajnej únie, podobne ako ostatné oblasti posil spolupráce ako napr. eurozóna či Schengenský priestor.

Iniciatíva PESCO v súčasnej podobe vzišla z globálnej stratégie EÚ k zahraničnej a bezpečnostnej politike, ktorú predložila vysoká predstaviteľka Federica Mogherini 28. júna 2016. Podľa tejto stratégie musí únia mať vojenské kapacity na to, aby mala schopnosť autonómnej akcie v zabezpečení si svojej obrany. Na dosiahnutie tohto cieľa však musí rozvíjať technologické a priemyselné prostriedky na dosiahnutie týchto kapacít. Na to treba hlbšiu obrannú spoluprácu na zaistenie interoperability, efektivity a dôvery. Takisto treba optimalizovať využitie zdrojov práve hlbšou spoluprácou, keďže toto úsilie je nad sily jednotlivých ČŠ. Ako sa píše v stratégii, „*Postupná synchronizácia a vzájomné prispôsobovanie cyklov národného obrného plánovania a praktík rozvíjania kapacít môže*

zvýšiť strategickú konvergenciu medzi členskými štátmi“.² Vznik PESCO odzrkadľuje presne tieto návrhy a ambície. V Mogheriniovej správe z 13. júna 2019, v ktorej vyhodnocuje pokrok dosiahnutý v rámci globálnej stratégie za uplynulé tri roky, výsledky v oblasti posilňovania bezpečnosti EÚ prekonal očakávaná. Za týmto úspechom je aj iniciatíva PESCO, ktorá sa rozbehla pozoruhodne rýchlo.³ Rada EÚ na túto správu reagovala požiadavkou na väčšie prepojenie PESCO s ostatnými navrhovanými iniciatívami globálnej stratégie v rámci vojenskej ale aj civilnej dimenzie SZBP. Tiež povzbudzuje ČŠ, aby predkladali ďalšie projekty, a apeluje na vymedzenie podmienok, za ktorých by sa tretie krajiny mohli pripojiť k PESCO.⁴

Napĺňanie spomínaných cieľov PESCO sa uskutočňuje prostredníctvom spoločných projektov ČŠ vo vybranom aspekte obrannej spolupráce a koordinácie. K máju 2019 zahŕňa PESCO 34 projektov, ktoré boli iniciované v dvoch vlnách po 17 projektoch. Prvá vlna projektov bola predstavená v marci 2018, druhá vlna v novembri toho roku.

Slovensko sa zúčastňuje na šiestich projektoch – v jednom ako pozorovateľ, a v piatich ako plnohodnotný člen. Z tohto počtu koordinuje jeden, projekt Euroartillery. Cieľom tohto projektu je vytvoriť mobilnú delostreleckú platformu s dlhým dostrelom na poskytovanie nepriamej palebnej podpory. Slovenský návrh projektu bol motivovaný snahou využiť svoj zbrojársky priemysel. Aktuálne sa Euroartillery zaraďuje k menším projektom, keďže sa doň ako plnohodnotný člen zapojil zatiaľ len jeden ďalší štát, ktorým je Taliansko. K tomu treba pripočítať šesť pozorovateľov – okrem ostatných štátov V4 ide aj o Bulharsko, Slovensko, a Španielsko.

Aj napriek tomuto skromnému začiatku sa Slovensko zaraďuje k aktívnejším členom iniciatívy, keďže bolo medzi ôsmimi štátmi, ktoré viedli projekt PESCO z prvej vlny projektov. Projekt Euroartillery bol jedným z prvých 17 projektov vybraných spomedzi 49 návrhov.⁵ V tomto ohľade Slovensko prekonal svojich partnerov z V4, z ktorých žiaden nevedol projekt prvej vlny. Takáto vyššia miera angažovanosti Slovenska sa dá vnímať ako výraz ambície zaradiť sa do obranného jadra EÚ. V druhej vlne má Slovensko záujem pripojiť sa k trom ďalším projektom, z toho k dvom ako pozorovateľ a k jednému ako plnohodnotný člen.⁶

2 Spoločná armáda

Myšlienka vytvorenia integrovaných európskych ozbrojených síl sa objavuje v politickom diskurze EÚ každých niekoľko rokov, no tentokrát získala zvýšenú pozornosť zo strany najvyšších politických elít a teda aj médií. Tento zvýšený záujem má niekoľko príčin. V prvom rade je to zhoršenie bezpečnostnej situácie na periférii EÚ. Ide najmä o kroky Ruska na Ukrajine, teda anexia Krymu a podpora povstalcov na východe Ukrajiny. Obavy vzbudzuje aj hrozba Ruska v oblasti kybernetickej bezpečnosti. Takisto však ide o hrozby v južnom susedstve EÚ, teda v oblasti blízkeho a stredného východu či severnej Afriky. Ďalším dôvodom sú vyjadrenia prezidenta USA Donalda Trumpa na margo NATO. To bolo donedávna považované za nespochybniteľného garanta bezpečnosti jeho členských štátov, z ktorej profitovali aj nečlenské štáty aliancie, napr. neutrálni členovia EÚ. Trump už počas volebnej kampane (a do menšej miery aj po zvolení) vyjadril pochybnosti o opodstatnenosti NATO. Takisto vyhlasoval, že ak sa chcú európske štáty aj naďalej spoliehať na ochranu od USA, budú

² EURÓPSKA SLUŽBA PRE VONKAJŠIU ČINNOSŤ (2019): Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. [online]. In: *EEAS*, s. 23-24.

³ EURÓPSKA SLUŽBA PRE VONKAJŠIU ČINNOSŤ (2019): Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. [online]. In: *EEAS*, s. 10-11.

⁴ RADA EÚ (2019): Council Conclusions on Security and Defence in the Context of the EU Global Strategy. [online]. In: *Consilium*, s. 3, 8-9.

⁵ YAR, L. (2018): Ministri obrany schválili prvé záväzné predpisy a projekty pre PESCO. [online]. In: *Euractiv.sk*.

⁶ YAR, L. (2018): Eurodróny, eurokoptéry a eurodelostrelectvo: Európska obranná spolupráca sa rozrástla o ďalších 17 projektov. [online]. In: *Euractiv.sk*.

si musieť za ňu priplatiť, či aspoň navýšiť rozpočet na obranu na požadovanú úroveň 2 % HDP, ku ktorej sa členské štáty NATO zaviazali. Takýto postoj prezidenta USA viedol štáty EÚ k prehodnoteniu závislosti od USA a k diskusiám o rozvíjaní vlastných obranných kapacít. V neposlednom rade odchod Spojeného kráľovstva z EÚ znamená, odstránenie silnej prekážky v podobe člena skeptického voči odklonu od NATO a prehlbovaniu integrácie v otázkach európskej bezpečnosti.

Problémom tejto iniciatívy je jej vágnosť, teda absencia konkrétnej definície či plánu ohľadne toho, ako má táto európska armáda vyzeráť alebo čo všetko jej vznik bude obnášať. Táto nejednoznačnosť je do veľkej miery zámerná, a slúži na zaistenie čo najširšej možnej podpory tohto návrhu. Každý relevantný aktér, štátny predstaviteľ či predstaviteľ záujmovej skupiny si tak môže interpretovať túto iniciatívu spôsobom, s akým sa najviac stotožňuje.⁷ To však znamená, že táto myšlienka existuje skôr na úrovni rétoriky než ako realistický projekt. Ako taká sa teda nedostala do spomínanej Globálnej stratégie EÚ.⁸ Jej relevancia teda spočíva skôr v podobe nástroja na sondovanie podpory pre hlbšiu integráciu vo vojenskej oblasti všeobecne.

Hoci Slovensko vyjadrilo silný záujem stať sa členom „obrného jadra“ EÚ, k myšlienke spoločnej armády sa zatiaľ stavia vlažne. Politické elity z oboch častí politického spektra, tvrdia, že nie je v súčasnosti možné diskutovať o spoločných ozbrojených silách. Tento názor zdieľajú všetky vládne strany, ktoré reprezentujú široké spektrum politických prúdov, teda Smer-SD, SNS a Most-Híd. Smer, ako „všeľudová“ či „všežravá“ strana bez jasného ideologického zamerania má aj najmenej jednoznačný postoj spomedzi vládnych strán. Predseda Smeru Robert Fico ešte z pozície predsedu vlády deklaroval, že je záujmom Slovenska byť v obrannom jadre EÚ, no k myšlienke spoločných ozbrojených síl bol zdržanlivejší a pri jednej príležitosti sa diplomaticky vyjadril, že európske zmluvy neumožňujú vytvorenie spoločnej armády.⁹ Ostatné koalíčné strany SNS a Most-Híd, reprezentujúce národne konzervatívnu resp. liberálne konzervatívnu pravicu, sú homogénnejšie vo svojej skepse. Minister obrany Peter Gajdoš¹⁰ ako nominant SNS a štátny tajomník ministerstva obrany Róbert Ondrejcsák¹¹ ako nominant strany Most-Híd zdôraznili úlohu NATO v zaistení bezpečnosti Slovenska ako aj duplikáciu úloh a zvýšené finančné prostriedkov, ktoré by vytvorenie spoločnej armády znamenalo. Keďže Most-Híd je silne atlantistická strana, Ondrejcsák zdôraznil aj negatívne dôsledky oslabenia NATO v prospech armády EÚ tvárou v tvár rastúcej asertivite Ruska.

Naopak, hlavná parlamentná opozičná strana Sloboda a solidarita vyjadrila podporu spoločnej armáde EÚ prostredníctvom podpredsedu Ľubomíra Galka.¹² To je prekvapivé vzhľadom na kritiku „Bruselu“ zo strany SaS a jej členstvo v euroskeptickej frakcii Európskych konzervatívcov a reformistov (ECR) v európskom parlamente. No i Galko sa vyjadril, že by radšej videl integráciu vybraných jednotiek, napr. síl rýchlej reakcie, než akéhosi unitárneho „moloča“.¹³

S týmto všeobecne skeptickým názorom politickej reprezentácie sa stotožnil aj bývalý zástupca náčelníka GŠ OS SR generálporučík Pavel Macko. Ešte v zmienenej funkcii sa vyjadril, že „*Vzhľadom na aktuálny stav politickej integrácie Európskej únie ešte*

⁷ FRANKE, U. E. (2018): The “European army”, a tale of wilful misunderstanding. [online]. In: *ECFR*.

⁸ GOTEV, G. (2016): EU to label Russia a ‘strategic challenge’. [online]. In: *Euractiv*.

⁹ ÚRAD VLÁDY SR (2017): Predseda vlády SR Robert Fico na rokovaní ER v Bruseli. [online]. In: *Úrad vlády Slovenskej republiky*.

¹⁰ TA3 (2016): Vznikne európska armáda? / Clintonová vs. Trump / Život vo vesmíre. [online]. In: *TA3*.

¹¹ ONDREJCSÁK, R. (2015): Európska armáda? Drahá zbytočnosť, ktorej sa Rusko nezľakne. [online]. In: *Denník N*.

¹² GALKO, Ľ (2016): Ľubomír Galko: EÚ by mohla mať spoločnú zahraničnú politiku i armádu. [online]. In: *Európske noviny*.

¹³ SITA (2015): Sme pripravení diskutovať o spoločnej armáde, vyhlásil Galko. [online]. In: *Hospodárske noviny*.

*nepotrebujeme nadnárodnú európsku armádu, ale silné národné sily schopné spoločne pôsobiť, a to v rámci NATO aj Únie. Komu by vôbec podliehala a ako by bola financovaná? Európska integrácia nie je tak ďaleko. (...) Všetko je vo vývoji, no zatiaľ si neviem predstaviť, že by existovala jednotná európska armáda. Môže existovať istá vyššia forma spolupráce a integrácie, či mnohonárodný celok. No vždy ide len o príspevky členských štátov. Naša filozofia je taká, že prispievatelia musia reálne prispieť do dobrej európskej obrany. NATO je tiež len inštitúcia a nemá ozbrojené sily. Jej jednotky pochádzajú z jednotlivých krajín. To je možno cesta aj pre EÚ. Nevylučujem ale, že to raz bude inak.*¹⁴ Medzi politickými aj vojenskými elitami panuje všeobecný konsenzus, že bezpečnostné potreby krajiny sú zabezpečené členstvom v NATO. Vytvorenie ozbrojených síl EÚ by v takom prípade znamenalo zbytočnú duplikáciu vojenských kapacít.¹⁵

Takýto názor je ale v protiklade k názoru verejnosti – podľa prieskumu agentúry Eurobarometer z r. 2017, 60 % respondentov z Slovenska by podporilo vytvorenie spoločnej armády EÚ.¹⁶ Podľa ďalšieho prieskumu, tento raz od agentúry Focus pre zastúpenie Európskej komisie na Slovensku na začiatku roka 2019, až 80 % opýtaných Slovákov vyjadrilo želanie, aby EÚ vytvorila spoločné obranné sily proti vonkajším hrozbám.¹⁷ Tieto výsledky by naznačovali, že podpora spoločnej armády stúpila o 20 % v priebehu niekoľkých mesiacov. Samozrejme, taký záver nie je možné prijať bez poznania metodológie za oboma prieskumami. V každom prípade oba prieskumy naznačujú silnú podporu pre spoločnú armádu. Ide o zaujímavé zistenie, vzhľadom na rozšírenú kritiku na margo EÚ, že obmedzuje suverenitu členských štátov v čoraz väčšom počte oblastí politiky. Je treba si položiť otázku, či široká verejnosť rozumie, čo by vytvorenie spoločných obranných síl obnášalo pre štátnu suverenitu. Napríklad jedným zo základných predpokladov integrovanej obrannej politiky by bolo častejšie hlasovanie kvalifikovanou väčšinou namiesto jednomyselného hlasovania v Rade EÚ,¹⁸ čiže presne ten aspekt rozhodovania, ktorý verejnosť kritizuje. Takýto vývoj vnímajú aj slovenskí politici a diplomati s istým nepokojom, vzhľadom na citlivosť rozoberaných otázok.¹⁹

Je zaujímavé porovnať postoj Slovenska s ostatnými štátmi V4. Môže vyznieť prekvapujúco, že Česko a Maďarsko, inak radené medzi euroskeptické štáty, sa už v roku 2016 vyjadrili výrazne pozitívne k myšlienke vzniku európskej armády.²⁰ V prípade maďarskej vlády tento postoj pretrval aj napriek konfliktom s liberálnym establišmentom EÚ.²¹ No v Česku po parlamentných voľbách v r. 2017 sa oficiálny postoj krajiny obrátil.²² Situácia okolo zmeny postoja Česka je zaujímavá aj tým, že po voľbách došlo len k výmene medzi oboma hlavnými koalíčnými partnermi, t. j. ANO nahradilo ČSSD v pozícii hlavného koalíčného partnera. Naproti tomu je Poľsko jedným z najväčších podporovateľov NATO v regióne strednej a východnej Európy a odmieta akékoľvek iniciatívy, ktoré by mohli alianciu oslabiť a viesť k zmenšenej role pre USA ako dominantnej superveľmoci garantujúcej európsku obrannú architektúru.²³ Čo sa týka názoru verejnosti podľa spomínaného prieskumu od agentúry Eurobarometer, ani v ostatných štátoch V4 sa nutne nezhoduje s názorom oficiálnych

¹⁴ YAR, L. (2018): Generál Macko: Nadnárodnú európsku armádu zatiaľ nepotrebujeme. [online]. In: *Euractiv.sk*.

¹⁵ EURACTIV/TASR (2015): Armáda EÚ nenašla podporu v členských krajinách. [online]. In: *Euractiv.sk*.

¹⁶ McCARTHY, N. (2019): Where Support Is Highest For An EU Army. [online]. In: *Statista*.

¹⁷ TASR (2019): Väčšina Slovákov by chcela, aby Únia robila viac v oblasti obrany. [online]. In: *Euractiv.sk*.

¹⁸ DE LA BAUME, M. – HERSZENHORN, D. M. (2018): Merkel joins Macron in calling for EU army to complement NATO. [online]. In: *Politico*.

¹⁹ GABRIŽOVÁ, Z. (2018): Hlasovanie kvalifikovanou väčšinou? Na Slovensku sme na to citliví. [online]. In: *Euractiv.sk*.

²⁰ SITA (2016): Fico má pred summitom v Bratislave rešpekt. Orbán a Sobotka chcú spoločnú armádu. [online]. In: *Noviny.sk*.

²¹ BERSHIDSKY, L. (2018): Who Speaks for the European Right? Orban. Yes, Orban. [online]. In: *Bloomberg*.

²² STROPNICKÝ, M. (2017): Evropská armáda ne, obranná spolupráce evropských zemí ano. [online]. In: *ANO*.

²³ DEMPSEY, J. (2018): Macron's Call for European Boots. [online]. In: *Carnegie Europe*.

predstaviteľov štátu. Najvyššia podpora, 63 % je v Maďarsku, čo zodpovedá pozitívnemu postojovi vládnej strany Fidesz a jej predsedu a zároveň predsedu vlády Viktora Orbána. Nasleduje však Poľsko so 61 %, napriek tomu, že poľská vláda je k myšlienke spoločnej armády najodmietavejšia. Na treťom mieste je Slovensko so spomínanými 60 % a posledné je Česko s 59 %, čiže tradičný euroskepticizmus českého obyvateľstva sa týka aj hlbšej vojenskej integrácie.²⁴

Záver

Obranné jadro EÚ nie je oficiálne definované, čo otvára možnosť politickým predstaviteľom členských štátov EÚ prísť s vlastnou interpretáciou tohto pojmu na vysvetlenie svojich postojov voči hlbšej integrácii v oblasti bezpečnostnej politiky. Tak je tomu aj v prípade SR, ktorého ambícia je podľa politických elít členstvo v tomto obrannom jadre. V otázke participácie na politike PESCO sa táto ambícia napĺňa, keďže od začiatku je SR najaktívnejším a najentuziastickejším štátom z Vyšehradskej štvorky v rámci tejto iniciatívy. V otázke vytvorenia spoločnej Európskej armády však je SR už oveľa vlažnejšia, a to jednak v porovnaní s vyhláseniami ohľadne PESCO, jednak v porovnaní s postojom ostatných štátov V4. Aby výskum naplnil svoj maximálny potenciál, bolo by nutné vykonať porovnanie výsledkov SR a ostatných ČŠ únie, čo je však nad rámec tejto práce. Takisto by bolo prínosné zamerať sa na iné indikátory, ktorými by sa mohlo merať členstvo SR v potenciálnom obrannom jadre, EÚ, napr. angažovanie sa v bojových skupinách EÚ či v avizovanej Európskej obrannej únii.

Na zhodnotenie, či sa SR dostala do obranného jadra bude potrebné počkať na to, či bude takéto jadro formálne inštitucionalizované a ktoré politiky či iniciatívy budú toto jadro reprezentovať. Vytvorenie spoločnej európskej armády sa zdá byť v súčasnej situácii príliš ambicióznou myšlienkou, nehovoriac o nejednoznačnosti, ktorá bola zámerne zabudovaná do tohto návrhu. Napriek tomu sa predsa len rozvíja hlbšia vojenská spolupráca v podobe PESCO. Ide stále o relatívne novú iniciatívu a ešte sa ukáže, či bude mať potrebný úspech, aby sa stalo základom viac alebo menej formálneho „obránného jadra“ EÚ. Zatiaľ je odozva z členských štátov mimoriadne pozitívna, čo vidno na tom, že sa do nej (a konkrétne do projektov, ktoré zahŕňa) zapojili takmer všetky štáty únie, ako aj na počte projektov, ktorý bol spustený len v prvom roku iniciatívy. Takisto je oveľa menej kontroverzný ako myšlienka spoločnej európskej armády. To sa však môže zmeniť v prípade zhoršenia bezpečnostného prostredia v susedstve EÚ a pokračujúcim raste ambícií regionálnych rivalov únie, predovšetkým Ruska, najmä ak bude zo strany vedúcich predstaviteľov USA pokračovať spochybňovanie úlohy NATO v zaistení bezpečnosti svojich európskych ČS. Z nej do veľkej miery benefitujú aj neutrálne ČŠ EÚ. V takom prípade môže dôjsť k prehodnoteniu pomeru prínosov a nedostatkov či rizík vytvorenia spoločnej armády EÚ. Na taký vývoj by musela zareagovať aj SR.

Použitá literatúra:

1. BERSHIDSKY, L. (2018): Who Speaks for the European Right? Orban. Yes, Orban. [online]. In: *Bloomberg*, 31. 7. 2018. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2018-07-31/orban-of-hungary-speaks-for-the-new-european-right>
2. DE LA BAUME, M. – HERSZENHORN, D. M. (2018): Merkel joins Macron in calling for EU army to complement NATO. [online]. In: *Politico*, 14. 11. 2018. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.politico.eu/article/angela-merkel-emmanuel-macron-eu-army-to-complement-nato/>

²⁴ McCARTHY, N. (2019): Where Support Is Highest For An EU Army. [online]. In: *Statista*.

3. DEMPSEY, J. (2018): Macron's Call for European Boots. [online]. In: *Carnegie Europe*, 13. 11. 2018. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/77703>
4. EURACTIV/TASR (2015): Armáda EÚ nenašla podporu v členských krajinách. [online]. In: *Euractiv.sk*, 11. 3. 2015. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/vonkajsie-vztahy/news/armada-eu-nenasla-podporu-v-clenskych-krajinach-023510/>
5. EURÓPSKA SLUŽBA PRE VONKAJŠIU ČINNOSŤ (2019): Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. [online]. In: *EEAS*, 28. 6. 2016. [Citované 25. 6. 2019] Dostupné na internete: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
6. EURÓPSKA SLUŽBA PRE VONKAJŠIU ČINNOSŤ (2019): The European Union's Global Strategy Three Years On, Looking Forward. [online]. In: *EEAS*, 17. 6. 2019. [Citované 25. 6. 2019] Dostupné na internete: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_global_strategy_2019.pdf
7. FRANKE, U. E. (2018): The "European army", a tale of wilful misunderstanding. [online]. In: *ECFR*, 3. 12. 2018. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: https://www.ecfr.eu/article/commentary_the_european_army_a_tale_of_wilful_misunderstanding
8. GABRIŽOVÁ, Z. (2018): Hlasovanie kvalifikovanou väčšinou? Na Slovensku sme na to citliví. [online]. In: *Euractiv.sk*, 17. 9. 2018. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/hlasovanie-kvalifikovanou-vacsinou-na-slovensku-sme-na-to-citlivi/>
9. GALKO, Ľ (2016): Ľubomír Galko: EÚ by mohla mať spoločnú zahraničnú politiku i armádu. [online]. In: *Európske noviny*, 12. 9. 2018. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://europskenoviny.sk/2016/09/12/lubomir-galko-eu-by-mohla-mat-spolocnu-zahranicnu-politiku-i-armadu/>
10. GOTEV, G. (2016): EU to label Russia a 'strategic challenge'. [online]. In: *Euractiv*, 31. 5. 2016. [Citované 25. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/eu-to-label-russia-a-strategic-challenge/>
11. McCARTHY, N. (2019): Where Support Is Highest For An EU Army. [online]. In: *Statista*, 24. 1. 2019. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.statista.com/chart/16756/percentage-of-respondents-who-support-the-creation-of-an-eu-army/>
12. ONDREJCSÁK, R. (2015): Európska armáda? Drahá zbytočnosť, ktorej sa Rusko nezľakne. [online]. In: *Denník N*, 15. 4. 2015. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/101914/europska-armada-draha-zbytocnost/>
13. RADA EÚ (2019): Council Conclusions on Security and Defence in the Context of the EU Global Strategy. [online]. In: *Consilium*, 17. 6. 2018. [Citované 25. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/media/39786/st10048-en19.pdf>

14. SITA (2015): Sme pripravení diskutovať o spoločnej armáde, vyhlásil Galko. [online]. In: *Hospodárske noviny*, 9. 3. 2018. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://slovensko.hnonline.sk/561828-sme-pripraveni-diskutovat-o-spolocnej-armade-vyhlasil-galko>
15. SITA (2016): Fico má pred summitom v Bratislave rešpekt. Orbán a Sobotka chcú spoločnú armádu. [online]. In: *Noviny.sk*, 26. 8. 2016. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.noviny.sk/zahranicie/165497-fico-ma-pred-summitom-v-bratislave-respekt-orban-a-sobotka-chcu-spolocnu-armadu>
16. STROPNICKÝ, M. (2017): Evropská armáda ne, obranná spolupráce evropských zemí ano. [online]. In: *ANO*, 16. 6. 2017. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/blogy/34720/evropska-armada-ne-obranna-spoluprace-evropskych-zemi-ano>
17. TA3 (2016): Vznikne európska armáda? / Clintonová vs. Trump / Život vo vesmíre. [online]. In: *TA3*, 27. 9. 2016. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.ta3.com/clanok/1091614/vznikne-europska-armada-clintonova-vs-trump-zivot-vo-vesmire.html>
18. TASR (2019): Väčšina Slovákov by chcela, aby Únia robila viac v oblasti obrany. [online]. In: *Euractiv.sk*, 18. 2. 2019. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/vacsina-slovakov-by-chcela-aby-unia-robila-viac-v-oblasti-obrany/>
19. ÚRAD VLÁDY SR (2017): Predseda vlády SR Robert Fico na rokovaní ER v Bruseli. [online]. In: *Úrad vlády Slovenskej republiky*, 23. 6. 2017. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.vlada.gov.sk//predseda-vlady-sr-robert-fico-na-rokovani-er-v-bruseli/>
20. WHITNEY, C. R. (1991): Gulf Fighting Shatters Europeans' Fragile Unity. [online]. In: *New York Times*, 1991. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/1991/01/25/world/war-in-the-gulf-europe-gulf-fighting-shatters-europeans-fragile-unity.html?pagewanted=1>
21. YAR, L. (2018): Ministri obrany schválili prvé záväzné predpisy a projekty pre PESCO. [online]. In: *Euractiv.sk*, 6. 3. 2018. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/obrana-a-zahranicie/news/ministri-obrany-schvalili-prve-zavazne-predpisy-a-projekty-pre-pesco/>
22. YAR, L. (2018): Generál Macko: Nadnárodnú európsku armádu zatiaľ nepotrebujeme. [online]. In: *Euractiv.sk*, 9. 4. 2018. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/obrana-a-zahranicie/interview/general-macko-nadnarodnu-europsku-armadu-zatial-nepotrebujeme/>
23. YAR, L. (2018): Eurodróny, eurokoptéry a eurodelostrelectvo: Európska obranná spolupráca sa rozrástla o ďalších 17 projektov. [online]. In: *Euractiv.sk*, 10. 12. 2018. [Citované 10. 6. 2019] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/obrana-a-zahranicie/news/eurodrony-europtery-a-eurodelostrelectvo-europska-obranna-spolupraca-sa-rozrastla-o-dalsich-17-projektov/>

Kontakt:

Mgr. Juraj Ondriaš, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

ZÁKLADNÉ CHARAKTERISTIKY POPPEROVEJ OTVORENEJ SPOLOČNOSTI

František Škvrnda, ml.

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: frantisek.skvrnda2@euba.sk

Cieľom príspevku je analýza základných charakteristík Popperovej otvorenej spoločnosti tak, ako ich nachádzame v jeho diele *Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia*. Po úvodnom vymedzení skúmanej problematiky sa článok detailnejšie zameriava na dva typy spoločností – zatvorenú spoločnosť a otvorenú spoločnosť, ktoré približuje skrz ich historické archetypy – Spartu a Athény. Sparta slúži Popperovi ako vzor tribálnej spoločnosti, ktorá vyznáva nedemokratické hodnoty a absentuje v nej rozmer osobnej racionálnej zodpovednosti za činy, ktoré jednotlivec vykonáva voči druhým osobám. Athény naopak predstavujú ideálnu otvorenú spoločnosť, ktorá kladie dôraz na racionalizmus, kriticizmus a liberalizmus a v ktorej panuje tolerancia a filantropia. V závere sa konštatuje, že Popperova koncepcia zostáva aktuálnou témou aj v súčasnosti, a to aj napriek historicko-interpretáčnym problémom, ktoré generuje.

Kľúčové slová: Otvorená spoločnosť, zatvorená spoločnosť, Popper, Sparta, Athény,

The aim of the paper is analysis of the general features of Popper's Open Society, as presented in his work *Open Society and Its Enemies*. After the introductory remarks, the study focus with detail on two types of societies – the closed one and open one. These societies are described in comparison with their historical archetypes – Sparta and Athens. For Popper, Sparta is paradigm of the tribal society with anti-democratic values and worldview. Its most typical feature is the absence of personal rational responsibility for individual actions concerning other people. Athens, on the other hand, represent open society with rationalism, criticism and liberalism as its core values that constitutes toleration and philanthropy as ways of democratic life. The conclusion states that Popper's conception of the open society remains interesting and generates valuable reflections albeit it has serious historical and interpretative problems.

Key words: Open Society, Closed Society, Popper, Sparta, Athens

JEL: Z00

Úvod

V posledných desaťročiach sa Inštitút otvorenej spoločnosti, jeho pobočky (tzv. Nadácie otvorenej spoločnosti) a aktivity, ktoré vyvíjajú, stali často debatovanou verejnou otázkou. Napätie vyplývajúce z rôznych názorov na aktivity otvorenej spoločnosti bolo posilňované aj skutočnosťou, že tento sociálny fenomén je súčasťou širšej problematiky, a to konkrétne krízy demokracie v post-socialistickom kultúrnom bloku.¹

V súčasnosti sme svedkami takého vývoja udalostí, kedy Inštitút otvorenej spoločnosti verejne kritizuje americký prezident ako nejakú enklávu americkej demokratickej strany, príbuznú s „fake news“, „crazy feminists“, alebo „stone-cold losers“. Je zaujímavé, že okrem časti amerického politického spektra je otvorená spoločnosť kritizovaným pojmom aj v strednej Európe, kde niektorí poprední politici nasledujú Trumpa a útočia či už na zakladateľa otvorenej spoločnosti osobne, alebo na činnosti spájajúce sa s jeho filantropickými aktivitami.

¹ Porovnaj REV, I. (2009): Was there a 1989? In: *Open Society News*, Jeseň 2009, s. 16.

Kde treba hľadať vyvážený prístup k skúmaniu tejto spoločensky aktuálnej témy? Sú aktivity spájajúce sa s otvorenou spoločnosťou skutočne spoločensky prospešné alebo škodlivé?

Ak chceme viesť odbornú a kritickú diskusiu o danej téme, tak sa ešte predtým, než zaujmeme konkrétne stanovisko na tú či onú partikulárnu otázku spájajúcu sa s kritikou alebo implementáciou princípov otvorenej spoločnosti v praxi, musíme začať pýtať čo je to otvorená spoločnosť, aké sú jej určujúce znaky? Kto vymyslel tento pojem a čo mal pod ním na mysli?

Na jednej strane pred nami vystupuje otvorená spoločnosť, ktorá pôsobí v rôznych regiónoch a štátoch a šíri hodnoty, akými sú sloboda, tolerancia, rešpekt, racionalizmus a rovnosť. Ide o projekty, ktoré podporuje George Soros, ktorý sa primárne snažil o kultúrno-ekonomickú reformáciu post-sovietskeho priestoru a jeho totalitaristických reminiscencií.³

Soros vychádzal z prác svojho staršieho kolegu a učiteľa, rakúskeho filozofa Karla Raimunda Poppera (1902 – 1994). V diele *Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia* Popper explicitne a systematicky popisuje rozdielnosti medzi otvorenou a zatvorenou spoločnosťou a na konkrétnych historických okolnostiach a filozofických autoroch explikuje jej základné hodnoty a charakteristiky. Ak chceme začať *ad fontes*, musíme zostúpiť od súčasného diania až do obdobia, v ktorom Popperove dielo vzniká.

1 Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia v historickom kontexte doby svojho vzniku

Popperove dielo vyšlo v roku 1945, teda v období bezprostredného konca hitlerovskej Tretej ríše a v období stabilizovaného stalinistického režimu. Totalitarizmus tak predstavuje hlavnú tému, z ktorej sa odvíjajú Popperove úvahy o otvorenej spoločnosti. Ide vlastne o jeho príspevok do zložitej a stáročia sa vyvíjajúcej diskusie nemeckých, ale aj európskych filozofov a historikov o tom, aké je správne a vedecky zdôvodnené politické riadenie spoločnosti. Táto diskusia sa v povojnovom období stala diskusiou o kozmopolitnom a demokratickom smerovaní Európy, Izraela a prakticky celého západného demokratického sveta.⁴ Popperove dielo tak predstavuje základnú, dnes už klasickú prácu európskej liberalistickej tradície.

V prvom rade je potrebné si uvedomiť, v akom zmysle musíme čítať Popperovu odpoveď na totalitaristické ideológie. Špecifikom nemeckej kultúry bola už od obdobia raného romantizmu jej úzka previazanosť s antickým starovekom, ktorý tvoril kultúrny a výchovný ideál, stelesňoval tie najdôležitejšie hodnoty.⁵ Ku koncu 19. storočia sa však pod vplyvom nietzscheovských inšpirácií vyprofiloval v nemeckom umeleckom, literárnom a akademickom prostredí krajne nacionalisticko-mystický prúd, ktorý vnímal nemecký národ ako posvätnú, nadosobnú entitu, prepožičiavajúcu božské dary svojim členom a vyvoleným jednotlivcom, ktorí sa dostávajú do čela politického života a sú predurčení vládnuť ostatným.⁶

Na začiatku 20. storočia tak vyústili nemecké nacionalistické ideály z konzervatívneho humanizmu do fenoménu tzv. „vnútornej militarizácie“ ducha, ktorý bol len krôčik od tej vonkajšej, agresívnej expanzionistickej podoby Pruského štátu, ktorý sa vnímal ako národ národov. Pomýlené a historicky anachronické nacistické reinterpretácie antiky, vychádzajúce z biologizujúcich a rasových tendencií, stotožňovali árijskú kultúru s antickým gréckym

² LAM, CH.-M. (2013): A Popperian Approach to Education for Open Society.

³ Pozri SOROS, G. (1990): Opening the Soviet System. Samotný Soros vyjadruje sklamanie, ktoré sčasti svedčí o tom, že reformáciu postsovietskeho bloku vníma ako zlyhanie, por. SOROS, G. (2000): Open Society, s. 235.

⁴ Pozri bližšie HACOEN, M. H. (2019): Karl Popper, the Open Society, and the Cosmopolitan Democratic Empire, s. 189-205.

⁵ Pozri bližšie štúdiu o Ephraimovi Lessingovi a Johannovi Hamannovi v TEREZAKIS, K. (2007): The Immanent Word. The Turn to Language in German Philosophy, 1759-1801, s. 25-74.

⁶ Porovnaj REBENICH, S. (2018): “May a Ray from Hellas Shine upon Us”: Plato in the George-Circle, s. 178-204.

starovekom.⁷ Fašistický a nacistický dôraz na antické dedičstvo bol tak intenzívny, že dokonca aj konzervatívni autori ako Werner Jaeger, tvorca vplyvnej koncepcie *tretieho humanizmu* ako osvojenia si antických kultúrno-edukačných praktík, mali svojim slovníkom neraz blízko k nacistickým antipodom, hoci boli otvorene anti-nacistickí.⁸

Spory o antické kultúrne dedičstvo a jeho fašistická transformácia tak tvoria súčasť zložitého a členitého historického vývoja nemeckej štátnosti, sú súčasťou boja o podobu nemeckého národného humanizmu, vychádzajúceho z antických ideálov a romantizmu. Popperovu knihu *Otvorená spoločnosť* tak musíme čítať ako odpoveď na krízu smerovania nemeckého národa a európskej spoločnosti, na krízu, do ktorej sa Nemecko a Európa dostali stáročným budovaním humanistického odkazu, ktorý v prvej polovici 20. storočia zlyhal a bol zneužitý.

Je to práve oblasť akademickej diskusie medzi historikmi filozofie, do ktorej Popper svojim dielom zasahuje a kde ponúka riešenie európskej kultúrnej krízy. Jeho *Otvorená spoločnosť* je tak koncepciou istého typu sociálneho inžinierstva,⁹ ktorý sa má stať v budúcnosti hrádzou proti opätovnému povstaniu hrôz totalitaristických režimov a ktorý má tvoriť základ demokratickej, liberálnej a tolerantnej (anti-militantnej) spoločnosti.

2 Sparta ako zatvorená spoločnosť – základné charakteristiky

Poznáme teda dôvody, prečo Popper formuloval kľúčové charakteristiky otvorenej a zatvorenej spoločnosti na pozadí antického staroveku. Zatvorená spoločnosť bola podľa neho Sparta so svojou prísnou výchovou a dualistickým monarchickým politickým usporiadaním. Pre Poppera je zatvorená spoločnosť charakterizovaná nasledujúcimi vlastnosťami:¹⁰

- i) tribalizmus
- ii) anti-humanitarizmus
- iii) autarkia
- iv) antiuniverzalizmus a partikularizmus
- v) otrokárstvo
- vi) exkluzivita

Tribalizmus označuje taký typ spoločenského poriadku, ktorý rešpektuje kmeňové tabu a z tohto dôvodu sa uzatvára pred cudzími kultúrami a ich vplyvom, ktorý vníma ako existenčné ohrozenie vlastnej identity. Kritické spochybňovanie tradícií a zvykov našich predkov je neželané, spoločnosť sa akoby zastavuje v čase a sociálny progresivizmus, ako aj interkultúrny dialóg, nemajú žiadny formálne inštitucionalizovaný priestor.

Dôsledkom tribalizmu je anti-humanitarizmus, ktorý si môžeme zrozumiteľne priblížiť na problematike tzv. heilótsva. V starovekej Sparte fungovala štátna teroristická inštitúcia, ktorej hlavným cieľom bolo pripravovať mladých Sparťanov na subverzívny boj proti

⁷ Pozri bližšie KIM, A. (2018): *An Antique Echo: Plato and the Nazis*, s. 205-237.

⁸ Pozri bližšie jeho predhovor k prvému vydaniu trojzväzkového diela *Paideia*, vydávaného v exile, podobne ako aj Popperove dielo. JAEGER, W. (1939): *Paideia: the Ideals of Greek Culture*, s. ix-xxix. Úvod v anglickej verzii práce sa výrazne odchyľuje od pôvodného nemeckého vydania z roku 1933, ktoré obsahovalo mnoho pojmov a koncepcií využívaných v nacistickej kultúrnej propagande (*Bluk, Volk, Staat, Bildungsbürgertum, Urbegegnung, atd.*). Pozri bližšie JAEGER, W. (1933): *Paideia. Die Formung Des Griechischen Menschen*, s. 1-22; KIM, A. (2018): *An Antique Echo*, c. d., s. 213; BIALAS, V., RABINBACH, A. (2007): *Nazi Germany and the Humanities*, s. xxiv-xxvi; FLEMING, K. (2012): Heidegger, Jaeger, Plato: *The Politics of Humanism*.

⁹ K Popperovej metóde postupného sociálneho inžinierstva (*piecemeal engineering*), ktoré predstavuje taktiež jeden z teoretických pilierov Inštitútu otvorenej spoločnosti, pozri bližšie 9. kapitolu diela POPPER, K. R. (1945): *Open Society and Its Enemies*, Vol. I., s 138-148. Pozri tiež kritickú štúdiu BAR-AM, N. (2019): *How Should Social Engineers Develop Critical Social Science?*, s. 9-18.

¹⁰ POPPER, K. R. (1945), c. d., s. 159.

nepriateľovi.¹¹ Túto činnosť Sparťania vykonávali na tzv. heilótoch, pôvodných obyvateľoch peloponézskeho poloostrova, ktorí neboli plnohodnotnými občanmi-Sparťanmi, ale skôr akousi ich roľnícko-remeselníckou triedou, ktorá mala podobný status ako feudálni nevoľníci. Sparťania toto obyvateľstvo nielenže terorizovali, ale dokonca ani vražda heilóta nebola vnímaná ako trestný čin. Z teoretického hľadiska ide o taký postoj k hodnote individuálneho ľudského života, ktorý ju vníma ako hodnotu relatívnu, podmienenú kultúrnymi-tribálnymi atribútmi, medzi ktoré patrí napr. prináležitosť k určitej dominantnej a bohom vyvolenej kultúre. V tomto zmysle chápe Popper zatvorenú spoločnosť dokonca ako magickú,¹² pretože svoju existenciu zdôvodňuje mýticko, iracionálne, čo vyúsťuje do bohoslužieb a kultu.

Takáto „vyvolená“ vládnuca kultúra musí byť podľa Poppera autarktická, t. j. sebestačná. Akýkoľvek kontakt s inými kultúrami je kontaktom násilným a agresívnym, pretože v prirodzenom stave je daná kultúra a spoločnosť uzavretá do seba a svojho sveta. Nevyhľadáva kontakt s cudzincami zo žiadnych dôvodov. Ak cudzincov a cudziu kultúru potrebuje, neuzatvára obchodné zmluvy alebo partnerstvá, ale svoje požiadavky si vynucuje silou, ktorá v klasickej staroveku spočívala v zotročovaní si cudzích národov alebo skupín obyvateľov. Zatvorená spoločnosť okrem toho dáva dôsledne pozor na to, aby svoju identitu neprimerane nerozširovala demograficky ani geograficky – prebytočné obyvateľstvo je buď usmrcované, alebo musí odísť kolonizovať nové územia a podriaďiť sa kultúrnemu centru a zachovávať prísne náboženské rituály.

Spartskú zatvorenú spoločnosť Popper interpretuje ako ideál, ku ktorému sa snažil vo svojich dielach približovať filozof Platón. Z tohto dôvodu je prakticky celý prvý zväzok *Otvorenej spoločnosti* venovaný kritike tohto filozofa, najmä jeho diel a koncepcií zo sociálno-politickej teórie (*Ústava, Štát*). Najhorším aspektom zatvorenej spoločnosti je podľa Poppera absencia racionálnej osobnej zodpovednosti za konkrétne činy, ktoré jednotlivec vykonáva voči druhým ľuďom.¹³ Snáď by sa dalo povedať, že ide o kategóriu „svedomia“, ktorú simultánne s Popperom rozpracovala Hannah Arendt, filozofka s podobným osudom ako Popper.

Ak v ľuďoch absentuje racionálna zodpovednosť za ich vlastné činy, deje sa tomu preto, že ľudia sú schopní preniesť pocit viny a zodpovednosti na vyšší celok, na nás všetkých, na štátny záujem, vôľu vládcu, alebo akýsi dejinný princíp, ktorý sa realizuje nezávisle od vôle konkrétneho jednotlivca, avšak za jeho účasti a s jeho pomocou.¹⁴ Od Platóna sa tak Popper dostáva v druhom zväzku ku Hegelovi a Marxovi, ktorí postavili celok ľudského spoločenstva nad individuálneho človeka a jeho prirodzenosť. Popper tak vo svojom diele *Otvorená spoločnosť* kritizuje jeden zo základných nedostatkov ľudskej existencie ako *homo sapiens sapiens* a *zoon politikon*, ktorým je problém poznania a rozlišovania medzi zlým a dobrým.

3 Periklovské Athény a demokratické hodnoty ako vzor otvorenej spoločnosti

Tento problém Popper nerieši dogmaticky, jednoducho tým, že predostrie pozitívny obraz dobre usporiadanej spoločnosti, kde sú ľudia slobodní a šťastní, tolerantní prestúpení sókratovskou filantropiou ako láskou k všetkým ľuďom. Otvorená spoločnosť je skôr len akýmsi súborom všeobecných maxím, alebo foriem v rámci ktorých sa môžu vytvárať ľudské priateľské vzťahy a funkčná verejná sféra života.

¹¹ Pozri bližšie MILLENDER, E. G. (2016): Spartan State Terror: Violence, Humiliation, and the Reinforcement of Social Boundaries in Classical Sparta, s. 117-150.

¹² POPPER, K. R. (1945), c. d., s. 151.

¹³ POPPER, K. R. (1945), c. d., s. 152.

¹⁴ Tento problém Popper identifikuje ako základ Hegelovej kritiky, por. POPPER, K. R. (1945): Open Society and Its Enemies. Vol. II., s. 25-76.

Tak ako zatvorenú spoločnosť Popper vyexcerptoval zo starovekej Sparty, tak odvodzuje základné charakteristiky otvorenej spoločnosti z kultúry perikleovských Athén (5. stor. pred Kr.). Charakterizujú ich nasledujúce znaky:¹⁵

- i) politický individualizmus, egalitarizmus a humanitarizmus
- ii) ľudské inštitúcie sú konvencionálne
- iii) anti-otrokárstvo
- iv) anti-nacionalizmus
- v) anti-dogmatizmus
- vi) vedecký kriticismus

Politický individualizmus Popper spájal s Perikleovou osvietenou politikou, ktorá spočívala v reforme edukačnej činnosti. Periklés povolal do Athén všetkých významnejších prírodných filozofov a sofistov, odborníkov na gramatiku, rétoriku a rôzne techniky písania a rečenia (alegória, história, atď.). Človek sa vnímal ako racionálna a autonómna bytosť, ktorej šľastie spočíva v tvorivej spoločenskej činnosti, najmä vo vzdelávaní sa. Demokratické Athény predstavovali historický míľnik európskej politiky podľa Poppera preto, že vládla rovnosť medzi slobodnými občanmi.

Ľudia sa stali obyvateľmi jedného sveta, kozmu, ktorý má jednotné prírodné zákony. Sú svetoobčanmi, kozmopolitmi, ktorí budú vďaka svojmu vzdelaniu a chápaniu okolitého sveta a jeho zákonitostí pristupovať k problémom kriticky, t. j. budú o nich diskutovať a hľadať riešenie pre sociálne konflikty dialogicky, nie dogmaticky a absolutisticky.

Z tohto dôvodu preto Athény predstavovali pre Poppera ideál, vzor, ktorý možno aplikovať na akúkoľvek kultúru v čase a priestore. Základom dobre usporiadanej spoločnosti má byť vedecké poznávanie, ústiace do sokratovského známeho hesla, alebo skôr maximy „viem, že nič neviem“. Ak človek vstupuje do vzťahov s druhými ľuďmi či spoločenskými inštitúciami s týmto predporozumením, nikdy podľa Poppera neupadne do omylu dogmatizmu, spočívajúcim v presvedčení, že práve on (resp. jeho kultúra, či národ) sú nadradení iným a vyvolení ovládať ich podľa vlastnej ľubovôle.

Základnými prednosťami otvorenej spoločnosti sú poznanie, že žiadny cieľ nemôže zdôvodniť použitie akýchkoľvek (aj nemorálnych) prostriedkov,¹⁶ že prirodzenosťou človeka je učiť sa z vlastných chýb a omylov.¹⁷ Ide o poznanie, ktoré by sme mohli priblížiť cez prizmu klasickej liberálnej koncepcie negatívnej slobody – každému človeku by malo byť umožnené, ak chce, právo utvárať svoj život podľa seba a to až potiaľ, pokiaľ toto právo nezasahuje do sféry slobody druhých.¹⁸ Tak, ako zatvorenú spoločnosť definovala absencia osobnej zodpovednosti za individuálne činy, tak otvorenú spoločnosť definuje osobná, racionálna zodpovednosť, nová univerzalistická viera v rozum, slobodu a bratstvo všetkých ľudí na svete.¹⁹

Záver

V predkladanom príspevku sme sa pokúsili explikovať základné charakteristiky Popperovej koncepcie otvorenej spoločnosti a kontextualizovať jeho dielo *Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia*. Historický kontext sme rozdelili do dvoch dimenzií, starovekej a modernej.

Zo starovekej histórie a filozofie sa Popper zameriava pri definovaní dobre usporiadanej spoločnosti na dva aspekty: prvým je negatívna definícia otvorenej spoločnosti skrze pojem

¹⁵ POPPER, K. R. (1945), c. d., Vol. I., s. 162.

¹⁶ POPPER, K., R. (1945), c. d., Vol. I., s. 141.

¹⁷ POPPER, K., R. (1945), c. d., Vol. I., s. 144.

¹⁸ POPPER, K., R. (1945), c. d., Vol. I., s. 145.

¹⁹ POPPER, K., R. (1945), c. d. Vol. I., s. 161.

„zatvorená spoločnosť“. Na príklade Sparty formuluje hlavné znaky zatvorenej spoločnosti. Druhým aspektom je pozitívna definícia otvorenej spoločnosti, ktorá je objasňovaná na príklade Athén.

Z modernej histórie a filozofie je Popperova koncepcia otvorenej spoločnosti podmienená dlhým vývojom európskeho a najmä nemeckého sociálno-politického myslenia, ktoré takisto využíva antickú kultúru ako ideál a fundament, no úplne iným spôsobom, než to robí Popper.

Tieto dve základné dimenzie, v ktorých musíme čítať Popperove dielo, prinášajú dva rôzne výsledky. Filozofi, ktorí sa snažia udržiavať antické politické myslenie ako súčasť dnešného sociálno-politického diskurzu už prakticky od vydania Popperovho diela upozorňujú na fakt, že jeho koncepcia zatvorenej spoločnosti zlyháva práve v momente, kedy sa Popper snaží do nej zatlačiť aj Platóna s celým jeho sofistickým korpusom politických prác.²⁰

Po druhé, ak budeme Poppera čítať ako autora, ktorý reaguje predovšetkým na svojich súčasníkov socialistov, komunistov a nacistov, tak zistíme, že jeho odpoveď totalitaristickým režimom ponúka mnoho brilantných nápadov a inšpirácií, ako by mala vyzeráť anti-militantná spoločnosť, zdôrazňujúca vedecké poznávanie a etické princípy. Popperove kontinuitné odvolávanie sa na filozofa Sokrata ako vzorového „otvoreného človeka“ však treba brať s rezervou, pretože hranica medzi zlým Popperovým Platónom a dobrým Popperovým platónskym Sokratom je omnoho tenšia, než je na prvý pohľad zrejmé. Otázku, do akej miery môžu Popperove dezinterpretácie antických humanistických ideálov vyústiť do úplného rozvratu jeho koncepcie otvorenej spoločnosti, nebudeme v tomto príspevku detailnejšie rozoberať. Väčšiu pozornosť jej budeme venovať v ďalších štúdiách.

Použitá literatúra:

1. BAR-AM, N. (2019): How Should Social Engineers Develop Critical Social Science? In: SASSOWER, R., LAOR, N. (eds.): *The Impact of Critical Rationalism*. Cham: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-319-90826-7.
2. BIALAS, V., RABINBACH, A. (2007): *Nazi Germany and the Humanities*. London: Oneworld. ISBN 978-1-78074-434-6.
3. FLEMING, K. (2012): Heidegger, Jaeger, Plato: The Politics of Humanism. In: *International Journal of the Classical Tradition*, roč. 19, č. 2, s. 82-106.
4. GRANT, G. P. (1954): Plato and Popper. In: *Canadian Journal of Economics and Political Science*, roč. 20, č. 2, s. 185-194.
5. HACOHEN, M. H. (2019): Karl Popper, the Open Society, and the Cosmopolitan Democratic Empire. In: SASSOWER, R., LAOR, N. (eds.): *The Impact of Critical Rationalism*. Cham: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-319-90826-7.
6. HALLOWELL, J. H. (1965): Plato and His Critics. In: *The Journal of Politics*, roč. 27, č. 2, s. 273-289.
7. JAEGER, W. (1933): *Paideia. Die Formung Des Griechischen Menschen*. Berlin: Walter de Gruyter.
8. JAEGER, W. (1939): *Paideia: the Ideals of Greek Culture. Vol. I*. New York: Oxford University Press.
9. KIM, A. (2018): An Antique Echo: Plato and the Nazis. In: ROCHE, H., DEMETRIU, K. (eds.): *Brill's Companion to the Classics, Fascist Italy and Nazi Germany*. Leiden: Brill. ISBN 978-9004246041.
10. KLOSKO, G. (1996): Popper's Plato: An Assessment. In: *Philosophy of the Social Sciences*, roč. 4, č. 2, s. 509-527.

²⁰ Pozri bližšie diskusie v GRANT, G. P. (1954): Plato and Popper; HALLOWELL, J. H. (1965): Plato and His Critics; KLOSKO, G. (1996): Popper's Plato: An Assessment.

11. LAM, CH.-M. (2013): A Popperian Approach to Education for Open Society. In: *Educational Philosophy and Theory*, roč. 45, č. 8, s. 845-859.
12. MILLENDER, E. G. (2016): Spartan State Terror: Violence, Humiliation, and the Reinforcement of Social Boundaries in Classical Sparta. In: HOWE, T., BRICE, L. L. (eds.): *Brill's Companion to Insurgency and Terrorism in the Ancient Mediterranean*. Leiden: Brill. ISBN 978-9004222359.
13. POPPER, K. R. (1945): *Open Society and Its Enemies. Vol. I.-II.* London: Routledge.
14. REBENICH, S. (2018): "May a Ray from Hellas Shine upon Us": Plato in the George-Circle. In: ROCHE, H., DEMETRIU, K. (eds.). *Brill's Companion to the Classics, Fascist Italy and Nazi Germany*. Leiden: Brill. ISBN 978-9004246041.
15. REV, I. (2009): Was there a 1989? In: *Open Society News*, Jeseň 2009, s. 16. Dostupné na https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/8d355d68-205e-45af-9b82-238872be81e4/opensocietynews_11052009.pdf
16. SOROS, G. (1990): *Opening the Soviet System*. London: Weidenfeld and Nicolson. ISBN 978-0297820550.
17. SOROS, G. (2000): *Open Society*. New York: Public Affairs. ISBN 978-0316855983.

Kontakt:

Mgr. František Škvrnda, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: frantisek.skvrnda2@euba.sk

DUŠEVNÉ PORUCHY A ICH DOPAD NA EKONOMIKU ŠTÁTOV

Peter Valačai

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: peter.valacai@euba.sk

Duševné poruchy a ich dopad na ekonomiku štátov skúma nákladovosť spojenú z duševnými poruchami v období rokov 2010 až 2030. Cieľom práce bolo zistiť trend dopadov duševných porúch na ekonomiku. Bolo zistené že duševné poruchy budú najnákladnejšie s pomedzi inými chronických neinfekčných ochorení. Toto tvrdenie podporujú dve odlišné metodiky výpočtu. Model EPIC a model VSL. Tretí model priamych a nepriamych nákladov poukazuje spolu s modelom VSL na nárast nákladovosti duševných porúch. Odhadovaná nákladovosť sa zvýši podľa modelu VSL v porovnaní z východiskovým rokom 2010 o 89 % do roku 2030. Podľa modelu priamych a nepriamych nákladov nastane nárast v sledovanom období o 144 %.

Kľúčové slová: duševná porucha, ekonomický rast, ekonomický dopad

Mental disorders and their impact on state economies examines the cost of mental disorders between 2010 and 2030. The aim of this paper is to find out the trends of the impact of mental disorders on the economy. We have found that mental disorders will be the most expensive among other chronic non-infectious diseases. This is supported by two different methodologies. By EPIC model and VSL model. The third model of direct and indirect costs together with the VSL model points to an increase in the cost of mental disorders. According to the VSL model, the estimated cost ratio will increase by 89% by 2030 compared to the base year 2010. According to the direct and indirect cost model, there will be a 144% increase over the reporting period.

Key words: mental disorder, economic growth, economic impact

JEL: I10, O15

Úvod

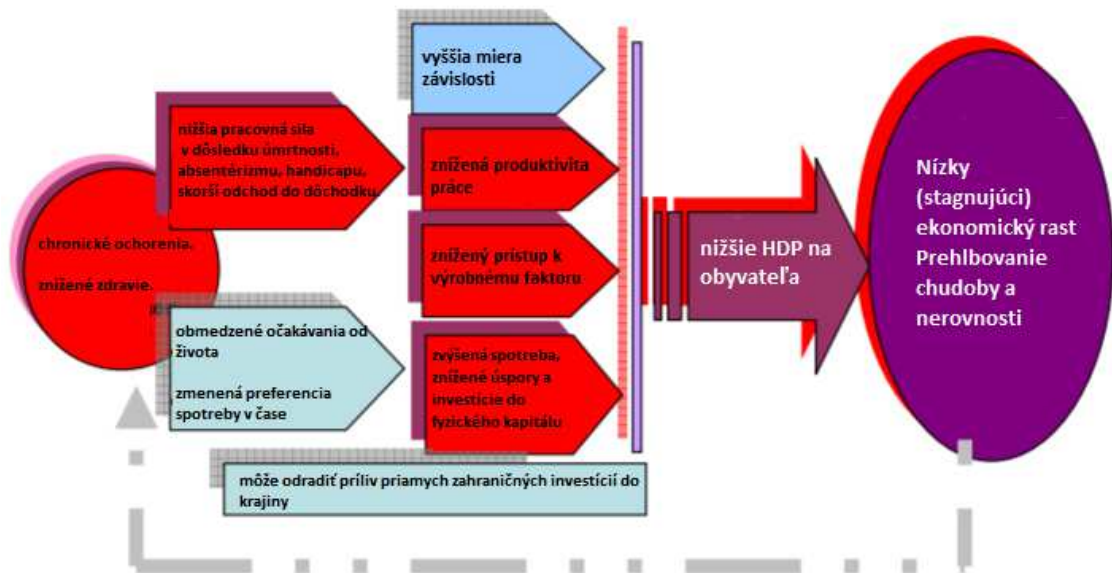
Duševné poruchy majú aj ekonomický rozmer. Na úrovni jednotlivca ovplyvňujú sociálny a ekonomický aspekt. Pod sociálnym aspektom môžeme chápať strádanie, vplyv na sociálne väzby a kvalitu života. Pod ekonomickým aspektom rozumieme schopnosť tvoriť úspory, vykonávať pracovné povolanie, dosahovať stabilný príjem. Práve o ekonomickom aspekte pojednáva naša práca. Kládme si za cieľ zistiť ekonomické aspekty duševných porúch. Duševné poruchy majú obzvlášť silnú tendenciu vplývať na ekonomické aspekty krajiny. Na jednej strane je to ich pomerne hojným rozšírením na druhej strane je to zapríčinené nedostatočnou liečbou z rôznych dôvodov vrátane tabu a to ako vo vysoko príjmových krajinách tak aj nízko príjmových.

Z globálnejšieho pohľadu duševné poruchy vplyvajú na ekonomiku vyššími výdavkami na zdravotnú starostlivosť, skracujú priemerný vek dožitia ale aj jeho kvalitu. Znížený vek a ochorenie zhoršuje kvalitu ľudského kapitálu. Prejavuje sa to vyššou nezamestnanosťou, stratou produktivity práce, častejšou absenciou. V článku sa venujeme aký je celkový ekonomický dopad vyššie spomenutých ekonomických aspektov duševných porúch na ekonomiku ako celok.

1 Chronické ochorenia a ich dopad na hrubý domáci produkt

Myšlienkový smer ktorý, spája ochorenia a ekonomiku vychádza z teórií ekonomického rozvoja. Mnohé štúdie ekonomického rozvoja skúmajú dopad ochorení na HDP. Nasledujúci graf č. 1 poukazuje na spojitosť medzi chronickým ochorením a ekonomikou krajiny.

Graf č. 1: Spojitosť medzi chronickým ochorením a ekonomikou krajiny: špirála chudoby

Zdroj: ABEGUNDE, Dele, STANCIOLE, Anderson, An estimation of the economic impact of chronic noncommunicable diseases in selected *countries*, v: WHO working paper, 2006, [https://www.who.int/chp/working_paper_growth%20model29may.pdf] s. 4.

Ako môžeme na grafe č. 1 vidieť, ochorenia ktoré trvajú dlho, znižujú zdravie, čo vedie k vyššej úmrtnosti, práceneschopnosti v dôsledku handicapu aj skoršiemu odchodu do dôchodku. Následne to vedie k zvýšenej miere závislosti, pretože ochorenie alebo porucha robí človeka zraniteľnejším na trhu práce. Ľudia z ochorením ťažšie dosahujú pracovné výsledky čo sa môže odrážať aj na nižšom zárobku. Často krát sa tak stávajú zraniteľné skupiny obyvateľstva ešte zraniteľnejšími. Produktivita práce sa taktiež znižuje, pre zamestnávateľov to znamená nižšia dostupnosť ľudského kapitálu, resp. výrobného zdroja práce a to nie len u nízko kvalifikovanej skupiny zamestnancov ale celkovo. Spotreba sa v dôsledku ochorenia alebo poruchy zvyšuje v prospech prítomnosti, môže to byť zhoršeným očakávaním od života v budúcnosti, alebo aj potrebou výdavkov nákladov na liečbu, ktoré by inak mohli byť alokované inde. Nie len v spotrebe, mohli by prispievať k úsporám. U nízko príjmových skupín to zabraňuje vytváraniu prebytku a úspor. Celkovo agregátne daný stav vedie k zníženiu HDP na obyvateľa a nižšiemu ekonomickému rastu. Ochorenia môžu viesť aj k prehĺbovaniu chudoby a nerovnosti. Vzťah medzi chorobou a ekonomickým rastom je podložený mnohými dôkazmi. Tému sa venuje napríklad David. E. Bloom a David Canning. Xavier Sala-I-Martin a Vila-Artadi skúmali vplyv zdravia na rast HDP a tvrdia že „pokiaľ by bola dĺžka dožitia v Afrike porovnateľná s tou v krajinách OECD, jej ročný prírastok (HDP) by bol o 2,07 % vyšší.“¹

¹ ARTADI, E., SALA-I-MARTIN, X. (2003) The economic tragedy of the XXth Century: Growth in Africa, Department of Economics and Business, , Universitat Pompeu Fabra, [4.4.2019] dostupné online: <https://EconPapers.repec.org/RePEc:upf:upfgen:684>

2 Duševné poruchy a ich odhadovaný dopad

Dopad duševných porúch na ekonomiku krajiny môžeme merať niekoľkými metódami. Medzi najpoužívanejšie sú metóda EPIC, ktorá zahŕňa stratu ekonomického rastu v našom článku v kontexte duševnej poruchy. Ďalej poznáme metódu priamych a nepriamych ekonomických nákladov, ktorá je viac statická. Venuje sa odhadu priamych a nepriamych nákladov. Pričom medzi priame náklady zahŕňa náklady na zdravotnú starostlivosť, a medzi nepriame náklady zahŕňa ušlý zisk v dôsledku práceneschopnosti ako aj transfery v dôsledku práceneschopnosti. Metóda označená ako VSL (value of statistical life) hodnota štatistického života vychádza z peňažného vyjadrenia ochoty ľudí vyhnúť sa konkrétnemu riziku.

2.1 Ekonomické dopady duševných porúch pri využití metódy EPIC

Model EPIC a predpoklad dopadu jednotlivých chronických neinfekčných ochorení ukazuje že duševné poruchy a ochorenia budú predstavovať jednu z najväčších záťaží bez ohľadu na príjmové zastúpenie krajiny.

Tabuľka č. 1: Predpokladaný ekonomický dopad chronických neinfekčných ochorení v rokoch 2011 – 2030, (v biliónoch USD 2010), vypočítané na základe modelu EPIC

Krajiny podľa príjmu	Diabetes	Kardiovaskulárne ochorenia	Chronické respiračné ochorenia	Rakovina	Duševná choroba	Celkovo
Vysoko príjmové	0.9	8.5	1.6	5.4	9.0	25.5
stredne vysokými príjmami	0.6	4.8	2.2	2.3	5.1	14.9
Nižšími strednými príjmami	0.2	2.0	0.9	0.5	1.9	5.5
Nízko príjmové krajiny	0.0	0.3	0.1	0.1	0.3	0.9
Stredné a nízkopríjmové krajiny spolu	0.8	7.1	3.2	2.9	7.3	21.3
Svet	1.7	15.6	4.8	8.3	16.3	46.7

Zdroj: BLOOM, D.E, CAFIERO, E.T. JANÉ-Llopis, E., a spol. A report by the World Economic Forum and the Harvard School of Public Health, *The Global Economic Burden of Non-communicable Diseases* (2011) s. 29

Na základe tabuľky č. 1 môžeme vidieť že pri modele EPIC, ktorý sa zameriava na stratu ekonomického výstupu vplyvom straty kapitálu a znížením práceneschopnosti obyvateľstva a vychádza z konceptu rastu Solowa R.M. vidíme že duševné poruchy budú v období 2011-2030 prispievať najväčšou mierou k ekonomickej strate a to bez ohľadu na to, či vo vysoko príjmových krajinách, krajinách so stredným príjmom, alebo nízkym. Vysoko príjmové krajiny budú znášať najväčšiu záťaž vyjadrenú v nominálnych hodnotách straty. Ide o dopad meraný

ekonomickou stratou nie počtom ľudí ktorý trpia. Počet ľudí a celkové strádanie v tomto modeli nie je zahrnuté ide o ekonomické vyjadrenie. Bez tohto poznatku by sa dal nadobudnúť dojem, že najviac trpiacich je vo vyspelých krajinách. Nemusí to tak byť. Daný stav je zapríčinený tým, že vysokopříjmové krajiny sa podieľajú na tvorbe svetového HDP vo vyššej miere ako krajiny nízko a stredne príjmové. Iba v EÚ bol odhadnutý dopad duševných porúch a ochorení mozgu na úrovni 789 miliárd EUR.² Pričom iná metodika podľa OECD odhaduje priemerný dopad duševných porúch na ekonomiku EÚ na úrovni 4 % HDP.³ Pre zistenie počtu trpiacich je lepšia metodika DALY, a YLL.

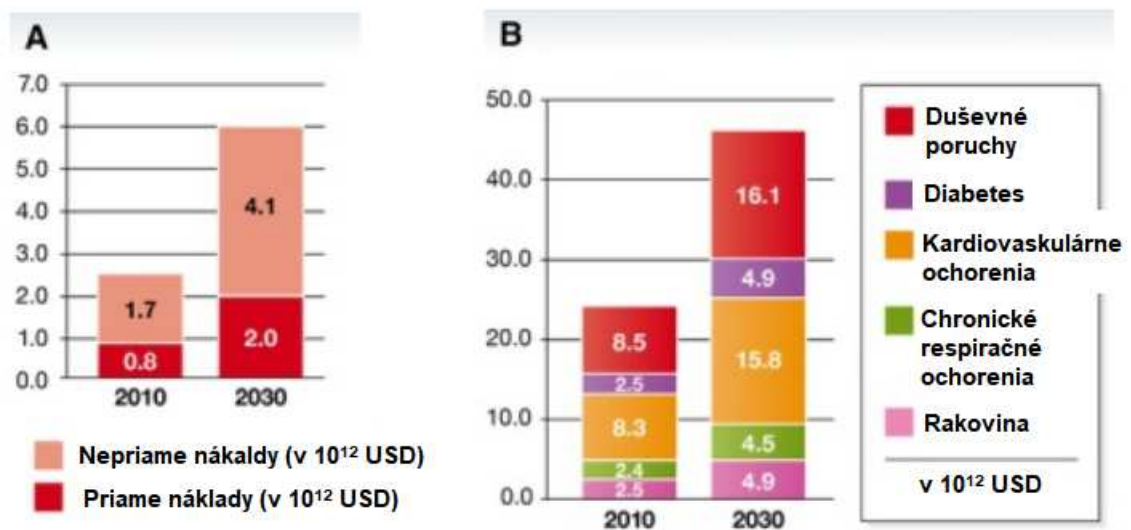
Z hľadiska strát sú kardiovaskulárne chorenia pomerovo veľmi podobne zastúpené ako duševné poruchy. Duševné poruchy a ochorenia spolu s kardiovaskulárnymi predstavujú 70 % straty produktu zo skúmaných chronických neinfekčných ochorení.

2.2 Ekonomické dopady duševných porúch pri využití modelov priamych a nepriamych nákladov, a štatistickej hodnoty života (VSL)

Okrem modelu EPIC bol skúmaný dopad duševných porúch aj prostredníctvom metódy: priamych ekonomických nákladov a nepriamych ekonomických nákladov.

Ako môžeme vidieť na grafe č. 2 bod A, priamy ekonomický dopad duševných porúch v roku 2010 bol odhadnutý na 0.8 bilióna dolárov, nepriamy dopad bol vyšší a predstavoval 1.7 bilióna dolárov.

Graf č. 2 Ekonomické náklady duševných porúch v biliónoch USD, za použitia dvoch rôznych prístupov: priame a nepriame náklady (A), VSL (Value of statistical life) (B),

Zdroj: TRAUTMANN, S., REHM, J., WITTCHEN, Hans-Ulrich, (2016) The economic costs of mental disorders: Do our societies react appropriately to the burden of mental disorders? ISSN 1469-3178 dostupné online: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5007565/>

Na základe dát zo Svetovej banky ročný celosvetový HDP dosiahol v roku 2010 65.966 bilióna dolárov⁴. Strata pripísaná priamym a nepriamym nákladom je spolu 2:5 bilióna dolárov. Duševné poruchy teda predstavujú stratu ktorá z globálneho HDP v roku 2010 ubrala 3.8 %.

² GUSTAVSSON, A., SVENSSON, M., JACOBI, F. (2011) Cost of disorders of the brain in Europe 2010, v: *European Neuropsychopharmacology*, (2011) , Vydanie 21, číslo 10, strany: 718-779, ISSN: 0924977X.

³ OECD/EU (2018), Health at a Glance: Europe 2018: State of Health in the EU Cycle, OECD Publishing, Paris/EU, Brussels, https://doi.org/10.1787/health_glance_eur-2018-en. S. 24.

⁴ Svetová Banka, program na výpočet HDP, <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.cd>

Z hľadiska odhadu nákladovosti do roku 2030 sa očakáva nárast dopadov duševných porúch vyjadrený v nominálnych hodnotách metódou priamych a nepriamych nákladov o 144 %. Zatiaľ čo nárast vyjadrený metódou VSL je v rovnakom sledovanom období 89 %. Z hľadiska percentuálnej zmeny je to výrazný nárast avšak ide o sledované obdobie dvadsiatich rokov a trend je rastúci pre všetky chronické neinfekčné ochorenia. V čom sú však duševné poruchy iné je ich celková odhadovaná nákladovosť. Predstavujú najväčšiu odhadovanú záťaž spomedzi všetkých kategórií najzávažnejších chronických neinfekčných ochorení.

Záver

Môžeme pozorovať podobný trend v oblasti dopadov duševných porúch na ekonomiku krajín pri výpočte cez niekoľko modelov. Náklady spôsobené duševnými poruchami sa budú zvyšovať. Duševné poruchy budú zapríčiniť ďalšie najväčšie dopady spomedzi sledovaných ochorení. Ich ekonomický dopad bude väčší v porovnaní z dopadom ochorení: diabetes, kardiovaskulárne ochorenia, chronické respiračné ochorenia a rakovina. Potvrďuje to model EPIC ako aj model VSL. Nárast dopadov duševných porúch predstavuje v rozmedzí roku 2010 až 2030 144 % podľa modelu priamych a nepriamych nákladov a 89 % podľa modelu VSL. Model EPIC poukázal na to že bez ohľadu na to či je krajina nízko príjmová alebo vysoko príjmová duševné poruchy budú predstavovať najväčšiu záťaž zo sledovaných ochorení. Vysoko príjmové krajiny však budú znášať najväčší podiel záťaže duševných porúch a ochorení a to až v zastúpení 65 % z celkových ekonomických dopadov. Čo predstavuje najviac zo všetkých štátov sveta je to však dané aj tým že ide o štáty, ktoré sa podieľajú na tvorbe celosvetového HDP najväčšou mierou.

Použitá literatúra:

1. ABEGUNDE, Dele, STANCIOLE, Anderson, An estimation of the economic impact of chronic noncommunicable diseases in selected *countries*, v: WHO working paper, 2006. S. 4. Dostupné na internete: https://www.who.int/chp/working_paper_growth%20model29may.pdf
2. ARTADI, E., SALA-I-MARTIN, X. (2003) The economic tragedy of the XXth Century: Growth in Africa, Department of Economics and Business, , Universitat Pompeu Fabra, [4. 4. 2019] dostupné online: <https://EconPapers.repec.org/RePEc:upf:upfgen:684>
3. GUSTAVSSON, A., SVENSSON, M., JACOBI, F. (2011) Cost of disorders of the brain in Europe 2010, v: *European Neuropsychopharmacology*, (2011), vydanie 21, číslo 10, strany 718-779, ISSN 0924977X.
4. Svetová Banka, program na výpočet HDP, <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.cd>
5. TRAUTMANN, S., REHM, J., WITTCHEN, Hans-Ulrich, (2016) The economic costs of mental disorders: Do our societies react appropriately to the burden of mental disorders? ISSN 1469-3178 dostupné online: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5007565/>
6. OECD/EU (2018), Health at a Glance: Europe 2018: State of Health in the EU Cycle, OECD Publishing, Paris/EU, Brussels, https://doi.org/10.1787/health_glance_eur-2018-en. S. 24.

Kontakt:

Ing. Peter Valačai

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: peter.valacai@euba.sk

ISLAMSKÉ BANKOVNÍCTVO V SUBSAHARSKEJ AFRIKE¹

Natália Zagoršková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

Cieľom príspevku je zistiť, ktoré krajiny subsaharskej Afriky využívajú systém islamského bankovníctva a v akom rozsahu je islamské bankovníctvo inkorporované do systému bankovníctva týchto krajín. Skúmali sme tiež, či sú krajiny subsaharskej Afriky významnými subjektami v odvetví islamského bankovníctva. Tieto ciele sme dosiahli na základe analýzy vedeckých článkov, ale najmä na základe údajov o Islamskom finančnom indexe krajiny (IFCI) a údajov o Ukazovateli rozvoja islamského financovania (IFDI). Záverom príspevku je, že hoci sa islamské bankovníctvo rozvíja vo viacerých štátoch subsaharskej Afriky, z pohľadu globálneho trhu zatiaľ tieto ekonomiky nie sú v oblasti islamského bankovníctva významné. Najrozvinutejšie trhy sú v najväčších ekonomikách subsaharskej Afriky, v Nigérii, Keni a Juhoafrickej republike, aj keď nepatria ku krajinám s najvyšším podielom moslimskej populácie v regióne.

Kľúčové slová: islamské bankovníctvo, subsaharská Afrika, inštitúcie islamského bankovníctva

The aim of the paper is to identify the countries of Sub-Saharan Africa that use the Islamic banking system and to what extent Islamic banking is incorporated into the banking systems of these countries. We have also examined whether countries in sub-Saharan Africa are major players in the Islamic banking sector. We achieved these objectives through analysis of scientific papers, but mainly based on data on the Islamic Finance Country Index (IFCI) and the Islamic Finance Development Indicator (IFDI). The conclusion is that although Islamic banking is developing in several countries in sub-Saharan Africa, these markets are not yet significant in Islamic banking from a global perspective. The most developed markets are in the largest economies of Sub-Saharan Africa, Nigeria, Kenya and South Africa, although they do not belong to the countries with the highest share of Muslim population in the region.

Key words: Islamic banking, Sub-Saharan Africa, Islamic banking institutions

JEL: G29, N27

Úvod

Pojem islamské bankovníctvo sa v posledných rokoch začína čoraz viac objavovať aj v krajinách, v ktorých islam nie je najrozšírenejším náboženstvom, ale v ktorých žije väčší počet moslimskej populácie. Islamské bankovníctvo sa aj v Európe postupne rozširuje popri tradičnom bankovníctve a k tejto vlne sa pridávajú aj veľké európske a americké banky.

Cieľom tohto článku je zistiť, ktoré krajiny subsaharskej Afriky využívajú systém islamského bankovníctva a v akom rozsahu je islamské bankovníctvo inkorporované do systému bankovníctva týchto krajín. Skúmame tiež, či sú krajiny subsaharskej Afriky významnými subjektami v odvetví islamského bankovníctva.

Pre dosiahnutie týchto cieľov analyzujeme práce autorov zaoberajúcich sa islamským bankovníctvom všeobecne, a tiež špecificky v štátoch subsaharskej Afriky. Pre spracovanie

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA: Islamský faktor vo svetovej ekonomike – reg. č. 1/0490/19.

druhej časti článku tiež čerpáme z oficiálnych dokumentov skúmaných štátov a medzinárodných databáz venovaných téme islamského bankovníctva vo svete.

1 Islamské bankovníctvo vo svete

Počiatky islamského bankovníctva, na ktorom stavajú aj súčasné systémy, sa spájajú s africkým kontinentom. Prvá islamská banka bola založená v roku 1963 v egyptskom meste Mit Ghamr Ahmadom El Najjar a fungovala do roku 1967. Počas obdobia existencie tejto banky vzniklo v krajine ďalších deväť inštitúcií poskytujúcich služby v oblasti islamského bankovníctva.² Neskôr začali tieto inštitúcie vznikať v ďalších krajinách s prevahou moslimského obyvateľstva v Afrike a Ázii a následne aj v ďalších častiach sveta.

Podľa M. Sadra³ existujú dva princípy islamského bankovníctva, a síce jeho fungovanie v rámci celostného islamského právneho a inštitucionálneho systému, alebo prispôbenie bankovej inštitúcie pravidlám islamského bankovníctva v rámci iného právneho a inštitucionálneho systému. V prípade druhého spôsobu, ktorý je čoraz častejší, sa musí islamská banka riadiť niekoľkými princípmi:

- poplatky spojené s poskytovaním služieb nesmú slúžiť ako zámienka pre vykorisťovanie;
- banka nesmie negatívne vplývať na spoločnosť, v ktorom pôsobí;
- činnosť banky nesmie byť v rozpore s islamskou ideológiou, ale musí ju presne dodržiavať.

Hlavným rozdielom medzi klasickým bankovníctvom a islamským bankovníctvom je zákaz úrokov v islamskom bankovníctve, a tiež zdieľanie ziskov a strát. Pre dodržiavanie tohto pravidla islamské banky fungujú odlišne najmä pri poskytovaní pôžičiek. Jedným zo spôsobov, ako sa vyhnúť úrokom, je aj nákup statkov a ich následný predaj žiadateľovi o pôžičku so ziskom. Tento postup však nie je v súlade s tradičnými pravidlami bankového systému, preto islamské banky musia mať pre svoje fungovanie špecifické pravidlá zakomponované do právneho poriadku štátu.⁴

Potreba špecifických pravidiel pre islamské banky je zjednodušená v prípade štátov, ktoré sa riadia islamským právom. Iba dva štáty na svete však uplatňujú výhradne bankový systém založený na pravidlách vychádzajúcich z islamu. Ide o Irán a Sudán, a teda jedna z týchto krajín je na africkom kontinente a podľa niektorých delení je aj súčasťou subsaharskej Afriky.

2 Islamské bankovníctvo v subsaharskej Afrike

Celkový objem aktív v systéme islamského bankovníctva je podľa C. Domat⁵ v súčasnosti na úrovni 2,2 bilióna USD, pričom podiel subsaharskej Afriky je iba 1,5 % z tohto objemu. Subsaharská Afrika však do budúcnosti predstavuje silný rastový potenciál pre inštitúcie islamského bankovníctva vďaka silnému populačnému rastu, významnému podielu moslimského obyvateľstva v niektorých štátoch a vysokému podielu obyvateľov, ktorí zatiaľ nemali prístup k bankovým inštitúciám. Hoci v súčasnosti pôsobí v subsaharskej Afrike veľké množstvo inštitúcií islamského bankovníctva, žiadna z krajín tohto regiónu nie je medzi desiatimi najväčšími trhmi pre islamské bankovníctvo podľa objemu aktív.

Pre hodnotenie aktuálneho stavu islamského bankovníctva v jednotlivých štátoch existujú dva kompozitné ukazovatele publikované dvoma rôznymi inštitúciami. Prvým

² ARIFF, M. (1988): Islamic Banking.

³ SADR, S. M. B. (1982): An Introduction to Principles of Islamic Banking.

⁴ HASSAN, M. K. (2012): A Primer on Islamic Banking and Finance.

⁵ DOMAT, C. (2018): Islamic Finance: Just For Muslim-Majority Nations?

ukazovateľom je Islamský finančný index krajiny (Islamic Finance Country Index - IFCI)⁶, ktorý od roku 2011 vydáva firma Edbiz Consulting. Druhým ukazovateľom je Ukazovateľ rozvoja islamského financovania (Islamic Finance Development Indicator – IFDI)⁷, vydávaný Centrom pre rozvoj islamskej ekonomiky v Dubaji.

Islamský finančný index krajiny obsahuje údaje pre 48 krajín a zahŕňa osem oblastí hodnotenia s rôznou váhou pri výslednom indexe. Tieto oblasti sú počet islamských bánk, počet ostatných inštitúcií patriacich pod islamské bankovníctvo, existencia kontrolného orgánu pre súlad s právom šaría, objem aktív v islamskom bankovom systéme, počet moslimov v krajine, sukuk (špecifický druh dlhopisov v súlade s právom šaría)⁸, vzdelávanie v oblasti islamského bankovníctva a právny rámec pre islamské bankovníctvo. Zo 48 hodnotených krajín sa 7 nachádza v regióne subsaharskej Afriky, 27 v Ázii, 6 v Európe, 2 v Severnej Amerike, 1 v Oceánii a 5 v severnej Afrike.

Najlepšie hodnotenou krajinou podľa tohto ukazovateľa je Malajzia, nasledovaná Iránom a Saudskou Arábiou. Najlepšie hodnotenou krajinou zo subsaharskej Afriky je Keňa na 21. mieste. Nasledujú Nigéria (23. miesto), Juhoafrická republika (28. miesto), Gambia, Senegal, Ghana a Maurícius (42. až 45. miesto). Vo piatich skúmaných štátoch hodnota ukazovateľa v porovnaní s predchádzajúcim hodnotením vzrástla, rovnaká ostala úroveň v Gambii a úroveň poklesla v Nigérii. Správa však všetky skúmané krajiny subsaharskej Afriky hodnotí z hľadiska globálneho islamského bankovníctva ako málo významné.

Ukazovateľ rozvoja islamského financovania, druhý skúmaný index, sa skladá z piatich oblastí skúmania, ktoré sa ďalej delia na konkrétne ukazovatele, pričom tieto oblasti majú názvy kvantitatívny vývoj, vedomosti, riadenie, sociálna zodpovednosť podnikov a povedomie. Medzi desiatimi najlepšie hodnotenými ekonomikami z pohľadu tohto indexu sa nachádzajú iba ázijské štáty, na čele s Malajziou, Bahrajnom a Spojenými Arabskými Emirátsmi. Nasledujú Pakistan, Saudská Arábia, Jordánsko, Omán, Kuvajt, Brunej a Indonézia. Globálny priemer tohto ukazovateľa v hodnotených krajinách je 16,69.

Z krajín subsaharskej Afriky sa do hodnotenia dostalo 23 krajín, z ktorých najlepšie hodnotená bola Nigéria s hodnotou 26,21. Nad svetovým priemerom sa pohybuje ešte Juhoafrická republika (24,45), ostatné štáty sú pod svetovým priemerom. Nasledujú Keňa (15,31), Džibutsko (10,64), Gambia (6,76) Uganda (4,91) a Somálsko (3,45). Ostatnými krajinami regiónu zaradenými do rebríčka sú Mauritánia Kamerun, Senegal, Komory, Burkina Faso, Guinea, Niger, Pobrežie Slonoviny, Guinea-Bissau, Sierra Leone, Mali, Gabon, Benin, Mozambik, Čad a Togo.

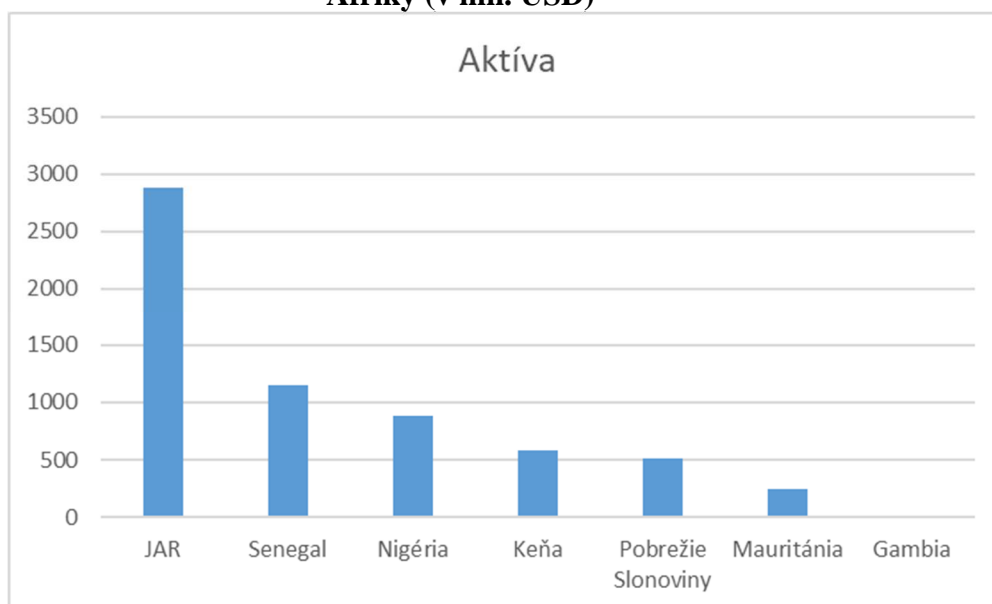
Údaje o krajinách subsaharskej Afriky bývajú často neúplné, a tak je to aj v prípade tejto databázy. V prípade dvoch základných ukazovateľov, objemu aktív v islamskom bankovníctve a počtu inštitúcií islamského bankovníctva, sú kompletne údaje dostupné iba v prípade šiestich krajín: v ďalších šiestich krajinách je dostupný jeden z ukazovateľov, v prípade ôsmich krajín nie je dostupný ani jeden z ukazovateľov. Prehľad objemu islamského bankovníctva podľa aktív je v grafe 1 a prehľad počtu inštitúcií islamského bankovníctva v grafe 2.

⁶ DUBAI ISLAMIC BANK (2017): Global Islamic Finance Report 2017, s. 47-67.

⁷ MOHAMED, S. – GONI, A. – HASAN, S. (2018): Islamic Finance Development Report 2018.

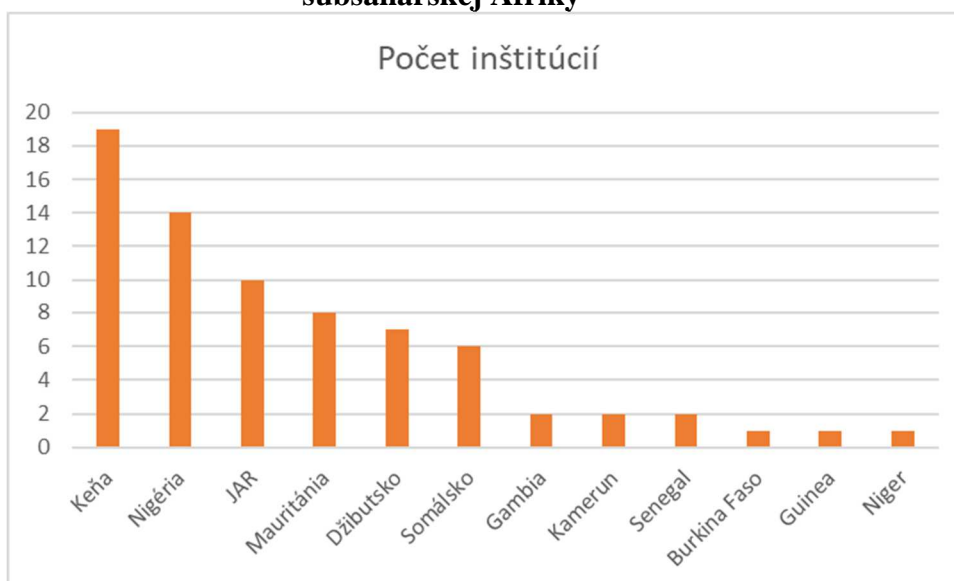
⁸ GANTI, A. (2019): Sukuk.

Graf 1: Veľkosť trhu islamského bankovníctva vo vybraných krajinách subsaharskej Afriky (v mil. USD)

Prameň: Vlastné spracovanie podľa SALAAM GATEWAY (2019): Global Islamic Economy Indicator.

Graf 2: Počet inštitúcií islamského bankovníctva vo vybraných krajinách subsaharskej Afriky

Prameň: Vlastné spracovanie podľa SALAAM GATEWAY (2019): Global Islamic Economy Indicator.

V prípade oboch skúmaných ukazovateľov, a teda Islamského finančného indexu krajiny a Ukazovateľa rozvoja islamského financovania sa medzi tromi najlepšie hodnotenými krajinami objavujú tie isté ekonomiky, a síce Nigéria, Juhoafrická republika a Keňa. Tieto ekonomiky majú spoločné to, že podľa veľkosti celkového hrubého domáceho produktu sú medzi piatimi najväčšími v subsaharskej Afrike.⁹ Ďalším spoločným znakom je však aj to, že podľa percentuálneho vyjadrenia nepatria ku krajinám s najvyšším podielom moslimského obyvateľstva v regióne. Kým v krajinách ako Mauritánia, Somálsko, Komory, Niger, Džibutsko, Senegal a Gambia je podiel moslimského obyvateľstva viac ako 95 %, v Nigérii je

⁹ SVETOVÁ BANKA (2019): GDP (current US\$).

tento podiel 47,9 %, v Keni iba 7 % a v Juhoafrickej republike 1,5 % obyvateľov.¹⁰ Tento trend je tiež v súlade s globálnym vývojom v oblasti islamského bankovníctva, kedy sa na tento trh dostávajú čoraz viac najsilnejšie ekonomiky a dobiehajú aj podiely štátov s významným podielom moslimského obyvateľstva.

Záver

V tomto príspevku sme si dali za cieľ zistiť, ktoré krajiny subsaharskej Afriky využívajú systém islamského bankovníctva a v akom rozsahu je islamské bankovníctvo inkorporované do systému bankovníctva týchto krajín. Skúmali sme tiež, či sú krajiny subsaharskej Afriky významnými subjektami v odvetví islamského bankovníctva.

Hlavnými zdrojmi údajov pre tento príspevok sú vedecké práce autorov skúmajúcich islamské bankovníctvo všeobecne a v subsaharskej Afrike a tiež medzinárodné databázy venované téme islamského bankovníctva vo svete.

Viacero krajín subsaharskej Afriky postupne implementuje systém islamského bankovníctva, keďže vo viacerých krajinách žije významný podiel moslimského obyvateľstva. Najlepšie hodnotenými krajinami podľa dvoch ukazovateľov rozvinutosti systému islamského bankovníctva sú však Nigéria, Juhoafrická republika a Keňa. Nejde teda o krajiny s najvyšším podielom moslimskej populácie v rámci subsaharskej Afriky, ale o krajiny s najväčšou ekonomikou.

Použitá literatúra:

1. ARIFF, M. (1988): Islamic Banking. In: Asian-Pacific Economic Literature, roč. 2, č. 2, s. 48-64.
2. DOMAT, C. (2018): *Islamic Finance: Just For Muslim-Majority Nations?* [online]. 2018. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://www.gfmag.com/topics/blogs/islamic-finance-just-muslim-majority-nations>.
3. DUBAI ISLAMIC BANK (2017): *Global Islamic Finance Report 2017*. [online]. 2017. [Citované 20.04.2019.], s. 47-67. Dostupné na internete: <http://www.gifr.net/publications/gifr2017/ifci.pdf>.
4. GANTI, A. (2019): *Sukuk*. [online]. 2019. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://www.investopedia.com/terms/s/sukuk.asp>.
5. HASSAN, M. K. (2012): *A Primer on Islamic Banking and Finance*. [online]. 2012. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: https://www.uibk.ac.at/wuv/podcasts_vortraege/2009/.
6. MOHAMED, S. – GONI, A. – HASAN, S. (2018): *Islamic Finance Development Report 2018*. [online]. 2018. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://repository.salaamgateway.com/images/iep/galleries/documents/20181125124744259232831.pdf>.
7. PEW RESEARCH CENTER (2011): *Table: Muslim Population by Country*. [online]. 2011. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://www.pewforum.org/2011/01/27/table-muslim-population-by-country/>.
8. SADR, S. M. B. (1982): *An Introduction to Principles of Islamic Banking*. BonyadBe'that, Teherán.
9. SALAAM GATEWAY (2019): *Global Islamic Economy Indicator*. [online]. 2019. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://www.salaamgateway.com/global-islamic-economy-indicator/>.

¹⁰ PEW RESEARCH CENTER (2011): Table: Muslim Population by Country.

10. SVETOVÁ BANKA (2019): *GDP (current US\$)*. [online]. 2019. [Citované 20.04.2019.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.

Kontakt:

Ing. Natália Zagoršeková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

INKONZISTENCIA ZAHRANIČNEJ POLITIKY SLOVENSKEJ REPUBLIKY PO ROKU 2016

Andrej Zrak

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: andrej.zrak@euba.sk

Abstrakt: Parlamentné voľby v roku 2016 priniesli na Slovensku vznik neočakávanej koalície strán z celého politického spektra, ktoré si stanovili pomerne všeobecné smerovanie zahraničnej politiky Slovenska zamerané najmä na spoluprácu v rámci EÚ a NATO. Článok analyzuje, ako reálne vyzerá zahraničná politika Slovenska od roku 2016, kedy sa vo vládnej koalícii vytvorili dva názorové prúdy – prozápadný a proruský a aký dopad má súperenie týchto dvoch skupín na jej vykonávanie.

Kľúčové slová: Slovensko, zahraničná politika, EÚ

Abstract: In 2016, the parliamentary elections in Slovakia created an unexpected coalition of parties from across the political spectrum, which set a relatively general direction for Slovakia's foreign policy, focusing mainly on cooperation within the EU and NATO. The paper analyses what has the real foreign policy of Slovakia since 2016, when two streams of opinion have been created in the government coalition - pro-Western and pro-Russian been and what impact these rival groups have on its implementation.

Key words: Slovakia, foreign policy, EU

JEL: F52, F53

Úvod

Parlamentné voľby v roku 2016 boli pre Slovensko špecifické. Očakával sa koniec štvorročnej vlády jednej strany, ktorou bol Smer SD, a tiež koniec Roberta Fica ako premiéra, keďže predvolebné prieskumy dávali šancu na vznik vlády zloženej z dovtedy opozičných strán. Výsledok volieb však všetkých prekvapil, keď sa do národnej rady nedostala strana KDH, s ktorou sa do takejto koalície počítalo. Naopak, do parlamentu sa dostala extrémistická Ľudová strana Naše Slovensko, s ktorou do koalície nechcel ísť nikto. Napriek tomu, že situácie v parlamente vyzerala neriešiteľne, Smeru SD, ktorý vyhral aj tieto voľby sa podarilo až nečakane rýchlo novú vládu zostaviť. Podľa očakávaní sa k Smeru pridala Slovenská národná strana a spolu s ňou prekvapujúco aj strany Most-Híd a Siet'. Obe sa pritom v predvolebnej kampani voči Smeru ostro vymedzovali a Most-Híd na takomto vymedzovaní sa a kritike vládnej strany postavil celú kampaň. Zostaveniu vlády nezabránil ani fakt, že Siet' po ohlásení vstupu do koalície so Smerom opustila štvorica poslancov a z Mostu-Híd vystúpil poslanec Zsolt Simon.

Vzhľadom na rôznorodosť koalície, v ktorej sa stretli strany naprieč celým politickým spektrom (konzervatívne aj liberálne, pravicové aj ľavicové, nacionalistické aj menšinové) spoločnosť očakávala, aké priority si nová vláda určí pri vykonávaní svojej politiky. Pozornosť sa sústredila najmä na zahraničnú politiku, keďže Slovenskú republiku čakalo predsedníctvo v Rade EÚ, predsedníctvo vo V4 a tiež predsedníctvo v OBSE. Slovensko tiež muselo reagovať na výsledok referenda o vystúpení z EÚ v Spojenom kráľovstve, po ktorom sa začal Brexit. V neposlednom, rade sa tiež čakalo, aký bude postoj novej vlády k Rusku a jeho agresii na

Kryme a na východnej Ukrajine a tiež k jeho zahraničnej politike voči Západu, kam sa Slovensko radí. Tu sa očakával najmä názorový stret medzi SNS s časťou poslancov Smeru a Mostom-Híd so Sieťou.

1 Oficiálna zahraničná politika SR

Po parlamentných voľbách 5. marca 2016 sa vytvorila vládna koalícia skladajúca sa zo strán Smer SD, Slovenská národná strana (SNS), Most-Híd a Sieť. Všetky oficiálne deklarovali záujem v pokračovaní proeurópskej zahraničnej politiky, čo sa prejavilo aj na programovom vyhlásení novej vlády. To bolo prijaté 13. apríla 2016 a zahraničnej politike sa v ňom venovalo šesť strán. Hlavným cieľom zahraničnej politiky novej vlády malo byť *„pružne reagovať na príležitosti a negatíva vonkajšieho prostredia.“*¹

Vláda si stanovila niekoľko kľúčových oblastí, v ktorých videla hlavné výzvy zahraničnej politiky:

- *„Budúce postavenie a vplyv Európskej únie vo svetovom hospodárstve vo väzbe na globálne procesy a súčasne jej schopnosť rešpektovať špecifiká jednotlivých členských štátov v integračnom procese Európskej únie.*
- *Výsledky Parížskej dohody k zmene prírodných podmienok na konkurenčnú schopnosť odvetví priemyslu, energetiky a dopravy s dosahom na zamestnanosť a environmentálny rozvoj Slovenska.*
- *Reindustrializácia Európskej únie spojená so zásadnými technologickými zmenami, označovaná ako štvrtá priemyselná revolúcia, ovplyvňujúca štruktúru hospodárstva Slovenskej republiky.“*²

Z uvedeného je zrejmé, že nová vláda sa plánovala zaoberať najmä výzvami súvisiacimi s Európskou úniou a naďalej potvrdzovať stabilné miesto Slovenska v tejto inštitúcii. To potvrdzuje aj hneď prvá veta z časti venujúcej sa zahraničnej a európskej politike. V nej je uvedené, že *„národno-štátnym záujmom krajiny je jednoznačná kontinuita v proeurópskej a proatlantickej orientácii Slovenskej republiky...“*³ Vláda tiež vyhlásila, že chce byť predvídateľným a spoľahlivým partnerom v rámci EÚ aj NATO, rozvíjať transatlantické vzťahy a opakuje, že práve krajiny EÚ a NATO považuje za najbližších spojencov Slovenska.

Z pohľadu členstva v EÚ sú pre Slovensko prioritami podporovať zlepšenie ochrany vonkajších hraníc a fungujúci schengenský priestor, podporovať prehĺbovanie vnútorného trhu a projekty akými sú napríklad energetická únia, jednotný digitálny trh či únia kapitálových trhov.

V súvislosti zahraničnej politiky a bezpečnosti majú pre Slovensko kľúčový význam systém kolektívnej obrany NATO a Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika EÚ. Aby mohla vláda do bezpečnostnej politiky lepšie zakomponovať prostredie týchto dvoch inštitúcií a tiež súčasnú bezpečnostnú a geopolitickú situáciu vo svete, zaviazala sa do roku 2017 prijať novú bezpečnostnú stratégiu SR, keďže tá posledná bola prijatá ešte v roku 2005.⁴ To sa vláde aj podarilo splniť, ale Národná rada SR ani po dvoch rokoch nebola schopná návrh prijať. Slovensko sa tak aj naďalej riadi štrnásť rokov starou bezpečnostnou stratégiou.

Medzinárodná ekonomická politika Slovenska sa podľa programového vyhlásenia vlády mala zaoberať najmä podporou exportérov a ochranou domáceho trhu, čo chcela dosiahnuť aktívnym právom spolupodieľať sa na tvorení spoločných politík a pozícií EÚ,

¹ Programové vyhlásenie vlády SR. 13.4.2016 [Cit. 22.5.2019]. S. 3.

² Programové vyhlásenie vlády SR. 13.4.2016 [Cit. 22.5.2019]. S. 4.

³ Ibid.

⁴ Programové vyhlásenie vlády SR. 13.4.2016 [Cit. 27.5.2019]. S. 8.

reprezentovaných Európskou komisiou v Medzinárodnom menovom fonde, Svetovej banke v Organizácii pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) a vo vzťahu k tretím krajinám. Tiež sa však zaviazala, že bude vyhľadávať bilaterálne dohody a podporovať proexportnú politiku aj s krajinami regiónov mimo EÚ, akými sú východná Európa, Ázia, Afrika a Latinská Amerika.⁵

Keďže v roku 2018 sa po odstúpení Roberta Fica z pozície predsedu vlády menila vláda a na jeho miesto nastúpil Peter Pellegrini, nová vláda musela prijať nové programové vyhlásenie. To však vo väčšine prípadov úplne kopírovalo to z roku 2016 a v smerovaní zahraničnej politiky SR nenastali žiadne zmeny.

2 Alternatívna zahraničná politika

Napriek tomu, že sa Vláda SR vo svojom programovom vyhlásení z roku 2016 aj 2018 zaväzuje dodržiavať proeurópske a proatlantické smerovanie zahraničnej politiky Slovenska, nie všetci politici strán vládnej koalície si tento záväzok vysvetľujú rovnako. Síce vyhlasujú, že toto smerovanie nijako neporušujú, ich kroky smerom k zahraničiu sú v súvislosti s programovým vyhlásením vlády minimálne diskutabilné. Medzi týchto politikov patria najmä predseda Národnej rady SR Andrej Danko, ktorého politiku nasleduje aj celá SNS, ktorej je predsedom, a poslanec NR SR za Smer SD Ľuboš Blaha, ktorý je zároveň predsedom parlamentného výboru pre európske záležitosti.

Prvý menovaný sa netají svojou náklonnosťou k Rusku, voči ktorému sú momentálne uvalené sankcie zo strany krajín EÚ, ktoré podporilo aj Slovensko. Už rok po svojom zvolení do funkcie predsedu Národnej rady SR Danko vystúpil v ruskej Dume, kde odmietol odsúdiť anexiu Krymu, čím si vyslúžil kritiku na domácej politickej scéne.⁶ Dankove návštevy Ruska neskončili ani v ďalších rokoch, keď sa v roku 2018 zúčastnil medzinárodného fóra na rozvoj parlamentarizmu, kde sa odfotil s predsedom Dumy Viačeslavom Volodinom, ktorý je na sankčnom zozname EÚ. Danko ho navyše označuje za svojho osobného priateľa.⁷ Naposledy predseda NR SR cestoval do Ruska v máji 2019, keď sa zúčastnil vojenskej prehliadky počas osláv víťazstva v druhej svetovej vojne. Danko bol jediným západným politikom, ktorý sa na tejto akcii zúčastnil a opäť bol podrobený kritike, kvôli úklonu ruskému prezidentovi Vladimírovi Putinovi, ktorý bol považovaný za znak servilnosti.⁸ Celkovo počas svojho pôsobenia vo funkcii cestoval Andrej Danko do Ruska už sedemkrát, pričom nikdy nevynechal ani stretnutie s Volodinom, ktorého už pozval aj na návštevu na Slovenska. To však nebude možné, pokiaľ bude predseda ruskej Dumy na sankčnom zozname.

Ďalším krokom SNS, ktorý by mohol byť považovaný za spochybňovanie západnej orientácie slovenskej zahraničnej politiky, bolo odmietanie 105 miliónov dolárov na rekonštrukciu letísk na Sliachi a v Kuchyni, ktoré ponúkla americká vláda. Podobné ponuky dala administratíva Donalda Trampa aj iným európskym členským štátom NATO, pričom žiadny iný ich neodmietol. Danko argumentoval, že prijatím týchto peňazí by sa Slovensko vzdalo suverenity na svojom území a v prípade ich prijatia sa vyhrážal odchodom z koalície. Táto dohoda je súčasťou bilaterálnej dohody medzi SR a USA o ktorej ministerstvo obrany spolu s ministerstvom zahraničných vecí stále rokujú už od roku 2017 a obrat v jeho postoji nastal až

⁵ Programové vyhlásenie vlády SR. 13.4.2016 [Cit. 27.5.2019]. S. 9

⁶ BARIAK, L.: Danko: Odmietam hanit' Rusko za obdobie socializmu a komunizmu [online]. In: *Aktuality.sk*. 15.12.2017. [Cit.: 27.5.2019]. Dostupné na: <<https://www.aktuality.sk/clanok/548252/danko-odmietam-hanit-rusko-za-obdobie-socializmu-a-komunizmu/>>

⁷ SITA: Danko mal v Moskve prejav spolu s Lavrovom a Volodinom, ktorý je na sankčných zoznamoch EÚ [online]. In: *Webnoviny.sk*. 4.6.2018. [Cit. 27.5.2019]. Dostupné na: <<https://www.webnoviny.sk/danko-mal-v-moskve-prejav-spolu-s-lavrovom-volodinom-ktory-je-na-sankcnych-zoznamoch-eu/>>

⁸ TÓDA, M.: Danka na Červenom námestí si ruské médiá nevšimli. Je tu úplne neznámy, vraví ruský politológ [online]. In: *Denník N*. 9.5.2019. [Cit. 27.5.2019]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/1462596/danka-na-cervenom-namesti-si-ruske-media-nevsimli-byvaleho-diktatora-kazachstanu-ano/>>

na začiatku roka 2019.⁹ SNS si za tento postoj vyslúžila kritiku zo strany ministra zahraničných vecí Miroslava Lajčáka, premiéra Petra Pellegriniho, prezidenta Andreja Kisku aj koaličného partnera Mostu-Híd. Tí mu vyčítali, že nekoná v súlade s programovým vyhlásením vlády a zahraničnopolitickou orientáciou krajiny a tiež s deklaráciou najvyšších ústavných činiteľov SR z roku 2017. Vzhľadom na to, že o dohode sa stále rokuje však stále existuje možnosť, že vojenská pomoc v nejakej forme prijatá bude.^{10,11}

Ďalším výrazným politikom vládnej koalície, ktorý sa nedrží proeurópskej a proatlantickej orientácie Slovenska je Ľuboš Blaha zo Smeru, ktorý je známym ľavičiarom a obdivuje marxizmus a neomarxizmus a tiež osobnosti ako napríklad Karl Marx či Che Guevara. Blaha síce nie je členom vlády, ale je predsedom výboru NR SR pre európske záležitosti, overovateľom Zahraničného výboru NR SR, vedúcim Stálej delegácie NR SR v Parlamentnom zhromaždení Rady Európy a členom Stálej delegácie NR SR v Parlamentnom zhromaždení OBSE. Vďaka týmto pozíciám má množstvo príležitostí reprezentovať Slovensko a jeho postoje v zahraničí.

Všeobecne sú známe jeho kritické názory na USA a ich intervencionistickú politiku. Otvorene kritizoval vojny v Iraku aj Afganistane a tiež zásahy Spojených štátov v Líbii a Sýrii.¹² Od vypuknutia krízy na Ukrajine tiež patrí k obhajcom Ruska a kritizuje sankcie voči tejto krajine. Tiež patrí k odporcom rusofóbie, ktorá sa v posledných rokoch rozšírila v Európe.¹³ Ako šéf európskeho výboru NR SR je veľkým kritikom Európskej únie, ktorú označuje za neoliberálny a elitársky projekt. Vo svojich príspevkoch na sociálnej sieti Facebook však neváhal použiť aj ostrejšie výrazy, keď o EÚ napísal, že je antiľudská, antisociálna a plná nenávisť voči strednej Európe. Najvyšších predstaviteľov EÚ tiež nazval „bandou lúzrov.“ Za tieto vyjadrenia ho v máji 2019 priamo na zasadnutí európskeho výboru skritizoval priamo premiér Peter Pellegrini a nepriamo mu naznačil, že by mal zvážiť svoje pôsobenie v tomto výbore, keďže strana Smer-SD, ktorá ho do výboru nominovala, vždy vyjadrovala podporu pre EÚ a slovenské členstvo v nej.¹⁴ Kritiku dostal aj zo strany koaličného Mostu-Híd.

Blaha spolu s Dankom a jeho SNS patria k pomerne častým kritikom ministra zahraničných vecí a európskych záležitostí Miroslava Lajčáka. Kritizoval ho napríklad za postoj k Venezuele. Kým Lajčák chcel, aby Slovensko, podobne ako väčšina západných krajín, uznalo ako dočasného prezidenta Juana Guaidóa, Blaha obhajoval súčasného prezidenta Madura. V tom ho podporil aj predseda Smeru, poslanec Robert Fico.¹⁵ Slovensko sa nepostavilo na stranu svojich spojencov ani v prípade vyhostenia ruských diplomatov, po otrave

⁹ ŠNÍDL, V.: Minister SNS zabrzdil plán na čerpanie 105 miliónov dolárov, ktoré USA ponúkli Slovensku [online]. In: *Denník N*. 3.3.2019. [Cit. 27.5.2019]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/1397004/minister-zo-sns-zabrzdil-pripravy-na-cerpanie-105-milionov-dolarov-ktore-usa-ponukli-slovensku/>>

¹⁰ BARIAK, L.: Obranná zmluva s USA rozdeľuje koalíciu: Nie som blázon, odkázal Lajčák SNS [online]. In: *Aktuality.sk*. 21.3.2019. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://www.aktuality.sk/clanok/677665/online-nie-som-blazon-odkazal-minister-lajcak-sns/>>

¹¹ ŠNÍDL, V.: Dankovi ľudia vlni tvrdili, že peniaze z USA vítajú. Teraz ich demonštratívne odmietli [online]. In: *Denník N*. 11.3.2019. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/1406330/dankovi-ludia-vlani-tvrdili-ze-peniaze-z-usa-vitaju-teraz-ich-demonstrativne-odmietli/?ref=list>>

¹² TÓDOVÁ, M.: Blaha zo Smeru: Misia v Afganistane je nemorálna, nás sa netýka [online]. In: *SME.sk*. 10.7.2013. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://domov.sme.sk/c/6865097/blaha-zo-smeru-misia-v-afganistane-je-nemoralna-nas-sa-netyka.html>>

¹³ TASR: BLAHA: Rusko je náš priateľ, ale upozorňujeme na chyby, ktoré sa dejú [online]. In: *Teraz.sk*. 28.4.2014. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<http://www.teraz.sk/slovensko/l-blaha-rusko-v4-eurovybory-stretnutie/82595-clanok.html>>

¹⁴ TASR: Pellegrini kritizuje Blahu za jeho výroky. Držím palce s propagáciou Zomri, odkázal poslanec [online]. In: *hnonline.sk*. 15.5.2019. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://slovensko.hnonline.sk/1942298-pellegrini-kritizuje-blahu-za-jeho-vyroky-drzim-palce-s-propagaciou-zomri-odkazal-poslanec>>

¹⁵ TÓDA, M.: Smer verí viac Blahovi než Lajčákovi, Slovensko neuznalo Guaidóa za prezidenta Venezuely [online]. In: *Denník N*. 6.2.2019. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/1373115/slovensko-neuznalo-noveho-venezuelskeho-lidra-smer-veri-viac-blahovi-nez-lajcakovi/>>

dvojitého agenta Sergeja Skripala. Najmä po nátlaku zo strany SNS.¹⁶ Tá v NR SR blokuje aj prijatie novej bezpečnostnej stratégie, napriek tomu, že tá bola prijatá vládou a vládne strany sa v programovom vyhlásení zaviazali, že ju prijmu, keďže tá aktuálna má už štrnásť rokov. Problémom pre SNS je, že nová stratégia označuje Rusko za hrozbu, s čím proruská SNS nesúhlasí.¹⁷

Otázne je však, čo stojí za konaním a vyhláseniami politikov ako sú Blaha alebo Danko. Pri Ľubošovi Blahovi môžeme predpokladať, že ide najmä o ideologické presvedčenie. Ako sme už spomínali, ide o presvedčeného ľavičiara, ktorý obdivuje socializmus, komunizmus a osobnosti ako sú Karl Marx, Che Guevara a podobne. Odpor voči USA a Západu, ako ideologickému protikladu voči komunizmu a Sovietskemu zväzu, je preto z jeho pohľadu pochopiteľný. Avšak takýto pohľad nemusí byť vždy racionálny. Zo svojej pozície však Ľuboš Blaha nemá politickú moc na to, aby jeho vyhlásenia aj viedli ku konkrétnym krokom, ktoré by mali nejaký významnejší vplyv na zahraničnú politiku Slovenska.

Pri SNS a Andrejovi Dankovi už ideologický motív nie je taký výrazný a môžeme len predpokladať, že za jeho konaním stojí viacero príčin. Slovenská národná strana sa vždy profilovala ako proslovenská a proslovanská. Náklonnosť k Rusku by tak mohla byť vysvetlená na základe národnostného princípu. Otázne je, nakoľko významnú úlohu hrajú bezpečnosť a ekonomické dôvody. Rusko je pre nás dôležitým partnerom v oblasti energetiky a tak je pochopiteľné, že s ním Slovensko musí mať dobré vzťahy, aby nedošlo k ohrozeniu dodávok zemného plynu, avšak v ostatných oblastiach je Rusko zanedbateľným obchodným partnerom. Dankove cesty by mohli mať ako jeden z dôvodov snahu o rozprúdenie obchodu medzi krajinami, avšak v čase ekonomických sankcií voči Rusku nie je krajina veľmi lákavou pre podnikateľov.

2.1 Názor verejnosti na zahraničnopolitické smerovanie SR

Vzhľadom na široké názorové spektrum na zahraničnú politiku vo vládnej koalícii je zaujímavé pozrieť sa na názor obyvateľov Slovenska. Keďže práve tí zvolili strany, ktoré vládu tvoria, dalo by sa očakávať, že ich názory a postoje budú podobné tým, ktoré majú politici.

Pred voľbami do Európskeho parlamentu sa konalo na Slovensku aj v celej Európskej únii niekoľko prieskumov verejnej mienky, ktoré sa týkali zahraničnej politiky. Ten najvšeobecnejší, ktorý sa pýtal respondentov na to, akú zahraničnú politiku uprednostňujú, spravila v apríli 2019 agentúra Focus pre televíziu Markíza. Podľa tohto prieskumu 61,8 % opýtaných preferuje oficiálnu euro-atlantickú zahraničnú politiku Slovenska a len 17,9 % uprednostnilo proruskú. 20,3 % opýtaných sa nevedelo k otázke vyjadriť.¹⁸

Prieskum verejnej mienky na Európsku úniu si dal vo všetkých krajinách EÚ vypracovať aj Európsky parlament pomocou Eurobarometra. Výsledky na Slovensku boli podobné ako pred poslednými voľbami do Európskeho parlamentu. Podľa nich si 51 % Slovákov myslí, že naše členstvo v EÚ je dobrá vec, 10 % si myslí, že je to zlá vec, 37 % bolo nerozhodných a 2 % sa vyjadriť nevedeli. Druhou otázkou bolo, či Slovensko má prospech z členstva v EÚ. Až 77 % opýtaných občanov Slovenska si myslí, že áno, kým opačný názor zastáva 17 %. Vyjadriť sa nevedelo 6 %. Z oboch prieskumov jasne vyplýva, že Slováci členstvo v EÚ

¹⁶ SITA: Slovensko nevyhostí ruských diplomatov. Predvolá si veľvyslanca [online]. In: *TA3.com*. 26.3.2018. [Cit. 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://www.ta3.com/clanok/1124709/slovensko-nevyhosti-ruskych-diplomatov-predvola-si-velvyslanca.html>>

¹⁷ TASR: Opozícia žiada prijať bezpečnostnú a obrannú stratégiu, SNS má výhrady [online]. In: *Teraz.sk*. 18.10.2018. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://www.teraz.sk/slovensko/opozicia-ziada-prijat-bezpecnostnu/355432-clanok.html>>

¹⁸ TVNOVINY.SK: Západ či Rusko? Slováci jasne vyjadrili, akú zahraničnú politiku by sme mali uprednostniť [online]. In: *tvnoviny.sk*. 14.4.2019 [Cit. 24.6.2019]. Dostupné na: <http://www.tvnoviny.sk/domace/1962547_zapad-ci-rusko-slovaci-jasne-vyjadrili-aku-zahranicnu-politiku-by-sme-mali-uprednostnit>

schvaľujú a aj keď nemusia súhlasiť so všetkým, čo robí, prevažuje názor, že nám toto členstvo prospieva.¹⁹

Čo sa týka členstva v NATO, tam sú Slováci o niečo menej pozitívni, napriek tomu však zatiaľ väčšina podporuje členstvo v tejto organizácii. Podľa prieskumu z roku 2017 súhlasí s členstvom v NATO 58,2 % opýtaných Slovákov, kým 36,3 % má na členstvo negatívny názor.²⁰ Negatívnejší postoj k NATO ako k EÚ sa dá vysvetliť tým, že NATO je vojenskou organizáciou a skôr sa s ňou spájajú rôzne útoky a negatívne témy, kým témy spájané s EÚ sú verejnosťou vnímané pozitívnejšie.

Záver

Vláda, ktorá vznikla po parlamentných voľbách 2016 mala neľahkú úlohu, vysporiadať sa s rozličnými názormi na zahraničnú politiku. Napriek tomu, že v programovom vyhlásení vlády je pevne ukotvené proeurópske a proatlantické zameranie Slovenska a oficiálne žiadny politik zo strán vládnej koalície toto ukotvenie nespochybňuje, niektorí politici svojou činnosťou a vyhláseniami vytvárajú akúsi alternatívnu zahraničnú politiku. Takýmito politikmi sú najmä Andrej Danko zo Slovenskej národnej strany a Ľuboš Blaha zo Smeru-SD. Obaja prejavujú oveľa vrúcnejší vzťah k Ruskej federácii, než k západným partnerom Slovenska z EÚ a NATO. Napriek tomu, že ministerstvo zahraničných vecí, premiér aj prezident stále udržujú prozápadné smerovanie Slovenska, na Slovensku (ale aj v iných krajinách EÚ) stále silnie alternatívny postoj k zahraničnej politike preferujúci užšie spojenectvo s Ruskou federáciou. Ten sa už prejavuje aj v stranách vládnej koalície, ktorých zástupcovia nemajú problém otvorene propagovať túto alternatívu a podryvať oficiálnu zahraničnú politiku štátu. To môže u západných spojencov naštrobiť dôveru voči Slovensku. Bude preto zaujímavé sledovať, ako sa situácia bude vyvíjať, keďže v roku 2020 sa budú opäť konať voľby do NR SR. Prieskumy verejnej mienky aj voľby do európskeho parlamentu nám však ukázali, že väčšina Slovákov si stále želá Slovensko pevne ukotvené na západe.

Použitá literatúra:

1. BARIAK, L.: Danko: Odmietam hanieť Rusko za obdobie socializmu a komunizmu [online]. In: Aktuality.sk. 15.12.2017. [Cit.: 27.5.2019]. Dostupné na: <<https://www.aktuality.sk/clanok/548252/danko-odmietam-hanit-rusko-za-obdobie-socializmu-a-komunizmu/>>
2. BARIAK, L: Obranná zmluva s USA rozdeľuje koalíciu: Nie som blázon, odkázal Lajčák SNS [online]. In: Aktuality.sk. 21.3.2019. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://www.aktuality.sk/clanok/677665/online-nie-som-blazon-odkazal-minister-lajcak-sns/>>
3. EUROBAROMETER: Prieskumy verejnej mienky zo všetkých členských štátoch [online]. In: *Spravodajstvo Európsky parlament*. 18.4.2019. [Cit. 24.6.2019]. Dostupné na: < <http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2018/parlemeter-2018/national-factsheets/sk-sk-factsheet-parlemeter-2018.pdf>>
4. Programové vyhlásenie vlády SR [online]. 13.4.2016 [Cit. 22.5.2019]. Dostupné na: <<https://www.vlada.gov.sk/data/files/7179.pdf>>

¹⁹ EUROBAROMETER: Prieskumy verejnej mienky zo všetkých členských štátoch [online]. In: *Spravodajstvo Európsky parlament*. 18.4.2019. [Cit. 24.6.2019]. Dostupné na: < <http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2018/parlemeter-2018/national-factsheets/sk-sk-factsheet-parlemeter-2018.pdf>>

²⁰ SITA: Väčšina Slovákov podľa prieskumu podporuje členstvo v EÚ aj NATO. In: *Pravda.sk* 30.6.2017. [Cit. 24.6.2019]. Dostupné na: <<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/434122-vacsina-slovakov-podla-prieskumu-podporuje-clenstvo-v-eu-aj-nato/>>

5. SITA: Danko mal v Moskve prejav spolu s Lavrovom a Volodinom, ktorý je na sankčných zoznamoch EÚ [online]. In: Webnoviny.sk. 4.6.2018. [Cit. 27.5.2019]. Dostupné na: <<https://www.webnoviny.sk/danko-mal-v-moskve-prejav-spolu-s-lavrovom-volodinom-ktory-je-na-sankcnych-zoznamoch-eu/>>
6. SITA: Slovensko nevyhostí ruských diplomatov. Predvolá si veľvyslanca [online]. In: TA3.com. 26.3.2018. [Cit. 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://www.ta3.com/clanok/1124709/slovensko-nevyhosti-ruskych-diplomatov-predvola-si-velvyslanca.html>>
7. SITA: Väčšina Slovákov podľa prieskumu podporuje členstvo v EÚ aj NATO. In: Pravda.sk. 30.6.2017. [Cit. 24.6.2019]. Dostupné na: <<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/434122-vacsina-slovakov-podla-prieskumu-podporuje-clenstvo-v-eu-aj-nato/>>
8. ŠNÍDL, V.: Dankovi ľudia vlani tvrdili, že peniaze z USA vítajú. Teraz ich demonštratívne odmietli [online]. In: Denník N. 11.3.2019. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/1406330/dankovi-ludia-vlani-tvrdili-ze-peniaze-z-usa-vitaju-teraz-ich-demonstrativne-odmietli/?ref=list>>
9. ŠNÍDL, V.: Minister SNS zabrzdil plán na čerpanie 105 miliónov dolárov, ktoré USA ponúkli Slovensku [online]. In: Denník N. 3.3.2019. [Cit. 27.5.2019]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/1397004/minister-zo-sns-zabrzdil-pripravy-na-cerpanie-105-milionov-dolarov-ktore-usa-ponukli-slovensku/>>
10. TASR: BLAHA: Rusko je náš priateľ, ale upozorňujeme na chyby, ktoré sa dejú [online]. In: Teraz.sk. 28.4.2014. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<http://www.teraz.sk/slovensko/l-blaha-rusko-v4-eurovybory-stretnutie/82595-clanok.html>>
11. TASR: Opozícia žiada prijať bezpečnostnú a obrannú stratégiu, SNS má výhrady [online]. In: Teraz.sk. 18.10.2018. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://www.teraz.sk/slovensko/opozicia-ziada-prijat-bezpecnostnu/355432-clanok.html>>
12. TASR: Pellegrini kritizuje Blahu za jeho výroky. Držím palce s propagáciou Zomri, odkázal poslanec [online]. In: hnonline.sk. 15.5.2019. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://slovensko.hnonline.sk/1942298-pellegrini-kritizuje-blahu-za-jeho-vyroky-drzim-palce-s-propagaciou-zomri-odkazal-poslanec>>
13. TÓDA, M.: Danko na Červenom námestí si ruské médiá nevšimli. Je tu úplne neznámy, vraví ruský politológ [online]. In: Denník N. 9.5.2019. [Cit. 27.5.2019]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/1462596/danka-na-cervenom-namesti-si-ruske-media-nevsimli-byvneho-diktatora-kazachstanu-ano/>>
14. TÓDA, M.: Smer verí viac Blahovi než Lajčákovi, Slovensko neuznalo Guaidóa za prezidenta Venezuely [online]. In: Denník N. 6.2.2019. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/1373115/slovensko-neuznalo-noveho-venezuelskeho-lidra-smer-veri-viac-blahovi-nej-lajcakovi/>>
15. TÓDOVÁ, M.: Blaha zo Smeru: Misia v Afganistane je nemorálna, nás sa netýka [online]. In: SME.sk. 10.7.2013. [Cit.: 28.5.2019]. Dostupné na: <<https://domov.sme.sk/c/6865097/blaha-zo-smeru-misia-v-afganistane-je-nemoralna-nas-sa-netyka.html>>
16. TVNOVINY.SK: Západ či Rusko? Slováci jasne vyjadrili, akú zahraničnú politiku by sme mali uprednostniť [online]. In: tvnoviny.sk. 14.4.2019 [Cit. 24.6.2019]. Dostupné na: <http://www.tvnoviny.sk/domace/1962547_zapad-ci-rusko-slovaci-jasne-vyjadrili-aku-zahranicnu-politiku-by-sme-mali-uprednostnit>

Kontakt:

Ing. Andrej Zrak

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Dolnozemska cesta 1/b,

852 35 Bratislava

email: andrej.zrak@euba.sk

POLITICKÁ SITUÁCIA NA UKRAJINE PO PREZIDENTSKÝCH VOĽBÁCH: VÝBRANÉ ASPEKTY

Tetyana Zubro

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Článok sa zaoberá vybranými aspektmi politickej situácie na Ukrajine po prezidentských voľbách v marci 2019. Cieľom článku je poukázať na niektoré vnútorné faktory, ktoré zohrávajú kľúčovú úlohu v procese demokratickej konsolidácie Ukrajiny. Pomocou metódy analýzy skúmame politické zmeny, ktoré nastali po prezidentských voľbách, resp. ktoré očakávame v najbližšej budúcnosti. Článok sa nezameriava na celú škálu otázok, ktoré formujú politickú situáciu na Ukrajine. Ide skôr o poukázanie na niektoré tendencie volebného roka 2019, ktoré majú vplyv na súčasnú situáciu a môžu v budúcnosti spôsobiť problémy v procese stabilizácie politických procesov.

Kľúčové slová: Ukrajina, voľby, politická aktivita, prezident, parlament

Abstract: The article deals with selected aspects of the political situation in Ukraine after the presidential elections in March 2019. The aim of the article is to highlight some internal factors that play a key role in the democratic consolidation process of Ukraine. Using the analysis method, we examine the political changes that have already occurred after the presidential elections or which we expect in the near future. The article does not focus on a whole range of aspects that shape the political situation in Ukraine. Rather, it is a reference to some of the tendencies of election year 2019, which have an impact on the current situation and may in future cause problems in the process of stabilizing political processes.

Key words: Ukraine, elections, political activity, president, parliament

JEL: F50, F59, H79

Úvod

Pre Ukrajinu, ktorá doteraz prechádza zložitou fázou demokratickej transformácie, je rok 2019 jedným z kľúčových, a to v súvislosti s voľbami hlavných politických predstaviteľov – prezidenta a poslancov. Doterajší vývoj na Ukrajine sprevádzali politické krízy a revolúcie. V roku 2014 pozastavenie rokovaní o asociačnej dohode medzi Ukrajinou a Európskou úniou (EÚ), o ktorom rozhodol vtedajší ukrajinský prezident Viktor Janukovyč a jeho vláda, vyvolalo vlnu občianskej nespokojnosti. Nasledovali viaceré udalosti: odstúpenie Viktora Janukovyča a reakcia časti obyvateľstva vo východných regiónoch a na Kryme, to všetko sprevádzané anexiou Krymu Ruskou federáciou a ruskou podporou separatistických entít zapojených do ozbrojeného konfliktu vo východnej časti. Ukrajina sa dostala do centra pozornosti expertov a politológov, ktorí analyzujú komplikovaný charakter demokratických procesov, vojenský konflikt a komplex faktorov vnútornej a vonkajšej povahy. Tieto faktory odlišujú Ukrajinu od iných krajín postsovietskeho priestoru, kde sa kríza štátnosti neprejavuje v takej miere a v takej forme ako v skúmanej krajine.

Cieľom článku je poukázať na niektoré otázky, ktoré zohrávajú kľúčovú úlohu v procese demokratickej konsolidácie Ukrajiny. Pomocou metódy analýzy skúmame politické zmeny, ktoré nastali po prezidentských voľbách v roku 2019, resp. ktoré očakávame v najbližšej budúcnosti. Článok sa nezameriava na celú škálu aspektov, ktoré formujú politickú situáciu na Ukrajine. Ide skôr o poukázanie na niektoré tendencie volebného roka 2019, ktoré

majú vplyv na súčasnú situáciu a môžu v budúcnosti spôsobiť problémy v procese stabilizácie politických procesov.

1 Politická situácia po prezidentských voľbách

V politických systémoch štátov sa stávajú voľby ústrednou kategóriou, prostredníctvom ktorej sa naplňajú očakávania občanov ohľadom budúceho smeru vývoja krajiny. V demokratických štátoch občania majú možnosť dávať vláde požiadavky a predpokladá sa, že politici budú naplňovať ich očakávania. V nedemokratickom štáte vláda hovorí občanom, čo majú robiť a občania musia poslúchať. V čiastočne demokratickom štáte sa očakávania a priority občanov deformujú v dôsledku nespravodlivých a nečestných volieb alebo v dôsledku svojvoľných činov vládcov.¹ Veľmi často systémová zmena nedemokratického režimu vedie k inému typu politického systému. Skúsenosti s politickými zmenami v postsovietskom priestore za posledných dvadsaťpäť rokov presvedčujú výskumníkov, že dôsledkom prechodu je formovanie „hybridných“ politických režimov. Preto v posledných desaťročiach analýza procesov demokratizácie je jednou z aktuálnych tém politických štúdií domácich aj zahraničných autorov.

Ukrajina vzhľadom na svoju minulosť, ale aj na súčasné procesy, je zaujímavým subjektom výskumu. Od rozpadu Sovietskeho zväzu často vznikali pochybnosti o vnútornom a vonkajšom smerovaní krajiny, ktorá sa nachádzala medzi stavom nedemokratického režimu a prechodom k demokratickému režimu. „Cesta ku konsolidovanej a kvalitnej demokracii, nech už ju meriame rôznymi indikátormi, nie je lineárna, ani nezvratná... Rôzne trajektórie jednotlivých demokracií sú aj rôzne reflektované, ale zároveň aj spoluvytvárané názormi a politickým správaním občanov.“² Treba však zdôrazniť, že zavedenie demokratického politického systému nie je konečným cieľom demokratickej konsolidácie. Dôležité je udržanie stabilného demokratického režimu, ktorý občania vnímajú ako efektívny a zodpovedný. Otázka vnímania efektivity demokracie je obzvlášť dôležitá pre Ukrajinu, v ktorej sú stále prítomné politické krízy a nespokojnosť občanov sa pretavuje do nedôvery v politické inštitúcie a politikov.³

Podľa názoru expertov, kríza dôvery, protest proti starým elitám a požiadavka radikálnej politickej zmeny zohrali kľúčovú úlohu v posledných prezidentských voľbách, v ktorých Volodymyr Zelenskyj, herec a showman, vyhral druhé kolo s podporou 73,22 % voličov. Petra Porošonka podporilo len 24,45 % voličov.⁴ S funkciou hlavy štátu sa rozlúčil po triumfe pred piatich rokov. Porošenko nesplnil očakávania verejnosti. Jednou z hlavných príčin sklamaní je to, že sa Ukrajina z hľadiska HDP na obyvateľa stala najchudobnejšou krajinou v Európe. Podľa odhadov Medzinárodného menového fondu si Ukrajina vymenila miesto s Moldavskom, ktoré bolo v uplynulých rokoch najchudobnejším štátom.⁵

Pokles životnej úrovne Ukrajinci spájajú práve s päťročnou vládou prezidenta Porošenka. Nízke mzdy a dôchodky viedli k zvýšeniu pracovnej migrácie. Zrušenie schengenských víz pre Ukrajincov sa stalo symbolom nie cestovného ruchu, ale odchodom občanov do štátov EÚ za prácou. Ukrajinci v roku 2018 zarábajúci si na živobytie v cudzine poslali do svojej krajiny približne 11 miliárd dolárov, pričom objem remitencií z roka na rok narastá: v roku 2016 ukrajinskí ekonomickí migranti poslali domov 7,5 miliardy dolárov, a v roku 2017 tieto prevody vzrástli na 9,3 miliardy dolárov.⁶ Na tomto pozadí nepridáva

¹ HAERPFER, Ch. W. - BERNHAGEN, P. - INGLEHARD, R. - WELZEL, CH. (2015): Demokratizacia, s. 32.

² GYÁRFÁŠOVÁ, O. (2015): To sladké slovo demokracia ... Spokojnosť s demokraciou a politické odcudzenie na Slovensku, s. 366

³ CENTR RAZUMKOVA. (2017): Stavlennia hromadian Ukrainy do suspil'nykh instytutiv, elektoral'ni orientatsii.

⁴ CENTRALNA VYBORČA KOMISIA (CVK) (2019): Vybery prezydenta Ukrainy 2019.

⁵ UKRINFORM (2018) Ukrajina - najbidniša krajina Evropy: čomu, jak, koly zminy...

⁶ PRAVDA (2019): Ukrajinci pracujúci v cudzine poslali domov 11 miliárd dolárov.

Porošenkovi na popularite jeho bohatstvo ani to, že si vybudoval obchodné impérium. Podľa zverejneného majetkového priznania, príjmy prezidenta Ukrajiny v roku 2018 predstavovali zhruba 57 miliónov dolárov, čo je takmer stokrát viac ako v roku 2016.⁷ Petro Porošenko, ako prezident nesplnil očakávania verejnosti v boji proti korupcii. Deväť z desiatich Ukrajincov považuje svoju vládu za skorumpovanú. Okrem toho sa mu nepodarilo predať svoje podniky, ako sľúbil a jeho autorita bola poškodená po odhaleniach Panama Papers týkajúcich sa jeho obchodných praktík.⁸

Nový prezident Volodymyr Zelenskyj prichádza ako absolútny nováčik, ktorý nemá skúsenosti s politikou a štátnou správou. Na Ukrajine je obľúbený, ale nie vďaka politickým aktivitám. V predvolebnej kampani sa Zelenskyj vyhýbal priamej konfrontácii s Porošenkou a nepreukázal svoj postoj k jednotlivým problémom, ani nemal špecifické stanovisko ku kontroverzným témam. Hlavná jeho téza bola, že Poroshenko je skorumpovaný politik a hlavné zlo, a preto musí odísť. S týmto súhlasilo viac ako 70 % Ukrajincov. Zelenskyj stelesňuje požiadavku ukrajinskej spoločnosti na zmeny v politike, jeho víťazstvo poukazuje na únavu spoločnosti z predchádzajúcej politickej elity a z jej správania sa. Zástupcovia Zelenského volebného tímu zdôraznili, že jednou z hlavných úloh nového prezidenta bude boj proti korupcii, ktorá pochopiteľne podkopáva dôveru ľudí v štát.

Volodymyra Zelenského označovali ako kandidáta, ktorý je neskúsený v politike a nemá vlastnú jasnú ideologickú platformu.⁹ Preto s novým prezidentom sú spojené aj určité obavy, najmä v rovine zahraničnej politiky. Podporuje snahu Ukrajiny o vstup do EÚ a NATO, ale riešenie týchto dôležitých zahraničnopolitických záležitostí vidí formou referenda. Volodymyr Zelenskyj je vo všeobecnosti zástancom referend ohľadne dôležitých rozhodnutí krajiny. Otáznym je aj jeho sľub ustanoviť prímerie v Donbase a vyriešiť konflikt na východe krajiny. Ďalším bodom kritiky je prepojenosť Zelenského s oligarchom Igorom Kolomojskym. V súvislosti s týmto sa v médiách dosť často diskutuje o tom, že jeden z najbohatších ľudí na Ukrajine bude presadzovať svoje ekonomické záujmy a využívať pritom politické možnosti nového prezidenta. Volodymyr Zelenskyj tvrdí, že s Kolomojskym bol spojený výlučne cez obchodné vzťahy. „Nebol som hračkou v rukách Kolomojskeho a nebol som hračkou v rukách žiadneho oligarchu. Keď hovoria, že som hračka, to nie je pravda. Tvrdia to médiá, ktoré patria do iných skupín.“¹⁰

Treba konštatovať, že napriek všetkej kritike prezidentské voľby na Ukrajine v roku 2019 môžeme do značnej miery označiť ako demokratické, slobodné a spravodlivé. Najdôležitejšie pre demokratickú konsolidáciu je to, že hlavní aktéri akceptovali výsledok volieb. Pre niektoré politické sily a politikov prezidentské voľby boli prípravou na parlamentné voľby.

Jednou z problémových oblastí činnosti nového prezidenta môže byť jeho vzťah so zákonodarným orgánom Ukrajiny. Zelenskyj 21. mája podpísal dekrét o rozpustení parlamentu a termín predčasných volieb stanovil na 21. júl. V rozpustenom parlamente dominujú stúpenci predchádzajúceho prezidenta Petra Porošenka a jeho zloženie, zvolené na vrchole vojny, nie celkom zodpovedá úlohám, ktorým krajina čelí po piatich rokoch. Predčasné parlamentné voľby, ktoré boli jedným z predvolebných sľubov Volodymyra Zelenského, majú pre neho a jeho tím zásadný význam. Podľa prieskumov verejnej mienky až 70 % voličov podporovalo rozhodnutie prezidenta rozpustiť parlament.¹¹ Podpora Zelenského, ako aj jeho politickej strany (zaregistrovanej v roku 2017) je v súčasnosti veľmi vysoká. Kým nestratí tuto podporu, tak sa

⁷ BBC NEWS UKRAINE (2019): Čomu Porošenko prohrav wybory. Piať pryčyn.

⁸ BANDOW, D. (2019): What a Volodymyr Zelensky Ukrainian Presidency Would Look Like.

⁹ GVOSDEV, N.K. (2019): Can Zelensky Make Ukraine Great Again?

¹⁰ BBC NEWS UKRAINE (2019): Volodymyr Zelensky: komik i prezydent, jaký vstanovyy rekord v ukrajiský politici.

¹¹ HROMADSKE (2019): Rozpusk Verchovnoji Rady pidtrymujut' ponad 70 % Ukrajincia - opytuvannia.

pokúsi získať kontrolu nad parlamentom. Podľa nášho názoru, hlava štátu má možnosť zopakovať svoj úspech v parlamentných voľbách.

Záver

Domnievame sa, že Ukrajinu čaká zložitá cesta, na ktorej krajina bude vystavená permanentnému tlaku zo strany vonkajších aktérov, aj zo strany vlastných občanov, ktorí očakávajú zásadné reformy politického a ekonomického systému. Hlavnými výzvami sú najmä deoligarchizácia politiky, dosiahnutie ekonomickej prosperity štátu a blahobytu občanov, ale aj ukončenie konfliktu v Donbase a udržanie územnej celistvosti Ukrajiny.

Okrem toho je potrebné pamätať na hlavné výzvy procesov demokratickej konsolidácie ako upevnenie demokratických inštitúcií a demokratických hodnôt v politickej kultúre obyvateľstva. Ukrajina potrebuje posilniť štátnu moc a vytvoriť silný demokratický štát. Či bude ochotný a schopný nový prezident Volodymyr Zelenskyj ako politický nováčik čeliť týmto výzvam je otázne. Za predpokladu získania podpory väčšiny v ukrajinskom parlamente a dohody riešiť problémy spoločnosti s ostatnými predstaviteľmi politickej elity sa šance Ukrajiny dosiahnuť stanovené ciele zvyšujú.

Použitá literatúra:

1. BANDOW, D. (2019): What a Volodymyr Zelensky Ukrainian Presidency Would Look Like. In: *The National interest*. 18.4.2019. [Citované 28. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://nationalinterest.org/blog/skeptics/what-volodymyr-zelensky-ukrainian-presidency-would-look-53152>
2. BBC NEWS UKRAINE (2019): Čomu Porošenko prohrav vybory. Piat' pryčyn. [online]. In: *Bbc news Ukraine*, 22.4.2019. [Citované 28. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48014448>
3. BBC NEWS UKRAINE (2019): Volodymyr Zelensky: komik i prezident, jaký vstanovyy rekord v ukrajiský politici. [online]. In: *Bbc news Ukraine*, 22.4.2019. [Citované 28. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48011053>
4. HAERPFER, Ch. W. , BERNHAGEN, P., INGLEHARD, R., WELZEL, CH. (2015): *Demokratizacia*. Moskva: Izdatel'sky dom Vysšej školy ekonomiky, 2015. 464 s. ISBN 978-5-7598-1193-0
5. GYÁRFÁŠOVÁ, O. (2015): To sladké slovo demokracia ... Spokojnosť s demokraciou a politické odcudzenie na Slovensku. [online]. In: *Sociológia* 47, 2015, č. 4, s. 365-389. [Citované 29. 5. 2019.]. Dostupné na internete: <https://www.sav.sk/journals/uploads/08190948Gyarfasova%20-%20OK.pdf>
6. CENTR RAZUMKOVA. (2017): Stavlennia hromadian Ukrajiny do suspiľnych instytutiv, elektoral'ni orientatsii. [online]. In: *Centr Razumkova*, 2017. [Citované 29. 5. 2019.] Dostupné na internete: <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/Press0417.pdf>
7. CENTRALNA VYBORČA KOMISIA (CVK) (2019) Vybory prezidenta Ukrajiny 2019. [online]. In: *CVK*. [Citované 29. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp001.html>
8. PRAVDA (2019): Ukrajinci pracujúci v cudzine poslali domov 11 miliárd dolárov. [online]. In: *Pravda*. 31.1.2019. [Citované 28. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/500558-ukrajinci-pracujuci-v-cudzine-poslali-domov-11-miliard-dolarov/>
9. UKRINFORM (2018): Ukrajina - najbidniša krajina Evropy: čomu, jak, koly zminy... [online]. In: *Ukrinform*. 12.10.2018. [Citované 28. 5. 2019.] Dostupné na internete:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2557789-ukraina-najbidnisa-kraina-evropi-comu-ak-koli-zmini.html>

10. GVOSDEV, N.K. (2019): Can Zelensky Make Ukraine Great Again? In: *The National interest*. 22.4.2019. [Citované 28. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://nationalinterest.org/feature/can-zelensky-make-ukraine-great-again-53677>
11. HROMADSKÉ (2019): Rozpusk Verchovnoji Rady pidtrymujut' ponad 70 % Ukrajincia - opytuvannia. [online]. In: *Hromadske*. 22.5.2019 [Citované 29. 5. 2019.] Dostupné na internete: <https://hromadske.ua/posts/rozpusk-verhovnoyi-radi-pidtrimuyut-ponad-70-ukrayinciv-opituvannya>

Kontakt:

Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

THE EXPERIENCE OF NORDIC CO-OPERATION THROUGH CLUSTER INITIATIVES AT THE PRESENT TIME

Svetlana Degtyareva^a– Tamila Degtyareva^b

^a Faculty of Economics, Dostoyevsky Omsk State University, Prospect Mira 55 A, 644077 Omsk, Russia, e-mail: degtyareva-sveti@yandex.ru

^b Faculty of Economics, Dostoyevsky Omsk State University, Prospect Mira 55 A, 644077 Omsk, Russia, e-mail: narciss28@gmail.com

This article was considered some experience of cluster formation of Nordic countries as an integral part of Nordic co-operation at whole on theoretical propositions about clusters, in particular, on the theory of the Triple Helix by H. Etzkowitz and L. Leydesdorff. The main goal of this paper is to study experience of cluster development within Nordic co-operation and summarize those activities for possible its implementation by various stakeholders in European Union. In the process of scientific research the authors concluded that the triple interaction: the Triple Helix - University-Industry-Government Relations, is successfully implemented within the framework of the clusters cooperation of the Nordic countries. The practical significance of this research will consist in the further application of this knowledge have been gained on the issue being studied in subsequent practical projects of the authors.

Key words: cluster, cluster initiatives, Nordic co-operation, triple helix, scale-ups, meet-ups

JEL: A 10, A 13, A 19

Introduction

Over the past 20 years, clusters and cluster initiatives have been the object of close attention of both scientists and practitioners. Nowadays cluster policy is an integral component of the competitiveness strategy of both developed and developing countries.

Alfred Marshall, in his book «Principles of Economics», published in 1890, first characterized clusters as a «concentration of specialized industries in particular localities» that he termed industrial districts. He regarded, that the most serious problem is that in a district the demand for only one kind of labour may become too extensive. This problem can indeed be solved if industries of a supplementary character can grow in the same area. Exactly, clusters became, in his opinion, this effective form of cooperation.¹

Professor Michael E. Porter offers the following definition of a cluster: "A cluster is a geographical proximate group of interconnected companies and associated institutions in a particular field, linked by commonalities and externalities."²

The global practitioners noted the following about the modern role clusters and innovations: clusters and cluster initiatives have in the past 20 years become a key component in utilizing the strengths of national and regional competitiveness strategies. Cluster programs and initiatives are today established in all developed and in many developing countries. They concluded: «Organizations and scholars have developed several definitions of what a cluster is. In general, most theories agree that a

¹ Quoted by: BELUSSI, F. – CALDARI, K. (2009) At the origin of the industrial district: Alfred Marshall and the Cambridge school. // Cambridge Journal of Economics, Volume 33, Issue 2, March 2009, P. 335-355. [Cited 08.06.2019]. Available at <https://academic.oup.com/cje/article/33/2/335/1732562/>.

² PORTER, M. E. (1998) Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. New York: Free Press, 1980. (Republished with a new introduction, 1998) P. 215-216.

cluster should be composed of organizations covering the “triple helix”, within a geographical defined area.»³

The cluster theory found its further development in the concept of the Triple Helix - of university-industry-government relationships, initiated in the 1980s by Etzkowitz Henry (1983)⁴ and Etzkowitz Henry, Leydesdorff Loet (1995).⁵

The Triple Helix thesis, in opinion all those authors, is that the potential for innovation and economic development in a Knowledge Society lies in a more prominent role for the university and in the hybridization of elements from university, industry and government to generate new institutional and social formats for the production, transfer and application of knowledge.

Further, the cluster theory is based on the notion that clusters have certain characteristics, which contribute to enhance innovation, growth and competitiveness of regions and the companies which are part of clusters. However, some of the synergies within a cluster are latent, and in order to fulfill and exploit these synergies, a cluster initiative can be established.⁶

The presented theoretical position on cluster theory may allow the authors of the article to make small generalizations of the current experience of cluster initiatives of Nordic countries.

The main goal of our paper is to study experience of cluster co-operation of Nordic countries and summarize those initiatives for possible it implementation by various stakeholders in European Union.

The study was carried out by the authors on the basis of a comprehensive analysis the different points of view of the researchers of this problem, as well as the comparative analysis of cluster formation in Nordic cooperation.

1. The cluster initiatives in European Union

Cluster policy is actively implemented in the European Union (EU) for a long time. Göran Lindqvist, Christian Ketels, Örjan Sölvell, the authors of «The Cluster Initiative Greenbook» (next – Greenbook) have been summarized the rich empirical material of cluster development in the EU for a decade – from 2003 to 2013. On the base of those summarized materials we try to highlight some common features of its cluster policy before the proceeding to consider the special features of Nordic countries cluster policy as a part of common EU cluster policy.

The authors of Greenbook defined the cluster initiatives as: «Cluster initiatives are organized efforts to increase the growth and competitiveness of clusters within a region, involving cluster firms, government and/or the research community.»⁷

This definition expresses the essence of a cluster as a phenomenon – namely, a triple relationship within it: between the firms, the state, and research institutions. This is nothing more than a Triple Helix according to the concept was discussed above.

This triple relationship, Triple Helix, manifests itself in a quantitative ratio of the participating subjects, as a rule, in such a way as, in authors Greenbook opinion: «Main governing boards of clusters initiatives are dominated by the private sector. On average 61% of their members have a background primarily in the private sector. 16% have a main background in academia, and 14% in the public sector. Only 2%, on average, have a background in financial institutions.»⁸

It is important also, according to authors' interpretation, to take a closer look at two of the parts of the definition: organized efforts, and growth and competitiveness, and see how clusters have evolved over the last decade.

As to organized efforts, the first part of definition, clusters can connect business with academia, education with industry, and large firms with small firms. They do this by providing activities and

³ TCI Network. [Cited 06.06.2019]. Available at http://www.tci-network.org/about_clusters

⁴ ETZKOWITZ, H. (1983) Entrepreneurial Scientists and Entrepreneurial Universities in American Academic Science, *Minerva* vol. 21, № 2/3, pp. 198-233, 1983.

⁵ ETZKOWITZ, H. - Leydesdorff, L. (1995) The Triple Helix - University-Industry-Government Relations: A Laboratory for Knowledge Based Economic Development EASST Review, Vol. 14, No. 1, pp. 14-19, 1995.

⁶ TCI Network. [Cited 05.06.2019]. Available at http://www.tci-network.org/about_clusters

⁷ LINDQVIST, G. - KETELS, C. - SÖLVELL, Ö. (2013). The Cluster Initiative Greenbook 2.0, 2013, Published by: Ivory Tower Publishers, Stockholm. 66 p. P. 1.

⁸ Ibid. P. 27.

meeting places where common issues can be discussed and acted on jointly. They help the different agents overcome the obstacles and start talking to each other. In doing so, they get the traffic moving along the paths and over the bridges to closer cooperation.

As the Greenbook noted,⁹ in frame of organized efforts, it can be described the following six main types of activities:

General cluster networking, where different types of actors come together to better understand the cluster's strengths and weaknesses. Activities include publishing cluster reports, sharing of information through seminars, inviting speakers and developing websites.

Human resources upgrading to develop the available skills pool, e.g. vocational training and management education. Such efforts can focus on different target groups of people: on students to ensure the future supply of a skilled workforce, on managers and on specific vocational training and technical training.

Cluster expansion aims to increase the number of firms, through incubators or by promoting inward investment to the region.

Business development promotes firm operations, for example through joint export promotion, joint purchasing, or sharing of services to reduce costs.

Innovation and technology objectives for promote product, services and process innovation. Investment is possible by the promotion innovations through enhanced cooperation and networking between firms and also by increase the cooperation between the business sector and the research sector in order to commercialize academic research.

Innovation and technology objectives promote product, services and process innovation, for example through increased commercialization of academic combined. One is to promote innovation through enhanced cooperation and networking between firms. The other is to enhance cooperation between the business sector and the research sector in order to commercialize academic research.

Business environment objectives aim at enhancing the microeconomic conditions for business, through improving the legal and institutional setting or improving the physical infrastructure. Improving the business environment means that conditions outside firms are improved. Business environment objectives therefore focus on issues that are in the hands of government, rather than working with firms directly.

There are three pillars of activities of clusters,¹⁰ as the researchers consider. The first pillar is about overall cluster identity and attractiveness. It is focused on organization, its identity, general trust and networking; it building the cluster commons. The second pillar relates more directly to R&D and concrete innovation projects, where the cluster organization helps build bridges between government and research organizations. The third pillar involves business development among member firms and connects with export promotion/internationalization, joint trade fairs, joint purchasing and other commercial cooperation those participants.

And different cluster organizations put different weights on those pillars, and for each cluster organization it can vary over time. Sometimes activities focus on building the fundamentals of the cluster commons, whereas other activities are geared towards direct collaboration between particular firms and organizations; with an innovation and technology focus, or collaboration with a business development focus. All those areas interact and overlap.

Next, we consider how the second feature of the clustered interaction, growth and competitiveness, manifests itself in practice. How it was described in Greenbook, growth and competitiveness were highly correlated with realization of main objectives (cluster initiatives) were set in cluster policy. They are: Innovation and R&D, Strategy and vision, Business environment, Growth and investment, Export promotion, Value chain development, HR upgrading, HR supply, Joint purchasing.¹¹

Thus, growth performance is highly correlated with such cluster initiatives as Growth and investment and Joint purchasing. But to a lower degree, Innovation and R&D and Business environment

⁹ Ibid.P. 5.

¹⁰ LINDQVIST, G. – KETELS, C. - SÖLVELL, O. (2013). The Cluster Initiative Greenbook 2.0, 2013, Published by: Ivory Tower Publishers, Stockholm. 66 p. P. 6.

¹¹ LINDQVIST, G. – KETELS, C. - SÖLVELL, O. (2013). The Cluster Initiative Greenbook 2.0, 2013, Published by: Ivory Tower Publishers, Stockholm. 66 p. P. 31.

are related to growth performance. And innovation performance is highly correlated with such cluster initiatives as Export promotion and Innovation and R&D. This is also true for Growth and Investment and Strategy and vision.

And competitiveness performance is highly correlated with such cluster initiatives as Export promotion, Innovation and R&D, Growth and investment, HR upgrading, Strategy and vision which also give a high effect, according the Geenbook authors opinion.¹²

In other words, the implementation of cluster policy is expressed through main indicators such as the growth performance, the innovation performance, the competitiveness performance, which, in turn, were closely correspond with the main objectives of this policy.

In general, we have highlighted the common features of cluster cooperation, which are reflected in clusters around the world as a whole, as well as in EU clusters and in clusters of Nordic countries. Those features are: a triple relationship: firms, the state, and research institutions; the special organized efforts and growth and competitiveness, which, were closely correspond with the main objectives of cluster policy.

1.1. A little bit about intergovernmental Nordic co-operation

Treaty of Co-operation between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden (the Helsinki Treaty) was signed on 23 March 1962 and entered into force on 1 July 1962.¹³ It has been amended several times, most recently in September 1995.

The Governments of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden, desiring to promote and strengthen the close ties existing between the Nordic peoples in matters of culture, and of legal and social philosophy, and to extend the scale of cooperation between the Nordic countries; desiring to attain uniformity of regulation throughout the Nordic countries in as many respects as possible; desiring to achieve, where possible, an appropriate division of labour between the Nordic countries in all those fields; and desiring to continue the co-operative efforts of significance to the Nordic countries that take place within the Nordic Council and other co-operative agencies.¹⁴

In article 1 (1,8) of this Treaty were noted that the High Contracting Parties shall endeavor to maintain and develop further co-operation between the Nordic countries in the legal, cultural, social and economic fields, as well as in those of transport and communications and environmental protection. The High Contracting Parties should hold joint consultations on matters of common interest which are dealt with by European and other international organizations and conferences.¹⁵

There are about sixty other joint Nordic agreements. These include, for example, the Protocol concerning the exemption of nationals of the Nordic countries from the obligation to have a passport (1954), the Agreement concerning cultural co-operation (1971), the Nordic Environmental Protection Convention (1974), the Agreement on municipal cross-border co-operation (1977), the Nordic Language Convention (1987), the Agreement Concerning a Common Nordic Labour Market (1982), the Agreement on social security (1981), the Nordic Convention on Social Assistance and Social Services (1994) and the Agreement on Admission to Higher Education (1997).

The main official bodies of Nordic co-operation are the Nordic Council (NC) founded in 1952, and the Nordic Council of Ministers (NCM) founded in 1971. The joint Nordic institutions – of which there are about 20 in the various Nordic countries – constitute an essential element of Nordic co-operation.

Located in Finland are the Nordic Investment Bank, the Nordic Project Fund, the Nordic Environment Finance Corporation, the Nordic Development Fund and Kulturkontakt Nord, the Nordic Culture Point in Suomenlinna as well as the Finnish branch office of the Nordic Centre for Welfare and Social Issues (NVC).

Nowadays all five Nordic countries – Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden – as well as three autonomous territories – Åland, the Faroe Islands and Greenland – participate in Nordic co-

¹² Ibid. P. 32-33.

¹³ Treaty of Co-operation between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden (the Helsinki Treaty). [Cited 02.03.2019]. Available at <https://www.norden.org/en/information/helsinki-treaty/>

¹⁴ Treaty of Co-operation between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden (the Helsinki Treaty). [Cited 02.03.2019]. Available at <https://www.norden.org/en/information/helsinki-treaty/>

¹⁵ Ibid.

operation. With its 26 million inhabitants, the Nordic cooperation is one of the most comprehensive regional partnerships anywhere in the world. In recent years, cooperation with the Baltic States has also increased.

The Nordic countries share a joint history, a similar culture and societal system, and Nordic languages. The Nordic model is built largely on a tradition characterized by the strong rule of law, active popular movements and civil society organizations, freedom of expression, equality, solidarity and closeness to nature.

Nordic co-operation has firm traditions in politics, the economy and culture. It plays an important role in European and international collaboration, and aims at creating a strong Nordic community in a strong Europe.

Nordic co-operation seeks to safeguard Nordic and regional interests and principles in the global community. Shared Nordic values help the region solidify its position as one of the world's most innovative and competitive.¹⁶

2. Cluster initiatives as integral part of the intergovernmental Nordic co-operation

The Nordic region is proud to host some of the world's most innovative biotech, medtech, healthtech and pharma companies. It also has the 12th strongest economy, making it the perfect place to invest. Nowadays 40 Nordic clusters successfully work in this region.

In Nordic co-operation the cluster policy «is focused on leveraging clusters rather than creating them.»¹⁷

One of the differences compared to the leading countries is the small size of each individual northern country. Combined, the Nordic countries are big enough to produce quality scale-ups with the desired opportunities for growth.

In Nordic co-operation such form as scale-ups¹⁸ is actively used to involve small fast-growing enterprises in the cluster interaction.

The term 'scale-up' refers to a small group of rapidly expanding companies which account for an above-average proportion of the economic growth. Scale-ups are not startups. According to UK Scale-up Institute they are companies growing from 10 to 5000 employees and beyond, having specific requirements for management, skills, capital and organizational processes. These are companies with (min) turnover of €2M, have been generating revenue in preceding 3 years and growing at least 20% in the preceding 1-3 years.

2.1. Scale-ups are vital to driving job and overall economic growth

The main directions of overall economic growth, which stimulates scale-ups, are;¹⁹

Job creation: rapidly growing firms are significant contributors to job creation;

National output: a small group of scale-up companies account for a significant proportion of growth in national output;

The quality of jobs: there is evidence to show that scale-up companies help create high quality jobs with more satisfied employees;

Dynamic effect on local ecosystems: scale-ups act as role models and inspire other companies. They have particularly dynamic effect when clustered together (e.g. attracting and developing talented people and building networks with the local ecosystem).

Scale-ups are implemented by Nordic Scalars,²⁰ not-for-profit organization powered by Nordic Innovation,²¹ an arm of the Nordic Council of Ministers. It promotes and facilitates

¹⁶ Nordic co-operation. [Cited 07.06.2019]. Available at <https://um.fi/intergovernmental-nordic-cooperation>

¹⁷ LINDQVIST, G. – KETELS, C. - SÖLVELL, O. (2013). The Cluster Initiative Greenbook 2.0, 2013, Published by: Ivory Tower Publishers, Stockholm. 66 p. P. V.

¹⁸ Nordic innovation. [Cited 03.06.2019]. Available at <https://www.nordicinnovation.org/programs/nordic-scalars>

¹⁹ Ibid.

²⁰ What is Nordic Scalars? [Cited 03.06.2019]. Available at: <https://nordicscalars.io/about-us/>

²¹ Nordic Innovation. [Cited 07.06.2019]. Available at: <https://www.nordicinnovation.org>

growth among ambitious scale-up companies, strengthening the Nordic ecosystem via events, labs and a community.

Through the Nordic Scale-up Lab, the Nordic Scalars companies learn the tools to succeed.²² They peak inside to see what could go on. During those 10 weeks, the scale-ups go through 10 different modules with different content in what it is called the Nordic Scale-up Lab. Some lab sessions are held through group meetings with growth hacking and inspirational speakers, while others are one-on-one sessions with their dedicated mentors, or so-called Lab Directors. The five lab sessions, already held on-line and a physical meeting in Stockholm, to see what is going on. The vision is to make the Nordics the leading region in the World not only for starting up, but also scaling up businesses.

Scale-Ups were implemented within the whole Nordic cooperation thru the Nordic Scale-Up Summit. Nowadays only two such summits are held.

The first Nordic Scale-Up Summit²³ was organized in March 14, 2018 at Epicenter Stockholm with 400 participants. It was an event which brings together successful Founders, CEO's, investors, policy makers and many more, into one location – Epicenter Stockholm. The participants were shared knowledge, personal experiences, and recipes for successfully scaling a business in the Nordics and beyond. This is also a time when they have trained politicians and investors, how they could become better at supporting fast growing successful entrepreneurs.

The second Nordic Scale-up Summit was held in Helsinki in June 5, 2019. The Nordic Scale-Up Summit was built as a track inside Arctic15, dedicated solely to scale-ups and growth issues with around 2000 attendees from Europe and globally.²⁴

2.2. Nordic Cluster Meet Up 2018 – Connecting and mobilizing clusters

In November 1, 2018, on the European Cluster Collaboration platform_Nordic Cluster Meet Up was held.²⁵ It is a new playground for co-creation of innovative solutions between leading Nordic clusters and innovation ecosystems. It was one day and one place to meet with other Nordic clusters and ecosystems and shape future collaborations.

The Nordic Cluster Meet Up 2018 is aligned with Nordic Innovation's new initiatives on Nordic smart mobility and connectivity. This Meet Up has provided a unique opportunity to develop project ideas, collaborations and consortia for the call, as well as gaining insights from Nordic Innovation on their strategies, priorities and funding criteria. Participants have prepared for EU/Horizon 2020 proposals. The Nordic Cluster Meet Up 2018 also offered insights into other sources to facilitate further Nordic cluster collaboration, inspiration from leading Nordic clusters and matchmaking between participants.

The Meet Up was organized by Nordic Innovation and Cluster Excellence Denmark in close coordination with Enterprise Europe Network and the key Nordic agencies: Vinnova, Innovation Norway, Innovation Centre Iceland, Business Finland and the Danish Agency for Institutions and Educational Grants.

Since the BSR Stars Innovation Express Programme²⁶ has come to an end there is a need for a new networking platform. And through this Meet Up the Nordic Innovation carried out the intention to filling the gap and to test new concept of new networking platform.

The workshop was also a follow-up of the co-creation workshop Clusters as Drivers of Nordic Smart Mobility and Connectivity, which took place in Stockholm on 16 May 2018.

In May 2018, Nordic Innovation's new programme on Nordic Smart Mobility and Connectivity 2018-2021 was launched by the Nordic ministers for business within the Nordic Co-operation

²² Nordic Scalars. [Cited 09.06.2019]. Available at: <http://nordicscalars.io/event/scale-up-summit/>

²³ Ibid.

²⁴ Nordic innovation. [Cited 08.06.2019]. Available at: <https://www.nordicinnovation.org/events/2019/nordic-scale-summit-2019>

²⁵ Nordic Cluster Meet Up 2018. [Cited 09.06.2019]. Available at: <https://www.clustercollaboration.eu/news/nordic-cluster-meet-2018-connecting-and-mobilising-clusters>

²⁶ Innovation Express is a joint call for proposals implemented within the framework of the BSR Stars Programme – a flagship of the EU Strategy for the Baltic Sea Region.

Programme for Business and Innovation Policy 2018-2021. Nordic Innovation has allocated NOK 60 million to this Programme.²⁷

This Nordic co-operation is considered as key to develop innovative and sustainable solutions for the way people and goods move in and between the Nordic countries.

By connecting different actors working with smart mobility and connectivity in the Nordic region, both public and private and across industries, participants will develop new businesses and business models, increase innovation and sustainable growth, and create a better life for citizens living in the Nordic region.

The Programme is built around the following four action areas:²⁸

1. Quality of Life Through Nordic Smart Mobility and Connectivity.

In 2018, Nordic Innovation launched a call for project outlines within the field of Nordic smart mobility and connectivity. Nordic Innovation provided funding of NOK 200 000 to up to 10 early-stage Nordic projects related to smart mobility and connectivity, with the aim of developing the most promising initiatives to next stage large scale Nordic Innovation projects. All projects funded by Nordic Innovation require partners from at least three Nordic countries (Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland).²⁹

2. Clusters as Drivers of Nordic Smart Mobility and Connectivity.

In October 2018, Nordic Innovation has launched a call for project outlines for cluster cooperation projects within the field of Nordic smart mobility and connectivity and funded seven promising early stage projects: E-mobility System Architecture; SubSeaTunnels; Nordic Innovation Platform for Sustainable Biofuel and Power Sources (NIP); Nordic Cruise Bio-Fueling; Connected Ship; Nordics United for Aerial Drones in Cold Climates; Nordic Hydrogen Mobility.

3. Nordic Urban Mobility 2050

Nordic Innovation has published an invitation to tender for a foresight analysis/discussion starter to build a scenario for mobility in Nordic cities in 2050. Finnish service design agency Hellon won the tender. And Nordic Urban Mobility 2050 Futures Games has been developed by this agency. The game facilitates co-creation of plausible future scenarios for mobility in urban Nordic cities.

4. Sea Meets Land

The 'Nordic Innovation Mobility Mission: Sea Meets Land' funding instrument was launched at Nor-Shipping 2019 conference 4-7 June in Oslo. Nordic Innovation and Nor-Shipping have partnered to help facilitate a new funding instrument aimed at supporting innovation and collaboration between land-based and ocean industries.

The mission of this project was formulated based on input from experts and Nordic actors in the marine and land-based transport sector gathered in three workshops held in Reykjavik, Turku and Gothenburg early in 2019 in collaboration with Nor-Shipping. Next conference on this topic will be held in November 2019.

Conclusion

Modern Nordic co-operation is based on Treaty of Co-operation between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden (the Helsinki Treaty, July 1, 1962). It nowadays includes comprehensive areas of cooperation. We considered one of its most important areas – the Nordic cluster co-operation is based on the European Cluster Collaboration platform as an integral part of the cluster interaction of the European Union.

On the base of Greenbook's summarized materials of cluster development in the EU for a decade – from 2003 to 2013 we have highlighted the common features of cluster cooperation, which are

²⁷ Nordic Co-operation. [Cited 02.06.2019]. Available at <http://norden.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1175601&dswid=-223>

²⁸ Nordic Smart Mobility and Connectivity. [Cited 09.06.2019]. Available at: <https://www.nordicinnovation.org/mobility>

²⁹ Nordic Cluster Meet Up 2018. [Cited 09.06.2019]. Available at: <https://www.clustercollaboration.eu/news/nordic-cluster-meet-2018-connecting-and-mobilising-clusters>

reflected in clusters around the world as a whole, as well as in EU clusters and in clusters of Nordic countries. Those features are: a triple relationship: firms, the state, and research institutions; and also the special organized efforts and growth and competitiveness, which, were closely correspond with the main objectives of cluster policy.

In Nordic co-operation the cluster policy is focused on leveraging clusters rather than creating them. And thanks such forms of clusters initiatives and, also, instruments as scale-ups and meet-ups, the difference participants, firms, academia and government organizations, are actively involved in the cluster interaction. Such instruments allow Nordic countries to carry out cluster interaction to be continuous. So, as soon as the BSR Stars Innovation Express Programme has come to an end, in May 2018, Nordic Innovation launched new programme on Nordic Smart Mobility and Connectivity 2018-2021. Nordic co-operation in cluster policy is developing so well thanks to the harmonious interaction of such organizations as the Nordic Innovation, the Nordic Scalars, the Nordic Cluster Meet Up, Nordic Scale-Up Summit and, undoubtedly, thanks to generous financing key private Nordic agencies and government organizations.

In general, we concluded that the triple interaction: the Triple Helix - University-Industry-Government Relations, is successfully implemented within the framework of the clusters cooperation of the Nordic countries.

The theoretical significance of our article lies in understanding and summarizing of some experience of cluster cooperation of the Nordic countries at present time. The practical significance of this research will consist in the further application of this knowledge have been gained on the issue being studied in subsequent practical projects of the authors.

References

1. BELUSSI, F. – CALDARI, K. At the origin of the industrial district: Alfred Marshall and the Cambridge school. // *Cambridge Journal of Economics*, Volume 33, Issue 2, March 2009, P.335-355 [online]. [Cited 07.06.2019]. Available at: <https://academic.oup.com/cje/article/33/2/335/1732562/>
2. European Cluster Collaboration Platform. [Cited 07.06.2019]. Available at: <https://www.clustercollaboration.eu/news/nordic-cluster-meet-2018-connecting-and-mobilising-clusters>
3. ETZKOWITZ, H. (1983) Entrepreneurial Scientists and Entrepreneurial Universities in American Academic Science, *Minerva* vol. 21, № 2/3, 1983, pp.198-233
4. ETZKOWITZ, H. – LEYDESDORFF, L. (1995). The Triple Helix - University-Industry-Government Relations: A Laboratory for Knowledge Based Economic Development // *EASST Review*, Vol. 14, No. 1, pp. 14-19, 1995
5. LINDQVIST, G. – KETELS, C. – SÖLVELL, Ö. (2013). The Cluster Initiative Greenbook 2.0, 2013, Published by: Ivory Tower Publishers, Stockholm, 66 p.
6. MARSHALL, A. (1920). *Principles of Economics 1890* (London: Macmillan and Co. 8th ed. 1920), 627 p.
7. Nordic co-operation. [Cited 02.06.2019]. Available at: <https://um.fi/intergovernmental-nordic-cooperation>
8. Nordic innovation. [Cited 03.06.2019]. Available at: <https://www.nordicinnovation.org/programs/nordic-scalars>
9. Nordic Scalars. [Cited 07.06.2019]. Available at: <https://nordicscalars.io/about-us/>
10. PORTER, M. E. (1998). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: Free Press, 1980. (Republished with a new introduction, 1998.) [Cited 08.06.2019]. Available at: <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=195>
11. TCI Network. [Cited 05.06.2019]. Available at: http://www.tci-network.org/about_clusters
12. Treaty of Co-operation between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden (the Helsinki Treaty). [Cited 02.06.2019]. Available at: <https://www.norden.org/en/information/helsinki-treaty/>

Contacts:

doc. Svetlana Degtyareva, PhD.

Faculty of Economics

Dostoyevsky Omsk State University

Prospect Mira 55 A

644077 Omsk

Russia

e-mail: degtyareva-sveti@yandex.ru

Mgr. Tamila Degtyareva

Scientific Consultant of the Association of Economic Culture of Omsk region

Faculty of Economics

Dostoyevsky Omsk State University

Prospect Mira 55 A

644077 Omsk

Russia

e-mail: narciss28@gmail.com

Názov/Title:

Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2019

Zborník vedeckých prác

Economic, Political and Legal Issues of International Relations 2019

Volume of Scientific Papers

Zostavovatelia zborníka/editori:

Ing. Adam Cibul'a, Ing. Ivana Dancáková, Ing. Natália Goda, Mgr. Martin Karas, Ing. Monika Kochajdová, Ing. Peter Valačai, Mgr. Eva Vlková, Ing. Andrej Zrak

Rozsah/Range:

357 strán/pages

Formát/Format:

Vydané vo forme elektronického zborníka/Published in an electronic form

Vydavateľ/Publisher:

Vydavateľstvo EKONÓM

Rok vydania/Year:

2019

Vychádza jedenkrát za rok./Is published once a year.

ISBN 978-80-225-4627-0

ISSN 2585-9404